زانیاری ئازاد لە دژی سەرمایە: کتێبێکی بەخۆڕایی لەسەر زیرەکی دەستکرد بە سی زمان.. ڕزگار ئاکرەیی

هەوڵێکی چەپی کۆمەڵایەتی نێودەوڵەتی وای کردووە کە کتێبی "زیرەکی دەستکردی سەرمایەداری: تەحەداکانی چەپ و بەدیلەکانی گونجاو" وەربگێڕدرێت بۆ سەر سی زمان بە خۆڕایی بەردەست بکرێت، لە هەنگاوێکدا بۆ ئامانجی شکاندنی قۆرخکاری کەلتوور و فراوانکردنی مشتومڕی چەپی نێودەوڵەتی لەسەر تەکنەلۆژیا وەک ئامرازێکی زاڵبوون یان ئامرازی ئازادی.

ڕزگار ئاکرەیی

Rezgar Akrawi

بە پشتیوانی چەپی نێودەوڵەتی و هەوڵی بەکۆمەڵ و پێویستی بە پەلە بە چالاککردنی دیالۆگی چەپ لەسەر زیرەکی دەستکرد بە زمانە جیاوازەکان، وەرگێڕانی کتێبەکەم "زیرەکی دەستکردی سەرمایەداری، تەحەداکانی چەپ و جێگرەوەکانی گونجاو: تەکنەلۆژیا لە خزمەتی سەرمایە یان ئامرازێک بۆ ئازادی؟"چەند مانگێک لەمەوبەر دەستیپێکرد و بەم دواییانە تەواو بوو. ئێستا بە سی زمان بەخۆڕایی بەردەستە: ئینگلیزی، چینی، ئیسپانی، فەڕەنسی، عەرەبی، کوردی (کرمانجی)، کوردی (سۆرانی)، ڕووسی، هیندی، پورتوگالی، بەنگالی، ئەڵمانی، ژاپۆنی، کۆری، تورکی، فارسی، ئوردو، ڤێتنامی، ئیندۆنیسی، ئۆکرانی، هۆڵەندی، یۆنانی، پۆڵەندی، چیکی، سویدی، دانیمارکی، نەرویجی، سربی، کرواتی، مالایی و تامیل.

ئەم چاپە فرە زمانە تەنها دەستکەوتێکی تەکنیکی نییە لە بڵاوکردنەوەدا، بەڵکو هەنگاوێکە لە پرۆژەیەکدا کە هەوڵ دەدات مشتومڕی چەپ لەسەر زیرەکی دەستکرد بەهێز بکات، هەم وەک ئامرازێکی هەژموونی سەرمایەداری و لە هەمان کاتدا ئامرازێکی شاراوە بۆ ئازادی مرۆڤایەتی و بیکاتە گفتوگۆیەکی نێودەوڵەتی کراوە کە سنووری زمانەوانی و جوگرافیی تێدەپەڕێنێت.

پرەنسیپی بڵاوکردنەوەی ئەلیکترۆنی ئازاد: زانیاری دژی سەرمایە

لە جیهانی هاوچەرخی ئەمڕۆدا، زانین چیتر تەنها بەهایەکی ڕۆشنبیری یان داهێنەرانە نییە. گۆڕاوە بۆ کاڵایەک کە سەرمایە قۆرخی دەکات. دەزگاکانی چاپ و بڵاوکردنەوە و پلاتفۆرمەکانی دابەشکردن کۆنترۆڵی کتێب و بیرۆکەکان دەکەن بەهەمان شێوە سەرمایە کۆنترۆڵی کارگەکان و کێڵگەکان و فەرمانگەکان و بەرهەمهێنانی ماددەکان دەکات. ئەوان لۆژیکی قازانج خوازی خۆیان بەسەر وشەکاندا دەسەپێنن هەروەک چۆن لەسەر کاری دەستی و ڕۆشنبیری دەیکەن. بەم شێوەیە، بیری زاڵ بەرهەم دەهێنرێتەوە بە خزمەتکردنی بەرژەوەندییەکانی چینی فەرمانڕەوا، لە کاتێکدا دەنگە چەپەکان و ئازادیخوازەکان پەراوێز دەخرێن، سنووردار دەکرێن و تەنانەت لە بواری گشتی دوور دەخرێنەوە. ئەم مۆنۆپۆلی کولتوورییە نەک تەنها بەربەستێکی ئابووری نییە کە جەماوەر بە زانست دەگات، بەڵکو چەکێکی چینایەتی و ئایدیۆلۆژیایە بۆ سەرکوتکردنی ئەلتەرناتیڤی چەپی پێشکەوتووخواز. کلتور و بیرکردنەوە دەگۆڕێت بۆ بەشێک لە بازاڕی سەرمایەداری، کە بە هەمان یاسای خستنەڕوو و خواست بەڕێوە دەبرێت کە کۆنترۆڵی نان و کار و خانووبەرە و شتی تر دەکات.

گەورەترین مەترسی کە ئەم سیستەمە دروستی دەکات تەنها بەربەستە ماددییەکانی بەردەم زانین نییە، بەڵکو ئەو کۆتوبەندە ڕۆشنبیرییە نادیارەیە کە بەسەر خودی نووسەراندا سەپێنراوە، بەتایبەتی ئەوانەی لە چەپەکانن. زۆربەیان ناچار دەبن بیرۆکەکانیان لەگەڵ هەلومەرجی دەزگاکانی چاپ و بڵاوکردنەوە و یاسا و ڕێساکانی ئەو وڵاتانەی تێیدا دەژین بگونجێنن و مەرجە بازرگانی، سیاسی و یاساییەکان جێبەجێ بکەن تەنها بۆ ئەوەی دەقەکانیان بۆ بڵاوکردنەوە قبوڵ بکرێن. ئەمە جۆرێک لە خۆسانسۆری خۆبەخشانەی پێشوەخت بەرهەم دەهێنێت، کە تێکستەکان پێش گەیشتن بە چاپخانە شێوەیان دەگۆڕدرێت، نەک لە وەڵامی پێداویستییە ڕۆشنبیری یان جوانییەکاندا، بەڵکو بە ملکەچبوون بە لۆژیکی بازاڕ. بەم شێوەیە ئازادی ڕادەربڕین سنووردار دەبێت و نووسەران پاڵ بە وتارێکی ئایدیۆلۆژیاوە دەنێن کە بازاڕی سەرمایەداری و دەوڵەتە دیکتاتۆرەکان پەسەندی دەکەن.

لەسەر بنەمای ئەوەی کە مەعریفەی چەپ هەرگیز نابێت کاڵا بێت، بڵاوکردنەوەی ئازاد هەڵوێستێکی سیاسییە لە دژی قۆرخکاری کەلتوور و هزر. ئەم وەرگێڕانە لە ڕێگەی پلاتفۆرمە جیهانییەکانی وەک ئەمازۆن، گووگڵ، Draft2Digital و Leanpub بڵاو کراونەتەوە، بەگوێرەی ئەو زمانانەی پشتگیری دەکرێن. هەموو وەشانەکان بەخۆڕاییە، جگە لەوانەی لە ئەمازۆن کە نرخێکی سیمبولی هەیە، زۆربەیان بەخۆڕایین بۆ بەشداربووان. بڵاوکردنەوەی ئەلیکترۆنی

بەخۆڕایی بە هەموو ئەم زمانانە وایکردووە کتێبەکە لە ماوەیەکی کورتدا بگاتە دەیان هەزار دانە و لە ڕێگەی لینکی راستەوخۆ، تۆڕەکانی گەڕان، یان پلاتفۆرمی بڵاوکردنەوەی جیهانی و ناوخۆیی. ئەم بڵاوبونەوەیە لە ڕێگەی کەناڵە تەقلیدییەکانەوە ڕووی نەداوە، کە لەلایەن دەزگاکانی بڵاوکردنەوە سانسۆری سیاسی و بازرگانی و سنووردارکردنی مافی چاپەوە سنووردار کراوە. بڵاوکردنەوەی کراوە ئەو بەربەستانەی شکاند و چاپەکانی گەیاندە زۆرترین خوێنەر بە ئاسانی و بەبێ کەسپ و تەگەرەی دارایی و زمانەوان.

پێویستە ئاماژە بەوە بکرێت کە بەردەست کردنی ئەم وەرگێڕانە لە پلاتفۆرمە جیهانییەکاندا، سەرەڕای سەروشتی سەرمایەداریانەیان، کردارێکی سیاسی بە ئەنقەست و بەکارهێنانی “چەکی دوژمن” بە بڵاوکردنەوەی زانیاری چەپ بە ئازادانە و لە ئاستێکی جیهانی فراواندا.

ئەمە بانگەوازێکی ئاشکرایە بۆ هەموو نووسەرە چەپەکان کە مەعریفەی چەپ نابێت بفرۆشرێت و بکڕێت یان بخرێتە ژێر لۆژیکی یاساکانی بازاڕی سەرمایەدارییەوە، چونکە لە ناوەرۆکدا پڕۆژەی ئازادیخوازی جەماوەرە. ئەمە گرنگی بڵاوکردنەوەی چاپی کەم ناکاتەوە، کە ئامرازێکی گرنگ بووە بۆ بڵاوکردنەوەی بیروڕاکان، بەڵام جەخت لەوە دەکاتەوە کە شۆڕشی دیجیتاڵی دەرفەتی نوێی گەورەی بۆ بڵاوکردنەوەی ئەلیکترۆنی بەخۆڕایی ڕەخساندووە، کە توانای گەیشتن بە دەیان جار خوێنەری زیاتر هەیە بە بەراورد بە ئەگەرە سنووردارەکانی بڵاوکردنەوەی چاپی بازرگانی. بڵاوکردنەوەی دیجیتاڵی بەخۆڕایی هەروەها بەدیلێکی ئابووری و ژینگەیی گرنگ پێشکەش دەکات: تێچوونی ئابووری بەرهەمهێنان، دابەشکردن و گواستنەوەی کتێبی چاپکراو تێدەپەڕێنێت، لە هەمان کاتدا بەکارهێنانی کاغەز و کاریگەرییە زیانبەخشەکانی لەسەر ژینگە کەم دەکاتەوە.

لەم چوارچێوەیەدا، کتێبی چاپکراو وەک میدیای چاپکراو وردە وردە بەرەو کاڵبوونەوە دەچێت، چونکە زۆربەی نەوەی گەنج لە ئێستادا بە شێوەیەکی سەرەکی پەنا دەبەنە بەر پلاتفۆرمی دیجیتاڵی بۆ زانیاری و بیرۆکەکان. بڵاوکردنەوەی کتێب بە خۆڕایی خۆی لە خۆیدا کردارێکی بەرگرییە: بەرگری لە تایبەتیکردنی کەلتوور، ڕووبەڕووبوونەوەی هەژموونی بازاڕی سەرمایەداری بەسەر بیرکردنەوەدا، و هاوتەریب بوون لەگەڵ مافی هەمووان بۆ گەیشتن بە بیرەکەی چەپ و پێشکەوتووخواز بەبێ بەربەست. بڵاوکردنەوەی ئەلیکترۆنی ئازاد شێوازێکە لە کۆمەڵایەتی کولتووری بۆ بەرژەوەندی جەماوەر، هەنگاوێکی سیمبولی و پراکتیکی وەک یەک کە بەرهەمی ڕۆشنبیری بۆ خەباتی چەپی نێودەوڵەتی دەبەستێتەوە و بۆشایی بۆ بەشداری فراوانی

جەماوەر لە بەرهەمهێنان، هاوبەشیکردن و گفتوگۆ دەکات.

دووبارە بڵاوکردنەوەی کتێبەکە لەلایەن پلاتفۆرم و بڵاوکەرەوەکانی ترەوە

بڵاوبوونەوەی کتێبەکە تەنها بە پلاتفۆرمە سەرەتاییەکانەوە سنووردار نەبوو. ژمارەیەک لە بڵاوکەرەوە و ماڵپەڕە ئەلیکترۆنییەکان، جیهانی و ناوخۆیی، بە زمانە جۆراوجۆرەکانی یان بە بەشێک بڵاویان کردووەتەوە. ئەمەش بەهۆی ئەوەی کتێبەکە لە دەرەوەی چوارچێوەی مافی چاپ و خاوەندارێتی دانرابوو، ئازاد و کراوە بۆ هەمووان، بۆ ئەوەی هەر تاکێک یان قەوارەیەک بتوانێت دووبارە بڵاوی بکاتەوە یان بە ئازادی وەریبگێڕێت. ئەم جۆرە دووبارە بڵاوکردنەوەیە ڕەنگدانەوەی جەوهەری بڵاوکردنەوەی کراوە و توانای شکاندنی قۆرخکاری کولتووری و فراوانکردنی مەعریفەی چەپ بۆ فراوانترین بینەری جیهانی، بەخۆڕایی.

لەنێو ئەو پلاتفۆرمانەی کە کتێبەکەیان دووبارە بڵاوکردووەتەوە بریتین لە: Apple Books, OverDrive, Smashwords, WorldCat, IBS (ژاپۆن)، NewPol, ZNetwork, MSN – Microsoft, Rakuten (ئیتاڵیا)، The Palace Project, Mondadori Store, Indigo (کەنەدا)، Socialist Project, Links (ئوسترالیا)، Saxo, Arbejderen, Solidaritet (دانیمارک)، FNAC, Vivlio (فەرەنسا)، Everand (ئیسپانی و ڕووسی)، Kobo (پورتوگالی)، Hugendubel, Thalia, Orell Füssli (ئەڵمانیا/سویسرا)، Kommon (یۆنانی)، Akhbar-rooz (فارسی)، Kritik Bakis (تورکی)، کوردیپیدیا و چەندین ماڵپەڕی چەپ و پێشکەوتووخواز و میدیایی و هەروەها پلاتفۆرمی بڵاوکردنەوەی دیجیتاڵی عەرەبی و کوردی.

سوپاس و پێزانین: دەستکەوتێکی بەکۆمەڵ

سوپاسگوزاری و پێزانینی قووڵم بۆ هەموو ئەوانەی بەشدارییان کرد لە وەرگێڕان، پێداچوونەوەیەکی زمانەوانیی، بڵاوکردنەوە، بەرزکردنەوە و شتی تر. هەروەها سوپاسی ئەوانە دەکەم کە وتاریان لەسەر کتێبەکە نووسیوە یان بڵاویان کردووەتەوە، کە بە زمانە جۆراوجۆرەکان (عەرەبی، ئینگلیزی، کوردی، ئینگلیزی ئوسترالی، ئینگلیزی کەنەدی، ئەڵمانی، فەڕەنسی، ئیتاڵی، ئیسپانی، دانمارکی، یۆنانی، تورکی، فارسی).

هەروەها سوپاس بۆ هەموو ئەوانەی بەشدارییان کرد لە گفتوگۆی کراوەی کتێبەکە، چ لە ماڵپەڕ و چ لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان. ئەم دیالۆگە بەڕاستی کردارێکی چەپی کۆمەڵی زیندووی پێکهێنا کە

مشتومڕی زیرەکی دەستکرد بە تایبەتی و تەکنەلۆژیا بە گشتی دەوڵەمەند کرد و ئاسۆیەکی فراوانی بۆ بیرکردنەوە لە بەدیلی چەپی پێشکەوتووخواز کردەوە.

زۆر سوپاسی ئەو هەڤاڵانە دەکەم کە پێش بڵاوکردنەوە کاردانەوەی بەسوودیان لەسەر دەستنووسەکە پێشکەش کردم، هەروەها بۆ هەموو نووسەر و خوێنەرێک کە بەشداری گفتوگۆکەیان کرد، هەموو ئەو دەستانەی کە بەشدارییان لەم گەشتەدا کرد. ئەم پشتگیرییە تەنها کارێکی پراکتیکی نەبوو، بەڵکو دووپاتکردنەوەیەکی زیندوو بوو کە بیرۆکەی چەپ و ئازادخواز دەتوانێت گەشە بکات و ڕەگ بکێشێت لە ڕێگەی کرداری کۆمەلایەتی، کراوە، و ئازاد، لە دەرەوەی کۆنتڕۆڵی سەرمایە.

پرۆژەیەک لە جێبەجێکردندایە: لە دیالۆگەوە بۆ کتێب

ئەم پڕۆژەیە تەنها بە بڵاوکردنەوەی کتێبێکی وەرگێڕدراو سنووردار نییە. بۆ هەوڵێکی فراوانتر درێژ دەبێتەوە. بە ئیلهام وەرگرتن لە بیرۆکە دەوڵەمەندەکان و تێڕوانینەکان کە لە گفتوگۆی کراوە دەربارەی کتێبەکە و ئەو وتارانەی لە چوارچێوەی کتێبەکەدا بەرهەم هاتوون، ئێستا پێویستمان بە دۆکیۆمێنت کردنی ئەم کارلێکردنە هەیە. لەبەر ئەم هۆیە، پرۆژەیەکی بەردەوامە بۆ گۆڕینی ئەم هەوڵە بەکۆمەڵە بۆ کتێبێکی جیا بە چەند زمانێک. ئەم کتێبە وەک ئەرشیفێکی زیندوو خزمەت دەکات بۆ گرنگترین بەشدارییە ڕۆشنبیرییەکان کە تێڕوانینێکی چەپی پێشکەوتووخوازی پێکهێناوە بە ئامانجی ئازادکردنی تەکنەلۆژیا لە هەژموونی سەرمایەداری. ئەمە تەنها پاشکۆیەک نابێت بۆ کتێبە بنەڕەتیی□کە، بەڵکو بەشدارییەکی سەربەخۆ و پێویست دەبێت بۆ دەوڵەمەندکردنی مشتومڕی کۆمەڵی نێودەوڵەتی لەسەر ئەگەری بەدیلی چەپ بۆ هەژموونی تەکنەلۆژیای سەرمایەداری.

تێبینیەک لەسەر وەرگێڕان و پێداچوونەوە

کتێبەکە لە ئینگلیزییەوە بۆ 28 زمان وەرگێڕدرا بە پاڵپشتی چەپە نێودەوڵەتیی□کان، لە ڕێگەی هەوڵێکی خۆبەخشانەی هاوڕێیانی چەندین وڵاتەوە کە بەشدارییان لە وەرگێڕان و پێداچوونەوە بە زمانەوانیدا کرد. هەندێک وەرگێڕان بە ئامرازی دیجیتاڵی پێشکەوتوو یارمەتی دراوە، بەڵام هەموو وەشانەکان لەلایەن خۆبەخشانی خۆبەخشەوە پێداچوونەوەیان بۆ کراوە. ئامانج بەرهەمهێنانی چاپێکی تەواو نەبوو، بەڵکو گەیاندنی بیرۆکە چەپییە سەرەکییەکان بوو بە ووردی و فراوانکردنی بەشداری نێودەوڵەتی لە دەوری زیرەکی دەستکرد و

تەکنەلۆژیا لە ڕوانگەیەکی ئازادیخوازەوە.
وەرگێڕان و چاپکردنەوە لەم چوارچێوەیەدا کارێکی پیشەیی مووچەخۆر نییە، بەڵکو کردارێکی کراوەی کۆمەڵایەتییە و بەشێکە لە خەباتی دژ بە قۆرخکاری مەعریفە و زاڵبوونی یەک زمان، بە گوێرەی تێبینی ئەو هەڤاڵانەی کە پێداچوونەوەیان بە دەقەکاندا کردووە، کوالیتی و ڕوونی وەرگێڕانەکە زۆر بەرز بووە و سەرکەوتوو بووە لە گەیاندنی بیرۆکە بنەڕەتییەکانی کتێبەکە بە وردی و ڕوونی. ئەوەی ئەمە دەسەلمێنێت ئەوەیە کە زۆرێک لە دەزگا و پلاتفۆرمەکانی چاپ و بڵاوکردنەوە، سەرەڕای جەختکردنیان لەسەر باشی زمانی وەرگێڕانەکە، هیچ تێبینییەکیان نیشان نەداوە بەڵکو مامەڵەیان لەگەڵ کردووە و تێکستەکان پێشوازییەکی بەرفراوانیان لێکرا؛ کە ئەوە دووپات دەکاتەوە ناوەڕۆکی سیاسی و مەعریفی زۆر بە ڕوونی گواستراوەتەوە و وەرگێڕان لە ڕەهەندی کۆمەڵایەتی و نەودەوڵەتیدا توانیویەتی ئەرکەکەی بە تەواوی جێبەجێ بکات. ئەم هەڵسەنگاندنە پۆزەتیڤە لە ڕوانگەیەکی چەپەوە هاتووە، کە جەخت دەکاتە سەر ناوەڕۆکی ئازادیخوازی و مەعریفی، نەک تەنها لەسەر فۆرمی بازرگانی ڕەق.

بەستەری پەڕتووک و وتارەکان

لە کوێ کتێبەکە بە زمانە جیاوازەکانی بدۆزیتەوە، بڵاوکەرەوە و پلاتفۆرمەکان کە بڵاویان کردووەتەوە؟

• پلاتفۆرمەکانی بڵاوکردنەوەی بەخۆڕایی:

o ئەمازۆن: https://www.amazon.com/stores/Rezgar-Akrawi/author/B0DY1BMMXW

o گووگڵ: https://www.google.dk/search?&q=inauthor:%22Rezgar+Akrawi%22&udm=36

o Leanpub: https://leanpub.com/u/rezgarakrawi

o Draft2Digital: https://books2read.com/b/mvxANj

پلاتفۆرم و بڵاوکەرەوەکانی تری سەرەکی کە کتێبەکە یان بەشەکانی بڵاو دەکەنەوە:

• Apple Books: https://books.apple.com/dk/author/rezgar-akrawi/id1809554162?see-all=books

• ئۆڤەر درایڤ:

https://www.overdrive.com/creators/3945582/rezgar-akrawi

• Smashwords: https://www.smashwords.com/profile/view/RezgarAkrawi

• WorldCat: https://search.worldcat.org/search?q=rezgar+akrawi&offset=1

• نیوپۆل: https://newpol.org/authors/akrawi-rezgar/

• Znetwork: https://znetwork.org/author/rezgar-akrawi/

• MSN – Microsoft: https://www.msn.com/en-us/money/other/the-leftist-alternative-to-artificial-intelligence/ar-AA1Miwzu

• International Journal of Socialist Renewal https://links.org.au/soft-surveillance-and-control-artificial-intelligence-tool-gradual-and-deep-political-repression

Theleftberlin https://www.theleftberlin.com/author/rezgar-akrawi/

• ڕاکوتین: https://books.rakuten.co.jp/search?g=101&pname=Rezgar+Akrawi

• ئای بی ئێس: https://www.ibs.it/ebook-inglese/autori/rezgar-akrawi

• پڕۆژەی کۆشک (ئیتالیا): https://market.thepalaceproject.org/item/6842222?locale=it

Contropiano https://contropiano.org/news/internazionale-news/2025/10/19/marocco-generazione-z-212-e-le-proteste-giovanili-dalle-reti-digitali-alle-strade-0187721

•

• فرۆشگای مۆنداوری: https://www.mondadoristore.it/autore/rezgar-akrawi/c/05560552

/• : https://www.indigo.ca/en-ca/books/rezgar-akrawi

• لینکەکان (ئوسترالیا): https://links.org.au/soft-surveillance-and-control-artificial-intelligence-tool-gradual-and-deep-political-repression

• پڕۆژەی سۆسیالیستی (کەنەدا): https://socialistproject.ca/2025/07/soft-surveillance-and-control/

• ساکسۆ (دانیمارک):

https://www.saxo.com/dk/forfatter/rezgar-akrawi_21556724

- Arbejdern (دانیمارکی):
https://www.google.com/search?as_q=Rezgar+akrawi&as_sitesearch=https%3A%2F%2Farbejderen.dk%2F
- Solidaritet (دانیمارکی):
https://solidaritet.dk/den-digitale-kloeft-mellem-venstrefloejen-og-kapitalismen-skal-overvindes-det-haster/
- FNAC (فەرەنسا):
https://www.fnac.com/ia12361456/Rezgar-Akrawi
- (فەرەنسا):
https://market.thepalaceproject.org/item/6842201?locale=fr
- (فەرەنسا):
https://shop.vivlio.com/search?search=Rezgar+Akrawi
- Pour.press https://pour.press/author/rezgarakrawipour-press/
-
- Everand (ئیسپانی):
https://es.everand.com/author/856325135/Rezgar-Akrawi?language_settings_changed=Espa%C3%B1ol
- پڕۆژەی کۆشک (ئیسپانی):
https://market.thepalaceproject.org/item/6842222?locale=es
https://espai-marx.net/?p=18671
https://espai-marx.net/?p=18613
-
- کۆبۆ (پورتوگالی):
https://www.kobo.com/pt/pt/ebook/inteligencia-artificial-capitalista-desafios-para-a-esquerda-e-alternativas-possiveis
- هوگندوبێل (ئەڵمانی):
https://www.hugendubel.de/de/search/advanced?publishers=Rezgar%20Akrawi
- تالیا (ئەڵمانی):
https://www.thalia.de/shop/home/mehr-von-suche/ANY/sp/suche.html?mehrVon=rezgar+akrawi
- ئۆرێل فوسلی (ئەڵمانی/سویسری):
https://www.orellfuessli.ch/shop/home/mehr-von-suche/ANY/sv/suche.html?mehrVon=Rezgar%20Akrawi
- ئێڤەراند (ڕووسی) : https://de.everand.com/book/855068761/
- کۆمۆن (یۆنانی):

https://kommon.gr/politiki/item/25061-ipia-psifiaki-katastoli-pos-axiopoieitai-i-techniti-noimosyni-gia-tin-edraiosi-tis-kapitalistikis-igemonias-tou-rezgkar-akraoui

- ئەخبار ڕۆژ (فارسی): https://akhbar-rooz.com/1404/06/18/27841/
- کریتیک باکیس (تورکی): https://kritikbakis.com/sol-ve-kapitalizm-arasindaki-dijital-u/curumu-kapatmak

---

نەتەوە یەکگرتووەکان دەنگ لەسەر بڕیارنامەیەک سەبارەت بە پلانی ئاشتی ترەمپ بۆ غەززە دەدات.. شورش عزیز شورمە

ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان (ئەمڕۆ) ئامادەکاری دەکات بۆ دەنگدان لەسەر بڕیارنامەیەکی ئەمریکا کە پلانی ئاشتی ترەمپ بۆ کەرتی غەززە پەسەند دەکات. ئەم بەڵگەنامەیە پێشبینی هێزێکی سەقامگیری دەکات بۆ کۆنترۆڵکردنی خاکەکە و باس لە ئەگەری دەوڵەتی فەلەستینی داهاتوو دەکات. بەڵام وەک پاولا کاریدی، ڕۆژنامەنووس ڕوونی دەکاتەوە، مەترسی ئەوە هەیە لەسەر کاغەز بمێنێتەوە..

ئەوەی "بڕیاردەرەکان" ئیدیعای دەکەن، شتێکە؛ واقیعی ڕاستییەکان کە پێدەچێت دژایەتی نیازی باشەکانی بڕیارنامەکە بکات، شتێکی دیکەیە. جگە لە ئەمریکا، بڕیارنامەکە (کە بە دڵنیاییەوە پێویستی بە دەنگی لەباری چوار ئەندامی هەمیشەیی دیکەی چین، ڕووسیا، فەرەنسا و بەریتانیا دەبێت) هەروەها لەلایەن قەتەر، میسر، ئیماراتی یەکگرتووی عەرەبی، سعودیە، ئەندەنوسیا، پاکستان، ئوردن و تورکیاشەوە پشتیوانی دەکرێت. بەڵام داگیرکردنی غەززە و کەناری ڕۆژئاوا لەلایەن ئیسرائیلەوە پێشتر لە سنوورەکانی خۆی تێپەڕیوە و تەنانەت ئەگەری دروستبوونی دەوڵەتی فەلەستینیش زەحمەتە پێشبینی

بکرێت. وە پێناچێت ئیسرائیل دەستبەرداری 58%ی ئەو ستریپە بێت کە ئێستا کۆنترۆڵی دەکات.
بڕیاردەرەکان خۆیان ڕزگار دەکەن. من سەقامگیرییەکی درێینە دەبینم کە یاری بە ڕووبەڕووبوونەوەی زلهێزەکانی ناوچەیی و جیهانی دەکات. غەززە خەریکە دەبێتە تاقیکردنەوەی لیتموس بۆ زۆرێک لە وڵاتان، ئەمریکا پێش هەموو شتێک: ئەمەش بە هەڵبژاردنی مەمدانی وەک سەرۆکی شارەوانی نیویۆرک دەرکەوتووە، کە بە ئەمەش ڕێک ئەمە یەکێک بوو لە پرسە سەرەکییەکان. ستریپ کێشەیەکە بۆ ئیتاڵیا و بەریتانیا و وڵاتانی عەرەبی؛ باشتر وایە لە ڕادار دووری بخەیتەوە. کەواتە لێرەدا بڕیارێکە. بەڵام ئەمە یەکەمجار نییە کە بەڵگەنامەیەکی سازش دەکرێت کە شکست بهێنێت لە چارەسەرکردنی واقیع لەسەر زەوی. وێنەکانی بارانبارین لە غەززە، کە ئاوەڕۆکان دەچنە ناو چادرەکانەوە، ئەوەیان نیشانداوە: هەشتا نمایشێکی دیکە کە ئەو ڕێککەوتنانەی بڕیاردەران دەیکەن شتێکن و دۆخی کەرتی تەواو شتێکی دیکەیە. بەڵام ڕای گشتی وەک ڕووبارێکی کارست وایە؛ ئەوە نییە کە نابینێت چی ڕوودەدات. هەندێکیان هەشتا پەڕینەوەکان دادەخەن، بۆیە خۆراکی پێویست بەردەوام نییە لە چوونە ژوورەوە؛ لە ڕاستیدا بەس هیچ شتێک ناچێتە ژوورەوە. کەمیی پەناگە، کۆنتێنەر، شوێنی نیشتەجێبوونی خەڵک هەیە: بیناکان بەردەوامن لە داڕمان، ئیسرائیل بولدۆزەر بەکاردەهێنێت، مین و ماڵەکان دەڕوخێنێت، و بە تەواوی تەواوی بەشی ڕۆژهەڵاتی ئەو ستریپەی کە داگیری کردووە لەناو دەبات.
لەسەدا پەنجا و هەشتی شریت، ئەو بەشەی کە لە شار و زەوییە بەپیتەکان پێکهاتووە، لەلایەن ئیسرائیلەوە داگیرکراوە؛ لەسەدا ٤٢ی دیکە کە دانیشتووانەکەی کەناڵ کراوە، تەپۆڵکە و خۆڵە، هیچ. ئەمە واقیعی سەر زەوییە. ئەو بڕیارنامەیەی کە پێشکەش بە نەتەوە یەکگرتووەکان کراوە، هەوڵ دەدات ئەم واقیعە بشارێتەوە. لەم چوارچێوەیەدا پرسی کەناری ڕۆژئاوا و لەگەڵ ئەوەشدا دۆخی قودس بە چارەنووسساز دەمێنێتەوە، چونکە بەبێ ئەو خاکانە دەوڵەتی فەلەستین بوونی نابێت. ئەگەر لە کەرتی ڕۆژئاوا بەردەوام بن لەوەی کە دانیشتووان و سوپا و دانیشتووانی ناو سوپا دەیکەن، نەک هەر لە ئێستاوە لکاندنی ئەو ڕاستییەیە، بەڵکو دەوڵەتێکی ئاپارتایدی ئیسرائیلیش پشتڕاست دەکرێتەوە، ئەمەش تاوانێکی نێودەوڵەتییە.

لە پێش ٧ی ئۆکتۆبەرەوە بەم شێوەیە بووە. کێشەکە ئەوەیە کە بڕیاردەرەکان لە ماوەی ٢٥ ساڵدا هەڵوێستیان بەرامبەر ئیسرائیل نەگۆڕیوە. ئەوەی پێویستە شۆڕشێکی کۆپەرنیکیانە، کە ناتوانێت لە

ئەوانەوە بێت، بەڵکو لە کۆمەڵگەی مەدەنییەوە بێت. تەنها سەیری یەکێتی ئەوروپا بکەن: ئۆرسولا ڤۆن دەر لایین بە پەیمانێک بۆ دەریای ناوەڕاست دێتە دەرەوە کە تێیدا کەلێنی نێوان وشەکان و ئەوەی لەسەر زەوی ڕوودەدات کۆتاییە، وەک ئەوەی ١٥٠-٢٠٠ ساڵ لەمەو بەر بگەڕێینەوە، کاتێک کۆلۆنیالیزمەکان بە هیچ شێوەیەک دەژمێردرێن و دەتوانیت هەرچیت بوێت لەگەڵیان بیکەیت. هەموو ئەمانە بە بڕیارنامەیەکی نەتەوە یەکگرتووەکان چارەسەر ناکرێن دوای دەیان، سەدان بڕیارنامەی دیکە، کە لەبارچوون.

بەلای منەوە سەیرە کە ئەفریقای باشوور بەم شێوەیە فەلەستینییەکان قبوڵ بکات، بە لەبەرچاوگرتنی سیاسەتی ئەو وڵاتە کە پشتیوانییەکی تەواوەتی بۆ فەلەستین هەیە. پێویستە چاوەڕێی دەرئەنجامی ئەم لێکۆڵینەوەیە بکەین، کە ئەلجەزیرە کاری لەسەر دەکات: چیرۆکەکە کە هەندێک کێشانی بەدەستهێناوە. لە لایەکی تریشەوە هەندێک ناڕازیبوون هەیە سەبارەت بەو شتانەی کە ڕوودەدەن: وڵاتانی عەرەبی بڕیارنامەکەی ئەمریکایان لە نەتەوە یەکگرتووەکان قبوڵ کرد، چونکە ناچارن، بەڵام ئەوە بەو مانایە نییە کە مەرجە هەڵوێستی ئەمریکا قبوڵ بکەن. لە هەموو ئەمانەدا لایەنێکی تر لەبیر دەکەین:

بوونی سەربازانی نەتەوەکانی تر جگە لە ئیسرائیل لە غەززە. ئیسرائیلییەکان تورکیان ناوێت، قەتەرییەکانیان ناوێت، نایانەوێت سەربازێکی زیاتر 58%ی ستریپ بهێڵنەوە، کە بە درێژایی هێڵی زەردی درێژخایەنی نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا دابەشکراوە.

ئایا ئیسرائیل دەتوانێت دوای چەند ڕۆژێک لە ڕەتکردنەوەی چوونە ژوورەوەی بولدۆزەرەکان، سوپای بیانی وەربگرێت، گوایە بۆ وەرگرتنەوەی تەرمی فەلەستینییەکان نەک تەرمی بارمتەکان؟ گێڕانەوەیەک لەسەر ئەم بابەتەش هەیە کە زۆر شت لەبارەی دۆخەکەوە ئاشکرا دەکات. باسی دوا لاشەیە کە دەبێت بگەڕێندرێتەوە بۆ ئیسرائیل و خۆشبەختانە

ڕاکردن بە دوای تراویلکەی

ئەزموونی جیاوازی شیعریی!..
سەدیق سەعید ڕواندزی

ئێمە بەردەوام لە نێوەندی ئەدەبی کوردیدا، بێ هیچ ساغکردنەوەیەکی زانستی و میتۆدی، یان پێوەرێکی زەمەنی و مێژوویی، ڕووبەڕووی چەندین چەمك و دەستەواژەی ئەدەبی دەبینەوە، کە بێ پۆلێنبەندیان لە ڕووی قۆناغە مێژوویەکەوە، گیروگازی گەورە لە ڕووی واتاییەوە دروست دەکەن. بۆ نموونە:
بەردەوام باس لە شیعری دوای ڕاپەڕین دەکەین، بەڵام ئایا سیما هونەرییەکانی هەر سێ دەیەکانی شیعری دوای ڕاپەڕین وەك یەکن لە ڕووی گوتار و تێماوە؟ لەو سۆنگەیەوە بەردەوام کەسانێك باس لە ئەزموونی جیاوازی شیعریی و دنیابینی شیعری جیاواز دەکەن، بۆ ئەوەی لە ڕووی شیکاریی و دەقەوە، بە ئەرگۆمێنت ئەوە بسەلمێنن، کە ئەو شاعیرە و ئەزموونە شیعرییەی باسی دەکەن، جیاواز و دابڕاو بێت. نووسەرێك لە وتارێکی درێژدا باس لەوە دەکات کە هەموو ئەو شاعیرانەی لە ماڵپەڕی (تەم) دەنووسن و شیعر بڵاودەکەنەوە، لە ڕووی ئەزموون و جیهانبینییەوە شاعیری جیاوازن لە هەر شاعیرانێکی دیکە، لە کاتێکدا ئەوەی کەمێك خوێنەری شیعر بێت، دەزانێت ئەم ڕایە لە دروشمێك ، پەسن و پێدا هەڵگوتنێکی هاوڕێیانە کە نووسەرەکە خۆشی شیعر لەوێ بڵاودەکاتەوە هیچی تر نییە، چونکە کاتێ بەراوردێکی سادەی زۆربەی شیعری ئەو شاعیرانە دەکەین، زۆر بە ڕوونی هەست بەوە دەکەین کە نە لە ڕووی جیهانبینی، نە لە ڕووی ئەزموونیشەوە ئەم شاعیرانە نەك لە یەکتر جیاواز نین، بگرە لاسایی یەکتریش لە ڕووی تێمای شیعری دەکەنەوە، وەك بابەتی ڕەشبینی و ڕەتکردنەوەی نیشتمان و ڕەخنەگرتن لە سیاسەت و پووچگەرایی ژیان و چەندان بابەتی هاوشێوەی دیکەش. ئیدی نازانم کامەیە جیهانبینی و ئەزموونی جیاواز، گەر شاعیرانێك هەموویان هەمان بابەتیان کاوێژکردەوە؟
ئەمە وێرای ئەوەی دەبێ زۆر بە ڕوونی دان بەو ڕاستییە دابنێین کە بڵاوکرنەوەی شیعر لە سۆسیال میدیا دا، هیچ داهێنانێکی تێدا نییە و بگرە هەموو کەس دەتوانێت شتێك بە ناوی شیعر بنووسێت و تیایاندا بڵاوی بکاتەوە کە ئەمە لە میدیای کاغەزیدا بوونی نییە، چونکە چەندین فلتەری هەڵسەنگاندنی دەق بوونیان هەیە. بێگومان شتێك نییە

به ناوی ئەزموونی جیاواز، بۆ زمانی و بیرکرنەوە و ستایلی جیاوازی شیعری. گۆران کاتێ شیعری کوردی نوێ دەکاتەوە، نایەت وەك نالی و پیرەمێرد بنووسێت، نایەت بە گشتی شیعری سەروادار ، ئاسۆیی بنووسێت، بەڵکو زمان و دەربڕین و تۆپۆگرافیا و ڕووبەری دەقی شیعری پێش خۆی جێدێڵێت و بە جیهانبینییەکی تازەوە شیعر دەنووسێت. بێگومان گۆران لەو نوێکاریەدا بە تەنها نەبوو، بەڵام بۆچی تەنها ناوی وەك نوێکەرەوەی شیعری کوردی ، بە ئاراستەی شیعری ئازاد دێت؟ چونکە تەنها ئەو توانی سیما و خاسیەتەکانی شیعری ئازاد دابهێنێت. لێرەوەش باسکردن لە ئەزموونی شیعری جیاواز، بۆ بوونی زمانێکی جیاواز، لە ڕاستیدا تێنەگەیشتنە لە شیعر، چونکە کاتێ شاعیرێك بە هەمان وێنە و وەسف و زمان و جیهانبینی شاعیرانی تر دەنووسێت، ئیدی نازانم ئەزموون و جیهانبینی جیاواز لە کوێیە؟ کاتێ ڕەشبینی و گوتاری ڕەتکردنەوە و بوهیمیانەی ژیان، کۆی گوتاری ئەزموونی سەدان بە ناو شاعیری گەنجی دوای ڕاپەڕین پێکدێنێت، بێگومان شتێك نامێنێتەوە بە ناوی ئەزموون و جیهانبینی جیاوازی شیعری، بەڵکو تەنێ پەسندانێکە، کە ڕەنگە فاکتەرێکی شارچییەتی، هاوڕێیەتی و گرووپگەرایی لە پشت بێت، کە ئەمەش دوورە لە دیدگای ڕەخنەییانە بۆ شیعر. ئەزموونی جیاوازی شیعری، قسە نییە هەموو کەسێك فڕێی بدات، بەڵکو بەرپرسیاریەتییەکی ئەدەبی و مەعریفی گەورەیە نابێ لە سۆنگەی هەر پاڵنەرێکی کۆمەڵایەتییەوە بێت، کەسانێك بیدەنە پاڵ شاعیرانێك کە هاوڕێی خۆینی.
ڕەخنەگر کەسێکە، لە ژێر کاریگەریەتی هیچ دیدگایەکی کەسی و کۆمەڵایەتی خوێنەوە بۆ دەق ناکات، بەڵکو تەنها دەق دەکاتە سەنتەر، هەر لێکۆڵەرێکیش بەو شێوەیە نەڕوانێتە ڕەخنە و لێکۆڵینەوە، بێگومان لە ماهییەتی دەق نەگەیشتووە، گەر سەدان وتاریشی لە بارەی شیعرەوە نووسیبێت.

*ئەم بابەتە لە ڕۆژنامەی هەولێر ژمارە (4354) لە 14/8/2025 بڵاوکراوەتەوە.

ڕەگەز پەرستیی عەشایەریی..
نەوزاد بەندی

کوڕەکەم لە پۆلی دوانزەی زانستی، کۆنمرەکەی 97 بوو .. لە کۆلێژی پزیشکی زاخۆ وەرنەگیرا، چونکە ئەو خەڵکی سلێمانییە، ئەگەر بادینانیی بووایە، له کۆلێژی پزیشکیی ئەوەندەرە قبوڵ ئەکرا، لەوە بادینانییەکان بە کۆنمرەی 96 لە کۆلێژی پزیشکیی ئەخوێنن.

کچی هاوڕێکەم کۆنمرەکەی 97.2 ــە و لە کۆلێژی پزیشکی هەڵەبجە و کۆیە قبوڵ نەکرا، لە بەر ئەوەی بابی خەڵکی سلێمانییه، نە کۆییە و نە هەڵەبجەیی.

لێرەدا ئەپرسم ئایا پلەی زانستی چ پەیوەندییەکی بە ناوچەگەرییەوە هەیە؟ ئایا کۆلێژی پزیشکی، سەرۆک عەشرەت و ڕیش سپی بەرهەم دێنێت یان پزیشکی زانا و کارامە ؟ ئەگەر وانییە بۆچی مەرجی ناوچەگەریی لە سەری سەری مەرجەکانەوەیە ؟؟ئەوە پزیشک بەرهەم دێنن یان ئەعیان و موختار و شێخ و میرزا ؟

کاتی خۆی خزمێکی پزیشکم چووە پاریس، بەشداری لە تاقیکردنەوەیەکی پزیشکیدا کرد کە هەموو پزیشکانی جیهان بەشدارییان تێدا کرد بوو بۆ تەنها 17 کورسی خوێندنی باڵا، خزمەکەم کورسییەکی بردەوە و بوو بە خاوەنی بۆردی پزیشکیی فەڕەنسیی، نەک لە بەر ئەوەی خزمی جەنەڕاڵ دیگۆڵ بوو .. نەک لە بەر ئەوەی لە نەوەی فیکتۆر هیگۆ بوو .. نەک لە بەر ئەوەی لە وەجاخزادەکانی پاریس بوو، نەک لە بەر ئەوەی پورزای سارکوزی بوو .. نا .. ئەو کوردێکی بێ ئاڵا و بێ وڵات و نەناسراو بوو، ئەو شتانە هیچیان پێوەر نەبوون بۆ بردنەوەی کورسییەکی بۆردی پزیشکیی فەڕەنسیی، یان تەنانەت سەخیفترین شت ئەو شتانە بوون لە کۆلێژی پزیشکیی پاریسدا ، ئەوان تەنها پێوەریان زیرەکیی و بەینی تاقیکردنەوەکان بوو بە سەرکەوتوویی..

ئاخر سەرۆک، بۆیە کە نەخۆش ئەکەویت، هیچ متمانەیەکت بە پزیشکەکانی خۆت نییە کە بە پێوەری کەوا و سەڵتە و جۆری جامانە و ناوچە و عەشرەت ولق و مەڵبەند چوونەتە کۆلێژی پزیشکیی نەک بە زیرەکیی و بەینی تاقیکردنەوەکان، هەر بۆیە یەکسەر پەنا ئەبەیت بۆ خەستەخانە و پزیشکەکانی ئەوروپا، ئەو خەستەخانە و پزیشکانەی کە پێوەریان زیرەکییە، نەک جامانە و مشکی و ناوچەگەرێتیی و لق و مەڵبەند و تەلەفۆنی کەسایەتییەکان.. ڕوو دەکەیتە نەخۆشخانەکانی ئەوروپا، چونکە ئەزانیت لەوێ شتێک نییە بە ناوی قبول خاس و بڕوانامەی ساختە و پزیشکی حیزبیی..

جێگای خەم و ناڕەزایەتیی و تێکشکانە، کاتێ تەلەبەیەکی زیرەک کۆنمرەکەی 98 ــە، داواکارییەکەی ڕەت دەکرێتەوە، بەڵام کۆنمرەی96 قبوڵ دەکرێت و لەلایەن وەزیری خوێندنی باڵاوە پیرۆزبایی لێدەکرێت .. ئەمە چ تیرۆرکردنێکی زانستییە ئێوە پەیڕەوی دەکەن؟ ئایا بە چ ویژدانێکەوە زانکۆ دەکەنە موڵکی شار و شارۆچکەکان ؟ ئەی کە وایە بۆچی ڕێگا دەدەن بە کۆڕەو پزیشک و ئەندازیار و مامۆستای ئەو شار و شارۆچکانە بێنە سلێمانی و هەولێر و لەوێ نیشتەجێ بن و عیادە وئۆفێس بکەنەوە ؟
چی وەڵامی خوێندکارێک دەدەنەوە بە کۆنمرەی 97 و 98 ـــەوە داواکەی ڕەتکـــراوەتەوە، لە کۆلێـــژی پزیشکـــی کۆیـــه و زاخۆ و هەڵەبجە ڕەتکراوەتەوە لەبەرئەوەی خەڵکی ئەو شوێنانە نییە، لە بەرامبەردا کورسێکانی کۆلێژی پزیشکی ئەو جێگایانە لەسەر خەڵکی ئەو شوێنانە تاپۆ کراون با کۆنمرەیشیان 96 بێ ؟؟
چی وەڵامی عەقڵ و لۆژیک دەدەنەوە؟
ئـــاخر بۆیە عەقڵە زیرەکەکـــان وەک زینـــدان تەماشـــای مەملەکەتـــی کوردستان دەکەن و لە ڕەخساندنی بچوکترین هەلدا بۆ هەتا هەتایە بە جێی ئەهێڵن ..
بێ هۆکار نییە زیاتر لە 2000 زانای عێراقیی لە بەریتانیا جێگیر بوون و یەک دنیا خزمەت و داهێنانیان پێشکەش به ئینگڵیز کردووە ..و هەرگیز به سەردانیش ناگەڕێنەوە بۆ ئاغاسەرای کوردستان و عێراق.
هەتا ناوچەگەرێتیی و حیزبایەتی و خزمخزمێنە و عەقڵی عەشایەریی وازلێنەهێنــن، کۆمەڵگــا ڕۆژ بە ڕۆژ ناتەبــاتر و نــالۆژیکتر و بێ بەرهەمتر و بەربەریتر ئەبێ .
ئیتر خۆتان و خۆتان ..
چونکە هەر خۆتان هەموو شتێکن، دانەری هەموو یاسا و ڕێسایەکی سەیر و ســەمەرەن، کە زیانەکـــانی لە شـــا وە تـــا گەدا پـــاکۆ ئەدات و .. نیشتمان ئەکاتە مۆڵگەی ناهاوسەنگیی و نادادیی و لێکپچڕانی دەستە و چین و توێژەکان ..

ـــــ هـــاوپێچ لیســـتی 20 خوێنـــدکاری کۆلێـــژی پزیشکـــی هەڵەبجە کە ژمارەیەکیـــان بە نمـــرەی 96 ـــــەوە قبـــوڵکراون، کەچـــی 98 و 97 ی دانیشتووی سلێمانی ڕەتکراونەتەوە ـــــ

ژ	ناوی خوێندکار	کۆد	تێکرای نمرە	خوێندنگە	زانکۆ/ کۆلیج
1	نمە سروت امین محمد	2512022740354	97.714294	ئامادەیی بلندی ئاحکوی	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی
2	هەناو کریم حسن رسول	2512090010164	97.825292	ئامادەیی دەربەندیخان	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی
3	هێڤار عبداللە حمە حاجی	2512090040197	97.60029	ئامادەیی هەڵگورد ی تێکەڵاو	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی
4	رەهەند رەشید احمد بارام	2515010120036	97.200298	کۆلێژی هەڵەبجەی شەهیدی هاوبەشی کوڕان	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی
5	بابان برهان حمە علی محمد	2515010010018	97.200292	ئامادەیی احمد مختار جاف کوڕان	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی
6	شاهان سلام محمد احمد	2515010010049	97.143294	ئامادەیی احمد مختار جاف کوڕان	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی
7	دیار سیروان حمەرحیم خضر	2515010120031	97.143288	کۆلێژی هەڵەبجەی شەهیدی هاوبەشی کوڕان	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی
8	رۆژین ناصح حسن قادر	2515010800032	97.000292	ئامادەیی شەهید عبدالرحمن ی میرزا حسنی کچان	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی
9	رەهەند سامان علی مصطفی	2515010010039	97.000286	ئامادەیی احمد مختار جاف کوڕان	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی
10	کاژان عثمان عمر عبداللە	2515010060173	97.000284	ئامادەیی هەڵەبجەی کچان	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی
11	شایی شورش حمە محمود	2515010840092	96.857288	ئامادەیی خورماڵی تێکەڵ	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی
12	سارێژ اسکندەر محمد سعید	2515010830025	96.667296	ئامادەیی شارای کچان	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی
13	ماردین حمە سعید علی محمد سعید	2515010980044	96.667292	ئامادەیی کۆمەڵگەی پەروەردەیی هاوچەرخی هەڵەبجە	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی
14	ئادگار ئاکار شفیق حمە	2515010120001	96.66729	کۆلێژی هەڵەبجەی شەهیدی هاوبەشی کوڕان	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی
15	تاژان سالار قادر محمد	2515010830010	96.333298	ئامادەیی شارای کچان	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی
16	یاران قادر حسین احمد	2512018360052	97.457292	ئامادەیی وایز ی ئاحکوی	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی/ پاراڵیل
17	محمد صالح محمود محمد	2515010120048	96.333282	کۆلێژی هەڵەبجەی شەهیدی هاوبەشی کوڕان	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی/ پاراڵیل
18	لاڤە بهاالدین جمیل عبدالقادر	2515010070039	96.286284	کۆلێژی هەڵەبجەی هاوبەشی کچان	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی/ پاراڵیل
19	باڤین پشتیوان احمد علی	2515010070013	96.266282	کۆلێژی هەڵەبجەی هاوبەشی کچان	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی/ پاراڵیل
20	لاکۆ رەفیق محمد سلیم	2515010010057	96.000288	ئامادەیی احمد مختار جاف کوڕان	زانکۆی هەڵەبجە/ کۆلێژی پزیشکی/ پاراڵیل

ل□ ر□ژی قوربانیانی چ□کی کیمیاوی ل□ جیهاندا.. کورد□ساید □چ-چاك کوردستان

30 ن□ڤومب□ر ل□م □□ژ□ی ک□ یادی ه□موو قوربانیانی چ□کی کیمیاوی ل□ جیهان د□ک□ین□و□، □□ز و ن□وازش ب□ ئ□و ک□سان□ داد□ن□ین ک□ کوژراون یان بریندار بوون ب□ه□ی ئ□و چ□ک□ ترسناک□و□، ه□و□ د□د□ین ک□تایی ب□م چ□ک□ ترسناک□ بهێنین ل□ ب□ره□م ه□نان, داه□نان, گواستن□و□, ب□کاره□نان, ه□□گرتن.

سال□انی □ابردوو و□ك مر□ڤای□تی د□ستک□وتی گرنگمان ب□د□سته□نا ب□ ل□ناوبردنی دوایین چ□کی کیمیایی ل□و ک□گایان□ی ک□ ل□ لای□ن ئ□و و□تان□و□ ک□ ب□ش□کن ل□ □□کک□وتنام□ی چ□کی کیمیایی.

ب□□ام ل□گ□□ پ□شک□وتن□ خ□راکانی زانست و ت□کن□ل□ژیادا، ب□تایب□ت زیر□کی د□ستکرد م□ترسیی□کان ه□شتا گ□ور□ن.

ک□م□□گ□ی جیهانی د□ب□ت ب□ ی□ك د□نگ پاب□ند بوون ب□ □□کک□وتنام□ی چ□کی کیمیایی دووپات بکات□و□، ک□تایی ب□ ب□ سزایی بهێن□□ت ب□ دروستکردن و ب□کاره□نان و …. و ب□□□نی پ□یمانی داهاتوو ب□ جیهان□کی دوور ل□م چ□کان□ ج□ب□ج□ بکات.

کۆنفرانسی دەوڵەتانی ئەندام لە کۆنفرانسی چەکی کیمیایی کە ڕێکخراوی OPCW سالانە ئەنجامی دەدات بەناوی CSP، لە CSP-20 دا بەڕیاریدا کە لە ۳۰ی تشرینی دووەمی هەموو ساڵێکدا یان لە کاتی گونجاودا ڕۆژی یادکردنەوە بۆ هەموو قوربانیانی چەکی کیمیایی بەڕێوە بچێت.

ئەم یادکردنەوە دەرفەتێك دەڕەخسێنێت بۆ ڕێزگرتن لە قوربانیانی چەکی کیمیایی، هەروەها دووپاتکردنەوەی پابەندبوونی ڕێکخراوی قەدەغەکردنی چەکی کیمیایی (OPCW) بە نەهێشتنی مەترسییەکانی چەکی کیمیاییە لە جیهاندا, کە ئێستا 194 وڵات پەیوەست بووە بە ڕێکەوتننامەکەوە.

مێژووی هەوڵە جدییەکان بۆ بەدیهێنانی قەدەغەکردنی چەکی کیمیایی کە بە ئەنجامدانی ڕێککەوتننامەی چەکی کیمیایی گەیشتە لوتکە، زیاتر لە سەدەیەك لەمەوبەر دەستیپێکرد. لە جەنگی جیهانی یەکەمدا چەکی کیمیایی بە شێوەیەکی بەرفراوان بەکارهێنرا و لە ئەنجامدا زیاتر لە ۱۰۰ هەزار کوژراو و ملیۆنێك قوربانی لێکەوتەوە.

بەڵام لە جەنگی جیهانی دووەمدا چەکی کیمیایی لە گۆڕەپانی شەڕدا لە ئەوروپا بەکارنەهێنرا..

ڕێککەوتننامەی چەکی کیمیایی لە ساڵی ۱۹۹۳ پەسەندکرا و لە ۲۹ی نیسانی ۱۹۹۷ کەوتە بواری جێبەجێکردنەوە، بڕیاردرا، "لە پێناو هەموو مرۆڤایەتیدا، ئەگەری بەکارهێنانی چەکی کیمیایی بە تەواوی نەهێڵرێت."

دەوڵەتانی ئەندامی ئەم ڕێککەوتننامەیە ڕێکخراوی قەدەغەکردنی چەکی کیمیاوییان دامەزراند, کە هەنووکە 194 وڵات ئەندامە تیایدا, بە سوریاوە, کە هەنگاو دەنێت بێتە ناو ڕێکەوتننامەکەوە.

هەروەها دادگای تاوانی نێودەوڵەتی بەکار هێنانی چەکی کیمیاوی لە ململانیی ناوخۆیی و نێودەوڵەتی وەك تاوانی جەنگ ناساند.

گەلی کورد لە جەنگی جیهانی یەکەمەوە چەکی کیمیاوی دژی بەکار دەهێنرێت, لە ساڵانی 1987 و 1988 بەکارهێنانی ئەم چەکە لە دژی دەیان هەزار کوژراو سەدان هەزار بریندار لێکەوتەوە, لەو ماوەیەدا زیاتر لە 250 جار چەکی کیمیاوی لە دژی بەکار هاتووە , شاری سەردەشت بووە یەکەم شار لە جیهان چەکی کیمیاوی تیایدا دژی خەڵکە سڤیلەکەی بەکار هات, وە شاری هەڵەبجەش بووە یەکەم شار لە جیهان کە زۆرترین قوربانی سڤیلی بە چەکی کیاوی هەبێت.

ئێمە کە قوربانی یەکەمی چەکی کیمیاوی بین لە 100 ساڵی ڕابردووە, بەهەمان شێوە دەبێت یەکەم دوژمنی چەکی کیمیاویش بین لە جیهاندا.

لەم ڕۆژەدا قوربانیانی چەکی کیمیاوی بە بیر دەهێنرێنەوە, هەوڵدەدرێت هەڵەبجە و سەردەشتەکان دووبارە نەبنەوە, ڕێز لەو

هەوڵانە بگرێت بوونە هۆی بنەبڕکردنی چەکی کیمیاوی لە جیهان کە ڕۆژی دامەزراندنی ڕێکخراوی OPCW ە.

30-11-2025

ڕێکخراوەکان:
-ڕێکخراوی کوردستان بۆ جینۆساید- kwg
-تۆڕی ڕێکخراوە کوردستانییەکان لە پێناو دادگای تاوانی نێودەوڵەتی – Koncicc
-تۆڕی ئایکان کوردستان ـــ IKN
-ڕێکخراوی قەدەغەکردنی چەکی کۆکوژ لە کوردستان ـــ OAWMD
-ڕێکخراوی هەڵمەتی دادپەروەری ـــ OJC
-ڕێکخراوی جیهانی بۆ چەکی کیمیاوی و بایۆلۆجی-www
-هەڵمەتی ژیان دژ بە ئیعدام لە کوردستان
-گۆڤاری تەبزاوە
-ڕۆژنامەی نگرە سەلمان

- ڕێکخراوی مانەوە بۆ پرسی شەهیدان و ئەنفالکراوان
–کوردۆساید ۆچ-چاك كوردستان

چیرۆک بۆ منداڵان/ سەرکەوتنی چۆلەکەکان.. نووسینی: ڕێزا شوان

لە گوندێکی جوان و قەشەنگ، لە نزیک شاری کەرکووک، لە باشووری کوردستان؛ کۆمەڵێک چۆلەکە دەژیان. لەژێر گوێسوانەی خانووەکاندا، هێلانەیان کردبوو. بەیانیان زوو لە خەو هەڵدەستان، لەگەڵ مریشکەکاندا چینەیان دەکرد و تێر دانیان دەخوارد. لە کانییەکەی نێو چەمەکەی نزیک گوندەکەشدا، تێر ئاوی شیرین و سارديان دەخواردەوە. بە خۆشی و بە شادی دەژیان.

چەمەکە جەژوانی رۆژانەی چۆلەکەکان بوو. لەسەر لقوپۆپی دارەکاندا دەنیشتنەوە. یاریان دەکرد و یەکتریان راودەنا. بە جریوەجریوی خۆشیان، خۆشی و شادیان دەخستە دڵی خەڵکی گوندەکەوە. خەڵکی گوندەکەش، منداڵان و گەورەساڵانیان، چۆلەکەیان زۆر خۆشدەویست. بە تایبەتی منداڵانی گوندەکە، زۆر رقیان لە فاقە و لە داو و لە دارلاستیک و لە تەڵە دەبووەوە.

رۆژێک کۆمەڵێک قەلەڕەشی نامۆ، کە لە بیابانەوە هاتبوون، دایان بەسەر چەمەکەدا. ئازارێکی زۆری چۆلەکەکانیان دا و چەمەکەشیان لێ داگیرکردن.

چۆلەکەکان زۆر دڵتەنگ بوون. بە شەرمەزارییەوە ئاو و دانی گوندەکەیان دەخوارد.

دامابوون و بیریان لە چەمەکەیان دەکردەوە.

رۆژێک گەورەی چۆلەکەکان، بانگی هەموو چۆلەکەکانی کرد و پێیانی وت: خوشک و براکانم، بە خەم و دڵتەنگی، بە بێدەنگی و ترس، هیچمان پێناکرێت. بە هەر نرخێک بێت، دەبێت چەمەکەمان لەو قەلەڕەشە داگیرکەرانە رزگاربکەین.

چۆلەکەیەک: جا ئەمە چیمان پێدەکرێت؟

چۆلەکەیەکی تر: قەلەڕەشەکان لە ئێمە گەورەترن. خاوەنی دەنووکی گەرە و چڕنووکی بەهێزن! ئێمە لەهەقیان نایەین.

چۆلەکەیەکی تر: بەڵام ئەوان داگیرکەرن و ئێمە خاوەنی راستەقینەی چەمەکەین. نابێت لێیان بترسین و بێدەنگ دابنیشین و هیچ نەکەین.

گەورەی چۆلەکەکان: دەمخۆش، ئەگەر بترسین، هیچمان پێناکرێت. راستە کە ئەوان لە ئێمە گەورەتر و بەهێزترن، بەڵام گەر یەکبین، دەتوانین رووبەڕوویان ببینەوە و لە چەمەکەمان دەریان بکەین. ئەوان پانزە قەلەڕەشن. ئێمە سەد و پەنجا چۆلەکەین. دەبین بە پانزە گرووپەوە، هەر گرووپێکمان لە دە چۆلەکە پێکدەهێنین. لە بەرەبەیاندا هێرش دەکەینە سەریان. هەر گرووپێکمان، پەلاماری قەلەڕەشێک دەدەین.

چۆلەکەیەک: من ئامادەم لە پێناوی رزگارکردنی چەمەکەماندا، خۆم بەخت بکەم.

هەموو چۆلەکەکان، بە یەکدەنگ: هەموومان ئامادەین.

گەورەی چۆلەکەکان: هەر بژین. ئەم یەکدەنگی و یەکهەڵوێستییەمان مایەی سەرکەوتنمان دەبێت.

لە بەرەبەیانی ئەو شەودا، چەلەکەکان بەرەو چەمەکەیان هەڵفڕین.. لە هەموو لایەکەوە هێڕشیان کردە سەر قەلەڕەشەکان.. تا قەلەڕەشێک دەنووکێکی دەگرت، چەلەکەکان دە دەنووکیان لێی دەگرت. زۆری پێنەچوو، قەلەڕەشەکان بەزین و هەڵفڕین. لە کوێوە هاتبوون، روویان لەو شوێنە کردەوە. چەلەکەکان راوایان نان.. تا بە تەواوی لە سنووری خۆیان دەریان کردن.
ئێنجا بە خۆشی و بە سەربەرزییەوە، گەڕانەوە بۆ چەمەکەی نیشتمانی خۆیان و نیشتمانی هەزاران ساڵەی باپیران و داپیرانیان. بە گەرمی پیرۆزباییان لە یەکتری کرد و ئاهەنگی سەرکەوتن و رزگارییان سازکرد.

مامۆستا عەبدولڕەقیب یوسف ویژدانێکی زیندوو لەنێو مێژووی هاوچەرخی کوردا.. یوسف محەمەد بەرزنجی

تەوەردان:

ماندووبوون ولێکۆڵینەوەو کارکردن لەنێو دونیای بەرفراوان و پانوو پڕەی مێژوودا زۆر گران و سەختە، هەموو کەس ناتوانێت وەك شەڕەسوارێك لەنێو ئەم زۆریا بەرفراوانەدا باڵەکوتێ و مەلە بکات، چونکە مەلەکردن لەنێو ئەم زۆریا فراوانەدا کاری هەموو کەسێك نییەو لە حەوسەڵەو پشوودرێژی و توانای هێزی هەموو کەسێکدا نییە ،باوەشپێداکردن بە مێژوو وەك کارێکی قورس ،سەخت و دژوارو بەرفراوان و قوڵ بە هەموو کەسێك ساناو گونجاو نییە، بەڵێ خۆدان لەقەرەی بابەتە مێژووییەکان و بنکۆڵکردن و لێکۆڵینەوەو ساخکردنەوەی بابەتە جۆراو جۆرە مێژووییەکان کارێکی قورسەو ناتوانرێت بەهەموو کەس ئەو بەردە گەوهەرو قورسە بخرێتە سەرشان و بەنێو ئەودەریا بەرفراوانە هەڵدرێت.
دەربارەی مێژوو وەك سیستەمێکی تیۆری، فەیلەسوفی ئەڵمانی گۆتە

دەبێژێت:" هەرچییەك كارو چالاكیم زیاد نەكات یان تەنانەت لەڕێگایەكی تریشەوە هانی چالاكییەكانم نەدات، وتەنها شتم فێربكات بێزارم، بۆیە ئەم وتەیە شایستەی ئەوەیە كە لە هەموو بوارێكی ژیاندا ڕەچاوی بكەین"1 هەربۆ پاڵپشتی و پشتگیری (گۆتە)و بەهەند وەرگرتنی وتەكەی(نیتشە)ی فەیلەسوف "لە پێشەكی توێژینەوەكەی لە مەڕ سوودمەندی و ناسودمەندی مێژووئەم قسەیەی گۆتەی پەسەند كردووەو دەڵێ: ئەگەرپێویستمان بە مێژووە بۆ ئەوەیە كە هاوكاری ژیان و كارمان بێت، نەك لەژیان و كارساردمان بكاتەوە،نیتشە دان بەوەشدا دەنێت كە مێژوو مرۆڤ بەكارە مەزنەكانی سەردەمانی پێشوو ئاشنا دەكات"2

مێژوو لە ژیانی مرۆڤدا،هەروەها ئاگاداربوون لێیی مرۆڤ لە خشتەبردن و هەڵفریواندن و بەلاڕێدا بردن وشیارو ئاگاداردەكاتەوەو تاقیكردنەوەو ئەزمەنی هزری فراوان دەكات و لەڕوگیری دووری دەخاتەوەو ئایندەو پاشەڕۆژ زۆر بەڕوونی و گەش دەبینێت، ئەمەوەمان بۆ دەردەخات وپیشان دەدات مێژوو مرۆڤ بەئاگادەنێتەوەو ڕاستییەكانی دەخاتە بەردیدەو لە خەیاڵ و ئەندێشە كەنارگیری دەخات و واقیع بینانە ئاراستەی دەكات.

وینستۆن چەرچڵ"كەتا ڕادەیەك بۆ خۆشی مێژوونووس بوو،بە درێژایی جەنگ میژوویی وەكو ئامرازێك بۆ ئامانج گەیشتنە سیاسییەكانی بەكارنەهێناوە"3؟ وەزۆربەی كەسایەتییەكان و سیاسییەكان لە مێژوو سەردەمی خۆیاندا كەڵك و سوودیان وەرگرتووەو تاقیكردنەوەكانی ناومێژوو هاندەریان بووە بۆ سەركەوتن و بەرەو پێشەوەچوونی گەل و فەرمانڕەوایەتییان و ئاشنایەتیان بەمیژوو(معاویە)، دامەزرێنەری دەوڵەت وخەلافەتی ئەمەوی"بەپێی گێڕانەوەكانی بن، هەموو شەوێك بۆ شێك لە وەختی خۆیی بۆ گوێگرتن لە سەرگوزشتەكانی مێژوو تەرخان كردووە"4 كەوابوو سودو دەستكەوتەكانی مێژوو یەكجار زۆرن بۆ مرۆڤ و عەقڵی مرۆڤ و كردەوەو خوڕەوشتی بەرەو ئاقاری بەرز وگەشەكردوو دەبات و وڵات و حوكمڕانی بەرەو پێشەوەو سەركەوتن و گەشەكردن بەرزدەكاتەوەو ئایندەی ڕوونی دەخاتە پێش چاو، زهنی ئایندەی گەش دەنوێنێ وپایەكانی پێشكەوتنی فراوان دەكات.

مامۆستا عەبدولڕەقیب یوسف:

ئەم كەسایەتیی ومامۆستایە وەك گەنجێك لە باكورو باشووردا،خەون وخولیایی مێژوو ئەویندارى ئایندەو پاراستنی كەلەپوورو شارستانیەت و بناغەكانی مێژووی گەلەكەیەتی،ئەو حەزو خەونی گەورەی لەئامێژوو مێشكدایە كە بناغەو پایەكانی شارستانیەت و مێژووی گەلەكەیی بپارێزی و لە فەوتان و لە ناوچوون و پووكانەوە ڕزگاری بكات، ئەم

ئامانج و خولیایە بۆ کەیە بەنەوەکانی ئیستاو ئایندەیە،کە مەژووی گەل و وڵات و نەتەوەکەی خۆیان خۆشبوێت و شانازی پێوە بکەن و بەدەسکەوت و سوودەکانی پڕلوو پێیەکانی مەژووی خۆیان ئاشنابن و لەڕێزی نەتەوەو لە ناو کایەی مەژوودا ملەبکەن و ئەوانیش خاوەن پایە بەرزەکانی مەژوو بن، ئەم مامەستایە لەتەمەنی(50) ساڵی ڕابردووی ئەزمەن و داهەنانیی پیایە بەرزەکانی مەژوودا بە سەرخاوەتەوە خاوەنی بەرهەم و پاراستنی مەژوو کەلەپوورو شوێنەوارەکانە لە پوکانەوەو لە ناوچوون تاکە پشتوو پەنایی بە سەرکەوتنی ئامانجەکانی گەڵەینی هزرو گەرینی نەوەکانە بە ئەم ئامانجە و هەمیشە لە ململانە دابوو لەگەڵ گومان وبەدحاڵییەکان و هزر لاوازەکانی تەگەیشتن لەمەژووی سەردەم و هاوچەرخ، ئەم مامەستایە لەپێناوی گەشەی هزری مرەڤی کورد بەمەژوو کەلەپوورو شوێنەوارە دەرەن وگرنگ ومەژوویییەکان هەمیشە لە تەکەشان و ململانە پەویست و بەخشینەکانی لە بەردەوامیدایەو ماندوو بوون نازانە کەوتەتە کوەوە،ڕێگاو بەربەست و ئاستەنگەکانی بەردەم مامەستا"عەبدولڕەقیب" زەرو دژوار بوون بەدرەژایی پەنجا ساڵی ڕابرووی سەیەکی تەمەنی ئەم مرەڤە، بەڵام ساردی و گەرمی و سەختی ڕێگاکانی کەڵەی پەنەداوەو ساردی نەکردەتەوە، بە گەیشتن بە ئامانج و سەودا سەریکەیی و پاراستنی گەنجینەکانی مەژووی گەلەکەیی و هەر بەردەوامیشە لە درەژ بوونەوەی ئەو مەژووە کەپەیوەستە بەژیان و بەردەوامییەکانییەوە.

دوایی ڕێکەوتنی 11 ی ئازاری 1970:

ساڵی1970 وەرچەرخان و هەلومەرجەکی سیاسیی وڕۆشنبیری پاش پەکهان وڕێکەوتن هاتەپەشەوە،کەمەڵگەی کوردی کەوتە قەناغەکی ئارام وسەقامگیرو دوور لە شەڕ، کەمەیدانی ڕۆشنبیری و ڕووناکبیرییەکان لە سەر دەستی نووسەران و ڕووناکبیرانی کوردا کەوتنە نەودەخەکی ئارام و چالاکی ڕۆشبیریەوە، کەوەی زانیاری کورد، یەکەتیی نووسەرانی کورد،دەزگای ڕۆشبیرییەکان بەگشتیی… کەوتنە چالاکی و کەوو کەبونەوەو دەرکردن و چاپکردنی کتەب و گەڤارو ڕۆژنامە،گەڤاری بەیان،گەڤاری نووسەری کورد، گەڤاری گەڕەی زانیاری کورد، گەڤاری ڕۆژی کوردستان، گەڤاری ڕۆشنبیری نوە، ڕۆژنامەی هاوکاری،ڕۆژنامەی پاشکەی عەراق بەکوردی و عەرەبیی… هەمووی دەسکەوتی گرنگ و بەکەڵك بوون لەنەو نەوەندی ڕۆشنبیری داو چالاکییەکانیان وبەڵاوکراوەو کەڕەو سیمینارو فیستیڤاڵەکان ڕۆشنبیرییەکانیان کاریگەری گەورەی لە سەر هەلومەرج و دەخەکە پەیداکردو دەوری نووسەران و هونەرمەندان و ڕوناکبیری کورد و مامەستایانی زانکەکان و خەمخەران و بەتەنگەوەهاتنی کەسانی

دڵسۆزو قەڵەم بەدەستی کورد بەنووسین و هونەرەکەیان، توانیان دۆخی ڕۆشنبیری و ڕووناکبیری لە ئاستیکی نزمەوە بەرنە ئاستێکی پێشکەوتوو بەرز، دەیان بەرھەمی ناوازەی ئەدەبیی و ڕوناکبیری بەگشتی بڵاوبکرێتەوەو خوێنەرێکی زۆر بێتە پێشەوەو دەیان نووسەرو شاعیری بەهرەدار ل□ نێوەندەی ڕوناکبیریدا چەکەرەو سەردەربێنن و بەشداری دۆخە ڕۆشنبیرییەکە بکەن، بەڵام دەسەڵاتی بەعس زۆری داموودەزگا ڕوناکبیرییەکانی بەگشتی خستبووە ژێر چاوەدێرییەوەو زۆرێکیشی لە نووسەران و ڕوناکبیران و هونەرمەندانی دەستەمۆ کرد بوو،لەژێر فەرمان و دەسەڵاتی بەعسدا بەرھەم و نووسین و هونەریان ڕادەپەڕاندوو، زۆر بابەتی ڕۆشنبیری لەژێر چەقۆیی سانسۆر(الرقابە المطبوعات)دا بوون و کارو چالاکییەکان بەگشتی سنوردار کرابوون، تا لە بەرژوەندی ڕژێمی بەعس و دەسەڵاتیدا بن و دەرنەچن، کاتێکیش شەڕو ڕێکەوتن تووشی پێکادان بوونەوە ساڵی 1974 فشارەکان زیاتر بوون و چالاکییە ڕۆشبیرییەکان کەم بوونەوەو سانسۆر زیاترو زۆرێکیش لە نووسەرانی بەهەڵوێست دایەنە پاڵ شۆڕش و داکۆکییان بە بەرھەمەکانیان لە مەسەلەو خەباتی گەلەکەیان کرد،تانسکۆو پەرتەواز□ بوونی شۆڕش نەگەڕانەوە ناوشارەکان و دەزگا ڕۆشنبیرییەکان، بەشێکیش لە نووسەران و هونەرمەندان هەرلەگەڵ حکومەت و داموودەزگاکانیدا بوون و تا هەرەسی شۆڕش لەگەڵیدا بوون و پاشانیش وەك چاودێروو هەواڵگری و جاسوس بەڕاپۆرت و زمان لێدان لەگەڵ ڕژێمی بەعس بوون و لەخزمەتیدا بوون، ئەوکەسانەش لەیاد نەچوون و زۆرینە ڕووناکبیران ئەم توێژوو چینە باش دەناسن، کەسەرجەم وتەو قسەکانی سەرۆك سەدام و ڕاپۆرت و نووسینەکانیان دەکردە کوردی و بەزمانی کوردی لەداموودەزگاکانی بەعسدا چاپ وبڵاودەبوونەوەو نووسەرە مست لەگوێکان پاداشت و ئۆتۆمۆبیل و پارەو زەوی و لێپرسراوێتیان لە سەر بارودۆخی ڕۆشنبیری لە سەر وەردەگرت.

دۆخی ڕۆژنامەو گ□قارەکانی سەردەمی بەعس:

بەعس و دەسەڵات و حوکمڕانی چاوێکی زەق وکراوە بوون بەسەر نێوەندی ڕۆشنبیری و نووسەرانی کوردەوە هەموو بابەتێك بێ سانسۆرو ڕەقابە بڵاو نەدەبووە، گرنگیدان تەنیا بە بابەتی شیعرو چیرۆك و وتاری ئەدەبیی بوو، ئێمەناڵین شیعرو چیرۆك وەك ژانەری ئەدەبیی گرنگ نین، بەڵکو گرنگ وپێویستن، شاعیرو چیرۆك نووسە کلاسیکی و لەمێژینەکانمان بەهونەریشەوە گەنجینەو سەرمایەیەکی گرنگی گەل و نەتەوەی کوردن، بەڵام ڕۆشنبیر ونێوەندی ڕووناکبیری بچوك کردنەوەو گەشەنەکردنی قەتیسکردنی لە چیرۆك و شیعردا مەترسییەکی یەکجار

گەورەیە بۆسەر نێوەندەکەو فەرامۆشکردنی مێژوو کەلەپوورو شوێنەوارو سڕینەوەی لە عەقڵی تاکی کوردا گەورەترین پلان و وێرانکردنی ئەو نێوەندەیەو بەهەدەردانێتی، ئەگەر کێوماڵی نێو ڕۆژنامەو گ□قارە کوردیی وعەرەبیەکانی ئەوسەردەمە بکەین لەساڵی 1970 تا 1991 بۆمان دەردەکەوێت چەند جەنگیکی کوشندە بەرانبەر بەکەلەپوورو مێژوو شوێنەوارو تەنانەت بابەتە فۆلکلۆری□کان کراوەو نەوە بەنەوەی خوێندەوار زیاتر بەلای شیعرو چیرۆکدا براون و هیچ ئاسەوارێکی عەقڵی مێژوو کەلەپوورو شوێنەوار وەك گرنگی پێدان لەنێو ڕۆژنامەو گ□قارەکانی بەعسدا وەك ئامارێکی ڕوون وبەرچاو هەڵکشاو نیەو زۆر لاوازە، بەرهەمەکانیش بەرهەمی لاوازوو ساردوو سڕی زۆرتر تێدایە وەك گرنگ و بەکەڵك، بەمەش بەهۆیی نووسەرانی کورد خۆیانەوە ئەم ڕەوتە لەژێر چاوەدێری بەعس و فەرمانڕەوایەتییەکەی گرنگی پێدراوەو دان ڕۆکردن بوو بۆنووسەرو هونەرمەند و شاعیری کورد تا بیر لەمێژوو کەلەپوورو شوێنەوارو گەنجینەی پڕی کورد نەکرێتەوە بەرەو لە ناو چون ببرێت و هەموو ڕۆشنبیری کورد لە عەقلگەرایی چیرۆك و شیعردا چڕبکرێتە، ئەوەش بەتەواوی لەڕۆژنامەو گ□قارەکانی ئەوسەردەمەدا دەبینرێت یان پانتاییەکی گەورەی داگیرکردووە، بەڵام یەکێکیی وەك مامۆستا (عەبدولڕەقیب) و پاڵپشتەکانیی توانیان بەگژ ئەو ڕەوتو عەقڵە مردوو داخراوەنادا بچنەو لەململانێی توندو پڕمەترسیدا بن لەگەڵ ئەو نەوەییەی نووسەران و شاعیراندا و مێژوو کەلەپوورو شوێنەوار زیندوو بکەنەوەو هەوڵی ڕزگار کردنی بدەن و لەپێناوی ئەو گەنجینە گەورەییە قوربانی و تێکۆشانێکی نوێ بکەن و لەپێناوی پاراستنی مێژوو شوێنەوارەکانی کوردا، بەنوسین و بیرۆکەو واژۆکۆکردنەوە توانرا بەر لە مەترسییەکانی وێرانکردنی مێژوو کەلەپوورو شوێنەوارە مێژووییەکان بگیرێت و ئەوەش بخرێتە هزرو عەقڵی تاکەوە، بەلاو پیرەو ڕۆشنبیرو هونەرمەندەوە کە مێژوویی باو باپیرانیان خۆشبوێت وبەرگری لێبکەن و بەملیۆن واژۆ کۆبکرێتەوەو نووسین لەوبارەیەوە بونوسرێت و قەڵەم لەخزمەتی ئەو ڕەوتەدا بەکار بهن□ر□ت، نەك بەعس تەنیا دژی مێژوو کەلەپوورو شوێنەوارەکانی کورد بوو، بەڵکو وێرانیی کردن و لەنێوەندەکەشدا لەبیری نووسەرانی دەبردەوە،هەروەها هانی نووسەرانیشی دەدا دوو ئەوەندە دژی مێژوو کەلەپوورو شوێنەوارب□ن و هەوڵی چەکرە کردنی بیرۆکەو سەنگەربەندی بن دژی ئەو ئەو ڕەوتە ڕوونا کبیرییە کە ئ□و□یش خۆیی لە مێژوو کەلەپوورو شوێنەوارەکاندا دەبینیەوە، کەپێشەوایەتییەکەی لەلایەن مامۆستای دڵسۆز (عەبدولڕەقیب یوسف)ەوە دەکراو توانیی بەهۆیی چەندان کەسی ڕوونا کبیرەوە ئەو نێوەند گەشەپێبدەن و تەنیا چیرۆك

وشیعر بەنێوەندی ڕوناکبیری□وە پەیوەست نەکرێت و گرنگی پێنەدرێت، یان فەرامۆش بکرێت، ب□کو مێژوو کەلەپوورو شوێنەواری کورد بەهەند وەربگیرێ لەپاڵ با بەتە ڕووناکبیری□کانی تردا، تەنا نەت(ڕوانگە) ییەکانیش کە لەدامو دەزگا ڕووناکبیری□ کاندا بڵاوکرابوونەوە، ئەوانیش لەپێشەوایانی ئەوڕەوتە بوون بەس شیعرو چیرۆکیان بە سەرچاوەیی ڕۆشنبیری دەزانیی و هیچ گرنگیدانێك تەنا نەت لە(3) ژمارەکەیی ڕوانگەدا بۆمێژوو شوێنەوارو کەلەپوور نەبوو، تەنا نەت زۆرێك لەنووسەران و شاعیرانیش دژی ئەم ڕەوتە وەستانەوە زۆر تەمەنی درێژ نەبوو، تەنا نەت شاعیری گەورە(لەتیف هەڵمەت) گوتوو یەتی: ڕوانگە هێلکەیەکی پیس بوو هیچی لێهەڵنەهات، چونکە دەرکەوت ئەمانیش هەرشیعرو چیرۆکی نوێیان بە بنەماوگرنگی ڕوشنبیری دەزانیی و مێژوو شوێنەوارو کەلەپووریان بەدواکەوتوو بێکەڵك دەزانیی و هیچ گرنگییەکیان پێنەدەدا، وەك مامۆستا لەتیف دەڵێت: هیچ شتێکی ئەو تۆ لە بیرۆکەکانیان شین نەبوو پشتگیری جەماوەری و ڕووناکبیریان نەبوو، بۆ ڕەوتەکەیان، بۆیە زۆر بەردەوام نەبوون و وەك بەفرەکەی پار تو□انەوەو پوکانەوە، بۆیە هەر ڕوناکبیروگەلێك نرخی مێژوو کەلەپوورو شوێنەوار نەزانن□ت،ڕەنگە ئایندەی ڕوونی نەبێت.

ساڵح حەیدەری و ڕۆژنامەی العراق:

چیر□ک□ی یەکەم: (ساڵح حەیدری) رئیس تحریر، سەرنووسەری ڕۆژنامەی (العراق) ی سەردە می بەعس و کۆنە شیوعیی بوو، ساڵح حیدری گوتی: بەیانیەك وەك ڕۆژانی ترو پێشتر چووم بۆدەوام لە ڕۆژنامەی (العراق) بینم لە سەرمێزەكەم نامەیەك دانرابوو، کاتێك نامەکەم کردەوەو خوێند□م□وە توشی حەپەسان وساکان هاتم: لە نامەکەدا بێ ئاگادارکردنەوەی پێشتر… ناوەرۆکی نامەکە بریتی بوو لەوەی، کاتێك ئەم نامەیە دەکەیتەوەو دەخوێنیتەوە بێ هیچ شتێك بڕۆرەوە بۆماڵەوەو واز لەڕۆژنامەکە بهینە؟ ساڵح حەیدەری گوتی: کاتێك ئەم نێوەرۆکەم خوێندەوە زۆر بەلامەوە سەیربوو، هیچ ناو ناونیشانێکی لە سەر نەبوو، بۆیە وام بەباش زانی هەر لە ڕۆژنامەکەوە تەلەفۆنێك بۆسکرتێری سەرۆك کۆمار (سەدام حسێن) بکەم و داوام لێکرد لەگەڵ(سەدام حسێن) لە سەر ئەوکێشەو گرفتە بدوێم، کاتێك سکرتێرەکە تەلەفۆنەکەی گواستەوە بۆ سەرۆك، بابەتەکەم بەتەلەفۆنەکە تێگەیاند(سەدام) گوتی: استاذ ساڵح من ئاگاداری ئەو بابەتە نیم، پرسیار دەکەم و وەڵامت دەدەمەوە؟ ووتی: پاش یەك دوو سەعات (سەدام) تەلەفۆنی بۆ کردم و گووتی: استاذ میللەتی شاخ ودەشتەکییەکان لەمێژوو تاریخی خۆیی(عادات وتقالید)خوڕەوشت چی

دەزانێ، مەبەستی شاخاوی کوردەکان و دەشتەکییەکان بیابان نشینە عەرەبەکان بوو،پاشان(سەدام)گوتی:"جزمن تاريخ و جغرافيا، اكتب الشعروالقصە، ترجمها الكتب اجنبيە الى اللغە العربيە والكرديە وما انشرها "5

چیرۆکی دووەم: کەواتە ڕژێمی بەعس بە هەموو شێوەیەك نووسەران و شاعیران و هونەرمەندانی ئیستغلال و ژێر چەپۆکە کردبوو،لەنێو شیعرو چیرۆکدا تواندبوونیەوە ئاوێتەی کردبوون، تا سەریان نەپەرژێتە سەرمێژوو شوێنەوارو کەلەپوورو بیرکردنەوە یان بۆشتە ڕەسەن وگرنگەکان لاوازو بێهەست بێت و ئەو ژانەرە گرنگەیان پێ فەرامۆش و لەبیر بەرنەوە، مامۆستا عەبدولڕەقیب دەڵێت: بەهۆیی نووسەرانی نزیك لە دەسەڵاتی بەعس و سانسۆرەوە، چەندین کتێبیی مێژوویی هاوچەرخ و ڕەسەن و پڕبایەخ و بەکەڵکی نووسەران لەلایەن(الرقابە المطبوعات ـــ سانسۆری بڵاوکردنەوە) شوێنبزر کراون و نەدراونەتەوە بەخاوەنەکانیان وەك:
عەبدولڕەقیب یوسف:کتێبی: 1/منهج التاريخ المدن الكردستان، 2/ یوسف وزلیخا، کەڕەنجی حەوت ساڵ بەرهەمهێنان بوو،دەستی بە سەردا گیراو لە ناوبرا،3/ الدولە الدوستكيە ،چاپیشکرا،بەڵام لەچاپخانە دەست بەسەر هەموو ژمارەکانیدا گیراو لەکارگەی کاغەزی شاری بەسرە کرایەوە بەهەویرو کاغەزو کتێبەکە ناوی چووە لیستی ڕەشی چاپەمەنیەکانەوەو قەدەغەکرا. هەروەها مامۆستا عبدولڕەقیب ووتی:چەندین جار وتاری مێژووی و کەلەپووریم وشوێنەوارناسیم ناردووە، ب□گ□□ارەکانی ڕۆشنبیری و کاروان و بەیان و ڕۆژی کوردستان و… دەستی بەسەردا گیراوەو بڵاونەکراوەتەوەو وونکراوە، وتی: جارێك لەکۆڕێکدا، بە (مصلح جەلالی) سەرۆکی دەزگای ڕۆشنبیری بەعس و کۆنە شیوعیم گوتووە، بۆ وتارەکانم بڵاو ناکەنەوەو بزرو وونی دەکەن،گوتوویەتی مامۆستا یان بەدەستمان ناگات یان لەوشوێنانەی بۆی دەنێریت وون دەبن، گووتی منیش وتوومە خۆدەنکی زەنگیانە ودەرزی نیە ونبێت وتارەکانی من هەموو لێکۆڵینەوەن وچەندین لاپەڕە دەبن بۆ بزردەبن،کەواتە ئەمە بەڕوونی دژایەتی و پەراوێز خستنی نوسەرانی نیشتمانپەروەرو نەتەوەیی پیشان دەدات کەلەڕیگەی دەست بەسەرداگرتن و بزرکردنی بەرهەمەکانیانەوە دژایەتی و ئاستەنگ دروستکردنیان بۆ دروست دەکەن و دەنگیان لەم ڕیگایانەوە کپ و خامۆش دەکراو بێدەنگیان دەکردن بۆ ئەوەی مێژوو کە لەپوورو شوێنەوارو سڕینەوەی خوڕەوشت و مێژوو بەتەواوی لە ناو بەرن.
خوالێخۆشبوو(لەتیف قەرەداغی): ئەم نووسەرە نیشتمانپەروەرو کەسێکی نەتەوەیی بوو، نووسەرو شاعیربوو،بەشداری شۆڕشی کردبوو گووتی:

چەند کتێبێکی مێژوویم پێشکەش بە سانسۆری عێراق لە بەغدا کرد، تا چاپیان بکەم، بەڵام کاتێك بۆ وەڵامەکەی چووم وەری بگرمەوە وتیان دەزگای سانسۆر دەستی بەسەردا گرتووەو نایداتەوە، بۆیە ھەرگیز ئەو بەرھەمانەم چنگ نەکەوتەوەو شوێن بزریان کردن، لە ناویان بردن. ئەوەسیاسەتی بەعس بوو،دەربارەی کتێب و مێژوو جوگرافیای کوردو بە خەتەرو مەترسی و ئاستەنگێکی پڕمەترسیان دادەنا لە ئاست گەشەی ڕۆشنبیری و بوارەکانی دیکە. بۆیە لەگەڵ ڕێزدا بۆ شاعیران و نوسەران تەنیا گرنگیان بەچیرۆك و شیعری لاوازو ساردو سڕدەدا کە کاریگەریان لە سەر خەڵك بەگشتی نەبوو،ھەرلەو پێوەدانگەوە، سوکایەتییان بە شاعیرو نووسەرە گەورەکانی کورد دەکردو بە بەرھەمە لاوازەکانیان دەستیان بەسەر عەقڵیەت و بەھا نیشتمانییەکان و سوکایەتییان بە شەھیدو پیاوانی نیشتمانپەروەردەکردوو، ھانی ڕۆژنامەنووسی بەرژەوەندپەرست و لاوازەکانیان دەدا تاچاوپێکەوتن لەگەڵ سەرۆك چاش و دەست وپێوەندو جاسوسەکان بکەن ب□ ئەوەی مەسەلە نیشتمانیی و بابەتە مێژوویی و شوێنەوارە گرنگەکانی کورد ناشیرین و سوك بکەن، ئەوڕەوتە ڕۆشنبیری و دۆخە سیاسییەش لەباربوو بۆ ھاتنە پێشەوەی ئەم کەسەلاوازو مست لەگوێیانەی کەویژدان و خۆیان پێ سوك بێت و لە بەرەی دژی گەلدا بوەستنەوەو دژایەتی دەیان نووسەرو مێژوونوس وشوێنەوارناسی وەك (عەبدولڕەقیب) کان بکەن.

ساڵی(١٩٨٠)ڕابوونی نووسەرانی نیشتمانپەروەر:

ساڵی ھەشتا بەھۆی بەھێزبوونی بزوتنەوەی چەکداری لە کوردستانی باشوورو، ھاتنی ھێزە بەرھ□ستکارەکان وپارت وڕێکخراوەکانی ڕۆژھەڵات وئێرانییەکان بۆ ئەم دیوو سنوورەکانی باشوور، جموجۆڵی سیاسیی وڕوناکبیری و ئەدەبی چالاک بوو، تووشی ڕاچەنین و بەرگری زیاتر ھات و نوسەرانی پاک ودڵسۆز ھەرتەنیا گرنگییان بە ئەدەب وبەرھەمی ئەدەبیی لە چیرۆک وشیعر نەدەدا، بەڵکولێکۆڵینەوەی مێژووی وباتە کەلتووری وک□لپووری شوێنەوارەکانیش بوونە بابەتی گرنگ و سەرنج ڕاکێش و کەسانی وەک عەبدولڕەقیب یوسف وچەندان نووسەری تر بەرەو ئەم بوارە مێژوویانە سەرنجی ڕۆشنبیرەکانیان ڕادەکێشاو بەرگریان لەمێژوو کەلەپوورو شوێنەوارەکان دەکرد وبووە مەسەلەی گرنگی ڕۆشنبیری و تەنانەت وێنەو مێژووی زارەکی لەلایەن عەبدولڕقیب یوسفەوە بووە بابەتی بایەخدارو پیرەمێردو تێکۆشەرو بەتەمەنەکان وەک کەرەسەی زارەکی بوونە سەرچاوەی مێژوو، ئەمەش پێویستی بەکۆشش و ماندووبوونی زۆرێک ھەبوو کە ڕێز لەمێژوو بگرن، وەک قەبرسانە دێرینەکان ئەشکەوت و خانووە مێژوویی وکەرەسەکانی بەڵگەنامەی بگیرێت و لەزۆر بواردا تۆمار بکرێت و زۆرێکیش وەک فشار گرنگیان

پێبدریت وخوێندەواران وڕوناکبیرانیان لێ وەئاگا بهێنرێت و بەرگری لێبکرێت، تەنانەت بەعس لە بەرنامەیدا بوو، قەڵای هەولێرو کەرکوک بە ناوی پرۆژەی بازرگانییەوە وێران بکات و لە ناوی ببات، بەڵام گرنگی ئەم دووشوێنەوارە مەزنە بەهۆی هەوڵو نامەو نوسراو واژۆکۆکردنەوە لە سەردەستی مامۆستا (عەبدولڕەقیب) دەستی پێکردوو، تەنانەت نوسینگەی سەرۆک کۆماریشی لێ ئاگادار کرایەوەو هەردوو قەڵا مێژووییەکە لە وێرانکردن ولە ناوبردن پارێزراو ڕزگار کرا، بەڵگە بۆ ئەم بابەتە هەیە.

کەواتە ئەم مامۆستایە هەر لە سەرەتاوە نرخ وبەهای مێژوو مەغزاو ناوەڕۆکی مێژووی بە زۆرێک خەڵک ناساندوو بە گرنگییەوە بەرگری لە هەموویان کردوو هەوڵەکانی جێگەی بایەخ و گرنگی پێدان بوون. لە وڵاتان کەرەسە مێژووی وشوێنە کەلەپووری و شوێنەوارەکان ئەرکی حکومەتە بیانپارێزێ وبەرگرییان لێبکات، ئەرکی هاوڵاتیانە، پاشان ڕۆشنبیران ونوسەرانە مێژووی خۆیان بپارێزن و شانازی بەڕابردوو ئایندەیانەوە بکەن.

مامۆستا عبدولڕەقیب ،ڕێنیسانس و بانگەوازەکەی

مامۆستا (عەبدولڕەقیب یوسف) ساڵی١٩٨٥،وەک یەکەم کتێب بەناوەڕۆک جیاوازی بڵاوکردەوە کتێبەکە ناوی (بانگەوازێک بۆ ڕوناکبیرانی کورد لە پێناوی کۆکردنەوەو زیندووکردنەوەی کەلەپوری کوردیدا)کتێبەکە لە بڵاوکراوەکانی پرۆژەی هاوسەرژمارە (٢) لەچاپخانەی کامەرانی چاپکرا، کتێبەکە بەپشگیری وخەرجی خوالێخۆشبوو(هوشیار قەفتان)خاوەنی پرۆژەی هاوسەربوو،مامۆستا داوای لە ڕوناکبیران ونووسەران هاوڵاتیانی کورد لە کوردستان کرد بوو لە کتێبەکەدا، گرنگی بە بەڵگەنامە(الوثاق) بدەن وبیان پارێزن.

یەکەم:وەک:دەستنوس،نامەو فەرمانەکان،ئیجازەی مەلایەتی،ئەوراق و کاغەزی فەرمانگە کان،قەواڵەو سەنەد،تاپۆ… کەئەم بابەتانە زۆر گرنگن لەساخکردنەوەی بابەتە مێژوویی ولێکۆڵینەوەو توێژینەوەکاندا،بۆیە پاراستن و کۆکردنەوپارێزگاری لێکردنیان ئەرکی هەموو خەڵکە بەڕۆشنبیرونووسەرو هونەرمەندوکەسایەتییەکانەوە.

دووەم:بیرەوەری بەساڵاچووەکان،واتەمێژووی زارەکی زۆر گرنگە کە زۆرینەی مێژوو لە سنگی بە ساڵاچواندایە پێویستە ئەومێژووە بخرێتە سەر کاغەزو لە فەوتان بپارێزرێت. بۆیە ئەرکی هەموانە سودی گەورە لە بەتەمەن و بەساڵاچوەکان وەربگرین وتۆماریان بکەن.

سێیەم:بەندو باو ئەفسانە،بابەتە فۆلکلۆرییەکان بەهەموو ڕەگەزو

با␣تاکان␣و␣،ه␣و ␣بدر␣ت ل␣ ف␣وتان ون␣مان ␣زگار بکر␣ن ب␣ه␣رش␣و␣ ی␣ک ب␣ت.
چوار␣م: هون␣ری بیناسازی، ئ␣م␣ هون␣ر␣کی گ␣ور␣ی کورد␣،خاو␣نی م␣ژوویی␣کی ک␣ن ود␣رینن،ه␣و␣بدر␣ت،بپار␣زر␣ت،ناوی و␣ستاو شو␣ن و هونر␣ک␣ ت␣ماربکر␣ت و خانو␣کانی ئ␣م ن␣خشونیگاردار␣..بیناسازییان ت␣دای␣،یان ئ␣م هون␣ر␣یان ت␣دای␣ بپار␣زر␣ن ول␣ک␣ین␣و␣و تو␣ژین␣و␣یان ل␣ بار␣و␣ ئ␣نجام بدر␣ت.
پ␣نج␣م: هون␣ری و␣ن␣ک␣شی وتاشینی(النحت) کوردی، گرنگی پ␣بدر␣ت وبپار␣زر␣ت.
ش␣ش␣م:یاداشت نوسین، ز␣ر گرنگ␣ پ␣ویست␣ ه␣مووتاک␣ک گرنگی ب␣م با␣ت␣ بدات ولای ل␣بکر␣ت␣و␣، ئ␣م␣ش ز␣ر با␣␣تی م␣ژووی ساغ د␣کات␣و␣.
ح␣وت␣م: پاراستنی با␣ت␣ ک␣ل␣پووری وم␣ژوویی␣کان، و␣ک ئ␣شک␣وت، ق␣برسان␣کان، ک␣␣ین␣کان، با␣ت␣ ک␣ل␣پووری و ک␣لتووریی␣کان....
ئ␣مان␣و د␣یان خا␣ وبا␣␣تی دیک␣ی گرنگ ل␣م کت␣ب␣دا خراون␣ت␣ ␣وو،ه␣کاری پاشک␣وتنی با␣ت␣کان ␣وونکراو␣ت␣و␣،گرنگیدان ت␣نیا و␣ک پ␣ویست ب␣شیعر، چیر␣ک،و␣رگ␣␣ان ناکات␣ ئ␣و␣ی پ␣شک␣وتنی ␣␣شبیری و ␣وناکبیری پ␣ مس␣گ␣ربک␣ین، ب␣␣کو گرنگیدان ت␣نیا ب␣و بوارو لای␣نان␣ د␣و␣␣م␣ندی ␣␣شنبیری د␣رناخات، ب␣␣کوگرنگیدان ب␣ با␣ت␣ ک␣ل␣پوری وک␣لتووری م␣ژوویی␣کان زیاتر ن␣و␣ند␣ک␣ د␣و␣␣م␣ندو س␣␣نگین د␣کات،ئ␣م کت␣ب␣ ز␣رین␣ی ن␣و␣ند␣ک␣ی ␣اچ␣␣کاندو بانگ␣واز␣کی تاز␣گ␣ری وداه␣نان بوو ل␣ ن␣و␣ندی ␣وناکبیری و␣␣شنبیری کوردا.
ک␣وات␣ ئ␣م مام␣ستای␣ و␣ک ک␣س␣کی نیشتمانپ␣رو␣رو د␣س␣زو خ␣مخ␣ر ب␣م␣ژووی کوردو کوردستان،بوو␣ وی␣ژدان␣کی س␣␣نگین و زیندوو وب␣ت␣نگ␣و␣ هاتووی ئایند␣و␣ پاش␣␣␣ژ ب␣ ن␣و␣کان و بانگ␣وازگ␣ی ز␣ر با␣␣ت␣کی تاز␣و نو␣خوازان␣ بوو، ب␣پاراستنی م␣ژووی کورد و و␣ک ش␣␣ش␣کی ␣␣شنبیری و␣وناکبیری ب␣رج␣ست␣ بوو ل␣ ناو نوس␣ران و ␣وناکبیرانداو ب␣ر␣و ␣␣گ␣ی␣کی ␣␣شن ن␣و␣ند␣ک␣ی ئاراست␣کرد،ک␣ ل␣ م␣ژوودا ب␣شانازیی␣و␣ ن␣و␣کان ه␣و␣و ماندووبوون␣کانی ئ␣م ک␣سای␣تیی␣ ب␣رز د␣نرخ␣␣نن.

عبدولرقیب یوسف

ع␣بدول␣␣قیب یوسف ل␣ سا␣ی١٩٤٣ل␣ دایکبوو␣،نووس␣ر و م␣ژوونووس و شو␣ن␣وار ناس␣کی کورد␣،ل␣ ١٩٦٠␣کان␣و␣ د␣ربار␣ی م␣ژووی کورد و شو␣ن␣وار␣کانی د␣نووس␣ت و چ␣ندین شو␣ن␣واری د␣زیو␣ت␣و␣ و تاری

دەربارەیان نووسیوە، لە ساڵی ١٩٧٣ یەکەمین شوێنەواری لە دەربەندی رانیە دۆزیوەتەوە ،لە پارێزگای سلێمانی.
عەبدولرەقیب یوسف کەسایەتییەکی گەورەی کەلتوورپەروەر و کەلتوورپارێزی کوردستانە،زۆربەی تەمەنی خۆی تەرخانکردووە بە نووسینی مێژوو،پاراستنی کەلتووری کوردستان لە شوێنەوار،بەڵگەنامە، هونەرەکانی تەلارسازی و نەخش و نیگاری خانووەکان. بەهۆی بەرهەمە زانستی و بەنرخەکانییەوە، لەلایەن پسپۆڕانەوە بەفەرهەنگی گەورەی کەلتووری شارستانی ناودێر کراوە.
وەک مامۆستا لە ناوچە جیاجیاکانی کوردستان خزمەتی کردووە.دواتر بۆتە راوێژکاری کاروباری شوێنەوار لە ئەنجومەنی وەزیران و٩ ساڵ لەو پۆستەدا خزمەتی کردووە و ساڵی ٢٠١٠ خانەنشین بووە.
مامۆستا(عەبدولڕەقیب) هەر لە سەرەتای ژیانی گەنجییەوە خولیای خوێندنەوەی با بەتە مێژووییەکان بووە و بایەخی بەشوێنەوار داوە.
مامۆستا سەعید دەوەچی بەڕێو بەرو دامەزرێنەری مۆزەخانەی موسڵ و مێژوو نووسی ناوداری عیراق، هانی مامۆستا (عەبدولڕەقیب)ی داوە بنووسێت، ئەویش لە شوباتی ١٩٦٠ەوە دەستی بەنووسین کردووە و تائێستا بەردەوامە.
مامۆستا (عەبدولڕەقیب) شەست ساڵە دەنووسێ و خاوەنی زیاتر لە(٥٠) کتێبی چاپکراوو دەستنووسە.
ئەو ساڵی ١٩٨٥ کتێبێکی بەناوی(بانگەوازێک بۆ رووناکبیرانی کورد) دەرکرد، لەم کتێبەدا داوای کۆکردنەوە و زیندووکردنەوەی کەلەپووری کورد و پاراستنی کرد. ئەگەرچی مامۆستا عەبدولڕەقیب چەندین کتێبی نایابی تری هەیە، بەڵام ئەم کتێبەی بەباشترین کتێب دادەنێت، لەبەر ئەوەی بەوردی باسی پێویستی پاراستنی هەموو لقەکانی کەلتووری شارستانی کوردستانی کردووە.

ناوی هەندێک لەکتێبە چاپکراوەکانی

(دیوانی کرمانجی،الدولة الدوستکیة فی کردستان،تابلۆکانی شەرەفنامە، بیرەوەرییەکانی ئەحمەدی حەمەئاغای پشدەری،حدود کردستان الجنوبیة، لە بەڵگەنامەکانی حکومەتی شێخ مەحموود،بەرگریکردنمان لەقەڵای هەولێر، وێرانکردنی قەڵای کەرکوک و هەوڵدانم بۆ رزگارکردنی، پەیدابوون و دروستکردنی چەکی ئاگردار) و چەندان کتێبی تر.
سەدان وتارو لێکۆڵینەوەی بەزمانەکانی کوردی و عەرەبی لەرۆژنامە و گۆڤارەکانی عیراق و کوردستان و دەرەوەدا بڵاو کردۆتەوە.
مامۆستا عەبدولڕەقیب یوسف، خولیای سەرەکی گەڕان بووە بەدوای شوێنەوارەکاندا، چەندان شوێنەوار و شاری کۆنی دۆزیوەتەوە، کە

پشتر ندزرابوونو، زانایان و شارزایانی شونوار بکارکانی سرسام و موحیر بوون،لماوی ٦٠ ساا کارکردنیدا، بتنها خرماناک برهمی بنرخی بگنام و تماری کاست و فت و ڤیدیی ککردتو، ک ئو کاری دامزراوی گوری نیشتمانیی، ئو بتنها و ل سر ئرکی خی ئنجامی داو، ئو ١٨ ملین لاپی بگنام ١٣٠٠ سعات تماری ڤید و کاستی دنگی تمنداران و ٧٠ هزار ونی فتی هی، ک هموو پکو سامانکی گوری بگنامکانی کلتووری شارستانین. بشی زری پشکش بئرشیفی نتویی کوردستان کردوو.
مامستا عبدولقیب یوسف، زربی ئو ئرشیف بنرخی دیجیتا کردوو، نزیکی ١٢ ساا کاری تدا کردوو ب ئوی لری مالپکی تایبت بخیو، ب خونران بخرنوو. ئو کارشی تواو کردوو و لمالپکیدا بشکی زری زانیارییکانی ئرشیفکی ل ژر(٣٢)ناوونیشانی سرکیدا خراونت روو، ب دومنترین مالپی بواری کلتووری شارستانی ل ناوچکدا دادنرت، لکتاییدا هیوای سرکوتن و تمن درژی ب مامستا عبدولقیب ئخوازم،ئو پیاوی ل باکووری کوردستانو هات و باشوری کرد میدانی کارو خزمت و بخششکانی و کوردستانی گوری وک یک نیشتمان سیر کرد و ل سرانسری ئو نیشتمانیدا ئوی پی کرا ب پاراستن و ناساندنی کلتووری شارستانیی کوردستان درغی نکردوو، یاخوا تمن درژ بت و هر شاد و بختور بت.

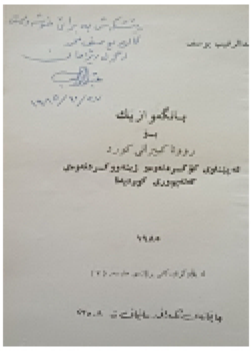

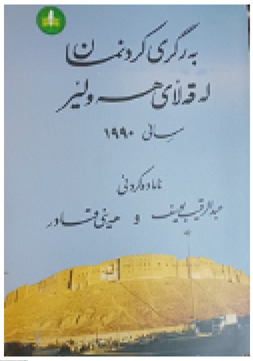

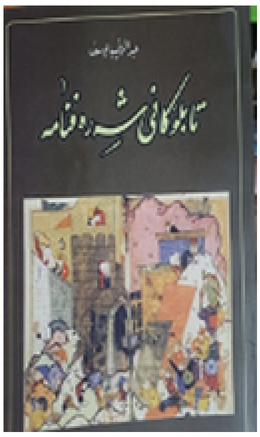

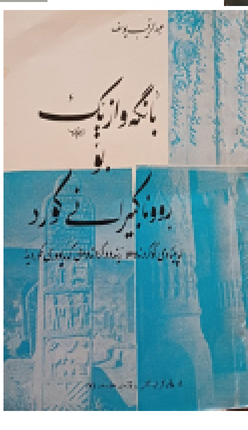

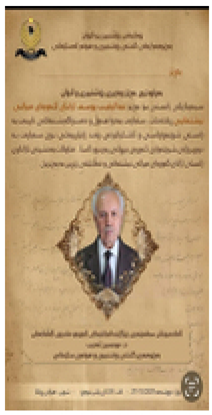

١٠/٢٠٢٤/30

پەراوێزەکان:

1- مێژوو لە تەرازوودا، فەلسەفەولۆجیکی میژوو،وەرگێڕانی د.قادرمحەمەد حسن، سۆران بەها ئەحمەد ساڵی 2011 ل30

2- سەرچاوەی پێشوو،ل30

3- میژوو لەتەرازوودا، فەلسەفەولۆجیکی میژوو، وەرگێڕانی د.قادرمحەمەد حسن، سۆران بەها ئەحمەد ساڵی 2011 ل29

4- سەرچاوەی پێشوو،ل29

5- سەرچاوە یاداشتی مامۆستا عبدولڕەقیب یوسف

کلتووری دیجیتاڵی.. عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

(شەوێکی سپی لە هەولێری پایتەخت)

نەوەی دیجیتاڵی، نەوەی کلتووری دیجیتاڵی، مۆبایلی زیرەک، تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان… ئەو نەوەیە لەنێوان ئاژاوەی زانیاری و خێرایی پەیوەندیکردندا؛ لەنێوان چڕکردنەوەی تەکنۆلۆژیا و میدیا و شێوازەکانی بەکاربردندا؛ لەنێوان گێڕانەوە شاراوەکان و وێنەی ڕووتدا… گرنگی بە پرسە جیهانییەکان و دارایی و تەندروستییەکان و گۆشەنیگانیان دەدەن؛ ئەم تۆ□ بەندییەی کۆمەڵگای زانیاریییەکان، لە تێگەیشتنی نێوان مر□ق و دەوروبەر تێدەپەڕێت و وەك پێویستییەکی بەپەلەی گەشەسەندنی کلتووری دیجیتاڵی خۆی واڵا دەکاتەوە! ئەو تەکنۆلۆژییە دیجیتاڵیییە، لە نمایشەکانیدا بانگەشەی ئازادی مر□ق و ژیانێکی شایستەتر بۆ مر□ق د□کات… بە دیوەکەی دیکە لەو تەکنۆلۆژییە دیجیتاڵییی□دا مر□ق ک□وتۆتە ژێر کاریگەریی زێدە- بەکاربردن و زێدە- قازانج… مر□قایەتی لەژێر ترس و خەمۆکی د□□□اوکێی هەسارەیی دەتلێتەوە و ناتوانێ لێی دوور بکەوێتەوە، چوونکە مەستی زێدییەکان و ئازادی و نێرگزییەت…. بووە.

بوومەلەرزەی تەکنۆلۆژیا و خێرابوونی ئاڵوگۆڕی زانیارییەکان و نەبوونی مەودای ڕامان و بیرکردنەوە لە تۆڕە دیجیتاڵییەکان و چاودێریکردنی ژیان و چوونە ژێر باری ڕێکارە تەکنیکی- ئابووریییەکان، کە هەوڵدەدات ژیانی مرۆڤ لە گێڕانەوەکان و ڕامان دابماڵێ و لە وێنەی ڕووتدا چڕی بکاتەوە… هەر تەنها کۆمەڵێک نەخۆشی دەروونی و دەماری و کۆمەڵایەتی نەخستۆتەوە! دەشێ وەك کەڵکەڵەکانی (ئومێد قەرەنی) شاعیر لە شیعری (قەدەغەی هاتوچۆ- لە شەوێکی سپی لە هەولێری پایتەخت) کورتی بکەینەوە و بڵێین (ئارامییان کوشتوە)؛ بەهای شتەکانیان تەنیا لە (سەرمایە)دا کورت کردۆتەوە… بەو مانایەش کلتووری دیجیتاڵی هەر تەنها پۆزەتیفییەت، ڕاگەیاندن و شێوازەکانی بەکاربردن و ژیانێکی خێرای بەسەردا نەسەپاندووین، هەر تەنها مرۆڤی بە کەڵکەڵە و وەهمی ئازادی و ژیانی شایستەتر و وێنەی ڕووت گەمارۆ نەدراوە… ئیتر لە کلتووری دیجیتاڵیدا پاڵەوانی سەرگوزشتەکان ئاوابوون، ناگ□□ن□وە، دەرگای ماڵەکانیان گاڵەداوە… لەنێوان دەرنەکەوتنی گێڕانەوەکان و دەرکەوتنی وێنەدا، مرۆڤی مۆدێرن، مرۆڤی تەنیا و نائومێد و ڕاڕا… بە ویستی خۆی بەردەوام گۆشەنیگاکانی بە زێدەییەکان مۆدێرنیزە دەکات.

زەوی گۆییە یان شێوەی دڵی؟ ئەوە پرسی گۆشەنیگای (قەدەغەی هاتوچۆ)یە؛ قەدەغەی هاتوچۆ لەنێوان شاردنەوەی گێڕانەوەکان و نمایشکردنی وێنەکاندا؛ لەنێوان زێدە- ئازادی داهاتوو و بەندکردنی ڕابردوودا؛ لەنێوان چاوی شەو و چاوی کامیرادا… پێماندەڵێ هەمیشە (گێڕانەوە، چاوی شەو، بەندەواری ڕابردوو) ساڵەکان، بەد بەختیەکان… بۆیەکتر دەژمێرن! بەڵام (نمایشکردن، چاوی کامیرا، ئازادی داهاتوو) تەنها داوا ناکات، کە بەشێوەیەکی (زیاتر) بژین، بەڵکە خودی (ن□س□رو□تن/ دەرکەوتن) ل□ بەرانبەر (بەد بەختی/ دەرنەکەوتن) بەرز دەکاتەوە… مرۆڤ لەنێوان (دەرنەکەوتن) و (دەرکەوتن)دا دووچاری نیشانەکانی ترس و تێکچوونی مەودا و سۆزداری بووە… لە ئەنجامی داهاتووی تەکنۆلۆژی و خێرایی زانیارییەکاندا گۆشەنیگاکانیان تەنها دەلالەت لە دەرنەکەوتنی گێڕانەوەکان ناکەن، بەڵکە دەلالەت لە دەرکەوتنی وێنە و زڕەوێنە و شاردنەوەی گێڕانەوەکانیش دەکەن! پۆلیسی زێدەییەکان (زێدە- بەکاربردن، زێدە- قازانج، زێدە- ئازادی، زێدە- زانیاری…) پۆلیسی تەکنۆلۆژیا، لە هەموو شوێنێکدا چاویان جێهێشتووە؛ زێدەییەکان و زڕەوێنەکان… ئاستی پووکانەوە دەمارییەکان و خەمۆکی و نێرگ□زییەت… بەرز دەکەنەوە، بەڵام کۆنە فرۆشگای گێڕانەوەکان داخراون… بۆ ئەوان قەدەغەی هاتوچۆیە، دەرگای ماڵەکانیان گاڵەداوە، چاویان تەنها لە

شەوە (هەواڵی کاتژمێر هەشت) دەبینە! تەنها لە سووچێکی فەرامۆشکراو هەناسە دەدەن...
تراژیدیای گێڕانەوە، لە کورتی شەودا نییە، لە هەواڵی کاتژمێر هەشتی گێڕانەوەکاندا نییە، لە دەرکەوتنی وێنە و وێنە ڕووتەکاندایە، لە نەسرەوتنی مرۆڤدایە، کە لە بەرانبەر دەرنەکەوتن و شاردنەوەی گێڕانەوەکان بە (ئازاد)ی خۆیان نمایان دەکەن! هەرگیز (زەدەیی) ئازادی نییە، هەرگیز وێنە و وێنە ڕووتەکان، جەوهەری گێڕانەوەکان نیین... جەوهەر جەوهەری ونکردووە، زێڕوێنەیە! وەك چۆن گێڕانەوەکان گێڕانەوە نیین، داخراون، زەمەنی گێڕانەوەکان ئاوابوون... کەواتە ئایا خۆشاردنەوەی گێڕانەوەکان هەی بەدبەختی (دەرنەکەوتن) گێڕانەوەکانە، یان پشتگوێخستنی جەوهەرە؟! هەڵبەتە ئەمڕۆ کەڵکەڵە و حەزی مرۆڤی مۆدێرن بە ئەزموونکردنی زیندوویەتی ژیان، دەکەوێتە نێوان چاودێری و زەدە- بەکاربردنەوە، ناکەوێتە نێوان دەرنەکەوتن و شاردنەوەی جەوهەرەوە... بۆیە بانگەشەی وسبەلەکراوەکانی (قەدەغەی هاتوچۆ)، ئەوەیە کە ژیان دەبێتە پێشبڕکێیەکی خۆرایی وێنە و زێڕوێنە- سیمیۆلاکرا...ناگێڕێتەوە! بۆیە (ئومەد قەرەنی) لەنێوان دەرکەوتنی وێنەی ڕووت و دەرنەکەوتنی گێڕانەوەکاندا دەڵێ: (کامێرای چاودێریی یان دەمانچە یەکێکیان دەمکوژە... ڕێیەک هەیە، بەڵام ئازادیی نییە...) ڕێیەك هەیە، بەڵام جەوهەری نییە!
ئەوەی لە گۆشەنیگای (قەدەغەی هاتوچۆ)دا جەختی لێدەکرێتەوە، چەمکی دەرنەکەوتن و زەدە- دەرکەوتنە... لەنێوان خۆشاردنەوە و زەدە- نمایشدا، مرۆڤ بە (نەسرەوتن) مەحکومە، بە هەی نەسرەوتن و بە شوێنییەوە (بەدبەختی) شوێنێکی بە نیشتنەوە نییە... شاعیر لەنێوان خۆشاردنەوەی نێو گێڕانەوەکان و خۆنمایشکردنی وێنە و زێڕوێنەدا یەکێکیان دەیکوژێ؛ لەنێوان تراژیدیای گێڕانەوەکان و وێنەی بێ جەوهەردا، لەنێوان وێنەی ڕووت و گێڕانەوەی داپۆشراودا... قەدەغەی هاتوچۆ ڕادەگەیەنێ... بەڵام بوونی گۆشەنیگا لەڕێگای ژمارەیەکی بەسنووری سیفەتەکان، تەنها (دەرکەوتن) و (دەرنەکەوتن)، (نەسرەوتن) و (بەدبەختی)... نیین، کات و شوێنەکیان بە نەماوەتەوە...
هەرگیز تەکنەلۆژیای دیجیتاڵی گرنگی بە جەوهەری گێڕانەوەکان نادات، بەڵکە لە بەرهەمهێنانەوەی زەدە-دەرکەوتنندایە؛ زەدە- دەرکەوتن ڕاستی ئاشکرا ناکات، بەڵکە دەبێتە زێڕوێنە، زێڕوێنەکان خۆیان دەبنە گۆشەنیگا و بیرکردنەوە و جەوهەری بەسەرچوونی گێڕانەوەکان و دەبنە شێوازێك لە شێوازەکانی بوونی ژمارەیی، بەو مانایەش زێڕوێنە، گێڕانەوە نییە و کێشەی سۆز و تراژیدیا تێدا دەرناکەوێت، بەڵکە ئەوەی بە زەقی لە کلتووری دیجیتاڵی دەردەکەوێت

نەرگزییەتە! کەواتە هەر سێ ڕەهەندی (گەڕانەوە، وێنە، زێڕەوەنە) بە شێوەیەکی زیندوو لەڕێگای کلتووری دیجیتاڵییەوە بە ژمارەوە بەند دەبێ؛ ئازادی دیجیتاڵی بە ژمارەوە بەستراوەتەوە.

بە خوێندنەوەی تەواوی (شەوێکی سپی لە هەولێری پایتەخت) بڕوانە: هەفتەنامەی ڕێگای کوردستان- ژمارە (١٤١٥).

وێنەی ڕووت/ گەڕانەوەی داپۆشراو

بەگشتی ئەم نەوەیە لەدنیای دیجیتاڵیدا دەژین، کە وردە وردە سنوورەکانی نێوان دنیای واقیعی و مەجازی نامێنن؛ لەنێوان گەڕانەوەی داپۆشراو و وێنەی ڕووتدا دەسووڕێنەوە و گرنگی بە گۆشەنیگا ئازادەکانیان دەدەن، هەر لە شیکاری کولتوورییەوە تا دەگاتە سایکۆپاتۆلۆژی و کۆمەڵناسی؛ هەر لە پەیوەندی کۆمەڵایەتییەوە تا تیۆری سیاسی… بۆ ئەوەی واقیعی زانیاریی ئێستا و کاریگەرییە دەروونی و کۆمەڵایەتییەکان بخەنەڕوو.

قەدەغەی هاتوچۆیە

نە فلووسێک لە دەمدایە، نە قسەیەکی خۆش لە گیرفانم
جوانییەکانم لەسەر شەقامە کۆنکرێتییەکە بەباودەکەمەوە
بە دوو چەرخەیەکی ڕەش بەرەو تاوەرەکان دەچەرخێم
سەدەی بیست و یەکە، مشکەکان حەزدەکەن لە جەنجاڵیدا بژین!

شاعیر کۆمەڵێک ڕووداو بە پێشبینیکەری بەسەرچوونی گەڕانەوەکان دەزانێت، کە بەشداری لە ڕەنگ و ڕیشەی گۆشەنیگاکانی سەبارەت بە سەدەی بیست و یەک دەکات، کە تێیدا ژیان دەبێتە پێشبڕکێیەکی خێرا بەرەو جەنجاڵی، کە ئامانج تەنها ژیانکردن نییە، بەڵکە ژیانێکی زیاترە، ژیانێکی دوو هێندە… بەمجۆرە ژیانکردن لە گەڕان بەدوای مانادا بۆ گەڕان بەدوای چێیدا هەنگاو دەنێت، ژیان دەبێتە کۆکردنەوەی زانیارییەکان و ئەزموونەکان زیاتر لەوەی بونیادنانەوەی جوانی بێ… بەمجۆرە چڕکردنەوەی ژیان، هەستی ئازادی و کرانەوە بە مرۆڤ دەبەخشێت، بەڵام پەیوەستبوونێکی شاراوەش دروست دەکات، ئەویش حەزی بەکاربردنە تەکنەلۆژییەکانن، وەک ئەوەی ئارامی و هێمنی مەوداکانیان لەدەست دابێت؛ بەمجۆرەش ئازادیی زۆری تەکنەلۆژیا بە گوشارێکی قورس دەگۆڕێت؛ خۆشەویستی بە ئازار؛ گەڕانەوە بە وێنەی ڕووت… ئیتر هەوڵدان بۆ ژیانێکی زیاتر ژیان لە ڕامان و جوانی تراژیدی بەتاڵ دەکاتەوە… بەڵام ئایا قەدەغەی هاتوچۆ هاوسەنگییەک لە نێوان تراژیدیا و تەکنەلۆژیا، لەنێوان کامیرای چاودێریی و دەمانچە دەدۆزێتەوە؟!

بێگوومان زانین هەمیشە بەرەو پێشەوەیە، بەڵام لە دامرکاندنەوەی ئازار و ڕەشبینی و خەمێکی بێ توانایە! ئومێد قەرەنی دەڵێ (ژیان

تێیدا ڕایکردووە، تەنیا زبڵ و پاسەوانەکانی جێهێشتووە) (کامێرای چاودێریی یان دەمانچەی یەکێکیان دەمکوژە)…

(ڕێیەک هەیە، بەڵام ئازادیی نییە)

پێشبینیی ڕێیەك دەکرێت، پێشبینیی بۆ مەودایی دەکرێ، بەڵام ئازادیی نییە! بەرەوپێشچوونی زیرەکی- ژیری دەستکرد و زیادبوونی گۆڕانکارییەکانی کەشوهەوا دوو تەگەرەی سەرەکیی بەردەم ئەو ڕێگایەن… ڕەنگە ئەرکی وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانە لە (دەچم کونێک لە ئاسمان دەکەم و تێیدا دەژیم) ڕوون بێتەوە؛ ڕەنگە پەیوەندی نێوان ئۆتۆماتیکیکردنی زمان و زەدەییەکان ئەوە بێ، کە زیرەکی- ژیری دەستکرد زمانی هۆشیاری مرۆڤ پێشدەخات و جێگای گۆڕانەوەکان دەگرێتەوە؛ بەو مانایەش بەهۆی پەرەسەندنی ژیری- زیرەکی دەستکرد، ژێرخانی ئازادی لەگەڵ ئامێری جیهانی بەرەو یەکبوون هەنگاو دەنێن! لێرەوە (ئەرێنیبوون)ی دیجیتاڵی وەک پەرەپێدانی کۆمەڵایەتی و چارەی نوێی سەرکەوتن یان دابینکردنی ئەزموونی خۆشی بۆ کەسانی تر سەیر دەکرێت، یان بە میکانیزم و سەرپەرشتی تەکنەلۆژیای زمانەوانیی گوتارەکانی بەهێزتر ببێت و ئەمەش دەلالەت لە جەوهەری دەسەڵاتی هاوچەرخ بکات، کە پەیوەستە بە هەماهەنگی بەڵێ و زمانەوە؛ بەڵام بەدیوەکەی دیکەش (قەدەغەی هاتوچۆیە) چوونکە هەستە نەرێنییە توندەکان و نەخێر دەتوانن ببنە هاندان بە بیرکردنەوەیەکی بەهێزی دژە باو و گۆشەنیگای سەرسامکەر و گۆڕانکاری گەورە… کەواتە دەشێ قەدەغەی هاتوچۆ دەرکەوتنی ڕۆحی مرۆڤێکی تاکگەرا و جیاواز و یاخی بێ (مەپرسە چەدەکەم، گەر ڕۆژهەڵاتنی گشت جیهانیش بەدەست من با کەسم نەدەکوشت)

مرۆڤە داهێنەرەکان جیهانێکیان پێکهێناوە، کە خێرایی هەستی کاردانەوە و وەڵامدانەوەی بەڵێ و نەخێر تێدا داپێشراو نییە؛ لە جیهانێکدا دەژین، کە لە پاڵ پۆزەتیفییەت، هونەری نکۆڵیکردن و نەرێنیی بەشدارە، لە جیهانێکدا دەژین، کە لە پاڵ لایك، ڕەتکردنەوە شیاوە… ژیان دەربڕینی کەموکورتی و گۆشەگیری و تەنیایی و دڵەڕاوکەی بوونە! ئەوەش بەهۆی گۆڕانکارییە پۆزەتیف و نەگەتیفەکانەوەیە، بەتایبەتی لە بواری ئاگایی و قووڵبوونەوەی کولتووری و پەیوەندییە جیاوازەکان و قبوڵکردنی ئەویدیکە، بەو مانایە (داهێنان) ئەو جیاوازی و گۆڕانکارییەیە، کە توانای درووستکردنی بیرۆکەی شتی نوێ و ناوازەی هەڵگرتووە؛ بەو مانایە داهێنان یەکێکە لە گرنگترین بەها مرۆییەکان…

(شەوێکی سپی لە هەولێری پایتەخت) سەرەڕای ئەو چڕکردنەوەیە هەستێکی ئازادی و کرانەوە بە خوێنەر دەبەخشێت، بەڵام

وابەستەییەکی شاراوەش دروست دەکات، بەو مانایەی کە ئازادی لەبەرانبەر ئاسایش بریتییە لە ئابڵوقەدانی تاك، چوونکە هیچ ئازادییەك بەبێ ئاسایش نییە، هیچ ئاسایشێکیش بەبێ لە دەستدانی بەشێك لە ئازادی مەیسەر نابێ، ئەوەش ڕێکارێکی لەڕادەبەدەری کۆکردنەوەی کۆمیدیا و تراژیدیایە، بەرلەوەی بڕوات بە قبووڵکردنی ئازادی ئەویدیکەی جیاواز و پارێزگاریکردنی ئەزموونی جیاواز هەبێت…

خەمی مرۆڤی مۆدێرن

(پۆلیسی گۆڕێک لە هەموو شوێنێکن) بە ئەوەی حەزی مرۆڤی مۆدێرن لە هەموو بوارەکانی چێژ، کار، پەیوەندییەکان، هونەر، تەنانەت ئازار و ناخۆشی… بکەنەوە؛ تاکوو ژیان بە هەستکردن بە ژیان بکەنە ئامانجێکی تەکنەلۆژی؛ بۆیە (مەپرسە بۆ کوێ دەڕۆم، لەو شارەی تەنیا تەنیاییم دەجوێ) کەواتە ئامانجی تەکنەلۆژیا تەنها ژیانکردن نییە، بەڵکە ژیانێکی زیاترە، کە (ژیان تێیدا ڕایکردووە) لەو نووسینەدا ڕستەی نێوان کەوانەکان لە لایەن شاعیرەوەیە، بۆیە دەتوانین بڵێین (ئەوانەی خۆشەویستی بە پارە دەکەن) جینۆسایدی ڕاستەقینە پێشنیار دەکەن، چوونکە گوزارشتی (خۆشەویستی بەدەست بهێنن، بە ئەوەی چاوەڕێی ڕێکەوت بکەیت) پێشبینی تەکنەلۆژیایە، ئەگەرچی لەڕووی دیجیتاڵی سەربەخۆیی بە ژمارە ڕادەگەیەنن، بەڵام لەڕووی تەکنیکییەوە واتە گۆڕینی یاسا بە کۆد؛ دژ بە مەودا و ڕامان و بیرکردنەوە و چاوەڕوانی… کۆدکردن بە دەستبەسەرداگرتن؛ لە جیهانی دیجیتاڵیدا هەموو مرۆڤەکانی دانیشتووی هەسارەی زەوی خاوەنی کۆدن، لەژێر سەرپەرشتی (تەکنەلۆژیا)دان، لە زیندانی تاکەکەسی هەمیشەییدان! لە ژیانێکی تەواو خەیاڵیدا ژیانێکی نەرگزی و دڵخۆشکەر…

ئەمڕۆ ژیانی مەجازی ئەوەندە ورووژێنەرە، کە هەمووان ژیانی ڕاستەقینەی پێدەفرۆشن، ڕۆژ بە ڕۆژیش ورووژێنەرتر دەبێ، بەردەوام شانشینی مەجازی بە هەرزانتر ژیان دەکڕێ؛ (شەوەکی سپی لە هەولێری پایتەخت) تەنیا پەردە لەسەر ئەم واقیعە هەڵدەگرێت، کە ئێستا بە تەواوی دەستی کردووە بە دەرکەوتن؛ وادیارە شەوە سپییەکان هەموو شتێکیان وەشاندووە؛ لەڕاستیدا تەکنەلۆژیا لەڕێگای زەدەییەکانەوە ڕێکەوتەکانی وێران کردووە و باڵادەستی دیجیتاڵی و زڕەوەنەکان گۆشەنیگا جیاوازەکانیش بەڕێوە دەبەن، هێزی ڕاستەقینەی گۆڕانەکان لە پاشەکشە دایە.

زەدەییەکان کە درکیان بەوە کرد، هەموو شتێکیان لەناوبردووە، لەڕێگای زیرەکی- ژیری دەستکردەوە تەحەدای کۆتاییەکانیان

دەستپێکرد: بە نەهێشتنی نیوەی مرۆڤایەتی و گۆڕینی بۆ ڕۆبۆت و گۆڕینی سیستەمی نەودەوڵەتی بە مەزایەکی کۆمپانیا تایبەتەکان… بەو ئەوەش باس لە کۆدێکی کۆدکراو دەکەن، کە چەند کەسێک دەتوانێت دەسەڵات بەدەستبهێنێت، لەوەشەوە باسی ئەو خانانە دەکەن، کە کۆمەڵێک کەسی غەیرە مرۆڤ تێیدا سەرکارن و لەوێشەوە ڕێگا بەو کۆمەڵە لاوەکییە تەکنەلۆژییانە دەدەن، کە دەتوانرێت لە هەر شوێنێکی جیهان درووست بکرێن…

شاعیر دەڵێت (مەپرسە کێم، سەرگوزشتەیەکم، پاڵەوانەکانی مردوون) چوونکە ئیتر کلتووری دیجیتاڵی لەسەرووی هەموویانەوە بەرنامەکانی توانای هەماهەنگی و جوانکردن و بەلایەنکردن و ئاراستەکردنی کردەوەکانی مرۆڤی مۆدێرنیان هەیە؛ بەپێی داتاکانی گەشەسەندن، چاوەڕوان دەکرێت لە سەردەمی نەوەی (بێتا) هەردوو ئاڵنگاریی زیرەکی- ژیریی دەستکرد و زیادبوونی گۆڕانکارییەکانی کەشوهەواش ڕوونتر ببنەوە… (مەپرسە بۆ کوێ دەڕۆم، لەو شارەی تەنیا تەنیاییم دەجوێ) دەربڕینێکی شیعرییە.

هەولێر 20/9/2025

کفری وەک نیشتمانی یەکەمینی مەقامبێژیی.. جواد خەلیل

یادهێنانەوەی پێنج کەڵەکەی مەقامات لە سەدەی نۆزدەهەم

مەقامات بەشێکی گرنگە لە هونەری دەنگخۆشیی خۆرهەڵات، پەیوەستبوونێکی گەورەی بە ڕۆحی ئینسانی ئەم ناوچەیەوە هەیە و ڕیشەکەی بە مێژووی هەرە دێریندا چووەتە خوار، کەس لاری لەوەدا نییە خۆرهەڵات کانگای هەست و سۆزە قووڵ و وجودییەکانی مرۆڤە و لێیەوە هونەری بەرز، بە بارتەقایی واتای وشەکە خۆی، هاتەتە بوون. لە نێو خۆرهەڵاتیشدا، دۆڵی دوو ئاوان و دامێنی زاگرۆس، نیشتمانی یەکەمینی هونەرە باڵاکانی مێژووە. لێرەوە، لەم خاکە پڕ پیت و پڕ ژیانەوە، هونەر بە چەشنێک تیشکی دایەوە، کە بۆ زۆرێک لە ناوچەکانی دیکەی جیهان ببێتە ئاسۆیەکی ڕوون.

لە کوردستانیش ناوچەی کەرکوک و گەرمیان، بەو پێیەی مێژووەکەی کارتێکراو و ئافرێنراوی نێوان دوو ژیارە، ژیاری دۆڵی دووئاوان و ژیاری زاگرۆسنشینانی دێرین، بۆیە لە هونەرەکەیدا جۆرێک تێکەڵەی زمانیی و کلتوریی و ژینگەیی دەبینرێت، ئەمە لەم وتارەدا ناچینەوە بۆ مێژووی دێرینتر، بە شێوە جیاوازەکانی هونەر لەم ناوچەیە، بەڵکو تەنها دەمانەوێت هەندێک زانیاری مێژوویی سەبارەت بە ڕۆحی هونەریانەی ئێرە بکەین لە سەدەی نۆزدەهەمی زایینی، سەدەیەک کە تێیدا دەنگە ئاسمانییەکانی ئەم خاکە هەندە بەرز و زوڵاڵ بوونەوە تا بەوپەڕی جوانییەوە لە کفرییەوە لە کەرکوکەوە بگەنە ئەوپەڕی خۆرهەڵات، لەرێوە بەغدا و شارە هونەرییەکانی دیکە بۆ خۆیان سەرسام بکەن و ببنە قوتابخانەیەک بۆ هونەرمەند و مەقامبێژانی سەدەی نۆزدەهەم و سەدەی بیست. ئەم نووسینە، پێنج کۆڵەکەی گەورەی مەقامات لەو سەدەیەدا دەنێتەوە یاد، کە هەریەکە دەکرێت لە ئایندەدا وردتر و تایبەتتر کاریان لەسەر بکرێت و زیاتر بناسێنرێن.

مەقامات ناونیشانی ئەم قۆناغە گرنگەیە، کە لە مەلا وەلییەوە دەست پێدەکات و بە ڕیستەکی گەورە لە مەقامبێژانی ناودار کۆتایی دێت.

مەلا عەبدولڕەحمان وەلی (1742_1830) لە کفری لە دایکبووە و یەکەمین ناوەکی گەورەی مەقامە، قوتابخانەیەکە لێیەوە دەیان قوتابی فێری مەقامبێژی بوون، ئەم پیاوە مامۆستای (شەڵتاغ) بووە و ِدەنگێکی ئەفسووناویی هەبووە، ئەمە جگە لە شارەزاییەکی زۆر لە شێوازەکانی مەقام و جیاکردنەوەی جۆرەکانی لەیەکتر.

ڕەحمەتوڵا شەڵتاغ (1793_1871)ز لە کفری دایکبووە و لە بەغدا کۆچی دوایی کردووە، ناوی هەرە دیاری مەقاماتی عێراقییە و داهێنەری مەقامی تەفلیسە، یەکەمین کەسێکە لە مێژووی خۆرهەڵاتدا لە پێناوی هونەرەکەی مردبێت! تا کۆتایی ژیانی لە یەکێک لە بەناوبانگترین قاوەخانەکانی بەغدا لە کەناری ڕووباری دیجلە مەقامی گوتووە، بە یاوەری گروپی چاڵغی بەغدادی کە دیارترین میوزیکژەنانی جووی بەغدای تێدا بوو. شەڵتاغ جگە لە داهێنانی مەقامی تەفلیس کە بە بەیتێکی شیعری دەست پێدەکا و بە ئەمانەڵا یاحەی کۆتایی پێ دەهێنێت، چەندین داهێنانی تری هەبووە، لەوانە: (یەکەمین کەسە مەقامی ئیبراهیمی لە دووگا خوێندووە، یەکەمین کەسە مەقامی مەجلای لە کفری و کەرکوکەوە گواستۆتەوە بۆ بەغدا و لەوێ بە ناوی مدمی خوێندراوە، پارچەی سیەڕەنگی بە مەقامی ڕەست زیادکردووە و زۆری تریش). زۆرینەی مەقامبێژانی بەغدا خۆیان بە قوتابی شەڵتاغ زانیوە، بەڵام ئەوەی جێی نیگەرانییە شەش ساڵ دوای مردنی شەڵتاغ ئامێری تۆمارکردنی دەنگ دادەهێنرێت، هەموو

قوتابیەکانی شەڵتاغ دەنگی خۆیان تۆمار دەکەن، ب□ام بۆ ئەبەد
دەنگی شەڵتاغ دەچێتە ژێر خاک و ناگاتە گوێی ئێمە، تەنها بە
دەماودەم لەڕێی هونەرمەند و مەقامبێژانی دواترەوە باسی دەنگخۆشی
و گەورەیی ئەم پیاوە دەکەن و وەک ئەفسانەی مێژووی مەقامات چیرۆکی
لێدەگێڕنەوە.
محەمەد جەلبەوین، لە ساڵی (1798) لە کفری لەدایکبووه و ساڵی (
1869) کۆچی دوایی کردووە، بە مامۆستای بەشێک لە مەقامبێژانی
کەرکوک دانراوە و داهێنەری مەقامی (جەلبەوین بووه و به تەواوی
شارەزای بنەما سەرەکییەکانی مەقامبێژی بووه.
مەوجی والی خونزر، یەکێکی ترە لە ناودارترین مەقامبێژانی عێراق،
لە ساڵی (1802) لە کفری لەدایکبووە و لە ساڵی (1881) لە کەرکوک
کۆچی دوایی کردووە، بەهۆی کاریگەربوونی بە دەنگی شەڵتاغ هاتۆتە
نێو دونیای مەقامبێژییەوە، زۆرێک لە مەقامەتەکانی خوێندووە،
لەوانە: (بەیات، ڕەست، حیجاز، ئیبراهیمی، سێگا، پێنجگا، ناری،
تەفلیس) ، نەک هەر ئەوەندە بەڵکو خۆی داهێنەری جۆرێکی گرنگە لە
مەقامات، کە ئەویش مەقامی مۆجێلایە، کە دواتر لەڕێی شەڵتاغەوە ئەم
مەقامە دەبرێتە بەغدا و لای مەقامبێژانی عەرەب بەناوی (مەقامی
مدمی) دەناسرێت. هەڵبەت لە پشتی داهێنانی ئەم مەقامەوە، چەندین
گێڕانەوەی ئەفسانەیی جۆراوجۆر هەن، دیارترینیان ئەوەیە کە ئەم
مەقامبێژە فەرمانی سەرپەڕاندنی بۆ دەرکراوە و لە کاتی
جێبەجێکردنیدا داوای لە جەلادەکان کردووە ڕێگەی بدەن مەقامێک
بڵێتەوە کە تا ئەو دەمە کەس نەیبیستبێ و لەبەرامبەردا ئازادی
بکەن، بەم چەشنە مەقامی مۆجێلا دەڵێتەوە و بە دەنگە
ئەفسووناوییەکی جەلادەکەی مەست دەکات. مۆجێلا جۆرێک لە تێهەڵکێشی
نێوان مەقاماتی کەرکوک و بەغدایه و پێیەکی بە قووڵی لە مێژووی
هونەری ناوچەی گەرمیاندا ڕۆچووە و غەمگینیەکی گەورەی پێوە دیاره.
محەمەد عەرەب زەبتییە، لە ساڵی 1833 لە کفری لە دایکبووه و ساڵی
1897 کۆچی دوایی کردووه، لەسەر دەستی محەمەد جەلبەوین فێری
مەقامات بووه، ئاشنای زۆرێک لە شێوازەکانی مەقامات بووه و
داهێنەری مەقامی (زەبتییە) یە، زۆرێک لە مەقامبێژانی موسڵ و
کەرکوک بە ڕێچکەی ئەم مەقامبێژەدا چوون و لەوەوە فێری مەقامات
بوون.
ئەم بناغە پتەوە بۆ مەقامبێژی، کفری کردۆتە خاوەنی زەخیرەیەکی
گەورەی هونەری بۆ مەقامبێژان، بۆیە ئەم زەخیرەیە دەبێتە بنەمای
کارکردنی مەقامبێژانی دواتر، بەتایبەتی ڕابەرانی مەقاماتی عێراقی
و کوردی لە سەرەتاکانی سەدەی بیستەوە تاوەکو ئێستا. ناسینی پێنج
کۆڵەکەی گەورەی مەقامات، کە هەریەکە و خودان ڕێچکە و شێواز

تایبەتی خۆیانن، یارمەتی مێژوونووس و لێکۆڵەرانی هونەری ئەم ناوچەیە دەدات، زیاتر لە پتەوی بناغەی کلتوریی و فەرهەنگییەکانی کورد تێبگەن و گرێبدەنە مێژووی لەبیربراو و تۆمارنەکراوی ئەم گەلە ژێردەستەیەوە.

جواد خەلیل

بیست و چوار کاتژمێر لەژیانی ژنێکدا.. ئاکۆ عەبدوڵڵا

لەساڵانی هەشتاکانەوە شەیدای کورتە ڕۆمانە وەرگێڕدراوەکانی شتێفان تسڤایگی شاعیر و نووسەر و وەرگێڕ و شانۆنووسی نەمسایم کە ئەوسا لەچەندان خانە بۆ زمانی عەرەبی وەردەگێڕدران. هەر کات دەستم پێیان دەگەیشت بەهەڵپەوە دەمخوێندنەوە، لەوانە (نامەیەك لەژنێکی نەناسراو)، (ئامۆك) ، (بازنەیەك لەسەر دەریاچەی جنێف)، (شەترەنج)، (شلەژانی هەستەکان) و (بیست و چوار کاتژمێر لەژیانی ژنێکدا)… ئەوە جگە لەکتێبەکانی دیکەی لەوانە (بەلزاك) و (بونتیاتنەرانی جیهان). بەهزاد حەوێزی ئەو کورتە ڕۆمانەی دوایی لەزمانی عەرەبی بۆ زمانی کوردی وەرگێڕاوە و ساڵی 2023 بەتیراژی 500 دانە لەچاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری بڵاویکردۆتەوە. پێشتر تسڤایگ ساڵی 1927 بەزمانی ئەڵمانی بڵاویکردبۆوە. هاوشێوەی زۆر ڕۆمانی دیکەشی تێیدا ئاشکاوانە ڕەخنەی لەنەریتی بۆرجوازی ئەوسای کۆمەڵگەی ئەوروپی (چینەکەی خۆی) گرتووە. هەروەها وەك هەموو ڕۆمانەکانی دیکەی تێیدا زۆر بەپوختی چۆتە ناخی کارەکتەرەکانی و بارودۆخی ئەو ساتەی تێیدان، شیکردۆتەوە.

سەرەتا لەو ڕۆمانە دەبینین چیرۆکخوێن پیاوێکە وەك زۆر پاڵەوانی دیکەی ڕۆمانەکانی نووسەر، بەمەبەستی کات بەسەربردن گەشتی کردووە و لەکەناراوەکانی (ریڤیێرا) لایداوە. لەوێدا لەگەڵ کەسانی هاوچینی (بۆرجوازی) کە دوو هاوسەری ئەڵمانی و دوو هاوسەری ئیتاڵی و کەسێکی دانیمارکی و ژنێکی ئینگلیزین، لەهوتێلێکی رازاوە نیشتەجێن. لەسەر مێزی نانخواردنیش بەیەکتری دەگەن و قسە دەکەن. دواتر گەنجێکی فەرەنسی کێشندە لەوێ لادەدات. هەر ئەو ڕۆژە لەگەڵ

دوو کچی پیاوێکی قەڵەوی دەوڵەمەند یاری تێنس دەکات کە تەمەنیان 12 ساڵ و 16 ساڵە. دواتر لەگەڵ خاتوو (هنرییت) ی دایکییان، قسە دەکات. رۆژی دواتریش بەیەکەوە رادێکەن. ئەو هەواڵە ئارامی شوێنەکە دەهەژێنێ. ئامادێبووان لەسەر مێزی خوان لێکدانەوەی بۆ دەکەن و بەناپاك لەقەڵەمی دەدەن. تەنانەت گومانی ئەوەش دەکەن خاتوو هنرییت پێشتر پلانی ئەو راکردنەی دانابێت، بەڵام لەناویاندا چیرۆکخوێن بۆچوونی پێچەوانە دەخاتەڕوو. داکۆکیش لەو کارەی ئەو دەکات. بەوەش گفتوگۆکە بەرەو توندی دەچێت. وەك چیرۆکخوێن لەلاپەڕە 21 ئەو چاپە کوردییە بەو جۆرە باسی دەکات (جا لەبێبەختیانا بێ دژایەتی و بەگژاچوونەوەی من لەوە زیاتر چیدیکەیان چاکتر چنگ نەکەوت گوایە کەسی رەبەن ئەو بەتەنیا تاکە کەسێکە ئەو هەڵوێستەی من وەرگرێ و لەمیانەی سەرکێشییە سێکسییە ئاسان و بەسەرچووەکانی پیاوێکی بۆ ژن، حوکم بەسەر ویژدانی مێینە بدات) . هاوکات ژنە ئینگلیزەکە کێ خاتوو (س)ی ناوێ بەهانای چیرۆکخوێن دێت و لێناگەڕێت ئەنجامی گفتوگۆکە بەشەڕ بگات. ئەو کە زیاتر گوێی دەگرت و کەمتر دەدوا بەسەنگینی خۆی جلەوەکە دەگرێت و داوا دەکات لەسەرخۆبن.

دواتر وەك لە لەلاپەڕە 25 دەبینین بەو جۆرە لەچیرۆکخوێن دەپرسێ (هەروەك تێگەیشتبم، تۆ پێت وایە خاتوو (هنرییت) یا هەر ئافرەتێکی دیکە دەتوانێ بەبێ پلان و مشوری پێشوەختە، خۆ بخاتە ناو سەرەڕۆییەکی ئاوا چاوەڕوان نەکراو، پێشت وایە ناکرێ ئافرەتێکی ئاوها جۆرێ لەو رەفتار و هەڵسوکەوتە بنوێنێ، کە بەر لە سعاتێك لای مەحاڵ بووە). ئەویش لەوەڵامدا دەڵێ (بەڵێ). ئینجا لەلاپەڕە 28 بەو جۆرە چیرۆکخوێن لەبەرامبەر ئەوان شیکاری کارەکەی هنرییت دەکات (ئەو تەنیا ئاشقێکی مەزنە، من پێش ئەوەی بەو شتە بزانم، ئەو لەلای من تەنیا ئافرەتێکی زەعیفەی ئاسایی بوو، رێزم هەیە بۆی، چونکە بەدوای خواست و ویستە ئازاکەی خۆی کەوت).

دواتر ئەو روانینە جیاوازەی چیرۆکخوێن وەها لەخاتوو (س) دەکات داوای لێبکات گوێی بۆ رادێرێ تاکو راستگۆیانەی چیرۆکی خۆی بۆ بگێڕێتەوە کە 24 ساڵ لەمەوبەر روویداوە. چیرۆکی بیست و چوار کاتژمێری تەواو جیاواز لەژیاندا. کە ئەوسا تەمەنی 42 ساڵ بوو. دوو ساڵ بوو هاوسەرە دەوڵەمەندەکەی مرد بوو. دوو کوڕەکەشی خەریکی ژیانی خۆیان بوون. ئیتر لێرەوە کێشەی هنرییت لەڕۆمانەکە نامێنێ و دەبێتە بەسەرهاتی خاتوو (س) لەو بیست و چوار کاتژمێرەیدا، بەوەش لایەنە هونەرییەکەی رۆمانەکەی یەکجار نایاب بووە.

پوختەی گێڕانەوەی بەسەرهاتەکەی خاتوو (س) بەو جۆرەیە: دوای مردنی هاوسەرەکەی بۆ خەمڕەوێنی بەردەوام لەو شار بۆ ئەو شار دەچوو و

لەهۆتێلەکان دەماوە، تا شەوێك لەقومارخانەیەکی مۆنتی کارلۆ گەنجێکی کۆشندەی 24 ساڵان دەبینێ کە لەئارستۆکراتییە پۆلۆنییەکان بوو بۆ کاری دپلۆماسی خەریك بوو، بەڵام ئالودەی قوماركردن بوو. دوای ئەوەی پارەیەکی زۆر دەدۆڕێنێ و دڵتەنگانە دەردەچێت و لەژێر بارانی بەلێزمە لەسەر کورسییەکی پارکێك دادەنیشێ و بیردەکاتەوە. خاتوو (س) وەهای بەخەیاڵی دادێت ئەگەر فریای نەکەوێت ئەو کوڕە خۆی دەکوژێت، بۆیە لێی نزیك دەکەوێتەوە و هەوڵی لەگەڵ دەدات. هەر ئەو شەوە بەرەو هوتێلێکی هەرزان بەهای دەبات و پارەشی پێدەدات، لەبەرامبەردا کوڕە بێهیواکە وەها دەزانێت ئەو ژنە بۆ پارە دوای کەوتووە کەچی خاتوو (س) دڵنیای دەکاتەوە تەنیا مەبەستی رزگارکردنی ئەوە. کاتێکیش دەیەوێت زۆر لەکوڕەکە بکات بچێتە ناو هوتێلەکە، کوڕە دەستی دەگرێت و لەگەڵ خۆی دەیباتە سەرەوە. ئینجا بەیەکەوە دەخەون. رۆژی دواتر کە بەلای خاتوو (س) زۆر نامۆ دەبێت و هەستیش بەشەرمەزاری دەکات. لەگەڵ کوڕەکە دەردەچن و ناچاریشی دەکات پەیمان بدات جارێکی دیکە قومار نەکات. ئەویش لەکڵێسە بەڵێن دەدات. ئەوسا خاتوو (س) پارەی گەڕانەوە و پارەی زێڕە دزراوەکەیشی پێدەدات کە وەك بارمتە دایناببوون. دوای لەیەکتر جیابوونەوە کوڕەکە بڕیاربوو بەرەو وێستگەی شەمەندەفەر بڕوات. خاتوو (س) یش دووچاری بارێکی خراپی دەروونی دەبێت کە خۆشی لەخۆی ناگات، هەرچەندە بەگوێرەی گێڕانەوەکانی دەیەوێت چیڕۆکخوێن دڵنیا بکاتەوە هەرگیز مەبەستی داڕێژتنی پێوەندی نەبوو لەگەڵ ئەو کوڕە نامۆیە، بەڵام دڵی پێوەی پەیوەست ببوو. وەك لەپەلاپەڕە 130 بەو جۆرە دەبینین (هەوڵم دا بەرروونی بیر لە هۆیەکانی راکردن لە هەوەسی شێتیی ئازاربەخش و کوشندە بکەمەوە، هەوەسی تووڕەیی، پەشیمانی، نائومێدیی). دواتر لەناو ئەو پەستییەی تێیکەوتبوو کاتێك کە شەوی دواتر دەچێتەوە قومارخانەکە، دەبێت کوڕەکە پەیمانی شکاندووە و لەناو ئاپۆڕەی خەڵکی خەریکی رۆلێتە.

ئەوە بەسەرهاتی بیست و چوار کاتژمێری جیاوازی ژیانی بوو.. بۆیە خاتوون لەشوێنی ئەودا هەر ئەو شەوە وێستگە بەوێستگە، شەمەندەفەر دەبڕێ تا دەگاتە شاری لەندەن و لەماڵی کوڕێکی لادەدات. لەلاپەڕە 147 بەو جۆرە دۆخی دوای ئەو رووداوەی دەربڕیوە (خانەوادەکەم بۆ من نیگەران بوون، هەروەك چۆن بۆ نەخۆش نیگەرانن، وەلێ سۆز و خۆشەویستییان ئازاریان سەختتر، بەسۆزتر دەکردم، من شەرم دایدەگرتم، شەرمم لەرێزگرتنیان دەکرد، لە سۆز و لوتفیان، دەبوایەش بەردەوام چاودێری خۆمم کردبا لەهۆکێا لەبەردەمیانا هاوارم کردبا، کە من ناپاکیم لەگەڵ هەر هەموویان کردووە، لەبیرم کردوون و بەهۆی هەوەسێکی شێتانە و نەفامانە ماوەیەك بەجێم

هێشتوون).
لەلاپەڕە 149 هۆکاری گێڕانەوەی بەسەرهاتی ئەو بیست و چوار کاتژمێرەی بۆ چیرۆکخوێن بەو جۆرە باس دەکات (ئێستاکەش تێدەگەی، لەبەرچی لەهێکڕا بڕیارم دا ئەو چیرۆکەت بۆ بگێڕمەوە، لەکاتێکدا تۆ داکۆکی و بەرگریت لەخاتوو (هنرییت) دەکرد و بەهەموو دڵ و دەروونتەوە لەگەڵ ئەو بیرۆکەیە بووی کە بیست و چوار سعات دەتوانن سەرتاپای ژیانی ژنێك بگۆڕن، هەستم کرد ئەو وشانە من دەگرنەوە، منیش سوپاسگوزاری تۆ بووم، چونکە من – بۆ یەکەمجار- هەستم بەبوونی کەسێك کرد هاوڕامە).
دوای کۆتایی گێڕانەوەکە خاتوو (س) ماڵئاوایی لێدەکات و هیوای گەشتێکی خۆشیشی بۆ دەخوازێ، چیرۆکخوێنیش لەلاپەڕە‌ی کۆتایی، (لاپەڕە151) بەو جۆرە بەباسەکە تەواودەکات (ئایا ئەوە رەنگدانەوەی تاسە و خولیایەکی دامرکاو و کوژاوە بوو؟ ئایا ئەوە ئەو نیگەرانی و پەشێویە بوو، کە لەناکاو روومەتەکانی بە سوورێکی بێئۆقرە رەنگ ڕێژکرد و تا پرچە سپیەکەی هەڵدەکشا؟ ئەو لێرەکانە چەشنی کچێکە، بەئابڕوو و حەیاوە نیگەرانە لە بیرەوەریەك و شەرمبارە لەدانپیانانی. من، بەدەست خۆم نەبوو، ئەو سەربردەیە کاری تێکردم و هەستم بە حەز و ئارەزوویەکی بەجۆش و خرۆش کرد بۆ ئەوەی بە وشەیەك رێز و سوپاسگوزاری خۆمی بۆ دەرببڕم، وەلێ دەنگ لە گەرووما خنکا، بەتاو و تینەوەش چەمیمەوە و بەحورمەتەوە دەستە سیس و بنێسەکەیم ماچ کرد، ئەو دەستەی هەروەك گەڵای پاییزە تۆزێك هەڵدەلەرزی).

ئاکۆ عەبدوڵڵا

عێراق ل□ بەردەم ئایندەی حکومەتێکی ئیفلیجدا!.. عوسمانی حاجی مارف

١١ی ئەم مانگە ماراسۆنی هەڵبژاردنی پەرلەمانی عێراق بەڕێکرا، ئەمەش لەکاتێکدایە کە دووبەرەکی قوڵ هەیە لەنێوان کوتلە سیاسیە

شیعەکاندا کە هاوپەیمانی "چوارچێوەی هەماهەنگی" پێکدەهێنن. ململانێی دەسەڵات لەنێوان هەردوو کاندیدی شیعە بۆ سەرۆک وەزیران، سودانی و مالیکی چڕتر بۆتەوە. بەدوای ئەم هەڵبژاردنەدا لە ئێستاوە کاردانەوەکانی زیاتر دەبینین، بەتایبەتی کە هیچ لایەنێکیان نەیانتوانی دەنگی یەکلاییکەرەوە بۆ پێکهاتنی حکومەت بەدەست بهێنن، جگە لەوەش وەک کوتلەیەکیش لەنێو چوارچێوەی هەماهەنگیدا ناتوانن پێکهێنەری حکومەت بن، ئەمە قوڵبوونەوەی ئەو قەیرانەیە کە پێشبینی دەکرا.

لە هەڵبژاردنە ناوخۆییەکانی مانگی کانونی دووەمی ساڵی٢٠٢٣دا، سودانی بەنیاز بوو بە لیستی جیاواز خۆی کاندید بکات، بەڵام لەژێر فشاری لایەنە شیعەکان و لە هەوڵێک بۆ پاراستنی حکومەتەکەی، بەشدارینەکردنی هەڵبژارد. بەڵام لە ڕێڕەوی ئەم هەڵبژاردنەدا بە لیستی تایبەتی خۆی بەناوی هاوپەیمانی ئاوەدانکردنەوەو گەشەپێدان بە ڕکابەریکردن لەگەڵ چوارچێوەی هەماهەنگی بەشداریکردو زۆرترین دەنگی هێنا. لە مانگی ئایاری ٢٠٢٥دا ئەم هاوپەیمانییەی دامەزراند کە لە حەوت بلۆکی سەرەکی پێکهاتووە و سەرکردەی سەربازی و خێڵەکی و سیاسی لەخۆدەگرێت، ئەم هەنگاوە بووە هۆی دابەشبوونی بەرچاو لەناو پارتە شیعەکاندا، کە بڕیاریاندا بە زیاتر لە دە لیستی جیاواز لە هەڵبژاردنەکان بەشداری بکەن.

عێراق دەچێتە قۆناغێکی هەستیاری دانوستانەکانی نێوان لایەنەکان بۆ پێکهێنانی حکومەت، قۆناغێک کە زیاتر شاهیدی پەرەسەندنی گرژییە سیاسییەکانە و مامەڵە و ئاڵوگۆڕی تۆمەت لەنێوان بلۆکەکاندا دەردەخات، ئەگەر ئەم قەیرانە بەردەوام بێت، ئەوا دەتوانێت کاریگەری نەرێنی لەسەر دۆخی ژیانی خەڵک زیاترکات، بە ئەگەرێکی زۆرەوە ئاستی بێزاری و ناڕەزایەتی بەرز دەکاتەوە، بەتایبەتی بەڵێنەکانی هەڵبژاردن بە خێرایی کاڵ دەبنەوە.

ئێستا پێکهێنانی هاوپەیمانی لەنێوان لایەنە جیاوازەکاندا بووەتە پێویستییەکی سیاسی، ئاکامی ئەم هەڵبژاردنە پەرتی و پەرشوبڵاوی هەمەلایەنەی نیشانداوە، ئەمەش بازاڕی دانوستانی کردەتە ناچاریەک، لیستە کێبڕکێکارەکان نوێنەرایەتی کۆمەڵێک پەیوەندی تائیفی و نەتەوەیی جیاواز دەکەن، لەوانە شیعە، سوننە، کورد و چەند کەمایەتییەک، بەگوێرەی ڕێکەوتنی ئەم پێکهاتانە لە دامەزراوەی سیاسەتی عێراقدا لەماوەی دوو دەیەی ڕابردوودا، ئەوەی بەرچاوە بەزۆری بلۆکی شیعە حکومەت پێکدەهێنێت.

ئەوەی پێویستە لەم دۆخەدا سەرنجی بدەین، ئەستەمە بلۆکە سیاسییەکانی بەشدار لە دانوستانەکانی پێکهێنانی حکومەتدا دەورو هەڵوێستی ئەمریکا پشتگوێ بخەن، واشنتۆن بەردەوام داوای داماڵینی

چەک لە لایەنەکانی سەر بە ئێران دەکات، بەڵام هیچکام لەو داواکاریانە جێبەجێ نەکراون. هەڵبەتە دۆخەکە ئاڵۆزترە، بەتایبەتی کە ئەم گروپە چەکدارانە پەیوەستن بە زۆرێک لە پارتە شیعەکانەوە کە دەستکەوتی بەرچاویان لە هەڵبژاردنەکاندا بەدەستهێناوە، ئەمەش مانای دەوری سەرکەوتوی دەخالەتی کۆماری ئیسلامی ئێرانە لەم هەڵبژاردنەدا.

لەهەمانکاتدا ئەو بلۆکە میلشیایانەی سەر بەئێرانن، کورسی زۆرتریان بەدەستهێناوە لەچاو هەڵبژاردنەکانی پێشوودا، بۆیە تاران ئەنجامی هەڵبژاردنەکانی عێراق بە فاکتەرێکی یەکلاییکەرەوە بۆ ڕاگرتنی پڕۆژەکانی ئەمریکا لە ناوچەکە مامەڵە دەکات و لەهەوڵی دەخالەتی زیاتری خۆیدایە، هەروەها ئێران هۆشداریداوە لەوە کە عێراق جارێکی دیکە ببێتە گۆڕەپانی شەڕ، ئەگەر بلۆکە سیاسییەکان ئەم قۆناغە بە باشی بەڕێوەنەبەن، هەر بۆیە بلۆکە شیعەکانی نزیک بە تاران لەنێو گێژاوی ئەوەدان کە دەبێت کاندیدەکان بۆسەرۆک وەزیران هەبێت کە واشنتۆن قەبوڵی بکات.

دیارترین تەوەر کە ئێستا زاڵ بووە بەسەر دۆخەکەدا ئەو ئاڵۆزییەیە کە ئەنجامەکانی هەڵبژاردن داویەتی بەدەستەوە، وە ئەو پرسیارە دەخاتە بەردەم هەر عێراقییەک؛ ئەم گێژاوەی ئەنجامی هەڵبژاردنەکان، چۆن حکومەتی لێ پێکدێت؟

ئەوەی ئێستا شاهیدی دەبین، ململانێیەکی بێدەنگ و سەختە لە پشت دەرگا داخراوەکانەوە، هێزە کاریگەرەکان تواناکانیان لە پشتی پەردەوە خەرجدەکەن بۆ گەیشتن بە ڕێگە چارەیەک، لە پاراستنی هێزەکانیان و پێگەیان لەدەسەڵاتدا، چونکە درک بەوە دەکەن کە دابڕینی ڕاستوخۆ دوای پرۆسەی هەڵبژاردن، دەتوانێت پێگەو دەستکەوتەکانیان بخاتە مەترسییەوە، بۆیە ئەوان تاکتیکی خۆڕاگری سیاسیان پێباشترە، لەوەی دەستبەجێ حکومەت پێکبهێنن، ئەمەش ئاراستەیەکی ساختەی ئارامی بە دیمەنەکە دەبەخشێت، چونکە دۆخێکی ئاڵۆزو پێچیدە نیشان ئەدات.

بەڵام ئەگەری ئەوەش هەیە دوای ئەم هێمنیە هێزە میلیشیاکان کەببنەوە بە ئاراستەی خولێکی دیکەی درێژبونەوەی بارگرژی هەنگاو بنێن، کە لە نێوان لایەنەکاندا بەتایبەتی چوارچێوەی هەماهەنگی دەردەکەوێت، بۆ نمونە سەردانی سودانی بۆ لای بارزانی و بەدوایدا مالکیش سەردانی بارزانی دەکات، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە تائێستا کێشەکانی نێوان چوارچێوەی هەماهەنگی نەیتوانیوە بەلایەکدا ساغ بێتەوە، ئەوا بە ناچاری دیمەنەکە دەگۆڕێتەوە بۆ ململانێیەکی توند، بەڵام ئەمجارە ڕەنگە چڕتر بێت و لێکەوتەی قووڵتری هەبێت بۆ داهاتووی پێکهاتەی دەوڵەتی عێراق و یەکگرتوییەکەی، مەگەر لەژێر

فشاری ئەمریکاو ئێراندا بە ناچاری پێکهاتەیەک پێک بهێنن.
ئێستا لەڕووی ژمارەییەوە وەها دەردەکەوێت کە سودانی بگەڕێتەوە بۆ پۆستی سەرۆک وەزیرانی عێراق، لەکاتێکدا ڕاستە کە لیستەکەی زۆرترین کورسی بەدەستهێناوە و ٤٦ کورسی لە کۆی ٣٢٩ کورسی مسۆگەر کردووە، بەڵام بەهەمانشێوە ئەوەش ڕوونە کە سودانی بەشێوەیەکی کاریگەر ٣٨ پەرلەمانتاری سەر بە بلۆکەکەی بە کۆنترۆڵ ناکرێت. ئەم ٣٨ پەرلەمانتارە لە نێوان فالح ئەلفەیاز سەرۆکی هێزەکانی حەشدی شەعبی و ئەحمەد ئەسەدی سەرۆکی بلۆکی جوند ئەلئیمام و شێخ حەیدەر غەریفی نوێنەری فراکسیۆنی عوفیە دابەشکراون. ئەمەش بەو مانایەیە کە سودانی بلۆکێکی یەکدەستی نییە و نەیتوانی لەڕێگەی ئەو هەڵبژاردنانەی کە ئەو سەرۆکایەتی و سەرپەرشتی دەکرد، خواستەکانی خۆی بەدیبهێنێت.
پێشبینی دەکرێت لە ماوەیەکی درێژخایەندا بەر لە پێکهێنانی حکومەتی نوێی عێراق، ئەم قەناعە ئاڵۆزەی عێراق پیاتێپەڕ دەبێت، ئەگەری هەڵوەشاندنەوەی بلۆکەکەی سودانی بەدور نازانرێت، کە بە “لیستی ئاوەدانکردنەوە و گەشەپێدان” ناسراوە، بەتایبەتی گەر لەدەرەوەی چوارچێوەی هەماهەنگی، هاوپەیمانی تر پێک بهێنێت.
بەگشتی دەتوانین بڵێین نوێنەرایەتی پەرلەمان فاکتەری یەکلاکەرەوە نییە و نابێت بە پێکهێنانی حکومەت و داڕشتنی قەناعی داهاتوو، بەڵکو دانوستان و ڕێکەوتنی زۆرینەی کوتلەکانە، هاوکاتی خۆگونجاندنیان لەبەرامبەر ململانێی ئەمریکاو ئێراندا، ئەمە تەواو سروشتی واقیعی سیاسی عێراق و پێداویستییەکانی سیستمی پەرلەمانی وڵاتێکە کە بە باڵادەستی هێزی میلیشیای تائفی و نەتەوەیی دەناسرێتەوە.
سەرەڕای ئەنجامی هەڵبژاردنەکان، سودانی هێشتا ناچارە مامەڵەی پاراستنی سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیران بکات، هەرچەندە ئەم بابەتە لە دەستی دەنگدەراندا نەماوە، بەڵکو ئێستا لای هێزە سیاسییەکانە، بەڵام بەهۆی کێشەکانی ئێستای سودانی لەنێوان چوارچێوەی هەماهەنگیدا، پەلەدەهاوێت بۆ هەموو لایەکدا تا هاوپەیمانییەکی تر بۆ پێکهێنانی حکومەت دامەزرێنێت، ئەمەش لەدەرەوەی شیعەکان و چوارچێوەی هەماهەنگی مامەڵەیەکی سەختە.
هەرچەندە سودانی لەماوەی سەرۆکایەتییەکەی سەرکەوتوو بووە لە بەهێزکردنی پێگەی خۆی، لەلایەک بە گواستنەوەی هاوسەنگی هێز لەناو چوارچێوەی هەماهەنگیدا لە بەرژەوەندی خۆی، لەلایەکی ترەوە ڕاگرتنی هاوسەنگی لە نێوان ئێران و ئەمریکادا، بۆیە توانی هاوپەیمانییەکی نوێی بەهێز پێکبهێنێت بۆ بەشداریکردن لەم هەڵبژاردنەدا.
دەستپێکردنی دانوستانەکان بۆ هەڵبژاردنی سەرۆک وەزیرانی داهاتووی

عێراق، ئاشکرایە کە سەخت و ئاڵۆز دەبێت، بە لەبەرچاوگرتنی کێبڕکێی نێوان خودی هێزە شیعەکان لەلایەک و لەنێوان چوارچێوەی هەماهەنگی و هێزە سوننە و کوردییەکان لەلایەکی دیکەوە.
بە بەڕێوەبردنی پەیوەندییەکانی حکومەتی عێراق لەگەڵ ئەمەریکا و ئێران، هەرلایەنێک بەجۆرێک وێنای بەرژەوەندییەکانی دەکات و مامەڵەی دەکات، بەتایبەتی بە لەبەرچاوگرتنی فشارەکانی واشنتۆن بۆ سەر بەغدا بۆ سنووردارکردنی کاریگەری هێزە میلیشیاکانی پەیوەست بە تاران، کە ڕۆڵێکی کاریگەریان لەسەر شانەی سیاسی عێراق هەیە، هەندێکجاریش دەسەڵاتی دەوڵەتی فەرمی تێدەپەڕێنن. پێشبینی دەکرێت چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەم پرسانە بەشێکی سەرەکی بێت لە دانوستانەکانی هەڵبژاردنی سەرۆک وەزیران.
لەنێوان ڕەچاوکردنی دۆخی ناوخۆیی و کاریگەری دەرەکی و تەحەددیاتی ئاسایش و ئابووری و بنیاتنانی پەیوەندی لەنێوان حکومەت و هاووڵاتیانیدا، ڕێگای پێکهێنانی حکومەتی داهاتوو ڕۆشنە کە درێژ دەردەکەوێت. هاوکات، ڕاگەیاندنی هەمان چوارچێوەی هەماهەنگی وەک گەورەترین بلۆکە بە جارێکی تری زاڵبوونی بەسەر دیمەنی سیاسیدا، ئەمەش لە ئەگەری پێکهێنانی حکومەتدا گرفتی گەورە دەخاتە سەر ئایندەی بەڕێوەبردنی حکومەت لە عێراقدا، گەر حکومەتیش پێکبهێنن، نەک ناتوانن ئارامی و سەقامگیری بەرجەستەکەنەوە، بەڵکو باگرژی زیاتر دەخەنە بەردەم ئایندەی عێراق و کوردستان.

پڵۆت لە وێژەدا.. رەزا شـوان

پڵۆت چییە؟

وشەی (پڵۆت) لە وشەی (کۆمپڵۆت) ی فەرەنسی کۆنەوە وەرگیراوە، کە ئاماژەیە بۆ (پلانێکی نهێنی) یان (پیلانگێڕی). هەندێک لە توێژەنەران پێیان وایە کە وشەی پڵۆت رەسەنایەتی بۆ وێژەی ئەمریکی دەگەڕێتەوە. لە زمانی ئینگلیزیشدا (پڵۆت) ە. لە زمانی کوردیدا. وشەی (گرێ) بەرانبەر بە پڵۆتە. بەڵام پڵۆت لە گرێ فراوانتر و گشتگیرترە.

پێناسەی پڵۆت:

پڵۆت بریتییە لە نەخشەکێشانی رێکوپێکی ریزبەندیی زنجیرە رووداوەکان و گرێدانیان بەیەکەوە، کە رووداوی سەرەکی: چیرۆک، کورتە چیرۆک، داستان، رۆمان، شانۆنامە، فیلم یان هەر بەرهەمێکی وێژەیی گێڕانەوەی تر پێکدەهێنن. پڵۆت داوەکانی چیرۆکەوە دەچنێت. کارەکتەرەکان و ژینگە و ململانێیەکان، لە گێڕانەوەیەکی یەکگرتوودا، بەیەکەوە دەبەستێت. کە تێیدا هەریەکەیان (جگە لە کۆتایی)، لاینکەم کاریگەری لەسەر یەکتری هەیە. پڵۆتی بەهێز بە دەوری هۆکار و ئەنجامدا دەسوو□تەوە. رووداوێک رووداوێکی دیکە دەوروو ژێنێت. لە رێگای بنەمای هۆکار و ئەنجامەوە. واتا هەر رووداوێک بە ریزبەندی ل□ژ□یکی و یەک لە دوای یەک، بەرەو رووداوی دواتر دەبات. رووداوەکان بەیەکەوە گرێدراون، کارەکتەری سەرەکی یان (کارەکتەرەکان) دەخەنە دۆخێکی بەرۆکگیری و بەرگری□ی□وە، ناچاریان دەکات بڕیاربدەن و رووبەڕووی دەرئەنجامەکانی ببنەوە. چیرۆکەکە بەرەو رووداوێکی چارەنووسساز و چارەسەرکردن دەبات. پڵۆت پاڵ بە کارەکتەرەکانەوە دەنێت، بەرەو گەشتێک تێهەڵبکەن. لەوانەیە گەشتەکە جەستەیی، دەروونی، ئەقڵی، سۆزداری بێت. بە زۆری هەردووکیانن واتا (جەستەیی و دەروونی) ن. گەشتی سەرەکی پڵۆت، دەبێتە رووداوێکی چارەنووسساز و یەکلایکردنەوە.
پڵۆت بڕبڕەپشت و ب□زوێنەری چیرۆکە، لە ناوەڕۆکدا ئەو ب□زوێنەرەیە، کە چیرۆک بەرەو پێشەوە دەبات. خا□□□کانی نێوان سەرەتا و ناوەڕاست و کۆتایی بەیەکەوە دەبەستێتەوە. پڵۆت توخمێکی بنەڕەتییە لە گێڕانەوەی چیرۆک. بەبێ پڵۆتێکی روون، وا دەردەکەوێت کە چیرۆک ئامانجێکی نییە، یان ل□ی□کھەڵوەشاوەتەوە. کارەکتەرەکان بەبێ ئامانج گوزەردەکەن، رووداوەکانیش بەبێ دەرئەنجام روودەدەن.

ئەم زاراوەیە تیشک دەخاتە سەر خاڵە گرنگەکان لەناو چیرۆکەکەدا، دەرئەنجامیان هەیە. هەروه□ا زاراوەی پڵۆت، دەتوانێت کردارێک بێت، وەک بەشێک ل□ پ□یشەی نووسین. ئاماژەیە بۆ داڕشتن و رێکخستنی رووداوەکانی چیرۆکەکانی نووسەران.
سەیر نییە کە بە درێژایی سەدەکان، پڵۆت لە بەرهەمە وێژەییە بێشوومارەکاندا بەکارهاتووە. زۆر جار پڵۆت ئاماژەیە بۆ پوختەیەکی گێڕانەوە یان کورتکردنەوەیەک لە چیرۆک. پڵۆت نهێنی سەرکەوتنی هەر چیرۆکێکە. ئامرازێکی سەرەکییە بۆ سەرکەوتنی نووسینی پەرتووکی منداڵان: چیرۆک، کورتە چیرۆک، رۆمان و زۆربەی بەرهەمە ناخەیاڵییەکان و زۆرێک لە

هەنراوەکان (ئەگەرچی هەموویان نین).

پڵۆتی چیرۆک، تەنها زنجیرەیەکی ئاسایی رووداوی هەڕەمەکی گوزەری نییە. بەڵکو پێویستە زنجیرەیەکی شەتەکدراوی رووداوەکان بێت. ئاڵۆزی و خۆشی لەلای خوێنەران بووروژێنێت. پڵۆتی چیرۆک هەر ئەوەش نییە، کە چی روودەدات و روون دەکاتەوە، بەڵکو رووداوە سەرەکییەکانی، چۆن و بۆچی روودەدەن، روون دەکاتەوە.

پڵۆت لە مێژەوە، بەشێکی سەرەکی بووە لە گێڕانەوەی چیرۆک. لە ساڵی (٣٣٥) ی پێش زایینی، بیرمەندی یۆنانی (ئەرستۆ)، پڵۆتی (داستان) بەم شێوەیە پێناسە کردووە، کە بریتییە لە (رێکخستنی رووداوەکان) لە چیرۆکدا. ئەرستۆ پێیوابوو کە پڵۆت (رۆح) ی هەموو کارەساتەکانە.

هەر پڵۆتێک، سەرەتا و ناوەڕاست و کۆتایی هەیە. هەر بەشێکیش خزمەت بە ئامانجێکی دیاریکراو دەکات لە پێشخستنی چیرۆکەکەدا.

بە کورتی پێناسەکردنی پڵۆت، لەوە تێدەپەڕێت کە تەنها گێڕانەوەی رووداو بێت. بەڵکو پەیوەندی بە دروستکردنی زنجیرە رووداوێکی ئامانجدارەوە هەیە، کە چیرۆکەکە بەرەو کۆتایی دەبات.

پێکهاتەی پڵۆتی نەریتی:

پڵۆت پێکهاتەیەکی تایبەتی هەیە. بە شێوەیەکی گشتی لە زنجیرەیەک، لە توخمە جیاوازە بەیەکەوە گرێدراوەکان پێکدێت. شێوازێک پەیڕەو دەکات، کە خوێنەران بەلای خۆیدا رادەکێشێت. کارەکتەکان دەناسێنێت.

لێکدانەوە و چەمکە مودێرنەکان، پشت بەوە دەبەستن کە پڵۆت تا رادەیەکی زۆر لەسەر بنەمای مۆدێلی ساڵی (١٨٦٣) لەلایەن نووسەری ئەڵمانی (گۆستاف فرێیتاک)ەوە، پەرەی پێدراوە، بە ناوی (قوچکەی فرێیتاگ). فرێیتاک ئەمەی لەسەر بنەمای شیکارییەکانی ئەرستۆ بۆ کارەساتی دراماتیکی دانا.

رۆژنامەنووس و نووسەری ئینگلیزی (کریستۆفەر) بەشێکی زۆری ژیانی خۆی بە لێکۆڵینەوە لە پڵۆت و چۆنییەتی بەکارھێنانی لەلایەن نووسەرانەوە، تەرخان کردووە. کریستۆفەر ئەو تایبەتمەندییانەی دەستنیشان کردووە، کە نزیکن لە گشتگیری لە بەکارھێنانیاندا، بە پشتبەستن بەو جۆرە کارەی کە تێدا دەدۆزرێنەوە، کە هەموویان پابەندن بە قوچکەی فرێیتاگەوە.

لە نێوان چیرۆک و پڵۆتدا:

چیرۆک و پڵۆت هەردووکیان، زنجیرەی رووداوەکان لەخۆدەگرن. بەڵام لە چیرۆکدا، پێویست ناکات رووداوەکان پەیوەندیيان بەیەکەوە هەبێت. بەڵام لە پڵۆتدا، پێویستە پەیوەندیيان بەیەکەوە هەبێت.

رۆمانووسی ئینگلیزی (ئی. ئێم. فۆرستەر) بە باشترین شێوە دەڵێت:

“شا مرد، پاشان شاژنیش مرد”. ئەمە چیرۆکە.

(کەس هۆی مردنەکەی شاژنی نەزانی)

“شا مرد، پاشان شاژنیش بە خەم و پەژارەوە مرد”. ئەمەیان پڵۆتە.

(هۆی مردنەکەی زانرا.. کە شاژن بەهۆی خەمخواردی بۆ شای هاوسەری مرد و سەرینا یەوە).

(ئاری لە کەرکووک بوو. بەیانی لەخەو هەستا و چووە دەرەوە). ئەمە چیرۆکە.

رووداوی ئاسایی تێدایە و بەڵام سەرنجی خوێنەران راناکێشێت.

با پڵۆت بۆ (چیرۆکی ئاری لە کەرکووک بوو) ، زیاد بکەین:

(ئاری لە کەرکووک بوو، بەیانی لەخەو هەستا و چووە دەر□و□، بینی کەرکووک داگیرکراوە! بارووداخەکە ئاسایی نییە) ئەمە پڵۆتە.

جێی سەرنج و ورووژاندنی هەست و سۆزداری دەروونی خوێنەرانە. دەپرسن: بۆچی کەرکووک داگیرکراوە؟ بۆ دۆخی کەرکووک ئاسایی نییە؟ چۆن کەرکووک رزگاردەبێت؟

هەموو پڵۆتەکان چیرۆکن، بەڵام هەموو چیرۆکەکان پڵۆت نین.

چیرۆک، بریتییە لە زنجیرەیەک رووداو، نزیکە لە گێڕانەوەی راستییەکان، پێمان دەڵێت کە چی روویداوە.

پڵۆت، پێمان دەڵێت کە رووداوەکان چۆن بەیەکەوە گرێدراون و بۆچی چیرۆکەکە بەم شێوەیە گەشەدەکات.

جیاوازی نێوان پڵۆت و چیرۆک ئەوەیە، کە پڵۆت تەنها گێڕانەوەی راستییەکان نییە، هەر راستییەک کە بڵۆت دەیخاتەڕوو، ئامانجێکی هەیە. کارەکتەرەکە دەخاتە دۆخێکەوە، ناچاری دەکات کە بڕیارێک ب□دات. بەرەو کۆتاییش پاڵ بە چیرۆکەکەوە دەنێت. بە واتایەکی تر، پڵۆت تەنها بە (چی) یەوە پەیوەست نییە، بەڵکو هەروەها (چۆن) و (بۆچی) یش

لەخۆدەگرێت.
توخمەکانی پڵۆت:
توخمەکانی پڵۆت، بریتین لەم پێنج توخمە (پێشەکی ـ دەستپێک، هەڵکشانی رووداو، لووتکە، داکشانی رووداو، کۆتایی ـ دەرنجام) بە زانینی هەموو لایەنەکانی هەریەکە لەم توخمانە پێویستیی بە شارەزایی و بە لێکۆڵینەوە و بە باسێکی دووردرێژ هەیە.
زۆر بە کورتی و بە چڕی باس لەم توخمانەی پڵۆت دەکەین:
١ـ پێشەکی: یان دەستپێک یان سەرەتا، یان نمایش یان روونکردنەوە. بریتییە لە نمایشی رووداوەکان و ناساندنی پاڵەوان و کارەکتەرە سەرەکییەکانی چیرۆکەکە. بریتییە لەو پاشخانە دراماتیکییەی کە باردۆخی دەوروبەری گێڕانەوەی چیرۆکەکە روون دەکاتەوە. شوێنی رووداوەکان دەخاتەڕوو. لەم بەشەدا، پاڵەوان ئامانجی سەرەکی خۆی دەدۆزێتەوە. بە زۆری کێشەیەکە، پێویستە چارەسەر بکرێت.
٢ـ رووداوە هەڵکشاوەکان: ئەم بەشە زنجیرە رووداوەکانی داهاتوو دەخاتەڕوو، کە سەرنج و گریگیدان و گرژی و ململانی و خۆشنوودی دەورووژێنن. لەم بەشەدا، پاڵەوان رووبەڕووی چەندین بەرەکگیری و بەربەست دەبێتەوە، زۆر جار ئەم بەربەستانە، لە شێوەی کارەکتەرەکی دژایەتی و کردارە تێکدەرەکانییەوە دێن. ئەم بەربەست و بەرەکگیریانە، ئیرادەی پاڵەوان بەهێزدەکەن ـ هەندێک جاریش بە هیوای دەکەن ـ گرژییەکان زیاتر بەرزدەبنەوە. لەگەڵ پێشکەوتنی رووداوە هەڵکشاوەکان بەرەو قۆناغی داهاتووی چیرۆکەکە.
٣ـ لووتکە: ئەمە خاڵی وەرچەرخانی سەرەکییە لە چیرۆکدا. کە رووداوەکە یان رووداوەکان دەگەنە لووتکە. بە زۆری دەبێتە هۆی کۆتایی هاتنی ململانێیەکان یان کێشەی سەرەکیی چیرۆکەکە. زۆربەی لووتکەکان بریتین لەوەی، کە پاڵەوانی چیرۆکەکە بڕیارێکی چارەنووسساز دەدات. کە دەرئەنجامی چیرۆکە یەکلایی دەکاتەوە.
٤ـ رووداوە داکشاوەکان: بریتییە لە زنجیرەیەک رووداو، کە باس لە دەرئەنجامی لووتکە دەکەن. لەم قۆناغەدا، کارەکتەرەکان کێشەی ناوەندی چیرۆکەکە چارەسەردەکەن.
٥ـ کۆتایی: کۆتایی (دەرئەنجام) بریتییە لە گەیشتن بە ئامانجی چیرۆکەکە و چارەسەرکردنی کێشە و کۆتایی هاتنی گرژی و ململانێ و دیارکردنی چارەنووسی پاڵەوان و کارەکتەرەکان. پاڵەوان یان دژەبەر، لەوانەیە سەرکەوتن بەدەستبهێنێت. یان هەریەکەیان، پلەی جیاوازی سەرنەکەوتن و شکستیان

بەردەکەوێت.

(*) بۆ ئەم نووسینەم. زۆر یا کەم سوودم لە چەندین ماڵپەڕی ئینگلیزی وەرگرتووە.
نەرویج: ٢٠٢٥

هەمزاتۆڤ لە (دەوڵەتی خۆشەویستی)دا.. و: نەژاد عزیز سورمێ

هاتم (دەوڵەتی خۆشەویستی)م دامەزراند
ئەوجا بیرم لە دروشمێك
بۆ ئەو دەوڵەتە کردەوە :
ئەویش،
دەستت لە دەستمدا
پرچت،
ئەو کەوانەیەی
سێبەرمان لێ دەکا..

بۆ دەوڵەتەکەم،
بیرم لە سروودێك کردەوە :
ئەو سروودە،
ئەڵمانیا نییە لە سەرووی هەمووان
داغستانیش نییە..
ئەو سروودە
خۆشەویستییە لە سەرەوەی هەمووان
ئا ئا ، خۆشەویستی لە سەرەوەی هەمووان..

ئەو جار،
بیرم لە ئاڵایەك بۆ دەوڵەتەکە کردەوە :
سوور.. خەباتە
سپی.. ئاشتی

زەرد.. جیابوونەوە..

پاشان دەستەچیلەیەکم چنی و
ڕەنگێکم لە
پەلکەزێڕینە پێکھێنا و
نووسیم:
عاشقانی دونیا یەکگرن!
ئەوەندەی نەبرد پەشۆکام
نەمدەزانی دەوڵەتەکەم
ئەو ھێزە لەبننەھاتووەی ھەبێ،
ملیۆنان ڕوویان تێکرد
داوای پەنابەری سیاسییان تێدا کرد.

□□□□□□□□□□) □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□ ()
□□). (*) لە ڕۆژنامەی (الصباح)ی بەغدایی ژمارە 118 ی16ی11ی2003
وە
کراوە بە کوردی.

فاتیح سەلام و ڕۆچوون لەسۆزدا.. ستار ئەحمەد

بۆ دوورێک
....
بە خاکی مندا تێپەڕە
گەر ویستت ببیە رووبارێ
ترۆپکی من سپی پۆشکە
ئەی کلوە بەفری ئارام بەخش
کاتێ دنیا کپ و مەنگە و ..
بە ھێمنی دێیتە خوارێ
دەستەکانم پڕ پڕن لەپاڕا نەوە و
نزای ئ□خزنی ھاتنت
شنەبام راسپاردووە

خۆی ل□ پرچی زەردتا ونکا و
بیئاڵێنێتە گەردنت
ئەدرێسێ نوێ دیاری بکا
بۆ روانینی نیگای قووڵی
هێمای بێدەنگی و شەرمنت
چەپکێ وشەم لەتریفە بۆ چنیوی
دێم لەسەر دڵتی دادەنێم
ئا لەوێوە دەبم بەتۆ
تۆی مشتێ پیتی رژاوی
جریوەی چاو بزی ئەستێران
دەبی بەمن لەدێڕێکا
بۆ دەسپێکی هەنگاوێ نوێ و ..
جێهێشتنی هەڵوەرین و
پێچانەوەی بنە و بارگەی
ماڵئاوایی ل□ پاییز و
وەرزی خەزەڵوەر و خەزان
ئەی کانیلکەی بن دەوەنی
تاشەبەردی ئەو بنارە
سروە ی تاریک و روونێکی
ردێن سپی و کووڕەوەبووی
ئا ئەو شارە
لەخۆتا جێگەم بکەوە
ببە رەشماڵی هەتایم
قۆڵکە بە قۆڵی سەفەرا و ..
تێکەڵ لاوکی دووریم بە و
کڵۆمیدە ئەندێشەی رازی تەنیاییم
تا حەزێکی یاخی و سەرکێش
لێوڕێژ بێت لەقوڵپی وتن
تا هەناسەکانی ژنێک
پێدەشتێکە لەخۆشویستن
* فاتیح سەلام *

ئەم شیعرەی فاتیح سەلام کە بە ناوی "بۆ دوورێکە"، شیعرێکی پڕ لە هەست و وێنەی جوانی شاعیرانەیە.

ناونیشانی "بۆ دوورێک" بەتەنها دەستپێکێکی سەرنجڕاکێشە. "دوور" لێرەدا دەکرێت مانای جیاوازی هەبێت: کەسێک، شوێنێک، خەونێک، یان

تەنانەت دۆخێکی دەروونی ئارەزووکراو. ئەم دووری□ی□ سروشتێکی گشتی و نادیاری هەیە، کە دەرفەت دەداتە خوێنەر بۆ ئەوەی بەپێی ئەزموونی خۆی، مانای پ□ ب□خشێت. تەنها وشەی "دوورێک" هەستی چاوەڕوانی، ئارەزووکردن، و گەیشتن بە ئامانجێکی نادیار دەگەیەن

بە خاکی مندا تێپەڕە
گەر ویستت ببیە رووبارێ.

- لێرەدا "خاک" هێمای جەستە، بوون، یان ژیانی شاعیرە کە ئامادەیە بکرێتە ڕێڕەو بۆ گەیشتنی خۆشەویستەکەی ("دوورێک") بە ئارەزووەکانی.
ترۆپکی من سپی پۆشکە
ئەی کلوە بەفری ئارام بەخش.
"ترۆپک" ئاماژەیە بۆ بەرزترین ئاستی ڕۆح یان هەستی شاعیر کە بە "بەفر"ی پاک و ئارامبەخش ڕازاوەتەوە. ئەمە وێنەیەکی پاکیزەیی و ئ□خزنی دەروونی دەبەخشێت. شنەبام راسپاردووە خۆی ل□ پرچی زەردتا ونکا و بیئاڵێنێتە گەردنت.
- وێنەیەکی ڕۆمانسی و جوانی سروشتییە. شنەبا دەبێتە نێردراوی شاعیر بۆ دەربڕینی سۆز.
چەپکێ وشەم ل□ تریفە بۆ چنیوی… جریوەی چاو بزی ئەستێران.
- تریفە هێمای نەرمی، پاکی، و نهێنییە. شاعیر وشەکانی بەو ڕوونا کییە دەچنێتەوە، کە گوزارشت لە قووڵایی و بێگەردی سۆزەکەی دەکات.
: خاڵی سەرەکی شیعرەکە بریتییە لە خواست بۆ یەکگرتن لەگەڵ "دوورەکە"دا. شاعیر دەیەوێت ببێتە شتێک لەو

ئا لەوێوە دەبم بەتۆ
دەبی بەمن لەدێڕێکا.

ئەمە فەلسەفەی خۆشەویستییەکی تەواوکارانە دەردەخات.
بڕگەی: بۆ دەسپێکی هەنگاوێ نوێ و
جێهێشتنی هەڵوەرین و
پێچانەوەی بنە و بارگەی
ماڵئاوایی ل□ پاییز و
وەرزی خەزەڵوەر و خەزان

▪ زۆر کاریگەرە. پاییز و خەزان هێمای پوکانەوە و خەم و کۆتایین. گەیشتن بە "دوورەک" دەبێتە وەرزی نوێ، وەرزی گەشەکردن و ئومێد.
هێمای بێدەنگی و شەرمنت" – ئەمە هێمایەکە بۆ ئەو جوانییە شاراوەیەی کە لە دووری خۆشەویستەکەدا هەیە، کەسایەتییەکی ڕەسەن و لەسەرخۆ نیشان دەدات.

زمانی شیعرەکە نەرم و شاعیرانەیە. فاتیح سەلام وشەی سادە و لە هەمان کاتدا پڕمانا بەکار دەهێنێت.

: "کپ و مەنگە"، "خەزەڵوەر و خەزان"، "رژاوی / جریوەی"، کە ڕیتمێکی ناوەکی بە شیعرەکە دەبەخشن و بە گوێ خۆشن.
بەکاربردنی وشەی تایبەت بە جوگرافیا و کولتوور:

کانیلکەی بن دەوەنی تاشەبەردی ئەو بنارە
رەشماڵی هەتایم
لاوکی دووری
قۆڵکە بە قۆڵی سەفەرا

ئەم وشانە ڕەنگێکی کوردییانە و ڕەسەنانە بە شیعرەکە دەدەن و وێنەکان زەمینەدار دەکەن.

لەخۆتا جێگەم بکەوە
ببە رەشماڵی هەتایم
قۆڵکە بە قۆڵی سەفەرا و… تا هەناسەکانی ژنێک
پێدەشتەکە لەخۆشویستن"

ئەم چەند دێڕە جەوهەری مانای شیعرەکەن: داواکردنی پەنا و سەقامگیری (ڕەشماڵی هەتایی) و بەشداری لە ژیانی یەکتریدا (قۆڵکە بە قۆڵی سەفەر). دەربڕینی "هەناسەکانی ژنێک / پێدەشتەکە لەخۆشویستن" دێڕێکی زۆر بەهێزە، کە خۆشەویستی ژن بە پێدەشتێکی بێ کۆتایی و بەپیتی خۆشەویستی دەچوێنێت.
بەکورتی :

شیعری "بۆ دوورەک" بەرهەمێکی ناسک، قووڵ، و پڕ وێنەی شیعرییە. شاعیر بە لەهاتوویی توانیویەتی هەستەکانی چاوەڕوانی، ئارەزووی یەکبوون، و ئومێدی نوێبوونەوە لەناو کەشێکی پڕ لە سروشت و ئارامدا بڕێژێتەوە. شیعرەکە نیشانەی دەستڕەنگینی فاتیح سەلامە

لە بەکارهێنانی زمان و وێنەی شاعیرانەدا بە گەیاندنی سۆزێکی مرۆیی گشتگیر.

ستار ئەحمەد

لە بتەکانی عەقڵەوە بۆ نەفرەتی ڕووناکی.. وەرگێڕان: نەوزاد مدحەت (گۆران عەبدوڵڵا)

مرۆڤایەتی تا ئێستا لە پەرستنی بتدا ژیاوە، بتەکان لە ئەخلاقدا، بتەکان لە سیاسەتدا، بتەکان لە فەلسەفەدا.
بەم لێدوانە، چەکوشەکەی نیتچە مرۆڤایەتی رووبەڕووی ئاوێنەی حەقیقەتدەکاتەوە. بتەکان چیتر ئەو بەردانەنین کە لە پەرستگاکاندا لێیان دەپاڕێنەوە، بەڵکو چەمکەکانن کە لە کتێب و مێشکدا پیرۆز کراون.
لە سەرەتاکانی مێژوودا، مرۆڤ خوداوەندەکانی خۆی لە ترسەوە دروستکرد، پاشان دەیپەرستن بۆ ئەوەی ئەو ترسە لەبیر بکات. هەموو بیرۆکەیەک کە لە سەرووی گومانەوە بەرز بکرێتەوە دەبێتە خودایەکی بچووک کە چاوەڕێی پێشکەشکردنی گوێڕایەڵی دەکات. ئەخلاق، ڕاستی، عەقڵ، نەتەوە، خودا، خەڵک، یەکسانی، ئازادی ئەمانە هەموو ناوی جیاوازن بۆ هەمان پێویستی کۆن، پێویستی کڕنۆشبردن.
نیتچە بە تەنیا ئایین تێک ناشکێنێت، ئەو شێوازی بیرکردنەوەیەش تێکدەشکێنێت کە وامان لێدەکات باوەڕمان بە شتێک هەبێت زیاتر لە خۆمان.

ئەو بتانەی ئەو باسی دەکات بەردی بێدەنگ نین بەڵکو بیرۆکەیە کە لە ناخماندا هەناسە دەدەن بەبێ ئەوەی ئێمە هەستی پێبکەین. ئێمە هەموو ڕۆژێک دووبارەیان دەکەینەوە کاتێک دەڵێین: دەبێ ، پێویستە، باشە، خراپە. ئەو وشانە بتەکانی مۆدێرنەن، هۆشیاریمان پێکدەهێنن وەک پەرستگاکان هۆشیاری کۆنیان پێکهێناوە. خوداوەندەکان لە ئاسمان دوورخرانەوە تەنها بۆ ئەوەی وەک بەها و پرەنسیپ بگەڕێنەوە. ئێمە لێرەین، بۆ چاکە دەپاڕێینەوە وەک باوباپیرانمان

نوێژیان بە خوداوەندی خێر دەکرد.
مرۆڤ هەرگیز ئازاد نەبووە، ئەو تەنها فەرشی نوێژەکەی بە مێزێک گۆڕی، ئینجیل بە دەستوور، پەرستگاکەی بە زانکۆ. بتەکان شێوە دەگۆڕن، نەک جەوهەر.

ئەخلاق، لای نیتچە، کۆنترین و فێڵبازترین بتە. ئەوە فێڵێکە قوربانی دایهێناوە بۆ ئەوەی لاوازی خۆی پێبشارێتەوە و بیکاتە یاسا. لە کتێبی " ڕەچەڵەکی ئەخلاقی- Genealogy of Morality"، ڕوونی دەکاتەوە کە چۆن چاکە لە ژیاناتاڵی بەدەسەڵاتەکانەوە سەریهەڵداوە، ئەوانەی کە ناتوانن تۆڵە بکەنەوە، ناویان ناوە لێخۆشبوون، ترسنۆکی بە میهرەبانی، ملکەچبوونیان بەستایەوە بە ڕەحمەتی خوداوە. لەو ساتەوە بەهاکان سەرەو ژێر بوون: چاکە بوو بە وەی کە هیچ ڕۆژێک نیشانەی لاوازی نەبووە، خراپە هیچ ڕۆژێک نیشانەی هێز نەبووە.
ئەخلاق تەرازووی ئاسمانی نییە وەک ئەمە منداڵان فێر دەکەین. ئامرازێکی سایکۆلۆژییە خەڵک دایانهێناوە بۆ خنکاندنی هەر تاکێک کە لە سەروی ئەوانەوە بیردەکاتەوە.
لە سوکراتەوە عەقڵی ڕۆژئاوا دەستی کرد بە پەرستنی ئەخلاق وەک ئەوەی خوداییەکی نوێ بێت. دانایی ناونرا دەستەمکردنی ئارەزوو، شەهوەت یانی کەوتن، بیرکردنەوە لە دژی جەماوەر بە شێتی. بەم شێوەیە خواستی مرۆڤ بە لادابرا و ئارەزووی گوناهی جێگەی گرتەوە. ویژدان بوو بە دەنگێکی ناوەکی کە دژی خۆی هەڵگەڕێنرایەوە. ئەخلاق چیتر قەڵغانێک نییە بۆ لاوازەکان بەڵکو زنجیرێکە لە ملی، کە تەنها لە کاتی مردندا ئازاد دەکرێت.
چەکوشەکەی نیتچە چاکە وەک ڕووناکی نابینێت، بەڵکو وەک دەمامکێک دەیبینێت کە ترسنۆکی لەسەری دەکات ئەوکاتەی بە ناوی خوداوە قسە دەکات. ڕەوشت مرۆڤ پاک ناکاتەوە، بەڵکوو ڕێگری لێدەکات لەوەی بە تەواوی مرۆڤ بێت.

سیاسەت، وەک ئەوەی نیتچە دەیبینێت، گەورەترین شانەی بتپەرستی مۆدێرنەیە. لەوەتەی خودای کۆن مردووە، مرۆڤەکان پەلەیان کرد بۆ دروستکردنی خودای نوێ لە گۆشت و دروشمەکان. نەتەوە، خەڵک، دەوڵەت، نیشتیمان. هەموو ئەو دروشم و ناوانە بەرگی پیرۆزیان کراوەتە بەر، بەڵام لە ڕاستیدا تەنها بتێکی کۆمەڵەیە بۆ قووتدانی تاکەکان و مانەوەی خۆیان لە "پشت چاکە و خراپە"وە.
چەکوشەکەی نیتچە دەنووسێت کە هەموو وڵاتێک دڕندەیەکی خوێن ساردە و کەسی خۆشناوێت بەڵکو لە دەسەزی هاوڵاتیانی خۆی دەخوات وەک

پەرستگایەک کە لە نوێژی باوەرداران دەخوات. ئەمە خودای زەویە کەس نکۆڵی لە ناکات، چونکە ئەوانەی گومانیان هەیە بە خیانەتکار ناودەبرێن. لەم جیهانەدا، فەرمانڕەوا پێویستی بە تاج نییە، قسەکردن بە ناوی گەلەوە بەسە بۆ ئەوەی فەرمان بە گوێڕایەڵی مێگەلەکە بکات. دروشمەکان ئینجیلی سەردەمی نوێن، وەک سیمبولی ڕزگاری لە گۆڕەپانەکاندا هەڵواسراون لە کاتێکدا ئازادی ڕۆژانە بە ناوی ئەوانەوە سەردەبڕدرێت. نیشتیمان پەروەر جیاوازی لەگەڵ خوداپەرست نییە، هەردووکیان مێشکیان داوە بەدەست هەستێکی هەڵە لە مانای ژیان.

نیتچە سیاسەتمەدار وەک قەشەی مۆدرن دەبینێت، دەوڵەتیش تەنها درێژکراوەی رۆڵی کڵێسایە بە هۆکارێکی تر بەردەوام دەبێت. پیاوانی ئاینی روو لە ئاسمان قسەیان دەکرد، سیاسەتمەدارەکانی ئەمڕۆ روولە زەوی قسە دەکەن، هەردوو دەنگەکە مرۆق بێدەنگ دەکەن بە ناوی حەقیقەتی ڕەهاوە.

فەلسەفە وەک ئەوەی نیتچە دەیبینێت شاراوەترین پەرستگایە لە نێو مەزارگەی بتەکان. فەیلەسوفەکان لە ئەفلاتونەوە خودایان نەدەپەرست، بەڵکو بیرۆکەکەیان دەپەرست. قوربانگاکەیان بە چەمک و ڕێوڕەسم بە میتۆد و ئیمانیان بە عەقڵ گۆڕی. بەڵام لە ناوەرۆکدا وەک قەشە مانەوە و لە ترسی ئاژاوە و پیرۆزی سیستەم.
نیتچە گاڵتە بە ئەفڵاتوون دەکات کە جیهانی نموونەیی بەرز دەکاتەوە بۆ سەرووی ڕاستی، وە ڕاستی لە بەهەشت دادەنێت، لەکاتێکدا مرۆق لە قوڕدا چەقیوە. ئەم دابەشکردنە گەورەترین درۆی لە مێژووی بیرکردنەوەدا هێنایە بوون: کە عەقڵ لە جەستە پاکترە، بیرکردنەوە لە ژیان پیرۆزترە. پاشان هێگڵ هات و مێژووی کرد بە خودایەکی دوو قاچ، ڕۆحی ڕەهای کردە بتێکی نوێ و عەقڵی کردە یاسایەکی گەردوونی بە هەڵە. بەم شێوەیە فەلسەفە خوداوەندەکانی بە ڕەها و قەدەری بە دیالێکتیکی گۆڕییەوە و بەردەوام برەویاندا بە بنەماکانی پەرستن لە جیاتی ئەزمونگەری.

نیتچە هەموویانی وەک هەڵاتوویەک لە ڕاستی دەبینی، ترسیان لە جوانی دڕندانەی ژیان وەک خۆی هەیە. ئەوان دەیانویست ئەقڵ وەک عەرش بێت، بەڵام لایەنە ئینسانەکەیان لەداماڵی. چەکوشەکەی لە دژی هەموویانی نووسی بە گەڕانەوەی فەلسەفە بۆ سەر زەوی، بۆ جەستە، خوێن، ئارەق، غەریزەکان. کاتێک بیرکردنەوە لە سۆز جیا دەبێتەوە، دەبێتە پەیکەر. ئەو جۆرە فەیلەسوفانە لە ئاژاوە دەترسن، بۆیە دەبنە بتەکەی خۆی.

کاتێک نیتچە مردنی خودای ڕاگەیاند، ئەو ئاهەنگی نەگێڕا بەڵکو شیوەنی دەگێڕا. خودا بە تەنها نامرێت، بەڵکو هەموو ئەو مانایانەی کە مرۆڤ پێی دەژیا لەگەڵ ئەودا دەمرن. لەگەڵ ئەوەشدا مرۆڤ بەرگەی بەتاڵییەکەی نەگرت و پەلەی کرد، پەرستگای نوێی لەسەر وێرانەی کۆنەکان بنیادنا، ئەمجارەیان لەسەر وێنەی خۆی. بەم شێوەیە بتەکی ئاینی نوێ لەدایک بوو: مرۆڤ خۆی لەسەر تەختی خودا دانیشت. چیتر ئافەریدگارێک لە سەرەوە ناپەرستێت، بەڵکو خۆی لە ئاوێنەدا دەپەرستێت.
بە باوەڕی، بە نیتچە ئازادی لە ئایین نەبوو، بەڵکو بەردەوامی بوو بە زمانێکی تر مرۆڤ خۆی دەپەرست لە جیاتی ئاسمان. خەڵک قەشەیان بە زانا ئاڵوگۆڕ کرد، کۆمەڵ بە کۆنفرانس، ئاشکراکردن بە میتۆدی تاقیکردنەوە، بەڵام ڕۆحەکە یەکێکە: ملکەچبوون بە ڕاستی وەک دەسەڵات. عەقڵی مۆدرن کەمتر لە باوەڕی کۆن ستەمکارانەتر نییە، هەمان دونیایی بە شێوەیەکی جیاواز دەسەپێنێت.

ئایین نەمردووە؛ دەنگی گۆڕی، ئێستا بە ناوی مەنتیق، مرۆڤایەتی، زانست، بەرژەوەندی گشتیەوە قسە دەکات. لەبەر ئەوە وشە تاڵەکەی نیتچە دەڵێت: «خودا مردووە، بەڵام بۆنی تەرمەکەی هێشتا ئەشکەوتەکان پڕ دەکات.» مرۆڤی هاوچەرخ لەسەر وێرانەکانی خودا دەژی، بەڵام ئارەزووی بەچۆکدا هاتنی هەر لاماوە ئەگەر بە خۆشیبێت. بتی حەقیقەت وەک ئەوەی نیتشە ناوی لێدەنێت ترسناکترینی بتەکانە چوونکە لەناو هزردا دەژێت.
لەوەتەی ئەفلاتوون ڕاستی بە بەها بەرز کردووەتەوە، عەقڵی ڕۆژئاوا دەیپەرستێت وەک باوەڕدارێک کە پەروەردگاری خۆی دەپەرستێت. بەڵام نیتچە مێزەکە هەڵدەگێڕێتەوە: حەقیقەت ئەوە نییە کە دەیدۆزینەوە بەڵکو ئەوەیە کە دروستی دەکەین. پێکهاتەیەکی زمانەوانییە، خواستە بۆ هێز بە دەمامکی حەقیقەت دەمامکدراوە لە پشت چاکە و خراپە و خواستی دەسەڵات. ئەو باوەڕەی کوێرانەیە ئاشکرا دەکات و دەڵێت: مرۆڤ بەدوای ڕاستیدا ناگەڕێت لەبەر ئەوەی بڕوای پێیەتی، بەڵکو بەرگەی ناڕوونەکان ناگرێت. ئەو فەرمانی دەوێت تا دونیای بکاتەوە، تەنانەت ئەگەر هەڵەش بێت. هەموو فەلسەفەیەک لە بنەڕەتدا بەرگریکردنە لەشێوەیەک لە ترس.
نیتچە لە ڕەخنە لە بتی ڕاستی، داوا لە درۆ ناکات بەڵکو داوا لە ئازایەتی دەکات بۆ دانپێدانان بەوەی کە ڕاستی خۆی هێزێکی زمانییە. لێرەدا ئەو ڕووبەڕووی ئەوە دەبێتەوە کە دواتر میشێل فوکۆ و جاک دێریدا کردیان، ئاشکراکردنی ئەوەی کە زانیاری بێتاوان نییە بەڵکو بەستراوەتەوە بە زاڵبوون. ڕاستی ئازادمان ناکات؛

بەڵکو پێناسەمان دەکات لەناو سیستەمەکدا کە چاودێری دەکات و دیاری دەکات چی بکرێت و بوترێت. لێرەوە نیچە: هەموو سیستەمەکی زانیاری سیستەمەکی ئەخلاقییە لە شێوەی شاراوەدا؛ لە پشت هەموو ڕاستییەک، ویستێک بۆ دەسەڵات هەیە کە جیهانبینی خۆی دەسەپێنێت. فەیلەسوفی ستایشکەری ڕاستی تەنها کاهینەکی نوێیە کە بەرەکەتی زمانی دابەش دەکات بە فەرمانبەران.

عەقڵی مۆدرن بوو بە بتێکی نوێ کە بەخۆی لەلایەن ئەوانەوە دروستکرابوو کە پێیان وابوو هەموو بتەکانیان لەناوبردووە. کانت لە کتێبی (ڕەخنە لە عەقڵی بێخەوش- Critique of Pure Reason)، هەوڵی دا سنووری عەقڵ دابنێت نەوەک وێڵ ببێت، لۆژیکی کردە یاسا، گومان چاودێری، ئەزموون سەنگی مەحەک. بەڵام نیتچە لە پڕۆژەکەی کانت بەردەوامی ڕۆح دەبینێت کە دەبێتە هۆکاری دامەزراندنی ئەخلاق و ئایین، ترس لە ئاژاوە، ئارەزوو بۆ ڕێکخستنی هەمیشەیی. عەقڵ یاساکانی خۆی دادەنێت ئارەزووی هۆکارە بۆ گوێڕایەڵی، ڕاستی ناتوانێت وەک ئاژاوەیەکی جوان بەرگە بگرێت.

پاشان ڕۆشنگەری هات و ئەم بتە نوێیەی لە زانست و پێشکەوتندا پیرۆز کرد. فرانسیس بەیکن- Francis Bacon لە Novum Organum نووسیویەتی کە زانین هێزە، بەڵام نیتچە بە پێچەوانەوە دەیبینێت کە ئەمە بووە بە دەسەڵات. سیستەمەکە ستەم دەکات لە جیهاندا وەک ئەوەی ئایین پێشتر دەیکرد.
دیکارت- Descartes لە (تێڕامان لەسەر فەلسەفەی یەکەم- Meditations on First Philosophy) ڕایگەیاند (من بیر دەکەمەوە، کەواتە هەم)، بیرکردنەوە دەکاتە بتێکی نوێ، من، ناوەندی گەردوون، سەرچاوەی بوونی دڵنیایی. بەم شێوەیە بیرۆکە پەرستی بەردەوام بوو، ئەمجارە بە جلوبەرگی زانستییەوە.

چەکوشەکەی نیتچە لە دژی هەموویان دەوەستێت وەک یەک هەکار بۆ بینینی بەندیخانەیەکی زێڕین. ئێمە خۆمان بە عەقڵ ئازاد نەکردووە، عەقڵ خۆی لە ئێمە ئازاد کرد بۆ ئەوەی بە ناوی خۆیەوە کۆت و زنجیرمان بکات.

لە ڕوانینی نیتچەدا، دوای مردنی خودا، مرۆڤ وەک بیرکردنەوە نەچووە ناو سەردەمی ئازادییەوە، بەڵکو وەک خۆپەرستی ڕەها. لە هەردوو کتێبی – The Gay Science -Spoke Zarathustra – بەم شێوەیە وێنای مرۆڤی مۆدرن دەکات کە لەسەر داروپەردووی مانای کۆن وەستاوە و هاوار دەکات کە گەورەی بوونە کەچی لە ناوەوە وێرانە. ئەو تەختی

خودای بە میرات وەرگرت، بەڵام دانایی نەبوو، بوو بە خودایەکی شێواو و دروستدەکات بەبێ ئەوەی بزانێت بەچی، کۆنتڕۆڵی کرد بەبێ ئەوەی بزانێت لە کوێ و بەرەو کوێ. بەم شێوەیە مرۆڤ خۆی بوو بە گەورەترین بت. فەیلەسوف بەناوی ئەوەوە قسە دەکات، سیاسەتمەدارەکان وەک بیانوویەک بە ناوییەوە قسەدەکەن، هونەرمەندان وەک ناوەندی گەردوون گێرانی پێدا دەدەن، لە کاتێکدا ئەو تەنها سەبەرەکە بەدوای ڕووناکی ونبوودا دەگەڕێت.

بەشەر پەرستی لە هەموو هونەرە مۆدرنەکاندا بەرجەستە بوو. لە "ئافراندنی ئادەم"ی مایکل ئەنجێلۆ، دەستی خودا دەگاتە مرۆڤ، بەڵام نیتچە پێچەوانەکەی دەبینێت: ئەو ساتەی ئاگر لە ئافەریدگارەکەوە بە بوونەوەرەکی تر تێدەپەڕێت، دەست بە خودپەرستی دەکات.
لە شیعرەکانی بۆدلێر- Baudelaire -، بەتایبەتی **گوڵەکانی خراپە**، مرۆڤ خۆی وەک بوونەوەرەکی کەوتوو دادەنێت کە پەیوەستی بە لەخۆشبوون نییە بەڵکو جوانی لە پاییزدا. گۆیا لە ([illegible] [illegible] – Francisco Goya) وێنەی پیاوێ نوێیەکە دەکێشێت کە ئەوەی دروستی دەکات بە دەستەکانی خۆی دەیخوات.

هونەر بوو بە ئاوێنەیەک بۆ خۆویستی هۆشیاری مۆدرن و موبتەلابوون بە خۆشەویستی خودەوە، هەر وەک ئەو چیرۆکەی نەرگز کاتێک وێنەی خۆی لە ڕووی ئاوەکە دەبینێت و هەوڵدەدات دەست لە خۆی بدات دەکەوێتە ناو ئاوەکەوەو دەخنکێت. خودپەرستی مۆدرن، بە بۆچوونی نیتچە، تەنها خۆشویستنی خود نییە بەڵکو ملکەچبوونە بۆی. مرۆڤ لە کۆیلەی خوداوە گۆڕا بە کۆیلەی پەیکەرەکەی، لە کەنیشەوە لە بەردەم پەرستگاوە بە کڕنۆش بۆ ئاوێنە. لە سەردەمێکدا کە من ناوەندی بوونە، ڕاستی دابەش بووە بە ئەزموونی تاکەکەسی. هەموو پیاوێک بوو بە خودایەکی بچووک کە بە دەوری گەلەئەستێرەی تایبەتی خۆیدا دەسوڕێتەوە. بەڵام ئەم خوداوەندە نوێیە فشەڵە، لە سەر ئاستی هۆشیاری ئەوانی تر هەست بە بوونی خۆی دەکات.
لە دونیای نووسینی نیتچەدا مرۆڤ بەگوریسێک شەکەت دراوە لە نێوان ئاژەڵ و مرۆڤی خاوەن پێگەدا، گوریسێک لەسەر بۆشایی. مرۆڤ چیتر بەدوای مانادا ناگەڕێت ئەوەندەی بە دوای نمایشکردنی خۆیدا.

ئەم ترازیدیایە لە هونەردا بە هەمان ئەندازەی لە بیرکردنەوەدا دەردەکەوێت. ڤان کوخ وێنەی سروشتی نەکێشاوە بەڵکو سووتانی خۆی لە ناویدا کێشاوە. هەر ڕەنگێک برینێکە لە هۆشیاری، هەر ڕووناکییەک هەوڵێکی مەحاڵە بۆ ڕزگاری. ڕێنێ ماگریت – René Magritte in *The*

Son of Man ل□ کو□ی مر□قدا دەموچاوێکی بە سێو کێشاوە بۆ ئەوەی بڵێت مر□قی مۆدرن چیتر ڕوخساری ڕاستەقینەی خۆی ناناسێتەوە بەڵکو لە پشت هێماکانیدا دەژێت. لە شیعرەکانی ڕیلک – Rilke -، بەتایبەتی Duino Elegies خودھۆشیاری دەبێتە ئازارێکی پیرۆز، ململانێ لەنێوان ئارەزووی نەمری و ترس لە سەیرکردنی ئاوێنە.

هونەر لێرە خۆشگوزەرانی نییە بەڵکو توێکاری ڕۆحە، ئاشکرای دەکات کە چۆن مر□ق بووە بەکۆیلەی ئەو خودەی دروستی کردووە. جوانی خۆی بوو بە بتێکی نوێ کە تیایدا مر□ق ف□رم دەپەرستێت نەوەک جەوهەر. پاش کەوتنی پەرستگا بەردینەکان، پەرستگاکانی وێنە بەرز بوونەوە. لە سەردەمی بۆدلێر، هونەر ڕزگاری نەبوو بەڵکو ماسکێکی جوان بوو بۆ ناشیرینی وەک ئەوەی لە (گوڵەکانی خراپە)، کە جوانی بەرەو نشێوی دەڕوات، فریودان مردن دادەپۆشێت. ئۆسکار وایڵد لە وێنەی (دۆریان گرەی) جوانی کردە نەفرەتێکی ئەخلاقی، جەستە پیر نا بێت، ڕۆح لە پشت کامڵییەکی ڕواڵەتییەوە بۆگەن دەبێت. ئەوە ڕوخساری نوێی بتەکەیە: جوانی لە ئەزموونی هەستییەوە دەگۆڕێت بۆ میتافیزیکی درۆ.

لە مۆسیقادا، ئەم شێتییە گەیشت□ ل□وتکە لەگەڵ واگنەر – Richard Wagner کە هەوڵیدا ئازار بگۆڕێت بۆ سەمفۆنیای پیرۆز. نیتچە کە لەسەرەتاوە کاریگەر بوو پێی، بەڵام دواتر بەرپەرچی دایەوە، لە کەیسی ڤاگنەردا نووسیتی مۆسیقاکەی نەخۆشی دەگۆڕێت بۆ ئاوازێکی جوان. هونەری مۆدرن، بە بۆچوونی ئەو، چیتر چارەسەر نییە بەڵکو جوانکردنی نەخۆشییە، بەنجکردنێکی جوانە بۆ جیهان.

تەنانەت لە تابلۆکانی سلفادۆر دالی و سیمفۆنیای نۆیەمی ماهلەر- Gustav Mahler-، کە بە کاڵبوونەوە کۆتایی دێت کە لە ئازاری مردنی گەردوون دەچێت گوێمان لە مر□قی مۆدرن دەبێت کە لە خۆویستیدا مەلە دەکات تا خنکاندن. هونەر بوو بە نەریتێکی میتافیزیکی نوێ بۆ خودپەرستی. جوانی دوایین پەناگەی بتەکان□ ک□ تا□ک هەموو خواوەندەکان کەوتن.

وەرگێڕان و ئامادەکردنی لە عەرەبییەوە: نەوزاد م□دحەت (گۆران عەبدوڵڵا)

سەرچاوە:
https://www.youtube.com/watch?v=TUvefmWZyxA&t=739s

ماستەر و دکتۆرانامەکانی بواری ئەدەبی کوردی لە تیلەچاوەکی ڕەخنەییدا-3-.. هەڵمەت بایز

بەشی سێیەم

بابەتەکانی خوێندن و لێکەوتەی توێژینەوەی زانکۆیی

لە زنجیرەکانی پێشتردا هەندێک لە خاڵە لاوازەکانی توێژنەوەی ئەدەبی لە تەوەرەی قوتابی و مامۆستا و لێژنەی زانستی بەشەکان تاوتویکرا. لەم زنجیرەیەدا باسی کاریگەریی و ڕەنگدانەوەی پڕۆگرام و بابەتەکانی خوێندنی بەشە کوردییەکان دەکەین، وەک ڕۆڵێکی نەرێنی لە ئاڕاستی دەستنیشانکردنی ناونیشان و مێتۆد و شێوازی کاری توێژینەوەی مامۆستایان و فێرخوازاندا.

بەشێوەیەکی گشتی بەشە کوردییەکانی زانکۆکانی کوردستان لە ڕووی چەندایەتی و چۆنایەتییەوە لێکچوونێکی هاوبەش کۆیان دەکاتەوە. واتە کۆی بابەتە خوێندراوەکانی ناو بەشە کوردییەکان، تا ڕادەیەکی زۆر لە یەکترەوە نزیکن، بۆیە کۆی تێگەیشتنەکە بەسەر تەواوی بەشە کوردییەکان جێبەجێ دەبێت. ئەگەرچی لە ناو مفرەداتی پڕۆگرام یان کۆرسبووکی مامۆستایان، مامۆستایەک بۆ مامۆستایەکی دیکە، یان بەشێک بۆ بەشێکی دیکە ڕەنگە تاڕادەیەک ئاستی زانستی جیاواز هەبێت. ئەمەیان خاڵێکی ئەرێنی و دڵخۆشکەرە. سەرباری ئەمەش لە دیوێکی دیکەدا بەشە کوردییەکان یەکدەگرنەوە کاتێک ئاستی زانستی دەرچوان و ئارەزوومەندانی خوێندنی باڵا هاوئاستە و کەمجار ئاستێکی جیاوازتر دەبینرێت، مەگەر ڕێژەیەکی کەم لەو پێوەرە بەدەربێت، هەوڵەکانی خۆیان و خۆپێگەیاندنیان جیاوازتریان بکات، بەڵام بەشێوەیەکی گشتی لە واقیعی ئەمڕۆدا ئەنجامەکانی ئەو لێکچوونانە جێی پرسیارن.

لە بەشە کوردییەکاندا پەیوەندییەکی پێکەوە بەستراویی و ئاگاییەکی هەمە لایەن وەک هەماهەنگییەک بۆ گۆڕانکاری لە پڕۆگرام و کارنامەی بابەتی خوێندن لاوازە (لێرەدا مەبەست ئەوە نییە سیاسەتی بەشەکان لە باری پرۆگرامەکانی خوێندن یەک بن و یان جیاواز بن، ئەوەش بۆ

خۆی مشتومڕه هەڵگرە)، بەڵام ئەوەی مەبەستمانە، دێوێکی نەرێنی لێکچوونی کۆی کایەی خوێندنە لە ڕێی هاوبەشی و نزیکایەتی پڕۆگرامەوە، کە ئاماژە نەرێنی و ئاکامەکان زۆر بەرچاون. زۆر بەکەمی لەوەتەی بەشە کوردییەکانی ناو زانکۆکان هەن، دەست بۆ گۆڕین و گۆڕانکاریان براوە، لە کاتێکدا بەپێی هەلومەرج و قۆناغەکان ڕەوتی گۆڕانکاریی تیۆری و ڕەخنەیی لە دنیادا و بەردەوام تێگەیشتنی جۆراوجۆری بۆ ئەدەبیاتناسی دێنە کایەوە. زۆرجاریش بەپاساوی گواستنەوە و خوێندن لە زانکۆی□ک□ی دیکە بەرژەوەندییە بێسەرێشەکان و گۆڕانیان بەسەر دانایێت و پارێزگاریی لە مانەوە و دووبارەبوونەوەی بابەتەکانی پێشتر دەکرێت، دیوێکی دیکەی دەستنەبردن بۆ گۆڕانکارییەکانی ناونیشانی بابەتەکانی خوێندن هۆکاری نەبوونی دیدگایەکی دوورمەوداتر و هاوسەردەمییە بۆ پرسەکە. بە هۆکاری نائەبدەیتی مامۆستان و دابڕانیان لە دنیای گۆڕانکاری و بیری نوێبوونەوە بە گشتی، کەمتر گۆڕانکاری لە پڕۆگرام و بابەتەکانی خوێندن دێتە کایەوە، بۆیە سیمای خوێندنی ئێستا هەمان سیمای سی بۆ چل ساڵی پێشترە و یەکشێوازی و ئاڕاستەی بەردەوام دەبێتەوە نۆرمێکی باو کە ئەدەبیاتناسی لەو سیاقەدا بە ئاست و توانست و چوارچێوەی پێشگەیشتنی پێشتر، نەوەیەکی دیکەی هاوئاست لە فۆرمێکی دیکەدا بەرهەم دێنێتەوە. باشترین نموونەش سەیری هەندێک لە نامەی ماستەری بیست بۆ سی ساڵ بەر لە ئێستا بکەین، بە زیاد و کەمێک هەمان ناونیشان و هەمان مێتۆد و شێواز و ئاستی نووسین دیکەوە دووبارە دەبنەوە. ڕەنگە لێرە مەبەستم نەبێت بە گۆڕانکاری لە پرۆگرام و کۆی گۆڕانکاریی دیکەی کە پێشتر باسکراون، یان ئەوانەی کە لە داهاتوو باس دەکرێن، چارەسەر دەبن، بەڵکوو ئەو دیدە ڕەخنەییە لە تەواوی کایەکانی دیکەدا پەیوەستە بە کۆی پرسەکە، واتە بە گۆڕینی پڕۆگرام بە تەنها ئەو چاوەڕوانی و دیدگا نوێیە بەرهەم نایەت، ئەگەر تۆڕی کایەکانی دیکە فەزای گۆڕانکاریان نەبێ.

ئەدەبیات سروشتێکی گۆڕاوی هەیە، گۆڕانی فۆرم و شێوازەکان تیۆر و تێگەیشتن و لێکدانەوەی تازە دەخوازن. بەردەوام ئەدەبیاتی دنیا بە پێی ڕەوتی گۆڕانکارییەکان و لە پەیوەندی دنیای نوێی گۆڕانکاری دایە. کەم تا زۆر ئەدەبیاتی کوردی بەتایبەتی لە ژانری شیعر و ڕۆماندا هاوئاستی ئەدەبیاتی دنیا ڕەودەکات، ناکرێت بە خوێندنی یەک ڕیتمی ئەدەبیاتناسی کوردی و بەخوێندنەوە و توێژینەوەی ئێستا، گفتوگۆی ئەو تێگەیشتن و گۆڕانکاریانە بکرێت، کە بەردەوام تیۆر و هەوڵی نوێی ئەدەبیاتناسی لە برەودان و تێەپڕاندنیان هەیە، ناکرێت هەمان پێوەر و تێگگەیشتنی ئێستا دۆخی بەشە کوردییەکان و

پڕۆگرامەکانیان ببنە بەرنامەی توێژینەوە و پەروەری ڕووبەڕووی گۆڕانکارییەکان بن.

بابەتەکانی ئەدەبیاتناسی زانکۆکانی کوردستان زیاتر لە تێگەیشتنی مێژووی ئەدەبیاتی عەرەبی و مێژووی گۆشە و ڕێباز و جۆرە ئەدەبییەکانی خۆرئاوا دان، لە باری ئێستا و نوێبوونەوەشدا هاوئاستی خوێندنی دنیای دیکەی ئێستای ئەدەبیات نییە، دەرگای ئەدەبیاتی کوردی وەک ئەدەبی بەراوردکاری و ناسینی هاو نزیکایەتی کەلتووری ئەوانی دیکەی ڕۆژهەڵاتی ئاسیا و هاودەخی پۆستکۆڵۆنیالیزم لە ئەفریقا و ناسینی ئەدەبیاتی دیکەی ئەمریکای لاتین کراوە نییە، تا چەندایەتی و چۆنایەتی ئەدەب و ئەدەبیاتناسیش وەک دنیابینێکی دیکە خۆی ئەزموون بکاتەوە. واتە بەهۆی ئەو تەدامانە فەرمگرتووە سەرەتاییەی ناو ئەدەبیاتناسی عەرەبی و خۆرئاوایی لە پەیوەندیدابوونەکی کلاسیکییانە و داپچڕانەکی زۆر بەکرانەوەیی ئەویدیکە دایە. بۆ خەسڵەت و مانەوەیە بابەتەکانی خوێندن ناوەڕۆکی کلاسیکی و مێتۆدی کلاسیکی و بابەتی ناپێویست و شێوازی نووسنی دووبارە و زمانی بێ فەنتازی لە توێژینەوەکاندا بەرهەم دێنن، بۆیە ناکرێت لەسەر ئەو میراتە خوێندنە و فەرمگرتووەدا بانگەشەی خوێندنی ئەدەبیاتناسی پێویست و سەردەمی بکرێت. ئەگەر لەگەڵ دنیای گۆڕانکاری مێتۆدی تازە و تێگەیشتنی تازە و خوێندنەوەی تازە بە ئەدەبیاتناسی نەکرێت، یان جارێکی دیکە خوێندنەوە بە ئەو بابەتانە نەکرێنەوە، کە پێشتر خوێندراونەتەوە، ئەوا دەبێت تا چەند ساڵەی دیکەش هەر بە چاوەڕوانی ئەو دۆخە چەقبەستووە ئەشکگرییە بین. ڕەنگە بە ناوبردنی چەند زاراوەیەکی تیۆری و ڕەخنەیی و هەندێک لە مێتۆدەکانی ڕەخنە بە خەسڵەت و پەرەسەندی ئەو زاراوانە و پەلەن و گوێزانەوەیەکی چەندایەتی بە فەرمێکی مێتۆدۆلۆژی، لە دۆخێکی کلاسیکی تاڕادەیەک ئەزموونکراودا بین، بەڵام لە باری چۆنایەتی کە پەیوەندی بە هێزێکی مەعریفی و پاشخانێکی مەعریفی قووڵ هەبێت، زۆر بەکەمی ئامادەیی ئەو پارادایمانەی هەیە، کە خوێندنەوەی ئێستای ئەدەبی پێویستی پێیان هەیە. لەگەڵ ئەوەشدا لەسەرو لەوە لە دەرەوەی بەشە کوردییەکان و هەندێکجاریش لە ناوەندەکانی زانکۆ و بەشەکانیش توێژەرانێک هەن بەڕێژەیەکی کەم، ئاقارێکی دیکەی تێگەیشتن بە خوێندنەوەی ئەدەبیاتناسی لەو چوارچێوەیە فەرمگرتووە و کڵێشەییەی زانکۆکان، وەک هەناسەی دەپێخەشبوون ئامادەیی هەبێت.

ئەوەی ئێستا لە بەشە کوردییەکان دەخوێندرێت، زۆربەی بابەتەکانی خوێندن دەکەونە ناو خانەی مێژووی ئەدەبەوە سروشتێکی مێژووییان هەیە وەک ڕێوانبێژی و کێش و سەروا و ڕێبازەکانی ئەدەب و جۆرە

ئەدەبییەکان و ئەدەبی کلاسیکی و ئەدەبی کۆن و مێژووی ئەدەب بەگشتی، بە ئاستەکانی دیکەی ئەدەبیاتناسی لە ناو بابەتی ڕەخنەی ئەدەبی و تیۆری ئەدەبی و ئەدەبی بەراوەوەیشەوە چوارچێوەیەکی مێژوویی لە وتنەوەی وانەکاندا زاڵە، زۆربەکەمی دەرچوون لەو چوارچێوە مێژوووییە دەبێتە ئامانج و کەمجار بەریەکەوتنمان لەگەڵ تیۆر و ڕەخنە و گێڕانەوەناسی پاشمۆدێڕن هەیە، بۆیە خولانەوەی لە پێش قۆناغی هاوچەرخ زیاتر ڕیشەیەکی مێژوویی و سروشتێکی مێژووی دەبەخشێتە توێژینەوەی ئەکادیمی، واتە زیاتر لە چوارچێوە یان سیاقێکی مێژووی بەرهەمهاتوو خۆیان دووپات دەکەنەوە.

خوێندنی چوارساڵی زانکۆ لەناو خولانەوەیەکی مێژووی قۆناغێکی ئەدەبی و ناساندنی چەند ناوێکی دوپاتبووەی ئەدەبیدا هەسپێکراوە، ئەوەش دوو لێکدانەوە هەڵدەگرێت یەکیان پچڕانی دۆخی دنیای نووسینی توێژینەوەی کوردی و خوێندنی زانکۆیە لەگەڵ گۆڕانکاری و هاتنە پێشی ناوە تازەکان و ژانری تازە و شێوازی تازەی ئەدەبی، کەمجار وەک بەریەککەوتنێکی ڕاستەوخۆ دەبنە پرس و بابەت و توێژینەوەی ئەدەبی، لە لایەکی دیکەش بابەتە خوێندراوەکان وەک میراتی ئەوی دیکەی پێشتر، دەستی دەستی دەکەن، هەمان کاریگەری ناوە ناسراوەکان و شێواز و بابەت و تێگەیشتنەکانی پێشتر دووبارە دەبنەوە. خوێندنی ئەدەبیاتناسی کوردی لەسەر بنەمای مێژووی ئەدەبیاتی ئەوروپی و عەرەبی، دوور لەو تایبەتمەندییە ناوەخۆیی و خۆخەریکبوونەوە دەکەوێتە ناو خانەی چاولێکەری و هەنێکجاریش لاسایکردنەوە، کە ڕەنگە ئەمەیان وەک ئەزموونکردن خراپ نەبێت. بەمەش تایبەتمەندیی خوێندنەوە و پۆلێن و نوسینەوەی مێژووی ئەدەبی کوردی ون دەبێت، یان گرفتئامێز و نەشاز دەبێت. لە لایەکی دیکەش ڕۆڵی خوێنەر وەک ئاڕاستەیەکی نوێ لە نووسینەوەی مێژووی ئەدەبیدا دەرناکەوێت. ئەو تێگەیشتنە لە توێژینەوە مێژووی ئەدەبی کوردی زۆر لاوازە، بەو خوێندن و پۆلێن و نووسینەوەی کتێبەکانی پێشتری مێژووی ئەدەبی کوردی، کە لە زانکۆکان دووبارە دەکرێنەوە و دەخوێندرێنەوە هیچ پێشڤەچوونێک و لەکەتەیەک لەناو گۆڕانکاری مێژوووی ئەدەبی کوردی نایەتەکایەوە، ئەگەرچیش بەدەگمەن توێژینەوە لەسەر مێژووی ئەدەبی کوردیش لە ئێستادا دەبینرێت، بەگومان هۆکاری جۆراوجۆری خۆی هەیە و دیارترین ئەو هۆکارانەش پێویستی بە ئاگاییەکی قووڵی مێژووی و دۆکیۆمەنتی و زمانی و شێوەزاری هەیە، کە قوتابیان و مامۆستایان بوێری خۆ لەقەرەدانیان وەک پێویست نییە.

بەشێک لەو بابەتانەی کە بژاردەش دەکرێن وەک ڕەوتە ئەدەبی و جۆرە ئەدەبییەکان و ڕێبازەکانی ئەدەب زۆرجار بە زۆر بەسەر ئەدەبیاتی کوردیدا پڕاکتیزە دەکرێن و پۆلێنی قۆناغ و ڕەوتە ئەدەبییەکان،

بەزۆر سەپاندن و کڵێشەیی بەسەر ئەدەبیاتی کوردیدا پڕاکتیک دەکرێن، بەتایبەتی ئەو ڕەوتانەی کە لە سیاقێکی کەلتووری و سیاسی دەرەوەی کوردی لەدایک دەبن، واتە زۆرجار لە گوێزانەوەی ئەزموونە ئەدەبییەکان بۆ دەرکەوتنی قۆناغێکی نوێی ئەدەبی کوردی دەگونجێندرێن، لە ڕووی ڕاقە و لێکچوونی بنەماکان پێکناشێن و توانستە تاقیکراوەکەی ئەدەبی کوردی لە فۆرم و سروشتی خۆی لەبار دەبرێت وەک خۆماڵی و سروشتایەتی و تایبەتمەندیی کوردی و جیاواز مامەڵەی لەگەڵدا ناکرێت. ئەو دیوە گوێزراوە دەبێتە چاولێکەری، زۆر بە ئاسانی وەک کڵێشە و فۆرمێکی ئامادەی لێدەت کە خوێندکاران بۆ تێگەیشتنی چەند خەسڵەتێک و دۆزینەوەی لە چەند سیمایەکی ئەدەبی یان شیعری لە ئەرکی پێویستی توێژینەوەکەی دەردەچێت و هیچ ماندووبوونێکی زانستی ئێستاتکی و دەلالی و داهێنان و بیرێکی ئەوتۆی تێدا بەدینایەت. ئەم کارەش سروشتێکی پێلەنی و مێژووی هەڵدەگرێت و وەک توێژنەوە زۆر سانا و ساکارە، چونکە لە بنەڕەتدا ئامانجەکە جیاوازە ومە بەستدارە.

وەڕای ئەوەی ڕێبازە ئەدەبییەکان وەک بابەتێکی مێژوویی ناو ڕەوتی گەشەکردن و گۆڕانکاری ئەدەبیات دەبینرێت، لە بارێکی دیکەدا هەندێک لەو بابەتانە لە دەرەوەی تێگەیشتنی سیاقێکی مێژوویی بە خوێندنەوەی تێکستە هاوچەرخەکانی ئێستا مشتومڕهەڵگر دەبێت، واتە لە هەندێک ڕەگەز و سیمای هاوبەشی دەقە ئەدەبییەکاندا بەیەک پێوەر یەکناخرێن و بەراورد ناکرێن. ئەو خوێندنەوە کڵێشەییەی ناو ڕێبازەکانی ئەدەبێکی دیاریکراو بۆ خوێندنەوەی قۆناغێکی دیکە و ئەزموونێکی دیکەی ئەدەبی، لە خوێندەوەیەکی ئێستاتیکی و دەلالییەکانەوە بە شوناسێکی دیکەوە دەبەسترێنەوە، لە کاتێکدا وەک دۆخی کاریگەری و تایبەتمەندیی ئەدەبی کوردی لە هەندێ بواردا زۆر لە پێش قۆناغی کاریگەرییەوەیە.

نموونەیەکی دیکەی خوێندی جۆرە ئەدەبییەکان، پێداهاتنەوەیەکی مێژوویی و ڕەوتەکانی گەشەکردن و دەرکەوتنیان لە بەشە کوردییەکان بە ئامانج گیراوە. بەگشتی وەک پرۆسەیەکی پێلەنی و دەرخستنی خاسیەتەکانیان و کاریگەریی نێوانیان و چۆنیەتی گوێزانەوەیان باس دەکرێن، ئەمە تاڕادەیەک ئاساییە، بەڵام ئەو تێگەیشتنەش ئەوەندەی دەچێتەوە ناو قۆناغەکانی مێژووی گەشەکردن و گۆڕانی فۆرمە ئەدەبییەکان لە باری گەشەی کۆمەڵایەتی و سیاسی و کەلتووریدا، ئەوەندە نابێتە ناساندنی فۆرمەکانی ئەدەب و تایبەتمەندییەکانی ناو گەشە و گۆڕانی ئەدەبی کوردی. لە لایەکی دیکەش ئێستا لە ئەدەبیاتی جیهانی و ئەدەبیاتی گەلاندا جۆرێکی دیکەی ئەدەبی ئەزموون دەکرێت بەناوی "تێکست"، ئەو جۆرە ئەزموونکردنە کەم تا

زۆر لە ئەدەبی کوردیدا لە ئارادا هەیە و فرەناسنامەیە و سەربەهیچ کایەکی ناو جۆرە ئەدەبییەکی دیاریکراو نییە، بۆیە ناکرێت ئەو ئاقارە تێگەیشتنانە وەک ئەزموونەکی یەک فۆرمی و یەک ژانری جیهانی بخرێتەڕوو، بەڵکوو وەک دەخی پاشنوێگەری، فۆرمەکە سەر بەهیچ لاسایکردنەوەیەکی دیاریکراوە نییە و سرکە و بەئاسانی ناخرێتە ناوشوناسەکی ژانری ئەدەبییەوە. بە ئاگایی خوێندنی زانکۆ و قەتیسمانیان لەناو جۆرە ئەدەبییەکان وەک کایەی مێژوویی، ئەو ڕەوتە بیرکردنەوە لەڕێڕەوی بیرکردنەوەی قوتابی و نەوەی دواتری وەک تێگەیشتنی پێشتر دەڕوات، مامۆستایانی زانکۆ و قوتابییەکانیشیان دووبارە ئەزموونی دەکەنەوە. لە داهاتووشدا توێژینەوەکان و نامەی مەستەر و دکتۆراکانیش بەربنەمای ئەو تێگەیشتانە دەبن.

لە باری تیۆری و ڕەخنەیدا بەشایەکی زۆری ئەو باردۆخە تیۆرییە هەیە، کە لە دنیای ئێستای ئەدەبیاتدا جێی مشتومڕ و پڕاکتیزەکردنە. ڕووبەرێکی بەفراوانی ئەو پارادایمانە پێک دەهێنێنن کە لە بواری زانستەمرۆییەکان و لێکەوتەی مشتومڕی پاشنوێگەرین. کەم تا زۆر چەند هەوڵێکی وەرگێڕان و خوێندنەوە زیاتر لە دەرەوەی زانکۆکان خەریکی کارکردنن بە زیاتر و کاریگەرتر لە ناو زانکۆکانەوە کار لەو بەشاییاییە هەنوکەییانە دەکەن. بەو واتایەی لەناو زانکۆکاندا زۆر بەکەمی پێشوازی لێ دەکرێت، بەشێوەیەکی گشتی ئەوەی هەیە دووپاتبوونەوە و لێکچوونی ئاستەکانی بەکالۆریس و ماستەر ودکتۆرا و توێژینەوەی مامۆستایانە لە دەرەوەی تیۆری نوێی پاشبنیادگەری و پاشنوێگەرین کە زیاتر خوێندنەوەکی فرەڕەهەند و ڕۆڵی خوێنەری تێدا سەنتەرە. پڕاکتیزەکردنەوەی هەندێک لەو تیۆرییە نوێیانەی ناو کایەی ئەدەبی کە سەر بەگۆشەی زانستە کۆمەڵایەتییەکانن، لە ئەدەبیاتدا زۆر بەجەوهەر دەردەکەون لە کاتێکدا کایەی ئەدەبی لە گۆشە و گۆڕانی ئەو چەمکە تیۆرییە نوێیانەی ناو زانستەمرۆییەکانی پاش نوێگەری، زۆر کاریگەرە، وەک بەریەکەوتنی کەلتوورەکان و پۆستکۆڵۆنیالیزم و تیۆرە فێمینیستییەکان و ژینگەی زۆر وردە بابەتی دیکەی کەلتووری و سیاسی.

لەبەر ئەوەندەی خەریکی گونجاندن و دەرخستنی بنەمای بە خوێندنەوەیین ئەوەندە خەریکی دۆزینەوەی ئەو گوتارە ڕەخنەییە نین، کە لە فۆرمەکی گشتی ئەدەبیاتی کوردیدا بەتایبەتمەندی و تێگەیشتنی کوردییانە و ناوخۆییانە لێکبدرێنەوە (لە زنجیرەکانی داهاتوو بە نا ئامادەیی گوتاری ڕەخنەییە لە باسەکی تایبەت دەخەینەڕوو)، چونکە نە لە خوێندنەوەی تیۆری و ڕەهەندە بەرفراوانەکانی پشتی دەقە ئەدەبییەکانەوە و نە لە هەلومەرجی نووسیندا زەمینەسازی

مەعریفی و پڕاکتیکی، ئاستی باشی خوێنەر بە ئەو تیۆرانە بەناکات، بەڵکوو هەمیشە کارە پڕاکتیک کراوەکان لە دەرەوەی گوتارە ڕەخنەییەکانەوە، دەزەرەوەی بنەماکانن، وەک وەسف و خەتپەداهەنانن لەناو دەقەوە بە دەزینەوەی لەکچوونی واتایی، کە لەگەڵ بنەماکاندا هاوسەنگ دەکرێن و دەزینەوەی وشەسازی ناو دەقە ئەدەبییەکانە لەگەڵ وشەسازی ناو چیرۆک و ڕووداوەکان بەراور دەکرێن و دوورن لە بنەما ئێستاتیکی و دەلالی و گوتارییەکانی دق.

ڕەنگدانەوەی گۆڕانەوەناسی وەک بابەتێکی دیکەی خوێندن وتوێژینەوە، خواستەکی زۆری ناو توێژنەوە و نامە ئەکادیمییەکانی ئەدەبی کوردییە، باشترین نموونە و ڕەنگانەوەی ئەو دەخەیە، کە قوتابیان بژاردەی ناونیشانەکانیان لە گۆڕانەوەناسیدا چڕکردەتەوە، بەتەگەیشتنی ئەمە قوتابییان لە گۆڕانەوەناسی کار لەو پەیکەربەندیی تیۆری و گۆشە و گۆڕان و ڕووتەکانی گۆڕانەوەناسی ناکەن، بەڵکوو لە ناو بژارەی ناوەکی گشتی و زۆربەرفراواندا خەریکی گۆڕانەی حیکایەتەکانی ناو ڕۆمان و چیرۆک و تێکستەکانی دیکەن، واتە زۆر بەدەگمەن ڕێی تێدەچێت ڕوانگەیەکی تیۆری و گۆشەیەکی گۆڕانەوە لە باری گۆڕانەوەی گوتاری ڕەخنەیی یان گۆڕانەوەناسی پاشکلاسیزم پرسی گۆڕانەوە و دەلالەت و ئێستاتیکای گۆڕانەوە تاوتوێ بکرێت. زۆربەی ناونیشانەکان و بژاردەکردنی ناونیشانەکان وەک ناونیشانی سوار و دووبارە و دەرهێنانی ناواخنە تەکنیکی و کێشەیی و بەسەردابەشکردنی ڕستە و بنەماو پەناسە و پەلەن و خاڵەکانە. ئەم شەوازە کارکردنە دەچێتە ناو خانەی ڕەخنەی تیۆری ڕۆمان لە پێش قۆناغی کلاسیکدا. ئەگەرچی لە قۆناغی کلاسیکدا یان بەرەو پاشکلاسیک ڕووتی گۆڕانەوە لە ڕەفتاو هەشتاکان لەباری تیۆریدا گۆشە و گۆڕانێکی چەندییەتی و چۆنایەتی بەخۆیەوە بینیوە، کەم تازەر هەندەک لەو تەگەیشتنە تیۆرییانە گوزراونەتەوە ناو توێژنەوەی ئەدەبی کوردی، بەڵام ئەوەی سەیرە زۆرجار لە جیاتی تەپەڕاندنی ئەو قۆناغە و پەرپێدانی دیکە، دیسان بژاردەی ناونیشانی گۆڕانەوەناسی بەمانا زۆر کاڵوکرچەکە لە زانکۆیەکی دیکە دەچێتەوە خاڵی دەسپێک، ئەو خاڵە بەجێدەهێڵێت کە پێویستە لە دوای ئەو خاڵە دەستی پێبکرێتەوە و گۆشەو گۆڕانی پێبدرێت. تەنانەت بژاردەی ڕۆمانیش بە توێژینەوەکانی ئێستا لەبری کەشفکردنی دیوە گرنگەکانی گۆڕانەوەناسی و تیۆریزەکردن و کەشفکردنی گوتاری ڕەخنەیی و ڕۆمانی بێت، زیاتر دەخەکی خوازراوی ناو کەتواری بەبزاوتی مەعریفییە و بەئاسانی فێرخواز دەتوانێت بەسەری دابێتەوە و گێڕانەوەسازی بکات.

بە تێکشکاندنی ئەو فۆرمە بیرکردنەوانە کە مێژووی لەگەڵە مێژووی

دامەزراندنی بەشە کوردیياکانە، بۆ خۆلادان لە سروشتی خوێندنی کلاسیکی و خەریکبوون بە گێڕانەوەی مێژوویی و پڕاکتیکی کڵێشەیيانە و وەسفیانە لەگەڵ پرسگەلەکانی دیکەی باسکراودا پێویستی بە بەکارهێنانی دیدێکی ڕەخنەیيانەی وردتر و زۆرتر هەیە، بۆ ئەوەی لەو شێواز و نووسین و بیرکردنەوە و یەکپارادایمی ناوخوێندنی ئەدەبیاتناسی دەربچین.

هەڵمەت بایز
مامۆستا لە بەشی کوردی/ فاکەڵتیی ئاداب/ زانکۆی سۆران
١٨/١١/٢٠٢٥

گرژییەکانی گەرووی تایوان و هەڵوێستی نەگۆڕی چین.. هەڵۆ حەسەن

پرسی گەرووی تایوان وەك یەکێك لە هەستیارترین پرسە جیۆپۆلیتیکییەکانی سەردەمی ئەمڕۆ، بۆ کۆماری گەلی چین، ئەمە بابەتی مشتومڕ نییە بەڵکو دڵنیاییەکی مێژوویی و یاساییە کە: ” تایوان بەشێکی بێبەشنەکراوی چینە و یەکگرتنەوەی لە کۆتاییدا هەم حەتمییە و هەم بە شێوەیەکی ئایدیاڵ ئاشتیانە”، ئەم هەڵوێستە بە بەردەوامی لە ڕێگەی لێدوانی دیپلۆماسی و ئامرازە یاساییەکان و هەڵوێستی سەربازییەوە بەهێزتر بووە، بەتایبەتی لە وەڵامی لێدوانەکانی بەرپرسانی ژاپۆن،کاتیك سەرۆکوەزیرانی ژاپۆن “سانای تاکایچی” لە پەرلەمانی ژاپۆن (دایت) وتی: هەنگاوێکی سەربازی چینی – بۆ نموونە، بەکارهێنانی کەشتی جەنگی و هێز دژی تایوان – دۆخێکی مەترسیدار بۆ مانەوەی ژاپۆن پێکدەهێنێت، لە ناوەڕۆکی هەڵوێستی پەکین بنەمای یەك چین هەیە کە جەخت لەوە دەکاتەوە کە تەنها یەك چین لە جیهاندا هەیە و تایوان بەشێکی دانەبڕاوە لەو چینە. حکومەت لە پەکین وەك تاکە نوێنەری شەرعی چین ناسراوە، هەڵوێستێك کە بە بڕیارنامەی 2758ی کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان (1971) دووپاتکرایەوە. لەم ڕوانگەیەوە چەمکی “سەربەخۆیی تایوان” تەنیا

خواستەکی سیاسی نییە بەڵکو هەڵەیەکی مەترسیدارە، خیانەتەکە لە نەتەوەی چین و هەڕەشەیەکی ڕاستەوخۆیە بۆ سەر یەکپارچەیی خاکەکەی.

یاسای بەرگری نیشتمانی چین بە ڕوونی فەرمانی ئەوە دەکات کە سوپای ڕزگاریخوازی گەل سەروەری و یەکێتی و یەکپارچەیی خاکی وڵاتەکە بپارێزێت، لە کاتێکدا یاسای دژە جیابوونەوە لە ساڵی 2005 ڕێگە بە ڕێوشوێنی نائاشتیانە دەدات ئەگەر تایوان هەوڵی جیابوونەوە بدات،گەڕانەوەی حەتمییەت بە تایبەتی کاتێك کە تەحەدای دەکرێت، بەرپرسانی ژاپۆن، بە تایبەت دوای ململانێی ڕووسیا و ئۆکرانیا، زیاتر ئاسایشی تایوانیان وەك بابەتی نیگەرانی ڕاستەوخۆ بۆ ژاپۆن لە چوارچێوەیەکدا داناوە و زۆرجار جەخت لەوە دەکەنەوە کە "باری نائاسایی تایوان حاڵەتێکی نائاسایی ژاپۆنە".

ئەم لێدوانانە ڕەنگدانەوەی پەرەسەندنی ترسی ژاپۆن لە مۆدێرنیزاسیۆنی سەربازی چین و هەڵوێستی جەختکردنەوە لە دەریاکانی ڕۆژهەڵات و باشووری چین. وەزارەتی بەرگری ژاپۆن بە ڕوونی ئاماژە بە نیگەرانییەکان دەکەن سەبارەت بە هاوسەنگی سەربازی لە گەرووی تایوان، ئەمەش ئاماژەیە بە گۆڕانکاری بەرەو بەشداریکردنی چالاکانەی نێودەوڵەتی لە داهاتووی تایوان و تەحەدایەك بۆ گەڕانەوەی پەکین سەبارەت بە کاروباری تەواو ناوخۆیی،وەڵامی چین بۆ ئەم تەحەددایانە خێرا و یەکلاکەرەوە و فرەلایەنە بووە. لە ڕووی دیپلۆماسییەوە، پەکین چەندین جار دیپلۆماتکارانی ژاپۆنی بانگهێشتکردووە بۆ تۆمارکردنی ناڕەزایەتی فەرمی و لێدوانەکانی بە "نابەرپرسیارانە" و پێشێلکردنی ئەو بنەمایانەی کە لە بەیاننامە هاوبەشەکانی ژاپۆن و چیندا جێگیرکراون، کە کۆماری گەلی چین وەك تاکە حکومەتی یاسایی چین دەناسێت، ئیدانە دەکات. سەروەری لە بەیاننامە فەرمییەکاندا دووپاتکرایەوە کە جەخت لەوە دەکاتەوە کە تایوان بەشێکی جیانەکراوەی چینە و کاروباری ناوخۆی وڵاتەکەی کراوە نییە بۆ دەستوەردانی دەرەکی. زۆرجار چوارچێوەی مێژوویی بانگەشە دەکرێت، کە تێبینییە هاوچەرخەکانی ژاپۆن بە ڕابردووی سەربازییەوە دەبەستێتەوە، بەتایبەتی داگیرکردنی تایوان لە ساڵانی 1895-1945.

نمایشە سەربازییەکانی سوپای ئازادی گەلی چین، لەوانەش مەشقەکانی نزیك هێڵی ناوەڕاستی گەرووی تایوان، وەك بەڵگەیەکی بەرجەستە بۆ ئامادەیی چین بۆ بەرگریکردن لە سەروەری وڵاتەکەی، بەپێی یاسای دژە جیابوونەوە. ئەم ڕێوشوێنە یەکگرتووانە پەیامێکی ڕوون دەگەیەنن: "یەکگرتنەوە جێگەی دانوستان نییە و کۆماری گەلی چین لەوەدا جدییە"،جەختکردنەوەی چین لەسەر حەتمی یەکگرتنەوە خزمەت بە چەندین ئامانجی ستراتیژی دەکات. لە ئاستی نێودەوڵەتیدا ئامانجی

ئەوەیە گەلانی دیکە لە پشتیوانیکردن لە ناسنامەی جیاوازی تایوان ڕابگرێت، ئەمەش وا دەکات پێشێلکردنی بنەمای یەك چین هەم لە ڕووی دیپلۆماسی و چ لە ڕووی ئابوورییەوە تێچووی زۆری هەبێت. لە ناوخۆدا، گەڕانەوەکە ڕای گشتی لە پشت دیدگای حکومەتەوە بۆ یەکگرتنەوەی نەتەوەیی، بەهێزکردنی شەرعییەت و کۆکردنەوەی هەستی نیشتمانپەروەرانە یەکدەخات. لە تایوان بۆ ئەوە داڕێژراوە کە پشتگیری لە سەربەخۆیی فەرمی بەهیوا بکات، وەك ڕێگایەکی بێهودە وێنا دەکات کە مەترسی ململانێی لەسەرە، لە هەمان کاتدا یەکگرتنی ئاشتیانە لە ژێر سەروەری چین وەك سوودبەخشترین ڕێگا دەخرێتەڕوو، ململانێکانی نێوان بەرپرسانی ژاپۆن و پەکین، کێبڕکێی جیهانی فراوانتر لەسەر داهاتووی تایوان دەخاتە ڕوو.
ژاپۆن و هاوپەیمانەکانی سەرنجیان لەسەر پاراستنی “هیندۆ-ئاسیای ئازاد و کراوە” ، لە کاتێکدا چین ئەم دەستێوەردانانە وەك ئیستفزازییەك لێکدەداتەوە کە ئامانج لێی دابەشکردنی میللەت و تێکدانی چارەنووسی مێژوویی خۆیەتی. ڕێبازی پەکین ئارگومێنتی یاسایی، سکاڵای مێژوویی، فشاری دیپلۆماسی و ئامادەیی سەربازی تێکەڵ دەکات بۆ پێکهێنانی گەڕانەوەیەکی یەکگرتوو: گەڕانەوەی تایوان بۆ وڵاتی دایك نەك هەر خوازراوە بەڵکو حەتمییە،پرسی تایوان تەنیا پرسێکی ناوچەیی نییە- پرسێکی بنەمای قووڵی نیشتمانییە بۆ چین. لە کاتێکدا یەکگرتنەوەی ئاشتیانە وەك دەرئەنجامێکی پەسەندکراو دەمێنێتەوە، ئیرادەی کۆماری گەلی چین بۆ گەیشتن بەم ئامانجە بە هەر شێوەیەك بێت جدییە. گەرووی تایوان وەك لە یەکێك لە هەستیارترین خاڵە ستراتیژییەکانی جیهان، کە ناڕەزایەتییە مێژووییەکان، ئیدیعای یاسایی، مانۆڕی دیپلۆماسی و دۆخی سەربازی تێیدا کۆدەبنەوە. لە ڕوانگەی پەکینەوە، گەڕانەوەی تایوان بۆ وڵاتی دایك پرسیارێك نییە کە ئەگەر، بەڵکو کەی- پرسیارێکی مێژووییە لە ڕزگاربوون کە هیچ دەستێوەردانێکی دەرەکی ناتوانێت بیگۆڕێت.

چۆن مەرگ ڕەوتی ژیانی شکسپیری

گەڕی؟.. حەیدەر عەبدولڕەحمان

مردنی (هامنێت) ی کوڕە تاقانەکەی شکسپیر ساڵی 1596 هەم ڕوداوێکی جەرگ بڕ بوو لەژیانی شکسپیر، هەم وەرچەرخانێکی بنەڕەتی بوو لەگۆڕینی ڕەوتی ئەدەبی و هونەری شکسپیر.

ئەو سات تەمەنی (هامنێت) تەنها یازدە ساڵ بوو، کە لە دوای کۆچ کردنی، شکسپیری باوکی کردە بنیادەمێکی ترو وای لێکرد، تێڕوانینی بەرامبەر بە ژیان بگۆڕێت و لەکەسێکی قەشمەبازەوە ببێت بە کەسێکی وجودی.

ئەم تێڕوانینەی لە دوای مەرگی (هامنێت) وای کرد، ئێش و ئازارە دەروونییەکانی ببێتە سەرچاوە بۆ هەڵڕشتنی بەرهەمەکانی و زۆر بوونی شانۆگەرییە تراژیدیاکانی .

ڕەخنەگری ئینگلیزی (سافت دونا) لم بارەیەوە دەڵێت : مردنی کوڕە تاقانەکەی گورزێکی وێرانکەر بووبۆ شکسبیر.

ئه وه تا ناوی (هامنێت) پەیوەندییەکی نزیکی بە (هاملێت) ەوە هەیە، شکسبیر ئه و کاراکته ره ی کرده گرنگترین پاڵەوانی تراژیدی لە مێژوودا.

زانایانی وەك (شاپیرۆ، گرینبلات) پێیان وایە، لێکچوونی نێوان (هامنێت) و (هاملێت) بە ڕێکەوت نەبووە ، بەڵکو شکسپیر زۆر هوشیارانە ئەو ناوەی بە تراژیدیای هاملێت داناوە، چونکە ناوەکە لە ڕەسەندا ئیلهامێکی نا ئاسایی بەشکسپیر بەخشی بۆ نووسینی تراژیدیاکە .

شکسپیر لە(هاملێت) دا زۆر جەختی لەسەر مردن کردۆتەوە، هەر لە دیمەنی یەکەمەوە ، تارمایی باوکەی لەگەڵ دایە تا کۆتایی.

مەبەست لە لێك جودا نەبوونەوەی باوك و کوڕِەکە ، تەنانەت لە دوای مردنیش .

هەندێکیش پێیان وایە تراژیدیای (هاملێت) نووسینەوەی حاڵەتە دەروونییەکانیەتی و باس لەباوکێك دەکات کە دوای مردنی، بە وێنەی تارمایی هەمیشە لەگەڵ کوڕِەکەیەتی .

چونکە دوای مردنی کوڕەکەی لە هەر وشەیەك دەینووسێ کوڕەکەی لە خەیاڵیدا ئامادە بوو.

هەروا لە زۆربەی شانۆگەرییە دواییەکانیدا شکسپیر فەلسەفەیەکی وجودی دەوروژێنێ و پرسیاری بوون، یان نەبوون دەکات .

(جەیمس شاپیرۆ) لە ساڵی ١٥٩٩: لە کتێبی (ساڵێك لە ژیانی ویلیام شکسپیردا) زیاتر دەڕوات و دەڵێت: مردنی کوڕەکەی خاڵی وەرچەرخان بووە بۆ گۆڕینی فۆرمی نووسین لە شاکارەکانی شکسپیر .

(پارك هۆنان)یش لە كتێبی شكسپیر، ئاماژە بەوە دەكات كە نەبوونی هیچ دەقێكی تایبەتی لە شكسپیرەوە سەبارەت بە مردنی كوڕەكەی، بەو مانایە نییە كە كاریگەری ئازارەكانی مردنی كوڕەكەی پێوە نەماوە، بەڵكو ئەوە مانای ئەوەیە كە شانۆنامەكان خۆیان بوونەتە كتێبی خەم و پەژارەیی ئەو.

یان كە دەڵێت : (هاملێت) تەنها شانۆگەرییەك نیە باس لە شازادەیەكی دانیماركی بكات، بەڵكو باسی باوكایەتی و لەدەستدان و مردنی باوكێك دەكات پێش مردنی كوڕەكەی ، بەڵام بە رۆح وەك تارمایی هەرگیز لە كوڕِەكەی جیا نابێتەوە.

هەر لە هاملێتیش نا شكسپیر لە بەرھەمەكانی دیكەشیدا دا دەرگای لە ڕووی خەمۆكی و فانتازیا ، لە بەرھەمەكانی تری وەك ئۆتیللو ، شا لیر، ماكبێس كردەوە. بە هەمان فۆرم .

بۆیە زۆربەی ڕەخن□گ□ران وای دەبینن، كە ئەم خەم و پەژارانە بەشێوەیەكی ڕاستەوخۆ لە نووسینەكانی شێكسپیردا ڕەنگی داوەتەوە، بەتایبەتی لە شانۆگەری (هاملێت) دا كە شكسپیر چەند ساڵێك دوای مردنی كو□ەكەی نووسیوویەتی .

ئەوەتا پەیوەندی نێوان هەردوو ناوەكە (Hamnet / Hamlet) ڕێكەوتێكی زمانەوانی نیە، بەڵكو كاریگەری باوكێكە، كە دوای مردنی ڕۆڵەكەی سێبەری باوكانەی هەر بەسەر كوڕەكەیەوە دەمێنێتەوە، لەشانۆگەرییەكانی دواتری، وەك (لیر پاشا) و (ئۆتیلو) ش هەمان ئەو كاریگەریانە، شێوازێكی قووڵتر و بیركردنەوەیەكی زیاتریان وەرگرت، كە تێیدا پرسی خەم، لەدەستدان، و پرسیارە فەلسەفییە گەورەكانی تر، دەربارەی چارەنووس و ناسنامەی مر□ق ز□تر بوون .

لە شانۆگەری (شەوی دوانزەهەم) دا، شكسپیر باس لە چیرۆكی ڤیۆلا (Viola) و (Sebastian)) دەكات، كە دوانەی هاوشێوەن. ئەوان بەهەڵە لە یەكتر جیا د□ب□ن□وە و (ڤیۆلا) وا بیر دەكاتەوە كە براكەی، (سێباستیان) خنكاوە، كەچی لە هەقیقەت دا هەر ماوە، شكسپیر ئەم □وداوەی بە شێوەیەك وابەستە كردووە بە هامێنتی كوڕی كە ئەو خۆی بە دوانەی ڕۆحی كوڕەكەی شوبهاندووە مردن ل□ك□یان جیا ناكاتەوە.

هەمان چیرۆك بەسەر دوانەی (هامینت) و)جودیس) یش دەگونجێ، كە دوو دوانەی شكسپیر بوون و ساڵی 1585 بە یكەوە لە دایك بوون

هەروا ئەگەری ئەوە هەیە شكسپیر، بە نووسینی ئەم چیرۆكە، حەزی كردبێت دوانەكان بەیەك بگەنەوە و پێكەوە بژین، وەك جۆرێك لە ئارەزووی نائاگایانەی گەڕاندنەوەی ژیان بۆ كوڕە لەدەستچووەكەی، لە ڕێگەی دەربڕینێكی هونەرییەوە، كە پێی وا بووە مردن تەنها بۆ ماوەیەكی كاتییە.

خەمی ئۆلێڤیا

گەورەترین خەمی ئۆلیڤیا ئەو گەمارۆ مردنەیە کە دەورو بەریان تەنیووە، لەوانە مردنی باوکی ، دواتر بە ماوەیەکی کەم لە دەستدانی براکەی، کە تاکە پشتیوان و پارێزەری ئەو بووە، بۆیە خەفەت وا گەمارۆی دەدات ، کە بڕیار بدات خۆی دوورە پەرێز ڕابگرێت ل□ پیاوان، ڕووی خۆی داپۆشێت، بۆ ماوەی حەوت ساڵ پرسە دابنێ.

مەبەستی ئۆلیڤیا ئەوە بووە، کە دوای ئەو کارەساتانە دنیا لە خۆی حەرام بکات و کەس بیر لەخوازبینیشی نەکاتەوە، ئەو کۆشکەکەی کردبوو بە زیندانێك بۆ سزادانی خۆی.

شکسپیر لە کۆتاییدا دەیەوێ بڵێ بەڵام لە ئەنجامدا خۆشەویستی□□کی نوێ ئۆلێڤیا دەگەڕێنێتەوە بۆ ناو ژیان، پەیامێکی گەشبینانە دەبەخشێ و دەڵێت، ئازار و خەم، هەرچەندە قووڵ بن، بەڵام لە کۆتاییدا دەتوانین بەسەریاندا زاڵ بین و ژیان بەردەوامی پێ بدەین .

ئەم دوو نموونەیە لە (شەوی دوانزەهەم) ئەوە نیشان دەدەن کە چۆن تەنانەت لە ناو کۆمیدیاشدا، خەمی تایبەتی شکسپیر بۆ (هامنیت) ی کوڕی بووەتە سەرچاوەیەك بۆ نووسین و مامەڵەکردن لەگەڵ تەوەری لەدەستدان و بەڵام دووبارە دۆزینەوە.

شکسپیر لە کارەساتی مردنی (هامنێت) دا زۆر ئازاری د□رروونی چێشتووە، بەڵام بە عەقلانیەت ڕەفتاری لەگەڵ ر َوداوەکە کردووەو رێگە هۆشداریەکەی لە بیر نەکردووە بۆ هەڵس و کەوت کردن لە گەڵ ئەم جۆر□ □وداوە جەرگ بڕانەدا .

رۆمانی رێبیکا شاکارێك لەنێوان ئاڵۆزی و بێگەردی مرۆڤدا.. ئاکۆ عەبدوڵڵا

رۆمانی رێبیکا یەکێکە لەرۆمانە ناودار و وروژێنەرەکانی سەدەی رابردوو. بەیەکێك لەسەد رۆمانە مەزنەکانی مێژووش دادەنرێ. دافنی دو مۆرییەی خانمە نووسەری ئینگلیزی ساڵی 1938 بڵاویکردەوە و بەهۆیەوە خەڵاتی ئەنتۆنی و لەولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاش

خەڵاتی کتێبی نیشتمانی پێبەخشرا. ناوەڕۆکی ئەو شاکارە بریتییە لەگێڕانەوەی بەسەرهاتی کچێکی سادە و بێگەرد و نەشمیل کە لەسەرەتای بیستەکانی تەمەندایە. ئەو کچە سەرەتا وەك یارمەتیدەری ژنێکی ئەمەریکی کە (ڤان هۆپەر) ی ناوە لە هوتێلێکی مۆنتی کارلۆ، ئاشنای پیاوێکی دەوڵەمەند دەبێت کە (ماکسیم دی وینتەر)ی ناوە. ئەو پیاوە ساڵی رابردوو ژنەکەی کە ڕێبیکای ناو بوو لەڕووداوێکی کەشتیوانیدا مردبوو. بۆ دەرچوون لەتەنگژەکان ئەویش بەرەو مۆنتی کارلۆ چوبوو. ئەوسا ماکسیم هێشتا بەو ڕووداوە کاریگەر و پەشێوە. وەك کەسێکی کپیش دەردەکەوت. وشەیەك بەس بوو بۆ ئەوەی بگەڕێتەوە رابردوو. هەر زوو شەیدای ئەو کچە دەبێت. دوای دوو حەفتە لەپەیوەندی خۆشەویستی و گەڕان، کچەکە رازی دەبێت شووی پێبکات. بەمجۆرە لەخاتو هوپەر دادەبڕێت کە ئەویان دەیەویست بۆ ولایەتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا بگەڕێتەوە.

ماکسیم ژنە نوێیەکەی بۆ ناو کۆشکە گەورە و دابڕاوەکەی (ماندەرلی) کە لەسەر بەرزایی کەنداوێکی دەم دەریایە لەبەریتانیا دەبات. لەوێدا کارەکەرەکان پێشوازی لێدەکەن، لەناویاندا خاتوو (دینڤێرس) کە کەسایەتییەکی نامۆی هەیە، بەردەوام وەك تارمایی و سامێتکە لەبەردەمی پەیدا دەبێت و زۆرجاریش بەگوێی دادەدات ئەویان ناگات بەجوانی و کاریزمایی خاتوونی پێشوو. بەمە کچە نەشمیلەکە دووچاری جۆرێك لەدڵەڕاوکە دەبێت. بەجۆرێك ناو کۆشکەکەی لێ تەنگ دەبێ. بۆشی دەردەکەوێ ئەو کۆشکە هەموو لایەکی نامۆیە و شوێنەواری ڕێبیکا و پیتی (R) ی ئەویش لەهەموو شوێنێکی ناو ئەو ماڵە ئامادەیە. بەتایبەتی ئەو پیتە کە لەسەر دەسماڵەکان هەڵکۆڵدراوە. ماکسیمی هاوسەریشی هێشتا لەکاریگەری ڕێبیکا رزگاری نەبووە. بەڵام لەگەڵ هەموو ئەوانەدا کەچی ئەو دەوێت ژنێکی نموونەیی بێت، مایەی دڵخۆشی و کامەرانی هاوسەرەکەی بێت.

جارێك بەخەیاڵیدادێت شوێنەواری ڕێبیکا نەهێڵێت تاکو هاوسەرەکەی ئاسوودەبێت و رزگاری بێت، بەڵام هیچ هەنگاوێك ناگرێتەبەر. کاتێکیش دەزانێ ساڵانە لەو کۆشکە ئاهەنگی ماسك ساز دەکرا، داوا لەهاوسەرەکەی دەکات ئەو ساڵیش هەمان ئاهەنگ بگێڕن. بۆ ئەو شەوە لەسەر پێشنیاری خاتوو دینڤێرس، هەمان ئەو جلە دەپۆشێت کە ساڵی پێشتر ڕێبیکا لەئاهەنگەکە پۆشیبووی. کاتێك ماکسیم بەو جۆرە دەیبینێ بۆ تووڕەیی فەرمانی پێدەکات خۆی بگۆڕێت. ئەمەو خاتوو دانڤێرسیش کە بەردەوام دڵی تەنگ دەکات، هانیدەدات خۆی بکوژێت و لە پەنجەرە خۆی هەڵداتە دەرەوە. ئەوسا دەنگی ئاگادارکردنەی نغرۆبوونی کەشتییەك بەرز دەبێتەوە. بەوەش دانیشتوانی ناو کۆشکەکە دەشلەژێن و ماکسیم و ژنەکەی و پیاوەکانی بەرەو کەنار دەچن.

لەوێدا ئەوانەی کە دەچنە ژێر ئاو بۆ لێکۆڵینەوە لەهۆکاری رووداوەکە، کۆنە بەلەمەکەی ڕێبیکا دەدۆزنەوە کە هێشتا لاشەی ئەوی تێدابووە. ئەو دەرکەوتنە دەبێتە مایەی وروژانی هەمووان و دەپرسن ئەی ئەوەی پێشتر لەگۆڕستانی تایبەت بە بنەماڵە نێژراوە کێ بوو؟ کە ئەویان دوای دوومانگ لەرووداوەکە دۆزرابۆوە؟

ئەو دۆزینەوەیە دەبێتە هۆی ئەوەی ماکسیم غەمبارانە لای هاوسەرەکەی دان بەوەدا بنێت کە لەگەڵ ڕێبیکا بەختەوەر نەبووە. ئەوەشی پێدەڵێت ڕێبیکا ژنێکی دڕندە و خۆپەرست بووە. کاتێکیش کە ڕێبیکا پێی وتبوو ناپاکی لەگەڵ کردووە و لەجاگ فاڤیلی ئاموزای دووگیان بووە. تەواو لێی هەڵدەچێت و دەیکوژێت و دەیخاتە ناو بەلەمەکەی. بۆ ئەوەی نقومیش بێت بەلەمەکەی کون دەکات. بەو جۆرە لەتاریکی شەو بەرەو قوڵایی دەریای ناردبوو.

ئەنجام دەرکەوتنی بەلەمەکە بەکونکراوی و دۆزینەوەی تەرمەکەی، دەبێتە بابەتێکی دادگا. لەدادگا جاگ فاڤیل کە خۆی بەخۆشەویستی ڕێبیکا دادەنێ لەدژی ماکسیم بەبەڵگەوە دێتە قسە و دەیەوێت تاوانی کوشتن بخاتە پاڵی. بەدادوەریش دەڵێت ڕێبیکا لەشاری لەندەن سەردانی پزیشکێکی دەکرد. کاتێکیش ئەوان بۆ دەستکەوتنی بەڵگە دەچنە لای پزیشکەکە، دەردەکەوێت ڕێبیکا ئەوسا دووچاری نەخۆشی شێرپەنجە ببوو هەروەها نەزۆکیش بوو. ئەو پرسی دووگیانبوونەی بەدرۆ بەکارهێنابوو. پزیشکیش دڵنیای کردبۆوە زۆری لەژیان نەماوە. بۆیە ئەگەرەکان بۆ ئەوە دەچن لەنائومێدیان خۆی کوشتبێ. بەمەش هاوسەرەکەی لەدادگا بێتاوان دەردەچێت و کەیسەکەش دادەخرێت. دواتر کە ماکسیم لەگەڵ هاوسەرەکەی بۆ کۆشکەکەی دەگەڕێتەوە کاتێك بۆی دەردەکەوێت دانڤێرس لێناکاو لێماندێرلی ون بووە، پێداگری دەکات لەوەی بەدرێژایی شەو بە ئۆتۆمبێل لێبخوڕێت کە نزیك بوونەوە دەبینن وا کۆشکەکە لەناو گڕی ئاگردایە و دینڤێرسیش دەسووتێت، هەر ئەویش هۆکاری ئەو ئاگرە بووە، چونکە نەیدەویست ئەو ژن و مێردە بەبەختیاری ببینێ. ئینجا هەردووکیان بۆ لایەکی دیکە دەچن و بەخۆشی دەژیەن. چیرۆکخوێن هەموو ئەوانەی بەجوانی و کاریگەرانە گێڕاوەتەوە، بۆ نموونە لەکۆتاییەکەیدا دەڵێت: "لەگەڵ سووتانی کۆشکەکە دڵنیابووم تارمایی ڕێبیکاش کۆتایی هاتووە".

شایانی باسە ناوەرۆکی ئەو ڕۆمانە هەر زوو کەوتە سەر پەردەی سینەما. ئەلفرێد هیتشکۆکی گەورە دەرهێنەر، شەیدای بوو و ساڵی 1940 دەریهێنا کە لۆرانس ئۆلیڤییە و جوان فۆنتین، ڕۆڵی سەرەکیان تێدا گێڕاوە. فیلمەکەش ئەوسا وەك شاکارێکی سینەمایی، خەڵاتەکانی ئۆسکاری چاکترین فیلم و چاکترین وێنەگرتنی بەدەستهێنا. ساڵی 2020 بەشێوازێکی دیکە کراوە فیلم کە بین ویتلی دەریهێنا و لیلی جەیمس

و ئارمی هامەر و کریستین سکۆت رۆڵیان تێداگێرا.

دافنی دو مۆرییە لەچەند ستوونێکدا:

- ساڵی 1907 لەشاری لەندەن هاتە دنیا. ساڵی 1989 لەشاری کورنوۆال کۆچی دوایی کرد.
- جیرالد دو مورییەی باوکی، ئەکتەرێکی بەناوبانگ و بەڕێوەبەری شانۆی ئینگلیزی بوو. مۆریال بومۆندێ دایکی رۆژنامەنووس بوو. جۆرج دو مۆرییەی باپیری نووسەر بوو. ئەنجێلای خوشکە گەورەی نووسەر و جێینی خوشکی بچووکیشی، نیگارکێش بوو.
- ئالفرێد هیتشکۆك جگە لە رێبیکا، ناوەرۆکی رۆمانەکانی (یانەی جامایکا) و (باڵندەکان) ی دو مۆرییەی بۆ سینەما دەرهێناوە، کە ئەوەی دوایی لەڕاپرسێکی گۆڤاری تایمز لەلیستی100 فیلمی ترس، بەدرێژایی مێژووی سینەما، لەپلەی حەوتەم دانراوە.
- جگە لەو سێ شاکارە، دو مۆرییە کۆمەڵێك رۆمان و چیرۆك و شانۆگەری و کتێبی دیکەی نووسیوە.

زمان و لێکدانەوەی هەڵە.. سەدیق سەعید ڕواندزی

مەرج نییە ئەوەی نووسەر بێت، یاخود چەند کتێبێکی وەرگێڕابێت، ئیدی شارەزایی لە هەموو کەلەبەرێکی زماندا هەبێت. بە تایبەتیش لە زمانی کوردی کە زمانێکی فرە واتا، فرە ڕەهەندە و لێکدانەوەی جیاجیا لە ڕووی واتاییەوە لە خۆ دەگرێت. لە نێوەندی ڕۆشنبیری کوردیدا، کەسانێکی زۆر بە ناوی زمانزانییەوە لێکدانەوە بۆ زمان دەکەن، کە لە ڕاستیدا ڕەنگە بوارەکەیان پەیوەندی بەلایەنی ڕێزمانی و ڕێساکانی خاڵبەندییەوە هەبێت و ئەم دوو بوارەی زمان، لە ڕووی مانایی و ڕێسای نووسینەوە لە یەکتری جیا ناکەنەوە، بۆیە زۆرجار قسە لە سەر وشەیەك، دەربڕینێك، یاخود ئیدیەمێکی کۆمەڵایەتی و

فەرهەنگی دەکەن و لە ڕوانگەی خۆیانەوە لێکدانەوەی واتاییانەی بۆ دەکەن، کە ئەو لێکدانەوەیە لەگەڵ ئەو ڕەهەندە گشتییەی زمان یەك ناگرێتەوە کە لە فەرهەنگ و کولتووری کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی ئێمە باوە، چونکە لە نێو زمانی کوردیدا، چەندین شێوەزار و بنزاری دیکە هەن و هەریەکەیان لە ڕووی ژینگەی کۆمەڵایەتی و ڕووبەری جوگرافییەوە بە پێی پەیوەندییان بە خەڵك و شوێنەکەوە بەکاردێن.

بۆ نموونە: لە هەموو کوردستان بە (زڕدایك) ناگوترێت (باجی) ئەم دەربڕینە، ڕەنگە لە سلێمانی یان ناوچەیەکی دیکەی کوردستان بە کار بێت، بەڵام لە شێوەزاری هەولێر یان ڕواندز، ڕەنگە بەکار نەهێنرت، کە واتا نابێ نووسەرێك بە گشتی باس لەوە بکات کە کورد هەمووی بە زڕ دایك دەڵێت باجی ! ئەمە لە ڕووی واتایی و لێکدانەوەی زمانیشەوە هەڵەیە. نووسەرێك نووسیویەتی:_(ئەگەر پیاوی کورد ژنی دووەم بێنێت، یان چەند ژنێکی دیکە بێنێتەوە، ئەوا ئەم ژنە بۆ منداڵەکانی دەبنە زڕدایك یان باوەژن و پێی دەڵێن باجی)(1) بەڵام با بپرسین، ئایا منداڵێك هەیە چوار زڕدایکی هەبێت؟ بێگومان نەخێر، ئەمە هەڵەیە لە هەموو بارێکی خێزانی و کۆمەڵایەتیدا بە هاوسەری دووەم ناگوترێت زڕدایك، بەڵکو دەبێ چەند دۆخێکی کۆمەڵایەتی هەبێت وەك ئەوەی دەبێ منداڵەکانی زۆر بچووك بن، چونکە کەسێك لە تەمەنی پەنجا ساڵی دابێت، ناڵێت زڕدایکم هەیە، لە بەر ئەوەی پێویستی بە پەروەردەکردن و چاودێری و خزمەتکردن نییە.

هاوکات دەبێ پیاوەکە ژنی یەکەمی مرد بێت و منداڵیشی هەبێت، ئەو کات ئەو ژنەی دوای مەرگی ژنی یەکەمی دەیهێنێتەوە، بۆ منداڵەکانی دەبێتە زڕدایك و گەر منداڵی نەبێت، ئەو شوناسە کۆمەڵایەتییە وەرناگرێت. بە دوای ئەمە ، هەر ژنێکی دیکە بهێنێتەوە، نابنە زڕدایك، تەنێ ئەوەی لە دوای دایکی ڕاستەقینەیان دێتە نێو خێزانەکەیان دەبێتە باوەژن. لەلایەکی دیکەوە وەك باسمان کرد بە هیچ شێوەیەك لە هەموو شوێنێکی کوردستاندا بە باوەژن ناگوترێت باجی، چونکە بە داخەوە زڕدایك لە کۆمەڵگەی ئێمەدا بە گشتی، بە شێوەیەکی زۆر نامرۆیی، نا پەروەردەیی ، دوور لە هەموو جۆرە سۆز و میهرەبانییەك ڕەفتار لەگەڵ منداڵەکانی دایکێکی مردوو دەکات، کە نەك هەر پێی ناگوترێت باجی کە زۆرجار بۆ پوور، یان خوشکی گەورەش بەکاردێت، بەڵکو زۆر ناخۆشەویست و ڕەتکەرەوە و ناشرینیشە! مەگەر بە دەگمەن باوەژنێك هەبێت ببێتە جێگرەوەی دایکی ڕاستەقینە بۆ منداڵەکان. بۆیەشە لە کۆمەڵگەی ئێمەدا دەگوترێت منداڵ بە دایك هەتیو دەبێت بە باوك نا، یاخود دەگوترێت کە دایك بووە زڕدایك، ئەوا باویش دەبێتە زڕباو، بەڵام قەت ناگوترێت ئەگەر باوك بووە زڕ باو، ئەوا دایکیش دەبێتە زڕدایك، چونکە هیچ کەسێك بۆ منداڵ

نابێتە دایك و ناتوانێت ئەو هەست و خۆشەویستی و میهرەبانییەی پێ بدات کە دایکی دەیداتێ. لە کۆمەڵگەی ئێمەدا، کاتێ ژنێك هاوسەرەکەی دەمرێت، یاخود لە پیاوەکەی جیا دەبێتەوە، بە داخەوە پێی دەگوترێت (بێوەژن) کە وشەیەکی بریندارکەرە، بەڵام باوە بۆ ناسینەوەی ئەم ژنانە، بەڵام گەر پیاوێك لە ژنەکەی جیابووەوە یاخود ژنەکەی مرد، هەرگیز پێی ناگوترێت (بێوە پیاو) چونکە وشەکە نامۆ و باو نییە و دیدگای نێرسالاریی کۆمەڵگە و پیاوی کورد ڕێگە بەوە نادات هەمان ئەو شوناسە وەربگرێت کە دراوەتە پاڵ ڕەگەزی مێ.
کە واتا لێرەدا ناتوانرێت ئەم وشەیە بەرجەستە بکرێت و ببێتە بەشێکە لە فەرهەنگی بەرکارییانەی زمان، چونکە ئەقڵییەتی کۆمەڵگە، کولتووری باوی کۆمەڵایەتی و نۆڕمە خێزانی و میللییەکان ڕێگە بەوە نادەن. بۆیە زمانی کوردی لەو زمانانەیە هەرگیز نابێ لێکدانەوەی تاکڕەهەندییانەی بۆ بکرێت، چونکە دواجار هەڵە دەکەوێتەوە. بەتایبەتیش لەلایەن کەسانێکەوە، کە وردەکارییەکانی زمان شارەزا نین. زمانناسی پەیوەندی بە ئەکادیمیبوونەوە نییە، بەڵکو شارەزایی و قووڵبوونەوەیە، لە ڕووبەری زمان لە هەموو ڕووێکەوە.

1_ بڕوانە وتاری (وشەی جوان) نووسینی :داستان شەریف، ماڵپەڕی دیاسپۆرا، لە 30/7/2025.

*ئەم بابەتە لە هەفتەنامەی ڕێگای کوردستان ژمارە (1454) لە 16/9/2025 بڵاوکراوەتەوە.

درەختێکی ڕووت.. عارف کوردی

لەهەڵهاتی لاویدای
لە ناتوانی بوخچەی،
تەمەنت هەڵگریت
لەدرەختی سەرڕێی دەچی
هەر ڕێبوارێ تێ دەپەڕێ
گەڵای یەکت لێ دەکاتەوە
بڕێی، ڕووت.. ڕووتی..!
ئەو بایە..!

یاری بەڕوحت ئەکات
پێویستیت،
بە ئامێزێکی گەرمە
ئامێزێک..،
سیسی تەمەنت،
سەوز بهێڵێتەوە
هەرچەند هەڵدەکشێت
ترس لەدەرگا ئەدا
ئازار جەستەت،
سوژن ڕێژ ئەکات
داهەزاوە..داهەزاو
لەدوای ماندووبوونەکان
بەدوای کوانوویەکدا دەگەڕێیت،
خەونە شەختەییەکان
گەرم بکاتەوە
چونکە لایەکت، لە بەشاییدایە
لەسەر نیو بەڕە دەنویت
لادیوارە نیە؟
پشتی پێوە بدەیت
کەمەی ژوورەکەش،
قڵشتێکی گەورەی تێکەوتووە
هەرەس دێنێ.. هەرەس
ئاگردانەکە دەکوژێتەوە
چەند دارێڕایەکی خراپە
دادەتەپێ.. هەدەکە!
بنێڕە ئەو دیو تەلارەکان
دەوەک..،
لە نێو مەرگێکدا
باغێک..،
لە پەپوولە ئاو پرژێن دەکات
کوختیەکان..،
لەگمەگم کەوتوون
باڵی ئاسمان،
بەبڕاچەی شمشێر قرتاوە.

عارف کوردە

ئەم مرۆڤانـە جێگەی شانـازین.. گۆران هەڵەبجەیی

پاش ڕووخانی ڕژێمە دیکتاتۆرو چەوسێنەرەکەی بەشار ئەسەد لەسوریا،لەلایەن میدیاو سۆشیال میدیای جیهانی و عەرەبی و دەفەرەکەوە گرنگیەکی تایبەت بەم ڕووداوە درا.
بەهۆی ئەوەی کوردانی ڕۆژئاوا بەرکەوتەی ڕاستەوخۆیان بەو گۆڕانکاری و ڕووداوانەوە هەیە ،ئاساییە کە ئەوانیش بگرێتەوە .بەوەی کوردانی ڕۆژئاوا لەمێژە خاوەنی کیانێکی سەرکەوتوون ، جا ئەوئەزموونە سەرکەوتووە بۆ دەسەڵاتدارانی تورکیا هاوکات بۆ دەسەڵاتەکەی شەرع جێگەی نیگەرانیەو و وەک مەترسیەک بۆسەر دەوڵەتەکانیان تێی دەڕوانن ،بۆیە بەتایبەت تورکیا بە بەرنامەیەکی هەمەلایەن هەوڵی لەناوبردنی دەدا، دەمێک دەرکەوت ئەو هەوڵە شکستی خوارد ئیدی هەوڵی لاوازکردن و ناشیرین کردنی دەدەن ،کە تا ئێستاش بەردەوامە.بەوەی ئێمە شارەزایمان لە زمانی تورکیدا نیە بۆیە نازانین لەمیدیای تورکیدا چ باسە بەڵام دڵنیام مشتومڕی گەرمی لەبارەوە دەکرێت.

ئەوەی ئێمە لەڕێگەیانەوە هەڵوێستی تورکیا وەک دەسەڵات و نوخبەی ڕووناکبیر بزانین میدیا عەرەبیەکانە کە بەردەوام نووسەر،شرۆڤەکار،ڕۆژنامەنووسانی تورکی عەرەب زمان بەشداری تێدادەکەن.
شایانی ئاماژەیە ژمارەیەک لەو بەشداربووانە عەرەبی سورین و شوناسنامەی تورکیان وەرگرتوەو بەشێک لە ناوی خۆیان گۆڕیوە بۆ تورکی .
چەند دەزگایەکی میدیایی عەرەبی پانتاییەکی فراوانیان بۆ ئەم مەبەستە تەرخان کردوە ،بە وێنەی [العربیە بەهەردوو کەناڵەکەیەوە،الجزیرە بەهەردوو کەناڵەکەیەوە،بی بی سی عرەبی ،سکای نیوز وچەنەد کەناڵێکی دیکە]. دەمێک بەرنامەکان پەیوەندیان بە سێکووچکەی{تورکیا،سوریا،ڕۆژئاوا} دەبێت ئیدی ئاساییە دوو لە میوانەکان تورکێک و کوردێک بن، جاروباریش میوانێکی عەرەبی شۆڤێنی یا مسوڵمانی ئیخوانی لەم بەرناما نەدا بەشدار دەبن..
لەکوردەکانیش چەند بەڕێزێک بەردەوام بەشداریان هەیە کە زۆربەیان

ڕۆژئاواین ،دەمێک ئەم بەڕێزانە قسەدەکەن گەوهەر لەزاریان دەتکێ
دەر، پەیڤەکانیان حساب بەکراون ، بەرسیڤەکانیان بە تورکە
شۆڤێنستەکان هێندە بەهێزن هێندە دەمکووتکەرن هێندە حاشاهەڵنەگرن
وەک داکووتانی بزماروایە بە تەختەدا. دەمێک ئەم بەڕێزانە دەدوێن
تەنانەت پێشکێشکارانی بەرنامەکانیش ناتوانن سەرسامی خۆیان
بشارنەوە کە ئەویش بە گوزارشتی سیمایاندا دەردەکەوێت. مرۆڤ بە
گوێگرتن لێیان ئارام و ئاسودە دەبێت، هاوکات شانازی بە کوردبوونی
خۆیەوە دەکات کە ئەم کەسە بەتوانایانە هاوزمان و هاونەتەوەین.
کاتێک ئەم بەڕێزانە دەدوێن قسەکایان هێندە کاریگەرو لۆژیکن
بەتایبەت کە بە فاکت و بەڵگە تورکەکان بە دەنگ دەکەن ، ئیدی
ئەوانیش هیچیان پێنیە بە قەناعەت پێکردنی بەڕێوەبەری بەرنامەو و
بینەر تەنها هەڵچوون و سوکایەتی نەبێت. زۆر جا کاردەگاتە ئەوەی
بەڕێوەبەری بەرنامەکە بەهۆی سنوربەزاندنیان لە ئادابی دیالۆگ
ناچار دەبێت ڕایانبگرێت. هەریەک لەم کوردانە لەچەندین بواری تردا
کاردەکەن، وەک مامۆستای زانکۆ ، شاعیرو ڕۆمانووس، نووسەر
، ئەکادیمیست . ئەو زمانەی قسەی پێدەکەن لەئاستێکی
باڵادایە، دەتوانم بڵێم هێندە بەجوانی وپاراوی قسەدەکەن لەوانەیە
عەرەبەکانیش نەگەن بەو ئاستە.
چەند جێگەی دڵخۆشیە ئێمەی کورد خاوەنی ئەم جۆرە سیاسیانەین کە لە
سەنگەرێکی تۆکمەو مەزنەوە داکۆکی لە نەتەوەکەیان دەکەن و جێگەی
متمانەن بەوەی کە هەرگیز ئەو سەنگەرە چۆڵ ناکەن. بۆیە ئەوە جێگەی
شانازیمانن و دەسەزیتان بەرز دەنرخێنین.
ناوی هەندێک لەو تورکانەی لە بەرنامانەدا بەشداری دەکەن: محمد
زاهد گول، ئەکتای یڵماز، مستەفا ئۆزجان، تەها ئۆغلۆ، بکیر
ئاتاجان[ئەم بەکیرە زۆر بە ئەدەب و بە ئەتەکێتە و ئیلتیزام بە
بەرنامەوە ناکات، لەهەمووی خۆشتر جێ بەخۆی ناگرێت و بەردەوام
دەجوڵێت و بەدەنگی بەرز قسەدەکات و زاری پڕدەبێت لە کەف ، هێندە
ڕەگەزپەرستە وای بۆدەچم بەهۆی کوردەوە لە خەفەتدا ڕۆژێک دڵی
بوەستێت، کارەسات لەوەدایە ئەم ڕەگەزپەرستە بەڕێوەبەری پەیمانگای
هزرە لە ئەستەنبوڵ].
سەبارەت بە شداربوانی کوردیش ئەم ئەستێرە گەشانەم لەیادە ،جا
داوای لێبووردن لەهەر بەڕێزێک دەکەم کە لەو بەرنامانەدا بەشداری
هەبووەو ناویم یاداشت نەکردوە .
دکتۆر سەربەست نەبی، شێرزاد ئێزیدی، شڤان خابووریی، ڕۆستەم
مەحمود، شۆڕش دەروێش ، نەواف خلیل ، وتاد.

تەشەبوز.. پشکۆ ناکام

ئەو میللەتەی ه□ل□پ□رست و گەندڵ و ساختەچی و دز هەڵبژ□ر□ ناکرێ بە قوربانی دابنرێ ، بەڵکو هاوبەش و شەریکی تاوانەکەیە... “ جۆرج ئۆرۆویل “

ئەگێڕنەوە لە جەنگەڵا حکومەتێک هەبوە بۆ بەڕێوە بردنی کاروباری دارستان ، جارێکیان شێر و ڕێوی و کەر گیر ئەخۆن بە دەست مەعامەلەیەکەوە لە یەکێ لە وەزارەتەکانا و کەسیێکیش شک نا بەن بە تەنگیانەوە بچێ و کار ئاسانیان بۆ بکا ...ڕۆژیکیان هەرسێکیان بەوپەڕی بێ تاقەتییەوە یەکتر ئەبینن و دوای بۆڵەبۆڵ و توڕەبوونێکی زۆرەوە ڕێوی ئەڵێ: تەواو من قەرارم یاوە خۆم ئەچم بۆ وەزارەت و بە دوای مەعامەلەکەنا ئەچم ، شێر ئەڵێ نەگبەت سوودی نیە ، ڕێوی ئەڵێ ئەی نەتان بیستوە یەکێ زۆڵ و ساختەچی بێ پێی ئەڵێن ئەڵێی ڕێویە ! کەر بەدەم پێکەنینەوە ئەڵێ : نەگبەت ئەوە کاتی خۆی بوو ،ئێستا بە هی وا ئەڵێن ڕێوی بەندە لە چاویا دال نوقتەیە ، بۆ بەیانییەکەی ڕێوی ئەڕوا و بۆ سەبینیەکەی ئەگەڕێتەوە و دەم چاوی بەیکا یاوە و ئەڵێ : هیچ ..هەرخەریک تێشم هەڵەن تەنانەت مودیر عامێ ووتی لەوە ئەچێ تۆ جەنگ□□□ک□ی ئیقایمی ناردبێتیانی !!منیش پێش ئەوەی مەسەکە بگاتە شتی تر بە پەلە هاتمەوە..!!شێر ئەڵێ : دۆزیمەوە ، خۆم ئەچم ، ڕێوی ئەڵێ ئەی جارێک نەچووی ؟

شێر ئەڵێ ئەوە دەورەی پێشوو بوو ، ئەی شێر یانی چی ؟ ئەچم و هەر بە نەڕەنەڕ هەر مەپرسە چی ئەکەم لەوانەیە هەر بۆ سوعبەت دوو سێ گازێکیش بگرم ، ڕێوی ئەڵێ ئەی بێ عەقڵ ئێستا گەجەر و گوجەری وا پەیا بوە بە فیکەیەک بە دە پانزە کەس ت□تیه□□ئەیەن ، تۆ جاران شێر بووی ، دەی وەختم نیە ..خوایە پشت بە تۆ ..بە دوعا...شێر ئەڕوا و بۆ ڕۆژی دوایی مات و مەلوول ئەگەڕێتەوە و ئەڵێ: هەر لە ئیستعلاماتەوە خەریک بوو سواری هەمبەرێکم بکەن منیش لە تاوا هەر هەنگاوێکم کرد بە بیست و خۆم قووتار کرد ..فایدەی نیە ئەبێ واز لەو مەعامەلەیە بێنین...کەر سەیرێکی هەردووکیان ئەکا و ئەپرسێ ئەڵێن چی منیش خۆم تاقی بکەمەوە > شێر ئەیاتە قرمەی پێکەنین و پێی ئەڵێ ئەوە بەڕاستە ؟ بە شێر و ڕێوی نەکرێ بە کەر ئەرێ؟ ئاخر

بۆیە پێت ئەڵێن کەر ..کەر خۆی قیت ئەکاتەوە و بۆینباخەکەی تونگ ئەکات وئەڵێ : با وەخت نەکوژم نەبادا جومعەی بێ بەسەرا……دوعای خێرم بۆ بکەن من خواحافیز….کەر ئەڕوات و بەیانییەکەی بەدەم پێکەنین و هەلهەلەوە یەتەوە لای شێر و ڕێوی و لە خۆشیانا قاچی ئەرز ناگرێ، شێر ئەڵێ ئەوە چیە ؟ سەیرەبێ جێبەجێت کرد بێ؟ ڕێوی ئەڵێ :

دیارە لە خەفەتا تێک چوویت …کەر ئەڵێ : تەواو بوو ..کرا و مەعامەلەکەمان موافەقەتی لەسەر کرا هەردووکتان بڵێن بژی کەر …بەسەری هەرسێکمان ئەمجارە کە چووم بۆ وەزارەت سەیرم کرد ئەوانەی جاری پێشوو نین ،هەموو خزم و قەوم و خیشی خۆمن لەوێ ئیش ئەکەن ، یەک ئیحترامیان گرتم هەر مەپرسە..خۆم لەسەر کورسی دانیشتن و مەعامەلەکەش ژوور بە ژووری کرد ، ئەونە چام خواردەوە بووم بە سەماوەر ..ووتیان تۆ بۆ عەز□ت کێشا هاتیت !!بە یەکێ لە حیمایەکانت بتناردایە..کە ووتم حیمایەم نیە ووتیان چۆن ؟ ئەوە ناعەدالەتیەکی گەورەیە ..تۆیەکی ماندوونەناس لەم جەنگەڵەیا بێ حیمایەیت ! ئەبێ چاو پخشێنینەوە بە هەندێ یاسا و ڕاسا کەلەگەڵ واقیعی ئەمڕۆی جەنگ□□□ا یەک ناگرێتەوە….کە شێر و ڕێوی بەسەرهاتەکەی کەریان گوێ لێبوو ووتیان: بژی تەشەبووز…

‏لە ڕۆشنگەری کانتەوە بۆ ڕۆشنگەری ژمارەیی "دیجیتاڵی" نوێ.. ‏ و . لە عەرەبیەوە: یاسین لەتیف

‏(لە ڕۆشنگەری کانتەوە بۆ ڕۆشنگەری ژمارەیی "دیجیتاڵی" نوێ: دیدگایەکی شیکاری ڕەخنەیی لەسەر ڕەهەندە فەلسەفی و کۆمەڵایەتیە هاوچەرخەکانی زیرەکی دەستکرد .)

‏ئەگەر ڕۆشنگەریی تەقلیدی پەیوەندی نێوان مرۆڤ و جیهانی سروشتی دووبارە داڕشتبێتەوە، ئەوا ڕۆشنگەریی ژمارەیی پەیوەندی نێوان

مرۆڤ و خودی خۆی دووبارە دادەڕێژێتەوە. ئەگەر پرۆسەی ڕۆشنگەریی نەریتی پێشوو بە ئامانجی ئازادکردنی مرۆڤ بووبێت لە چنگی ئەفسانە و دەسەڵاتی ڕەها لە ڕێگەی گەڕانەوەی سەروەری بۆ عەقڵ، ئەوا ڕۆشنگەریی دیجیتاڵی ڕووبەڕووی کێشەی ئازادبوون لە دەسەڵات و زاڵبوونی مۆدێلە ژمێریاریەکان دەبێتەوە کە کۆنترۆڵی بەسەردا نییە. ڕۆشنگەریی دیجیتاڵی تەنیا پشت بە عەقڵی تاکەکەسی نابەستێت، بەڵکو پشت بە عەقڵی بەکۆمەڵ دەبەستێت کە ئەلگۆریتمەکان دروستی دەکەن، ئەمەش پرسیارێکی فەلسەفی لەبارەی ناسنامە و سنوورەکانی عەقڵی مرۆڤەوە دروست دەکات.

پوختەی ئەم توێژینەوەیە ئامانجی شیکردنەوەی ڕۆڵی زیرەکی دەستکردە وەک دیاردەیەکی فرە ڕەهەند کە تێپەڕ دەبێت لەوەی تەنها گەشەسەندنێکی تەکنیکی بێت، هاوکات دەبێتە هێزێکی مەعریفی، کۆمەڵایەتی، ئەخلاقی، سیاسی و، ئابووری کە بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ کاریگەری لەسەر داهاتووی مرۆڤ و کۆمەڵگەکان هەیە.

وتارەکە پشتی بە میتۆدی شیکاری و ڕەخنەیی بەستووە کە تێیدا چوار تەوەری سەرەکی ژیریی دەستکرد هەڵدەوەشێنێتەوە: ڕەهەندی فەلسەفی و مەعریفی، ڕەهەندی کۆمەڵایەتی و کلتووری، ڕەهەندی ئەخلاقی و سیاسی و ، ڕەهەندی ئابووری و تەکنیکی، هەروەها کاریگەریەکانی هەموو تەوەرەکان شیدەکاتەوە لەسەر ئاستی تاک و کۆمەڵگە و دەوڵەت . توێژینەوەکە دەگاتە چەندین ئەنجامی سەرەکی یەکەم، زیرەکی دەستکرد وەک درێژکراوەیەکی عەقڵی مرۆڤ دەردەکەوێت، توانای هەیە سنوورەکانی زانین فراوانتر بکات و تێگەیشتن قووڵتر بکات بە شێوەیەک ڕەنگدانەوەی ڕۆحی ڕۆشنگەریە، بەڵام مرۆڤ دەخاتە بەردەم ئاستەنگێکی بەردەوام بۆ پاراستنی سەربەخۆیی بیرکردنەوە.

دووەم، لەسەر ئاستی کۆمەڵایەتی و کلتووری، زیرەکی دەستکرد شمشێرێکی دوو دەمەیە: دەتوانێت دەستڕاگەیشتن بە زانین و کارلێکی کلتووری بەهێزتر بکات، بەڵام لە هەمان کاتدا پێکهاتە دەسەڵاتیەکان و کۆنترۆڵی کۆمەڵایەتی دووبارە بەرهەم دەهێنێتەوە ئەگەر بە خراپی بەکاربهێنرێت. سێیەم، لە ڕوانگەی ئەخلاقی و سیاسییەوە، زیرەکی دەستکرد وەک فاکتەرێک دەردەکەوێت کە توانای هەیە دادپەروەری و شەفافیەت بەهێزتر بکات یان کۆنترۆڵ و جیاکاری دووبارە بەرهەم بهێنێتەوە، ئەمەش پێویستی بە چوارچێوەی ئەخلاقی و یاسایی ڕوون هەیە کە ئیلهامی لە چەمکەکانی ڕۆشنگەری کانت و هابرماس وەردەگرێت. چوارەم، لە ڕەهەندی ئابووری و تەکنیکیدا زیرەکی دەستکرد هەلی بێ وێنە بۆ گەشە و داهێنان دەڕەخسێنێت، بەڵام ئاستەنگ لەسەر بازاڕی کار، دابەشکردنی سەرچاوەکان و ، ئاسایشی دیجیتاڵی دروست دەکات، ئەمەش پێویستی بە سیاسەتێکی

هاوسەنگ هەیە بە بەدیهێنانی گەشەپێدانی بەردەوام و بە پشتبەستن بەم ئەنجامانە.
توێژینەوەکە چەند پێشنیارێکی بنیادنەرانە دەخاتەڕوو بۆ دڵنیابوون لە ئاراستەکردنی زیرەکی دەستکرد بەرەو خزمەتکردنی مرۆڤایەتی ، ئەمانەش بریتین لە بەهێزکردنی ڕۆشنگەریی مەعریفی لەڕێگەی پەروەردەی دیجیتاڵی و توێژینەوەی زانستییەوە دانانی چوارچێوەیەکی ئەخلاقی و سیاسی توند بۆ دڵنیابوون لە دادپەروەری و لێپرسینەوە، ئەوەش پەرەپێدانی ستراتیژییەتی ئابووری و تەکنیکی هاوسەنگ کە بازاڕی کار بپارێزێت و داهێنانی بەردەوام بەهێز بکات. هەروەها توێژینەوەکە جەخت لەسەر گرنگیی کلتووری کۆمەڵایەتی هۆشیار دەکاتەوە کە سەیری زیرەکی دەستکرد وەک هاوبەشێکی سەرەکی لە بنیاتنانی کۆمەڵگەیەکی دادپەروەرتر، زاناتر، و خۆشگوزەرانتر. بە کورتی زیرەکی دەستکرد وەک دەرفەتێکی مێژوویی دەردەکەوێت بۆ فراوانکردنی ئازادی و زانینی مرۆڤ، بەڵام لە هەمان کاتدا تاقیکردنەوەیەکە بۆ داهاتووی بەها مرۆییەکان.
سەرکەوتنی ئەم ئاراستەیە پشت بە بەڕێوەبردنێکی یەکگرتوو و بەرپرسیارانە دەبەستێت، کە مەعریفەو، ئەخلاق و، سیاسەت و ، ئابووری پێکەوە کۆ دەکاتەوە ، بۆ ئەوەی دڵنیا بێت لەوەی کە سەردەمی ڕۆشنگەری نوێ بەڕاستی بەدی دێت و دواجار زیرەکی دەستکرد دەبێتە ئامرازێک بۆ ئازادی نەک باڵادەستی و هەژموون . پێشەکی: لە سەردەمکدا کە گۆڕانکارییە تەکنیکی و کۆمەڵایەتییەکان بە خێرایی ڕوو دەدەن زیرەکی دەستکرد نەک تەنها وەک ئامرازێکی داهێنەرانە، بەڵکو وەک دیاردەیەکی گشتگیر دەردەکەوێت کە پێناسەی زانین و دەسەڵات و داهێنانی مرۆڤایەتی دووبارە دەکاتەوە.
قسەکردن لەسەر زیرەکی دەستکرد چیتر تەنیا لە مەڕ توانای باشترکردنی بەرهەمهێنان یان ئۆتۆماتیک کردنی پرۆسەکان سنووردار ناکرێت، بەڵکو پرسیارە قووڵەکانی تایبەت بە سروشتی زانین و دادپەروەری کۆمەڵایەتی و لێپرسینەوەی ئەخلاقی و، سیاسەتە ئابوورییەکانی داهاتووش دەگرێتەوە. ئەم تێکەڵاوییە نێوان تەکنەلۆجیا و مرۆڤایەتی وایکردووە زیرەکی دەستکرد ببێتە بابەتێکی زۆر ئاڵۆز و گرنگ، کە پێویستی بە لێکۆڵینەوەیەکی فرەڕەهەند هەیە ، شیکاری فەلسەفی، ڕەخنەی کۆمەڵایەتی، ڕێبازی ئەخلاقی و سیاسییەکان، هەروەها هەڵسەنگاندنی ئابووری و تەکنیکی کۆ بکاتەوە. ئەم توێژینەوەیە پشت بە میتۆدێکی شیکاری و ڕەخنەیی دەبەستێت کە ئامانجی شیکردنەوەی چوار ڕەهەندی سەرەکی زیری دەستکردە: ڕەهەندی فەلسەفی و مەعریفی، کە مامەڵە لەگەڵ پەیوەندی نێوان عەقڵی مرۆڤ و زانستی دەستکرد دەکات.

ڕەهەندی کۆمەڵای□□تی و کلتووری، کە کاریگەریی زیرەکی دەستکرد لەسەر کارلێکی مر□قایەتی و پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکان تاوتوێ دەکات. ڕەهەندی ئەخلاقی و سیاسی، کە لە دادپەروەری و کۆنترۆڵ و بەرپرسیارێتی دەکۆڵێتەوە. ڕەهەندی ئابووری و تەکنیکی کە کاریگەریی زیرەکی دەستکرد لەسەر بەرهەمهێنان و ، داهێنان و ، بازاڕی کار هەڵدەسەنگێنێت.‏گرنگیی ئەم توێژینەوەیە لە خستنەڕووی ئاستەنگ و دەرفەتە تێکەڵەکانی زیرەکی دەستکرددايە، لە ڕێگەی نزیکبوونەوەیەکی گشتگیرەوە کە پشت بە بەڵگە زانستیی□کان و سەرچاوە ئەکادیمیە متمانەپێکراوەکان دەبەستێت لەگەڵ شیکردنەوەیەکی ڕەخنەیی کە هاوسەنگیی□ک لە نێوان تواناکانی زۆری ئەم تەکنەلۆجیایە و مەترسیە ئەگەریەکانیدا ڕادەگرێت. هەروەها توێژینەوەکە هەوڵدەدات دیدکی واقعیانە بۆ داهاتوو بخاتە ڕوو ، کە چۆنیەتی ئاراستەکردنی زیرەکی دەستکرد وەک ئامرازێک بۆ ڕۆشنگەری و ئازادیی مر□قایەتی بخاتەڕوو، نەک وەک ئامرازێک بۆ دووبارە بەرهەمهێنانەوەی هەژموون و کۆنترۆڵکردن . لەم چوارچێوەیەدا توێژینەوەکە ئاسۆیەکی مەعریفی گشتگیر بۆ تێگەیشتن لە زیرەکی دەستکرد وەک فاکتەرێکی کاریگەر لە بنیاتنانی داهاتوودا دەکاتەوە، جەخت دەکاتەوە کە تێگەیشتن لە چوار ڕەهەندەکەی و پێشبینیکردنی کاریگەریەکانی ڕێگەیە بۆ دڵنیابوون لەوەی مر□ق ل□ ناوەندی زانین و بڕیارداندا بمێنێتەوە لەگەڵ بەدیهێنانی هاوسەنگی لە نێوان پێشکەوتنی تەکنەلۆجی و بەها مرۆییەکاندا.

‏یەکەم- ڕەهەندی فەلسەفی و مەعریفی زیرەکی دەستکرد:

چەمکی عەقڵ پێگەیەکی ناوەندی لە مێژووی فەلسەفەدا داگیرکردووە.
لە فەلسەفەی یۆنانەوە عەقڵ پەیوەست بووە بە توانای هەستکردن لە گشتیی□کان و بنیاتنانی بەڵگە ، ئەمەش وایکرد ئەرستۆ مر□ق و□ک ‘ئاژەڵێکی عاقڵ” وەسف بکات. لەسەردەمی مۆدێرندا ڕۆشنگەری هات بۆ ئەوەی عەقڵ پێگەیەکی ستاندارد بدات لە تێگەیشتن لە جیهان و ڕێکخستنی کۆمەڵگەی مر□قایەتی. ئیمانوێل کانت (١٧٢٤-١٨٠٤) کڕۆکی ئەم پڕۆژەیەی لە وتارەکەیدا بە ناوی “ڕۆشنگەری چییە؟” پوختکردەوە کاتێک وتی: “ڕۆشنگەری بریتیی□ لە دەرچوونی مر□ق ل□و کورت بینینەی کە لە مافی خۆیدا ئەنجامیداوە .
کورت بینین لێرەدا بریتیی□ لە بێتوانایی بەکارهێنانی عەقڵ بەبێ ڕێنمایی کەسێکی تر. ئەم تێڕوانینە سەربەخۆیی و ئازادی بە عەقڵ بەخشی و ئاسۆیەکی نوێی ل□ بەردەم مر□قدا کردەوە بۆ ئەوەی خۆی وەک بوونەوەرێکی بیرکەرەوە وەسف بکات کە توانای بڕیاردانی لەسەر چارەنووسی خۆی هەیە. ‏بەڵام ئەوەی ئەمڕۆ جیهان بەهۆی زیرەکی

دەستکردەوە بەخۆیەوە دەیبینێت، لەم تێڕوانینە کانتیە تێدەپەڕێت چونکە چیتر بابەتەکە تەنیا بریتی نییە لە ئازادکردنی عەقڵی مرۆڤ لە بەربەستە دەرەکیەکان، بەڵکو پەیوەندی بە دووبارە پێناسەکردنی خـودی “عەقڵ”ەوە هەیە. زیرەکـی دەسـتکرد تەنیـا وەک ئـامرازێکی یارمەتیدەر بۆ عەقڵی مرۆڤ زیاد ناکرێت، بەڵکو شێوازێکی نوێی عەقڵـانیەت دروسـت دەکـات کە پشـت بە توانـای فێربـوونی خـودی ئەلگۆریتمەکان و پڕۆسێسکردنی داتاکان لەسەر ئاستێکی بێ کۆتایی و ، دەرهێنـانی شێـوازە مەعریفیەکـان دەبەسـتێت کە مـرۆڤ توانـای تێگەیشتنیـانی نەبـووه. مـاکس تیگمـارک (١٩٦٧ –) ئەم گۆڕانکاریە کوالیـتیە دەردب□□ت کاتێک دەڵێت ئێمە چووینەتە قۆناغی “ژیان “، واتە قۆناغێک کە تێدا پەرەسەندن تەنها بە بایۆلۆجی یان کلتوور ناوەستێت، بەڵکو بە زیرەکی دەستکرد کە شێوازە نوێیەکانی ژیان و زانین دروست دەکات.

‏أ – ژیان 1.0 بریتیە لە ژیانی بایۆلۆجی سادە وەک بەکتریا کە تێیدا هەردوو ‘ڕەقەکاڵا’ (جەستە) و ‘نەرمەکاڵا’ (هەڵسوکەوت) تا ڕادەیەک جێگیرن و تەنها لە ڕێگەی پەرەسەندنی بۆماوەیی خاوەوە دەگۆڕێن.

‏ب – ژیان 2.0 ژیانی مرۆڤایەتیە کە تێیدا ڕەقەکاڵای بایۆلۆجی بە شێوەیەکی ڕێژەیی بە جێگیری دەمێنێتەوە، بەڵام مرۆڤ دەتوانێت “نەرمەکاڵاکانی” بگۆڕێت لە ڕێگەی فێربوون و، کلتوورو ، زمانەوە، واتە دەتوانێت خۆی لە ڕووی مەعریفیەوە دووبارە پڕۆگرام بکاتەوە.

‏ج – ژیـان 3.0، کە جێگەی مشتـومڕترین خـاڵە نـوێنەرایەتی ئەو بـوونەوەرانە دەکـات کە توانـای دووبـارە دیزاینکردنـی هەردوو ڕەقەکاڵا و نەرمەکاڵایان پێکەوە هەیە. ئەمەش دەرگا دەکاتەوە بۆ زیرەکـی دەسـتکرد کە توانـای پەرەسـەندنی خێـرای هەیە لە دەرەوەی سنوورە بایۆلۆجیەکان،و داڕشتنی شێوازگەلی نوێی بوون و زانین.. لە ڕاستیدا ئەم گواستنەوەیە کێشەی فەلسەفی گەورە دروست دەکات. یەکەم ئەوەیە کە زیرەکی دەستکرد هەڕەشە لە جیاکردنەوەی نەریتی نێوان “ئامراز” و “عەقڵ” دەکات. بۆ نموونە ئەگەر چاپەمەنی ئامرازێک بوو بێت ب□ ب□□وکردنەوەی بیرۆکەکان، ئەوا سروشتی بنەڕەتی عەقڵی مرۆڤی ن□گ□□□ی. بەڵـام زیرەکـی دەسـتکرد پێـدەچێت لە گەڵ عەقڵـی مرۆڤـدا بەشداری لە کارە سەرەکیەکەیدا بکات کە بریتیە لە بەرهەمهێنانی واتاو زانیاری. بەو شێوەیە لوسیانۆ فلۆریدی فەیلەسوفی ئیتاڵی (١٩٦٤-) ، ئەم گۆڕانکاریە بە هەنگاو نان بۆ سەردەمی “بریکاری زانیاری” وەسف دەکات کە تێیدا زیرەکی دەستکرد تەنها بەرنامە یان ئامێرێک نییە، بەڵکو دەبێتە ئەکتەرێکی مەعریفی نوێ لە ژینگەی

مرۆڤدا کە توانای بڕیاردان و بەشداریکردنی هەیە لە دیاریکردنی ئەوەی کە بە حەقیقەت یان زانیاری دادەنرێت.

ئەم گۆڕانکاریە مشتومڕی فەلسەفیی کۆنەکان دەربارەی سنوورەکانی مرۆڤ زیندوو دەکاتەوە: ئەگەر دیکارت “من بیر دەکەمەوە”ی وەک بنەمایەکی یەقینی مەعریفی دانا، ئایا ئەمڕۆ دەتوانین بانگەشە بکەین کە “خوارزمیەکان (ئەلگوریتمەکان) بیر دەکەنەوە؟ . ئەم خاڵە تایبەتە مشتومڕێکی فراوانی لێ دەکەوێتەوە بە تایبەتی لە کارەکانی نیک بۆستروم فەیلەسوفی سویدی (١٩٧٣-)، لە کتێبەکەیدا دەربارەی “زیرەکی سەروو مرۆیی – ڕێچکەکان و مەترسییەکان و ستراتیژییەکان” لە ساڵی ٢٠١٤دا ناوبراو هۆشداری دەدات کە زیرەکی دەستکرد تواناکانی مرۆڤ تێدەپەڕێنێت ، لەوانەیە عەقڵێکی نوێ بەرهەم بهێنێت کە سەربەخۆ بێت لە مرۆڤ و ڕەنگە لەگەڵ بەرژەوەندیەکانیدا ناکۆک بێت.

ئەم ئەگەرە ئەمڕۆ دەخاتە بەردەم پارادۆکسێکی مەعریفی لە کاتێکدا کانت پێی وابوو کە ڕۆشنگەری واتای ڕزگاربوونی عەقڵی مرۆڤ لە ژێردەستی دەرەکی، زیرەکی دەستکرد لەوانەیە خودی عەقڵی مرۆڤ بخاتە ژێر دەسەڵاتی عەقڵێکی تر کە بەهێزتر و خێراترەوە . بەڵام هەموو فەیلەسوفەکان ئەم بۆچوون و نیگەرانیە پەیڕەو ناکەن. هەندێکیان پێیان وایە کە زیرەکی دەستکرد هەڕەشە نییە بۆ سەر عەقڵی مرۆڤ، بەڵکو درێژکراوەیەکە بۆ عەقڵی مرۆڤ.

شۆشانا زوبۆف ژنە فەیلەسوف و دەروونناسی کۆمەڵایەتی (١٩٥١-)، سەرەڕای هۆشداریەکانی دەربارەی “سەرمایەداریی چاودێری”، دانی بەوەدا ناوە کە ژیریی دەستکرد شێوازگەلی نوێی زانین و پەیوەندیکردن فەراهەم دەکات. ئەمەش دەمانباتەوە بۆ لێکچواندنێکی مێژوویی گرنگ هەروەک چۆن چاپ لە سەدەی پازدەهەمدا بە سەرەتای سەردەمێکی نوێی ڕۆشنگەری دادەنرا، زیرەکی دەستکردیش لەوانەیە چاپی سەردەمی دیجیتاڵی ئەمڕۆ بێت، چونکە تواناکانمان بۆ بەرهەمهێنان و تێگەیشتن لە زانین دوو هێندە دەکات. بەڵام جیاوازیەکە ئەوەیە کە چاپەمەنی ئامرازێک بوو بۆ بڵاوکردنەوەی ئەوەی کە عەقڵی مرۆڤ بەرهەمی دەهێنا، لە کاتێکدا زیرەکی دەستکرد خۆی ناوەڕۆکی مەعریفی نوێ بەرهەم دەهێنێت. ئەمە پرسیارێکی بوونناسیمان (ئەنتەلۆژیمان) بۆ دەوروژێنێت: ئایا زیرەکی دەستکرد بەڕاستی “بیر دەکاتەوە” یان لاسایی بیرکردنەوە دەکاتەوە؟ فەیلەسوفە شیکاریەکان وەک جۆن سیرل، فەیلەسوفی زمان (١٩٣٢-) مشتومڕیەتی و دەڵێت کۆمپیوتەر خاوەنی مەبەست و هۆشیاری نییە، بەڵکو تەنها هێماکان بەپێی ڕێساکان پرۆسەس دەکات. بەڵام داکۆکیکارانی زیرەکی دەستکرد ئاماژە بەوە دەکەن کە توانای

فەربوونی خودکار و خۆگونجاندن لەگەڵ داتاکان ئەمە دەخاتە بەردەم شێوازێکی نوێی عەقڵانییەتی پراکتیکی، تەنانەت ئەگەر بە خودهۆشیاریش بێت. لێرەدا جیاوازی نێوان "عەقڵ وەک هۆشیاری" و "عەقڵ وەک توانای چارەسەرکردن" دەردەکەوێت، کە ئەمەش جیاوازییەک بوو لە سەردەمی ڕۆشنگەری کلاسیکیدا بوونی نەبوو.

لە گۆشەیەکی ترەوە زیرەکی دەستکرد چەمکی ڕاستی دووبارە دادەڕێژێتەوە. لە سەردەمی ڕۆشنگەریدا ڕاستی پەیوەست بوو بە میتۆدی زانستییەوە کە لەسەر بەڵگە و ئەزموون دامەزرا بوو. بەڵام ئەمڕۆ ڕاستی لە ڕێگەی ئەلگۆریتمەکانەوە دووبارە بنیات دەنرێتەوە کە توانای دۆزینەوەی شێوە و نەخشەکانیان هەیە لە داتا گەورەکاندا ، ئەمەش ئاسۆیەکی مەعریفی نوێ دەکاتەوە بەڵام لە هەمان کاتدا نیگەرانییەکان سەبارەت بە "هەژموونی ئەلگۆریتم" لەسەر پرۆسەی داڕشتنی خودی ڕاستی دروست دەکات. ئەگەر عەقڵی مرۆڤ هەڵە بکات و دوچاری تەفرەدان بێت، ئەوا ئەلگۆریتمەکە لەوانەیە جۆرێک لە حەتمیەت بەسەر زانیندا بسەپێنێت و بیگۆڕێت لە بواری گفتوگۆی ئازادەوە بۆ بواری پابەندبوونی ئۆتۆماتیکی. بۆیە دەتوانرێت بوترێت کە ڕەهەندی فەلسەفی و مەعریفی زیرەکی دەستکرد لە نێوان دوو دیدگای ناکۆکدا دەجووڵێتەوە: دیدگایەک کە بە درێژکراوەی پرۆژەی ڕۆشنگەری دایدەنێت لە ڕێگەی فراوانکردنی عەقڵی مرۆڤ و ئازادکردنی لە سنوورداربوونی بایۆلۆجی. دیدگایەکی تر کە بە مەترسییەک بۆ سەر خودی ڕۆشنگەری دایدەنێت، چونکە لەوانەیە سەربەخۆیی عەقڵی مرۆڤ بکۆڕێت بۆ ژێردەستی و سەرپەرشتی عەقڵێکی دەستکرد .

لەناو ئەم گرژییەدا ناوازەیی ساتەوەختی ئێستا حەشاردراوە؛ ئەمە دووبارەکردنەوەی ڕۆشنگەری ئەوروپی نییە بەڵکو ساتێکی نوێیە کە پێویستی بە دووبارە بیرکردنەوە هەیە لە واتای عەقڵ و زانین لەسەردەمێکدا کە سنوورەکانی نێوان مرۆڤ و ئامێر تێکەڵاو بوون.

دووەم – ڕەهەندی کۆمەڵایەتی و کلتووری زیرەکی دەستکرد . دیاردەی زیرەکی دەستکرد چیتر تەنها تەکنەلۆژیایەک نییە کە لە تاقیگەکان یان پیشسازییەکاندا قەتیس کرابێت، بەڵکو بووەتە هۆکارێکی کاریگەر لەسەر پێکهاتەی خودی کۆمەڵگە مرۆییەکان. ئەوەی ئەمڕۆ ڕوودەدات تەنها ئۆتۆماتیک کردنی پرۆسەی نەریتییەکان نییە، بەڵکو داڕشتنەوەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و کلتوورییەکانە بە شێوازێک کە ڕۆڵی تاکەکان و دامەزراوەکان و کۆمەڵگە بە گشتی دەخاتەوە ژێر پرسیار و پێداچوونەوە .

توانای پرۆسیسکردنی داتا زۆرەکان، پێشبینیکردنی ڕەفتاری مرۆڤ و ، تایبەتمەندکردنی ناوەڕۆکی کلتووری و ڕاگەیاندن پرسیاری سەرەکی

دەوروژێنێت دەربارەی ئەوەی کە خاوەنی زانیاریە و کە ئاراستەی دەکات و چۆن دەسەڵاتی کۆمەڵایەتی بەڕێوە دەبرێت. لەم چوارچێوەیەدا زوبۆف جەخت دەکاتەوە کە زیرەکی دەستکرد کاتێک لە چوارچێوەی "سەرمایەداریی چاودێری"دا بەکاردەهێنرێت، تەنها کار بۆ ئاسانکاری خزمەتگوزاریەکان یان باشترکردنی کارایی ناکات، بەڵکو میکانیزمگەلی نوێ بۆ باڵادەستی و کۆنترۆڵی کۆمەڵایەتی دروست دەکات لە ڕێگەی چاودێریکردنی ڕەفتارەکان و پێشبینیکردنیان و گۆڕینیان بە شێوازێک کە خزمەت بە بەرژەوەندیەکانی لایەنە زاڵەکان بکات. بە واتایەکی تر زیرەکی دەستکرد لە ڕووی کلتووری یان کۆمەڵایەتیەوە بێلایەن نییە، بەڵکو هەمیشە هەڵگری گریمانە ئەخلاقی و سیاسیەکانە و پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان بە شێوازێکی نوێ بەرهەم دەهێنێتەوە. لەلایەکی ترەوە زیرەکی دەستکرد دەتوانێت کارلێکی کۆمەڵایەتی و کلتووری بە شێوازی بێوێنە بەهێزتر بکات. ئێستا گەیشتن بە سەرچاوە زانستیە جۆراوجۆرەکان بە خێراییەکی بێوێنە مومکین بووە، و کارلێککردن لەگەڵ ناوەڕۆکی کلتووری جۆراوجۆر دەرفەتی فراوانتر دەدات بە تاکەکان و کۆمەڵگەکان بۆ تێگەیشتن لە جیهان و ئاڵوگۆڕکردنی بیرۆکەکان.
تیگمارک ڕوونیدەکاتەوە کە زیرەکی دەستکرد دەتوانێت چەند هەندەی توانای عەقڵی مرۆڤ بێت لەسەر ئاستی کۆمەڵایەتی و کلتووری ئەگەر ئاراستە بکرێت بۆ بەهێزکردنی هاوکاری و زانینی هاوبەش، نەک تەنها سەرنج خستنە سەر کۆنترۆڵی ئابووری یان سیاسی. ئەم جیاوازییە لە ئەنجامە کۆمەڵایەتی و کلتووریەکاندا، ڕەنگدانەوەی مشتومڕێکی بنەڕەتی هەیە، چونکە زیرەکی دەستکرد ئامرازێک نییە کە ئەنجامە دیاریکراوەکانی هەبێت، بەڵکو پلاتفۆرمێکی ئەگەریە بۆ گۆڕینی پێکهاتە کۆمەڵایەتی و کلتووریەکان بەپێی ئەو هەڵبژاردن و سیاسەتانەی کە دەگیرێنە بەر. بۆ نموونە لە بواری پەروەردەدا زیرەکی دەستکرد بووەتە خاوەنی توانای پێشکەشکردنی شێوازەکانی فێربوونی تاکەکەسی کە پشت بە تواناکانی هەر فێرخوازێک دەبەستێت، ئەمەش ئاسۆیەکی نوێ بە دابەشکردنەوەی هەلی خوێندن دەکاتەوە، بەڵام لە هەمان کاتدا مەترسیەکانی جیاوازی کۆمەڵایەتی دروست دەکات ئەگەر دادپەروەری لە بەردەستبوونی ئەم ئامرازانەدا نەبێت.
سەرەڕای ئەمانە نیک بۆستروم ئاماژە بەوە دەکات کە زیرەکی دەستکرد لەوانەیە جۆرێکی نوێی جیاوازی دروست بکات لە نێوان کۆمەڵگە پێشکەوتووە تەکنەلۆژیەکان و ئەوانەی کە دواکەوتوون لە بواری پیشەسازیدا، ئەمەش نایەکسانی کۆمەڵایەتی و کلتووری قووڵتر دەکاتەوە و شێوازگەلێکی نوێی باڵادەستی ئابووری و سیاسی بەرهەم دەهێنێتەوە. ئەم مەترسیانە هۆشداریەکانی فەیلەسوفانی کۆمەڵناسی

دەبارەی تەکنەلۆژیا زیندوو دەکەنەوە، چونکە پێشکەوتنی تەکنیکی بە تەنها گەرەنتی پێشکەوتنی مرۆڤ ناکات، بەڵکو پشت بەوە دەبەستێت کە چۆن ئەم ئامرازانە لە چوارچێوەی کۆمەڵایەتی دادپەروەرانە و یەکساندا بەکاردەهێنرێن .

لە ڕەهەندی کلتووریشدا زیرەکی دەستکرد پێناسەی بەرهەمهێنانی کلتووری خۆی دووبارە دەکاتەوە. ئەلگۆریتمەکان توانای دروستکردنی دەق و وێنە و مۆسیقایان هەیە، ئەمەش مرۆڤ دەخاتە بەردەم پرسیارێک دەبارەی واتای داهێنان و کلتوور. ئایا ناوەڕۆکی دروستکراوی ئامێر بەشێکە لە کولتووری مرۆڤایەتی یان بەرهەمێکی لاوەکییە کە تەنها پشت بە چوارچێوەی کولتووری مرۆڤ دەبەستێت؟ ئەم ئاڵنگاریە مشتومڕێکی فەلسەفی کولتووریی نوێ دەوروژێنێت و ڕەنگدانەوەی ئەوەیە کە چۆن زیرەکی دەستکرد چیتر تەنها ئامرازێک نییە بە ئاسانکاری بەرهەمهێنان، بەڵکو بووەتە هاوبەشێک لە داڕشتنی خودی کولتووردا، لەگەڵ ئەو دەرئەنجامە کۆمەڵایەتیانەی کە لەسەر بەها و پراکتیکە کولتووریەکان دروست دەبێن. لێرەوە ڕوون دەبێتەوە کە ڕەهەندی کۆمەڵایەتی و کلتووری زیرەکی دەستکرد کۆکەرەوەی نێوان تواناکانی ڕۆشنگەری نوێیە واتە فراوانکردنی زانین و تواناکانی مرۆڤ و مەترسیەکانی باڵادەستیی نوێ ، جا لەسەر ئاستی دەسەڵات بێت یان بەها کلتووریەکان. ئەمەش وای لێدەکات ئەم ڕەهەندە زۆر گرنگ بێت لە تێگەیشتن لە زیرەکی دەستکرد وەک دیاردەیەک کە لە سنووری تەکنەلۆژیا تێدەپەڕێت بۆ ئەوەی ببێتە ئەزموونێکی کۆمەڵایەتی و کلتووری کە جیهانی دەوروبەرمان دووبارە دادەڕێژێتەوە.

سێیەم – ڕەهەندی ئەخلاقی و سیاسی زیرەکی دەستکرد یەکێکە لەو تەوەرانەی کە زۆرترین مشتومڕی لەسەرە لە گفتوگۆ هاوچەرخەکاندا دەبارەی تەکنەلۆژیا و گۆڕانکاریە کۆمەڵایەتیەکان. توانای ئەلگۆریتمیەکان بۆ کۆکردنەوەی داتا گەورەکان و شیکارکردنی ڕەفتارەکانی تاک و ، پێشبینیکردنی بڕیارەکان وا دەکات زیرەکی دەستکرد ببێتە ئامرازێک کە خاوەنی هێزێکی زۆرە و کاریگەری ڕاستەوخۆی لەسەر ژیانی تاکەکان و کۆمەڵگەکان دەبێت . لەم چوارچێوەیەدا پرسەکانی دادپەروەری کۆمەڵایەتی سەرهەڵدەدەن چونکە ئەلگۆریتمەکان دەتوانن جیاکاری کۆمەڵایەتی یان ڕەگەزی دووبارە بەرهەم بهێننەوە، یان کەلێنە ئابووری و سیاسییە بەردەستەکان قووڵتر بکەنەوە. ئەو داتا مێژوویانەی کە دەخرێتە ناو مۆدێلەکانی زیرەکی دەستکردەوە، بێلایەن نین، بەڵکو لایەنگریەکیان تێدایە کە ڕەنگە ببێتە هۆی ئەنجامی نادادپەروەرانە، ئەمەش هەڕەشەیەکی ئەخلاقی بنەڕەتی پێکدێنێت . لە هەمان کاتدا ئەم ڕەهەندە سیاسییە پرسیار دەبارەی کۆنترۆڵکردن دەوروژێنیت:

کە توانای دیزاینکردنی ئەلگۆریتمەکانی هەیەو کە بڕیار لە سەر ئەولەویەتەکانیان دەدات؟

بۆسترۆم ئاماژە بەوە دەکات کە زیرەکی سەروو مرۆیی لەوانەیە ببێتە ئامرازێک بۆ باڵادەستی ئەگەر چوارچێوەی ڕێکخستنی توند نەسەپێنرێت، چونکە ئەو قەوارانەی کە توانای پەرەپێدانی ئەم زیرەکییان هەیە دەتوانن کاریگەرییەکی بێوێنە لەسەر ئابووری و سیاسەتی جیهانی پێکبهێنن. لێرەدا زیرەکی دەستکرد دەبێتە زیاتر لە تەنها ئامرازێکی تەکنەلۆژی، هاوکات دەبێتە هێزێکی سیاسی پۆتانسێڵ کە توانای داڕشتنەوەی پێکهاتە نەریتییەکانی دەسەڵاتی هەیە. بەڵام زیرەکی دەستکرد توانای ئازادبوون و زانینیشی هەیە ئەگەر بە هۆشیاری و ئەخلاقی بەکاربهێنرێت. هەروەها دەتوانێت کۆمەڵگەکان بە هێز بکات بە دەستڕاگەیشتن بە زانیاری دروست و شیکردنەوەی داتاکان بە شێوازێک کە دادپەروەری و یەکسانی بەهێزتر بکات، وەک لە بوارەکانی پەروەردە و تەندروستی و بەڕێوەبردن و کارگێڕی گشتیدا دەبینرێت .

لەم چوارچێوەیەدا ماکس تیگمارک ئاماژە بەوە دەکات کە زیرەکی دەستکرد دەتوانێت تواناکانی عەقڵی مرۆڤ بە کارلێکی کۆمەڵایەتی و مەعریفی چەندبارە بکاتەوە بە مەرجێک سیاسەتێکی ڕوون دابنرێت کە پێشینەی ئەخلاقی و کۆمەڵایەتی دیاری بکات. لە ڕوانگەیەکی فەلسەفی ڕەخنەگرانەوە، دەکرێت ئەم ئاڵنگاریانە بەراورد بکرێن بەوەی کانت دەربارەی ڕۆشنگەری خستبوویەڕوو، کانت ڕۆشنگەری بە ئازادکردنی مرۆڤ لە ژێردەستی دەرەکی و توانای بەکارهێنانی عەقڵی خۆی بە شێوەیەکی سەربەخۆ دادەنا. بەڵام زیرەکی دەستکرد پرسیارێکی بە شێوازێکی نوێ دەخاتەوە ڕوو: ئایا مرۆڤ توانای سەربەخۆیی بیرکردنەوەی هەیە ئەگەر بڕیار و زانین بەشێکی بکەوێتە ژێر دەسەڵاتی سیستەمی زیرە ناهۆشیارەکانەوە ؟ لێرەدا دیدگای کانت لەگەڵ ڕەخنەکانی هابرماس فەیلەسوفی ڕەخنەگر (١٩٢٩-) دەپچڕێت ، کە پێی وابوو ڕۆشنگەری ڕاستەقینە تەنها لە چوارچێوەیەکی گشتی کارلێککاردا بەدیدێت کە تێیدا گفتوگۆی ئازاد و لێپرسینەوەی بەکۆمەڵی تێدا ئەنجام دەدرێت، نەک لە گۆشەگیری تاک یان لە چوارچێوەی هێزێکی تاکلایەنەدا. لەم ڕوانگەیەوە دەکرێت بوترێت کە زیرەکی دەستکرد تاقیکردنەوەیەکە بۆ خودی چەمکی ڕۆشنگەری: یان تواناکانی مرۆڤ بۆ بیرکردنەوەی ئازاد و ڕزگاربوون بەهێز دەکات، یان دەبێتە میکانیزمێکی نوێ بۆ زاڵبوون و کۆنترۆڵکردن ئەگەر کۆنترۆڵی ئەخلاقی و سیاسی نەبێت. بەو شێوەیە ڕەهەندی ئەخلاقی و سیاسی وەک گۆڕەپانێکی مشتومڕاوی دەردەکەوێت، کە کۆکەرەوەی نێوان ئەو دەرفەتانەیە کە زیرەکیی دەستکرد پێشکەشی دەکات بۆ بەهێزکردنی

دادپەروەری و ئازادی و مەترسییەکانی پەیوەست بە کۆنترۆڵکردن و جیاکاری و دووبارە بەرهەمهێنانەوەی پێکهاتە دەسەڵاتدارییەکان. ئەمەش وادەکات بیرکردنەوەی ڕەخنەیی و فەلسەفی پەیوەست بێت بە ئاراستەکردنی ئەم گۆڕانکاریە تەکنیکیە بە شێوازێک کە لەگەڵ بەها مرۆییە بنەڕەتییەکاندا بگونجێت و بە ڕۆحی ڕۆشنگەرییەوە ڕووناک بکرێتەوە، بەڵام ئاگاداری ئەو ئاڵنگاریە نوێیانە بێت کە سەدەی هەژدەهەم نەیبینیون..

چوارەم – ڕەهەندی ئابووری و تەکنەلۆژی زیرەکی دەستکرد . ژیریی دەستکرد چیتر تەنها ئامرازێکی تەکنیکی نییە، بەڵکو بووەتە ڕەگەزێکی سەرەکی لە داڕشتنەوەی ئابووری جیهانی و پێکهاتە تەکنیکییەکانی کە لەسەری دامەزراوە. تواناکانی بە شیکردنەوەی داتا گەورەکان و پێشبینیکردنی خواست، باشترکردنی بەرهەمهێنان و، ئۆتۆماتیککردنی پرۆسە ئاڵۆزەکان، بووەتە هۆی گۆڕانکاری قوڵ لە بازاڕی کار، لە مۆدێلەکانی بازرگانی و، لە پرۆسەی بڕیاردانی دامەزراوەیی و کومپانیاکان . زیرەکی دەستکرد سەرچاوە مرۆیی و مادییەکان دووبارە دابەش دەکاتەوە و چەمکی کارایی و بەرهەمهێنان دەگۆڕێت، چونکە سەرکەوتنی ئابووری چیتر تەنها پەیوەست نییە بە سەرچاوە نەریتییەکانەوە، بەڵکو پەیوەستە بە توانای خاوەندارێتی و بەکارهێنانی سیستەمی زیرەکی کاراوە.

لەلایەنی بازاڕی کارەوە کاریگەرییەکان دوو لایەنەن؛ لە لایەکەوە زیرەکی دەستکرد دەتوانێت بەرهەمهێنان زیاد بکات و دەرفەتی کاری نوێ لە بوارەکانی توێژینەوە، دیزاین و، چاککردنەوەی تەکنیکیدا دروست بکات؛ لە لایەکی ترەوە دەبێتە هۆی خۆکارکردن یان ئۆتۆماتیککردنی کارە ڕۆتینییەکان و فشار لەسەر ئەو کارامەیانە زیاد دەکات کە پەیوەستن، ئەمەش ڕەنگە ببێتە هۆی دروستبوونی کەلێنی ئابووری لە نێوان وڵاتانی پێشکەوتوو و تازە پێگەیشتووەکان و لە نێوان ئەو کەسانەی کە شارەزایی بەرزیان هەیە و ئەوانەی کە شارەزایی لاوازیان هەیە. ئەم گۆڕانکاریە بڕیار بەدەستانی ئابووری ناچار دەکات بیر لە ستراتیژیەتێک بکەنەوە بۆ دووبارە پەروەردە کردنەوەی هێزی کار و پەرەپێدانی سیستەمەکانی پەروەردە کە لەگەڵ سەردەمی زیرەکی دەستکردا بگونجێن. لەسەر ئاستی تەکنیکیش زیرەکی دەستکرد بە شێوەیەکی بەهێز بەشداری دەکات لە خێراکردنی داهێنانی تەکنەلۆژی.

ئەلگۆریتمەکان کە توانای فێربوونی خودکار و باشترکردنی کارایی خۆیان هەیە بە تێپەڕبوونی کات گەشەپێدانی نەرمەکاڵا و بەرهەمەکان خێراتر و وردتر دەکەن. ئەمەش ژینگەیەکی ئابووری دروست دەکات کە زیاتر پشت بە توانای کێبڕکێ لە تەکنەلۆژیا زیرەکاندا دەبەستێت و

، خاوەندارێتی فیکری و توانای پەرەپێدانی ئەلگۆریتمەکان دەکاتە هۆکاری سەرەکی بۆ باڵادەستی ئابووری. بەڵام ئەم هێزە تەکنیکیە بێ مەترسی نییە. ژێرخانی دیجیتاڵی و پشت بەستنی ئابوورییەکان بە سیستەمە زیرەکەکان، وایان لێ دەکات زیاتر بەرەوڕووی هێرشی ئەلیکترۆنی و شکستی تەکنیکی ببنەوە ، ئەمەش پرسیار دەربارەی ئاسایشی ئابووری و تەکنیکی دروست دەکات و ، پێویستی بە پەرەپێدانی ستانداردی توند هەیە بۆ بەڕێوەبردنی مەترسییەکان و پاراستنی داتاو زانیارییە هەستیارەکان . سەرەڕای ئەمانەش توێژەران ئاماژە بەوە دەکەن کە زیرەکی دەستکرد خەریکە خودی چەمکی بەهای ئابووری خۆی دەگۆڕێت. داتا بووەتە سەرچاوەیەکی بنەڕەتی و ، مافی گەیشتن بەو داتایە کەبەکەی ئابووری کۆنترۆڵ دەکات لە کاتێکدا ئەلگۆریتمەکان چۆنیەتی لێکدانەوە و بەکارهێنانی ئەم داتایە کۆنترۆڵ دەکەن. ئەمەش شێوازی نوێی کۆنترۆڵی ئابووری لە نێوان کۆمپانیا گەورەکان و ئەو وڵاتانەی کە توانای وەبەرهێنانیان لە تەکنەلۆژیای پێشکەوتوودا هەیە بەرهەم دەهێنێتەوە و ، ئاڵنگاری دادپەروەری ئابووری لەسەر ئاستی ناوخۆیی و نێودەوڵەتی دروست دەکات. لە ڕێگەی ئەم شیکارییەوە ڕوون دەبێتەوە کە ڕەهەندی ئابووری و تەکنیکی زیرەکی دەستکرد بە تێکەڵبوون لە نێوان دەرفەتەکان و مەترسییەکاندا تایبەتمەندن ، دەرفەتی بێوێنە بۆ گەشە و داهێنان دەڕەخسێنێت، بەڵام لە هەمان کاتدا فشار لەسەر بازاڕی کار دروست دەکات و ، دەسەڵاتی ئابووری بە شێوازێک دادەڕێژێتەوە کە پێویستی بە سیاسەتی ژیرانە هەیە بۆ دڵنیابوون لە هاوسەنگی نێوان پێشکەوتنی ئابووری و سەقامگیری کۆمەڵایەتی. تێگەیشتن لەم ڕەهەندە بنەمایەکی سەرەکییە بۆ هەر گفتوگۆیەکی گشتگیر دەربارەی داهاتووی زیرەکی دەستکرد و ڕۆڵی لە بنیاتنانی کۆمەڵگەیەکی دادپەروەر و بەردەوام.

‏- کۆتایی شیکاری (زیرەکی دەستکرد لە نێوان ڕۆشنگەری و گۆڕانکارییەکانی داهاتوودا): لێکۆڵینەوە لە چوار تەوەرەی زیرەکی دەستکرد ئەوەی دەرخست کە ئەم دیاردەیە تەنها شۆڕشێکی تەکنیکی نییە، بەڵکو نوێنەرایەتی سەردەمێکی نوێی ڕۆشنگەری مەعریفی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی دەکات.

لە ڕەهەندی فەلسەفی و مەعریفییەوە، زیرەکی دەستکرد وەک درێژکراوەیەکی عەقڵی مرۆڤ دەردەکەوێت توانای پێناسەکردنەوەی سنوورەکانی زانین و توانای فێربوونی هەیە، هەروەک ماکس تیگمارک لە ڕێگەی تێڕوانینی ژیان 3.0 ڕوونی کردەوە ئەم بازدانە مەعریفییە ڕۆحی ڕۆشنگەری ئەوروپی دەهێنێتەوە یاد، بەڵام پرسیارێکی بنەڕەتیمان دەخاتە بەردەم: ئایا عەقڵی مرۆڤ سەربەخۆ دەمێنێتەوە،

یان عەقڵی دەستکرد دەبێتە هاوبەش یان باڵاتر لە بەرھەمھێنانی زانیندا؟ .
لەسەر ئاستی کۆمەڵایەتی و کلتووری زیرەکی دەستکرد خەریکە پەیوەندیەکانی نێوان تاکەکان و دامەزراوەکان دووبارە داد□□ژ□تەوە، ھەروەھا تواناکانی گەیشتن بە زانین و پراکتیکە کلتووریەکان فراوانتر دەکات، بەڵام لە ھەمان کاتدا پێکھاتە دەسەڵاتداریەکان دووبارە بەرھەم دەھێنێتەوە ئەگەر خراپ بەکاربھێنرێت. ئەم ھاوسەنگیە لە نێوان ڕۆشنگەری و کۆنترۆڵکردندا نوێنەرایەتی ناوەڕۆکی ئاڵنگاریە کۆمەڵایەتیەکەی زیرەکی دەستکرد دەکات، کە تێیدا کاریگەری ڕاستەقینە لە چۆنیەتی ئاراستەکردنی تەکنەلۆژیادا بۆ بەھێزکردنی دادپەروەری و زانیاری ھەمەلایەنە .
لەلایەکی ترەوە ڕەھەندی ئەخلاقی و سیاسی سەرنج دەخاتە سەر مەترسیەکان و دەرفەتەکان کە زیرەکی دەستکرد لە بواری دەسەڵات و بەرپرسیارێتیدا دروستی دەکات. ئەلگۆریتمەکان کاتێک بەبێ چوارچێوەی ئەخلاقی و سیاسی ڕوون دیزاین دەکرێن، دەتوانن ببنە ئامرازێک بۆ کۆنترۆڵکردن و دووبارە بەرھەمھێنانەوەی کەلێنە کۆمەڵایەتی و سیاسیە بەردەستەکان، لە بەرامبەردا دەتوانرێت زیرەکی دەستکرد بەکاربھێنرێت بۆ بەھێزکردنی دادپەروەری و شەفافیەت و لێپرسینەوە لە پڕۆسەی دامەزراوەیی و کۆمەڵایەتیدا.
ئەمەش ڕەنگدانەوەی ناوەڕۆکی چەمکی ڕۆشنگەریە لای کانت و ھابرماس ، لەگ□□ پ□یوستی نوێکردنەوەی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئاڵنگاریە ھاوچەرخەکان. لەلایەکی ترەوە دەبینین کە ڕەھەندی ئابووری و تەکنیکی توانای زیرەکی دەستکرد ڕەنگدەداتەوە لەسەر دابەشکردنەوەی ھێزی ئابووری، بەھێزکردنی داھێنان و ، بەرزکردنەوەی ئاستی بەرھەمھێنان، بەڵام لە ھەمان کاتدا ئاڵنگاریگەلێک دەخاتە ڕوو کە پەیوەندیان بە بازاڕی کار، دابەشکردنی سەرچاوەکان و ، ئاسایشی تەکنیکیەوە ھەیە. لێرەدا زیرەکی دەستکرد وەک فاکتەرێکی سەرەکی دەردەکەوێت لە داڕشتنەوەی سیستەمە ئابووریەکاندا، بە شێوەیەک کە سەرکەوتنی ئابووری تەنھا پشت بە سەرچاوە نەریتیەکان نابست□□ت، بەڵکو بە توانای بەڕێوەبردنی داتا و ئەلگۆریتمەکان بە شێوەیەکی کاریگەر . لە دەرەنجامی ئەم شیکاریە گشتگیرەدا دەتوانرێت ئەمە ھەڵجێنێن کە زیرەکی دەستکرد نوێنەرایەتی دەرفەتێک دەکات بۆ ڕۆشنگەری نوێ، ئەگەر بە ھۆشیاری و بەرپرسیارێتیەوە بەکاربھێنرێت، بەڵام لە ھەمان کاتدا نوێنەرایەتی تاقیکردنەوەیەکیش دەکات بۆ مرۆڤایەتی: ئایا دەتوانین سەربەخۆیی عەقڵ، دادپەروەری کۆمەڵایەتی، بەھا ئەخلاقییەکان و، ھاوسەنگی ئابووری بپارێزین لە بەرامبەر ھێزێکی تەکنیکی باڵادا؟.داھاتوو پێشوەخت دیارینەکراوە،

بەڵکو پشت بەوە دەبەستێت کە تا چەندە توانامان هەیە سیاسەتێکی یەکگرتوو و چوارچێوەیەکی ئەخلاقی و ڕێکخراوەیی دابڕێژین، کە زیرەکی دەستکرد بکاتە ئامرازێک بۆ ئازادی مرۆڤایەتی و پێشکەوتنی هەمەلایەنە نەک ئامرازێک بۆ باڵادەستی و کۆنترۆڵکردن.

٤- پێشنیارەکان (تێڕوانینی داهاتوو):

بۆ لەبەرچاوگرتنی شیکاری یەکگرتووی چوار تەوەرەکە، پێدەچێت ڕوون بێت کە زیرەکی دەستکرد بەردەوام دەبێت لە ڕۆڵ گێڕانی سەرەکی لە داڕشتنی داهاتووی مرۆڤایەتیدا لەسەر ئاستی مەعریفی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابووری. لە ڕوانگەی داهاتووشەوە دەتوانرێت سێ ڕەهەندی سەرەکی بۆ گەشەپێدانی بەردەوامی زیرەکی دەستکرد وێنا بکرێت، کە ئەمانەن: –

١- برەودان بە ڕۆشنگەریی مەعریفی لە ڕێگەی ئاڕاستەکردنی زیرەکی دەستکردەوە بۆ قووڵکردنەوەی توانای مرۆڤ لە تێگەیشتن و بڕیاردانی سەربەخۆدا، ئەمەش لە ڕێگەی ئاوێتەکردنی تەکنیکەکانی فێربوونی خودی و کارلێکی مەعریفیەوە، بە جۆرێک کە توانای شیکردنەوەی زانیاریەکان و بڕیاردانی ڕۆشنبینانە بەهێز بکات. ئەمەش پەرەپێدانی ئامرازە فێرکاریە دیجیتاڵیە پێشکەوتووەکان و ناوەندەکانی توێژینەوە دەگرێتەوە کە پشت بە زیرەکیی دەستکرد دەبەستن، بۆ ئاسانکردنی دەستگەیشتن بە مەعریفەی زانستی و ڕۆشنبیری بە شێوەیەکی بەرفراوانتر.

٢- بەدیهێنانی دادپەروەریی کۆمەڵایەتی و کولتووری و سیاسی، کە تێیدا پێویستە چوارچێوەی ئەخلاقی و یاسایی توند دابنرێت بۆ ڕێکخستنی دیزاین و بەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد، ئەمەش لە پێناو مسۆگەرکردنی شەفافیەت، کەمکردنەوەی جیاکاری و پاراستنی مافە تاکەکەسی و گشتیەکان. هەروەها سیاسەتە ڕێکخراوییەکان دەتوانن بەشداریی هاووڵاتیان لە بڕیاردانی تایبەت بە ئەلگۆریتمەکان بەهێز بکەن، ئەمەش لە ڕێگەی ئەنجومەنی چاودێریی سەربەخۆ و میکانیزمی ڕوونی لەپرسینەوە.

٣- بەدیهێنانی گەشەپێدانی ئابووری بەردەوام و هاوسەنگی تەکنیکی؛ بۆیە پێویستە وەبەرهێنان لە زیرەکی دەستکردا بکرێت بە برەودان بە داهێنان و باشترکردنی بەرهەمهێنان و دابەشکردنەوەی سەرچاوە ئابووریەکان بە شێوەیەکی دادپەروەرانە، لەگەڵ دانانی بەرنامە بۆ شیاندنەوەی هێزی کار و پەرەپێدانی لێهاتوویە دیجیتاڵیەکان، بۆ دڵنیابون لەوەی کەلێنی نێوان تاکەکان و وڵاتان خراپتر نەبێت. “هەروەها پێویستە جەخت لەسەر ئاسایشی دیجیتاڵی و پاراستنی

ژێرخانی هەستیار لە هەڕەشە تەکنیکیەکان بکرێتەوە، بۆ مسۆگەرکردنی بەردەوامی گەشەی ئابووری بەبێ زیانگەیاندن بە سەقامگیری کۆمەڵایەتی. جێبەجێکردنی ئەم دیدگا ئایندەیە پێویستی بە ڕێبازێکی فرە ڕەهەند هەیە کە پەروەردە و ڕاهێنان و چوارچێوە یاسایی و ئەخلاقیەکان و وەبەرهێنانی ئابووریی بەردەوام ک□ بکاتەوە. ‏□ پێویستە کلتوورێکی کۆمەڵایەتی هۆشیار سەبارەت بە گرنگی زیرەکی دەستکرد بونی هەبێت، کە تێیدا نەک تەنها وەک ئامرازێکی تەکنیکی، بەڵکو وەک هاوبەشێکی سەرەکی لە بنیاتنانی کۆمەڵگەیەکی دادپەروەرتر و داهێنەرتر و گەشەسەندووتر سەیر بکرێت. لە کۆتایدا دەکرێت بگوترێت زیرەکیی دەستکرد هەڵگری بەڵێنێکی یەکجار گرنگە؛ یا ئەوەتا دەبێتە ئامرازێک بۆ فراوانکردنی ئازادیی مر□ق و مەعریفەکەی و بەدیهێنانی دادپەروەری، یان دەبێتە هۆکارێک بۆ بەرهەمهێنانەوەی باڵادەستی و کۆنترۆڵکردن، ئەگەر بێت و پێوەرە ئەخلاقی و سیاسییەکان لە ئارادا نەبن. بەرپرسیارێتیی کۆمەڵگەی مر□قایەتی لەوەدایە کە ئەم هێزە بە شێوەیەکی ستراتیژی ئاڕاستە بکات، بە جۆرێک کە مسۆگەریی ئەوە بکات سەردەمی ڕۆشنگەریی نوێ بە کردار بێتە دی، نەک تەنها پێشکەوتنێکی تەکنیکیی بێلایەن بێت.

نووسینی: د . حسام الدين فياض – انفاس نت – من اجل الثقافة العلمانية وانسان ١٦ تشرين الثاني نوفمبر ٢٠٢٥
‏ و . لە عەرەبیەوە (یاسین لەتیف)

تاوانبارێکی گرنگی تاوانی جینۆسایدی بارزانیەکان و ئەنفال مرد.. عەلی مەحمود محەمەد

فارس نیعمە حوسێن محیاوی Neama Hussain AL-mihiwai Faris ناسراو بە ئەبو ریم, لەدایکبووی 1940-07-03 , سەر بە خێڵی محێیە کە لە شاری یوسفیەی خوارووی بەغداو ناو شاری بەغدا جێگیرن, لە شیعەو

سونە پێك هاتوون, فارس لە باڵە شیعەكەیەتی.
فارس نیعمە دەرچووی خولی 36 ی كۆلێژی سەربازی بووە لە ساڵی 1960, بەشداری كودەتای سەربازی بەعسییەكانی كردووە لە 8ی شوباتی 1958, رۆژی 9ی شوبات سوكایەتی بە جەستەی عەبدالكەریم قاسم كردووە , لە بەردەم كەناڵەی راگەیاندن جەستە ساردو سڕەكەی بە قژ رایكێشاوە, هەرچەندە سەرباز بووە, لە لە ئەشكەنجەدانی سەلام عادیل بەشداری كردووە, دەرچووی خولی 35ی كۆلێجی ئەركانە لە ساڵی 1970.
زۆر پۆستی گرنگی لە سلكی سەربازی عێراقی وەرگرتووە, لەوانە ڕاگری كۆلێژی ئەركان لە ساڵی 1982، جێگری سەرۆكی ئەركانی سوپا بە كاروباری راهێنان، سەرۆكی زانكۆی البكر بۆ خوێندنی باڵای سەربازی , لە ساڵی 1983 بووە بە فەرماندەی فەیلەقی 1 , لە ساڵی 1988 بە وەكالەت فەرماندەی فەیلەقی 5 بووە.
عەقید نیعمە فارس محیاوی كە ئەوكاتەی فەرماندەی لیوای 6ی زرێپۆش بوو, فەرماندەیی سەركوتكردنی راپەڕینی سەفەری شیعەكانی كردووە لە لە رێكەوتی 8 و 9ی شوباتی ساڵی 1977, كە بەعس رێگەری كرد ئەو ساڵە شیعەكان ئەربەعینییە بكەن, ئەو تاوانە لە مێژوودا بە روداوی خان نص بەناو بانگە(خان ئەلحەماد (خان نص) یەكێكە لە گرنگترین شوێنە مێژووییەكانی قەزای ئەلحەیدەرییە لە پارێزگای نەجەف).
لیواكەی محیاوی لە نزیك شاری موسەیب جێگیر ببوو, نزیكەی 40 كیلۆمەتر لە كەربەلاوە دوور بوو، نزیكترین پێكهاتەی سەربازی بووە لە شوێنی راپەڕینەكەوە. لیوای زرێپۆشی شەشەم بە هەر سێ كەتیبەكەی و فەوجی پیادەی میكانیكیەكەیەوە رۆڵی سەرەكییان گێڕا لە سەركوتكردنی راپەڕینەكە, راپەڕینەكە تاكو رێكەوتی 12ی شوبات بە تەواوی دامركاندەوە, لەو روداوەدا دەیان كەس كوژران و سەدان كەسیش لە راپەڕیوانان دەستگیر كران.
فارس نیعمە لە رێكەوتی 1ی فیبریوەری ساڵی 1976 پلەی سەربازی فەریق روكنی بە صەدام حوسەن بەست, لە گەڵ بەخشینی ماجستەر لە بواری زانستی سەربازی, لە كاتێك رۆژێك سەربازی نەكردبوو, لە رێكەوتی 17-7-1979 پلەی موهیب روكن لە لایەن ئەنجومەنی سەركردایەتی شۆرشەوە پێ بەخشرا, پۆستێك وەنەی لە جیهاندا نەبووە
.
بە پێی بەڵگەنامەی كۆمیسیۆنی باڵای نیشتمانی بۆ ریشەكێشكردنی بەعس – بەشی زانیاری، ژمارە 1، ڕیكەوتی 2-1-2005، سەبارەت بە لیوا ڕوكن نیعمە فارس محیاوی هاتووە (لیوا ڕوكن ، ئەفسەری پێشووی هێزە چەكدارەكان، لە ڕیزەكانی سەربازیی بەرز بوەوە تاكو گەیشتە پلەی لیوا روكن، وە لە ڕیزەكانی پارتی بەعسی لە ناوچوو (بیرەی سەربازی) سەركەوت تا گەیشتە تا بوو بە ئەندامی مەكتەبی سەربازی

(سکرتێری لقی سەربازی حوتەین و یەرموك)، پاشان وەك باڵیۆز لە یەکێك لە وڵاتان دامەزرا، یەکێکە لە تاوانبارانی سەردەمی شەڕی ئێران و عێراق، کە سەرۆکایەتی لیژنەکانی لە سێدارەدانی کردووە لە کەرتی چوارەم لە پارێزگای میسان و کەرتی فەیلەقی دوو لە پارێزگای دیالە دادەنرێت، بە یەکێك لە چەقۆکێشانی ڕژێمی پێشوو دادەنرێت، دەبێت لەسەر تاوانەکانی لە کاتی شەڕی ساڵانی نێوان 1980 تاکو 1988 (شەڕی ئێران-عێراق) دادگایی بکرێت.
فارس نیعمە محیاوی دووا خزمەتی بە بەعس وەرگرتنی پۆستی باڵیۆزی عێراق لە فلپین و نەمسا بوو، وە یەکێك بوو لەوانەی کاری بازرگانی بە عودەی دەکرد، دوای روخانی صەدامیش بەردەوام بوو بە کارکردن بە پاشماوەی بەعس، لە شاری ڤیەنا هێلانەیەکی سیخوڕی بە درووست کردبوون، دووا پۆستیشی دوای روخانی صەدام خانەنشینکردنی بوو بە پۆستی فەریق رووکن تا مردنی لە 28ی ئۆگستستی 2025 بەردەوام بوو، لە کاتێکدا ناوی لە لیستی تۆمەتبارانی ئەنفال هەبوو وە داواکراوی ڕیسی تاوانی ئەنفال بوو.

بەشداریکردنی لە سەرکوتکردنی گەلی کورد

زانیاری وردمان لەسەر کارەکانی نییە دژ بە گەلی کورد، هەرچەندە بە پێی وتەی عەلی حەسەن مەجید خزمەتی سەربازی بە پلەی ئەفسەری زۆر بووە لە کوردستان، کە لەو کاتەوەی ئەو کۆلێجی سەربازی تەواو کردووەو پلەی جیاجیای سەربازی هەبووە، لەو ماوەیە 26 ساڵی جەنگ بەردەوام بووە، ئەوەی بە ئێمە زانراوە بە بەڵگەی تاوانبارییەوە، لە پۆستی باڵاوە بەشداری هەردوو تاوانی جینۆسایدی بارزانی و جینۆسایدی ئەنفالی کردووە.
لە ساڵی 1983 ئەو پۆستی فەرماندەی فەیلەقی 1 وەردەگرێت، لەو کاتەی جەنگێك هاتە پێشەوە بە ناوی فەجری دوو بە کوردییەکەی بەناوی شەڕی حاجی ئۆمەران بە ناو بانگە، بارزانیش لە یاداشتەکانی خۆیدا ئاوا ئاماژەی پێ دەدات ” هێزەکانی ئێران لە لایەن شیرازی و موحسین ڕەزاییەوە فەرماندەیی دەکران، هێزەکانی عێراقیش لە لایەن فەریق ڕوکن، نەعمە حوسەن فارس ئەلمحیاوی، فەرماندەی فەیلەقی پێنجەوە سەرپەرشتیی دەکران. سەددام خۆیشی سەردانی دیانای کردبوو، لەم شەڕە عێراق چەکی کیمیایی بەکار هێنا-بارزانی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد – بەرگی چوارەم 1975-1990 شۆڕشی گوڵان- ل 205.
“.
لەو کاتە ئەو فەرماندەی فەیلەقی یەك بوو نەك پێنج” فەیلەقی پێنج ئەوکات هەشتا پێك نەهێنرابوو”، لەو جەنگە ئەو شکستی هێنا بەشێك

زۆر لە خاك و چیاكانی لە دەست دا, لیوای 65ی قوات خاصە بە هاوكاری جاشەكان گردەمەندیان گرتەوە.

محیاوی لە پەلاماردانی بارزانییە سقیلەكانی ناوچەی دیانا و شوێن بزركردنیان بڕیار دەربووە, وەك لە بەڵگەنامەی نهێنی و كەسی سەركردایەتی فەیلەقی یەكی پێشەنگ, ئەركانی گشتی , ئەمن ژمارە امن-11-1 لە ڕێكەوتی 1983-8-25 بۆ العمید الركن احسان كامل شبیب , بابەت پێكهێنانی لێژنە بۆ واژۆی اللوا الركن نعمە فارس حسین قائد الفیلق الاول ,وە پرۆفیسۆر عەلی تەتەر ئاماژەی پێ دەدات حكومەتی عێراق پاش ئەم تاوانە، لە ئابی 1983، بە فەرمانی سەركردەی فەیلەقی یەكی سوپای عێراق، لیوای ڕوكن نەعمەت فارس حوسێن بە هەماهەنگی لە گەڵ لقی باكووری لەشكری حزبی بەعس لیژنەیەكیان، بە سەرۆكایەتیی عەمیدی ڕوكن ئیحسان كامل شەبیب پێكهێنا بوو، كە كارەكەیان بریتی بوو، لە ئەنجامدانی ئامارێكی ئەمنی لە سەر هەموو نیشتەجێبووانی قەزای سۆران و ناحیەی دیانا و گوندەكانی دەوروبەر، بە ڕێوشوێنی پێویست بۆ دانانی ماددەیەك بۆ بزاقی)خائین و بەكرێگیراوان (بۆ پێی دەربڕینی ئەوان و دۆزینەوەی جێگایەك، كە یەكەكانی لەشكری و ئیداری عێراق بۆی بگوازرێتەوە كە ئاسانتر بتوانن بیانپارێزین. هەروەها بە بەرەنگاربوونەوەی هەر كردەوەیەكی نائاسایی، لە 9ی ئابی 1983 هێزێكی تەواویان پێكهێنا بوو، و پیلانێكی ئەمنییان دانا بوو بۆ بەرەنگاربوونەوەی هەر پێشهاتێك. بەم شێوەیە حكومەتی عێراق لاپەڕەیەكی نوێی لە سەر تاوانەكانی دژ بە مرۆڤایەتی و گەلی كورد لە بێدەنگی كۆمەڵگای نێودەوڵەتی تۆمار كرد كە تا ئێستاش شوێنەوارەكانی بەسەر كومەڵگای كوردیدا ماوە. بەلام دوای ئازادكردنی عێراق، لەسەر كۆمەڵكوژی بارزانییەكان، هەر یەك لە عەلی حەسەن ئەلمەجید، تارق عەزیز عیسا، سەعدون شاكر مەحموود، سەفیان ماهرحەسەن، وەتبان ئیبراهیم حەسەن، حامد یوسف حەمادی و حكمەت مزبان ئیبراهیم لەلایەن دادگای بالای تاوانەكانی عێراق بە تاوانی كۆمەڵكوژی دادگایی كران -حكومەتی عێراق و جینۆسایدی بارزانییەكان پرۆفیسۆری هاریكار دكتور عەلی تەتەر-تایبەت بە گولان نوسیویەتی- كۆمەڵكوژی بارزانیەكان و بێدەنگی كۆمەڵگەی نێودەوڵەتی ڕێگەی بە ئەنفالی گەرمیان و كیمیاباران خۆشكرد سیاسی ژمارە (940) 2013-08-05. ڕۆژی دووای دەستنیشانكردن و ئاگاداركردنەوەكەی 9ی ئاب, گرتن و بێسەروشوێنكردنی بارزانییەكانی قەزای سۆران دەستی پێكرد.

تەنانەت ئەو راپۆرتانەی ئیستخباراتی سەربازی دابوویان كە گوایە پارتی ئەفسەری پلە بالای ئێرانی هێناوەتە ناو عێراقەوە بە نەخشە كێشان بۆ هێرشەكەی 23ی یۆلی 1983 ی حاجی ئۆمەران , ڕۆڵی محیاوی

وك فرماندى فيلق و برزترين برپرسى بعسى سربازى كوردستانى تدا بوو, كچى ب رووكشيش بت ناوى ل دسيى بارزانييكان نهاتو پشو.
سبارت ب كيسى دووم ك تاوانى جينسايدى ئنفال, فريق ركن (نعم فارس حسين) يكك ل داواكراوانى كيسى ئنفال ل ليستى تمتبارانى دادگاى بالاى تاوانكانى عراقى, و يكك لو 24 تمتبار سركيي داواكراوى خولى يكمى دادگا, ل داوا نامى دادگاى باى تاوانكاندا ناوى 24 تاوانبار هاتوو ب پى نووسراوى ژمار ف2، 1445 ل كوتى 2005-12-18 ى دادگاى باى تاوانكان, ژمارى فايل 9101 و 9102 ل كى 9302 فايلى ئامادكراو ب دادگا ل كيسى تاوانى ئنفال, بيارى گرتن ب 24 تاوانبار درچووو لسر داواى دادورى لكينو, لو داوا نامىدا نيعم فارس ژمار 13ي, (ناوى ل ليستى 423 تمتبارى ئنفال هاتوو ب ژمار 86 -الفريق الركن (نعم فارس حسين) معاون ئيس اركان الجيش للتدريب).
ليوا وكن فارس حوسن محياوى ل پا كما ساجت و سوتان هاشم سركرداي‌تى پرسى ئنفالى يكى كردوو (1988-02-23 ب 1988-03-19)، ل دانپدانانكانى سولتان هاشمدا ناوى هاتوو 8147 ب 8179.
ئو سرپرشتى قى مرگ -بنگرد-كانى توى كردوو ل هرشى پلامارى ئنفالى يكدا, ك سرتاى پرسى ئنفالى 1 لو قو درزى تكوت, هزكى ئو ك فرقى 24ى سر ب فيلقى 5 بوو, ل كاتژمر شش و نيوى بيانى ركوتى 5ى ئازارى 1988 گيشتت كانى تو, ناو قوايى ناوچك, ب بشدارى ئم فوج جاشان(1,26,82,98,112,114,148,175,66,91,140,147,110,17,59,126,22).
” ب پى وتى سكاكرانى دادگاى باى تاوانكان هرچى 80 ب 90 ئنفالكراوكى گووندى سدر ك ل ركوتى 5-3-1988 ئنفالكراون, بردراون ب رانيي دوروبرى 10 رژ ماونتو(ل بارگاى فرقى 24), دواتر بردراون ب هولر نزيك 40 رژ لو ماونتو, ئوجا روانى سربازگى تبزاو كراون, لو 3 رژ ماونتو, دواتر پيركانيان بردووو ب سربازگى نگر سلمان و گنجكانيان روفاتيات ل گ ب كمكان حزر دزراونتو”.
“بام ب پى نووسراوى ب ژمارى بوبرايتى حركاتى سربازى ل 2ى ئازار 43 پياو و 39 مندا, 17 ژن ل سنوورى مرگ دستگيركراون , و خزانى تكدران ناسنراون, و 43 تكدر كوژراو, 283 ش بريندار كراون”.
“ل ئوانى ب لبوردن درينك گاونتو, وك خيان

دەگێڕنەوە لە پرۆسەی دادگایی ئەنفال, لە رۆژانی 3-28 و 4-7 لە گوندی سونێ و گوندەکانی تەنیشت سەنگەسەرەوە, لە رێگای جاشەکانەوە خۆیان داوە بە دەستەوە, لە سونێوە گواستراونەتەوە بۆ فرقەی چوارقوڕنە(فرقەی 24ی سەر بە فەیلەقی 5), رۆژێك لە موديريەی ئەمنی هەولێر, بردراون بۆ سەربازگەیەك لە نێوان موسڵ و هەولێر 4 رۆژ لەوی ماونەتەوە, پێی دەچێت بارەگای فەیلەق بووبێت, چوار قاعە بووە, ژن و پیاو جیاکراونەتەوە, هەندێکی دیکە لە سونێوە بۆ چارقوڕنەو ئەوجا بۆ هەولێر مانگێك لەوێ ماونەتەوە, دواتر نێردراون بۆ زیندانی سەربازگەی تۆبزاوە”.

محیاوی لە بەرامبەر رۆڵی لە سەرکردایەتیکردنی قۆڵێکی سەرەکی ئەنفالی یەك دووجار خەڵات کراوە, لە نووسراوێکی سەرکردایەتی گشتی هێزە چەکدارەکان ,پێشنیار دەکرێت رێزلێنان بۆ کۆمەڵێك فەرماندەی سەربازی باڵا بکرێت کە محیاوی یەکەمیانە, نووسراوەکە بە واژۆ ی الفريق الركن علاوالدين كاظم حماد امين السر القيادە العامە للقوات المسلحە یە, لە رێکەوتی 1988-11-8 دەرچووە.

ناوەکان بریتین لە هەر یەکە: فريق روكن نعمە فارس حسين محیاوی جێگیری فەرماندەی فەیلەقی 5 , بەخشینی نیشانەی ئازایەتی پێی, بەهۆی بەشداریکردنی لە پرۆسەی ئەنفالی یەك.

بە پێی نووسراوێکی دیکە, سەرۆکایەتی کۆمار – نووسینگەی سکرتاریەتی گشتی فەرماندەیی گشتی هێزە چەکدارەکان, بە واژۆی الفريق الركن علاوالدين كاظم حماد امين السر القيادە العامە للقوات المسلحە, بە نووسراوی ژمارە 1-18-5812, لە رێکەوتی 10-11-1988, کە بۆ دیوانی سەرۆکایەتی کۆمار نێردراوە, لە ژێر سەردێری با□ت رێزلێنان, رەزامەندی سەرۆك کۆمار فەرماندەی گشتی هێزە چەکدارەکان وەرگیراوە بۆ بەخشینی نیشانەی ئازایەتی بەمانەی لە خوارەوە ناو لە گەڵ پۆستەکانیان دیاریکراوە کە ناوبراو لە سەرتۆپی فەرماندەکانە: “فريق ركن نعمە فارس حسين جێگیری فەرماندەی فەیلەقی 5, خەڵات بکرێت بە نیشانەی ئازایەتی بەهۆی بەشداریکردنی لە ئۆپەراسیۆنی ئەنفالی یەك”.

بە وتەی عەلی کیمیاوی بێت محیاوی لە کوردستان لە ماوەی 23 ساڵی جەنگدا خزمەتی زۆر بووە, هاوکات دوودڵ نەبووە لە پشتیوانی جینۆسایدکردنی خەڵکی کوردستان لە تاوانی ئەنفال و خاپوور کردنی لادێکان و کوشت و بڕی خەڵک□ سقیلەکەی(کۆبوونەوەی مەکتەبی باکوور بۆ پێداچوونەوەی پەلامارەکانی سا□□انی 1987 و 1988. نەوارەکە مێژووی لە سەر نییە، بەڵام لە ناو کۆمەڵێکدایە بە رۆژانی 21 و 22ی کانوونی دووەمی 1989 دیاریکراون.

” ترسناکترین قۆناخی هەڕەشەکردن لە عێراق، لە نێوان ئابی 1987 و

نیسانی 1988دا بوو. بارودۆخێکی زۆر خەتەرناك بوو، ئێمە لە 18ی شوباتەوە تا 4ی ئەیلوولی 1988 لە بەرەی سەربازیدا کارێکی جیددیمان دەستپێکردبوو، تەواوی فەرماندە یەك لە دوای یەکەکانی فەیلەقی یەك و فەیلەقی پێنج: فەریق نزار (الخزرجی) و سوڵتان هاشمی فەیلەقی یەك و تاڵع الدوری و شەهید محمد الحدیسی و نعمە فارس و ئەیادی فەیلەقی پێنج .. هەموو ئەو پیاوانەی کە ناوم هێنان لەو فەرماندانەن کەوا لە پلەی مولازمییەوە لە باکووری عێراقدا خزمەتیان کردووە، یەکەم کەس لە ناو ئەمانەدا کە هاتبێتە ناو حیزبی بەعسەوە تاڵع الدوری بوو. کاتێ کە بڕیارماندا گوندەکان بڕووخێنین و کۆیان بکەینەوە و هێڵی جیاکەرەوەمان بۆ کێشا (ئەوەی کە بە هێڵی سوور ناودەبرێت) لە نێوان ئێمە و تێکدەران□دا، یەکەم کەس کە دوودڵی و گومانی بۆ من دەربڕی لە بەردەم سەرۆکدا تاڵع الدوری بوو، یەکەم کەس کە ئاگاداری کردمەوە تالع الدوری بوو، تا ئەمڕۆش کاریگەریی تالع بە ئاشکرا دیارە. هەموو ئەو گوندانەی نەڕووخاند کە من داوام لێکردبوو، بە لای خۆشیەوە کۆنترین ئەندامی حیزبی بەعسە، ئەی کەوابوو دەبێ خەڵکی تر چۆن بن؟ چۆن قەناعەتمان پێبکردنایە کە کێشەی کورد چارەسەر دەکەین و تێکدەرانیش لە ناو دەبەین؟

بەمجۆرە بە تەلەفزیۆن کەوتینە پیشاندانی (ئەو تێکدەرانەی) خۆیان بەدەستەوە دابوو، بۆ ئەم فەرماندە پایە بەرزانە، باشە دەکرا من ئەمانە هەروا بە سەلامەتی بهێڵمەوە؟ ئەی کەواتا□ چیم لەم بزنانە بکردایە؟ من پەیامێکم لە پیاوە مەزنەکەوە، لە باوکەوە (واتا□ س□ددام حوس□□ن) پێگەیشت و پێمڕادەگەیەنێت چاوت لە خێزانی تێکدەرانەو□ ب□□ت و ئەمە و ئەوە. فەرماندەی گشتیی ئەمەی بۆ ناردووم و منیش نامەکەم خستە سەرسەرم، بەڵام چاوم لەمانەوە بێت؟ نەخێر، من بە بلدۆزەر دەیانکەمە ژێر خۆڵەوە، پاشان داوای ناوی هەموو گیراوەکانم لێدەکەن ب□ ب□□اوکردنەوەیان، منیش وتم: "باشە ئێوە قەناعەتتان نیە بەوەی کەوا لە سەر تەلەفزیۆن بینیوتانن و لە ڕۆژنامەدا خوێندووتانەوە؟" ئەی من ئەم خەڵکە لە ئەژمار نەهاتووە لەکوێ دابنێم؟ بۆیە کەوتمە دابەشکردنیان بە سەر پارێزگاکاندا، ئەوکاتەش دەبوو بلدۆزەرەکان بەملا و بەوڵادا بڵاوە پێبکەم......).

لەمانەی خوێندمانەوە, لە زمانی بەڵگەنامەکانەوە, بێ دوودڵی بۆمان دەردەکەوێت محیاوی دوژمنێکی کۆنی سەرسەختی گەلەکەمان بووە.

سکاڵا تۆماردن

لە رێکەوتی 19ی یۆنی ساڵی 2007 ەوە لە لایەن چەند ئەندامێکی

ڕێکخراوی چاودێری کوردۆساید چاك و دەرەوەی ئەو رێکخراوەوە, وەك تۆمەتبارێکی ئەنفال سکاڵای یاسایی لەسەر تۆمار کرا لە لای پۆیسی نەمساوی, لە ڕێکەوتی 2007-09-11 سکالای سکاڵاکەران گەیشتبووە دەست دەزگاکانی نەمسا و لەو رێکەوتە وەڵامیان داینەوە, لە رێکەوتی 2009-2-2 داواکاری گشتی نەمسا وەلامیان داینەوە کە دۆسیەکە لە بەردەستیانەو چاوەڕوانی وەرگرتنی زانیارین لە عێراقەوە, وە شاندیان ناردبوو بۆ عێراق بۆ کۆکردنەوی زانیاری لیچ دەست بەتاڵ گەڕانەوە, ئەوانەی بەشداریان کرد لە پرۆسەی سکالاکە: خوالێخشبوو ناجی عەقراوی, و ف هاوولاتییەکی عەرەب لە نەمسا زانیاری تایبەت بە ناوی فەرمی و ناونیشانی تاوانباری کۆکردەوە, وە کاك ڕەزا حەمەی شاعیر خۆبەخشانە چەند بەڵگەنامەیەك لەسەر تاوانباری ناوبراوی وەرگێڕایە سەر زمانی ئەڵمانی, هەروەها بەڕێزان شاخەوان شۆڕش, گۆران هەڵەبجەیی, هیشام ئاکرەیی, دەرسیم دیبەگەیی, قادر نادر, روناك شوانی و عەلی مەحمود سکاڵایان تۆمار کرد, نابێت ئەوە لە یاد بکەین تا مردنی کاك شاخەوان شۆرش بەردەوام نامەکانی بە ئینگلیزی نووسیووە بۆ لایەنەکان.

بە هۆی گەڕانەوەی من بۆ کوردستان و پچڕِانی پەیوەندییەکان, پشتگوێ خستنەوە لە لایەن دادگای بالای تاوانەکانی عێراقەوە کە هاوکاری داواکاری گشتی نەمسایان نەکرد, وە چەندین جار بانگەوازمان کرد کەس دەستی هاوکاری بۆ درێژ نەکردین, چەند هەوڵمان دا پارێزەرێك بگرین سەرکەوتوو نەبووین, تەنانەت لەو کاتە بەڕێز عوسمانی حاجی مەحمود ئامادەیی ئەوەی دەربڕی خەرجی گرتنی پارێزەر بگرێتە ئەستۆ, هەروەها دەست نەگەیشتنمان بە بەڵگەنامە لەسەر ناوبراو, وە پەیوەندییەکانمان لە گەڵ رێکخراوە تایبەتمەندەکان وەك ئەستا نەبوو, بۆیە سەرکەوتوو نەبووین ,هەرچەندە ماوەیەك پێش مردنی هەنگاوی باشمان نا بۆ زیندوو کردنەوەی دۆسیەکە کە بەڵگەی چاکمان دەست کەوتبوو, وەلێ کار لە کار ترازا.

هەرچەندە لە 11ی ئۆگستی 2022 لە رێگای پزیشکێکی ئازیزەوە بەناوی ه س بە نامەو ئیمەیل پەیوەندیمان کردەوە بە داواکاری گشتی نەمساوە بەڵام بێ وەڵامبوو, کێشەی کورد ئەوەیە زۆر کەس دەسەزەو نەتەوەییە وەلێ کە دەگاتە پرسی دادگایی تاوانباران ستاپ دەکات.

ئەو لە 28ی ئابی 2025 مرد و رزگاری بوو, کوردێك پرسەی گەرمی بە دانا, ئەویش تاوانبارێکی ئەنفالی دانیشتووی نەمسایە, نووسەر و رۆژنامەنووسەو ئەندامی ئەمنستی ئەنتەرناسیۆنال, راوێژکاری فەوجی 79ی جاشە سوکەکانی پێشووجەلال چەرمەگا بوو(https://algardenia.com/2014-04-04-19-52-20/qosqsah/68758-2025-

08-29-15-11-02.html), پرسەی ئەو لە نەمساو بەغدا گەرم بوو, لە
حكوومەتی نوێی عێراقیش وەك فەریق روكنێكی خانەنشین مرد, لەو
وڵـــاتە ســـەیرە قوربـــانی و جەلاد هەمـــوو پێكەوە خـــانەنشینن,
جیاوازییەكانیان ئەوەیە موچەی خانەنشینی زیاترەو پۆستەكانیان
باڵاترە.

لەم چەند ساڵە محیاوی چوارەم تاوانباری جینۆسایدی كوردە لە
دەرەوەی وڵات دەمرێت لە دوای تاریق رەمەزان, وەفیق سامەڕائی و
مەلا عوزێرەوە, مردنی ئەوان بۆ دڵسۆزانی كەیسی جینۆساید ئازارەكەی
بە ئەنـدرازەی مەرگـی بـاوكە, چـونكە بێ دادگـایی و سـزا دەڕۆن و
رزگاریان دەبێت, دەبێت دووعا بكەین تاوانبارانمان بۆ بهێڵیت
بەڵكە رۆژێك غیرەت پەیدا بێت دادگایی بكرێن.

51 St 10/05v - 10

Staatsanwaltschaft Wien
Landesgerichtsstr. 11
1080 Wien
Tel.: +43 (0)1 40127-0

www.justiz.gv.at

Bitte obige Geschäftszahl in allen Eingaben anführen

037 51 St 10/05v - 10

Mahmoud A.
Kalvrweide 67
2727GB ZOETERMEER
NIEDERLANDE

Soweit in diesem Formular personenbezogene Ausdrücke verwendet werden, umfassen sie Frauen und Männer gleichermaßen.

STRAFSACHE:

GEGEN:

Beschuldigter:
Neama Hussain AL-MIHIAWI-FARIS
geb. 03.07.1940
Gersthofer-Straße 145/2/6
1180 Wien

WEGEN: §§ 153 Strafgesetzbuch, 256 Strafgesetzbuch, 321 Strafgesetzbuch, 75 Strafgesetzbuch

12. Februar 2009

Bezugnehmend auf Ihr Schreiben vom 11.9.2007 teile ich Ihnen mit, dass in dieser Sache Erhebungen durch die österreichischen Polizeibehörden geführt werden, welche insbesondere im Hinblick auf die Notwendigkeit der Beschaffung von Informationen aus dem Irak noch nicht abgeschlossen sind.

Staatsanwaltschaft Wien
Geschäftsabteilung 51

Dr. Stefan Apostol
(STAATSANWALT)

REPUBLIK ÖSTERREICH
Staatsanwaltschaft Wien

Landesgerichtsstraße 11
Postfach 400
A-1082 Wien

Telefon:
01/401 27 DW

Telefax:
01/402 79 11
Sachbearbeiter:
StA Dr. Michael KLACKL

An
A. MAHMOUD
Kalvrweide 67
2727GB Zoetemeer
Nederland

51 St 10/05v

Betrifft: Strafsache gegen Nihama Faris AL-MIHIAWI.

Sehr geehrter Herr MAHMOUD!

Bezugnehmend auf Ihr Schreiben vom 11.9.2007 teile ich Ihnen mit, dass in dieser Sache Erhebungen durch die österreichischen Polizeibehörden geführt werden, welche insbesondere im Hinblick auf die Notwendigkeit der Beschaffung von Informationen aus dem Irak noch nicht abgeschlossen sind.

Vom weiteren Verfahrensgang werden Sie, wie auch weitere Anzeiger in dieser Sache, selbstverständlich verständigt werden.

Staatsanwaltschaft Wien
am 19.9.2007

.BPD REPUBLIK ÖSTERREICH
BUNDESPOLIZEIDIREKTION WIEN

Wien, am 11.10.2007

Herr
A. Mahmoud

alimahmud2001@yahoo.com

M. Raz, ARätin
Büro für Informationsdienst, Öffentlichkeits- und Medienarbeit
Schottenring 7-9
A-1010 Wien
Tel. :+43-1 31 310 / 72107
Fax :+43-1 31 310 / 72119
e-mail :*BPD W Informationsdienst
bpd-w-informationsdienst@polizei.gv.at
DVR :0003506

GZ: 444566/2007

Sehr geehrter Herr Mahmoud!

Bezugnehmend auf Ihr Schreiben vom 11.9.2007 teilt die Bundespolizeidirektion Wien mit, dass dieses an die Staatsanwaltschaft Wien weitergeleitet wurde.

Hochachtungsvoll
Dr. Schwabl
Hofrat

تاوانباری تاوانی گەلکوژیی نعمە فارس محیاوی لە نەمسا مرد و هەرگیز نەدرایە دادگا.. شاخەوان قادر شەرش

گەورە تاوانبارێکی دیکەی تاوانی گەلکوژیی فەریقی روکن نعمە فارس محیاوی تاوانبار لە کۆمەڵکوژیی بارزانییەکان لە ساڵی ١٩٨٣ و تاوانی ئەنفال لە ساڵی ١٩٨٨دا، داواکراو لە دادگای باڵای تاوانەکانی ئێراقدا لە ڕۆژی ٢٨/٨/٢٠٢٥دا مرد و نەدرایە دادگا. ئەم تاوانبارە لە وڵاتی نەمسا دەژیا، لەلای حکومەتی ئیراق و حکومەتی هەرێم شاراوە نەبوو، بەڵام نە حکومەتی ئێراق و نە حکومەتی هەرێم ڕۆژێک لە ڕۆژان هەوڵی گرتن و ڕادەستکردنی ئەو تاوانبارەیان نەدا، خۆیان لە ئاستیدا بێدەنگ کرد. ئیسرائیل دوای ٨٠ ساڵ دەچێ پاسەوانێکی سادەی زیندان دەدۆزێتەوە و لە تەمەنی ٩٠ ساڵیدا دەیداتە دادگا، بەڵام لای حکومەتی ئێراق و هەرێم ژەنەڕاڵێکی تاوانبار ئەو گرنگییەی نەبوو و حەزیشیان بە هەڵدانەوەی کەیسەکەی هەر نەکرد.

تاوانباری تاوانی گەلکوژیی نعمە فارس محیاوی کە بوو:

- نعمە فارس محیاوی دەرچوی کۆلێژی سەربازیی لە ساڵی ١٩٦٠ و کۆلێژی ئەرکان لە ساڵی ١٩٧٠، یەکێک بوو لە سەرکردە بەناوبانگەکانی ئەنجومەنی سەربازییی و هاوڕێی نزیکی سەدام حوسێن و ژمارەیەکی دی لە گەنجەکانی حزب بەعس کە لە کودەتای 9ی شوبات 1963دا لە گولەبەرانکردنەکە یا سوکایەتی بە تەرمەکەی سەرۆک وەزیرانی ئەوسای ئێراق عبدالکەریم قاسم بەشداریی هەبووە. ئەم زانیارییە وا بڵاوکراوەتەوە، بەڵام هیچ سەرچاوەیەکم لەبەردەستدا نییە کە پشتڕاستی ئەوە بکاتەوە. بەهۆی خزمەتی سەربازییەکەی وەک ئەفسەر لە تۆپخانەی نیشتیمانی، بە پێی پلەی سەربازی بەرزبۆتەوە تا گەیشتۆتە پلەی فەریقی ڕوکن. گەیشتۆتە پلەی ئەمین سڕ لە لقی حطین و یەرموک. ئەو تۆمەتبار بوو بە تاوانی جەنگ کە لە کاتی جەنگی عەراق و ئێراندا ئەنجامدراون، چونکە یەکێک بوو لەو کەسانەی سەرکردەی تاقمی بکوژان لە کەرتی چوارەم لە

پارەزگای میسان و کەرتی فەیلەقی دووەم لە دیالەدا. ئەو یەکەیەک بوو لە دەسەزانی ڕژیمی پێشوو و بە ئەنجامدانی تاوانەکانی جەنگ لە نێوان ساڵانی 1980 تا 1988 تۆمەتبار دەکرێت. ئەوەش لە بڕیاری ژمارە ١ بە ڕێککەوتی ٢/١/٢٠٠٥ لەلایەن فەرمانگەی زانیاری سەربە لیژنەی باڵای نیشتیمانی بۆ هەڵوەشانەوەی بەعس دەرچووە.

- سەرۆکی فەیلەقی یەکەم بوو لە ساڵی 1983 دا لە کاتی جەنگی عێراق و ئێراندا. ئەو وەکو سەرۆکی فەیلەق لە گرتنی مێرمنداڵ و پیاوانی بارزانییەکان لە هاوینی ساڵی 1983 بەشداری هەبووە. بەپێی بڕیارێکی نهێنی و تایبەت بە ڕێککەوتی ٢٥/٨/١٩٨٣ فەرمان بە جەرد و مەسحی هەموو قەزای سدیق و ناحیەی دیانە دەکات و داوا دەکات هێزێکی ناکایی پێکبهێندرێت بە هەر ئەگەرێک. وەکو لەژێر فەرمانی ئەودا یەکەکانی فەیلەقی یەک دەوری ئۆردوگاکانی دیانا، حەریر و بەحرکە و قوشتەپەی گرت. هەموو پیاوان و هەروەها کوڕانی سەرووی 12 ساڵیان لەو شوێنانە دەستگیرکرد و ڕادەستی دائیرەی ئەمنیان کردن. بە هەزاران کەس دەستگیرکران و بەکۆمەڵ کوژران.
- بەرامبەر بەشداریی گرنگی ئەو وەکو جێگری سەرۆکی فەیلەقی پێنج لە ئەنفالی یەکدا مەدالیای ئازایەتی لەلایەن سەدام حوسەین سەرکردایەتی گشتی هێزە چەکدارەکانی ئێراقەوە،لە 8ی تشرینی دوومی 1988 پێدەدرێت. هێزەکانی فەیلەقی پێنج بە سەرپەرشتی نعمە فارس هاوکاریی سوڵتان هاشمیان لە هێرشی ئەنفالی یەکدا بۆ سەر دۆڵی جافایەتی کردووە. هێزەکەی ئەو لە هەکە بنگرد و کانی تووودا بەشداری کردووە و لەوێدا خەڵک گیراون و ئەنفال کراون.
- نعمە فارس سەرۆکی زانکۆی بەکر بوو لە ساڵانی ٩٠ کاندا و دوای ئەوە دەبێتە باڵوێزی ئێراق لە ڤیەنای پایتەختی نەمسا، هەر لەوێش داوای پەنابەرێتی دەکات. تاڕووخانی حکومەتی بەعس لە ٩/٤/٢٠٠٣دا پەیوەندی لەگەڵ ڕژێمی بەعسدا هەبووە.

لە ڕێککەوتی ٨/١٢/٢٠٠٥ دا دادوەری لێکۆڵینەوە فەرمانی گرتنی ٢٤ کەس لە ئەفسەرە پلە باڵاکان و هەندێ سەرۆک جاش دەردەکات، لە ژمارە ١٣دا ناوی نعمە فارس نووسراوە. هەر لە ٨/١٢/٢٠٠٥دا دادوەری لێکۆڵینەوە فەرمانی دەست بەسەرداگرتنی مولک و ماڵی تۆمەتبارەکان دەردەکات. فەرمانەکە لە ٢٧/١٢/٢٠٠٥دا دووبارە دەکرێتەوە. لە لایەن دادوەری لێکۆڵینەوەدا لە ڕێککەوتی ٢٩/١٢/٢٠٠٥ دا داوای زانیاری

لەسەر ٨ ئەفسەر دەکرێت کە ناوی نعمە فارس دووەم ناوە و لە دوای نـاوی نەزار خەزرەجیەوە هـاتووە. ئەو فەرمـانە لە ١٨/١/٢٠٠٦دا سەبارە دەکرێتەوە. دادگای باڵای تاوانەکان فەرمانی تایبەت بە دەستگیرکردنی نعمە فارس محیاوی وەکو سەرۆکی فەیلەقی یەک بەپێی تـاوانی مـاددەی ١٢ لە یاسـای دادگای باڵای تاوانەکانی عێراقدا دەردەکات. لە بروسکەیەکی دیکەی فەرمانی گرتندا ئاماژە بە شوێنی دانیشتنی کە وڵاتی نەمسایە دەکرێت.

هەرچەنـدە دادگـای باڵـای تاوانەکـانی عێـراق فەرمـانی دەستگیرکردنی نعمە فارس مەحیاوی دەرکرد و لە بەشداریی لە تاوانی ئەنفال تۆمەتبارکرا، ناوی ئەو لە ١١ بەڵگەنامەی دادگا هەبوو و ئاماژەی بە کراوە، بەڵام ئەم تۆمەتبارکردنە و داواکردنە هەر وەک نووسینی سەر کاغەز مایەوە و هیچ هەوڵێ بە دەستگیرکردنی نەدرا.

لە هەر وڵاتێکدا دادوەریی هەبێت دەبێت تاوانبارانی تاوانی گەلـوژیی یـا تـاوانی جەنـگ یـا تـاوان دژ بە مرۆڤـایەتی دەستگیربکرێن و بدرێنە دادگا. کاتێ دادگا بڕیاری گرتنی تۆمەتباران دەردەکات، لەسەر دەسەڵاتی جێبەجێککردنی وڵاتە ئەو تاوانبـارانەی دادگـا داوای کـردوون بگیرێـن و بـدرێنە دادگا، ئەگەر کەسی تۆمەتبار لە دەرەوەی وڵات بوو، ئەوا داواکـاریی دەسـتگیرکردن دەدرێتە ئەو وڵـاتەی کە کەسـەی تۆمەتبارەی لەیە و بە هاوکاریی ئەو وڵاتە کەسی تۆمەتبار دەستگیر دەکرێت، ئەوە ئەگەر ئەم وڵاتە هاوکاریی بکات.

لە ئێراقدا بڕیار و فەمانی دادگا کاتێ بە دەکات ئەگەر دەسـەڵاتی جێبەجێکـردن گرتـن و دادگـایی ئەو کەسـەی لەبەرژەوەندیدا بێت، بەڵام ئەگەر بڕیاری سیاسی دەوڵەت دژی گرتـن و دادگـاییکردن بێـت، ئەوا فەرمـانی دادگـا تەنهـا نووسراوێکی سەر کاغەزە و کاری پێ ناکرێت. لە کەیسی تاوانی گەلـوژیی ئەنفـال و بـارزانی و ئەوانـی دیکەدا، چەنـد تۆمەتبـارێک هەندران و درانە دادگـا، ئەوانـیش: لە کەیسـی ئەنفالدا عەلی حەسەن، سوڵتان هاشم، فەرحان موتلەگ، سابیر عەزیز، حوسەن ڕەشید و تاهیر تەفیق هەندرانە دادگا، لە کەیسـی بارزانیەکـان تاوانبـاران تـاریق عەزیـز، وەتبـان ئیـبراهیم، حەمیـد یوسـف، سەعدون شـاکر، حیکمەت مەزبـان و سەفیان ماهیر هەندرانە دادگا، چاوپۆشی لە گرتنی سەدان و بگرە هەزاران تۆمەتبار کرا کە بەپێی بەڵگەنامەکانی بەعس ناو و پلەوپایە و جۆری بەشدارییان تۆمارکراوە. بەڵام هەموو

ئەوانە بە ئازادی دەسووڕێنەوە و کەس پێیان ناڵێت چ کارەن.
نعمە فارس یەکە لە ئەفسەرە هەرکەنەکان و هاوڕێی نزیکی سەدام، بەبەڵگەوە بەشداری لە تاوانی گەلکوژیی ئەنفال و بارزانییەکاندا هەبووە، تەنانەت مەدالیای ئازایەتی لەسەر بەشدارییەکەی وەرگرتووە. واتە ژەنەڕاڵێکی سەردەمی بەعس کە بەبەڵگەوە بەشداریی ئەو لە تاوانەکاندا ئاماژەی بۆ دەکرێت، سەربازێکی سادەی فیرقەیەکی سوپا نەبوو، یا پاسەوانێکی زیندانەکان نەبوو، بەڵکو سەرکردەیەکی تاوانەکە بوو، بەڵام نە دەسەڵاتی ئێراقی و نە دەسەڵاتی هەرێم هیچیان نەکرد.
کاتێ دەسەڵاتی دادوەریی نەمسا داوای هاوکاریی لە ساڵی ٢٠٠٩دا لە دەسەڵاتی ئێراقی دەکات، ڕەتی هاوکاریی دەکەنەوە.
ئەوە کاتێک ڕوویدا کە لە ڕێگەی ناوەندی چاکەوە و چەند کەسێکی دیکەش سکاڵایان لە دژی ئەم تاوانبارە لە ساڵی ٢٠٠٧دا تۆمارکرد، پۆلیسی نەمسا وەڵامی داواکەی دایەوە و نوێنەریان بە بەغدا بۆ بەدەستهێنانی هاوکاریی بۆ کردنەوەی کەیس لەسەر تۆمەتبار نعمە فارس محیاوی، بەڵام هاوکارییان نەکرا و ئەوانیش کەیسەکەیان داخست، بۆ ئەوان بیانوێکی باش بوو کە خۆیان لە سەرێشەی دادگایکردن دەربازکرد.
بەڵام چۆن ئەوان کەیس لەسەر کەسێکی ئەوها گرنگ دادەخەن، ئەگەرچی ئێراق ڕەتی هاوکاریش بکاتەوە. دەکرێ بڵێن کە بەڵگەنامەکان لە دژی نعمە فارس لاوازبوون و ئێراقیش هاوکاریی نەکردن بۆیە کەیسەکەیان داخست. بێگومان نەمسا دەیتوانی لێکۆڵینەوەی زیاتر بکات، پەیوەندی بە لایەنە پەیوەستدارەکان بکات و بەڵگەنامەکان بەدەستبهێنێت و کەیس لەسەر تاوانبار نعمە فارس بکاتەوە، بەڵام ئەوەیان نەکرد.
ئەگەر لە لایەن جوولەکەکانەوە سکاڵا لە بوونی تاوانبارێکی بچووکی نازیی لە نەمسا بکرابایە، ئایا نەمسا دەیتوانی لێی بێدەنگ بێت؟ بێگومان نەخێر، چونکە حکومەتی ئیسرائیل و لۆبی جوولەکەکان هەمووی دەهاتنە دەنگ و بابەتەکە لە ڕاگەیاندنەکاندا دەتەقیەوە و لایەن سیاسییەکانیش دەهاتنە دەنگ. ئەوەی بە گەلی جوو و حکومەتی ئیسرائیل دەکرێت و دەیکەن، ئاستێکە کورد زۆری ماوە خۆی لێ بدات. جوولەکان گەلێکی هوشیار و زیندوون هەرچی کوردی باشوورە گەلێکی بێئاگا و نووستووە. حکومەتی هەرێم لەجیاتی گرتن و ڕاودوونانی تاوانباران، پەنای تاوانباران دەدات یا بە دەرەوە ڕزگاریان دەکات. واپێدەچێ ویستی کردنەوەی کەیس لەسەر ئەم تاوانبارەی تاوانی گەلکوژیی لەسەرەتاوە لای نەمسا

لاواز بووە، کە دەکرێ یەکەم بڵێن ئێراق خۆی بێدەنگ بێت بۆ ئەوان لەم کەیسە بکۆڵنەوە، دووەم بێدەنگی ڕاگەیاندنی نەمسا لە ئاست بوونی تاوانبارێکی ئەوها گەورە لە وڵاتدا، دووهەم نەبوونی پشتگیری ڕامیاریی ناوخۆیی نەمسا بۆ کەیسەک□، س□□ه□م خۆ دوورخست□ن□وە لە دەستپێکردنی کەیسێک کە قووڵبوونەوە و لێکۆڵینەوەی گەرەک بوو، ئەوەش بێگومان خەرجی دەوێت. کاتێ تاوانبار نعمە فارس لە نەمسا ژیاوە، زیرەکانە خۆی پەناداوە، دەرنەکەوتووە و دیدار و چاوپێکەوتنی نەبووە. بەمجۆرە خۆی لە ڕاگەیاندن بەدوورگرتووە و خۆی تێکەڵی هیچ چ□اکیەکەی ئاشکرا نەکردووە.
ئەگەر ڕەخنە لە لای□ن□ی کوردی کە مەبەستم چ□اکوان و خەباتگێرانی مافەکانی مرۆڤە نەک پارتەکان و لایەنگرانی سەر بە دەسەڵاتدارانی هەرێم، دەکرێ گونجاو بێت بپرسین جگە لە سکاڵا چیتر لە نەمسا کرا؟ کاتێ دەسەڵاتی دادوەریی وڵات چاوپۆشی یا ساردیی لە دەستپێکردنی کردنەوەی کەیس لەسەر تۆمەتبارێکی تاوانی گەلکوژیی دەکات، پێویستە پەنا ببردرێتە بەر میدیای ئەو وڵاتە، لەو لایەنەوە بوون و شوێنی ژیانی ئەو کەسە تاوانبارە ئاشکرا بکرێت، هەروەها پەیوەندی بە پارتەکانی دۆست و بەرەی ئۆپۆزیسیۆنەوە بکرێت و با بەتەکە بجووڵێندرێت. چونکە کاتێ ئەو کەسە ئاشکرا بوو و میدیا لەسەریان نووسی سەختە بۆ دەسەڵاتی دداوەریی وڵات بێدەنگی لە کەیسەکە بکات. ئەوەندەی من لێی ئاگادار بم لەم لایەنەوە کارێکی ئەوتۆ نەکراوە و نەمزانیووە ناوی نعمە فارس وەکو تاوانباری تاوانی گەلکوژیی لە هیچ ڕۆژنامەیەکی نەمسادا هاتبێت. هەرچۆنی بێت ئەم تاوانبارەش مرد و سزای ڕەوای خۆی لەسەر تاوانەکانی وەرنەگرت.
بەداخەوە زۆر لە تاوانباران دەمرن و نادرێنە دادگا لەوانە شێخ جەعفەر، عامر ڕەشید، ئەرشەد زێباریی، مەلا عوزێر، وەفیق سامەڕایی، حەمید شەعبان، عزەت دوریی، تارق ڕەمەزان و زۆریتر لە ئەفسەرانی کۆنی بەعس دەمرن و سزای داوەرانەی خۆیان وەرناگرن، ئەوەش خۆی لە خۆیدا قووڵبوونەی ئازاری کەسوکاری قوربانیانە و درێژەی زیاتری ئەم تاوان و ناڕەواییەیە کە تاوانی ئەنفال و تاوانەکانی دی دروستیان کرد. بێگومان ئاگادارم کە زۆر لەو ئەفسەرە ئێراقیانەی بەشداری تاوانی گەلکوژیی ئەنفالیان کردووە ئێستا لە کوردستاندا پەنادراوان و ڕیزیان دەگیرێت، دەسەڵاتداران پسولەی بێتاوانی بۆ تاوانباران دەبەخشنەوە و دەیانپارێزن،

بەڵام ئەو هەوڵە حزبیی و ناوچییە هیچ لە تاوانباریی ئەوان ناگۆڕێت. تەنها دادگایەکی سەربەخۆ دەتوانێ تاوانباریی و بێتاوانیی ئەوان یەکلابکاتەوە. هەموو ئەوەشمان بینی کاتێ تەرمی تاوانباران گەیشتەوە کوردستان کۆڕ و ماتەمینیان بۆ گیرا، پرسە لەبەر بەرپرسان و سەرمایەدارەکان بەر نەدەکەوت. ئەم بارەی باشووری کوردستان بەداخەوە وێنای داڕمانی مۆڕال و پرەنسیپەکانی دادوەریی لە کۆمەڵگەدا لەژێر سایەی دەسەڵاتی نانیشتیماندا دەکات کە زۆر نائاساییە و وێنەی لە هیچ شوێنێکی جیهاندا نییە، هەر بۆیە گرنگە بێدەنگی لە تاوانباران نەکرێت و ڕێچکە یاسایی و دادوەرییەکان وەبیربهێنەدرێنەوە. پێویستە دژ بە هەژموونی بێدادی و ناڕەوایی ڕاستییەکان بخرێنەڕوو و شێلگیرانە بەرگریی لە مافی کەسوکاری قوربانیانی تاوانی گەلکوژیی بکرێت.

شاخەوان قادر شۆرش
٢٠/١١/٢٠٢٥

زارا.. برایم فەڕشی

خۆش ڕابواردن بۆ دڵی پاکە- ئەوەی دڵی پاکە، بێ باکە، چاکە
هەموو دەوڵەتی دنیات دەسکەوێ- خۆشی نابینی کە دڵ نەسرەوێ

زارا شیعری منداڵانەی دەخوێندەوە، وشەی کوردی جوانی بە زاردا دەهات. ئەو جیاواز بوو لە هەموو منداڵانی گەڕەک، هەر کات ئێمە وشەی ناحەزمان لە زار دەهاتە دەر، دەیگوت:
ئەگەر تۆ زانایت، نەزانێک فێرکە- گەر دەوڵەمەندی هەژارێک تێرکە

بەیەکەوە فێری کوردی نووسین و خوێندنەوە دەبووین. باوکی پێیگوتبووین، ئیجازەمان نییە لای خەڵک باسی ئەو کتێبە کوردیانە بکەین. ئێمەش لای کەس باسمان نەدەکرد. بیستبوومان ساواک خەڵک لە سەر کتێبی کوردی دەگرێ. مەلای مزگەوتی بازاڕ لە سەر کتێبی کوردی بۆ ساواک بانگ کرابوو، باوکی زارا بانگ کرابوو، هەڕەشەیان

لێکردبوو، بەچی کوردی ئەو دیو، دەنگ دووکانەکەت! ئەمە فێرببووین بەیەکەوە بین و هیچ شتێک نەدرکێنین.

ئەو هاوینەی پۆلی نۆمان تەواو کردبوو، باوکی گەزیزە بە ماشێنەکەی هەموومانی برد بۆ باخی میراوا. دوای نانی نیوەڕۆ خاڵەی زارا بە ئەسپ و تانجی گوێ قوتەوە، پەیدا بوو، پرسی کێ دێت بۆ ڕاوە کەوێ؟ هەموو سەیری یەکتریان کرد و گوتمان ئێمە. باوکەکان لەگەڵمان هاتن و دایکەکان مانەوە، هەتا ئێمە بگەڕێینەوە. خاڵەی زارا سووتەکی لێدا، دوو کەس، چوار ئەسپی تریان هێنا و هەرکام لە ئێمە لە پشت سەری باوکمان سواری ئەسپ بووین و ڕێ کەوتین، بۆ کوێ، نەماندەزانی.

پێشتر بە ئێمەیان گوتبوو کەوشی وەرزشی لە پێ بکەین، نەیانگوتبوو دوای میراوا بۆ کوێ دەچین ! کە گەیشتینە ناو گوندی تەرەغە، زانیمان چ باسە. لەوێ ئەسپەکانیان بردە ماڵێک و خاوەن ماڵ لەگەڵمان کەوت و گوتی لە بەر منداڵەکان بە ڕێگایەکی خۆشدا دەچینە سەرێ. لە بەر قەدی کێو سەیری سەرەمان کرد، باوکی گەزیزە گوتی کڵاوەکانتان بەرنەبێتەوە. ئەوە قسەی ناو خەڵک بوو، کە دەیانگوت" هەر کەس لە خوارەوە سەیری تەرەغە بکات، کڵاو لە سەری بەردەبێتەوە. ئێمە هەموو ڕۆژێ لە پەنجەرە و سەر سەربانەوە، لوتکەی ئەو کێوە قیت و جوانەمان دەبینی و هیوامان دەخواست ڕۆژێ بگەینە سەر ئەو لوتکەیە. یەک کەیف خۆشێک بووین، نەبێتەوە. پاش ئارەق ڕژاندنی زۆر و ماندوو بوون، گەیشتینە سەر لوتکە و هەناسەیەکی قووڵمان هەڵکێشا و خۆمان دا بەعەرزدا. لە ناکاو باوکی گەزیزە تێیچریکاند:

تەرەغە خۆشی سەرت هەر بەرزە- لێک جیابوونەوەمان چەند وەرزە؟
هەر لەلاتن! دەمەوێ سەیری بکەم- سەنگەری سارمی خوێنڕێژی عەجەم
دێننەوە بیر کوێی کورد مەرگی ئەوە- ئەو سەرەی ناوە بە حیزی بنەوە
کارگ و ڕێواسە بەهارانە بەرت- وەکو جاران کوڕ و کچ دێنە سەرت!

لێرە هەموو بەیەکەوە دەیڵێینەوە: وەکو جاران کوڕ و کچ دێنە سەرت؟ کچکەکان هاوار دەکەن ودەڵێن، دێن، دێن! زارا کە فرمیسک بە لاچاویدا دەهاتە خوارێ، گوتی: نەمدەزانی ئەو وڵاتەی ئێمە هێندە جوانە! سروە قسەی ئەوی درێژە دا و گوتی: حەز دەکەم، یەک بە خۆم هاوار بکەم، گەزیزە هاتە پێش، دەستی ئێمەی گرت و دەسرەی دەرهێنا و کەوتە سەرچۆپێ کێشان و بە هەوای ڕێینە دەستی کرد بە گۆرانی و باوکی بۆ دەگەڕایەوە:

وەکوو ڕۆژ و شەوە فەرقی گودازی شەمع و سووتانم
کە ئەو هەر شەو دەسووتێ، من هەموو دەم؛ گەرچی ئینسانم
بە تەخمین وەسفی فیردەوس و جەهەننەم بۆچ دەکا واعیز
لە سایەی وەسڵ و هیجرانت بە خۆم دیتوومە دەیزانم
لە سیڕڕی حیکمەتی چاوت گەیشتم باعیسی ڕووحە
تەبەسسوم ماوە تێناگەم لە فەهمی ڕەمزی حەیرانم
کزەی جەرگم دەخیلت بم فیراقم کرد ئەوا مردم
دەسا دەی بێرە لام ساتێ نەماوە تابی هیجرانم

گەڕی هەڵپەڕکێ گەورە بۆوە و دەنگ دەنگی دەداوە. هەڵپەڕکێ هێندێ شل بۆوە و گەزیزە دەستی ئێمەی گرت و گوتی وەرن، هەر چوارمان قوڵ لە قوڵی یەک، بە دەوری خۆماندا دەسووڕیانەوە و دەمانگوت :
وەتەن قوربانی کەژ و چیا و بەند و دەربەندت بم- قوربانی ئاسمان و دەشت و پێدەشتت بم.

سروە: تەرەغە، کێوی لەمێژینەی کورد – کۆنە هاوڕازی «سەفین»و «هەڵگورد»
گەزیزە: کورد هەزاران و هەزاران ساڵە- سایە پەروەردە ئەژین لەو ماڵە

لە ناکاو باوکی زارا گوتی، دانیشن بێدەنگ بن. هەموو بێ ئیختیار دانیشتین. باوکی زارا بە دوربین تەماشای خوارێی دەکرد و گوتی، ماشینی ژاندارم بەرەو دێ دێت، ئاها، دوو ژاندارم و پاتۆڵ ل□ بەرێک دابەزین و خەریکن بەرەو سەرێ دێن، ئەها پاتۆڵ ل□ بەر حەمەساڵە جەوانمەردی شایە. زوو شتوم□ک□کەنەوە ، مەجبوورین لە بەری پشتەوەڕا بڕۆینە خوار، هەرچەند توزێک ناخۆشە.

خۆمان کۆکردەوە و بەرەو خوارەوە چووین، لە کاتی چوونە خوار چەند جار قاچمان هەڵخزا، جارێک سروە لاقی لە بەردێک درا، بەرد خزی و ئەگەر باوکی نەیگرتبایەوە، سروە بەردەبۆوە. لە تەختایی نزیک بووینەوە و لە پشت ماڵانەوە، خۆمان گەیاندە ماڵەکە و سواری ئەسپ بووین و بە جیا لە دێ دوور کەوتینەوە، هەتا ئەوان لە سەر شاخەکەوە بە یەکەوە نەمانبینن. خاڵی زارا هەر لە دێ لە ئێمە جیا بۆوە و لە پشتەوەڕا خۆی گواستەوە بۆ ئەو بەری کێو و بەرەو گوندەکەی خۆیان ملی ئەسپی وەرسووڕاند، ئێمەش خۆمان گەیاندەوە سەر جادە و نزیک ئێوارە گەیشتینەوە میراوا و سواری ماشێن بووین و گەڕاینەوە ماڵ.

باوکی زارا دووکاندار بوو، شوێنی کارەکەی مەکۆی هاتوچۆی کوردی ئەو دیو بوو. ئەوان بە ناوی ئاڵوێرچی لە گوندەکی بەورانەوە ئاودیوی ئەم لا دەبوون و لە ڕێگای گەورکایەتییەوە خۆیان دەگەیاندە شارەکەی ئێمە و لای باوکی زارا.

قسەکردنی زارا هەر لە منداڵییەوە پاک و خاوێنتر لە ئاخاڤتنی ئێمە بوو، لە قسەکردنی ئەودا بە دەگمەن وشەی بێگانە هەبوو، خۆی دەیگوت وشەی فارسی و عەڕەبی وشەی بێگانەن. لە ماڵە کتێب و گۆڤاری کوردیان هەبوو، ئیزنمان نەبوو بە قەرز لێیوەرگرین، بەیەکەوە دەمانخوێندەوە. ئێمە لەو ماڵە فێری نووسین و خوێندنی کوردی بووین. ئێمە نەماندەزانی ئەو کەسانەی شەوانی پاییز و زستان لەگەڵ باوکی زارا دەهاتنەوە ماڵێ، خەڵکی ئەو دیوی کوردستانن و لە ڕاستیشدا نە ئاڵوێرچی بوون و نە قاچاخچی، ئەوان کەسانی ناو شۆڕشی ئەو دیو بوون، لە ناو سەنندوقی چایی و تایەی پڕ لە خەنە، کتێب و گۆڤاری کوردیان دەهێنا.
ئێمە نەماندەزانی باوکی زارا بۆچی چەند جار بانگهێشتی ساواکی سابڵاخ کراوە، نەماندەزانی خاڵی زارا، پێشمەرگەی سەردەمی کۆمار بووە و خراوەتە زیندان. دواتر زانیمان باوکی گەزیزە و خاڵی زارا دەستی نزیک بوون و زۆرجار کە باوکی شەوانە نەدەهاتەوە و ئێمە دەچووینە ماڵیان، لە ڕاستیدا خاڵەی زارا و باوکی گەزیزە بە بیانووی بارهێنان بۆ ماشێن، دەچوونە سەردەشت بۆ دیتنی ئەو کەسانەی لەو دیوڕا دەهاتن، جا چ وەک خزم و کەس، چ وەک دەستی خۆیان. زارا هەموو ئەو شتانەی دەزانی و مەتەقی لێوە نەدەهات و بە ئێمەی نەدەگوت، هەر بۆیە جیاواز لە ئێمە بوو.

ئەو ساڵەی لە کێوی حاجی کیمی شەڕی نێوان کورد و ژاندارم و جەوانمەردی سەر بە شا ڕووی دا، کەڵاکی ژاندارم دەهێندرایەوە شار و ئێمە لە نزیک مزگەوتی بازاڕ لە ناو ماشێنی ژاندارمەری دەمانبینی، زۆرجار بەنیان دەهات. ئەو پێشمەرگانەی چیای حاجی کیمی، دەستی باوکی گەلاوێژ و خاڵی زارا بوون. دوایە زانیمان کە باوک و دایکی گەزیزە، چۆن لە ناوچەی ئەردەڵانەوە گەیشتوونەتە موکریان.

ساڵەی ١٩٧٥ پێشمەرگەی ئەو دیومان لە شارەکەی خۆمان دەبینی کە بەرەو شارەکانی عەجەم گوێزرانەوە. زارا لە دووکانی باوکی دیتبووی کە چەن بەشێ لەو پێشمەرگانە قسەیان بۆ شا گوتبوو، چەن بەشێکی دی، پووڵی تازە چاپکراویان بە باقە لە گیرفان دەردێنا. ئەو ساڵەی دوو پێشمەرگە لە سەر قوولە، گولەباران کران، گەزیز و زارا ڕوخساری

هەرکیان نەقاشی کردبوو. ئەو دوو برایە جلوبەرگی کوردیان لە بەر بوو. دوای چەند ساڵ زارا نووسراوەیەکی خاڵی نیشان داین کە باسی ئەو دوو برایە بوو.

تازە دیپلۆمان وەرگرتبوو، چەند کەس چووبووینە پارکی سەقز و لەوێ زارا گوتی، من بە خوێندن ناچمە شاری عەجەمان، یان دەچمە سنەو کرماشان یان ورمێ. دەیگوت نامەوێ لە شارەکانی ئەوان گووم و گێڕ بم، دەمەوێ شارەکانی خۆمان بناسم و لە خەڵکی خۆمان نزیکتر ببمەوە. سروە و گەزیزە دەستیان بەچەپڵە لێدان کرد.

گەزیزە و دایکی هەشتا نەڕۆیشتبوون و خەریکی ماڵ کۆکردنەوە بوون و ئەمەش یارمەتیمان دەدان، لە پڕ زارا هاتە ژوورێ و گوتی مزگێنی مزگێنی، هەموو گوێگوڵاخ بووین، گوتی لە زانستگای کرماشان وەرگیراوم و دەبم بە هاوسای ئێوە و زوو بە زوو دێم بۆلاتان، گەزیزە خۆی هاویشتە باوەشی وگوتی، ئەخۆیش ئیتر بە تەنیا نابم. هەی لە کەمە و لە کەمە، لە گوڵێ زارای خەمە. هەموو دامان لە قاقای پێکەنین.

زارا ئەو شەوە لە ماڵی گەزیزە گوتی، ئەمشەو دەمەوێ خۆمتان پێناسێنم، گەزیز بە تەوسەوە گوتی، نەبابە! دای لە قاقای پێکەنین. زارا گوتی، بە ڕاستیمە و زۆر شت هەیە کە من باسم نەکردووە و ڕەنگە ئێوە هەستتان پێکردبێ، کە دەزانن ئێمە کەی یەکتر دەبینینەوە!؟
سروە ڕوو لە زارا دەکات و دەڵێ، ئێمە هیچمان لە یەکتر نەشاردۆتەوە و لە دواڕۆژیش ئەو کارە ناکەین، زارا دەڵێ، ڕاستە. جیاوازی ئێمە ئەوە بووە کە کارەکانی ئێوە بە تایبەت سروە و هەندێک لە کارە هونەرییەکانی هەر سێکتان کاری ئاشکرا بوون و توانیوتانە بە ئاشکرا بیکەن، جگە لە کارەکانی نووسینی گەزیزە کە نەیدەتوانی ئاشکرا بیانکات. کاری من جیاواز بوو.

سەیر کەن هەر کام لە ئێمە دوازدە ساڵ لە فێرگە بووین، ئایا ڕۆژێک بەرپرسێک دەرسوێژێک لە گەڵ ئێمە بە کوردی قسەی کرد؟ ئایا هێشتیان ڕۆژێک بە جلوبەرگی خۆمانەوە بچینە حەسار و ژووری فێرگە؟ لە کاتێکدا هەموو فێرکار و ئێمە کورد بووین. فڵان ڕەیسی مەدرەسە بەرپرسی حزبی میللەتی ئێران، فڵان کەس بە شانازییەوە وانەی شاپەرەستی فێر دەکردین و ئەویتر بەرپرسی حزبی پانئێرانیست و ئەوی دی بەرپرسی حزبی ڕەستاخیز و ئەویدی بەیندگەی دەوڵەت بوو. کامیان وشەیەکیان لە سەر خۆمان فێرکردین، هەر ئەوان ئێمەیان بەرەو

خۆتوانـــدنەوە دەكێشـــا. زۆربەى هەرە زۆرى ئێمە، هەســـتمان بەوە نەدەكرد وبنەماڵەكانيشمان بۆيان گرنگ نەبوو، يان ناحاڵى بوون، چى بە سەر منداڵەكانيان دەهێندرێ. من دەمەوێ بگەڕێمەو بۆ لاى خۆم. ئێمە هەموومان دەبێ لە ڕێگاى كارەكانى خۆمانەوە بگەڕێنەوە بۆلاى خۆمان. دەشتوانين لە ڕێگاى زانست، هونەر، ئەدەبيات و سياسەت ئەو كارە بكەين. دەزانم ئەو كارە زۆر چەتوونترە لە چەك لە شان كردن و چوونە شاخ. ئێوە ڕێگاى خۆتان هەڵبژاردووە، ڕێگاى منيش زانست و سياسەتە.

سروە ڕوو لە زارا دەڵێ، زاراگيان لەبيرتە چەند ساڵ بەر لە ئێستا بەيەكەوە كتێبێكى فەلسەفەمان بۆ يەكەمجار خوێندەوە، لە بيرتە تەقە لە سەرمانەوە دەهات و گوتمان ئەگەر لە دنيا حاڵى نەبين، ژيـانى ڕۆژانەشمـان نـابێ، ئێســتا هەر كـام دەتـوانين بەرەو ئەو داهاتووە بچين و خۆمان بناسين و بە جيهانى بناسێنين. گەزيزە دەڵێ، منيش ئەو باوەڕەم هەيە. لە دواى مردنى باوكم كە زۆر شتى فێركـــردم، زانيــــم دەبێ دەركەوم، وەك خۆم دەركەوم، شــانۆ ئەو دەرگايەى بۆ كردمەوە، ئێستا نووسين ئەو ئيمكانەى پێبەخشيوم كە دەنگ هەڵبڕم، بۆ ئەوەش يەك دنيا سپاسى تۆ و باوكت و دايكت دەكەم، كە زۆر شتتان فێرى ئێمە كرد، بە تايبەت خوێندن و نووسينى زمانى دايك و خوێندنەوەى ئەو كتێبانەى كە باوكت دوور لە چاوى ساواك دەگەياندە دەست ئێمە و تۆ بۆت دەخوێندينەوە. هەموو ئەوانە بوو بە بۆ هۆى ڕۆشەنبـــوونى ڕێگامـــان، لە ڕاســـتيدا ئێمە يەك گيـــان و يەك پەيكەر بووين، ئامێزى دەكاتەوە بۆ ئەوەى هەموو يەكتر لە باوش كەن.

زارا ڕوو لە گەزيزە، گەزيزە گيان، ئێمە لە ڕابوردوو، زۆرمان هەڵە كردووە، پێشينيانى ئێمە، سەرەڕاى شانازييەكانيان، هەڵە و نەزانى زۆريان هەبووە. ئێمە نابێ ئەو هەڵانە دووبارە كەينەوە. گەزيزە لە وڵامى زارا دا دەلێ، ڕاستە، ئەوە گرنگە بزانى هەڵەت كردووە و چەقبەستوو نەمێنێ و لە ناو جەغزەكاندا نەخولێيەوە. هەڵە كردن دەتوانێ ببێتە ڕۆشنايى ڕێگا، گەر بزانين هەڵەمان كردووە. لە نەزانييـــدا هەڵەكـــان دووبـــارە دەبنەوە، بە هەڵـــا هەڵـــا نـــاگەينە ئامانج، بە ژيريى و تێگەيشتن ڕێگامان ڕوون دەبێ. شانازيش لەوە دايە مرۆڤى سەردەم بين و سەردەميانە خۆمان ببينين و بناسێنين و سوور بين لە سەر ئامانجى ڕاستەقينەمان، وەك يەك پەيكەر و يەك دڵ و گيان.

ساڵێك و چەند مانگ دواتر، ڕۆژێك لە دەرگاى ماڵى ئارژين و ئارتۆس-

م دا لە شەقامی خەیامی کرماشان، ئارژین دەرگای کردەوە، دەستی کرد بە هەرا هەرا، لە ناکاو زارا دەرکەوت و هاواری کرد و هەرکیان لە ئامێزیان گرتم. من لەو هەرا و هوریایە و لەوەی زارا لەوێ چ دەکات، سەرم سووڕما بوو.

پاڵیان پێوەنام و چووینە ژوورێ، ئارتوس لە دیوەکە دەهات و دەچوو، پرسیم ئەوە چییەتی، ئارژین گوتی، دیسان لە کەلەی داوە و ئیدەی تازەی بە هاتووە، ڕەنگە چەند سەعاتی تر بزێ و کورپەیەکی نوێ بە شانە بکەوێتە باخەڵییەوە. وەبیر ئەو ساڵە کەوتمە کە چووە ژوورەکە و دەرگای لە سەر خۆی داخست و دوای حەوت سەعات، درگای کردەوە و گوتی خەلاس. ئەو کات شانەنامەی " ئەو پیاوەی..." تەواو کردبوو، ئێستاش هەمان بەزم بوو. ئەمە دوا دیداری من لە گەڵ زارا و ئارژین و ئاریەس و کرماشان بوو.

برایم فەڕەشی
پاییزی ٢٠٢٥

دوو و دوو دەکاتە پێنج!..
فەرهاد مەحموود ئیبراهیم

جۆرج ئۆرۆیل دەڵێت: گەر کەی میللەت هێزی ڕاستەقینەی خۆیان بزانیایە هیچ حەوجیی پلانڕێزیی نەدەبوو، تەنیا ئەوەی پێویست دەبوو: ڕابوونایە وەکو ئەسپ کە چۆن مێشوولە لە خۆی دوور دەخاتەوە.
شەکسپیریش دەڵێت: ئەوەی ئەمە تێیدا دەژین هەڵبژاردنی خەمانە کە دەمانەوێت وا بێت، نەك ئەوەی بەسەرماندا بچەسپێنرێت.
کەواتە سەرکوتکردنی ڕای خەڵك لە ڕێگەی تاکڕەوی و ستەم و چەوساندنەوەوە مانای وایە کەمینەیەك ڕێی پێدراوە کە جڵەو بگرێتە دەست و زۆرینە لە مافە سەرەتاییەکانیان بێبەش دەکرێن، ئەمە لە کاتێکدایە هەرگیز فەراهەمهێنانی ئاسایش و خۆشگوزەرانی لە ڕێگەی تۆقاندن و ترسەوە نایەتەدی، بەڵکو ئەمە ڕەوتی برەو و پێشکەوتنی ڕاستەقینە ڕادەگرێت. لە حاڵێکدا بەشداری میللەت لە بڕیاردان و

هەڵبژاردنی شێوازی بەڕێوەبردندا دەبێتە هێنانەدی حوکمی دەسەڵاتێکی تەندروست کە لەسەر بناغەی پەیوەندی پتەوی نێوان دەسەڵات و نەتەوە بنیات دەنرێت و خوارییەکان ڕاست دەکاتەوە گەر لە پێشدا بوونی هەبووبێت.
ئازادی و سەروەری تاك و یەکسانیان بەرانبەر یاساو بوونی ڕێکخراوی کارای سەربەخۆ و مەدەنی و بەرەنگاربوونەوەی گەندەڵی لە سیماکانی کۆمەڵگاو دەسەڵاتی تەبا دێنە هەژمارکردن و دیتن.
دیسپۆتیزم و قۆرخکردنی دەسەڵات دەردێکی کوشندەیەو لە دۆخی ناتەندروستدا سەرهەڵدەدات و دەبێتە هۆی قووڵکردنەوەی قەیرانەکان، بۆیە هەمیشە دیکتاتۆریی و تۆتالیتاریزم لە هەر شوێنێکدا بوونی هەبێت هەوڵ دەدات لە ڕێی دەسەڵاتی سیاسییەوە قۆرخی کۆمەڵگا بکات، کە بەم پێنج سیفاتە دەناسرێتەوەو جیا دەکرێتەوە:
١-شێوازی دەوڵەت لە پێڕەوکردنی یاساوە دەگۆڕدرێت بۆ پێڕەوکردنی شێوازی پۆلیسی.
٢-لە دەوڵەتی ئازادییەکانەوە بۆ سەرکوتکردن.
٣-دەسەڵاتگرتنە دەستی تاکە حیزب لە کاروبارەکاندا.
٤-دەسەڵات هەوڵی سەرکوتکردنی میللەت ونەهێشتنی فرەیی دەدات.
٥-دەسەڵاتی خۆسەپێن پەنا بۆ ترس و تۆقاندن دەبات وسەرجەم داهاتی ناشەفاف ژێرباری ئەو مەبەستە دەخات.
بەمجۆرە لە دەوڵەتی سەرکوتکاریدا پەیوەندی خەڵك و حاکم و خەڵك و خەڵك لەسەر بنەمای دواکەوتن و چەوساندنەوە و ناسەقامگیری و نائامادەیی گشت ڕەنگەکاندا بەرجەستە دەبێت، تێیدا ڕوودانی توندوتیژی زیاد دەکات و حاڵەتەکانی کوشتن زیاترو ئاسایی دەبنەوە، تێیدا سەرکوتی دەنگی ناڕازی دەکرێت و ژمارەی پۆلیسی نهێنی زیاد دەبێت و تەنانەت سەرکوتی نەیاران دەکرێت لە ڕێی پەنابردن و بەکارهێنانی یاساوە، چونکە هیچ سیستەمێکی ژیانی مەدەنی لە ڕژێمی تۆتالیری سەرکوتکاردا بوونی نامێنێت و تەنیا ناوو شێوەکەی دەمێنێتەوەو لە ناوەڕۆکدا خاڵی دەبن لە مەبەستەکانیان، تەنانەت ڕێکخراوە کارا مەدەنییەکانیش ژێر بەژێر دەخرێنە ژێر ڕکێفی دەسەڵاتی دیسپۆتیزمەوە.
بەشێوەیەکی گشتی وەکو ئیبن خەلدون لە پێشەکییەکەیدا نووسیویە: دەسەڵات و مەرامە زۆرجار بەریەك کەوتنیان لەگەڵ یەکدا دەبێت، بەحوکمی ئەوەی سروشتی دەسەڵات لە پەناوی مانەوەیدا ئەوە دەخوازێت و میکافیللیش ڕەنگە لەبەر ئەو هۆکارە بێت ئەو دووانەی لێك جیاکردەتەوە: ئاکاری سیاسی و ئاکاری گشتی، بەڵام ئایا دەبێت دەسەڵاتی ڕاستەقینە ئاوها بێت؟ پاشان بۆمان هەیە بپرسین ئایا تا چەند دەسەڵات بۆی هەیە بەردەوام ئەو پێشێلکارییانە لەمافە

سەرەتاییەکانی هاوڵاتیاندا بکات؟ ئایا دەبێ ئەو پێشێلکاریانە تا چەند پێویست بن؟ ئەی ئایا لە ئاکامدا بە کوێ دەگات ئەو هەموو هەنگاوانەی ڕۆژ لە دوای ڕۆژ بەرەو خراپ و خراپترو بەکارهێنانی شێوازی تازەی ناڕەواو دڕندانەتر دەچێت؟ ئایا تا سەر دەسەڵات دەتوانێت بەو شێوازانە مانەوەی خۆی مسۆگەر بکات بۆ هەتا هەتایە؟ یان مانای حاکم و مەحکومی تەندروست تەواو لە شوێنێکی ترەو ئەوەی ئەمە لێی دەدوێین بارودۆخی وڵاتان و ناوچەکانی جیهانی سێیەمە بە تەنیا کە نەخوێندەوارەکان دەکرێنە داردەستی تەقاندن و خوێندەوارەکانیش لە پێناو لە دەستنەدانی ئیمتیازاتەکانیان قوڕوقەپی لێدەکەن.

ئەوەی مەبەستمە لێرەدا خاڵێکی زۆر مەترسیدارە کە ڕەنگە لای زۆر لە خوێنەران ئاشکرا نەبێت و نەزانن ئەوەی ئێستا لە دەوروبەریان دەگوزەرێت زۆر کوشندەیەو ڕەنگە ڕۆژێك ئەویش ڕووبوڕوی بێتەوەو پێی بکرێتە ئامانج و کە لەم چەند ساڵەی ڕابردوودا بەتام زیاد بووەو تەشەنەی کردووە.

هەمیشە هۆکارێکی ڕژێمە تۆتالیتارە سەرکوتکارەکان بریتییە لە پەرەدان بە دەزگاکانی سیخوڕی و چاودێریکردن و زیادکردنی جۆرو ژمارەی سیخوڕان، بەمەبەستی مسۆگەرکردنی مانەوەی دەسەڵاتی ناتەندروستی خۆیان، بەڵام لەولاوە بەخێوکردن و پەروەردەکردن و ژێربارخستنی ئەو لەشکرە لە سیخوڕو کاڵفامان و نەخوێندەواران بە پاراستنی بەرژەوەندی کورسی چەند کەسانێك، لەهەموو دام ودەزگاو کۆڵان و بازاڕو ماڵ و مزگەوت و ناو یانەو ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگای مەدەنی و خزمەتگوزارییە گشتییەکاندا بڵاوکراوەتەوەو داهاتی ناشەفافی میللەتیان پێ دەدرێت، قێزەونترین ڕێگا لەو پێناوەدا بەکاردەهێنن و گوێ لە پەیوەندییەکان دەگرن و تەڵی ئینتەرنێتیش دەکەنە مەیدانی بەدواداچوونیان، هەر ئەمانەش سبەی دەبنە بارێکی گران و ناقۆڵا لەسەرشانی کۆمەڵگا، چونکە ئەو هونەرە بەدفەڕییەی کە فێری بوون بە سیخوڕیکردن بەسەر هاوڵاتییانەوە دەبێتە خوویان و هەرگیز بۆیان تەرك ناکرێت، ئەمە جگە لەوەی بە پێی دابونەریت و ئایین و یاساکانی مافی مرۆڤ دادەنرێت بە تاوانێکی قێزەون و ناڕەواو دژی هەموو پرەنسیپە مرۆییەکانە.

ئیدی بەڕادەیەك ئەو دیاردەیەش ئاسایی دەبێتەوەو تا ئەو ئاستەی ئەو دەزگایانە پەنا بۆ بەکارهێنانی کەسانی خوار تەمەنی هەژدە ساڵ دەبەن بۆ ئەو کارە و جۆرەها شێوازی تەکنەلۆژی و چاودێریان دەخەنە بەردەست لەو پێناوەدا، ئەمەش جگە لە کۆمەڵێك دەستەو دایەرەی نزیکی دەسەڵاتی دیسپۆتیزم، کەسی تر ئاگاداری کاری ئەو بازنەیە نابێت، تەنانەت کاری سیخوڕیی بەسەر ئەندامانی هەمان

حیزبیشەوە دەکرێت و چیدی کەس متمانەی بە کەس نامێنێت، بگرە بابای سیخوڕ ئەگەر هیچ کەسی دەست نەکەوێت دەکەوێتە چاودێریکردنی کەس وکارەکەی خۆی، چونکە ناتوانێت دەستبەرداری ئەو خووە بێتن کە بە میرات وەکو خەڵات لەدەسەڵاتی مافیاو گەندەڵەوە بۆی ماوەتەوەو فێرکراوە، ئەمەیە بەرهەمی دەسەڵاتی پۆلیسیی خۆسەپێن و دوور لە ژیانی مەدەنی، کە لەسەر بنەمای ترس و تۆقاندن و پاکتاوکردنی کەسانی نەیاران دەمێنێتەوە، ئەم دیاردەیە بە جۆرێك زەق بووەتەوە تەنانەت کەسی چاودێریکراو بە پەردە ئەو لەشکرە دەبینێت کە دوای ئەکەون و وێنەی ئەگرن و چاودێری دەکەن؛ بە ئەوەی سیخوڕەکان شەرم لە خۆ بکەن و تەریـــــق ببنەوەو بەخۆدا بچنەوەو بســـــتێك واز لە کەیلایەتی بهێنن، خەریکی هەراسانکردنی کەسانی دەرەوەی بازنەی حیزب و دەسەڵاتن و تەدەخول لە تایبەتمەندییەکانی ژیانیاندا دەکەن و بگرە توهمەتیان بۆ دەهێننەوەو تاوانیان دەخەنە پاڵ. ئەمانە زەنگی مەترسییەکی جددین کە ڕەنگە سبەی ڕووبەڕووی زۆرینە ببێتەوە، ئاگات لە خۆ نییە و کەسانێك گاڵتە بە نهێنییەکانی ژیانی تایبەتی تۆ دەکەن، ئەمانە گەر بەڵگەی هەر شتێك بن سەرەتا ئەوە دەردەخەن کە ئەو دەسەڵاتانە چۆن بەرەو لـوتکەی بێ متمانەیی خەڵك دەچن و هەموو ساتێك لە ئاماداباشیدان بۆ چارەنووسی حەتمی خۆیان؛ ئیدی وای لێدەت بێزاریی لە سیمای شارو خەڵکەکەیدا بە ئاشکرا دەربکەوێت و خەڵکانی ئازادیخواز بیر لە هەڵهاتن لەو زیندانە بەرتەسکە بکەنەوە بەرەو تاراوگە و سەری خۆیان هەڵگرن، دوای ئەوەی بێ هیوا دەبن لە هەموو چاکسازییەك و لەبەرانبەریشدا ڕۆژ بە ڕۆژ ئازادییە تاکە کەسییەکان بەرتەسك دەبنەوەو زەبرو زۆر تا قوڕقوڕاوگەی میللەت دێت، کە هەرگیز ناتوانرێت پەردەپۆش بکرێت بە داهێنانی نازناو و پاشناو بۆ شوێنەکان، نە شاری ڕۆشنبیریی و نە شاریی نموونەیی و نە گونـدی ئەوروپـی و...... نـاتوانێت ئەو تاڵـاوە لە قوڕقوڕاگەکانـدا بڕەوێنێتەوە کە ڕۆژانە بە شێوەی نالەبارو نوێ خەڵکی ڕەش و ڕووت دەچێژن و پێوەی دەتلێنەوەو دەناڵێنن، کاتێك خۆیان دەبیننەوە نیشتیمانپەروەرن و خۆیان نەفرۆشتووە بە کەس و هیچ لایەنێك و نە بندیوارن و نە بەرژەوەندیان لەگەڵ هیچ حیزبێکدا هەیە وهەمیشە بە گومـانی نەیـاریی بێبەش دەکرێـن و دەچەوســێنرێنەوە و پلانیـان دژ دەگێڕدرێت؛ تا ئەو ئاستەی جڵەوی بێ لەمپەر بە جۆرێك بە ئەم جۆرە کەکوژییە لەسەرخۆیی ب[illegible]ا دەکرێت کە دەبێت وەکو ڕۆمانی (١٩٨٤)ی جۆرج ئۆریەڵ لە کۆتاییدا هەمووان لە ژێر فشارەکاندا ناچار بکرێن بڵێن: بەڵێ دوو و دوو دەکاتە پێنج!

فەرهاد مەحموود ئیبراهیم

هێزی هزر – پێری ئەندەرسۆن.. ئەکرەم سەعید

سەرنج لەسەر {بەشی ١ کتێبی: هێزی هزر – پێری ئەندەرسۆن}

١/ ڕۆڵی هزر تا چەند گرنگە لەو هەڵچوونە سیاسیانەی کە گۆڕانکاری مێژوویی گەورەی بەخۆیەوە بینیوە؟ ئایا هزر تەنیا دیاردەی دەروونی پرۆسەی ماددی و کۆمەڵایەتی زۆر قووڵترن، یان خاوەنی سەربەخۆیی یەکلاکەرەوەن وەک هێزی هەڵخرانی سیاسی؟. بە پێچەوانەی ڕواڵەتەکانەوە، ئەو وەڵامانەی کە بۆ ئەم پرسیارە دەدرێن، چەپ لە ڕاست بە توندی جیاناکاتەوە. بێگومان ز□ر□□ک ل□ک□نس□رقاتیق و لیبراڵەکان گرنگییەکی زاڵ و گەورەی ئایدیاڵە بەرزەکان و بەها ئەخلاقییەکانیان لە مێژوودا بەرز نرخاندووەو سەرکۆنەی ئەو ماتریالیستە ڕادیکاڵانەیان کردووە کە پێداگری لەسەر ئەوە دەکەن کە ناکۆکییە ئابوورییەکان بزوێنەری گۆڕانکاری مێژوون. نموونە بەناوبانگە مۆدێرنەکانی ئەم جۆرە ئایدیالیزمە ڕاستڕەوە بریتین لە کەسایەتی وەک(فریدریش ماینێک، بێنێدێتۆ کرۆس یان کارل پۆپەر) . بۆ ئەم جۆرە بیرمەندانە بەوتەی یماینێک:"هزرەکان، کە لەلایەن کەسایەتییە چالاکەکانەوە دەگۆڕدرێن، تابلۆی مێژووی ژیان پێکدەهێنن"، بەڵام دەتوانین کەسایەتییە سەرەکییەکانی دیکەی ڕاست بدۆزینەوە کە هێرش دەکەنە سەر وەهمە عەقڵانییەکان، کە بە ڕای ئەمان عەقیدەی دروستکراون، لەبری ئەوە بڕوایان بەوەیە کە داب و نەریتییەکان یان غەریزە بایۆلۆژییەکان ڕۆڵی مەزن و قوڵ دەبینن،(فریدریش نیچە، لویس نامیر، گاری بێکەر)،لە ڕوانگەی جیاوازەوە، تیۆریستەکانی بەرژەوەندییە ماددییەکان بوون، کە سوکایەتییان دەکرد بە بەها ئەخلاقییەکان یان سیاسییەکان, و هەو□ییان دەدا بایەخی ڕۆڵیان کەم بکەنەوە. تیۆری بژاردەگەرایی عەقڵانی، کە هەژموونی لەسەر بوارە بەرفراوانەکانی زانستی کۆمەڵایەتی ئەنگلۆساکسۆن هەیە، ناسراوترین پارادایمی هاوچەرخی ئەم جۆرەیە.

بەڵام هەمان دابەشبوون دەتوانرێت لەلای چەپ بدۆزینەوە. ئەگەر سەیری مێژوونووسە گەورە مۆدێرنەکانی چەپ بکەین، بێباکییەکی تەواو

لە ڕۆڵی هزرەکان لەلای”فێرناند براودێلدا” دەبینین، کە بە پێچەوانەی ڕای”ر. هـ. تاونی”کە ڕۆڵی هزری بە گرنگ دەزانی. لە نێو خودی مارکسیستە بەریتانیەکاندا، کەس هەڵوێستەکانی”ئێدوارد تۆمپسۆن”لەیاد ناچێ کە هەموو کارەکانی ژیانی مشتومڕێک بوو لە دژی ئەوەی کە وەک بچووککردنەوە بۆ فاکتەری ئابووری دەیبینی، لەگەڵ هەڵوێستەکانی”ئێریک هۆبسباوم”لە نووسینی مێژووی سەدەی بیستەمدا هیچ بەشێکی جیاوازی تێدا نییە کە تەرخانکرا بێت بۆ هزرەکان. ئەگەر سەیری سەرکردە سیاسییەکان بکەین، هەمان دابەشبوون بە شێوەیەکی وردتر خۆی دووبارە دەکاتەوە، بۆ نموونە گووتەی:‘‘بزووتنەوە هەموو شتێکە، ئامانج هیچ نییە‘‘ی بێرنشتاین. ئایا دەکرێت بێبەهاکردنی توندتر لەمە زیاتر بۆ هزرەکان هەبێت لە بەرژەوەندی بزووتنەوە؟ بێرنشتاین پێی وابوو کە ئەو لە دڵسۆزییەوە بۆ مارکس ئەو دیکتۆمەی گوتووە. لەهەمان قۆناغدا، لینین لە ماکسیمێکی(کورتە دەستەواژە)بەهەمان شێوە بەناوبانگدا، کە کاریگەرییەکی تەواو دژە، وەک شتێک کە هەموو مارکسیستێک دەبێ بزانێت، ڕایگەیاند کە‘‘بەبێ تیۆری شۆڕشگێڕانە ناتوانرێت بزووتنەوەیەکی شۆڕشگێڕانە هەبێت‘‘. جیاوازی لێرەدا تەنیا لە نێوان ڕیفۆرمخواز و شۆڕشگێڕدا نەبوو، بەڵکە لە ڕیزەکانی خودی چەپی شۆڕشگێڕدا هەمان دووانەیی دەبینینەوە. بۆ لۆکسمبۆرگ وەک خۆی دەڵێت:‘‘لە سەرەتاوە کردەوە بوو‘‘؛ واتە نەک هیچ بیرۆکەیەکی پێشوەختە، بەڵکو تەنیا کردەوەی خۆبەخۆیی جەماوەر، ئەوە خاڵی دەستپێکی گۆڕانکاری مێژوویی گەورەیە، ئەنارکیستەکان هاوڕای ئەو بیرۆکەیە بوون. لەلایەکی دیکەوە بۆ گرامشی بزووتنەوەی کرێکاری هەرگیز ناتوانێ سەرکەوتنی بەردەوام بەدەست بهێنێت، مەگەر تەنها کاتێک کە سەرکەوتنێکی ئایدیاڵی بەدەست بهن□؛ ئەوەی ئەو ناوی لێنابوو‘‘هەژموونی کولتووری و سیاسی‘‘بەسەر کۆمەڵگادا بە گشتی. ستالینیش وەک سەرۆکی دەوڵەت بنیاتنانی سۆسیالیسمی بە گەشەپێدانی ماددی ه□□ز□ بەرهەمهێنەرەکان سپارد، وە ماو بە شۆڕشێکی کولتووری کە توانای گۆڕینی عەقڵیەت و عادەتەکانی هەبێت**.

لێرەدا وەرگێڕانی بەشی(١)ی کتێبەکە تەواو بوو *.

سەرنج لەسەر { بەشی ١ کتێبی: هێزی هزر – پێری ئەندەرسۆن}

ڕۆڵی هزر□کان لە گۆڕانی کۆمەڵگەدا چەندە گرنگن بەراورد بە بەرژەوەندی و هێزی ماددی؟ بۆ وەڵامی ئەو پرسیارە بە کورتی ئەندەرسۆن باسی مێژووی هزر دەکات لە لیب□رالیسم و مارکسیزم، تا دەگاتە ئەمڕۆکە لە هەژموونی نیولیبرالیزم و کۆنسەرڤاتیف ب□سەر جیهاندا.

بڕوای مارکس مرۆڤ ئەقڵ بە کاردەهێنێ لە سەرنجدان لە جیهانی دەرەوەی خۆی، لەرێوە دەگات بە هزر، و لەرێوە نەخشە دروست دەکات لە مێشکیدا، پێش ئەوەی لە پراکتیکدا جێبەجێی کات، بەمە کاری مرۆڤ لە کاری هەنگ جیادەکرێتەوە. بە پێچەوانەی ئەوانەی پێیان وایە مارکس بڕوای بە گرنگی کاری ئەقڵ نییە، یان کاری ئەقڵ(تیۆر-هزر)هەمیشە دوای پراکتیکە، دەبێ باش لەم دەربڕینەی مارکس لە سەرمایەدا وردببنەوە، مارکس دەنووسێ:{بێگومان جاڵجاڵۆکە هاوشێوەی فەرشچن کار دەکات، هەنگیش لە دروستکردنی شانەی هەنگوینەکان زۆرێک لە تەلارسازەکان شەرمەزار دەکات، بەڵام ئەوەی خراپترین تەلارساز لە باشترین هەنگ جیادەکاتەوە ئەمەیە، تەلارساز یەکەم جار لە مێشکی خۆیدا تەلارەکە بنیات دەنێ پێش ئەوەی لە واقیعدا دروستی بکات.}- مارکس/ سەرمایە – بەرگی یەکەم/ پرۆسەی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری/ لاپەڕە 198.
ئەم بیرۆکەیەی مارکس جەخت لەوە دەکاتەوە کە بیرکردنەوە(هزر-تیۆری) پێش کردار(پراکسیس)دەکەوێت؛ یانی مرۆڤ توانای ناوازەی هەیە بە بیرکردنەوە، بۆیە مرۆڤ بە پلانێکی هۆشیار کاری جەستەیی دەکات.
(لە هەموو سەردەمێکدا، هزرەکانی چینی دەسەڵاتدار، هزرە زاڵ و باوەکانن؛ واتە ئەو چینەی کە نوێنەرایەتی دەسەڵاتی ماددی لە کۆمەڵگادا دەکات، هێزی فیکریشی بالادەستە. ئەو چینەی کە خاوەنی ئامرازە ماددییەکانی بەرهەمهێنانە، هاوکات کۆنترۆڵی ئامرازەکانی بەرهەمهێنانی فیکریش دەکات)- مارکس/ئایدیۆلۆژیای ئەڵمانی.

دوو جۆر هزر: هزری ڕەسەن و ئایدیۆلۆژیا

مارکس بڕوای بەوە بووە مرۆڤ ئەفسانەکان بە ئەقڵ دادەڕێژێ، بەڵام ئەوانە دەربڕینێکی ئەقڵانی نیین، بەڵکو ڕەنگدانەوەی هەلومەرجی ماتریالی مرۆڤ خۆیەتی.
مارکس لە باسکردنی پەیوەندی هۆشیاری بە واقیعی کۆمەڵایەتی، ئاماژەی بەوەدا کە پەیوەندییەکی نزیک لە نێوان هۆشیاری(وەک هزر و ئایدیۆلۆژیا)و ژیانی کۆمەڵایەتی هەیە، ئەو پێیوابوو ژیانی ماددی هۆشیاری دیاری دەکات نەک بە پێچەوانەوە، ئەما هزری ڕاستەقینەی شۆڕشگێڕییە بۆ پراکتیک کۆمەڵگە دەگۆڕێ، بەڵام ئایدیۆلۆژیا واقیع دەشێوێنێت و شکست دەهێنێت لە کێشانی وێنەیەکی ڕاستەقینە دەربارەی واقیع.
ئیرەجی ئازەرین لە نووسراوێکیدا پەیوەندی نێوان(بوون و هۆش و پراکتیکی هۆشیارانە)ی بە شێوەیەکی دروست ڕۆشن کربووەوە:{لە ماتریالیزمی مێژووی مارکسدا پێکهاتی ئابووری کۆمەڵگە لە شێوازێکی بەرهەم هێناندا، پایە و ژێرخانی ئابوورییە، و تەواوی شێوەی

سیاسی، ماف و یاسا، ئیدیۆلۆژیای زاڵی نێو کۆمەڵگە، دیاری دەکات و بەوەوە پەیوەستن. لەم تێگەیشتنەی ماتریالیزمی مێژووی مارکس ئابووری بڕیاردەر و دیاریکەرە. بەڵام لەم تێگەشتنەوە هەڵەیە گەر بە ئەنجامگیرێکی ئیکۆنۆمیستی وا بڕینە دەرەوە کە"گەشەی هێزەکانی بەرهەم هێنان یان هەر جۆرێکی ئابووری ماتێری پێشکەوتن و گۆڕانی مێژووە". چونکە لە بیری دروستی مارکس ژێرخانی ئابووری یەکسان نییە بە هێزەکانی بەرهەم هێنان بە تەنها، وە لەو بۆچوونە دروستەی ماتریالیسمی مارکس کە ژێرخانی ئابووری سەرخانی کۆمەڵگە دیاری دەکات هێشتا باس لە دیاریکردنی دینامیکیەتی گۆڕانی ژێرخانی ئابووری و سەرخانی کۆمەڵگە لە دیدی مارکس ناکات. بە مانایێکی ترو بە زمانی فەلسەفی مارکس(ماتریال لە پێش ئیدیاڵە یان بوون پێش هۆشە)ئەمە تەواوی(زانستناسی/ Epistemology)مارکس نییە، بەڵکە تا ئێرە فەلسەفی ماتریالیسمی پێش مارکسە. تایبەتمەندی ماتریالیسمی مارکس لە یەکیەتی ماتریاڵ و ئیدیاڵە/بوون و هۆش(واقیع و هۆشیاری)لە پراکتیکی هۆشیارانە و شۆڕشگێڕانەی مرۆڤدا دەناسێنێ(واتە گرنگی ڕۆڵی پراکتیک و کاری شۆڕشگێڕانە لە گۆڕانی کۆمەڵگەدا} — در نقد سوسیالیسم عرفانی/"دوران گوزار"- بتلهایم -).

مارکس لە گرۆندریسەدا دەنوسێ :"ئەگەر ئێمە نەتوانین لە شیکاری هەلومەرجی بەرهەم هێنان و پەیوەندی بەرهەم هێنانی کۆمەڵگەی سەرمایەداری ئێستادا، پێویستی کۆمەڵگەیەکی سۆشیالیستی ڕوونکەینەوە، ئیدی جەنگی ئێمە دژی سەرمایەداری وەک جەنگی کەسانێک وایە دژی ئاشی با / واتە دۆنکیشۆتییە". ئەم داواکارییەی مارکس چی دەگەیێنێ و چۆن ئێمە داواکەی جێبەجێ کەین لە ڕاڤەکانمان دەربارەی ململانێ و کێشەکانی سەرمایەداری سەردەمی ئێمە؟.

بلیخانێف لە دراسەی ڕووداوەکانی نێو کۆمەڵگەدا پرسیارێکی جوان دەکات:(بۆچی ڕوداوەکانی مێژوو بەم ڕێگەیە یان بەم لایە کەوتەوە نەک بە ڕێگا و لاکەی دی). هەڵبەتە لای مارکس ئاشکرایە کە بۆ ئەوەی لە ڕووداوە سیاسیەکانی نێو کۆمەڵگە بگەین دەبێ دراسەی ناکۆکیەکانی"سەرمایە و ململانێ چینایەتی"بکەین؛ چونکە ململانێی بیروڕا و سیاسی نێو کۆمەڵگە پەردەیەکە بەسەر ململانێی چینایەتیدا، و دەسپێکی دراسەی ململانێی چینایەتی بریتیە لە زانینی ناکۆکیەکانی سەرمایە و قەیرانەکانی لە سەردەمی سەرمایەداری دۆندەدا. ئەمە ماتریالیزمی مێژووی مارکسە کە بەداخەوە زۆر کەس پشت گوێی دەخات و بە وتنەوەی چەند بڕگە و دەربڕینێک کە سوودی نییە، خۆی لە دراسەکردنی زیندووی ئێستای کۆمەڵگە دەدزێتەوە.

تیری بژاردگرایی عقانی ک"ئندرسن"ئاماژی پداو، ئمک لجیهاندا باو. بک لوناکبیران بتایبتی ک باسی خکی ژهات(کوردستان، سوریا، میسر، هتد)دکن، هکاری ستم و بدنگی خکی دخنو سرشانی تاککان و خکی خیان، چونک گوای خکی وازیان ل ئازادی هناو، ئم ک وک ئادم شاف نووسیبووی:{لیبالیسم ئازادی تاکسی بخشیو ب مرق ب ئوی سرکنی بکات لسر کارکی ل جیهانکدا ک لی بپرسیار نیی، هروها ئقانیت خودی مرق دکات دادوری خی ل بکارهنانی ئاقانی ئازادی و هبژاردکانی ل دخکدا ک مرقی تاک کنتری نیی بسر دخکدا.}- مارکسیست بوون مانای چیی؟ ئادم شاف/ .

ل یکمین کبندی کمایتی جیهانی ل سای ٢٠٠١ ک ل شاری پرت ئلیگری بازیل بوچوو، دیدگاک سریهدا مژدی ب جیهانکی باشتر ددا، ئو دیدگای"حی پرت ئلیگری"بوو ک بسر چپدا زا بوو، ئم گشبینیی"پرت ئلیگری"سوودی ل هیواکی"ئرنست بلخ" وگرگرت بوو، و دستواژک ککی ل دیالکتیکی هیگی وردگرت ب وسفکردنی ئم ح وک هزک دژی"حی داقس"ک پیوست ب کبندی برژوندی نوخبی ئلیگارشی جیهانی. دژایتی ئم دوو لاین پکدادانی نوان للاک بزووتنو کمایتییکان بوو ک پشنیاری ئلترناتیڤیان دکرد ب نیولیبرالیزم، و للاکی دی دساتدارانی نیولیبالیسمی سرمایداری ک ل دوای سانی ١٩٩٠ و وخانی دیواری برلین سرکوتنی لیبالیسمیان اگیاند.

ئایا دخی ئمی جیهان ل سای ٢٠٢٥ چن؟

دوای چند ساک ل قیرانی ئابووری، ئمک زرک ل شارزایان هشداری ئگری دامانی ئابووری جیهان ددن. جگ ل جنگ ل(ئکراینا و سودان)، مترسی جنگ ل ناوچی ژهاتی ناوات، ڤنزولا و دریا باشووری چین،، هتد، هر هفتی و سرکردکی واتانی ئورووپا بانگی خکی دکات(ختان ئامادکن ب جنگ)، زیادبوونی هشی بزووتنوی استو توندو(گزپرستی)ل ئورووپادا،، هتد.

تروسکایک لم نودا بهزبوونی بای چپی حیزبی دیموکراسی ئمریکای(دیاردی زهران ممدانی؛ یفرم ل خولی دامان‌دا)، ک هوک ب یکگرتنی خکی کرکاران و ستملکراوکان(پناهندکان، موسمانکان، یهودیکان، ژنان، همکان،، هتد)دژی دساتی ئیستبدادی سرمایداری دندی ترمپ

و بزووتنەوەی ماگا و حیزبی کۆماری و باڵی ڕاستی حیزبی دیموکراتی ئەمەریکی.
ئەمەکە لەهەر جەنگێک لەم جیهانە سەرمایەدارییە دەندە پێ لە قەیران و جەنگەدا، هەر کەسێ & لایەنێک، بە هەر شێوەیەکی خەبات(هەڵبژاردنی پەرلەمانی، خۆپیشاندانی مەدەنی، یان بە هەر شێوەیەکی دی) بۆی بکرێ نانێک بخاتە سەر سفرەی کرێکاران و هەژاران، و ژیانی خەڵکی بپارێزێ لە کوشتارو نائەمنی، و خەڵکی ستەملێکراوان لە دەوری چینی کرێکاران کۆبکاتەوە دژی دەسەڵاتی ئیستبداد و گەندەڵی فەرمانڕەوای بۆرژوازی، ئەو لایەنە شایستەی پشتگیری هەموو مرۆڤێکی یەکسانیخواز و دادپەروەرە. لەم دیدەوە ئەگەر کۆمۆنیستەکان/شیوعیەکان لە هەڵبژاردنی عێراقدا هەوڵ بۆ ئەو ئیسڵاحە گچکەیە دەدەن، بێگومان شایستەی پشتگیرین و هیوادارین هاوشێوەی زۆهران مەمدانی لە عێراقدا دەرکەوێت.
ئومێدێکی دی ئەوەیە کە بزووتنەوەی ناڕەزایەتی کرێکاران دژی سەختی باری ژیان لە جیهاندا زیادبکات. بێگومان بزووتنەوەی پڕۆلیتاریا، بزووتنەوەیەکی بابەتییە کە هەلومەرجی پەیوەندی کارو سەرمایە بەشێوەیەکی خۆبەخۆیی چینی کرێکاران دەبزوێنێ دژی چینی سەرمایەداران و دەسەڵاتدارانیان بۆ باشترکردنی بژێوی ژیانیان. ئەم بزووتنەوە سەندیکایی و خۆبەخۆییە، لە باشترین حاڵەتیدا کە پەیوەندی هەبوو بە بزووتنەوەی سۆسیالیستی، ئیدی دینامۆی شۆڕشی سۆسیالیستییە، بەڵام بزووتنەوەی خۆبەخۆیی کرێکاران بەبێ سۆسیالیستەکان، دەتوانێ لە چوارچێوەی سیستەمی سەرمایەداریدا تەنها ڕیفۆرمی ئابووری و سیاسی بکات، نەک شۆڕشی سۆسیالیستی.
بەڵام لە دیمەنێکی تری ئەم سەردەمەدا، چەندە زەیتی زەیتوون و هەنگوینی ساختە لە بازاڕدا هەیە، دە هێندە لە سیاسەتدا بیروباوەڕو ئەحزابی ساختە هەیە. بۆ پێچەوانەی بانگەشەی هەندێ نووسەر کە دەیانگووت(سەردیەتە گەورەکان کۆتاییان هات – سەردەمی کۆتایی ئایدۆلۆژیایە)، ئەم سەردەمەی ئێمە فولە لە ئایدۆلۆژیا؛ سەردەمی زیندووکردنەوەی پەیوەندی هۆزایەتی و عەقیدەی تائیفییە، پڕە لە ئەحزابی ئایینی سیاسی، لیبڕالیسمی، دیموکراسی ساختە و چەپی ساختە.

▪ سەرچاوە:- Perry Anderson – IDÉES-FORCES / new left review – 2025 / ئەم چەند دێڕە بەشی یەکەمی کتێبەکەیە.

**جگە لە"ماو"، "لین پیاو"وەزیری بەرگری چین سەرکردەکەی شۆڕشی ڕۆشنبیری بوو. لە وتارێکدا بۆ جەماوەرێکی بەرفراواندا کە نزیکەی یەک ملیۆن ئەندامی"پاسەوانی سوور"بەشدارییان تێدا کردبوو، ئەرکەکانی شۆڕشی ڕۆشنبیری کورتکردەوەو ڕایگەیاند کە بە"لەناوبردنی چوار ئەهریمەنە کۆنەکە بووە: بیرە کۆنەکان، کولتوورە کۆنەکان، داب و نەریتە کۆنەکان و خووی کۆن".

کتێبی کورد و ئیسرائیل و کورتە خوێندنەوەیەك*.. زاهیر باهیر

کورد و ئیسرائیل، شۆڕشی ئەیلول و موساد ، یا وەکو وەرگێڕ خۆی دەڵێت ئەوەی نابێ بگوترێ...دەبێ بگوترێ ، کتێبێکی قەوارە زل، 521 لەپەڕەییە ئەو کتێبە بوو کە زۆر وێڵی بووم بۆیە کە گەڕامەوە بۆ کوردستان ئەم هاوینە لە ناو کۆمەڵێ کەبێکدا ، ئەو یەکێکیان بوو کە کتێبخانە بە کتێبخانەی سلێمانی بۆ دوایدا گەڕام بەڵام دەستم نەکەوت، دواجار چومە کتێبخانەی یادگار لەسەر شەقامی پیرەمێرد، ئەویش نەیمابوو بەڵام وتی بۆ چاپی گەیاندەتەوە چەند هەفتەیەکی دیکە چاپی نوێی پێدەگات و کۆپیم بۆ دادەنێت .
لە ڕۆژەکانی کۆتایی سەفەرەکەمدا لە بۆنەیەکی خێزانیدا لەتەك کاك ' هاوبیر مامۆستا ئەنوەر برزو ' کەوتینە یەك و قسەکردنمان لەسەر کتێب و کتێبی مێژوویی باش بوو. ئیدی ئەو ناوی کتێبەکەی لەوەرگرتم و وتی بۆت پەیدا دەکەم . دوای دوو ڕۆژێک پێش گەڕانەوەم سەرم لە کتێبخانەی یادگار دایەوە چاپی دووەمی کتێبەکە گەیشتبووە دەستیان. کاك یادگار دانەیەکی پێشکەش کردم هەر کە گەڕامشەوە بۆ ماڵی باوکم کۆپییەکی دیکەی کتێبەکە لەسەر مێزەکە دانرابوو، دوایی بەم دەرکەوت کە کاك هاوبیر بۆی ناردبووم . بەم شێوەیە من بوومە خاوەنی دوو کۆپی لەو کتێبە نازدارە و بۆ ئەمەش زۆر زۆر سوپاسی بێ پایانی کاك یادگار و کاك هاوبیر دەکەم.
بە گەیشتنەوەم بۆ لەندەن دەستم بە خوێندنەوەی کتێبەکە کرد، بەڵام خوێندنەوەی چ کتێبێك، کتێبێك پڕ لەو نهێنیانەی کە زۆربەی زۆرمان

نەمانزانیوە و نایزانین، ئەو کەسە کەمانەشی کە زانیویانە بە هەکارێك بێ دەنگییان لێ کردووە و ئەمەشیان لەو مێژووە گرنگە بێ ئاگا کردووە. کتێبێك کە پڕاو پڕ لە ڕاستی مێژووی بزوتنەوەی کوردی 1961 و چالاکی و جموجوڵی بارزانی، ڕۆڵی گرنگی وڵاتانی دەوروبەر و ئەمریکا و ئیسرائیل و بە ئاشکرا و بە نهێنی. کتێبێکی مێژوویی گرنگ کە ئەوەی بیەوێت بە جددی و بە ڕاستی لە مێژوی بزوتنەوەی ی کورد و کەسە چالاکەکانی نەوی چ لە کوردستان و چ لە دەرەوەی کوردستان بە ئیسرائیلیشەوە بزانێت نابێت ئەو کتێبە نەخوێنێتەوە.
لە ڕاستیدا من خۆم یەکەمجار بە ناوی ئەو کتێبە لە ڕێگای قسەکردن و بینینی کاك فوئاد مەجید میسری و کتێبە بە نرخەکەی ‘ مێژوویەکی تر’ ئاشنا بووم دواتریش لە ڕێگای کتێبی ‘ کوردی عێراقی و شیعەی لوبنانبی شای ئێرانەوە’ باشتر ئاشنا بووم. هەموو ئەمانە تامەزرۆی خوێندنەوەی ئەو کتێبەیان لا زیاتر کردم .
بێ گومان زۆرێکمان دەڵێین ئەمە لە مێژوونوسانی ئەستادا درۆ و نادروستی لە گێڕانەوەی ڕووداوەکانی کە بە بەرچاومانەوە ڕوویان داوە دەبینین ، ئیتر چۆن بە مێژویەك کە لە لایەن کەسێکی بێانەوە نوسراوەتەوە باوەڕ بهێنین؟ پرسیارێکی ماقوڵە و بەجێیە بۆیە دەبێت هەموو کتێبێکی مێژویی یا سیاسی بە چاوێکی ڕەخنەییەوە بخوێنرێتەوە. من لە وەڵامی ئەو بەڕێزانەدا دەڵێم دوو هەکار هەیە تاکو ئەمە ئەم مێژووەی کە لەم کتێبەدا نوسراوە بە ڕاست وەریگرین .
یەك : ئەم کتێبە لە لایەن کاك ‘کارزان غەفور’ەوە وەرگێڕاوە. کاك کارزان هەر وەکو وەرگێڕ کتێبەکەی نەکوردانووە بەڵکو هەموو هەڵسوکەوتێك، چالاکییەك، قسە و باسێك، گەشت و سەردانێك، دیمانە و نوسینێك کە لە ئەسڵی کتێبەکەدا کە بە زمانی عیبری نوسراوە بووبێت، کاك کارزان تێبینی خۆیی لەسەر داوە و بە ئەمەی خوێنەر و وەکو ئەمانەتێکی مێژوویش بە دەورکردنەوە و پشکنینی دەیەها سەرچاوە لەسەر هەمان بابەت و ڕووداو ساغی کردۆتەوە، ڕاستی و دروستی هەموو ئەوانەی کە باسم کردن سەلماندووە. کەهیچ دڵەڕاوکە و گومانێکی تێدا نەهێڵاوەتەوە زۆر بە زمانێکی سادەی کوردی پەتی وەریگێڕاوە.
دوو: ئەم کتێبە لە لایەن ‘ شلۆمە نەکدیمۆن’ەوە نوسراوە کە نوسەر و ڕۆژنامەنوسێکی دیاری ئیسرائیلە و لە هەر هەموویدا پێنای بەو دۆکۆمێنتانە بردووە کە دیارە زۆرێکیان لەبەر دەستدا بوون. ئەمیش هیچ مەبستێکی وەکو پارە و پلەی لە پشتەوە نەبووە تاکو ئەم هەموو وەختە لە خۆی بگرێتەوە و کون و کەلەبەری پەیوەندی ئیسرائیل بە بزوتنەوەی کوردییەوە بپشکنێ و بیخاتە سەر کاغەز، دواتریش نە ئەو

و نە ئیسرائیلییەکان ڕەنگە قازانجێکیان لە سەرکەوتنی بزوتنەوەی کوردی بەدەست نەهێنابێت و بۆ مەبەستێکی تایبەتی نەبووبێت، ئەوەتا لە بەرانبەر کۆمەکی پێشکەشکراوی ئیسرائیل بۆ کورد، بەرپرسێکی حیزبێکی ئاینیی ئیسرائیلیش دەڵێت " من پێم وایە، کۆمەکەی ئێمە بۆ کوردان لەو سەنگەوەیە، دەمانەوێ دەستی یارمەتی بۆ کەمینەکان لە خەباتەکەیاندا درێژ بکەین " ئا لێرەدا ئیسحاق ڕابین ، سەرۆکی حکومەت، وەڵامی دەداتەوە و دەڵێت " چونکە جوولەکەین" .
هاوکاری ئەمان تەنها بۆ یەك شت بووە: کە ئیسرائیلییەکان لە ناوچەکەدا تەنها بوون، وەکو دەوڵەت نوێ بوون و شەپۆلی بزوتنەوەی بەناو شۆڕشگێڕانەی ئەو سەردەمە کە لایەکی دونیای گرتبووەوە دژ بە ئیمپریالیزمی ئەمەریکا و بریتانیا و داژیەتیکردنی دەوڵەتی ئیسرائیلی و هاوکاتیش یەککەوتنی هێزەکانی بڕێك لە دەوڵەتە عەرەبییەکان و یەکگرتنی سوریا و میسر و پەلکێشکردنی عێراقیش بۆ ناوی، ئەمانە هەموویان لە بەرژەوەندی ئیسرائیل نەبووە. ئەمانیش پێویستیان بە بەرەیەك هەبووە کە دژایەتی دەوڵەتی عێراق بکەن و سەرقاڵی بکەن بەو شەڕ و شۆڕەوە تاکو نەیپەرژێتە سەر ئیسرائیل یا کەمتر بیپەرژێتە سەری.

بۆ خوێندنەوەی ئەو کتێبە ئەم حەقیقەتە زۆر بە باشی دەردەکەوێت چونکە ئەوەندەی ئیسرائیلییەکان پێداگرییان لەسەر بەهێزبوونی بزوتنەوەی کوردی کردووە لە لاوازبوونی عێراق هیچ لایەکی دیکە نەیکردووە، گەر بە بارێکی دیکەدا بەڵێم ئەوەندەی کە ئیسرائیل بۆ ئەو بزوتنەوەیە دڵسۆز و هاوکار و یارمەتیدەر بووە هەرگیز هیچ کوردێکی کوردستانەکان جگە لە خودی کامەران بەدرخان و دکتۆر عیسمەت شەریف وانلێ کەسی تر وا نەبووە . گەر تەماشای ئەم سیاسەتەی ئیسرائیل بکەیت لە پێناوی مانەوەی خۆیدا چی کردووە و چی پێشکەش بەو بزوتنەوەیە کردووە، زۆر دەچوێنرێت بە سیاسەتی کۆنی ئێرانی سەردەمی نیوەی یەکەمی چەرخی پێشوو کە هەر لەو کاتەوە تاکو ئێستا بە دوورخستنەوەی مەترسی لەسەر خۆیان، نانەوەی کووکە و شەڕ بووە لە وڵاتانی دەوروبەریان . ئەم تاکە سیاسەتە بە ئەم دوو وڵاتە جیاوازە ، لە دوو کاتی جیاوازدا و لە شوێنی جیاوازدا زۆر لەیەکچوون.
کەواتە لەبەر ڕۆشنایی ئەو دوو هۆکارەی سەرەوەدا، دەکرێت ناوەڕۆکی ئەم کتێبە بە ڕاستی و دروستی وەربگرین و شتێکی لێوە فێر ببین و ڕەنگە هەندێك ڕاو بۆچوونیشمان لەسەر چالاکییەکانی ئەو بزوتنەوەیە و سەرکردەکانی و ڕێکەوتنیان لەگەڵ حکومەتی عێراق و دەستپێکردنەوەی شەڕی دوای دانوستانی ساڵی 1974 و دواتر

ئاشبەتاڵیش بە باش یا بە خراپ بگەڕێت ، تەنانەت لەسەر خودی مستەفا بارزانیش .
بائێستاش بەمە سەر ئەو خاڵە گرنگانەی کە من لە خوێندنەوەی ئەو کتێبەدا دەرکم پێکردوون. زۆرووە کە بڵێم بە خوێندنەوەی ئەو کتێبە زۆر خۆشحاڵ بووم کە شتی نوێی لەوە فێر بووم و گەیاندمییە ئەو قەناعەتەی کە تاکە وڵاتێك ویستیبێتی کە کورد لە باشووردا لەو زوڵم زۆرەی حکومەتە یەکبەدوایەکەکانی عێراقدا ڕزگاری بێت هەر ئیسرائیل بووە وە لە ئێستەشدا لە باشور و لە باکور و لە ڕؤژئاواش ئەگەر ئیسرئیل پشتگیری کورد دژەچەوساندنەوە و زوڵم و زۆرێك کە لەسەری هەیە نەیکات ، ئەوە وڵاتێکی دیکە نییە ئەوە بکات و بەخۆشی ناکرێت.

ئەو خاڵە گرنگانەی کە لەو کتێبەدا لای من گرنگ و جێگەی سەرنجدان بووە ئەمانەن:
یەك: پەیوەندی کورد و ئیسرائیلییەکان دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمێک پێشتر لە ڕوودانی بزوتنەوەی 1961 ئەویش لە ڕێگەی دکتۆر کامەران بەدرخانەوە (میری کوردان) ئەو زۆرێك لە کەسە بە تواناکانی جوولەکە کە لە پلە و پێگەی جیا جیای حکومەتەکانی ئەوروپا و ئەمەریکادا بوون دەناسی و پەیوەندی پێیانەوە هەبوو هەروەها ئاگەداری نوسراوەکانی هەرتزل بووە. ئەو خۆشی وەکو ئەکادیمییەکی وانەبێژ لە زانکۆی سەربۆنی پاریس، تواناو لەهاتووی زۆری هەبووە. دواتریش هاوسەرگیری لەگەڵ هاوڕێیەکی کە لەگەڵی خۆیدا قوتابی بووە کردووە، ئەو کچە لە خێزانێکی دارا و دەوڵەمەند بووە ئەمەش توانایەکی دیکەی بە میری کوردان داوە. ئەم دوو هەیە تواناو لەهاتوویی خۆی و دارایی لە ڕێکەی هاوسەرگیری لەگەڵ ئەو کچەدا، هاوکاری گەورەیان کردووە لە پەیوەندی بەدرخان و جوولەکە و ئیسرائیلییەکاندا . ئەو دەرکی بە توانا و دەسەزی و کاری نەکردەی جوولەکەکان بە بنیانانی دەوڵەتیان و دواتر پارێزگاری لێکردنی کردووە، هەر لەبەر ئەوەش ئەوانی بە نمونەیەکی باڵا و سەرکەوتو بە کورد و خودی کەسی بارزانی ناساندووە .
هاوکاتیش کەسە ناودار و بە تواناکانی ئیسرائیل و جوولەکە هەمیشە بە بەدرخانیان وتوە دەبێت متمانە بکەنە سەر خۆتان و نابێت پشت بە ئەمریکا ببەستن .
بەدرخان بەڕادەیەك نزیك و دەستی ئیسرائیلییەکان بووە هەندێك جار پێشنیاری گرنگی هەم بە قازانجی ئەوان هەم کوردیش بە کردون. لەوانە کردنی کودەتا لە سوریادا بە هاتنی حکومەتێک کە سەر بە ئیسرائیل بێت و ئەتەنەمیش بە کورد مسۆگەر دەکات، ئەوەش دەبێتە

هۆی لاوازی عێـراق و دەســتڕا نەگەیشتنی بە ئیسـرائیل. گەر چـی ئەم پێشنیارە لە خوارەوە پەسەند کراوە بەڵام لەسەرەوەی حکومەتی ئیسرائیلەوە ڕازی نەبوون وتراوە ” ئیسرائیل پشتگیری کوودەتا ناکات “

بەدرخـان نەك هەر لە سوریـا و عێراقـدا هەوڵـی جـددی بۆ کـورد و ئۆتۆنۆمی بۆ کورد داوە بەڵکو لە ئێرانیش، لێرەشدا پەیام و قسە لە نێوانی ئەو و شاو دەستە و دایەرەی پادشایەتی گۆڕراوەتەوە . شا دڵخۆش بووە بە کورد، ئامادەبووە کە بەدرخان، میری کوردان، بکاتە سەرۆکی ناوەندێکی زمان و ژیاری کوردی لە زانکۆی تاران بەڵام لەژێر هەل و مەرجی قورسدا، ئەمەش لای میر قەبوڵ نەکراوە .

کاتێکی دیکە شا ویستویەتی بەرخان کۆنترۆڵ بکات و لە چالاکی بخات بۆیە ئۆفەری زەوی و خانوەکەی پاریسی بەدرخان و هاوسەرەکەی بە یەك ملیۆین دۆلار کردووە بەو مەرجەی میری کوردان بچیتە تاران لەوێ نیشتەج□ ب□ــت . ئەو دەڵێــت ئەو ئۆفەرە لە 10 قــات لە نــرخە ڕاستینەکەی خۆی زیاتر بووە، بەڵام میری کوردان ڕازی نەبووە چونکە دەیزانی گەر لە تاران دانیشێت ئیتر یانی کۆتاییهاتنی هەموو چالاکی و جموجووڵەکانی دەبوو.

دوو: بارزانی و کەسایەتی بارزانی:

لەم کتێبەدا لە کەسـایەتی مەلا مستـەفا زۆر زیـاتر شـارەزا دەبیـت سـەبارەت بە خەمڵانـدنی بـارودۆخەکە و پێشبینییەکـانی و چـالاکی و لێزانین لە مام□□کردن لەتەك ڕؤژنامەنوس و نوسەرە بێیانەکانەوە هەروەها گەورە سیاسییەکانی ئیسرائیلش.

بارزانی ئەوە نەبووە کە کاتی خۆی جەلالییەکان بە ئێمەیان دەناساند کە کەســێکی نەزان و نەخوێنــدەوار و عەشــایەرە. بە خوێنــدنەوەی دیمانەکانی نێو ئەم کتێبە بۆت دەردەکەوێت کە ئەو کابرایەکی زۆر سیاسی بووە، زۆر زانا و دووربین بووە زۆر دڵسۆزتر و ڕاستگۆ تر بووە لە هەموو ئەو کەسانەی دەوروبەری خۆی و نەیارەکانیشی کە ئەو دیعایانەیان بۆ دەکرد. ئەو زۆر دڵسۆز بووە بە ئەوەی کە باوەڕی پێــی هەبــووە وا بە ئاسانیش نەدەکەوتە بەر سازشکـاری و سـازش لە بەرانبەر ئێرانییەکــــان و عێراقییەکــــــان و تەنــــــانەت ئیسرائیلییەکانیشدا .

لەو کتێبەدا زۆر دیمــــانە و دیــــدار لەگەڵ ئەو دا کــــراوە هەڵسەنگێنراوە ، کە یەکێکیان بە ناوی شمیدت ئاوا وەسفی بارزانی دەکات ” ئەو هێمای شؤڕشەکەیە ، ئەقڵی جێبەجێکارێتی، سەرکردە و سەربازی و سیاسییەکەیەتی ، دڵ و ئارەزوی شۆڕشەکەیە ، پیاوێکی زۆر خۆشەویست و هاوکاتیش زۆر ترسناکە لەناو کورداندا.” ئەم پەسنە، نزیکەی لای هەموو ئەو ڕۆژنامەنوسانەی کە بارزانیان لە نزیکەوە

دیوە وەک یەك وایە ، "ڕەفتارە سادەکەی و مامەڵەی دەستانەکەی و زەرزانییە خۆرهەڵاتییەکەی" سەرنجی ڕاکێشاون، هەمووشیان پێیان وا بووە کەسەکی سەقامگیر و نیازباشە ، لەوێش دەنیا بوون ، ئەو پیاوە هەرگیز هیچی بۆ خودی خۆی ناوێ. ئەم کەسانە زیاتری لەسەر دەدوێن دەدوێن ئەو بە ڕۆژنامەنوسانی دەگووت:" من ژەنەڕاڵ نیم ، تەنها مستەفام ، پلە و پایە هیچی بۆ من گرنگ نییە ، من تەنها کوردێکی سادەم. بەڵام کەس ئازایەتی ئەوەی نەبوو تەنها بە ناوی خۆیەوە بانگی بکات."
لەگەڵ ئەو وەسفەی سەرەوەشدا مەلا مستەفا کابرایەکی زۆر دیکتاتۆر و توندوتیژ و بکوژ بووە لەگەڵ ئەوانەی کە هاودەنگ و هاوڕای نەبوون. ئەمە هەمووومان باش مەژووی خوێناوی ئەو دەزانین کە تەنانەت ئامادە بوو کوڕەکەی خۆی بکوژێت، دەستی بە خوێنی دەیەها بارزانی و کەسانی نزیک و خزمی خۆیان وەکو حەمە ئاغاو مەرگەسووری و کوڕەکانی و تەنانەت سەرکردەکانی کوردانی ئێران کە دژ بە شا و حوکمەکەی ڕاوەستابوونەوە سوورن. ئەو کابرایەکی مەرکەزی بووە دەبوایە خۆی لە سەرەوەی سیاسەتەکان حیزبەکەیەوە بوایە ، ڕاو بۆچوونی خۆی دەسەپاند. ئەو گەر چی سەرەکی حیزب بووە بەڵام هیچ وەخت پلان و پرس و ڕاوێژی لەگەڵ مەکتەبی سیاسی و لیژنەی ناوەندی پارتەکەی نەکردووە و تەنانەت شەریشی نەکردووە. سەرقاڵی بارزانی بە ئیسرائیلییەکانەوە زۆر زیاتر بووە لە سەرکردەکانی خۆی. بەڵکو ئەو چەند کەسەکی زۆر نزیکی خۆی هەبووە، هەمیشە لەگەڵ ئەواندا و زۆر جاریش بە ئامادەبوونی نوێنەرەکانی ئیسرائیلیش دانیشتوەو پرس و ڕای پێکردون . ئەوانەش ئیدرس و مەسعود و دکتۆر مەحمود و سامی و شەکیب عەقراوی و کەسەك بە ناوی ' ئازاد' و سێ وچوار کەسەکی دیکە بوون. لەم بارەشدا نەك هەر خودی بزوتنەوەکەی بەڵکو ئەندامانی سەرکردایەتی حیزبەکەشی بێ ئاگا بوون لە زۆربەی پلان و بڕیارەکانی بارزانی.

بارزانی زەرزان و زیرەك بووە هەر بۆ هەی ئەوەوە چەند جارێك لەو تەڵەو داوانەی بەی نراوەنەتەوە ڕزگاری بووە. زۆر زۆر بە گومان بووە لە ساواکی ئێرانی و شا هەمیشە زانیوەتی کە ئەوان بەکاریان دەهێنن، لەگەڵ ئەوەشدا دەبوایە لە پلانەکانیا ڕاوێژی بە ئێرانییەکان بکردایە چونکە دەیزانی ئەگەر ئێران ڕێگربێت ئەوە ئیسرائیلییەکانیش چەندێك بیانەوێت هاوکاریان بکەن ناتوانن چونکە ئێران تاکە ڕێگەی گەیاندنی هاوکاری ئیسرائیل و ئەمەریکا بووە. ئەم حەقیقەتەشی هەمیشە بە ئیسرائیلییەکانی وتووە ، بەڵام چاریشی نەبووە. زۆر متمانەی بە ئیسرائیلییەکان کردووە و لە دەسەزی ئەوان

بێ گومان بووە، بەردەوامیش دیاری بەهاداری بچوکی بەو نوێنەرانە بەخشیوە . ئیسرائیلییەکانیش زۆر ڕاستگۆ بوون لەگەڵیدا.
بە ئاگایی بارزانی وای لەوە کردووە کە بزانێت چەندێك ئەم بزوتنەوەیە و حکومەتی عێراقی میللەتەکەی هیلاك کردووە کە گرانی و نەبوونی و دەردو بەڵاو ڕەو و کوشتن و بڕین ڕوی تێکردون ، جگە لەمەش ئەو هێزەکەی خۆشی زۆر باش دەناسی کە خۆڕاگر و هەمیشەیی نین، بۆیە هەمیشە ئامادە بە وتووێژ لەگەڵ حکومەت بووە، گەرچی گومانیشی هەبووە کە ناگاتە ئەنجام ، لەم بارەشدا زۆربەی وەخت وتووویژی هەندێك لەوانەی کە لە سەرەوە ناویان هاتوە کردوە. ئەمەش وەکو خۆی دەڵێت هۆکار بووە بۆ وەستانی شەڕ لەگەڵ حکومەتدا و چوون بەدەم بانگەشەی ئاگربەستی و ڕێککەوتنەوە .

سێ: ئیسرائیلییەکان: ئیسرائیلییەکان ئەوەندەی دەستیان بە پشتی ئەم بزوتنەوەیە بوە مەگەر دایکێک ئەوەندە دڵسۆز و خەمخۆری کۆرپەکەی بووبێت . ئەوان بە بەردەوامی نوێنەریان دووان یان سیان لای بارزانی بووە، ئەم نوێنەرانە لە هەرە نوخبە بەتوانا و پلاندانەر و خاوەنئەزموونی گەورەی سەرباری و پەیوەندی دیبلۆماسی بوون، ئەمە جگە لە هاوکاری و پەیوەندی بەرپرسی موساد لە ئێران لەگەڵ هەم نوێنەرەکانیان و هەم لەگەڵ بارزانیش دا .

ئەوەی سەرنجی منی ڕاکێشا سەبارەت بەوان لە ناو بزوتنەوەکەدا هەرگیز ئەرك و فەرمانی خۆیان بەسەر بارزانیدا نەسەپاندووە ئەگەر پلانێکیشیان بۆ دانا بێت، بارزانی ڕازی نەبووبێت ئەوان پلانەکەیان خستووەتە لاوە ، یاخود کە بارزانی پرسی پێکردوون دەربارەی وتووێژی لەگەڵ عیراقییەکاندا ئەمان لە وەڵامدا پێیان وتووە چی بە باش دەزانیت بۆ گەلەکەت ئەوە بکە.
کورد کە لە شاخی هەندرێن دا گەورەترین سەرکەوتنیان بەدەستهێنا ئەوە پلانی ئیسرائیلییەکان بووە بە بەشداری کردنی خۆشیان . دوای ئەو سەرکەوتنەش پلانێکی تریان بۆ شەڕی زۆزك بۆ بارزانی دانا کە ئەگەر بارزانی ئەوەی بکردایە ڕەنگ بوایە ئاڕاستەی شەڕەکە بگۆڕایە، بەڵام نەی کرد .
بارزانی ئامادەی هەموو شتێک بووە بەڵام سنورداریی هێڕشەکانی کردووە، لە هەندێك جاردا گوێی بۆئیسرائیلییەکان ڕانەگرتووە لە ترسی بەهێزی عێراق و تۆڵەکردنەوەی سوپاکەی هەر لەبەر ئەوەش بارزانی پلانەکانی ئیسرائیلی بە تەواوی جێ بەجێ نەکردووە، هەمیشە لە تۆڵەی دوای تێشکانی خراپی سوپای عێراق ترساوە وتویەتی دواتر ئەوەی لە توانایاندا هەیە دەیکەن بەرانبەرمان .

بارزانی هۆکارێکی دیکەشی هەبووە بۆ وتووێژ لەگەڵ حکومەتی عێراق دا ئەویش خراپی بارودۆخی ئابووری کوردستان بووە : گەمارۆی ئابووری و برسێتی و نەبوونی و تد، ئەمەشی لە ئیسرائیلییەکان نەشاردەتەوە پێی وتوون " ئەو ژەنەراڵەی شکستمان پێ دەهێنێ ، ژەنەراڵێکی سەربازی نییە ، بەڵکو ژەنەراڵێکی ئابوورییە ، ئەو ژەنراڵە وامان لێدەکات هەموو جەنگێکە بدۆڕێنین" ئیسرائیلییەکانیش باوەڕیان پێکردووە ویستوویانە یارمەتی بارزانی بدەن بە هێنانی پسپۆڕ لە چاندنی دەغڵ و دان و بۆ خێوکردنی مریشك و پەلەوەردا لەبەر بوونی ئابڵوقەدانی عێراق. لەگەڵ باوەڕبوونیش بە بارودۆخی خراپی ئابووری کەچی هێشتا بارزانی پێداگریی لەسەر هاوکاری زیاتری چەو پێی سەربازیی ئیسرائیلی کردووە زیاتر لە هەموو شتێکی دیکە.
کوردەکان پلانەکانی ئیسرائیلیان بە تەواوی جێ بەجێ نەکردووە ئیسرائیلییەکانیش گەرچی سەرسام بوون بە ئازایەتی و گیانفیدایی پێشمەرگە ، بەڵام زۆر بە باشیش ئەوەیان بۆ دەرکەوتووە و دەیانزانی کە کوردەکان ناتوانن شەڕی مۆدیرن بکەن و لە شاخەکان بێنە خوارەوە، ئەوان لە شەڕە کلاسیکییەکاندا بوێر و ئەزموونداران.
ئەم ئەزموون و تێگەیشتنەی ئیسرائیلییەکان لەگەڵ کوردانـدا ئیسرائیلییەکانی وا لێکردووە کە تانکیان نەدەنێ ، نوێنەری ئیسرائیل لە کوردستان کە بارودۆخەکە بۆ ئیسحاق ڕابین باس دەکات ، ئەوە دەڵێت ، "گەر کوردەکان لە شاخەکان بێنە خوارەوە ئەو پێشنیار دەکات کە ئیسرائیل تەنکیان پێبدات"

هەندێك لە سەرچاوەکان دەڵێن موساد هاوکار و ڕۆڵی لە دروستکردنی پاراستندا هەبووە، بەڵام مەسعود بارزانی ئەمە بە درۆ دەخاتەوە، بەس بەڵگەی زیاتر دەبینرێت لە دروستکردنی ئەو دەزگە سیخوڕییە تۆکمە و بە توانایە ڕۆڵی گەورەی مووسادی تێدا بینراوە.
دوای ئەوەی کە میری کوردان بە هۆکاری جیا جیا لەو نێوەندگیری و پەیوەندییە دیبلۆماسییەی کە هەیبووە سەبارەت بە پێشەوەچوونی پرسی کورد بەتایبەت لە عێراقدا دەکشێتەوە ، دکتۆر عیسمەت شەریف وانلی ئەو ڕۆڵە دەگرێتە دەست. ئیدی ئەوە کە لە پەیوەندی نێوانی بارزانی و ئیسرائیل دا ڕۆڵ دەبینێت ، تەنانەت کۆمەڵەی ئیبراهیم ئەحمەد و جەلال تاڵەبانی -شی زۆر جار بینیوە هەر ئەمەش بوو کە لە دوایدا بارزانی باوەڕی پێی نەما. بە گوێرەی ئەو کتێبە دەکرێت بڵێین دکتۆر وانلێ زمانبەدییشی دژ بە دکتۆر کارمەران بەدرخان لای ئیسرائیلییەکان کردووەو لە کۆبونەوەیەکدا پێی گوتون :" بەدرخان لە یارییەکە چووەتە دەرێ، بەدرخان کەسێکی ئەرستۆکراتە و بە کەڵکی کاریکردەیی نایەت، چیتر نوێنەرایەتی هیچ لایەنێکی فەرمی ناکات.

کۆمەڵێک بابەتیشی خستەڕوو، تا ئێستە و دوای ئەو هەموو ساڵانە نهێنی ماونەتەوە."
هاوکاری ئیسرائیلییەکان تا ئەو ڕادەیە بووە کە ئامادە بووە دەستەیەکی تایبەتی کورد لەسەر ئەرك و تێچوونیان بچێتە ئیسرائیل بۆ بەشداریکردنیان لە خولی جیا جیادا و ڕاهێنان لە بواری جیا جیادا. ئەمە جگە لە کردنەوەی خولی ڕاهێنان لە ناو خودی کوردستان و لە هەمەدانی ئیرانیشدا .
ساڵی 1965 هەر لەو ساڵەدا پاش چوونی دکتۆر وانلێ بۆ ئەمریکا بارزانی زۆر بەباشی سیاسەتی ناوچەیی و نێو دەوڵەتی خوێندەتەوە، زیرەکانە دەرکی بەوە کردووە کە هیچ دەوڵەتێك یان نەتەوەیەك ناتوانێت بژی و بەردەوام بێت بە هاوکاری یەکێك لە لایەنە گەورەکەی جیهان، بەڵام ئەو باوەڕەی بە سۆڤییەتی ئەو کاتە نەبووە وتویەتی کە ئەوان فکری ئێمان پەسەند ناکەن . بۆیە بەلایەوە باش و ئاسایی بووە کە ئەمەریکا یارمەتییان بدات .
پێشبینییەکەی بارزانی تا ڕادەیەك دروست دەرچوو کاتێک کە دەشکاو بوو لە هاوپەیمانەتی شورەوی و عێراق چەکدارکردنی عێراق بە نوێترین کەرەسە و تەقەمەنی حوکومەتی عێراق، بۆ ئەوەی بەعسییەکان ئەمە بەو بێن. ئەو کە ئەمەی لە گەڵ ئیسرائیلییەکاند باس دەکرد ئەوان کەمتر باوەڕیان بەوە هەبوو . بەڵام ئەم دەیوت" عێراق ئەو چەکەی بەشەڕی ئێران نییە ، هەروەها بۆ شەڕی ئیسرائیلیش نییە ئەوە هەر بۆ کوردەتی " قسەکانی ئەو دروست هاتنە دی کە هاوپویمانییەکەی ڕوسیا نەك هەر نەیتوانی کورد بپارێزێت لە دەست حکومەتی فاشی سەدام بەڵکو خودی شیوعییەکانی سەربەخۆشی بە نەپارێزرا و کردنییە قوربانی بەرژەوەندییەکانی خۆیان .

لە 15ی نیسانی 1965 لیقی ئاشکەلی سەرەکی حکومەت کۆبوونەوەیەکی ئەنجام دا ، گۆڵدا مائیری وەزیری دەرەوە و ئیسحاق ڕابینی سەرۆکی ئەرکان و سەرۆکی مووساد ئامادەی بوون، دەزی کوردان و ئەو پرسە تایبەتییەی ئیسرائیل ئەنجامی دەدات خستە ڕوو. ئامادەبووان لەسەر ئەوە کۆك بوون پێویستە (پێشەنگی بدرێتە دەزی کوردان).
لەم کتێبەدا هاتووە کە زۆرێك لە هەواڵەکانی هاوکارییەکانی ئیسرائیل بۆ بارزانی دەگەیشتەوە حکومەتی عێراق ، بۆ موسادیش ئەمە پێشبینی کراو بوو بۆ حوکمی زانینی بابەتی خیانەت لە یەکتر لەناو کورداندا کە مێژوویەکی درێژی هەیە ئەگەر چی ژمارەی شاندەکەش زۆر کەمیش بێت . ئەمەش دروست وابوو باشترین نموونەش ڕادەستبوونەوەی عەزیز عەقرای بوو کە هەموو شتێکی گەیاندەوە حکومەتی عێراقی.

کردنەوەی خوولی جیاوازی فێربوون بۆ پێشمەرگەکان چەند جارێك بووە کە یەکێکیان لە هەمەدانی ئێران بووە و کۆمەڵێک پێشمەرگە بەشدارییان کردووە . لەوێدا نوێنەری باڵای موساد کە زۆر نزیك بووە لە بارزانیەوە وەختێکی زۆریشی لە کوردستاندا سەرف کردووە ، تێبینی ئەوەی کردووە کە ” سەرەڕای نەخوێندەوای بەربڵاو لەناو کوردانیشدا ، کەچی ئاستی وەرگرتن و تێگەیشتنیان لە فێڕخوازە ئێرانییەکان باشترە “

ئیسرائیلییەکان تەنانەت دکتۆری تایبەتی دانیان لە ئیسرائیلەوە بۆ بارزانی هێناوە لەبەر ئەوەی ئەو دانئێشەکەی هەراسانی کردووە و نەشی دەویست کە دکتۆری عێراقی ببینێت چونکە بەگومان بوو لێیان. ئەمە جگە لەوەی کە ئیسرائیلییەکان خەستەخانەی سەیاری لە گەڵ دوو دکتۆر و نێرس دا هێاوە بۆ گەڵالە بە هەموو کەرەسەی پێویستەوە. هاوکاتیش خولی فێربوونی سەرەتایی [ئیسعافاتی ئەوەلی] لەوەش زیاتریان بۆ هەندێك پێشمەرگەر کردۆتەوە و فێری دەرزی لیدانیان کردون .

کیسەنجەر لە کتێبەکەیدا دەڵێ: ” بڕیاری ڕێگریکردن لەوەی کوردەکان لە کاتی جەنگی 1973دا شەڕ دژی عێراقییەکان ئەنجام ب□د□ن بە کۆدەنگی درا لە نێوانی هەواڵگریی ئەمریکا و ئێران و شادا چونکە کوردەکان شکستیان دەهێنا، هەموو لایەنەکانیش لەسەر ئەم مەسەلەیە هاوڕا بوون .”

چوار: ئێرانییەکان :

ئێران وەکو وڵات□کی دراوسێی جیا مەزهەب لە حکومەتە یەکبەدوایەکەکانی ئەو کاتەی عێراق، هەم وەکو ناحەزی سەرەکیش بە هۆی دراوسێیەتی و کارایی دانەوەی ئەوەی لەعێراق دا ڕوودەدات هەژمموونی خۆی لەسەر ئیران دەبێت ، هەمیشە گرفتێکی سەرەکی شا بووە . هەر لەبەر ئەمەش پارە و وزەیەکی زۆریان لە دەزگە جیاواز□کاندا سەرف کردووە بۆ ئاشکرابوون لە مەیل و نێت و سیاسەتی حکومەتەکانی عێراق.

لە لایەکی دیکەشەوە درێغیان نەکردووە لە دروستکردن و هاندانی هەر جۆرە ناڕەزای□تیەك لە عێراق دا دژ بە حکومەت جگە لە هەوڵ و بزوتنەوەی شیوعییەت. زۆر نوسراوە و زۆر وتراوە، زۆر زانراوە لەسەر هاوکاری حکومەتی ئێران بۆ بزوتنەوەی 1961ی کوردی لە کوردستان دا. ئەو هاوکاری و یارمەتیدانەش هەر هەمووی لە پێناوی لاوازکردنی عێراق بووە بە دروستکردنی هەموو گێچەڵێك بۆی. هاوکاتیش هەرگیز نەیان ویستوە کە ئەو بزوتنەوەیە بگاتە هیچ کوێیەك.

هاوكارییەكان بە شێوەیەك ڕێكدەخرا و پارسەنگی بە دادەنرا نە بزووتنەوەكە كۆتایی پێ بێت و نە ئەوەندەش گەورە بێت كە بتوانێت شتێك بكات بە شتێك.

ئێران ئەم تاكتیكەی لای ئیسرائیلییەكان و لای ئەمریكییەكان و دەستەكانی دیكەشیان نەشاردەتەوە. كاتێ لەو دیدارەی شای ئێران لەگەڵ ڕۆژنامەی لۆمۆندی پاریس دا ئەنجامی داوە دەڵێ: " ئێمە پاڵپشتی سەربەخۆیی كوردانی عێراق ناكەین ، بەڵام دەخوازین كوردەكان هەموو مافەكانی خۆیان وەربگرن ، كوردەكان لە عەرەبەكان جیاوازن ."

لە وەڵامی كەسایەتییەكی پلەباڵای ئێرانی لە وەڵامی پرسیاری كەسایەتییەكی ئیسرائیلیدا سەبارەت بە دۆخی كوردان ، بەرپرسە ئێرانییەكە گوتوویەتی: " ئێمە دەخوازین ئاگری یاخیبوونی كورد لە عێراق نە[illegible]ی بێت، بەڵام نامانەوێت كڵپە بسەنێت و ببێتە ئاگرێكی زەبەلاح." لە كاتێكیش كە دانوستاندن بوو لە نێوانی بارزانی و عێراق دا ، ئێرانییەكان جامی غەزەبیان بەسەر بارزاندیدا ڕژاندووە ، كاتێك كە نوێنەری ساواك دوو ساڵ بوو لەوێ بوو ڕای حكومەتەكەی خۆی ڕوون كردەتەوە و وتی : " مادام دانوستان لە نێوان عێراق و كوردان لە گۆڕێدایە، هیچ پێویستییەك بە مانەوەی نێرەدی ئێران و ئیسرائیل لە ناوچەكەدا نەماوە و شتێكی وایان پێ نییە بیكەن ."
نوسەری كتێبەكە دەڵێت بارزانی لەوە زۆر تووڕە بوو وتی " بۆچی ئێرانییەكان لەوە تێناگەن ، هۆكاری سەرەكی قەبوڵكردنی ئەو دانوستاندنە دۆخی خراپی ئابووریمانە . ئەگەر ئەوان هاوكاری پتریان پێشكەش بكردینایە ، ئەگەر ئێمە متمانەمان بە كۆمەكی ئێرانییەكان هەبایە ، لە شەڕ بەردەوام دەبوین ، ئەو یارمەتیانەی ئەوان دەماندەن ، مەمرە و مەژییە."
ئێرانییەكان هەمیشە ڕایان وابووە پێویستە " كەڵكەدارەكە ئاگراوی بمێنێتەوە، بەڵام ئاگەدار بین سەرنەكەشێ بە ئاگرێكی گەورە."
كرەن كە كەسێكی پلە بەرزی موسادی ئیسرائیل بووە و لە ئێران بووە و ناو بەناو سەریشی لە بارزانی داوە لە نامەیەكیدا كە بە ئیسرائیلی ناردووە دەنوسێت: " ئەوان(ئاماژەیە بە ئێرانییەكان) گوتیان بارزانی تەنها وەك ئامرازێكی سیاسی تەماشا دەكات، هەر هەندەی ئەو ئامرازەش لە كار كەوت ئیتر پێویستە لەناو ببرێت.
هەموو ئەو فشارانەش خراونەتە سەری ئامانج لێیان ئەوە بووە ، لە شوێنی دروستی خۆیدا دابنرێت و لەوەش دڵنیا بكرێتەوە و خۆشی بەوە بزانێت تەنها ئامرازێكە و لە بەردەم دەرگاكان ڕاوەستاوە تا خێرێكی

پێبکرێت، پێویستە پێشوەخت بەوە بزانێت، تا بزانێت چۆن ڕەفتار بکات ." ”

دوای شەڕبوونەوە و ڕێککەوتنی ئێران و عێراق لە 6ی ئازاری 1975 دا دەستبەردانی ئێران لە بزوتنەوەی کوردی، ئیسرائیلییەکان و ئەمریکییەکانیشی تووشی شۆك و داچڵەکین کرد . لەم بارەوە بەرپرسەکی موساد بە ناوی(ب) لەگەڵ بەرپرسەکی ساواك قسە دەکات دەڵێ زۆر سەرم سووڕما و دەش دامام بەرپرسەکەی ساواك وتی ” وا پێدەچێت ئێوە لە بریتانییەکانەوە فێری چونێتی بەڕێوەبردنی ئیمپراتۆرییەت نەبووبن، پێویستە لەگەڵ کوردەکان وەک کرێگرتە کار بکەیت، کاتێك ئیشەکەیان تەواو دەبێت ، چیرۆکەکەشیان کۆتایی دێت.
پێشی گووت: باشتر وایە ئیسرائیل پاڵپشتی ڕێککەوتنەکە بکات ، چونکە کێشەی سەرەکی ئیسرائیل عێراقە ، بۆیە بەرژەوەندییەکی وا دەخوازێت پشتیوانی ئەو دەستکەوتەی ئێران بکات لە شەتتولعەرب بەدەستی هێناوە . کاتێکیش (ب) ناڕەزایی لەسەر ئەو قسانە دەربڕی پیاوەکەی ساواك پێی گوت : لاوازی ئیسرائیل لەوەدایە هەستو سۆز تێکەڵ بە سیاسەت دەکات. نابێت پێشکەشکردنی یارمەتی بە کەمینەکان خۆی لە خۆیدا ئامانج بێت ، بەڵکوو ئامرازێکە بۆ بەدەستهێنانی سازش لە زۆرینە، لە نموونەکەی ئەمەشدا لە عێراق .
سیاسەتی باش ئەو سیاسەتەیە، دەزانێ چ کاتێك دەبێت واز لە یارمەتیدانی کەمینە بهێنێ، بۆ ئەوەی زۆرترین سازش بە زۆرینە بکەی ”.
لە کتێبەکەدا هاتووە کە دەستبەجێ (ب) پەیوەندی بە ئیسرائیلەوە کردووە ، هەروەها بە سەرۆکی مووسادیشەوە ، لەو کاتەدا جێگری ئەو کاتەی سەرۆکی موساد دەڵێت : هەواڵەکە دەتگوت هەورە برسکەیە لێمان دەدات.
هاوکاتیش سەرۆکی موساد بە پەلە ئیسحاق ڕابینی سەرۆکی حکومەتی ئاگەدار کردەوە ئەویش لە 9ی ئازاردا لە بەردەم حکومەتەکەیدا ڕایگەیاند : ” ئێران و عێراق گەیشتونەتە ڕێککەوتنێك، ناوەڕۆکەکەی پشتهەڵکردنە لە کوردەکان.”

پێنج ئەمەریکا:
لە کاتێکدا سوپای عێراق دوودڵ بوون لەوەی شەڕ بکەنەوە بارزانی بڕیاری دا لە هێرشبردندا دەستپێشخەری بکات . ئەمە لە ئارشیڤی سی ئای ئەی دا پارێزراوە کە لە نامەیەکدا بۆ شا لە لایەن بارزانی- یەوە نێرداراوە و ئەمریکییەکانیش دەستیان کەوتوە . نامەکە لە 17ی تەمووزی 1973دا دابوو . بارزانی داوای لە شا کردووە کە

هاوکارییەکان زیاد بکات لەوە ناکات کە حکومەتی عێراق مەرجەکانی 11ی ئازار جێ بەجێ بکات بەڕێ ئەوان پێشبینی شەڕ بوونەوە دەکەن .
کە حکومەتی عێراق شەڕ دەستپێدەکاتەوە ئەمەریکییەکان لە سەرەتادا بە بارزانییان ڕاگەیاند کە سوپای عێراق حکومەتەکەی دوو دڵن لەوەی شەڕ بکەنەوە، بەڵام بارزانی بڕیاری دا لە هەڵشکردن دەستپێشخەری بکات، بەڵام بارزانی دەڵێت " بەرپرسێکی سی ئا ئەی پێی وتم ئەمە پاڵپشت لە ئامانجەکانت دەکەین ، حکومەتی عێراق ناخوازێت ڕێز لە پەیمانەکانی خۆی بگرێت، پیلان دادەنێ هێرشێکی سەختتان بکاتە سەر، حکومەتی ئەمەریکاش ئامادەی تەواوی تێدایە یارمەتیت بدات، ئەگەر ئێستە هێرش بکەیت بەهەموو هێزەکمانەوە لەگەڵت دەبین"
" بارزانی دەڵێت کاتێکیش لەو بەرپرسەم پرسی هاوکارییەکانمان چۆن پێدەگات؟ گوتی: لە ڕێی ئێرانەوە. پێم گوت: بەڵام ئێرانییەکان دەستی کورد نین ، پێی گوتم : لە هیچ مەترسە، بارودۆخی ئێران لە ژێر دەسەڵاتی خۆمانە. من نە هێرشم دەکرد و نە ئەوکاتەش ئامادەی هێرش بووم، ئەگەر ئەو ئامادەییەی بەرپرسەکەی سی ئای ئەی نەبوایە."
بارزانی زۆر گەشبین بوو بە وەڵامەکەی سی ئای ئەی ، بە دوای ئەو گەشبینییەدا بە گوێرەی قسەی دکتۆر بەجمەدین کەریم بارزانی هەمویانی کۆکردەتەوە پێی گوتوون کە شەڕ دەبێتەوە عێراق بە چەکی کیماوی لێیان دەدار . ئەوانیش بۆ پارستنی خۆیان ئەو کەرەسانەی کە ڕێگری لەو چەکە دەکات کەیان کردەوەتەوە، بەڵام بارزانی پێی وتوون عێراق بە هەرچی لێیان بدات ئێمانیش هەمان شت دژی بەکاردەهێنەوە. بە تانک لێیان بدات بە تانك وەڵامی دەدەنەوە ، بە فڕۆکە لێیان بدات ئێمانیش بە فڕۆکە وەڵامیان دەدەنەوە. دیارە بارزانی بە تەواوی باوەڕی بە قسەکانی ئەمەریکییەکان کردووە .
ئەمەریکییەکان حەزیان دەکرد کە شەڕەکە بەردەوام بێت دژ بە عێراق چونکە زۆر لە فراوانبوونی هەژموونی ڕووسیا لە ناوچەکەدا دەترسا.
لە هەوڵەکانی بارزانی بۆ هاوکاری ئەمریکا بۆی ، ئەمریکاییەکان ئامادە بوون ، بەڵام کێشەکە ئەوە بووە کە تاکە ڕێگەیەك کە ئەمریکییەکان هەموو شتێك بگەیەننە دەستی کوردان ئێران بووە، ئێرانیش سنورەکانی داخستووە و ئامادەش نەبووە کە ئەوی ئەمەریکا دەیویست بیکات، لای ئەوان وەکو پێشتر وتبوویان " چیرۆکی کوردان تەواو بوو. "

....

▪ گەر دەتەوێت ئەم کتێبە نایابە بکەیت ئەوە تکایە سەردانی کتێبخانەی یادگار لەسەر شەقامی پیرەمەرد، بەرانبەر مزگەوتی بن تەبەق بکە . بەڕاستی خوێندنەوەی گرنگ و سوودمەندە

Zaherbaher.com

ئەدیب و هەڵسوڕاوی سۆشیالیستیی ئەمریکا!..ئامادەکردن و وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: عەبدوڵا سەڵمان(مەشخەڵ)

دەستپێکی ژیان و کار

ڕۆمانووس و چیرۆکنووس و شانۆنامەنووس و ڕۆژنامەنووس و شاعیر و داکۆکیکارێکی سەرسەخت لە مافەکانی کرێکاران و سۆشیالیزم، جاک لەندەن لە ١٢ی کانوونی دووەمی ١٨٧٦ لە سانفرانسیسکۆ لە ئەمریکا، لەدایکبووە. جاک بەمنداڵی کەسێکی زۆر شەرمن و هەستیار بوو. بۆیە هەستی دەکرد تاکە ڕێگە بۆ قبوڵکردنی لەلایەن هاوتەمەنەکانییەوە، سەرکەوتنە، ئەمەش مانای ئەوە بوو کە دەبوو شەڕانیی بێت بەڵام ئەوەندە شەرمنیش نەبوو کە نەتوانێت کار بکات و پارە پەیدا بکات. دۆخی ناسەقامگیری دارایی خێزانەکەی وای لێکرد لە تەمەنی چواردە ساڵیدا واز لە خوێندن بهێنێت و لە دەوروبەری کەنارەکانی ئەکلاند دەست بە کارکردن بکات. لەهەمان کاتیشدا سوودێکی باشی لە کتێبخانەی ئەکلاند وەرگرت، جاک دەستی کرد بە قووڵبوونەوە لە مارکس و نیچە. لە نێوان تەمەنی پانزە بۆ هەژدە ساڵیدا چەندین کاری جۆراوجۆری کردووە. جاک لەندەن؛ سەرەڕای ئەوەی ڕەتیکردەوە کاری تاقەت پرووکێن بکات بۆ باشترکردنی دۆخی ژیانی. بەڵام لە تەمەنی نۆزدە ساڵیدا ناوی خۆی لە قوتابخانەیەکی ئامادەیی ئەکلاند تۆمار کرد و بە وەرگرتنی خولێکی پێنج هەفتەیی، لە تاقیکردنەوەی وەرگرتن لە زانکۆی کالیفۆرنیا دەرچوو، ئەویش تەنها یەک وەرز دەوامی کرد، چونکە دۆخی دارایی خێزانەکەی ناچاری کرد واز لە قوتابخانە بهێنێت

و دست بکارکردن بکات. جاک لندن بب گودان هیچ شتک کوت کارکردن. جاک ئوند هزار بوو هفتی جارک ل مای کچخشویستکی (گلفرندکی) گشتی دخوارد. لسای ١٨٩٣ بهی بدستهنانی خات ل ژنامی سرل بیانیانی سانفرانسیسکدا ب چیرکی “گردلوول ل کنارکانی ژاپن، نامی پشتیوانی پگیشت.(١)
جاک لندن بپروا جارکی تر ئکلاند جدهت و زستانی سای ١٨٩٧ ل ئلاسکا بسر دبات، ک بیار بوو بکی برچاو ل بات ب چیرکانی داهاتووی دابین بکات. تا ئو کات بی درکوتبوو نووسین باشترین گای ب بدستهنانی بژوی ژیان وک سشیالیستک ل ژر سیستمی سرمایداریدا .

جاک لندن ل ١٩٠٠ و ١٩٠٥ دووجار هاوسرگیری دکات. هاوسری دووی یارمتیدر بوو ب ئیلهامبخشین ب زرک لو کارکترر ژنانی ک دوواتر کل برهمکانیدا درکوتن. جاک لندن ل تمنی ٣٠ سایدا ب هی برهم ئدبی و ژناموانییکانی ل ئاستی نودوتیدا ناسراو و ناوبانگی درکرد. هرچند ب پرشو لباری پرسیار گورکانی ژیان و مردن و خبات ب مانو ب کرامت و دستپاکییو دینووسی، بام بدوای ئاشتی و ئیلهامکی بدنگیشدا دگا. چیرکانی سرگرمییکی باا بوون ک لسر بنمای ئزموونکانی خی بوون ل دریا و ل خاکی یوکن و ل کگ و کارگکانی کالیفرنیا. نووسین و برهم ئدبییکانی جاک لندن سرنجی ملیان کسی ل سرانسری جیهاندا ب لای خیان اکشا.

جاک لندن و سشیالیزم

جاک لندن ل دیی نودکان بوو ب سشیالیستکی چالاک. ل کتایی سای ١٨٩٥دا وتاری (سشیالیزم چیی؟)ی ب ژنامی سانفرانسیسک ئکسامینری نووسی،(٢) ل سای ١٨٩٦دا ژنامی (سانفرانسیسک کرنیک) چیرککی لسر “کو سشیالیستک” باوکردو. جاک لندن ن بیرمند و ن سشیالیستکی شنبیر بوو، بکوو سشیالیزمکی جاک لندن ل ئزموونی ژیانییو

گەشەی کرد. وەک لە وتارەکەیدا بە ناوی (چۆن بووم بە شۆسیالیست) ڕوونی کردووەتەوە، (٣) بۆچوونەکانی لە ژێر کاریگەری ئەزموونگەلێکن لەگەڵێ کەسانێک کەلە قووڵایی ململانێ کۆمەڵایەتی ژیاندا بوون. لە ساڵی ١٨٩٦ پەیوەندی بە پارتی کرێکارانی سۆشیالیستییەوە کرد کە دانیال دی لیۆن سەرۆکایەتی دەکرد و دواتر لەو ساڵەدا نامەیەکی لە ڕۆژنامەی (ئۆکلاند تایمز)دا (٤) بڵاوکردەوە و داوای لە خوێنەران کرد کە کتێبی سەرمایەی مارکس بخوێننەوە. جاک لەندەن لە پارتی سۆشیالیست جیابووەوە و پەیوەست بوو بە باڵی یوجین دەبس و لە ساڵی ١٩٠١دا وەک کاندیدی پارتی سۆشیال دیموکرات بۆ سەرۆکی شارەوانی ئۆکلاند خۆی کاندید کرد و نزیکەی ٢٤٥ دەنگی بەدەستهێنا. دوای چەند ساڵێک جارێکی دیکە خۆی کاندید کردەوە و دەنگەکانی چوار هێندە زیادیان کرد. هەرچەندە باسی کاندیدی سۆشیالیستی بۆ پۆستی سەرۆکایەتی دەکرێت، بەڵام ژیانی سیاسی جاک لەندەن هەرگیز لەم دوو هەوڵە بۆ سەرۆکایەتی شارەوانی؛ تێپەڕی نەکرد. لەوانەیە ئەمەش لەبەر ئەوە بێت کە هەندێک لە نامەکانی خۆی بەناوی هەرچیت هەیە بۆ شۆڕش واژوو کرد و وتاری لەسەر دزێویی سەرمایەداری پێشکەش کرد و جەختی لەوە کردەوە کە (قازانجی زیادە قازانجی نەدراو بووە.) لە ساڵانی سەرەتای سەدەی بیستەمدا، بە بزووتنەوەی سۆشیالیستی ئەمریکیی نووسی و پەیامەکەی لە ئاستێکی بەربڵاودا بڵاوکردەوە و میراتێکی ئەدەبی گەورەی بەجێهێشت کە جەماوەر بتوانن لەدەوری هەڵخرێن.

جاک لەندەن لە ساڵی ١٩٠٥ کۆمەڵەی سۆشیالیستی نێوان کۆلێژەکان بە بانگەشەی سۆشیالیزم لە نێو خوێندکاراندا دامەزراند. جاک لەندەن لە زانکۆکانی هارڤارد و یەڵ و زانکۆکانی تری ئایڤی لیگ سیمیناری دەگرت و پەیامی خەباتی چینایەتی بڵاوکردەوە. لە کتێبی "شتێک لە ئایداهۆی ڕزیو" (١٩٠٦) بەرگری لە سەرکردەکانی فیدراسیۆنی کرێکارانی کانەکان ڕۆژئاوا ولیەم هایوود و چارڵز مۆیەر کرد کە دەستگیرکرابوون و بە ئیعدام ئامادەکرابوون.(٥) ڕۆمانی پاژنەی ئاسنینی لە ساڵی ١٩٠٨دا سەرهەڵدانی فاشیزمی لە ئەمریکادا نیشانداوە کە لە کۆتاییدا لەلایەن پاڵەوانێکی سۆشیالیستییەوە ئازادکرا. نازییەکان لە ساڵی ١٩٣٣دا ئەم بەرهەمە و بەرهەمەکانی دیکەی کە مەیلی سۆشیالیستییان تیایدا باڵا بوو، سووتاند، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا چیرۆکە سەرگەرمییەکانی لەندەنیان قەدەغە نەکرد.

جاک لەندەن وەک کارەکتەری ئاڵۆز دەمێنێتەوە. ئەو سۆشیالیستێک بوو کە زۆر ماندوو بوو بۆ بەدەستهێنانی بژێوی ژیان، بەڵام بوو بە یەکێک لەو نووسەرانەی کە زۆرترین مووچەی سەردەمی خۆی وەردەگرت؛ نووسەرێک کە زەمینەی شکاند بۆ هەبوونی کەسانی غەیرە سپی پێست وەک

پاڵەوان لە ھەندێک کتێبدا و لەگەڵ ئەوەشدا ئاپارتھاید کە جەوھەرەکەی ڕەگەزپەرستییە ڕەت دەکاتەوە. ھەروەھا جاک لەندەن بە بیروباوەڕە سۆشیالیست و جیھانبینییە ڕادیکاڵەکەی داکۆکی لە گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی و سیاسی دەکرد. ئەو وتاردەرێکی بەتوانا بوو، وەک وانەبێژێک لەسەر سۆشیالیزم و بابەتەکانی تری ئابووری و سیاسی جێی پەسەند بوو. زۆربەی خەڵک جاک لەندەنیان بە ھێمایەکی زیندوو بۆ ژیانێکی ئازاد و دادپەروەر دەزانی.

جگە لە پابەندبوونەکانی بە نووسین و وتاردان، جاک لەندەن لە ساڵی ١٩١٤ بووە پەیامنێری جەنگ لە مەکسیک، ڕۆڵی سەربازانی ئەمریکا و کەشتییەکانی ھێزی دەریایی لە ڕاپەڕینی ڤیلا کارانزادا ڕوووماڵ دەکرد. لەندەن تا کۆتایی دەیەی نەوەتەکان وازی لە ھەموو سیاسەتێکی چالاکانەی سۆشیالیستی ھێنا. لە ساڵی ١٩١٤ لە جەنگی یەکەمی جیھانیدا پشتگیری لە لایەنی ھاوپەیمانان کرد. لە سەرەتای ساڵی ١٩١٦ دەستی لە پارتی سۆشیالیست کێشایەوە، لەندەن لە نامەی دەستلەکارکێشانەوەی خۆیدا بە ڕوونی ئەوەی خستەڕوو کە دەستبەرداری بیروباوەڕی سۆشیالیزم نەبووە، ئەو ھەرگیز وازی لە سۆسیالیزم نەھێنا و دەیوت (من باوەڕم وایە کە چینی کرێکار، بە خەباتکردن، بە تێکەڵنەبوون و ڕێکنەکەوتن لەگەڵ دوژمن، دەتوانێت خۆی ڕزگار بکات.)

ژیانئاوایی

دوای جیابوونەوەی لەگەڵ پارتی سۆشیالیستی، جاک لەندەن لە ساڵانی کۆتایی ژیانیدا زیاتر لە ھاوڕێ سیاسییەکانی دابڕاوە و تەندروستی جەستەیی لەندەنیش خراپتر بوو. لە تەمەنی ٣٧ ساڵیدا، ئەو جەستە بەھێزەی لە گەنجیدا کە زۆر شانازی پێوە دەکرد، ئاوساو و چرچ و لۆچی تێکەوت و پێش سەردەمی خۆی پیر بوو. جومگەکانی بەھۆی ڕۆماتیزمەوە ئازاریان دەدا و تووشی یوریمیا بوو و گورچیلەکانیشی لەکار کەوتن. پزیشکەکان داوایان لێکرد کە خووی کارکردن و خۆراکی

بگۆڕێت و هەموو بەکارهێنانێکی کحولی ڕابگرێت و وەرزشی زیاتر بکات، ئەو ڕەتیکردەوە. ئەگەر شتێک هەبێت، فشاری پابەندبوونە داراییەکانی بە یارمەتیدانی هاوڕێ و کەسوکاری و کێشە تەندروستییەکانی وای لێکرد خەونی گەورەتر ببینێت و کاری قورستر و خێراتر بکات. بەڵام ڕەتیکردەوە ڕێڕەو و نەریتی خۆی بگۆڕێت. ئەو بەردەوام بوو لە جگەرەکێشان و بەردەوام شەکەت بوو و ئازاری هەبوو. جاک بەردەوام بوو لە نووسین کە ڕۆژانە هەزار وشەی بەبێ گوێدانە شوێن و ئەرک و تەندروستی، دەنووسی. جاک لەندەن لە ٢٢ی تشرینی دووەمی ١٩١٦ لە تەمەنی ٤٠ ساڵیدا لەناو ماڵەی خۆی ژیانئاوایی کرد کە ئەگەری ئەوە هەیە کە ژەمی زۆری مەرفین، بە ڕێکەوت یان بە ئەنقەست، بەشدار بووبێت لە مردنیدا. بەمەش هەموو جیهان بە مردنی ئەم نووسەرە مەزنە غەمبار بوو.
مردنی جاک لەندەن هەشتا مشتومڕی لەسەرە. کەسێکی کحولی و ئالوودەی دەرمانی ئازارشکێن بوو، بەدەست چەندین نەخۆشی جۆراوجۆرەوە دەیناڵاند، بەڵام تا دوا ڕۆژی ژیانی کەسێک بوو پڕ بوو لە پلانی بوێرانە و سۆزی بەئەندازە گەورە بۆ داهاتوو. زۆرێک لە سەرچاوەکان مردنەکەی تا ئێستاش بە خۆکوشتن وەسف دەکەن. بەڵام پێدەچێت ئەمە جگە لە دەنگۆیەک هیچیتر نەبووبێت. لە بەڵگەنامەی مردنیدا هۆکارەکەی بە یوریمیا هاتووە کە لەکارکەوتنی گورچیلەیە. وەکیلی ئەدەبیی جاک لەندەن (ئیرڤینگ شێپەرد) کە چەند هەفتەیەک پێش مردنی سەردانی کردبوو، ڕایگەیاند کە جاک لەندەن وتویەتی (من پێم باشترە بسووتێنرێم نەک ببم بە گەرد و تۆز. ئەرکی مرۆڤ ئەوەیە بژی نەک بوونی هەبێت. من پێم باشە پریشکەکەم لە ئاگرێکی درەوشاوەدا بسووتێت نەک بەهۆی ڕەگی وشکەوە بخنکێم. من پێم باشە نەیزەکێکی نایاب بم لە هەر گەردیلەیەک لە درەوشاوەییەکی شایستەدا نەک هەسارەیەکی خەوتوو بم. هەمیشەیی ئەرکی مرۆڤ ئەوەیە کە بژێت نەک بوونی هەبێت.)
جاک لەندەن سەرەڕای تەمەنی کورتی، میراتێکی ئەدەبی مەزن و کاریگەری لەپاش بەجێما کە ئیلهام بەخشە بە خوێنەران و نەوەکانی داهاتوو. کتێب و نووسینەکانی قسە لەسەر خەبات و تێکۆشانی چینایەتی و هەستی دادپەروەری دەکەن لە کۆمەڵگەیەک کە دادپەروەری تێدا نییە.

ئامادەکردن و وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: عەبدوڵا سەلمان(مەشخەڵ)
٢٢ ی تشرینی دووەمی ٢٠٢٤

پەراوێز و سەرچاوەکان :

(١) سایتی تیفیدانسەر بیرکردنەوە هەڵمەکییەکان لە سەردەمی دیجیتاڵیدا ١٣ ی کانوونی دووەمی ٢٠٢٤
https://teifidancer-teifidancer.blogspot.com/2024/01/the-life-and-legacy-of-socialist.html?spref=fb&fbclid=IwY2xjawGuMqFleHRuA2FlbQIxMQABHaUEGE_UdUxcjibgdNZO90ILFHBEfflmavGb-PRKkhJDW3DLyc8vRAO5iA_aem_mNXzN1J0viWZP-Aak9RXBA
(٢) ڕۆژنامەی سان فرانسیسکۆ ئێکسامینەر ڕۆژنامەیەکە لە سانفرانسیسکۆ و دەوروبەری لە ویلایەتی کالیفۆرنیا دابەشکراوە و لە ساڵی ١٨٦٣ەوە بڵاودەکرێتەوە. سەرەتا بەناوی دیموکراتیک پرێس دامەزراوە و پاشان ناوەکەی گۆرانی بەسەردا هاتووە.
(٣) جاک لەندەن لەم وتارەدا ئینتمای خۆی بە بیروباوەڕی سۆشیالیستی و هۆکارەکانی پشت ئەم ئینتمابوونە نیشان دەدات. بۆ زانیاری زیاتر لەسەر ئەم وتارە خوێنەر دەتوانێت سەردانی ئەم بەستەرە بکات. /https://www.online-literature.com/london/3875
(٤) ڕۆژنامەی (ئۆکلاند تایمز)؛ ڕۆژنامەیەکی هەفتانە بوو ژمارە یەکی لە ٢٩ ی ئەیلوولی ١٩٢٣ بڵاوکراوەتەوە. ڕۆژنامەکە زیاتر بایەخی بە کێشە و گرفتەکانی ئەفریقی ئەمریکییەکان دەدا. ئەم ڕۆژنامەیە لە کالیفۆرنیا دەرچووە و ساڵی ١٩٩٩ لە بڵاوبوونەوە وەستاوە.
(٥) ولیەم هایوود و چارڵز مەیەر؛ دوو ڕابەری فیدراسیۆنی کرێکارانی کانەکانی ڕۆژئاوا و یەکێتیی کرێکارانی پیشەسازی جیهان بوون کە بەتاوانی کوشتنی حاکمی ئایداهۆ لەساڵی ١٩٠٦ زیندانی کرابوون.

نامیلکەی” تایوان، بەشێکی دانەبڕاو لە چین – دیدگا مێژوویی و یاساییەکان”

نامیلکەی: “تایوان: بەشێکی دانەبڕاو لە چین – دیدگا مێژوویی و یاساییەکان”، لە نووسینی هەڵۆ حەسەن بڵاوکراوەتەوە، کە شیکارییەکی ورد بە زمانی کوردی بۆ پرسی تایوان دەکات، لە ڕێگەی شیکاری مێژوویی و بەڵگەنامەی یاسایی و هەڵسەنگاندنی جیۆپۆلەتیکییەوە، کە

یاسای نێودەوڵەتی بە ڕوونی تایوان وەك بەشێك لە چین دەناسێت، بۆچوونێـك کە بە شێـوەیەکی زۆر لەلایەن ڕێکخـراوە جیهانییەکـان و نزیکەی هەموو دەوڵەتەکانی جیهانەوە پشتگیری دەکرێت. نامیلکەکە بەشێکی تەواو تەرخان دەکات بۆ تێڕوانینێکی هەڵە کە لە گوتاری بەشێکی کوردا پەرەی سەندووە، ئەویش مەیلی بەراوردکردنی پرسی تایوان لەگەڵ پرسی کورد لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا،ڕوونکردنەوەی لێکدانەوە هەڵەکانی پرسی تایوان و کورد، نامیلکەی “تایوان: بەشێکی دانەبڕاو لە چین – دیدگا مێژوویی و یاساییەکان”، سەرچاوەیەکی ئەکادیمی جێی متمانە بۆ داڕێژەرانی سیاسەت و خوێندکار و ڕۆژنامەنووسانی کوردە،روونکردنەوەی ئەوەی زلهێزەکان بە تایبەتی چین و ئەمەریکا چۆن مامەڵە لەگەڵ ئەو پرسە دەکەن، بەراوردکاری لە نێوان تایوان و پرسی کورد، نامیلکەکە پاشخانی مێژوویی تایوان رووندەکاتەوە کە تایوان بۆ چەندین سەدە پەیوەندی کولتووری و دیمۆگرافیای لەگەڵ چین پاراستووە،لە ژێر دەسەڵاتی شانشینی چینگ لە ساڵی 1683 بۆ جاڕنامەکانی قاهیرە و پۆتسدام ،نامیلکەکە بنەما یاساییە نێودەوڵەتییەکان و بڕیارنامەی 2758ی نەتەوە یەکگرتووەکان (1971)،کە کۆماری میللی چین وەك تاکە نوێنەری چین دەناسێت و تایوان وەك بەشێك لە خاکی چین دووپات دەکاتەوە و بنەمای یەك چین لە ئاستی جیهانیدا،بەشێکی نامیلکەکە تەرخانکراوە بۆ وەڵامدانەوەی پرسیاری بۆچی ناتوانرێت پرسی تایوان و کورد بەراورد بکرێت؟،لێکۆڵینەوە لە دۆخی یاسایی و زەمینەی مێژوویی و دانپێدانانی نێودەوڵەتی و پێکهاتەی جیۆپۆلەتیکی پرسی تایوان و کورد دەکات، تایوان لە ئاستی نێودەوڵەتیدا وەك بەشێك لە چین ناسراوە؛ بەپێچەوانەی پرسی کورد،زەمینەی مێژوویی: تایوان بە هۆی شەڕی ناوخۆ جیا بووەوە؛ کورد هەرگیز بەشێك نەبووە لە دەوڵەتێکی یەکگرتووی مۆدێرن،دانپێدانانی نێودەوڵەتی: ئیدیعای سەروەری تایوان دانپێدانیان نییە، پێکهاتەی جیۆپۆلەتیکی: تایوان پەیوەندی بە یەك دەوڵەتەوە هەیە؛ پرسی کورد چوار دەوڵەت دەگرێتەوە، نامیلکەکە بەو ئەنجامە گەیشتووە کە تایوان بەشێکی جیانەکراوەی چینە لەژێر مێژوو و یاسا نێودەوڵەتییەکان.

بۆ بابەتیکردنی پرسی تایبەتی خود- زات- لە هەڵبەستی (وەڵامی پرس)ی گۆران دا.. نووسینی/ عەتا قەرەداخی

(لە یادی تێپەڕینی شێست و سێ ساڵ بەسەر کۆچی دوایی گۆرانی لوتکەی شیعری کوردیدا)

(وەڵامی پرس) یەکێکە لە هەڵبەستەکانی گۆران کە چەند مانگێك لەپێش مردنی نووسیویەتی دەربڕینێکی راستگۆیانەی باری دەروونی گۆرانە لە کاتێکدا کە هەست دەکات نەخۆشی شێرپەنجە هەڕەشە لەژیانی دەکات. گۆران حاڵەتی نەخۆشییەکەی خۆی و باری دواکەوتوویی و ژێردەستەیی میللەت پێکەوە دەبەستێت و هاوشێوەیەك لەنێوان خۆی و گەلەکەیدا پێکدەهێنێت ئەو هۆی ماتی و خەمبارییەکەشی دەگەڕێنێتەوە بۆ هۆکارە گشتییەکە واتە باری نالەباری ژیانی کۆمەڵگەکەی و نائاسوودەیی کۆمەڵایەتی. سەرەتا پێم باشە لێرەدا دەقی شیعرەکە بنووسمەوە تا خوێنەر بتوانێت لەکاتی خوێندنەوەی باسەکەدا لە کوێدا ویستی بگەڕێتەوە سەر شیعرەکە.

وەڵامی پرس

راکشابووم لەسەر پشتم
دکتۆرەکەم
ماری شێرپەنجەی ئەکوشتم
ناڵێم وەك دایکێك دڵسۆز
فرمێسکی بۆ هەڵ ئەڕشتم
بەڵام تەواو وەك کچی خۆم
دەستی ئەخستە ناو مشتم
بەچاوی پڕ لە هەستی جوان
ئەیکرد تەماشای سروشتم
ئەیپرسیی لێم: بۆچ واماتی
بۆچ هەمیشە خەمبار دیاری
بۆ من ئەم پرسە وەك هەنگوین
ئەتکایە سەر لێو لەزاری
بەڵام بۆ خوشکانی بەردەست
سیس کردنی گوڵ بوو کاری،

دوو سێ کچ بوون وەك دکتۆر خۆی
خەمخۆریان لێ ئەباری،
نەك هەر بۆ تیماری دەردم
بۆ چارەش بۆ باغچەی زەردم
* * *
بەڵێ، دکتۆر! خوشکان! ماتم،
هەر من نیم ماتی وڵاتم،
لەناو هەزارانا: تاك تاك
لێومان هەیە پێبکەنێ
لای ئێمە بۆ دنیای شادی
وا تازە خەڵك هەنگاو ئەنێ
25/5/1962

(وەڵامی پرس) ئەو شیعرەی گۆرانە کە لەکاتی کەوتندا لەنەخۆشخانەی کرملین نووسیویەتی. پێکهاتنی بنیادی شیعرەکە لەسەر دووانەی (پرسیار/ وەڵام) هەڵبەتە باڵادەست بوونی ئەم جۆرە سوتراکتورە دەلالەتێکی قوڵتری هەیەو لەسادەترین شێوەیدا پێکهێنانی دووانەی (دەسەڵاتدار/ دەسەڵات بەسەرداکراو) بەرجەستە دەکات، ئەویش لەو روانگەیەوە کە هەموو پرسیارێك کوشتنی ساتەوەختی بێدەنگییەو خستە ژێر رکێفی پرسیار لێکراوە بۆ کاتێکی دیاری کراو.
لەلایەکی ترەوە پێکهێنانی دووانەی (پرسیار/ وەڵام) لە ئەزموونی شیعری گۆران‌دا بەڵگەی گەڕان‌و بەدوواچوونی گۆرانە بۆ ئاشکراکردن‌و کەشف کردنی شتە نهێنیو پەنهانەکان. زۆربەی کات (پرسیار) لای گۆران پرسیاری گۆرانی بەئاگایە دەربارەی بابەتێکی نەزانراو یان پەنهان بەرزی دەکاتەوە. ئەگەر بەو پێوەرە بووایە کە گۆران کەسێکی خاوەن ئینتیمای سیاسو ئایدیۆلۆژییە دەبووا هەر زوو بگەیشتایەتە حاڵەتی یەقین‌و وازی لە پرسیارکردن بهێنایە، بەڵام گۆران وەکو شاعیرێکی داهێنەر بەردەوام لەحاڵەتی پرسیارکردندایە، هەر ئەوەشە کە زیندووێتی ئەدەبی گۆرانیفەراهەم کردووە.
(وەڵامی پرس) هەروەك ناونیشانەکە خوێنەر دەداتە دەستی گەڕان لەدوای یەقینێکی ئامادە، یەقینێك کە پێشتر پرسیاری لەبارەوە کراوەو گۆران راستەوخۆ هەر لەنێو دەقی شیعرەکەدا وەڵامی پرسیارەکانی پێشکەش دەکات، بەڵام گۆران لەکاتی نووسینی ئەم شیعرەیدا لەرووی فیزیکییەوە تووشی شکست هاتووەو دووچاری نەخۆشی شێرپەنجە بووە. هەموو شتێکیش لەدەرەوەڕا کاردانەوەی لەسەر ناوەوە دەبێت بۆیە شکستی جەستە لای گۆران دەیگەڕێنێتەوە بۆ ڕێچوون بەدیوی ناوەوەدا. تێڕامان‌و بیرکردنەوە دروست دەکات، بیرکردنەوەش لەنەخۆشییەکەی لەرووی سایکۆلۆژییەوە لەبەردەم پرسیاری دکتۆردا

ئامادەی دەکات، کەواتە مەرج نییە لەواقیعدا گۆران شیعرەکەی راستەوخۆ لەکاتی کەوتندا لە نەخۆشخانەی کرملین نووسیبێت، بەڵکو ئیحای درووستبوون‌و بنەمای نووسینی شیعرەکە حاڵەتی نەخۆش کەوتن‌و بوونیەتی لەو نەخۆشخانەیەدا. ئەو حاڵەتەش شێوازی جۆرێك لەدایەلۆگ بەرجەستە دەکات، واتە ئێستە پرسیارکەر دکتۆرەو پرسیار لێکراویش گۆرانە. دکتۆر پرسیار دەگات گەرچی رەنگە چاوەڕوانی وەڵامیش نەکات بەڵکو رەنگە تەنها بە مەبەستی رایکردنی کات پرسیار بکات، بەڵام ئاراستەکردنی پرسیارەکە گۆران دەخاتە مەوقعی گوێگرەوەو لەرووی سایکۆلۆژییەوە دەیکات بە بەرکار کە ئەمەش دواتر دەلالەتێکی قوڵتر هەڵدەگرێت لەرووی بەراوردکردنی ناسنامەی گۆران‌و ناسنامەی دکتۆرەوە لەرووی ئامادەبوونیانەوە. پرسیارکردن گۆران دەخاتە باری تێڕامان‌و بەخۆدا چوونەوەوە، بۆ دۆزینەوەی وەڵامی پرسیارەکە، کە دواجار گۆران بە نووسینی ئەم شیعرە وەڵام دەداتەوە، کەواتە گۆران پێش لە نووسینی شیعرەکە زەمینەیەکی ئامادەکردووە، هەڵبەستی (وەڵامی پرس) لەسەر بنەمای ئامادەکردنی ئەو زەمینەیە نووسراوە.
گۆران لەو ساتەوەختەدا کە (وەڵامیپرس) دەنووسێت تووشی نەخۆشی بووە، ئەو حاڵەتەش دەبێتە رێگە خۆشکەر بۆ ئەوەی گۆران بکەوێتە تاوتوکردنی ناوەوەی خۆو شکستی دەرەوەی لەیاد بچێتەوە یا بەهۆی خوردبوونەوە لەناوەوەی خۆی دەرەوەی لەیادبکات. لێرەشەوە (وەڵامی) مەودا قوڵترو پێماناتر بۆ پرسیارەکان بدۆزێتەوە کە تێکڕا لە پانتایی مێژوو و باری کۆمەڵایەتیو سیاسی نەتەوەکەیەوە هەڵی هێنجاون، هەر ئەوەش بەرهەمی داهێنانی گۆران نەمرترو باڵاتر دەکات.
گۆران دڵنیایە کە نەخۆشی شێرپەنجە کۆتایی بەژیانی دێنێت، بەڵام هێشتا پەی بەئامادەبوونی خۆی دەبات‌و هەست بەوە دەکات کە ئەم لەبەرامبەر سەرچاوەی پرسیارکردنەکەدا واتە دکتۆر ئامادەبوونی هەیە، بۆ شاردنەوەی شکستی جەستەیی خۆی لەدوای وەڵامێکی تر بۆ پرسیارەکە دەگەڕێت‌و راستەوخۆ وەڵامەکەی وەکو نوێنەری هەموو نەتەوەکەی دەداتەوەو ماهیەتی پرسیارەکەش بەجۆرێك دەگۆڕێت کە لەبری ئەوەی بەتایبەتی ئاراستەی خۆی کرابێت‌و دەربارەی حاڵەتی زاتی خۆی بێت دەیکاتە پرسیار لە حاڵەتی گشتی نەتەوە، ئەوەش دیسان لەگەڵ گەڕانی هەمیشەیی گۆران‌دا لەدوای دۆزینەوەی ئەڵتەرناتیڤ یەك دەگرێتەوە.
لەسەرەتای شیعرەکەدا شاعیر لەشێوەی گۆڕانەوەدا کەزیاتر نزیك دەبێتەوە لەدواندنی ساتی بە موگناتیس خەونادنو باری کەسێتی خۆی پێشکەش دەکات کەوای نیشان دەدات بەرەو پیرێتیو مردن دەچێت. دکتۆرەکەی لەناخەوە لەگەڵ باری پێکەسەری ئەمدا وەکو ئەوەی گۆران

هەستی پێدەکات خەم‎و پەژارە دایگرتووە. لەوردبوونەی سیمای ئەمی چاوەڕوانی مەرگدا (ئەو) پرسیار دەکات. لەراستیدا پرسیارەکان هیچ دەلالەتێکی قوڵی فیکرییان نییەو تەنیا لەرووکەشدا دەرخستنی جۆرێك لەسۆزو بەزەیی نیشان دەدەن، تەنیا لەراستیدا پیادەکردنی دەسەڵات نەبێت لەلایەن ئەوی دکتۆرەوە بەرامبەر بەئەمی نەخۆش شتێکی ئەوتۆ ناگەیەنن، واتە دەلالەتی قوڵی پرسیارەکەی دکتۆر ئەوەیە کە ئەوی سەر بە گەلێکی خاوەن دەسەڵات‎و شارستانیەت‎و مێژوو کە ئامادەبوونی هەیە بەچاوی سۆز سەیری ئەمی سەر بەگەلێکی بێدەسەڵاتی ناشارستانی بێ مێژووی نائامادە دەکات. ئەگەرچی گۆران باری جووت هەڵوێستی دکتۆرەکە دەخاتەروو پێکەش دەکات، کاتێ پرسیارەکانی بەئاسوودەیو رووخۆشیەوە ئاراستەی ئەم ئەکات، ئەمی نەخۆش، بەڵام بۆ بەردەستەکانی لە ئاستی (دەسەڵاتەوە) هەڵوێست دەنوێنێ، لێرەدا قسەمان لەسەر ئەوە نییە کەئیلغای ئەو دەسەڵاتە بکەینەوە کە ئەوی دکتۆر بە حوکمی شوێنەکەی لەو مەوقیعەدا هەیەتی. ئەوە ئاشکرایە کە ماهیەتی دەسەڵات کۆتایی نایەت تا کۆمەڵگە نەگاتە بەرزترین پلەی عەدالەتی کۆمەڵایەتی ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێت کە ئەو قۆناغەی کۆمەڵگەی (س□ق□تی) کە گۆران لە شیعرەکەیدا بەوجۆرە هەڵوێستی دکتۆر بەرامبەر کارمەندی خواری خۆیەوە دەخاتەروو ئەو عەدالەتە کۆمەڵایەتیە نەبووە. هەر ئەمەش ماهیەتی دەسەڵاتی س□ق□تی دەخاتە بەردەم پرسیارەوە. جووت هەڵوێستی دکتۆر لەوەدایە لەلایەك بەسۆز (گۆران) ی نەخۆش دەدوێنێ کەچی لەلایەکی ترەوە بە تووندی مامەڵەی خوشکانی بەردەسی دەکات. ئەوەتا گۆران دەڵێت:

بۆ من ئەم پرسە وەك هەنگوین
ئەتکایە سەر لێوی زاری
بەڵام بۆ خوشکانی بەردەست
سیس کردنی گوڵ بوو کاری

کاتێ ئەو دکتۆرە پرسیار لەگۆرانی نەخۆش دەکات وەڵامی پرسیارەکان لای خۆی ئامادەن. کەسێك نەخۆشیەکی کوشندەی هەیەو لە ئەگەری مردندایە. ئەگەری مردنیش شتێك نییە مر□ق لە ئاستیدا غەمبار‎و مات نەبێت، کەواتە پرسیاری دکتۆر بە مەبەستی ئاشکراکردنی نەزانراو نییە، بەڵام گۆران وەڵامەکان لە ئاستێکی باڵادا، لە ئاستێکی ئینسانانەی بێوێنەدا دەداتەوە. وەکو کەسێك کەوا دەڕوانێت نەخ□شو رەنگ زەرد ئەمی تاك بریتییە لە حاڵەتێکی زاتیو هۆیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ هۆکاری مەوزوعی کە ئەویش باری ناهەموارو نالەباری گەلەکەیەتی.

گۆران لەدوو حاڵەتی خۆی دەدوێت، حاڵەتی یەکەم نەخۆشیەکەیەتی وەکو شکستی فیزیکی کە مەرگ چاوەڕوانی دەکات واتە لەرووی

مەعنەویشەوە لە مەرگ نزیك بۆتەوە. حاڵەتی دووەم ئامادەبوونی نەتەوەکەی لەرووی پێشکەوتنو شارستانییەوە لەبەرامبەر ئەوی خاوەن شارستانێتیو ئامادەبووندا لەسەرجەم بوارە جۆراوجۆرەکاندا دەخاتە روو، ئاماژەیەکیش بۆ ئاسۆی دنیایەکی نوێ دەکات.

بەڵام گۆران لە مەودایەکی قووڵتردا لەباری نائامادەبوونی نەتەوەکەی دەدوێت، ئەوەتا کاتێ باسی سستەرەکان دەکات لەوە دەدوێت کە خەمخۆری ئەو خوشکانە تەنها بەمەبەستی تیماری شکستی فیزیکی نەبوو، بەڵکو بۆ دۆزینەوەی چارەسەری (باخچەی زەرد) واتە گۆڕینی ئەو ئایندەیە کەوا چاوەڕوان دەکرێت ئەوش هیچ رووداوێکی تێدا روونەدات. (باغچەی زەرد) دوو مەدلولی هەیە، یەکەمیان تایبەت بە خودی گۆران ئەگەر ژیان (باغچە) بێت ئەوا (باغچەی زەرد) هاوشانە لەگەڵ ژیانی نەخۆشیدا، بەڵام دێڕی پێشتر کە دەڵێت (نەك هەر بۆ تیمار دەردم) ئەو بۆچوونەی سەرەوە لاواز دەکات چونکە (تیمارو چارە) پەیوەست بەخودی گۆرانی نەخۆش هەمان پرۆسەی کارکردنن بۆ رزگارکردنی لە نەخۆشیەکەی. هەروەك (دەردو باغچەی زەرد) یش هەمان مانا دەبەخشن. بۆیە لێرەوە دەشێ لەدوای مەدلولی دووەم بگەڕێین بۆ (باغچەی زەرد) کە ئەویش لەراستیدا بەشی دوایی شیعرەکە ئاشکرای دەکات کە بریتییە لەمێژوو و شارستانێتیو ئامادەبوونی کەسێتی نەتەوەکەی گۆران یان ئەو گەلەی کە گۆران ئەندامێکە لێو لەو بوارانەدا واتە مێژوو و شارستانێتیو ئامادەبوونی کەسێتی نەتەوەیی لاوازو نادیارەو وەکو گوڵێکی سیسو زەرد وەهایە لە باغچەی گەشی شارستانێتیو ئامادەبوونی مرۆڤایەتیدا. لەبەشی کۆتایی شیعرەکەدا ئاشکرا تر دەبێت کە گۆران لەلایەك لەسەر نەتەوەکەی وەکو کورد دەدوێو لەلایەکی تریشەوە لەسەر گەلی عێراق کە ئەوەش بۆ گۆران لەوکاتەدا شتێکە مایەی سەرسوڕمان نییە چونکە وەکو ئەندامێکی مولتەزیمی حیزبی شیوعی عێراقی رەوایە بەو شێوەیە بیربکاتەوەو لەمیانەی شیعریشدا جیهانبینی سیاسیو فیکری خۆی بەرجەستە بکات. هەروەك چ بەگوێرەی کوردو چ بەگوێرەی عێراقیش گۆران وای دەبینێت کە هێشتا لەپەراوێزی مێژوو و شارستانێتی دانو لەکاروان بەجێماونو خەسڵەتی باغچەیەکی زەردیان هەیە لەنێو باغی گەورەی شارستانێتیو پێشکەوتنو ئامادەبوونی نەتەوەو گەلانی جیهاندا.

گۆران وەڵامی پرسیارەکانی (بۆچ وا ماتی؟ بۆچ هەمیشە خەمبار دیاری؟) دەداتەوە. هۆکاری (ماتی) بەتەواوی لەسنووری فاکتەری نەخۆشی شێرپەنجە دوور دەکەوێتەوە، لە وەڵامەکەدا روخسارێکی مێژوویو سیۆسیۆلۆژی بە وەڵامەکەی دەبەخشێت. گۆران تراژیدیای (مات بوون) دەکاتە سیفاتێکی گشتیو لەسنووری تایبەتی خودی خۆیی دەردەکات. ئەمەش لەباری یەکەمدا دەبێتە هۆی شاردنەوەی یان پشت

گوێ خستنی کاریگەری (نەخۆشی) بۆ دروستکردنی باری (ماتو خەفەتباری). لەباری دووەمیشدا رواڵەتی مێژوویو سیۆسیۆلۆژی بەرووداوەکە دەبەخشێت، مۆتیڤی (مات بوون) راستەوخۆ دەگەڕێتەوە بۆ سەلماندنی ئامادە نەبوونی ئێمە لەرووی شارستانو م□ژوویو کۆمەلایەتییەوە. ئەگەر هۆکاری (مات بوون) بەگوێرەی گۆران (نەخۆشیەکەی) بوایە رەنگە هێندە کاریگەرو ترسناك نەبوایە چونکە شاعیر لە پشتی خۆیەوە مێژوو و شارستانێتییەکی خاوەن ناسنامەی دەبینی، بەڵام لەساتەوەختێکدا کە ئەو مێژووە ئامادەبوونی نەبێت ئەوا گۆران لەناخەوە هەست بەهەرەسی گەورە دەکات‎و کاتێ نەخۆشیەکە کۆتایی بەژیانی دەهێنێت ئەم نەوەکو تاك نەوەکو کۆمەڵەکەی هیچی لەدوا بەجێ نامێنێت کە زیاتر ئەم بۆچوونە پەیوەست دەبێتەوە بە کەسیەتی کۆمەڵایەتیو مێژوویی ئەو میللەتەوە کە گۆران ئەندامێکە لێی، هەر ئەو هۆکارەشە هەست کردن بە فەنابوونی تەواوەتی لای گۆران دروست دەکات گەرچی گۆران لەرووی داهێنانەکەیەوە هەرگیز نامرێ، لەلایەکی ترەوە گۆران دەیەوێت خۆی لەحاڵەتی تاکییەتی (فردی) قوتار بکات‎و لە قەوارەیەکی باڵاتردا خۆی جێگیر بکات. بەمانایەکی دی دەیەوێت وەکو هەر ئینسانێکی تری رۆژهەڵات‎و کۆمەڵگە دواکەوتووەکان بوونی خۆی لەنێو پێکهاتەیەکی گەورەتردا کە ئەویش (کۆمەڵە) بپارێزێت کە ئەوەش حاڵەتی گەڕانەوەیەتی بۆ نێو سیستەمی عەقڵی دەستەجەمی کۆمەڵگە، لەپشتی ئەم گەڕانەوەیەوە دەلالەتی ترس لەمردن وەکو مۆتیڤێك کاردەکات‎و دەیەوێت خۆی بسپێریت بە حاڵەتێکی باڵاتر کە ئەویش بەکۆمەڵایەتی کردنی سیفەتی (مات) بوونەکەیەتی چونکە لەرووی دەروونیەوە لەنێو پێکهاتەیەکی کۆمەڵایەتی گەورەتدا (ترس) کەمتر دەبێتەوە.

گۆران هەر لەو حاڵەتەی ترس‎و چاوەڕوانی مردنەدا نامێنێتەوەو لەبەردەم مەرگی چاوەڕوانکراویدا دەستەوسان نابێت‎و چۆك دابدات بەڵکو هیوای سبەینێیەکی گەش‎و داهاتوویەکی زیندوو دەخوازێت، لەدواکۆپلەی شیعرەکەدا دەڵێت:

لەناو هەزارانا تاك تاك
لێومان هەیە پێبکەنێ
لای ئێمە بۆ دنیا شادی
واتازە خەڵك هەنگاو ئەنێ

گەرچی گۆران باری ماتو بێزاری نەتەوەکەی دەردەخات‎و لای وایە ئەوانەی تروسکەیان تیا بەدی دەکرێت‎و هەست بەئاسوودەیان دەکرێت زۆر کەمن بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا پێمان دەڵێت هیوای دەرکەوتنی سەرەتای شادیو هەنگاونان بۆ دنیای شادی هەستی پێدەکرێت. لێرەوە ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات داخۆ لەتێڕوانینی گۆرانەوە (دنیای شادی)

چی دەگەیەنێت؟ بۆ لێکدانەوەی وەڵامی ئەم پرسیارە دەبێ بگەڕێینەوە بۆ نێو پانتایی مێژوو و رووداوە کۆمەڵایەتیەکان، تا لەسەر ئەو بنەمایە (دنیای شادی) بە بۆچوونی گۆران دیاری بکەین.
ئەگەر لەرووی کرۆنۆلۆژییەوە لە (وەڵامی پرس) بڕوانین ئەوا لەمانگی مایسی (1962) دا نووسراوە. لێرەدا مەبەستمان لەدیاری کردنی ئەو مێژووە گەڕانەوەیە بۆ دوو ساتەوەختی تری مێژوویی نزیك لەگەڵ دوو رووداوی جیاوازدا کە دەشێ مەدلولی (دنیای شادی) لای گۆران پەیوەست بکرێتەوە بەو دوو رووداوەوە.
رووداوی یەکەم شۆڕشی چوارەمی تەموزی (1958) و رووداوی دووەم هەڵگیرساندنی ئاگری شۆڕشی ئەیلولی (1961) ە. شۆڕشی چواردەی تەموز بەگوێرەی عێراق گۆڕانکارییەکی گەورە بوو. خاڵی کۆتایی هاتنی فەرمانڕەوایەك مەلیکو کۆتایی هێنان بە جەورو ستەمێو دەسەڵاتی راستەوخۆی ئیمپریالیزمێو نۆکەرانی بۆ گۆرانی شاعیرو مولتەزیمی سیاسو ئەندامی حیزبی شیوعی کە پێش شۆڕش لە بەندیخانەدا بووە رووداوێکی گرنگەو دەشێ گۆران ئەو شۆڕشە بەسەرەتای دنیایەکی نوێ دابنێت.
بۆچوونی دووەم سەرهەڵدانی شۆڕشی کوردە لە ساڵی (1961) کە شیعرەکەی گۆران نزیکەی هەشت مانگ دوای سەرهەڵدانی ئەو شۆڕشە گوتراوە. هەڵبەتە شۆڕشی ئەیلول لەرووی روانین بۆ مێژوو و مەسەلەی نەتەوایەتی کورد رابوونەوەیەکی گەورەیە وەکو سەرەتایەکی نوێی بزاوتی رزگاری خوازانەی نەتەوایەتیو دوای سەرجەم شکستەکانی پێشوو رابوونەوەیەکی نوێ بوو. ئێمە دەشێ لەرووی پەیوەستکردنەوەی شیعرەکەوە بە پانتایی ژیانی کۆمەڵایەتیو سیاسو مێژووییەوە ئەم لێکدانەوەیەی بۆ بکەین چونکە ناکرێت دوور لە رووداوە مێژوویی و کۆمەڵایەتیو فکرییەکان بتوانین باسی دەقی زیندووی ئەدەبی یان هونەری بکەین. بەڵام لەراستیدا لەرووکەشی دەقەکەدا هیچ بەڵگەیەك بۆ ئەم جۆرە لێکدانەوەیە نادۆزرێتەوە. بە تایبەتی ئیلتیزامی گۆران بە حیزبی شیوعیەوە زیاتر لێکدانەوەی یەکەم بەهێز دەکات.
وەڵامی گۆران بۆ پرسیاری دکتۆر بریتییە لە وەڵامی نەتەوەکەی یان گەلەکەی بۆ پرسیاری ئەندامی نەتەوەیەکی باڵا. بەپێی ئەو لێکدانەوەیەی سەرەوەش وەڵامەکەی گۆران زیاتر وەڵامی ئەندامێکی کۆمەڵگەی عێراقیەو گۆران وەکو ئەندامێکی ئەو کۆمەڵگەیە وەڵام دەداتەوە، لەبارێکی تردا بریتییە لەوەڵامی گۆران یان هەر ئەندامێکی تری نەتەوەکەی، سەرباری ئەوەش گۆران خاڵێکی گرنگ لەو شیعرەدا تۆمار دەکات ئەویش ئەوەیە لەگەڵ هەڕەشەی مەترسی مەرگیشدا کەچی گۆران هیوای بەئایندە هەیەو چاوەڕوانی شادیو بەختەوەریو ئاسۆی دنیای نوێ دەکات. ئەمەش بارێکی دەگمەنە، کاتێ مرۆڤ

ئاگاداری نزیك بوونەوەی مردنی خۆی بێت کەچی ئاواتەخوازی ئایندەیەکی گەش بێت. واتە پێی وایە شکستی (ئەم) شکست نەدەبوو ئەگەر مێژوو و باری ژیانو شارستانێتی نەتەوەکەی لە ئاستێکدا بوایە ئامادەبوونی هەبوایە، ئەوکاتە وەکو تاکێکی کۆمەڵگە ئەم لەمردنی خۆی بێباك دەبوو چونکە گەرچی وەکو تاك بسڕایەتەوە لەنێو مێژوو و ئامادەبوونی نەتەوەکەیدا دەپارێزرا.

بنیادی (پرسیار/ وەڵام) لەم شیعرەدا دەشێ بەپێی پرسیارکەر (دکتۆرەکەو) پرسیارلێکراو (گۆران) لەسەر بنەمای ئامادەبوونی مێژوویو سیۆسیۆلۆژیو شارستانی هەریەکەیان لێکدانەوەی بۆ بکرێت. دکتۆر پرسیار دەکات لەهۆی ماتو خەمباری گۆران کەواتە دەبێ نیەتی چارەسەرکردنی ماتو خەمباری ببێتە هۆ بۆ پرسیارەکەی دکتۆر. بەڵام دکتۆر لێرەدا بریتییە لە عەقڵو ئامادەبوونی ئەو شارستانێتیو مێژووەی کە دکتۆر نوێنەرێتی. واتە دکتۆر بریتییە لە عەقڵی ئامادەی (سۆڤیەت) ی کەوای لەخۆی دەڕوانی دەوری دکتۆر دەبینێ بۆ چارەسەرکردنی دەردی گەلان بەتایبەت دوای شۆڕشی ئۆکتۆبەر کە دکتۆری چارەسەرکردنی نەخۆشی کوێرەوەرو دواکەوتوویو ماڵوێرانو دەرد کۆمەڵایەتیەکانی تری میللەتانی دواکەوتوو و چەوساوەی ژێر چەپۆکی ئیمپرالیزمو نۆکەرانیەتی. هەربۆیە پرسیاری دکتۆر پرسیاری رژێمی سۆڤێتییە. گۆرانیش تەنیا بریتی نییە لە گۆرانی شاعیر کە دوو چاری نەخۆشی شێرپەنجە بووە، بەڵکو گۆران نوێنەری هەموو گەلانی بەشخوارووی چەوساوەی ژێر دەسەڵاتی ئیمپریالیزمە کە هۆی ماتو خەمبارییەکەیان شیرپەنجەی چەوساندنەوەیە کە بەرەو هەرەسو تێکشکاندنو هەڵوەشاندنەوەو لەنێوچوونیان دەبات. دەشێ شیعری (وەڵامی پرس) لە ئەنجامی بڕوابوونی گۆران بەوەی کە تاکە رزگارکەری گەلان لەدەستی ئیپریالیزمو نۆکەرانیو لەدەستنکۆنەپەرستیو پاشڤەرۆیی کۆمەڵایەتی تەنیا لەسایەی هیمەتی دەوڵەتی سۆڤیەتدا بگاتە ئەنجام ئەم بۆچوونەش لەسەر بنەمای ئیلتیزامی ئایدیۆلۆژیو حیزبی ئەو کاتەی گۆران زیاتر بەهێز دەبێتو لەم روانگەیەشەوە دەتوانین بڵێین گۆران کەسیەتی حیزبی شیوعی عێراقی ئەوکاتەیەو دکتۆرەکەش سیستەمی سۆڤیەتی ئەو سەردەمەیە کەچۆن حیزبی شیوعی هەموو هیوایەکی بەسۆڤیەت بوو کە وەکو تاکە هیوای گەلانی ماف خوراو بە فریای گەلی عێراقیش بکەوێت. لێرەدا وەکوشاعیرێکی داهێنەر حاڵەتێکی زاتی خۆی کە حاڵەتێکی پڕ مەترسییەو هەڕەشەی مەرگی لێ دەکات بە حاڵەتێکی مەوزوعیو دەیبەستێتەوە بەباری دواکەوتوویو ژێردەستەیی کۆمەڵگەکەیەوەو چارەسەری نەخۆشییە تایبەتییەکەی خۆی لەچارەسەری دەردی کۆمەڵدا دەبینێتەوە. هەر لێرەوە ئیلتیزامی ئەدەبیو ئەخلاقی گۆران بە

هونەرەکەو بەستنی هونەرەکەشی بەژیانی میللەتێو مێژوو و باری کۆمەڵایەتی گەلەوە ئاشکرا دەبێت، بەتایبەتی لە (وەڵامی پرس) کەدوا شیعری گۆرانە ئەوە دەسەلمێنێت کە گۆران تادوا ساتی ژیانی بەهاکانی دوا پلەی داهێنانی پابەندو پەیوەستی گوزارشت کردن بووە لەژیانێو بەهاکانی ژیانێو گەش بینیش بووە بەوەی کە داهاتوونوێ هەر دەبێ بگات بەو دنیا نوێیەی کە گۆران لەکاتی نووسینی شیعرەکەیدا دەڵێت:

لای ئێمە بۆ دنیای شادی

وا تازە خەڵك هەنگاو ئەنێ

بەڵێ گۆران لەروانگەیەکی ئایندەخوازییەوە عیرفانییەوە دەڕوانێتە ژیانێو بەچاوێکی پڕ لە یەقینەوە بانگەشە بۆ گۆڕانکاری دەکات، گۆڕانکاریش بەلای ئەوەوە گواستنەوەیە لەم حاڵەتە نادروستەی ساتەوەختی لەدایك بووونی هەڵبەستی (وەڵامی پرس) ەوە بۆ دنیایەك کە بەهیوایە پڕ لە شادیو ئاسوودەیی بێت، ئیتر گرنگ نییە ئەودنیایە ئەم پێی دەگات یان نا بە تایبەتی کە دەزانێت دووچاری نەخۆشییەکی کوشندە بووەو چاوەڕوانی مەرگ دەکات. لێرەوەیە گۆران حاڵەتی زاتی خۆی پشت گوێ دەخاتێو قورسی لەسەر حاڵەتی مەوزوعی واتە ژیانی کۆمەڵگەکەی دادەنێت کە بەهیوایە بەرەو ئایندەیەکی گەش هەنگاو بنێت.

گوتە و ناپلیۆن.. بەیەکگەیشتنی مێژوویی.. ئاکۆ عەبدوڵڵا

ساڵی 2008 گوستاڤ سایبتی نووسەری ئەڵمانی، ساڵی 2008 کتێبی (گۆتە و ناپلیۆن.. بەیەکگەیشتنی مێژوویی Goethe und Napoleon: Eine historische Begegnung) بڵاوکردەوە. ئەو کتێبە یەکێکە لەبەرهەمە ناوازەکان. تەنیا لەماوەی دوو ساڵی یەکەمیدا پێنج جار چاپکراوە. لەو ماوەیەش تەنیاوە ناو زمانەکانی دیکە و وەك شاکارێکی هزری و ئەدەبی لەلایان ڕەخنەگران و خوێنەران بایەخی پێدرا. ناوەرۆکەکەی تایبەتە بەو دیدارە هەڵاوێرە مێژووییەی 2 نۆفمبری 1808 لەشاری ئیرفورتی پایتەختی هەرێمی تورینگنی وڵاتی ئەڵمانیا، لەنێوان (یۆهان ڤۆلفگانگ ڤۆن گۆتە 1749 – 1832)ی شاعیری گەورەی ئەڵمانی و

(ناپلیۆن بۆناپارت 1769 – 1821) ی ئیمپراتۆری فەڕەنسا، لەدوای شکستی سەرکردەی سوپای پروسیا لەجەنگی یەنا و ئویرشتین، روویدا.
لەو دیدارەدا گفتوگۆی بەپێز لەنێوان ئەو دوو بلیمەتە روویدا کە کاریگەری بەسەر کارە ئەدەبیە و داهێنانەکانی گۆتەدا هەبوو، تەنانەت پێش ئەو کۆبوونەوەیە بەناوبانگە، دەگوترا ناپلیۆن بەهەندێک لەهاوکارە نزیکەکانی ڕاگەیاندبوو لەگەنجیدا ڕۆمانەکەی (ئازارەکانی فێرتەری لاو) ی گۆتەی خوێندبێوە و پێوەی کاریگەر بوو.
گۆتەش لە ژیانی ناپلیۆن بێ ئاگا نەبوو، بەڵکو ئاگاداربوو چۆن لەسوپای فەڕەنسا هەڵکشا تا بوو بەو ئیمپراتۆرەی کە زۆربەی کیشوەری ئەوروپای کۆنترۆڵ کرد و خەونی بە دوورتریش دەبینی.
ئەو کتێبە لەچوارچێوەی گێڕانەوەی گرنگیدانە بەژیاننامەی تاکەکان.
گوستاڤ سایبت بەکەم کەس نییە باسی لەو بەیەکگەیشتنە بەهاوتایەی نێوان ئەو دوو کەسەی کردبێت، بەڵکو ئەو بەیەك گەیشتنە و وردەکاریەکانی نێوانیان، توێژەرانی بەخۆی کێش کردووە کە هەریەك لەگۆشەنیگای جۆراوجۆر راڤەی بکەن و لەبارەی بدوێن. ئەوەی تالیران 1745 – 1838 ی سیاسەتمەداری فەڕەنسیش تۆماری کردووە، بۆتە پاڵنەر بۆ سایبت. ئەو کارەی سایبتیش بەوە جیادەکرێتەوە، لەدیدگای ڕەخنەی هاوچەرخەوە لەو ساتەی روانیوە، زۆریش هەوڵیداوە پەیداگری لەسەر گفتوگۆی نێوانیان بکات و دوریش بێت لەهەر دەمارگرژییەکی ئایدیایی یان لایەنگیری نیشتمانی. پێویستە ئاماژە بەوەش بدەین، ئەو تەنیا لای لەساتەکانی بەیەك گەیشتنەکە نەکردۆتەوە، وەك نووسەرانی دیکە، بەڵکو لەخولگەی فراوانتر روانیویەتی و ڕەوتە هزری و سیاسییەکانی ئەو سەردەمەش بۆبیر خوێنەران دەهێنێتەوە. بەشێوەیەکی دیکە دەتوانین بڵێین تەنیا بەخوێندنەوەی ئەوە نەوەستاوە کە گۆتە و کەسانی دیکە لە بارەی بەیەکگەیشتنەکە، تۆماریان کردووە، بەڵکو هەوڵیداوە نیگاری ئەو وێنە سەربازیانەش بکێشێ کە لەڕۆژەکانی 14 – 15ی تشرینی یەکەمی ساڵی 1806 بەسەرکەوتنی فەڕەنسییەکان کۆتایی هات. لەوکاتەی کە پروسیا لەجەنگی (یەنا - ئۆیرشتیت) لەبەرامبەر سوپای ناپلیۆن شکا. بەو ئەنجامەش بناغەی حکومەتی ڤایمار هەژاو بارودۆخ شێوا، گۆتەش ئەوسا لەکۆشکی هیرتسوگ کارل ئوگست راوێژکار بوو. لەساڵی 1775 بەرەو سەر بەڕێوەبردنی تیپی شانۆ و سەرپەرشتی ئەو بازنە و گفتوگۆ زانستیانەشی دەرکرد کە لەناو زانکۆی یەنا دەبەسترا. ئەو زانکۆیەش پایەکی جیهانی هەبوو، فەلسەفەی ئایدلیستیانەی ئەڵمانیش لەوێدا ڕەچکەی گرت. پێگەکەی گۆتەش ڕۆڵی گێڕا لە دروستبوونی پەیوەندی هاوڕێیەتی لەنێوان گۆتە و فریدریش شیللەر 1759 – 1805ی گەورە شاعیر. بۆیە سایبت راستی کردووە کاتێك کە وەسفی ژیانی گۆتەی لەڤایمار کردووە و وتویەتی ژیانی (کۆشك ـ

ئەکادیمیای) بوو. هیرتسوگی ڤایمار فەیلەسوف و نووسەرانی دیکەی لە کەبوونەوە کە بەشدارییان لە بنیاتنانی بزوتنەوەی فیکری بەپیتدا کرد، لەوانە هیگڵ و شلێگل، فیختە و شیللەر، و ئەو نووسەرانەی کە بیری مرۆڤیان بەگشتی دەوڵەمەند کرد و بەشداریشیان لە پێکهاتنی ڕەوتە ئەدەبی، ڕۆشنبیری، و فەلسەفییەکانی سەرانسەری کیشوەری ئەوروپا کرد.

نووسەر ئاماژە بەوە دەدات گۆتە و ناپلیۆن لەسەر مێزی نانخواردن بەیەك گەیشتن. نووسەر وەسفی وردەکاری دیدارەکە دەکات، لەشوێن و توخمەکان و ئەو شتانەی پەیوەندییان بەژیان و یادگارییەکانی گۆتەوە هەیە، دەستپێدەکات تا دەگات بەو کەسانەی ئامادەی دیدارەکە بوون. دواتر دەقی دیالۆگی نێوانیان بەو شێوەیە دەچەسپێنێ کە گۆتە تۆماری کرد بوو. ئینجا بەوردی ڕستەکان شیدەکاتەوەو لەڕێگای خوێندنەوەی قوڵ کە نەك تەنیا بۆ دەقەکە، بەڵکو بۆ چوارچێوەی جۆراوجۆری سیاسی و ڕۆشنبیری، خوێنەر بۆ واتا گشتییەکان کێش دەکات. هاوکات نووسەر بەوردی بەدوای شوێنەوار و کاریگەری شکستییە سەربازییەکە بەسەر ژیانی گۆتە کەوتووە، کە گۆڕانەکانی لەبازنەی بچووك بەرەو بازنەی فراوانتر چوون.

دواتر ئاماژە بەدیوانە بەناوبانگەکەی (دیوانی ڕۆژئاوایی ڕۆژهەڵاتی) دەکات کە بەنی ئەو ساتانەی پاش ناپلیۆنی لەدەت. لەناویشیاندا چامەی (کەچ)ی دیاری کردووە کە گۆتە بەلاتینی نوسیویەتی و تێیدا حەزی ڕاکردن بەرەو ئاسۆی مەعریفی بەرجەستە کردووە کە دووربێت لەقەیرانی ئەوسای ئەوروپا. بەڵام پەیوەندی نێوان گۆتە و ناپلیۆن کە لەشانۆگەرییە ناودارەکەی (ڤاوست)ی گۆتە دەبینیرێت، بەئاڵۆزی ماوەتەوە، چونکە تێیدا لەیەك کاتدا گۆتە وردە وردە حەزی لەسەرکۆنەکردنی سیاسەتی وێرانکارییانەی ناپلیۆن کردووە کە ئەوروپا و جیهانی بەرەو تێکدان برد، بەڵام هێشتا کەسایەتی ناپلیۆنی بەلاوە خۆشەویستە بوو. کتێبەکەی سایبتییش لەو ساتە سەخت و ئاڵۆزەی مێژووی ئەدەبی و سیاسی و سەربازی دەوەستێت، ئەو ساتەی کە لەڕابردوو خۆڵکانەکی وەها لێکرد هەڵوەستی دژ بەگۆتە بگرنەبەر کە کار بەوە گەیشت سەرکۆنەشی بکەن.

ئاکۆ عەبدوڵڵا

ڕۆژی جیهانیی فەلسەفە چییمان بیردەخاتەوە؟.. ئازاد حەمە

ئەم ساڵ رۆژی جیهانیی فەلسەفە ڕێکەوتی 20/11/2025 دەکات، کە سێهەمین پێنجشەمەی ئەم مانگەیە.

دەستپێک: جیهانی پر کارەساتباری ئێستامان دەکرێت بێ فەلسەفە بێت؟

ڕۆژی جیهانیی فەلسەفە چییمان بیردەخاتەوە؟ ئەم ڕۆژە لە ڕووی مێژووییەوە هەردەم سەرەتاتکێیەکی هزرییمان لەگەڵدا دەکات؛ پێماندەلێت فەلسەفە لە هەناوی مرۆڤبوونی ئێمەوە سەریدەرهەناوە، ئەوەی لەوەدا زیاتر لە هەموو شتێک شایانترە بۆ گوتن ئەوەیەکە، فەلسەفە هەردەم موسافرێکی ئۆقرەنەگرتووە، سەرسەخت و دەدەنگانە(بەگومانەوە) دەمانخاتەناو دەخگەلێکی پڕتێڕامانەوە. هەرلێرەدا بەدڵێکی خەمگینەوە دەبێژین: دەبوو فەلسەفە بۆ کورد سەروی گشت زانینێکبایە، سەرمەشقی سیاسەت و هونەر و زانستیشبایە، لە حەیف فەلسەفە لە پەراوێزی زانکۆ و نێوەندی ڕوناکبیریی و سیاسیشماندایە. لە پەروەردەگەیە، کە چەند لە فەلسەفە بێئاگایە، خۆشەویستیش هەروەک پەروەردە و هزری سیاسییمان بۆ فەلسەفە نامۆ و غەوارە.
لەبەرئەوە جیهانی پر کارەساتباری ئێستامان ناکرێت بێ فەلسەفە بێت. فەلسەفە بۆ ئەم جیهانەی ئێستا، بۆ ئەو فۆڕمەی ئەم جیهانە وەریگرتووە، پێویستییە. لە ناشێت فەلسەفە لەناو جیهانی ناوبراودا بەهەمان ئامرازی فەلسەفیی شارستانی یۆنانی کۆن و رۆمانی و سەدەکانی ناوەڕاست و سەدەی ڕۆشنگەریی کاریخۆی بکات.

لای خوارەوە بەچەند هەنگاوێک هێما بۆئەوەدەکەم، کە ڕۆژی جیهانیی فەلسەفە دەشێت چییمان بیربخاتەوە:
بۆدە بێت ڕووبەری فەلسەفەکردن فڕاوانبکرێتت؟
لە سەروبەندی ڕۆژی جیهانیی فەلسەفەدا دەخوازم هێما بۆ ئەوە بکەم، کە لە جیهانی ئێستاماندا گوماندەکەم بەئاسانی هەل و مەرجی فڕاوانکردنی ڕووبەری فەلسەفەکردن بێتەئاراوە، کار لەسەر پرسە سەرەکییە هاوچەرخەکان بکرێت، فەلسەفە بکرێت بە بابەتی گفتوگۆی نێوان کولتوورەکان. ئەم گومانەم بەری تەسکبوونەوەی پرسیار و خودی گومانیشە لەم چرکەساتە ئاستەنگاوییەی حەزی بۆ چارەی فەلسەفە نییە. حەیف لە ئێستایەکدا دەژین ڕق لە فەلسەفە ئامادەیە. بەڵام

گەرنگە ئەوەش بزانین، کە فراوانکردنی ڕووبەری فەلسەفەکردن پەیوەستییەکی ڕۆشنگەریی نیشتیمانیی و جیهانییە. ئەمە دەستپێکی گەلانیشە لە پەروەردە و فێربوون، ئەو دەستپێکەی سەرزەوی هەمووی تێکەڵا زۆرترین پێویستی پێیەتی. فێربوونی فەلسەفە و وتنەوەی فەلسەفە بەرپرسیارییەکی گشتیی مرۆڤە و سەرەتاشە بۆ پێکەوە ڕووبەڕووبوونەوەی پرسە بنەڕەتییە سەردەمییەکان و بە تێگەیشتنێکی باشتریش لە جیهان.

ڕووبەری فەلسەفەکردن فراواننابێت تا ڕووبەری ئازادی فراواننەبێت. لەو شوێنەش، کە ئازادی بوونی نییە فەلسەفە بێ شوێنە. ئەو فەلسەفەیەی لە کۆمەڵگەی نائازاد و گەندەڵدا هەیە نافەلسەفەیە. ئێستا نافەلسەفە لە زۆر جێگا جێگایەکی بەخۆی دابینکردووە. باشە بۆ دەبێت جێگایەک لە کۆمەڵگە، لەناو ژیان، بۆ فەلسەفە هەبێت؟ لەبەرئەوەی لەڕێگای فەلسەفەوە دەشێت کار لەسەر تەشەنەسەندن و نەشونمای شیکردنەوە و توێژینەوەی پرسیارە چارەنوسسازەکان بکرێت. فەلسەفە دەکارێت ئەمە بکات، چونکە کاری لەخوردبوونەوەیە لە تاک و کۆ، لە بوون و کەتواری ئەم تاک و کۆیە.

داواکان لە فەلسەفە زۆرن. داواکان، کە هیوان هەموو دەخوازن فەلسەفە ئەم داوایانە بهێنێتەکایەوە. هەموو دەخوازن فەلسەفە سەرلەبەری گۆی زەوی بەرەو باشە بگۆڕێت. باشەی لەم جۆرە، کە یەکسانی، ئازادی و ماف لەخۆدەگرێت هەر هەموو ئەمانە هێزی خۆیان لە فەلسەفەوە وەردەگرن. بەڵام هێنانەدی ئەم داوایانە، هیوایانە، کاری بەردەوام و هاوبەشی دەوێت.

فەلسەفە چی پێدەکرێت؟

زۆرێک دەپرسن: فەلسەفە چی پێدەکرێت؟ لە ئەمە دەپرسین : فەلسەفە چی پێبکرێت؟ ئەو شتە چییە فەلسەفە دەبێت بیکات؟ وەکیتریش فەلسەفە چیپێدەکرێت و چیپێبکرێت هەر لەسەر ئەوە وەستاوە، کە فەلسەفە کێیە تا ئەم داوایەی لێبکرێت؟ فەلسەفە خۆمانین، ئەوانەن، کە بیردەکەنەوە. فەلسەفە ئەو شێوازەیە، کە بە بیرکردنەوە دەگیرێتە بەر. ئەڵبەتە فەلسەفە لە هەرە شێوازە دیار و دانسقەکانی بیرکردنەوەشە. بەهۆی فەلسەفەوە دەگەین بەو زانینەی نییمانە. ئەم زانینە چیپێدەکرێت؟ دەمانبات بەرەو تێگەیشتن. تێگەیشتن لەوەی تا هەنووکە لێیتێنەگەیشتووین. ئەم تێگەیشتنەش خاڵی وەرچەرخانی ئەمەیە لە شتێک هێشتا نییە، کە دەشکرێت ئەوە ڕۆشنگەرییبێت، کە دواتر لەمیانەی بیرکردنەوەکانەوە دێتەکایەوە.

ڕۆشنگەریی چرکەی لەدایکبوونی عەقڵە لای تاک/ لای گشت منەک. لێرەوە دەشێت بپرسین: لە ئێستادا شیاویی لەبەردەم ئاڵوگۆڕی میراتی

فەلسەفیدا ماوە؟ مرۆڤەکان باوەڕیان بەم پرینسیپە مرۆییە ماوە؟ ئەم شیاویی و باوەڕە پێویستە مابێت. بیرکردنەوە لە جیهان، ئەمە دەبێت کەمانبکاتەوە. پاش ئەم بیرکردنەوەیە ئەدی کاری سەرەکی فەلسەفە چییە؟ ڕەنگە یەک لەو کارانە بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاری گشتی بێت. ئەمە ئەرکی یەک کۆمەڵگە و یەک کولتوور یان شارستانی نییە، ئەمە بەرپرسیارییەکی ڕەوشتی مرۆیی گشت سەرزەوییە.
سەرباری ئەوە، شوێنی فەلسەفە تەنیا هۆڵی زانکۆکان نییە، پرسیارە فەلسەفییەکان هەر لەنێو مامۆستا و خوێندکاران نەشونما ناکات.
فەلسەفە، کە مافی هەمووانی بەسەرەوەیە بەهۆیەوە دەکارین ئەو کێشانە بخەینە ژێر پرسیارەوە، کە ئەمڕۆ جیهان ڕووبەڕووی دەبێتەوە، ئەمەش بەزۆری لەبەر ئەوەی، فەلسەفە بەشدارە لە پەرەپێدانی تێگەیشتن لەو بنەما و بەهایانەی ڕێنمایی کردار و بڕیارەکانمان دەکەن.

خەمی ئێستای فەلسەفە چییە؟

خەمی ئێستای فەلسەفە ئەو پرسانەیە، کە ڕووبەڕووی جیهانی هاوچەرخ دەبنەوە. ئەو کێشانەی کە ڕووبەڕووی جیهان دەبێتەوە کێشەگەلێکی کۆن و هاوچەرخیشن. وەکیتریش لە وشەدانی فەلسەفەدا خۆمان لەناو زۆرێک واتای فەلسەفییدا (ڕاستیی، ڕەوشت، هاوڵاتیبون، لێبووردن، ڕێزلەیەکترگرتن، دادپەروەریی،….) دەبینینەوە، کە گرنگن بۆ هەڵکشانی ئاستی تێگەیشتنی ڕۆژانەی ئێمە لە خۆمان و دەورووبەرمان.
فەلسەفە تەنیا دیاردەیەکی ڕوناکبیریی یان ڕۆشنگەریی نییە دیسیپلینیشە، ئەمەو فەلسەفە تەقەلایەکی پراکتیکی ڕۆژانەشە، کە دەکارێت کۆمەڵگاکان بگۆڕێت و کولتوورەکان لەیەکتر نزیکبکاتەوە. واتە، فەلسەفە یارمەتیدەرە بۆ بنیاتنانی کۆمەڵگایەکی ئاسوودەتر و ڕێزدارتر. بەم شێوەیە فەلسەفە وا دەکات بتوانرێت لە بەربەست و ئاستەنگە گەورەکانی هاوچەرخ تێبگەین و بە دروستکردنی هەلومەرجی هزریی بۆ گۆڕانکاری وەڵامیان بدرێتەوە.
لەو پرسانەی، کە ڕووبەڕووی جیهانی هاوچەرخ دەبنەوە بابەتی ڕەوشتە، کە دەتوانێت بابەتگەلێکی تریش لەخۆبگرێت، وەک: ڕێز، ئاکار، تێرۆر، گەندەڵی، ماف. بۆ ئەوەی ئەمە بکرێت پێویستمان بەوەیە، کە زوو زوو پێناسەی فەلسەفە بکرێتەوە. ئەوەش ڕوونبکرێتەوە، کە ئەرک و ئامانجی بنەڕەتی فەلسەفە چییە و دەخوازێتیش چی بۆ مرۆڤ بکات. ئەمەش بە پلەی یەکەم پێویستە بۆ مناڵان و دواتر بۆ لاوان بکرێت. لاوان، کە کەوتوونەتە ژێر فشاری کۆمەڵگەیەکی بەرخۆری دژە بەها و جیهانگیرییەکی پەرت و بێشێوە پێویستییەکی زۆریان بە خوێندنەوەی فەلسەفەی کلاسیک و هاوچەرخ

هەیە.
سەرئەنجام، ئەو پرسانەی، کە ڕووبەڕووی جیهانی هاوچەرخ دەبنەوە خەمی ئەستای فەلسەفەن و گرنگە وا لە فەلسەفە بکەن خۆی لە عەوام نزیکبکاتەوە. ئەمە ڕێگایەکیشە بۆ لە بەدەستبژێرخستنی فەلسەفە و تیشک خستنە سەر گرنگی دیدگا ڕەخنەییەکانیشی.

لە هەنووکەدا چۆن فەلسەفە سەرقاڵی بیرکردنەوە بکرێت؟

فەلسەفە واتە بیرکردنەوە لە هەنووکە. فەلسەفە هەنووکەی خۆی هەیە. لەو کاتەی، یان سەردەمەی، فەلسەفە ئامادەیە ئەو کاتە، یان سەردەمە، هەنووکەی فەلسەفەیە. فەلسەفە، کە لە هەنووکەی خۆی دورکەوتەوە فەلسەفە نییە. فەلسەفە چاودێرە بەسەر هەنووکەی خۆیەوە. هەنووکە ناشێت لە ژێرکۆنترۆڵی فەلسەفە دەرچێت. ئەو دەمەی فەلسەفە بە ڕاقەی هەنووکە ناوێرێت ئەوە نەک هەر فەلسەفە نییە، بگرە بیریش لەو هەنووکەیەدا بوونی نییە. هەنووکەکان جۆراوجۆرن، لە فەلسەفە هەمانە. فەلسەفە لە دەمی دەرکەوتنیەوە دیارە ئامانج و ئەرکی چییە، هەنووکەش، کە دەگۆڕدرێت فەلسەفە لەم گۆڕانە حاڵییە.
گشت ئەوەی لای سەرەوە وترا، بەرەو ئەو تەماشاکردنەمان دەبات، کە نزیکبوونەوەی فەلسەفە لە هەنووکە مەرجە. ئەمە بە ئاسانی نایەتە دی. بیرکردنەوە لە کردارەکانمان سەرەتای گۆڕینی بیرکردنەوەکانمانە بۆ کردار. گشت هەنووکەیەک لەژێر کاریگەریی کردارەکانە. هەنووکە بۆی هەیە کردارەکانمان بخاتەژێرپرسیارەوە. خودی هەنووکەش گومانیلێدەکرێت بەرهەمی کاتی خۆی نەبێت.

تێگەیشتنی قوڵ داوای فەلسەفەیە؟

فەلسەفە وادەکات تێگەیشتنی قوڵت هەبێت. ئەو دەمەی فەلسەفەکردن لە کەسێکدا چڕدەکات تێگەیشتنی قوڵ زاڵدەبێت. تێگەیشتنی قوڵ لەگەڵ تێگەیشتنی سادە و لاواز دا یەکناگرێتەوە. تێگەیشتنی قوڵ پێویستی بە بیرکردنەوەی زۆر و بەردەوامە. بیرکردنەوەش مەشق و ڕاهێنانی جۆراوجۆری پێویستە. لە تێگەیشتنی قوڵ دا ئاسۆکانی تێڕامان بەرین و کراوەن. لەوێندەرە فەلسەفە توانای تێپەڕاندن و بڕینی سنورەکانی لەنێوان زانستە جیاوازەکانیش دا هەیە. ئەوەی فەلسەفە لە تێک یەک زانست(دیسیپلین)دا یەکانگیرنابێت ئەمە یەکێکە لە تایبەتمەندییەکانی فەلسەفە. فەلسەفە بە چییەتی بیرکردنەوە دەستپێدەکات و بە پەروەردەکردنی تێگەیشتن کۆتایدێت.
زۆر جار بە زۆرێک پرسیارەکانی فەلسەفە خۆیان لە ناسادەیی دەدەن. ئەمە ڕاستە و بەشێکیشە لە سروشتی فەلسەفە. بەپێی ئەوەی پرسیارەکانی فەلسەفە سەرساممان دەکەن بیرکردنەوەی وروژێنەریش

دەسازێنن. بوون بە فەیلەسوف، نزیکبوونەوە لە فەلسەفە، ڕۆڵی فەلسەفە لە خۆشگوزەرانی مرۆیی و لە هێنانەدی ئاشتیخوازی و....، گشت ئەمانە و گەلێک بیرکردنەوەی تریش وروژاندنێک لەخۆدا بەرجەستەدەکەن، کە ئەوەمان پێدەڵێن هزر و تێگەیشتنی مرۆڤ و ڕۆشنبیرییەکەی لەتەک دەرکەوتنی فەلسەفەدا نەشونمایکردووە.

چۆن فەلسەفە لەگەڵ خێرایی ئەلەکترۆنی مامەڵە بکات؟

فەلسەفە بەئاگایە لە گەشەی ئەلەکترۆنی. لەبەرئەوە فەلسەفە لە سەردەمی خێرایی ئەلەکترۆنی دا لەژێرپرسیاردایە. دەمی هەنووکەمان دەمی زێدەڕۆییە لە خێرایی. ڕەچەڵەکی خێرایی، کە بە شۆرشە زانستییەکان دەگەڕێتەوە بەم ڕۆژەیان گەیاندین. واتە، ئەوەی ئەم خێراییەی هێنایەکایەوە مەکینە هایدرۆلی و میکانیکی و ئەلکترۆنییەکان بوو. ئەم خێراییە ڕەفتارەکانی مرۆڤی ئەم دەمەی بەجۆرێک گۆڕیووە، کە ڕووداوەکان، دیاردەکان خێرا تێپەڕن. جیهانی تازە لە هەناویدا هەڵاوگێڕان و ڕێکخستنەکی بەردەوام لە خۆدەگرێت و ئەمەش ئەو خێراییە دروستدەکات مرۆڤایەتی کاریپێدەکات. ئەم جیهانە دژی وەستان و سستییە، لە گۆڕان و گەیاندن و گوازتنەوەی بەردەوامی خێرادایە. ئەمە وایکردووە جوڵە وەک جاران نەبێت.

جوڵەی ئێمە لەژێر فشاری خێرایی بووتە بەشێک لە ئێمە. جوڵەکانمان نۆرماڵ نییە. لە گشت جێگایەک ئەم جۆرە جوڵەیە ئامادەیە و مەحکومیشیکراوین بە جوڵە: لە بانق، لە ژووری نوستن، لە کاتی خۆشتن، لەناو شەمەندەفەر، لە.... . هاوکات ئەم جوڵەیەی ئێستا هەیە، کە بەرهەمی خێراییە، خێرایی دیگیتاڵی و سایبیریانیCyber جوڵەیەکی سانا و بێ لایەن نییە. تەماشا سەبەری خێرایی لەناو گشت چالاکییەکانماندا بوونی هەیە: هاوڕێیەتی، وەرزش، خوێندن و فێربوون، سێکس، سەما، نانخواردن و.... هتد. هەر ئەم جوڵەیە ئەوەشمان پێدەڵێت، کە ئەو شتەی خێرا دەگۆڕێت لە جێگەی خۆی نامێنێت و چییەتیشی دەگۆڕدرێت. خێرایی دیدی ئێمەی بۆ جیهان گۆڕیوە و کاریگەریشی لەسەر پەروەردە، ئابوری، جیۆسیاسی و ژینگە بەجێهێشتووە.

سەرئەنجام، فەلسەفە لەناو ئەم خێراییەدا سست تێدەپەڕێت و فریای خستنەژێرپرسیار و گومانی دیاردە سایبیریانییەکان (فێمینیزمی سایبیریانیCyberfeminism، تاوان و دزی سایبیریانیCybercrime، سێکس و ئەوینداری سایبیریانی،......) ناکەوێت. فەلسەفە، کە شوێنەکی شیاو و گونجاوە بۆ بیرکردنەوە لە تەنگوچەڵەمە ڕەوشتیی و سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکان، پێویستی بە سەرلەنوێ چالاککردنەوە و وەگەڕخستنەوەیە بۆ شیکارکردن و ڕوونکردنەوەی چەمکە سەرەکییە

فەلسەفییەکان (ڕاستی، ڕێزلێیەکترگرتن، وەفاداریی، ئەمەک، ئاکار،...).

فەلسەفە لەگەڵکاتدا دەروونشیکاری ناخاتەژێر ڕکێفی خۆیەوە؟

زەفەربردنی فەلسەفە بە دەروونشیکاریی لە دوورمەودادا دەرئەنجامی پۆزەتیڤی دەبێت. فەلسەفە بە بیرکردنەوە (تێهزرین) یەکسانە نەک شیکارکردنی ڕەفتار، بیرکردنەوەش لەسەر بیرکردنەوە گەشە بە بوونی فەلسەفە دەدات. بیرکردنەوە لە چییەتی فەلسەفە بیرکردنەوەشە لە چییەتی ئەمەی بەرهەمهێنەری فەلسەفە. ئەمە، کە بە دەروونشیکاریی ناکرێت ناسنامەیەکی هزریی لەناو دیسیپلینەکانی تر بۆ فەلسەفە دادەتاشیت.

سەرباری ئەوە، دوا کارکردنەکانی پۆلێک لە بیریارانی فەڕەنسی لەم چەند ساڵەی دواییدا بەرەو ئەو تێزەی بردوون، کە کاتی ئەوە هاتووە فەلسەفە دەسەڵاتی شیکاریی لە دەروونناسی وەربگرێتەوە. دەروونناسی ئەم دەسەڵاتەی بە خراپ بەکاربرد: خەمۆکی، بێزاریی، تەنیایی، دابڕان لە خودی خۆ و دواتر لە ئەویتریش وەک خۆیان ماونەتەوە و کەچی دەروونشیکاریی پێیوایە هەر بەردەوام و سەرکەوتووە. بەم تێزەی بیریارانی فەڕەنسی دەگەینە ئەو تێگەیشتنە، کە دەروونناسی پاشەکشەی پێبکرێت لە چارەسەرکردنی مرۆڤ.

هەندێك واتا هەن (سۆزداریی، هاوڕێیەتی، بەختەوەریی، خودگەرایی، خۆشەویستیی و...) تایبەتمەندی گەردووناوی خۆیان هەیە. ئەم تایبەتمەندییە فەلسەفە بەشێوازی خۆی کاری لەسەر دەکات. وەکیتر، هەر ئەوەشە وادەکات فەلسەفە زەفەر بە دەسەڵاتی شیکاریی دەروونناسی بەرێت. دووبارە شیکردنەوەی فەلسەفیانەی ئەم واتایەنەش هیوایەک بەوانە دەبەخشیت قوربانی دەستی دەروونناسی هاوچەرخن

زۆربەمان دەزانین، کە لەگەڵ تاڵیس، یەکەم هزرەڤانی یۆنانی لە سەدەی شەشی پێش زایین، فەلسەفە بووە دەروازەی پاراستنی ڕۆحی ڕوناکبیریی مرۆڤ. هەر لەو دەمەوە لەو شتانەی لە چییەتی فەلسەفەدا پەنهانکرا قسەکردن بوو لە واتاگەلێکی وەک: ڕاستی، هاوڕێیەتی، ئاشتی. وەک بەرپرسیارییەکی فەلسەفیی، لە دیسیپلینەکانی تر(بەتایبەت دەروونناسی و دواتر سیاسەت، کۆمەڵناسی) بەشێک لەم واتایانەیان خستەژێرڕکێڤی خۆیانەوە و بە شێوازی خۆیان تێۆریزەیان بەسەرەوەکرد.

مەرگی فەلسەفە شیاوە؟

لە ڕۆژی جیهانیی فەلسەفەدا مەرگی فەلسەفە جارێکیتر

مایەپووچە بەتەوە. لەم ڕۆژەدا مەرگی فەلسەفە سەرلەنوێ دەبێتەوە بە بابەت. خودی ڕۆژەکە وەبیرهێنانەوەی گرنگیی فەلسەفەیە، پرسیاریشە لەسەر ڕێچکەکی فەلسەفە و دانپێدانان بە ئایدیای بەرەوپێشبردنی لەبوردەیی و ئاشتی، کە داوای توانامان لێدەکەن لە فەلسەفە. بەیە مەرگی فەلسەفە یەکناگرێتەوە لەگەڵ دەزی ڕۆوشتیی و مرۆیی سەردەم و مەرگی شتەکیشە لە خەمان پێکهاتووە. فەلسەفە تا بەم جۆرەی ئێستا دروستبووە زەرەک سەدە و دەقەر و کولتوور و فەیلەسوف کاریان بەکردووە. بەیە فەلسەفە هەر ئەرەیی نییە، ئەوەیشە و خەڵکی گشت جێگا و شارستانییەتەکیشە.
لە بەرئەوە لە ناوچوونی فەلسەفە لە ناوچوونی ئەو شتەیە، کە هاوبەشە. شتە هاوبەشەکان بە ئاسانی لەناوناچن. نەک هەر لەبەرئەوەی لەخۆدا دروستنەبوون، لەبەرئەوەش، کە فاکتەری بنچینەیی کاری لە دروستبوون و پەرەسەندنییاندا کردووە. وەکیتریش ئەو شتە هاوبەشانەی هەکاری دروستبوونی فەلسەفەن تا هەنووکە هەن: جەنگ، ڕۆوشت، ماف، ئەوین، دادپەروەریی، سەرباری ئەوانە مرۆڤ. ڕۆگەزی مرۆڤ، کە تا هەنووکە ماوە پێویستی بە فەلسەفەیە وەک بیر. ئەم مرۆڤە ڕۆژانە بەریەککەوتنی هەیە لەتەک شەڕ، درۆ، هەژار، گەندەڵیی، بەوەفایی، نیگەرانیی و.... بەیە مرۆڤ بە فەلسەفە ناشەت هەڵبکات و مەرگی فەلسەفەش لە ئێستای مرۆڤایەتییەوە دوورە.

خوێندنی فەلسەفە لە گشت قۆناغەکانی پەروەردە و زانکۆ پێویستە نییە؟

خوێندنی فەلسەفە لە گشت قۆناغەکان پێویستییە. فەلسەفە بنەچەی خۆی هەیە، دێرینترین زانینە و زانینی زانینەکانیشە، کە فەیلەسوفەکان هەر زوو جەختیان لە دەگمەنی ئەم بنەچەیە کردووەتەوە. شوێنی فەلسەفە لە پەروەردەدا بە خوێندنی فەلسەفە لە گشت قۆناغەکانی خوێندن جێگا بە خۆی دابیندەکات. خوێندنی فەلسەفە و شوێنی فەلسەفە لە پەروەردەدا جگەلەوەی دەرفەتەکی ناوازەیە بە چڕەکردنی تەگەیشتن لە فرە کولتوری، هاوڵاتیبوون و ئازادی بریتیشە لە خوێندنی بیر و هیوایەکیشە لەبەردەم سەرلەنوێ بوژاندنەوەی فەلسەفەدا.
خوێندنی فەلسەفە مەشقکردنیشە لەسەر بوونی فەلسەفە بە بابەتی چارەسەر بە کێشە و کەموکوڕییەکان. فەلسەفە، کە قوتارماندەکات لە بیرنەکردنەوە، لەهاتوومان دەکات لە زاڵبوون بەسەر نیگارانی و کاتە قەیرانەوییەکاندا. خوێندنی بیر لە گشت قۆناغەکانی خوێندن سەرەتای حاڵیبوونی خودە (قوتابییە) لە خودی خۆی، لە کردار و گشت ئاکارەکانی. ئەمە تەنیا ئەو کاتە دەکرەت، کە فەلسەفە دەبەت بە یەکەک لە مادەکانی قۆناغی بنەڕەتی. خوێندنی فەلسەفە پێش قۆناغی

زانکۆ سەرەتای زاڵبوونی قوتابییە بەسەر تەحەدیات و ئەستەمەکان. خوێندن و فێربوون لە بنەڕەتی بە فەلسەفە بنەڕەتی دەکات بە شوێنێک بۆ بیرنەکردنەوە، شوێنێک کە زانین تیایدا ناخرێتەژێرپرسیارەوە. فەلسەفە لە قۆناغی بنەڕەتی دا هەر پەیوەندی نێوان زانین و پسپۆڕییەکان ڕێکناخات، خودی زانینیش تەکمە و پرسیارئامێزدەکات، لە بەبازاڕیکردنی پەروەردە زیانێکی زۆر لە فەلسەفەی خوێندن دەدات. فێربوونی فەلسەفەش لەناو کێبڕکێیەکانی بازاڕ لەگەڵ پەروەردە خودی کردەی فیربوون دوچاری گرفتی گەورەی ڕەوشتی دەکات. هاوکات ئاشناکردنی مناڵ بە فەلسەفە ئاشنابوونیەتی بە پرسیار و وەڵام، بەس ئەمە هەرگیز نایەتەدی تا فەلسەفە نەخرێتە ناو پرۆگرامی خوێندنی دایەنگە، باخچەی مناڵان و بنەڕەتییەوە.

فەلسەفە لە کوێی ڕوناکبیری ئێمەدایە؟

فەلسەفە لە وشەدانی فەلسەفیی ئێمەدا کارەساتبارە. ڕوو نییە لە ڕوناکبیریی ئێمەدا فەلسەفە لە چاوەنواڕی چیبدایە. ئێمەش بەزۆری لەبەرئەوەی، کە فەلسەفە لە نێوەندی سیاسیی و ئەکادێمیی ئێمە ونە. لە ئێستادا دۆزینەوەی فەلسەفە لەو سێ نێوەندە گرنگەدا خۆی لە ئەستەمی دەدات. ئەوەی دەبینرێتەوە زۆر شتە، لە فەلسەفە نییە. واتە ڕوناکبیریی هەیە، لە بە فەلسەفەیە. نێوەندی سیاسیی و ئەکادێمیی هەیە، کەچی زۆر نا فەلسەفییە، دوورە لە فەلسەفە، خۆی لە فەلسەفە دەدزێتەوە. وەکیتر فەلسەفە لەناو خەڵکی و سۆسیال میدیاش نادیار و ناکاریگەرە.
سەرئەنجام، فەلسەفە ونە، ئەمەش ترۆپکی گومانی ئێمەیە لە وتاربێژیی و بەندگەیی رۆمان و شیعری سەردەمی نوێ کوردیمان. فەلسەفە پێویستە لەناو ئێمەدا بدۆزرێتەوە. ونبوونی فەلسەفە، هەڵاوێشتن و توڕدانی فەلسەفە بە زیانی گشت مرۆڤایەتی دەکەوێتەوە، نەک هەر ئێمە. چونکە چەکەرەکردنی فەلسەفە لە گشت نێوەندەکانی ژیانی مرۆڤی سەردەم ،قوتارمان دەکات لە بنەبڕکردنی نەفامی. تەنیا بە فەلسەفە، بە فەلسەفەیەکی کراوە و نەترس، نەفامی و هاوشێوەکانی، بێدادی و تێرۆر، گەندەڵی، بنەبڕدەکرێت.
بەشێك لە ئەمە پێویستە بپرسێت دوای ئەو تێکشکانەی، کە هاتەسەر کۆمۆنیزم و ناسیۆنالیزم، ئێستاش کە ئەو دوو ئیزمism ە بە ئیسلامی سیاسیی پڕدەکرێتەوە هەمان تێکشکان بەرهەم نایەتەوە؟ ئاییندەی فەلسەفە ئەو دەمە دەبێت چۆن بێت؟

کۆتا گوتن: فەلسەفە بیرکردنەوەی ڕەخنەیی ناسازێنێت؟

گرنگی بیرکردنەوەی ڕەخنەیی. فەلسەفە بە دامرکاندنەوەی

نیگارانییەکان نییە. بەپێچەوانەوە فەلسەفە نیگارانییەکانی مرۆڤ وەک کێشە دەبینێت و بەدوای چارەسەریانەوەیە. ئەمەش جەوهەری جیاکردنەوەی فەلسەفە لە دەروونشیکاریی. فەلسەفە بەدوای داناییەوەیە، لە جیهانی ئێستا لەژێر زەبری هەژاری، نەداری، نایەکسانی خەریکە دانایی خۆی لەدەستدەدات، خەریکە گاڵتە بە دانایی و وشەدانی ئەم واتایەش دەکات. لەبەرئەوە دروستکردنی ژینگەی بیرکردنەوەی ڕەخنەیی لە زۆر ڕووەوە کاتیهاتووە.

باشە لە هەڵ و مەرجێکی وادا چی لە نیگەرانییەکانی زانست بکەین؟ فەلسەفە چی لەو بارەیەوە پێیە بە وتن؟ فەلسەفە چاودەری ڕەوشتییە بەسەر زانستەوە. پشتگیریی لە زانست دەکات تا ئەو شوێنەی مرۆیی و ئاکارییە. فەلسەفە لە خودی خۆیدا بریتییە لە ئارەزومەندیەکی خۆییانە و تاکییانە، نەک زۆرەملێیانە. فەلسەفە دوژمنی زۆرەمڵێیی و ستەمە. بۆیە تا ئێستا بابەتی ئاشتی هەمیشەیی بابەتێکی هەستیارە بۆ گفتوگۆکردنێکی فەلسەفییانەی بەردەوام.

بەم جۆرە "فەلسەفە وەک دیسیپلینێک هاندەری بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و سەربەخۆیە و دەتوانێت بەشداری بکات لە تێگەیشتنێکی باشتر لە جیهان و چەسپاندنی بناغەی ڕاستەقینەکانی پێکەوەژیانی ئاشتییانە و لێبوردەیی". ئەمە دروشم نییە، بەڵکو ماهیەتی ڕاستەقینەی فەلسەفەیە. جیهانی پڕ کارەساتباری ئێستامان پێویستیەکی زۆری بە فەلسەفەیە، بەو شتەی فەربوونی ژیان دێنێتەدی. داخ و جەخار کردەی فەلسەفەکردن و فەلسەفاندن لە دەڤەری ئێمە بە ئاسانی نایەتە سەرپێ. لەم شوێنە ناپسپۆڕە لە فەلسەفە داگیرکەری بواری فەلسەفەیە! پشتکردنی کۆلێجەکان لە فەلسەفەوتنەوە زیانی لە گەیاندنی فەلسەفە بە زۆرینە داوە. وەکیتر، لە زانکۆکانی هەرێم غەدرێکی زۆر لە فەلسەفە دەکرێت و ناپسپۆڕ لە فەلسەفە وانەی فەلسەفە دەڵێتەوە و ئەمەش هزر و تێگەیشتنی فەلسەفیی لەو شوێنەدا خستووەتە گیانەڵاوە. بۆیە ڕۆژی جیهانیی فەلسەفە لە وەها دەڤەرێک وەک گشت ڕۆژێک تەماشادەکرێت.

سەرنج: یونسکۆ لە ساڵی 2002 وە ڕۆژێکی بۆ فەلسەفە تەرخانکردووە، کە دەکەوێتە سێهەمین پێنجشەممەی مانگی نۆڤەمبەرەوە (مانگی یانزە). ئەم ساڵ ڕۆژی جیهانیی فەلسەفە ڕێکەوتی 20/11/2025 دەکات، کە سێهەمین پێنجشەممەی ئەم مانگەیە.

ئازاد حەمە
پرۆفیسۆر لە فەلسەفە لە زانکۆی سلێمانی

لە نەبوونی دەوڵەتدا، زمان و نەتەوە لە ناودەچن، کەیسی کورد.. شەرکۆ کرمانج

دامەزراوەکانی دەوڵەت پێویستیی حەتمین بۆ پاراستنی زمان و نەتەوە

پاراستنی زمان و کولتوور و مێژوو و کۆیاد، کە وەک کۆڵەگە سەرەکییەکانی نەتەوە لە بەشی دووەم و سێیەمی ئەم بابەتەدا ناسێنران، ئێجگار گرنگن بۆ مانەوەی هەر نەتەوەیەک. لەم بڕگەیە گفتوگۆی پێویستییەکانی مانەوەی نەتەوە دەکەین، بە واتایەکی دیکە بۆ پاراستن و مانەوەی نەتەوەی چی گرنگن و چی پێویستن. گرنگی زیاتر بە زمان دەدرێت چونکە لە کەیسی کورد دا لەوانەیە زمان گرنگترین بەهای نەتەوە بێت. کورد بە زمانەکەی لە هەموو شتەکانی دیکە زیاتر لە نەتەوەکانی دەوروبەری جیا دەکرێتەوە، هەر بۆیەشە لە هەموو کۆڵەگەکانی دیکەی نەتەوە، زمان، بەر هێرش و یاساغکردن کەوتووە لە هەر چوار پارچەی کوردستاندا.

گرنگی زمان بۆ نەتەوە

زمان توخمێکی سەرەکییە لە پاراستنی ناسنامەی نەتەوەیی و کولتووریی. لە هەندێک دۆخدا، بۆ نموونە کورد، ڕەنگە تاکە نیشانە بێت بۆ بوونی نەتەوە، یان گرووپێکی ئیتنی ڕەسەن. وەک ڕۆدۆڵفۆ ستاڤینهەیگن، کۆمەڵناسی مەکسیکی، دەڵێت: گرووپەکان لە ڕێگەی زمانەکانیانەوە، گوزارشت لە کولتووری خۆیان دەکەن، ناسنامەی کۆمەڵایەتی خۆیان دەردەخەن. زمانەکان پەیوەندیان بە پرۆسەی بیرکردنەوە و بە شێوازی تێگەیشتنی ئەندامانی گرووپە زمانییەکانەوە هەیە لە سروشت و گەردوون و دەوروبەر و کۆمەڵگە ((Stavenhagen 1996. گرنگی زمان ڕەنگە لە ژێر ڕووناکی تیۆرەکەی بێنیدیکت ئەندرسن بۆ دروستبوونی نەتەوە زیاتر دەرکەوێت کە بە “سەرمایەداریی چاپ” (print capitalism) ناسراوە. تێڕوانینەکەی ئەندرسن کە نەتەوە وەک کۆمەڵگەیەکی وێناکراو دەناسێنێت بنەمای لەسەر زمانێکی هاوبەش داناوە، کە لە ڕێگەی چاپ (میدیا) دەبێت بە زمانی فەرمی و ستانداردی نەتەوە و زەمینەی هۆشیاریی نەتەوەیی

دەڵێتە گۆڕێ و ئاسانکاری بۆ دەکات (Anderson 1991: 39-49).

هەر لەمەڕ گرنگی زمان بۆ بەهێزکردن و بنیاتنانی ناسنامەی نەتەوەیی، کلێیەر گرامش، زمانناس لە زانکۆی کالیفۆرنیا، دبێژت "زمان بریتییە لە سیستەمێک لە ئاماژە کە لە خودی خۆیدا بەهای کولتووری تێدایە، ئەو کەسانەی بە زمانێکی هاوبەش قسە دەکەن جیاوازی لە نێوان خۆیان و ئەوانی دیکە نیشان دەدەن، زمان وەکوو سیمبولی ناسنامەی خۆیان تەماشا دەکەن" (Kramsch 1998: 3). عەلالی ئەلفاسی، سەرکردەی ڕزگاریخوازی مەغریبییەکان، جەخت لەسەر ڕۆڵی زمان دەکات و یێژت هیچ نەتەوەیەک لەسەر ڕووی زەوی ڕازی نییە زمانەکەی، کە جەوهەری بوونی خۆیەتی، ببێتە قوربانی و بە زمانێکی دیکە ئاخافتن بکات، مەگەر لە ڕێگەی هێز سەپێنرابێتە سەری. ئەو دەڵێت مەعریفەیەک بە زمانی خۆت بەدەستی بهێنیت، ئەوە مەعریفەکە بەدەست دەهێنیت، خۆ ئەگەر بە زمانێکی دیکە بەدەستی بهێنیت، ئەوە مەعریفەکە تۆ بەدەست دەهێنێت (الفاسي ١٩٥٢: ٣٣٤). کانگاس و بیوجاک، لە پەیوەند بە پرسی کورد و زمانەکەی لە تورکیا، دەڕۆن بۆ لەناوبردنی زمانێک، یان دەبێت هەموو ئەندامانی گرووپە زمانییەکە بکوژیت یان دەبێت لە ڕێگەی سیاسەت و بەرنامەی سیستەماتیک و فشاری جیاواز هەوڵی گۆڕینی زمانی دایکیان بدەیت (Kangas & Bucak 1994: 362). لەبەر ئەوەی، ئەوەی یەکەم زۆر سەختە، بەتایبەتی بۆ نەتەوەیەکی وەک کورد کە ژمارەکەی، بۆ نموونە، لە تورکیا دەیان ملیۆنە، بۆیە دەوڵەت تەبەنی بژاردەی دووەمی کردووە، کە دواجار هەر سڕینەوەی کوردی وەک نەتەوە لە دەکەوێتەوە بەڵام لە ڕێگەی هێزی نەرم نەک ڕەق. بەکورتی، هەر چوار دەوڵەت-نەتەوەکە بە لەناوبردنی کورد پێش هەموو شتێک زمانەکەیان یاساغ کردووە، زمانی نەتەوەی زاڵیان سەپاندووە، کولتووری کوردییان شێواندووە، مێژوویان ژێر خاک خستووە. هەموو ئەمانە بە لاوازکردن و دواجار گۆڕینی ناسنامەی کورد، ئەویش پێش هەموو شتێک لە ڕێگەی لاوازکردن و لەناوبردنی ئەو زمانەی کە کورد جیاوازی خۆی پێ دەسەلمێنێت.

پرسیاری گرنگ ئەوەیە، ئەگەر زمان هێندە گرنگ بێت بۆ دروستبوون و مانەوەی نەتەوە، ئەی بۆ مانەوەی زمان چ جۆرە دامەزراوەیەک و سیاسەتێک و ستراتیجێك و میکانیزمێک پێویستن. لەم بڕگەیە گفتوگۆی پێویستییە سەرەکییەکانی مانەوە و گەشەی زمان دەکەین.

ئێمە پێمان وایە لە دنیای مۆدێرن، دنیای دەوڵەت-نەتەوە، هەر زمانێک زمانی خوێندن و فێرکردن و پەروەردە نەبێت؛ زمانی زانست و مەعریفە نەبێت؛ زمانی ئەدەب و هونەر نەبێت؛ زمانی کار و بازاڕ نەبێت، ئەوە ڕۆژ بە ڕۆژ بەکارهێنانی کەم دەبێتەوە؛ ساڵ بە ساڵ لەبیردەچێتەوە و دەپووکێتەوە، لە دوورمەوداش لەناودەچێت.

لە دنیای مۆدێرن زمانەکان لە گەشەیەکی ئێجگار خێرا و فراواندان، خەزان ئەو یەکە و دامەزراوەیە نییە کە ئیستیعاب و ئیدارەی ئەو گەشەیە بکات، ئەوە دەوڵەت و دامەزراوەکانییەتی کە ئەو تونایەیان تێدایە. ئەو گەشەیەی کە زمانەکان بەخۆیانەوە دەیبینن دەبێت سیستەماتیکانە لە ڕێگەی پەروەردەی بەکۆمەڵ (وەک: قوتابخانە) و دامەزراوەی ئەکادیمی (وەک: کۆڕ و ئەکادیمیای زمان) و دەزگەی زانستی (وەک: زانکۆکان)، میدیای بەرپرس (وەک: تەلەفزیۆن و ڕادیۆی کەرتی گشتی) ئەندامانی نەتەوەی پێ ئاشنا و پابەند بکرێت.

بەسەنتەرکردنی زمانی نەتەوە

لە هەر دەوڵەتێک، ئەو زمانەی کە دەکرێت بە زمانی خوێندن و فێرکردن و پەروەردە لە هەموو ئاستەکان، هەر لە دایەنگە و باخچەی ساوایانەوە بگرە تا دەگاتە زانکۆ، دواجار بەشێوەیەکی ئۆتۆماتیکی دەشبێت بە زمانی زانست و مەعریفە و ئەدەب و هونەریش. منداڵان و گەورەساڵان، بگرە کۆمەڵگە بەگشتی، گرنگی بەو زمانە دەدەن کە زمانی خوێندن و پەروەردەیە (وەک: تورکی لە تورکیا و فارسی لە ئێران). زمانێک نەتوانێت کتێبەکانی پڕۆگرامەکانی خوێندنی لە قۆناغی سەرەتایی و ئامادەیی پێ بخوێنیتەوە؛ زمانێک (وەک کوردی لە تورکیا و ئێران) نەتوانێت لەمیانییەوە دەستت بە زانکۆ ڕابگات چ پێویست دەکات فێری بیت، ئەگەر فێریشی بیت هیچ گەشەیەک ناکات چونکە وشە و زاراوە و چەمکە زانستی و فکری و فەلسەفییەکانی نە لە قۆناغی سەرەتایی و ئامادەیی، نە لە زانکۆ، ناخوێندرێت و ناگوترێتەوە. بە دەربڕینێکی دیکە، کوردەکانی ئێران و تورکیا هیچ گرنگییەک لە فێربوونی زمانی دایکیان نابینن چونکە کاتێک دەچن بۆ قوتابخانە و لەوێشەوە بۆ زانکۆ هیچ پێویستیان بەو زمانە نییە کە لە ماڵەوە لە دایکیان فێری بوون تەنیا لەبەرئەوەی زمانی کوردی لەو دوو وڵاتە زمانی زانست و مەعریفە نییە. کێشەکە هەر ئەوە نییە کە بایەخ و بەهای زمانەکە کەم دەبێتەوە کاتێک زمانەکە زمانی خوێندن و فێربوون و پەروەردە نییە بەڵکوو لەوێش دایە کە زمانەکە گەشە ناکات، وشە و زاراوە و چەمکی نوێی بۆ دروست نابێت.

لەوانەش مەترسیدارتر ئەوەیە کە زمانێک زمانی بازاڕ و کار نەبێت، ڕێک وەک ئەوەی زمانی کوردی لە تورکیا و ئێران. لە ڕاستیدا، سەرەڕای بوونی دامەزراوەی نیمچە-دەوڵەتی لە هەرێمی کوردستان لە عێراق، لە ٣٣ ساڵی ڕابردوودا، کەچی لانی کەم لە ١٥ ساڵی ڕابردوودا، ڕۆژ بە ڕۆژ، لە هەرێم خەریکە عەرەبی گرنگتر دەبێت لە کوردی. هۆکارەکانی ئەم دیاردەیە لە دەرەوەی چوارچێوەکانی ئەم بابەتەیە بەڵام بوونی عەرەبێکی زۆر لە هەرێمی کوردستان لە ئاکامی

شەڕی ناوخۆی شیعە-سوننە (٢٠٠٣-٢٠١٠) و شەڕی داعش (٢٠١٤-٢٠١٧)، هاوکات، هەستی خۆ بەکەمزانی لە ئاکامی سەدان ساڵ لە داگیرکاریی و بوونی وەبەرهێنەکی زۆر و کۆنتڕۆڵکردنی هەندێک گۆڕەک و بازاڕ وایان کردووە کە زمانی عەرەبی شان لە شانی زمانی کوردی بدات وەک زمانی بازاڕ و کار. هەر چەندێک بێت، دواجار هەر زمانێک زمانی بازاڕ و کار نەبێت و هۆکارێک نەبێت بۆ پەیداکردن و دۆزینەوەی کار بایەخ و بەهایەکی ئابووری و بازرگانیی و دارایی نابێت و ئەندامانی کۆمەڵگە ئەگەر دووریش نەکەونەوە لە فێربوونی، ئەوە هەوڵی فێربوونی زمانێکی دیکە دەدەن، کە بۆ کورد بەگشتی تورکی، فارسی یان عەرەبییە.

زمانی کوردی، عێراقی لێ دەرچێت، چونکە دەیان ساڵە کوردیی تا ڕادەیەک زمانی خوێندن و فێرکردن و پەروەردەیە، لە تورکیا و ئێران و سووریا نەبێتە زمانی ئەدەب و هونەریش. بۆیە، دەبینین باشترین ڕۆماننووسە کوردەکان (وەک: یەشار کەمال، عەلی ئەشرەف دەروێشیان و سەلیم بەرەکات) لەو سێ وڵاتە بە زمانی دایک نانووسن. هۆکارەکەی تەنیا بۆ ئەوە ناگەڕێتەوە کە زمانی کوردی لەو وڵاتانە بە فەرمی نەناسراوە یان یاساغ کراوە، بەڵکوو هۆکاری سەرەکی پشت نووسین بە زمانێکی دیکە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی، کە لە ژینگەیەک، زمانێک زمانی خوێندن و فێرکردن و پەروەردە و زانست و مەعریفە نەبێت، ئەوا ئەو زمانە ناتوانێت دەرەقەتی ئەوە بێت کە ڕۆمانی پێ بنووسرێت، مەگەر چیرۆکێکی فۆلکلۆری یان ڕۆمانێکی سەدەکانی ناوەڕاستی پێ بنووسرێت کە تەنیا زمانێکی ڕۆژانەی سادەی پێویست بێت.

بەجگە لەوە، وەک تیوری “بژاردەی عەقڵانی” (rational choice)، پەیداگری لەسەر دەکات، مرۆڤەکان ئەو شتە لە زیانیان هەڵدەبژێرن کە قازانجی هەیە. لەژێر تیشکی ئەو تیورە نووسینێک کە نە خوێنەری هەبێت نە بازاڕ بۆچی بنووسرێت. بە دەربڕینێکی دیکە، لەبەر ئەوەی کوردانی تورکیا و ئێران و سووریا بەشی هەرە زۆریان بە کوردی نەیانخوێندوە و زمانەکەیان نەگەیشتەتە ئاستێک کە بەسەر خوێندنەوەی ڕۆمان و شانۆدا بشکێت، بۆیە، ڕۆماننووسە کوردەکان لەو سێ وڵاتە توانای نووسینی کوردیشیان هەبێت هەر بە زمانە فەرمییەکەی دەوڵەت، بەو زمانەی کە زمانی پەروەردەی فەرمی و بەکۆمەڵە، دەنووسن. وەک گوتم هەم لەبەر ئەوەی تونای نووسینیان لەو زمانە بەرزترە هەم خوێنەریش بەو زمانە هەیە و ئەگەری فرۆشتنی کتێبەکانیان زیاترە.

بەڵام ئەوە کێیە دەتوانێت کە وا لە زمان بکات ببێت بە زمانی فێرکردن و خوێندن و پەروەردەی گشتی و زانست و مەعریفە و بازاڕ و کار؟ بە دڵنیاییەوە، دەوڵەت (وەک: تورکیا و ئێران)، یان لانی کەم

یەکەیەکی سیاسی، فیدرالی یان کۆنفەدراڵی (وەک: حکومەتی هەرێمی کوردستان لە عێراق، یان ئیدارەی خۆسەری لە باکوور و ڕۆژهەڵاتی سووریا). بەسەنتەرکردنی زمان لە دەسەڵاتی دەوڵەت و کردەیەکی دامەزراوەکانی دەوڵەتە، یان ئەوەی ئەمە ناومان نا دەوڵەتئاسا، ستاتەیەکی فیدرالی یان کۆنفەدرالی. بەڵام نابێت ئەوە لەبیربکەین کە هەر یەکەیەکی سیاسی (فیدرالی یان کۆنفەدرالی) ئەگەر تاڕادەیەکی باش سەروەر نەبێت و سەربەخۆ نەبێت و لە ڕووی ئابووری و دارایی پشتبەستوو بە خۆی نەبێت، ئەوە ناتوانێت ئەو زەمینە بەهێزە بڕەخسێنێت کە نەتەوە و زمانی کیانە فیدرالییەکە، کۆنفەدرالییەکە، نەکەوێتە ژێر هەڕەشەی نەتەوە و زمانە فەرمییە سەرەکییەکەی دەوڵەتەکە. بۆ نموونە، ویلایەتی کیوبێک لە کەنەدا، لەبەر بەهێزی پێگەی ویلایەتەکە و ئەو میکانیزمە یاسایی و دەستووریانە کە خراونەتە بەر بە پارستنی ویلایەت و نەتەوەی کیوبێک و زمانی فەرەنسی، ئەوا ئەگەری پارستنی نەتەوە و زمانەکەیان هەیە.

بەسەنتەرکردنی کولتوور و مێژووی نەتەوە

لەپاڵ بە سەنتەرکردنی زمان بە مانەوەی نەتەوە، گرنگی دەوڵەت، یان دەوڵەتئاسا، لە بەسەنتەرکردنی کولتوور و مێژوو و کۆیاد بایەخی خۆی هەیە. وەک لە بەڵگەکانی پێشووتر ئاماژەی پێ کرا، وەک زمان، کولتوور و مێژوو و کۆیاد، بەها و ئەستوونی گرنگن بە کۆکردنەوەی نەتەوە لەسەر هاوبەشەکان، تاڵ یان شیرین بن. چوار دەوڵەتەکەی کە کوردستانیان دابەش کردووە، بە ئاشکرا یان لە پشت پەردەوە، نەک هەر کولتوور و هونەر و مۆسیقای کوردی، پەراوێز و پشتگوێ دەخەن، بەڵکوو خۆیان بە خاوەنی، بەشێک یان تەواوی، کولتوور و مێژووی کورد کردووە. لە تورکیا، لە سەد ساڵی ڕابردوودا هەزاران میلۆدی و گۆرانی فۆلکلۆری کوردی بە تورکی کراوان و تورک وەک خاوەنی ئەسڵی ئەم میلۆدیانە دەناسێنن یان وەک نەناسراو (anonymous) ناوزەدیان دەکەن، وەک ئەوەی فۆلکلۆری کوردی بێخاوەن بێت. لەڕاستیدا بێدەوڵەتی نەتەوە بەرەو بێخاوەنداریی دەبات.

وێنەیەکی دیکە لەوانەیە باشتر مەبەستەکە ڕوون بکاتەوە. هەر کەسێک تەماشایەکی مێژووی فەرمی دەوڵەتی تورکیا، عێراق، ئێران یان سووریا بکات، بە تایبەتی ئەوەی لە کتێبەکانی مێژووی قوتابخانەکان دەخوێندرێن، ئەوە دەبینێت کە بە هیچ شێوەیەک هەست ناکات کورد لەو وڵاتانە بوونیان هەیە. لە تورکیا و ئێران، مێژووی کورد کراوە بە مێژووی تورکی یان ئێرانی؛ لە عێراق و سووریا کراوە بە مێژووی عەرەبی-ئیسلامیی. بۆ نموونە، لە هیچ کام لەم وڵاتانە سەلاحەدینی ئەیوبی وەک کورد نەناسێنراوە. لە عێراق وەک سەرکردەیەکی عەرەبی

کە پارێزگاری لە خاک و نیشتیمانی عەرەب کردووە وێناکراوە (وزارة التربية ١٩٩٠: ١٩-٢٢). تا چەند ساڵێک پێش ئێستا، لە عێراق، تورکیا و سووریا، یادکردنەوەی نەورۆز قەدەغە بوو. مەبەست لەم قسانە، وەک ئەوانی پێشووتر ئەوەیە کە ئەوە دەوڵەتە، یان دەوڵەتئاسا، کە بڕیار دەدات چ مێژوویەک مێژووی تۆیە (بۆ نموونە: سەلجوقییەکان یان ئەیوبییەکان)، یان کە سەرکردەتە (بۆ نموونە: ئەتاتورک یان شێخ سەعیدی پیران).
ڕوونتر بڵێین، لە غیابی دامودەزگا و دامەزراوەگەلی وا کە بتوانن مێژوو و کولتوور و کۆیاد دروست بکەن و بپارێزن و بسەپێنن، نەتەوە نە مێژوو، نە کولتوور، نە یادەوەری هاوبەشی دەبێت، هەشی بێت ناتوانێت خاوەندارێتی لێ بکات. لە مێژووی نوێی تورکیا، کورد تەنیا و یەکجار وەک چەند “عەشیرەتێک لە ڕۆژهەڵاتی تورکیا”، نەک کوردستان، بوونیان هەبووە کە بەشداریان لە بزووتنەوەی ڕزگاری نیشتیمانیی تورکیا لە ١٩١٩-١٩٢٣ کردووە، لەوە زیاتر هەر مێژوویەک بۆ تورکیا نووسرابێتەوە نەک ناوی کورد، بۆنی کوردیشی لێ نایەت.

بەسەنتەرکردنی ئابووری نەتەوە

بەسەنتەرکردنی ئابووری هاوشێوەی پێداویستییەکانی دیکە بۆ مانەوەی نەتەوە گرنگی خۆی هەیە. مەبەست لە بەسەنتەرکردنی ئابووی ئەوەیە کە گەشە و ئابووری وڵات چۆن دەکرێت لە خزمەت نەتەوەیەک یان لە دژی نەتەوەیەک بێت لەناو هەمان وڵاتدا. بۆ نموونە، هەر چوار وڵاتەکە بەشێوەیەکی سیستەماتیک لە ڕووی ئابوورییەوە کوردستانیان پشتگوێ خستووە. ئەمەش وای کردووە کە گەشەیەکی ناهاوسەنگ (uneven development) لەنێوان ناوچە کوردستانییەکان بە بەراورد بە ناوچەکانی نەتەوەی باڵادەست (تورک، فارس و عەرەب) ڕوویدات. بێجگە لە بەدواکەوتوویی مانەوەی هەر چوار پارچەکەی کوردستان وەک ئاکامێکی ئەم سیاسەتە بەئانقەست و سیستەماتیکە، کۆچی بە کۆمەڵی کوردی لە ناوچەکانی خۆیان بۆ شارە گەورەکانی وەک تاران، تەورێز، بەغدا، ئەستەمبوڵ، ئەزمیر، دیمەشق و حەلەبی لێکەوتەتەوە کە پڕۆسەی توانەوەی کورد ئاسانتر کردووە.
ژمارەی کورد لە ئەستەمبوڵ کە سەنتەرێکی ئابووری و پێشەسازی تورکیایە نزیکەی سێ ملیۆنە کە بەشی هەرە زۆریان لە ئاکامی بەئەنقەست پشتگوێخستنی باکووری کوردستان، یان بەشەڕگەبوونی کوردستان، کۆچیان کردووە. لە عێراق، بەهەمانشێوە، تا هەشتاکان چاڵە گەورە دۆزراوەکانی نەوت لە عێراق زۆربەیان لە باشووری کوردستان بوون کەچی لەو نە پاڵاوگە نەوتییەی کە تا ٢٠٠٣ لە عێراق دروستکرا بوون تەنیا یەک دانەی لە کوردستان بوو. لەڕاستیدا، ئەو

دانەیەش زیاتر بە تەعریبکردنی کەرکووک کەڵکی لێ وەردەگیرا لەلایەن حکومەت، ئەویش بەهێنانی کارمەند و کرێکاری عەرەب بۆ پاڵاوگەکە. لە ئێران، سیاسەتی ناگەشە (de-development) لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، کوردی کردووە بە دەستی کاری کاتیی و هەرزان لە شارە ناکوردییەکانی ئێران. بۆ نموونە، کوردێکی زۆر لە ئێران لە کورەکان کاردەکەن یان کۆڵبەری دەکەن، کە هەم ژیانیان بەردەوام لە مەترسیدایە، هەم پێگەی ئابووری و کۆمەڵایەتییان نزم ڕادەگرێ.
بە کورتی، بۆ مانەوەی نەتەوە و زمان، مەرجە کە یاسا و ستراتیج و میکانیزمی تۆکمە بسەپێنرێت و پەیڕەو بکرێت کە خۆی لە بەسەنتەرکردنی زمان، واتە زمانی نەتەوەکە بکرێت بە زمانی خوێندن و نووسین و فێرکردن و پەروەردەی گشتی و زانست و مەعریفە و بازاڕ و کار. بە ئەم ستراتیجییەتە گرنگە و ئامانجە مەزنەوە، دامودەزگا و دامەزراوەی حکومی (بە جێبەجێکردن و سەپاندن)، پەرلەمانی (بە ڕێگەپێدان و یاسادانان)، واتە دەوڵەت یان دەوڵەتئاسا، زەرورەتێکی حەیاتییە. لە غیابی ئەمانە نەتەوە و زمان ئەگەرەکانی پووکانەوەی دێتەگۆڕێ و لەناودەچێت.

بەرئەنجامی هەر چوار بەشەکە

ئەم بابەتە تەرخان کرابوو بۆ وەڵامدانەوەی دوو پرسیاری سەرەکی، کورد وەک گرووپێکی ئیتنی سەدان ساڵ لەژێر سێبەری ئیمپراتۆرییەتەکان بوون کەچی زمانەکەیان لە دەست نەداوە؟ ئەدی بۆ وەک گرووپێکی نەتەوەیی لەژێر دەسەڵاتی دەوڵەت-نەتەوەدا ئەگەری ونبوون و نەمانی هەیە؟ سەرەتا، سروشت و دۆخ و ژینگەی ئیمپراتۆرییەت بەراورد کرا بە هی دەوڵەت-نەتەوە. لەژێر ڕووناکیی بەراوردکارییەکە بەو ئاکامە گەیشتین کە هۆکاری هەرە سەرەکی مانەوەی کورد لەناو قەڵەمڕەوی ئیمپراتۆرییەتەکان (هەر لە ئەمەوی و عەباسییەکانەوە بگرە تا دەگاتە عوسمانی و سەفەوییەکان) بوونی فرەجەمسەریی و قەبوڵکردنی فرەیی بووە لە ئیمپراتۆرییەتەکان کە ژینگەیەک تێیاندا ڕەخسابوو کورد و زمانەکەی هەڕەشەی وجودییان لەسەر نەبووە. هاوکات، ڕۆڵی خێزان لە گەیاندن و گواستنەوەی زمان و کولتوور و ناسنامە لەنێو ئیمپراتۆرییەتەکان بەراورد کرا بە ڕۆڵی لەنێو دەوڵەت-نەتەوەدا. لەوێش بەو بەرئەنجامە گەیشتین کە خێزان یەکەیەک و دامەزراوەیەک بووە لەوەی یەکەم کە تاڕادەیەکی ئێجگار زۆر سەربەخۆیانە کاری کردووە و توانیویەتی زمان و کولتوور و ناسنامە بپارێزت، بەڵام لە دەوڵەت-نەتەوە ڕۆژ دوای ڕۆژ ڕۆڵی خێزان بەرتەسککراوەتەوە و دەوڵەت وەک دامەزراوەیەکی هەژموونگەرا بەسەر خوێندن و فێرکردن و پەروەردە پێگەی خێزانی

لاواز کردووە و ڕێی گەیاندن و فێرکردنی زمان و کولتوور و ناسنامەی تاڕادەیەک لێ ئەستاندووە. لە ئاکامدا، بەو ئەنجامە گەیشتین کە ئەگەر خێزان پارێزەری زمان و کولتوور و ناسنامەی کورد بوو بێت لەنێو ئیمپراتۆرییەتەکان، ئەوە بەو هۆکارەی کە خێزان لاواز بووە و بەو هۆکارەش کە دامەزراوەکانی دەوڵەت نەک هەر پارێزەری زمان و کولتوور و ناسنامەی کورد نەبوون، بەڵکوو تەواوی توانای خۆیان وەگەڕخستووە بۆ هاڕین و لەناوبردنی، بۆیە ئەگەرەکانی پووکانەوەی زمانی کوردی، دواجاریش، لە دوورمەودا، لەناوچوونی کورد هاتەتە گۆڕێ.
ئەمانە و ئەو هۆکارانەی دیکە کە لە بابەتەکە گفتوگۆ کراون بوونەتە مایەی مانەوەی گرووپە ئیتنییەکان لەژێر سایەی ئیمپراتۆرییەتەکان و پووکانەوە لەژێر نیری دەوڵەت-نەتەوەکان. دامەزراوەکانی دەوڵەت-نەتەوە لەبەرئەوەی ئەختەبووتیانە دەستوەردان لە هەموو شتێک دەکەن و وەک ماشێنێک جیاوازییەکان دەهاڕن و لە ڕێگەی سیستەمی خوێندن و ناوەندگەرایی جیاوازییەکان دەکوژن. مەزەندە دەکرێت لە سەد ساڵی ڕابردوو لانیکەم دە ملیۆن کورد وەک بوون نا بەڵکوو وەک زمان و کولتوور و ناسنامە لەناوبردرابن، بەهێزی ڕەق و بە هێزی نەرم. دەوڵەت لە هەر شوێنێک بێت نەتەوەی زاڵ و سەردەست، کولتووری زاڵ و سەردەست، زمانی زاڵ و سەردەستی دەبێت، دیموکراسی بێت یان دیکتاتۆری، بە خۆشی بێت یان بە زۆر، لە ماشێن و دەستاڕی دەوڵەت جیاوازییەکان دەهاڕدرێن و یەکبوون و ستاندارد دروست دەبێت. بۆیە کورد دەوڵەتی نەبێت ئەمڕۆ ناسبەی لە ماشێنی دەوڵەتی نەتەوەی سەردەست دەهاڕدرێت.

سەرچاوەکان

الفاسي، علال. (١٩٥٢). النقد الذاتي. القاهرة: المطبعة العالمية.

وزارة التربية (١٩٩٠) المطالعة التوجيهية للصف السادس الادبی، بغداد: وزارة التربية – الجمهورية العراقية.

Anderson, Benedict (1991). Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, London: Verso.

Kramsch, Claire (1998). Language and Culture. Oxford: Oxford University Press.

Skutnabb-Kangas, Tove & Bucak, Sertaç (1994). “Killing a mother tongue, how the Kurds are deprived of linguistic human rights”. In Skutnabb-Kangas, Tove & Phillipson, Robert (Eds.), Linguistic Human Rights. Overcoming Linguistic Discrimination. Berlin: Mouton de Gruyter, pp. 347-370.

Stavenhagen, Rodolfo (1996). Ethnic Conflicts and the Nation-State. New York: Palgrave Macmillan.

میرزا حەسەن کوردستانی، نووسەرە ونەکەی ڕواندز.. یاسین برایم

ئەو نووسەرە، لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی ساڵانی بیستی سەدەی بیستەم، ناوی هەیە، بەڵام لەنێو ڕا و بۆچوونی توێژەران و نووسەران، ون کراوە؛ کەسێکی چالاك و ڕۆشنبیر و کوردپەروەر و باوەڕپێکراو و نووسەری تایبەتی سەید تەها بووە لە ڕواندز. ئەو لە نێو شۆڕش و بزوتنەوەی ناسیۆنالیزمی کوردی، نازناوی کوردستانی هەڵدەگرێت و شانازی پێوە دەکات و بەو ناوەش نووسینی بڵاوکردۆتەوە.

حەسەن کوردستانی: ناوی ڕاستەقینەی میرزا حەسەن عەبدولقادر گەیلانییە. ئەو میرزایە[1] [illegible]. [illegible]) [illegible] *(12/11/1986_1/7/1903)* [illegible]. [illegible] بووە[2] [illegible]، کچی جەعفەر ئاغای شکاك، برای سمکۆ شکاك. ئەو ژنەش لەو خێزانە بووە، شکاك بووینە. میرزا حەسەن لە ڕێگەی ژنیەوە، تێکەڵی ئەو بنەماڵەیە دەبێت، کە خزمی ماڵی سەید تەها، قائیمقامی ڕواندز (1923_1928) و (سەید عەبدوڵڵای شەمزینی) بەڕێوەبەری ناحیەی هەریر بووە. کاتێ سەید تەها دەبێتە قائیمقامی ڕواندز، ئەو دەبێتە نووسەری ئەو. ڕێح بە ڕێح بووە لەگەڵ ئەو، هەموو پرس و ڕایەکانی بە ئەو کردووە، لەسەردەمی خۆی زۆر چالاك بووە. زمانی تورکی و عەرەبی و فارسی باش زانیووە، شتی نووسیوە، شاعیر و وەرگێڕ بووە، خوێندەوارێکی باشی هەبووە، پیاوێکی بەدین و ئەهلی مزگەوت بووە.

دەربارەی ساڵی لەدایکبوون و مردنی، نەوەیێکی ئەو دەڵێت: "باپیرم تاقانەبووە بە جاحێلی ژنی هێناوە، باوکم بە ڕەحمەت بی دەیگوت، ئەوکاتەی باوکم مرد، تەمەنم حەوت ساڵان بوو، ئەویش تاقانەبوو، لە ڕواندز، کچیکی هەبووە بەناوی نەجیبە، هاوسەری محەمەد قودسی بووە لە ڕواندز مردووە و لە گۆڕستانی گەردەگەرد نێژراوە3. □□□ □□□ □□□ □ □□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □□□ □□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□ □□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□. □□□□□ □□□□□ □□ □□□□□□ □□ □□□□□□ □□□□ □□□□ □□□□□ □□□□□□□4 ناسراوە، لە ساڵی 1924 لە ڕواندز لە دایکبووە، ساڵیك یا دوو ساڵ لە خوشکی خۆی نەجیبە گەورەتر بووە، براگەورە بووەو لە ڕواندز دەچنە بەرخوێندن"1.

دەربارەی مردنی میرزا حەسەن، بەڵگە و سەرچاوەیەکی نووسراوم دەستنەکەوت، ئەوەی لە نەوەکەی میرزا حەسەن پێم گەیشتووە :"لە هەولێر مردووە، لەناو بازاڕی هەولێر پیاوچاکێك هەیە لەوی نێژرابوو، بەس گۆڕەکەی بەر شەقامی گشتیی کەوتووە و نەماوە"2 پێدەچێت سەرەتای ساڵی سییەکان مردبێت، چونکە بە پێی تەمەنی لە دایکبووی حوسێنی کوڕی، کە وتویەتی ئەو تەمەنی حەوت ساڵ بووە کە باوکی مردووە، ئەویش لە ساڵی 1924 لەدایکبووە. ڕەنگ بێ لە 1890 بەسەرەوە تا سەرەتایی سەدەی بیستەم، کە نێزیکە لەتەمەنی هاوسەرەکەش، لەدایکبووبوونی نێزیك بێت، لە کۆمەڵگەی کوردەواریش، وا باوە منداڵی تاقانە، زوو ژنی بۆدێنن. ڕەنگە تەمەنی (35_40) ساڵێك بووبێت. زۆر سۆراغی زانینی مێژووی لە دایکبوون و مردنم کرد، چ بەڵگەیەکی وام دەستنەکەوت. ئەو کتێبانەی لەسەر ڕواندزیش نوسراون، بەداخەوە چی وام بەرچاو نەکەوت. زیاتر باس لە ڕۆشنبیری و کوردپەروەری کوڕەکەی دەکەن و بنەماڵەکەیان لە ڕواندز ناسراون.

"میرزا حەسەن، پیاویکی کوردپەروەر و شۆڕشگێڕبووە، یەکێك بووە لە کەسە ناسراوەکانی سمکۆ شکاك و بەرانبەر داگیرکەرانی ئێران جەنگاوەو بەشداری شۆڕشەکەی ئەوی کردووە‌؛ هەروەها میرزا حەسەن سەرکردەیەکی سەربازیی بووە لە هاوکاریکردن و بەرگیریکردنی لە چیاکانی ڕواندز و کوردەکانی ئەو دەڤەرە و باوەڕپێکراو و پشتیوانی گەورەی هێزەکەی سەید تەها بووە لەناوچەکە، لەبەرئەوەی سەید تەها لە بنەماڵەیێکی دینی بووە، بۆ کێشەی هۆز و عەشیرەتەکانی ناوچەکە، سوودی لە پێگە ئایینی و سیاسییەکەی وەردەگرت لە چارەسەرکردنی ئەو کێشانەی ڕوویان دەدا، میرزا حەسەن لەم بوارە ڕۆڵی دەگێڕا□ و ڕێزیان لێدەگرت و بەو ئیشانەی سەیە تەها هەڵدەستا و کێشەی خەڵکی چارەسەر دەکردن"3.

نەوشیروان مستەفا، لەبارەی ئەم ڕۆشنبیرە، دەڵێت: "ئەبێ نازناوی یەکێ لە ڕۆشنبیرەکانی ئەو سەردەمە بێ"4 هەروەها لە بەرگی یەکەمی

ڕۆژنامەی ژیان، لە باسکردنی ناوی نووسەران و شاعیرانی ئەو ڕۆژنامەیە ناوی دێ، بەڵام زانیارییەکان ئامانجی خۆیان ناپێکن و تەنها هەر گومان و ڕا و بۆچوونە. بەم شێوەیە ئاماژەی بۆ کراوە "دوور نییە، ئەگەر ڕاست ڕەواندزی بووبێ، ناوی خواستراوی (ئەمین ڕواندزییە)ی نیشتمانپەروەری کوردی بی، کە ئەوکات ئەفسەری سوپا بووە، بە ناوی مەلا حەسەنی باوکی نووسیبێتی. (وەطەن[illegible]) [illegible] (16) [illegible] ([illegible]) [illegible] .5" [illegible] 21/1/2001 [illegible] 6. [illegible]

[illegible]وەطەنی میللەت"یشدا بەو پەری حەسرەتەوە وتوویە "خوڵاصە هەر شتێ بە قەدەر زەڕڕەیێ نەفەع و تەرقی میللەت و مەملەکەتی تێدا بێ: زراعەت، تیجارەت، صەناعەت و … هەموو موقەددەساتن و هەمووشیان فەرعن لە بۆ مەعاریف، چونکە عموومەن بە واسیطەی سەعی و مەعاریف مومکین دەبن. بێ مەعاریف مەعریفەت نابێ، تا مەعریفەش نەبێت ڕێ بە مەنزڵ بردن و مەقسەد گەیشتن هیچ مومکین نییە. بەس مەعلووم بوو نەجاتمان بە مەعاریفە، حەیاتمان بە مەعاریفە بێ مەعاریف کارمان زەحمەتە (ئاخ بێ مەعاریف)، مەعاریف بۆچی فەقەط لە وڵات و مەملەکەتی ئێمەدا حوکمی عەنقا و صوورەتی کیمیات هەیە".7

میرزا حەسەن، کەسێکی ڕۆشنبیر و تێگەیشتوو و ئاگاداربووە لە بارودۆخی سیاسیی و ڕۆشنبیری سەردەمەکەی خۆی، لە ساڵانی بیستی سەدەی ڕابردوو، دێتە مەیدان و قەڵەمەکەی دەخاتە خزمەتی گەل و نیشتمان، نووسین لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی ئەوکات بڵاودەکاتەوە. ئەگەر ئاوڕێك بۆ هەندێك نووسینی ئەم ڕۆشنبیرە بدەینەوە، گەورەی ئەو مرۆڤەمان بۆ دەردەکەوێت، لە ڕۆژنامەی ژیان، بابەتی (شەرم و عار زۆر عەزیزن، لەوانیش عەزیزتر غیرەت و عیبرەتە) ژمارە (3) و لە

ژمارە‌ (16) و (17) بابەتی (وەطەن، میللەت، وەطەنی، میللەت) بە دووجار دابەزیوە. لە (گۆڤاری دیاری کوردستان)، سێ بابەتی بەرچاو دەکەون. وەك (چەند خۆشە ئینسان چشتی کە لە دڵیایە بە ئەزمانی مادەرزادی خۆی بەیانی کا)، لە ژمارە (7)ی 18ی حوزەیرانی 1925 بڵاوکردۆتەوەو گۆڤارەکەش لەژێر هەمان بابەت وەڵامیکی جوان و دەستخۆشیان بۆ حەسەن کوردستانی نووسیوە. هەر لەو ژمارەیە‌، بابەتێکی سەید عەبدوڵڵای شەمزینی هەیە؛ ڕێی تێدەچێت پێکەوە ئەو بابەتانەیان بۆ ئەو گۆڤارە نووسی بێت، چونکە ئەم کەسایەتییە، دۆستیکی نێزیکی ئەو بووە. لە ژمارە (16)ی دوو بابەتی ئەوی بەناوی (وەطەن، میللەت_ وەطەنی، میللەت)، (لە حەقی نووسینی تازە)8 هەیە. هەروەها لە ژیانەوە و زاری کرمانجی وتاری دەبینین.

لەسەردەمی سەید تەهای شەمزینی، ماڵی میرزا حەسەن لە ڕواندز بووە، حوزنی موکریانیش دۆستی ئەو و میرزا بووە، بابەتی لە گۆڤاری زاری کرمانجی بەرچاو دەکەوێت، لەوانە: (التی دیفاعیەمان گازاندەیە)9، (مقام انسان زور بلندە (ما انسان))10، هەروەها بابەتێکی دیکە بە پیت نوسراوە (م. ح) بەناوی ردیە بو وکیلیکی …. ملت)11 پێدچێ ئەمە ناوی کورتکراوی میرزا حەسەن بێت! لە ڕووی شێوازەوە لە نووسینی ئەو نێزیکە. هەروەها لە ژمارەی دواتر بە هەمان ناونیشان، گۆڤارەکە، بابەتێکی ڕۆژنامەی (الاوقات البغدادیة)، ژمارە (4247)، بۆ خوێنەرانی گۆڤارەکە کردووە بە کوردی.

ئەوەی بۆ ئێمە گرینگە و هیچ گومانێکیش هەڵناگرێ، ناساندنی بەرهەمی میرزا حەسەن کوردستانییە لە گوڤاری زاری کرمانجی. دوو ڕیکلام بۆ دوو کتێب کراوە لە یەك لاپەڕە، وەك مژدەیەکی خۆش بە خوێنەران دراوە، بە بایەخەوە باسی سوودەکەی دەکات. گۆڤارەکە دەڵێت: "کتیبانیکی کە بو چاپ کردن حاضر کراون:

(ترازن)

(لە سر لهجەی شمالیە، سد و پازدە سربهوردی واقعی یە نەك خیالی، بە مناسبتی هر سربهوردەی رسمیکی تیدایە، بو لاوانی مکتب زور بە کەلك و باشە، لە نشریاتی زار کرمانجی یە).

(خیوی رازان)

(کتیبیکی سد و چل حکایتی خیالی یە نەك واقعی، لە سر لهجەی جنوبە، بە مناسبتی هر حکایتەی رسمیکی تیدایە، لە طرف حضرت غبور, فاضلی محترم (میرزا حسن کوردستانی) یەوە ترجمە و ریکخراوە، اثریکی گەلیك چاك و بە قازانجە بو لاوانی ریزی چوارەم و پینجەم. لە مزرەکەی زار کرمانجی دا بەو زوانە دەست بە کلیشە کولان و دامزراندنی دەکریت.)12

ئەگەر لەم دوو ناونیشانە و وردبینەوە بۆمان دەردەکەوێت، ئەمە دوو کتێبی جیاوازن، کەچی لە ڕووی ناونیشانەکە، نێزیکایەتیان هەیە، یەکەم (ترازن) و دووەم (رازان)، هیچ گومانی تێدانییە، ئەمە هی یەك نووسەرە، ئەویش میرزا حەسەنە. من نازانم (د. کوردستان موکریانی) لەسەر ئەم هەواڵە، بەرهەمەکە دەداتە پاڵ کەسێکی دیکە، کە ناوی لە هەواڵەکەی نەهاتووە. لە پێشەکی گۆڤاری زار کرمانجی دەبێژێت “تەرازن یادگاری سەید طەهایە”13 سەید تەها پیاویکی ڕۆشنبیر بووە و بەڵام نووسەر نەبووە! “هەموو شتەکانی ئەو پارێزرابوون و نووسین و شتەکانی، بەداخەوە لە ساڵی 1974 لە ڕاوندز ئێمە ئاوارەی ئێران بووین و هەموو شتەکان فەوتان و ماڵ و خانوومان ڕوخا و سووتا. ئەو شتانەی هەیبوو هیچی دەرنەچوو، نەك هی باپیرم بەڵکو هی باوکیشم، کە ژیاننامەی خۆی و شیعریشی هەموو لەناو چوو. لەسەردەمی خۆی شتی نووسیوە. باوکم ئەو شتانەی خۆشدەویستن، نەیدەهێشت لێیان نێزیك بکەوینەوە”14

ڕۆبین سەعید مەلا، لە ماستەرنامەکەی خۆیدا لەسەر (سەید تەهای نەهری)، زۆر بەجوانی ئاماژەی بە ڕۆڵی سەید تەها داوە لە بواری ڕۆشنبیری؛ لە سەر نووسینیش، دەڵێت: “بەشێك لە نووسەران پێیان وایە سەید تەها دەستی نووسینی بەهێزی هەبووە، لە چەندین ڕۆژنامە و گۆڤاردا بابەتی هەمەڕەنگی بەناوی خواستراو بڵاوکردۆتەوە”15، هیچ بەڵگەیەکی نەخستۆتە ڕوو، کە دەڵیت (چەندین یا دەستی نووسینی بەهێزی)هەبوو، دەکرا ئاماژەی بە یەك نووسین بکردبوایە؛ دەگەڕیتەوە سەر ڕای نووسەرێکی دیارکراو، ئەویش بەڵگەکانی باوەڕپێکراو نین. بۆ گەڕانەوە بۆ ڕایەکەی عەبدوڵڵا زەنگەنە، لەسەر زاری ئەو دەڵێت :”دەمێك بوو بە دوای کەسێتی (حەسەن کوردستانی) وێڵ بووم، ئەو پیاوەی کە چەندین نووسین و بابەتی هەمەڕەنگی لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی کوردی بڵاوکردۆتەوە، ئەوەی سەرنجی زیاتری منی ڕاکیشا ئەوە بوو، کە نەژادی عەبدوڵڵای عەزیز بابەتێکی لە ژمارەی 23ی گۆڤاری گولانی عەرەبی بڵاوکردبۆوە. لە ژمارە (55) ژیانەوە بابەتێك بەناونیشانی (مهاجرام انصار) لە نووسینی حەسەن کوردستانی بڵاوکرایتەوە، نووسەر پێی وایە حەسەن کوردستانی ناوی خواستراوی ڕۆژنامەنووس و مێژوونووس حوسێن حوزنیی خاوەنی زاری کرمانجییە. بەڵام عەبدوڵڵا زەنگەنە بە پشتبەستن بە چەند بەڵگەیەك پێی وایە ئەو حەسەن کوردستانییە سەید تەهای نەهرییە، لەسەر هەمان بابەت عەبدوڵڵا زەنگەنە بەڵگەکان لەگەڵ نووسەر تاوتوێ دەکات پاشان ئەویش بەڵگەکانی پێ ماقوول بووە، کە حەسەن کوردستانی سەید تەهایە”16.

دوای ڕۆیشتنی سەید تەهای شەمزینی لە ساڵی 1928 بۆ ئێران،

شەهیدکردنی سمکۆ شکاك لە ساڵی 1930، ئەمانە کاریگەری خراپ دەکەنە سەر ژیانی میرزا حەسەن، وەلی ئەو لەگەڵ سەید تەها ناچێت و لە ڕواندز دەمێنێتەوە. ئیدی لە دوای ئەو ڕووداوانە بارودۆخ و گوزەرانی بەرەو خراپی دەچێت، دواتر بە هۆی نەخۆشی لە هەولێر دەمرێت، ئەمە سەرەتایی سییەکانە و ئیدی نووسینی ئەویش نامینێت، خێزانەکەشی لەسەر دوو منداڵەکەی دادەنیشێت. دەربارەی شیعرەکانی چم دەستنەکەوت، تەنها لە پارچە نووسینێك، چوارینەیەکی بەکارهێناوە، پێدەچێت ئەمە هی خۆی بێت!

بو حەیات و ژین و شخصی کم بکوشە ئەی رزیل
تا بە چنك اغیار خو نخوارت نبی خوار و زەلیل
توامندە زلتت دی چاوی عبرت هل برە
شرمە بی شرمی هتا کی بسیە امارە و دەلیل17

لە ئەنجامی ئەو نووسینە، ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە، هەموو ئەو نووسینانەی باسی حەسەن کوردستانی دەکەن و دەیدەنە پاڵ نووسەری دیکە، دوورن لە ڕاستیی، پاش مردنی کوڕەکەی بڵاوکراونەتەوە و یان کوڕەکەی نەیبینوون، بۆ ئەوەی ڕاستییەکانیان بۆ دەربخات. زۆر لە وێنەکانی سەید تەهای شەمزینی و بنەماڵەکەیم ڕوانی، وێنەی ئەوەم دەستنەکەوت، کەسێکی دیکە بە ناوی (فەقێ حەسەن گەیلانی)، کە ئەویش لەگەڵ سەید تەها بووە، بوونی هەیە. ڕەنگە هەر ئەم ناوەش بێت وایکردبیت ناوی خۆی میرزا حەسەن عەبدولقادر گەیلانی، کردبێتە حەسەن کوردستانی، بۆ جیاکردنەوە لە حەسەنەکەی دیکە! بەداخەوە ئەگەر هاتبوایە، لە ساڵانی هەشتاو بەر لە مردنی (مەمیخان)ی هاوسەری و کوڕەکەی فریای ئەوە کەوتباینەو چەندین ڕاستیی دیکەمان لەسەر ئەو مرۆڤە مەزنە بۆ بەدیار دەکەوت.

سەرچاوە و پەراوێز

*1 کاتی خۆی یەکێك زۆر خوێندەوار بوایە ئەفەندیان پێ دەوت یا میرزا، لە ڕواندز و دەڤەرەکەی میرزا بەکارناهێت، بۆیە زوو گومانم لە ڕواندزبوونی ئەو نووسەرە هەبوو، تا نیشتمان خان نەوەی میرزا حەسەن ددانی پیدانا و وتی بەڕەچەك باپیرم خەڵکی پێنجوین بووە، ئێمە دایك و باوکمان و خوشك وبرایەکان لە ڕواندز لە دایکبووین و شانازی بە شاری خۆمان دەکەین و هەتا دەمرین ڕواندزین و بنەماڵەکەشمان بە حەسەنی مەمیخانی ڕواندزی ناسراون.

*2 گولیزارخان کچی جەعفەر ئاغای شکاك، لە گوندی (جارێ)ی ڕۆژهەڵات لە دایکبووە، ژنێکی بەناوبانگ و ناسراو بوو لە ڕواندز و دەڤەرەکەی، بە دەستهەڵات و خاوەن پێگەی گەورە بوو؛ زمانی تورکی و فارسی و عەرەبی زانیوە و ژنێکی خێرخوازو هەژاردۆست بووە. سێ کوڕی

له سه‌ید ته‌های هه‌بوون، له‌وانه: (سه‌ید عیزه‌ددین (چه‌یتێ)، سه‌ید ئه‌حمه‌د (هه‌کێ)، سه‌ید ساڵح (دارێجان). له ساڵی 1975 مردووه. ڕێبین سه‌عید مه‌لا، (سه‌ید ته‌های نه‌هری)، ل61_65؛ عه‌قیله ڕواندزی، (یاد و ئافه‌رین)، 2005، چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێر، 22_23.

3* نه‌جیبه میرزا حه‌سه‌ن: کچێکی تاقانه و جوان و وشیاربووه، (1926!1944) [illegible] 4* .46-43

[illegible]حوسینی مه‌می خانێ) له 1/7 /1924 له ڕواندز له دایکبووه‌و 1943 ژیانی هاوسه‌ری پێکده‌هێنێت. له ساڵی 1945 ده‌بێته فه‌رمانبه‌ری پۆسته له سیده‌کان. له حیزبی هیوا کاری کردووه، ساڵی 1947 به هۆی کاری سیاسییه‌وه ده‌زگیر ده‌کرێت بۆ ماوه‌ی ساڵێك و سێ مانگ له که‌رکووك ده‌مینێته‌وه. دواتر 1957 ده‌بێته فه‌رمانبه‌ری ته‌ندروستی له شه‌قڵاوه. له ساڵی 1961 له وه‌زیفه ده‌رده‌کرێت، جاری سێیه‌م له شاره‌وانی ڕواندز بۆ ماوه‌ی ده ساڵ خزمه‌ت ده‌کات. دواتر ئاواره‌ی ئێران ده‌بێت. ساڵی 1976 ده‌یگوازنه‌وه بۆ ناوه‌ڕاستی عێراق له شاری هیت نیشته‌جێ ده‌بێت و ده‌ستبه‌سه‌ر ده‌بێت. تا ساڵی 1985 له‌و ماوه‌یه له شاره‌وانی هیت ده‌بێته فه‌رمانبه‌ر. دووجار سه‌ردانی ماڵی خوای کردووه. کابرایه‌کی کوردپه‌روه و ڕۆشنبیر و به‌دین بووه، شێوه‌کارێکی

دەستڕەنگین و لێهاتوو بووە. ساڵی 1985 گەڕایەوە هەولێر و ساڵی 1989 خۆی خانەنشین دەکات. لە بەرەبەیانی 7/6/ 2004 بە شێوەیەکی کتوپڕ گیانی دەسپێرێت و لە هەولێر دەنێژرێت. منداڵەکانی (نەریمان، دڵشاد، دلاوەر، لوقمان، خەسرەو، نیشتمان، کوردستان، نازەنین، نەسرین).

1. نیشتمان حاجی حوسێن میرزا حەسەن، 1967، ڕواندز، دیمانە، دانیشتووی هەولێر. 2024.
2. دیمانە، نیشتمان.
3. خەسرەوە حاجی حوسێن میرزا حەسەن، 1971، ڕواندز، دووشەممە 17/3/ 2025، نامەی تایبەت، دانیشتووی سوید.
4. ژیان بەتەمەنترین ڕۆژنامەی کوردی 1926_1938، نەوشیروان مستەفا ئەمین، چاپی یەکەم، سلێمانی ، 2002، ل18.
5. ڕۆژنامەی ژیان، ئا: ڕەفیق ساڵح و لێکۆڵینەوە: سەدیق ساڵح، بنکەی ژین، سلێمانی، بەرگی یەکەم، 2002، ل11،
6. گۆڤاری دیاری کوردستان (1925_1926) ئامادەکردنی ڕەفیق ساڵح و لێکۆڵینەوەی نەوشیروان مستەفا ئەمین، سەدیق ساڵح، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 2001، ل42.
7. سەرچاوەی پێشوو، ل49.
8. گۆڤاری دیاری کوردستان، ژ (16)ی مایسی 1926.
9. زار کرمانجی، ژ (2)، 1926، ل3_4.
10. زار کرمانجی، ژ (3)، 1926، 4-5.
11. زار کرمانجی، ژ (9)، 1927، ل22_23.
12. زار کرمانجی، ژ (12)، 25/1/ 1928، ل16.
13. زار کرمانجی، ئامادەکردن و پێشەکی، د. کوردستان موکریانی، چاپی یەکەم، هەولێر، 2020، ل 54.
14. دیمانە، نیشتمان.
15. ڕێبین سەعید مەلا، سەید تەهای نەهری، هەولێر، 2016، ل249.
16. سەرچاوەی پێشوو، ل249_250.
17. گۆڤاری دیاری کوردستان.

تێبینی : لە گۆڤاری ئاژین، زانکۆی سۆران. ژمارە (8)، بەهار و هاوینی 2025 بڵاوکراوەتەوە.

من کاندیدم، دەتپەرستم ئەی پەرلەمان.. ئەحمەد ڕەسوڵ

من کاندیدم، دەنووشتێمەوە بە پێست و پارە. سوژدەت بۆ دەبەم، ئەی کورسیی پەرلەمان. دەتپەرستم، ئەی مووچەی خەیاڵی. کە نووشت بۆ دەبەم ئەی ژیانی ڤی ئای پی.

ئەگەر دەربچم، سوپاستان دەکەم.
ئەگەر دەرنەچم، ئەوە تەنها شایان بە دەسەڵاتی دوو بنەماڵەن

تەنها من دەرچم، ئیدی هەموو شتێک بە جەهەنەم.

هەر کاندیدێک، هەرچەندە لیستەکەی یان حزبەکەی دۆڕابێت یان پاشەکشەی کردبێت، بەڵام خۆی دەرچووبێت، دەڵێت پیرۆزە ئەم سەرکەوتنە.

ڕاستە ململانێی لایەنە گەورەکان لە گۆڕێیە، بەڵام لە بنەمادا یارییەکە بە تەواوی بەرژەوەندی تایبەتیی و کەسییە.

هیچ کاندیدێک نییە، بە ووردیی پلان و بەرنامەی بۆ مووچە و ئیمتیازاتە ماددییەکانی دوای دەرچوونی دانەنابێت. هەر کەسێکیان لە خەمی دەستەڕاگەیشتن بەو مووچە خەیاڵییی و سەرمایە مەعنەوی و ڕەمزییەی پەرلەمانە بۆ شەخسی خۆیان.

ئەم قسانە مانای ئەوە ناگەیەنن کە فڵان کاندید دوای دەرچوونی هەندێک قسە لە پەرلەمان ناکات و هەندێ هەڵوێستی میدیایی و گشتی نابێت لە بارەی مووچەی گورگانخواردوو کراوی فەرمانبەرانی هەرێمی کوردستان، یان لە هەندێک ڕێپێوان و خۆپیشاندان بەشدار نابێت یان بە مۆبایلەکەی هەندێک موداخەلەی خۆی لە پەرلەمان تۆمار ناکات و بڵاوی بکاتەوە.

بەڵێ ئەشێت هەموو ئەوانە بکات، بەڵام لە بنەمادا ئەوانە بۆ ئەو هەڵوێستی ئیختیاریین و هیچی تر نا. واتا دەکرێت هەموویان بکات، دەکرێت هەندێکیان بکات، یان دەکرێت کەمترینیان ئەنجام بدات و دواجار هیچ کەسێکیش ناتوانێت یەخەی بگرێت و بڵێت تۆ بە هەڵوێست

بوویت و داکۆکیکار نەبوویت لە بەرژەوەندی خەڵک. لیست و حزب و ئەم هەموو دەنگەی خەڵکەت بە بەرژەوەندیی کەسیی خۆت بەکارهێنا و هەموویت کرد بە بەردەبازی پەڕینەوە و گەیشتن بە ژیانێکی باش بۆ خۆت و خانەوادەکەت و هیچی تر نا.

پلە و پۆستە باڵا و تایبەتییەکانی حکومەت و دەزگا قەزاییەکان و ئەندامەتی لە پەرلەمان و هاوتاکانیان لە نێو دەزگا دەوڵەتییەکانی دیکە، لە هەرێمی کوردستان و عێراق، بە هۆکاری مووچەی قەبە و ئیمتیازاتەکانیانەوە، سەرباری ئەوەی بوونەتە بارگرانییەکی کەمەرشکێن لەسەر داهاتی گشتیی و کۆمەڵگا، هەروەها بوونەتە ئەو شوێنەی بوون و بەهای مرۆیی لە ئینسانەکان پایەماڵ دەکەن.

واتا ئەو هەموو قیژە قیژەی بەناوی داکۆکیی لە خەڵک و شەڕی گەندەڵیی، مووچەی مووچەخۆران و … هتد لە ماوەی هەڵمەتی بانگەشەی هەڵبژاردندا دنیای لێ پڕ دەکەن، چەند کاتژمێرێکی کەم لە دوای تەواو بوونی دەنگدان و دەرکەوتنی ئەنجامەکان و دڵنیابوونی هەندێک لە بەربژێرەکان لە دەرچوونیان، هێواش و لەسەرخۆ بەهەڵمبوونیان دەسپێدەکەن و ئەوەی جێگیر دەبیت لە شوێنی ئەو هەموو بەڵێنە سواوەی کاندیدان و سەرۆک حزبەکان، تەنها مووچە و ئیمتیازاتی پەرلەمانتار و پۆستە وەزاریی و سیادییەکان و ڕێککەوتنە سیاسییەکانن، ئەمە ئەگەر سەفەقاتە ژێربەژێرییەکان و لیست گۆڕین و سەنگەر گواستنەوەکانیش فەرامۆش بکەین.
لە یەک قسەدا کارەساتە گەورەکەی کوردستان و عێراق جگە لە وەزارەتخانە و پەرلەمان و دەزگا سیادیی و پلە تایبەت و باڵاکان و پەرلەمان، هیچی دیکە نییە.

ئەم نووسینە پێش دەستپێکردنی بانگەشەی هەڵبژاردن نووسراوە بەڵام لەبەر لێکنەدانەوەی نووسینەکە و هەڵوەستەکە وەکو بانگەشە بۆ بایکۆت لەلایەن ئەوانەی ناویان ئۆپۆزیسیۆنە و بە هەمان عەقڵییەتی کادیرە مەدیایی و حزبییەکانی دوو حزبخێڵەکە ئاسان و خێرا دەکەونە تۆمەت بەخشینەوە، بڵاونەکراوەتەوە.

ئەم هەستی خۆبەشتزانین و ئیگۆ هەڵئاوساوەی کادیرە حزبییەکان و پەرلەمانتار و وەزیر و پلەدارە باڵاکان لە هەرێمی کوردستان و عێراق کە جگە لە قاوغێکی بەتاڵ و بێناوەڕۆک چیدیکە نین، کارەساتی ڕاستەقینەی ئەم مەملەکەتەن. تەنها لێرە لە کوردستان و عێراق شتی سەیری وەها دەبینرێت.

لە تەواوی دەوڵەتانی ئەسکەندناڤی و ئەوروپیی و … هتد، پەرلەمانتار و وەزیر و … هتد جگە لە هاونیشتمانی سادە و ئاسایی پتر هیچیدی نین تەنها بە بڕێکی زۆر کەم مووچەی زیاترەوە و بەبێ هیچ ئیمتیازاتێک و بەبێ خانەنشینبوون. بەبێ ئوتومبیل و شۆفێر و پاسەوان و خانوو و ڤیللا و مینحە و … هتد.

لێرە، کوردستان و عێراق، چوار ساڵ جارێک کەڕنەڤاڵی کارەساتبارترکردنی کۆمەڵگا و داماڵینی زیاتری سیاسەت لە مانا ڕاستەقینەکانی و کەوتنی زیاتری ئینسانییەت و بە خوداکردنی زیاتری پلە و پۆست و پارە، بەڕێوەدەچێت.

هەتا چوار ساڵی دیکەی داهێنانی چەمک و دەستەواژە وروژێنەرەکانی چەواشەکردن و لەخشتەبردنی خەڵک، هەتا چوار ساڵی دیکە و تا کەڕنەڤاڵێکی دیکەی کردنی کۆمەڵگا بە چەند بەشێک لە ڕانە مرۆڤ و ڕەوە ئینسان و ئاپۆڕای ژمارەیی و زیاتر نا، دانیشن بەخێر.

ئەحمەد ڕەسوڵ

کە رێزلێنانی بۆ کرا لە پرۆسەی ئەنفالی 3 دا.. عەلی مەحمود محەمەد

پرۆسەی ئەنفالی سێ بە ئەنفالی گەرمیان یان ئەنفالی ڕەش ناسراوە, لە رۆژی پێنج شەممە رێکەوتی 1988-4-7 بۆ رۆژی چوارشەممە رێکەوتی 1988-4-20 بەردەوام بووە, دوو هەفتەی خایاند, یەکێك لە قورسترین و بە زیانترین پرۆسەکانی ئەنفال بووە.
بە سەرکردایەتی لیوا ڕوکن سوڵتان هاشم فەرماندەی فەیلەقی یەکی سوپای عێراق و لیوا ڕوکن کامل ساجت عزیز جەنابی فەرماندەی فەیلەقی دوو وە بە سەرپەرشتی راستەوخۆی وەزیری بەرگری عێراق فەریق روکن عەدنان خەیروالڵە و عەلی حەسەن مەجید بەرپرسی بیرۆی باکووری پارتی بەعس و بە بەشداری بارق عەبدوڵا حاجی حەنتە جەلادی گەرمیانییەکان ” فەرماندەی هێزەکانی پارێزگاری نەوت لە کەرکوك ”

ئەنجامدرا.
سوڵتان هاشم لە پرۆسەی دادگاییکردنەکەیدا لەسەر پرۆسەی ئەنفالی سێ دانی بەوەدا نا کە ئەم قۆناغەی ئەنفال, فەیلەقی 1 و 2 سەرپەرشتیان کردووە, واتا لە لایەن سوپاوە سەرکردایەتی کراوە.
لەم ئۆپەراسیۆنە پان و بەرینەدا دەیان یەکەی سەربازی و هێزی تایبەتی و دەیان فەوجی جاش و چەندین مەفرەزەی خاسە بەشدارییان کردووە.
ئەنفالی سێ ناوچەکانی چەمچەماڵ، سەنگاو، سەگرمە, کفری، کەلار، قادرکەرەم، دوز، پێباز و تیلەکۆ و لەیلان و قەرەحەسەن و قەرەهەنجیر و جەباری و نەوجول و کەرکوکی گرتەوە, بە پانتایی زیاتر لە 6000 کیلۆمەتر چوارگۆشە مەزەندە دەکرێت, لە 18 قۆڕەوە پەلاماری هەڵەت و پێدەشتە کاکی بە کاکییەکانی ناوچەکە درا.
پرۆسەی ئەنفالی سێ لە رۆژی پێنج شەممە رێکەوتی ١٤ی نیسانی ١٩٨٨ گەیشتە لوتکە, تەنها لەو ڕۆژەدا ڕژێمی بەعس ژمارەیەکی زۆر منداڵ و ژن و پیاوی لە هەردوو گوندی کوڵەجۆ و ملە سوورەی گەرمیان کۆکردەوە، کە بەڕێوەبەری ناحیەی ئۆردوگای رزگاری و جاشەکان لە خشتەیانیان بردبوو, پێشتریش لە رێکەوتی 10 و 11 ی مانگ لە قادر کەرەم لە لایەن موستەشارەکان و موختارو مەلای قادر کەرەمەوە بەناوی لەبوردنی گشتییەوە بە هەمان دەرد بردران, گوایە لەبوردن هەیە, لە ئۆردوگا نیشتەجێ دەکرێن. دواتر بە ئیڤای سەربازی و تراکتۆرەکان خۆیان لە ملە سورەوە گواستیانیانەوە بۆ قۆڕەتووی نزیك کەلار" قەڵای قۆرەتوو بارەگای فیرقەی پیادەی 21ی تێدابوو, قەڵایەکی سامناك, بەلای کەمەوە نزیك دە هەزار کەس لە ئەنفالکراوانی تێدا کۆکرابوەوە".
لە ناوچەی داوە هێرشەکان فڕۆکەی کۆپتەریشی لە گەڵدا بووە بە گواستنەوەی ئەنفالکراوان بۆ دوز " سەنتەری لاوان و دوا ناوەندی رەشید "و قۆناغی دواتر شاری تکریت" کامپی سوپای میلی لە تکریت ", ئەنفالکراوە پیرەکانی تکریت و تۆپزاوە یەکسەر گواسترانەوە بۆ قەڵای سەربازی نگرە سەلمان , ئەوانەی لە تەمەنی نێوان 50 بۆ 110 ساڵ بوون, لە سەنتەری لاوان نزیك 2000 کەس کۆکراونەتەوە, لە نزیك 500 کەسیان خۆیان رزگار کردووە.
سەرەتا گوندنشینەکانیان لە ملە سورەو قولیجانی ئەمین قارەمان و خەرنەوازان و تاوەرکەوەوە ڕەوانەی قەڵا سەربازیەکەی ناحیەی قۆرەتوو و دوز و لەیلان و چەمچەماڵ و قادر کەرەم و کەلار…کران, دواتر بە سەربازگەی تۆبزاوەو دوبزو تکریت گواسترانەوە, لەوێشەوە بۆ گۆڕە بە کۆمەڵەکان یان قەڵای نگرە سەلمان د دووبز: میدل ئیست ۆچ ملە سورەو فەقە مستەفاو مەیدان و ئالیاوەو لەیلانی بە سەنتەری

کەکردنەوەی ئەنفالکراوانی ئەنفالی سێ دیاریکردووە.
بەڵام بە پێی وردبینی ئەمە جگە لەو جێگایانەی میدل ئیست دیاریکردووە لە باوە شاسوار لە سنووری گوندی سەرقەڵای سەنگاو, هەزاران کەس کەکرانەوە لەناو جێگایەك بە شێفەیە ساتری لە دەور دروست کرابوو لە بەر باران بە ماوەی تا 5 رۆژ خەڵکەکە ماونەتەوە , لە قادر کەرەمیش چەند رۆژێك راگیراون, ئەرەش ناوەندەکی کەکردنەوەی سەرەتایی ئەنفالکراوان بووە. لە باوە شاسوارەوە بە ئۆتۆمۆبیلی هەمە جۆر گواستراونەتەوە بۆ قایمقامیەتی چەمچەماڵ , دوای دوو رۆژ بە ئۆتۆمۆبیلی داخراو گواستراونەتەوە بۆ سەربازگەی تۆبزاوە.
لە لەیلانیش بە پێی هەندێك سەرچاوە سەدان گەنجی نێرینەیان یەکسەر بە تیرباران بردووە, ئەوانەی کرابونە ناو تەلبەندەکەوە, هەرچەندە شایەدحاڵێك کە دوای کاروانی بردنەکەیان کەوتووە بینیویەتی براونەتە ناو سەربازگەی سوپای میللی تۆبزاوەی نزیك سەربازگەی خالید.
لە رۆژی دووشەممە 11-4 بە کاروانێکی گەورەی ئۆتۆمۆبیل ژن و منداڵ و پیری سنوری سەنگاو گەرمیانی گواستەوە بۆ چەمچەماڵ, هەمان رۆژ برانە تۆبزاوە. حەقدەی مانگیش کاروانەکەی قەڵاتوو گەیشتونەتەوە تۆبزاوە.
هەرچەندە ئاماری فەرمیمان نییە بۆ ژمارەی ئەنفالکراوانی ئەم پرۆسەیە, وەلێ ئاماری نافەرمی دەڵێت 45777خێزان ئەنفال و ئاوارە کران. ژمارەی ئەنفالکراوان لە سنوری چەمچەماڵ 5645کەس, قادر کەرەم 14863, کەلار 4567, سەنگاو 4922, تیلەکۆ 3680, پێباز 442 کەسن. بە پێی ئاماری سی دی ئی ڤەی ئار کە ئامارێکی نا فەرمی ئەنفالکراوانی کردووە, لە ناوچەکانی " تیلەکۆ, کەلار, سەنگاو, قادر کەرەم, چەمچەماڵ, دەربەندیخان", بە پێی ئامارەکەی ئەوان لە شاڵاوەکەدا 43,204 کەس بێسەرو شوێنکراون, 48,45%ی کەی ژمارەی دانیشتووان ناوچەکە پێك دەهێنن جگە لە ناوەندی قەزاکان, بەلام ئەم ئامارە بە ژمارەی ورد پشت راست نەکراوەتەوە, بە بۆچوونی من ژمارەی ئەنفالکراوانی پرۆسەی ئەنفالی 3 خۆی لە 15 بۆ 20 هەزار هاوولاتی دەدات.
لە پرۆسەی ئەنفالی سێ زیاتر لە 515 گوند و چوار ناوەندی ناحیە" قادر کەرەم, نەوجول,سەنگاو , تیلەکۆ" وێران کران, 430 مزگەوت و 340 قوتابخانە, 17200 ئۆتۆمبیل و تراکتەر و ئامێری جۆراوجۆری هاووڵاتیان وێڕای مەڕو ماڵات و ماڵەکانیان و هەرچی لە گیرفانیان بوو تاڵانی کرا.
ئەنفالی سێ وەك ئۆپەراسیۆنەکانی دیکەی ئەنفال بە لێدانی کیمیاوی

دەستی پێنەکرد, تەنها یەکجار لە شەڕی گوندی تازە شاری سەر رێگای دوز – قادر کەرەم لە رێکەوتی 9ی ئەپرێل واتا سێیەم رۆژی پرۆسەکە بەرامبەر بە بەرگری پێشمەرگەکانی حیزبی شیوعی و یەکێتی نیشتمانی کوردستان بەکار هاتووە"لێرەش جێگای پرسیارە", تیایدا 22 پێشمەرگە پاش شەڕێکی مێژویی بێ نموونە بوونە قوربانی.
عەلی حەسەن مەجید لە رێکەوتی 1988-4-13 ر□ن□و□نی ژمارە 434ی دەرکرد, بە پێی ر□ن□و□نییەکە ئەوانەی خۆیان بە دەستەوە دەدەن, ئەگەر دانیشتووی ناوچەکانی دەرەوەی پرۆسەی ئەنفالی 1 و 2 و 3 بن, ئەوا لای ئەو هێزەی خۆیان تەسلیمی کردووە دەمێننەوە, لێ ئەوانەی خەڵکی ناوچەکانی ئەنفالی 1 و 2 و 3 ن, بە پێی رێنمایی ژمارە 429 ی رۆژی 12ی نیسان مامەڵەیان لە گەڵدا دەکرێت, دەنێردرێن بۆ بەڕێوەبەرایەتی ئەمن. ئەوانەشی دەنێردران بۆ بەڕێوەبەرایەتی ئەمن, ناونووس دەکران دەبرردران بۆ تۆبزاوا, یان راستەوخۆ بۆ تۆبزاوە, چونکە هەموو ئەم ناوەندانە ئەمن بەڕێوەی دەبردن.
ئەم ر□ن□و□نییە بۆ مانفیستۆی مامەڵە لەگەڵ ئەنفالکراوان و دەرگای جهەنەمی بۆ گیراوانی ئەنفالی خستە سەر پشت, بڕیاری یەکلا کەرەوەی چارەنووس بوو.
لە 19ی مانگ ناوچەکانی ئەنفالی 3 بەتەواوی کۆنترۆڵ کرا, لە 20ی مانگ پرۆسەکە کۆتایی پێ هێنرا, ئەم ناوچە بەرفراوانە لە مرۆڤ و شوێنەواری ئاوەدانی پاککرایەوە, لا دیوارێك بە پێوە نەما, ئەوەشی نەڕوخابوو رۆژانی داهاتوو روخێنران.

لەم پرۆسەیە بەهۆی رۆڵیان لە قڕکردنی هاوولاتیانی سقیلی ناوچەکە, کۆمەڵێك تاوانبار نیشانەی ئازایەتیان وەرگرت, لە خوارەوە ئەوەی دەستمان کەوتووە دایدهنێین بۆتان.
بە بڕیاری کۆماری ژمارە 808 لە رێکەوتی نۆی ئۆگستی 1988 بە واژۆی صەدام حوسێن سەرۆك کۆماری عێراق, بەهۆی بەشداری ئازایانەیان لەپرۆسەی ئەنفالی سێ لە سنووری فەیلەقی یەك دژ بە سوپای ئێرانی, نیشانەی ئازایەتی بەخشرا بەم 106 کەسەی کە لە خوارەوە ناویان هاتووە:
1- لیوا روکن رەمزی مەحمود عەبدوڵا قائد فق 33
2- عەمید روکن (ق خ) بارق عەبدوڵا الحاج حنتە قائد قوات حمایە نفگ
3- عەمید الرکن سەعد شەمسەدین خالص قائد ق جح د و -1 وکالە
4- عەقید عەلی شانی عودە مدرسە مدم و مستخدم فی مقر قیادە عملیە الانفال
5- عەقید عەلی عەبد غەزال امر مدم فق-23

6- عەقيد الركن(ق خ) امر ل 65 ق خ
7- عەقيد ئەمجەد فەتحى حەسەن ش أ د فل 1
8- عەقيد مەروان محەمەد عەبدوڵا امر لمش أ -46
9- عەقيد الركن باسل عومەر صاڵح چ ر 2 ح ف ح النفگ
10- عەقيد ئەكرەم دحام ئەحمەد امر قاگع 1 اثار
11- عقيد خچر على مگر امر قاگع الانتصار
12- عەقيد حوسێن محەمەد حەسەن المقر المسيگر المدم ف ق جح د و -1
13- عەقيد (ق خ) صباح نعيم غچيب امر ل ق خ-66
14- مقەدەم ئيحسان عەبدالڕەزاق جدوع امر ك مع النصر
15- مقەدەم صاڵح خەليل ئيبراهيم امر لمش -443
16- مقدم (ق خ) عصمت حمودى على امر ف 2 ق خ ل -66
17- مقدم (ق خ) هادى حسن شهاب امر ف 1 ق خ ل -66
18- مقەدەم خچر محمود مزبان چ ت س الاقدم
19- مقەدەم هاشم كامل محمود چ ر 2 ا س ق ق ح ن
20- مقدم الركن جاسم محمد صاڵح چ ر2أس ق ق ح ن
21- مقەدەم نزهان خيرو عپمان ك مدرعات صلاحدين
22- مقەدەم محەمەد حوسێن شراد س الواجبات الخاصە فل 1
23- رائيد وەليد صاڵح مصتەفا ف 1 ل أ-46
24- رائد (ق خ) مجيد حوسين حمد امر ف 3 ل ق خ-65
25- رائد (ق خ) فاچل خلف رحيم امر ف2 ل ق خ-65
26- رائيد (ق خ) اسماعيل مخلف عبد امر ف 1 ل ق خ-65
27- رائد گيار فريق محمد علوان ج گ ج-1 س4
28- رائد گيار عادل عبداڵلە عبيد ج گ ج-1 س4
29- رائد گيار عقيل ابراهيم ادهم ج گ ج-1 س4
30- رائد كامل فوزى وسمى ص ر ه ف ق ح ن
31- رائد احمد علاوى احمد امر ف 2 لمش أ-46
32- رائد لگيف مجيد محمد امر ك د ب بن الهيپم
33- رائد محمد خلف حرج ف مغ فق-4
34- رائد محسن كرجى رجا صاڵح امر ك د ب -51
35- نقيب (ق خ) ابا بكر عبداللە اسماعيل ف1 ل ق خ -66
36- نقيب الگيار اياد عەبدالرزاق عەبدالگيف ج گ ج-1س-30
37- نقيب (ق خ) عبدالحميد سلێَمان عبداڵَلە ف 3 ل ق خ-65
38- نقيب حسين حمودى عبد ك مدرعات صلاحدين
39- ملازم اول گيار عبدالكريم جدعان على ج گ ج -1س-41
40- ملازم اول گيار احمد ابراهيم احمد ج گ ج -1س-2
41- ملازم اول گيار شجاع ياس رومى ج گ ج -1س-2
42- ملازم اول عماد سعيد محمد ف 1 مغ فق-4

43- ملازم علی عبدالحسین عگیە ك م م -10
44- ملازم عادل عزیز جاسم بگ خ-982
45- ملازم گیار مخلف سلیمان خلف ج گ ج -1 س- 30
46- مستەشار ئیبراهیم عەلی حاج عەلۆ فەوج 20
47- مستەشار مەدحەت تۆفیق مەنصور فەوج 47
48- مستەشار موعتەصەم عەبدالكەریم حەسەن فەوج 64
49- مستەشار رەفعەت محەمەد عەلی فەوج 25
50- مستەشار رەشید حەمەئەمین عەزیز فەوج 78
51- مستەشار هەڵگورد عەبدالكەریم كەسنەزانی فەوج 83
52- مستەشار محەمەد تاهیر زیناوە فەوج 107
53- مستەشار تەحسین شاوەیس سەعید فەوج 172
54- مستەشار تەیب شێخ محەمەد بەرزنجی فەوج 203
55- مستەشار محەمەد سەلیم قادر عوسمان فەوج 17
56- مستەشار مامند حمد مولود فەوج 51
57- مستەشار زیوك تاهیر سەعید فەوج 58
58- مستەشار سوعاد فەیزوڵا فەوج 60
59- مستەشار تاهیر عەلی عەبدالڕەحمان فەوج99
60- مستەشار خەلیل عەبدوڵا ئیبراهیم فەوج 109
61- مستەشار حەمە رەشید عەبدالڕەحمان فەوج 200
62- مستەشار رەزا تەها محێدین فەوج 211
63- عەدنان عەبدوڵا نەجم فەوج 212
64- ن چ براد جوی هاشم اسماعیل احمد ج گ ج-1س-4
65- ن ع خالید جبار مەحمود فص ح قائد ق ح ن
66- ج اول مپنی علی محمود فص ح قائد ق ح ن
67- جاش شەعبان محەمەد تەها فەوج 20
68- جاش محمد علی البداوی فەوج 20
69- جاش عەبدوڵا زكری فەوج 20
70- جاش هارون تقی فەوج 47
71- جاش عادل حەسەن ئەمین فەوج 47
72- جاش سنكور عەزیز قادر فەوج 64
73- جاش رەحیم محەمەد ئەمین فەوج 64
74- جاش فاتیح عەزیز حەسەن فەوج 25
75- جاش فرعۆ رەشید حەمەئەمین فەوج 78
76- جاش حەمە صاڵح شەریف فەوج 83
77- جاش حاجی رەشید حەمە فەوج 107
78- جاش هادی شاوەیس سەعید فەوج 172
79- جاش محمد گوڵ رەشید محەمەد فەوج 172

80- جاش سیروان ئیبراهیم محەمەد فەوج 203
81- جاش عەبدوڵا عەلی نادر فەوج 203
82- جاش عەبدالکەریم محەمەد سەلیم قادر فەوج 17
83- جاش ڕەشید مەحمود یاسین فەوج 17
84- جاش عەبدالڕەحیم سەلیم عەبدالقادر فەوج 17
85- جاش عزەت محەمەد صاڵح تۆفیق فەوج 17
86- جاش ئازاد حەسەن ئەحمەد فەوج 51
87- جاش سەعید دیوالی سەعید الدرزکی فەوج 58
88- جاش مەهدی حوسەن سەعید فەوج 58
89- جاش عبدالامیر غەفور وەلی فەوج 60
90- جاش ئەنوەر محەمەد سەعید فەوج 60
91- جاش حەمید ڕەشید فەوج 60
92- جاش سیود ئەحمەد خورشید فەوج 60
93- جاش السید فازڵ جابر حەسەن فەوج 99
94- جاش ڕەشید عەبدوڵا ئیبراهیم فەوج 109
95- جاش عەلی ڕەحیم حەمە خان فەوج 200
96- جاش دارا حەمە ڕەشید عەبدالڕەحمان فەوج 200
97- جاش سالار ئەحمەد خان فەوج 211
98- جاش کازم فائیق ئەمین فەوج 211
99- جاش صەڵاح محەمەد غەریب فەوج 212
100- جاشی کوژراو عەبدالڕەحمان عیسا عەزیز فەوج 47
101- جاشی کوژراو جەلال کەریم صاڵح فەوج 47
102- جاشی کوژراو کەماڵ سلێمان جمعە فەوج 47
103- جاشی کوژراو محەمەد ڕەشید فەوج 47
104- جاشی کوژراو جبار عباس منصور فەوج 47
105- جاش وەهاب ئەحمەد محەمەد فەوج 211
106- "هاووڵاتی سڤیل" عەبدالکەریم ئەحمەد عەلی فەوج 172
(تاکە کەسی سڤیلە لە پرۆسەی ئەنفالی 3 و یەك و دوو چواریش نیشانەی ئازایەتی لە پرۆسەی ئەنفال وەربگرێت).

هەروەها بە بڕیاری کۆماری ژمارە 810 لە ڕێکەوتی 1988-8-9 بە واژۆی صەدام حوسێن, نیشانەی ئازایەتی بەخشرا بە 3 لە فەرماندەکانی سوپای عێراقی بەهۆی سەرکردایەتیکردنیان لە پرۆسەی ئەنفالی 3 کە ئەوانیش بریتین لە (لیوا روکن رمزی محمود عبداللە قائد فرقە 33, عمید الركن (ق خ) بارق عبداللە حاج حنتە قائد قوات حمایە النفگ, لیوا رکن (ق خ) سعد شمس الدین خالص قائد ق جح د و -1 وکالە.

هەروەها ملازم اول امن محمد عباللە ناصر لە بەڕێوەبەرایەتی ئەمنی

سلێمانى لە رێكەوتى 1988-10-20 رێزى لێگيرا, بەپێى نووسراوى بەڕێو□ بەرايەتى ئەمنى سلێمانى لە رێكەوتى 1988-11-28 ژمارە 966 كارگێڕى, بەهۆى بەشدارى ديارى لە پرۆسەى ئەنفالى سێدا" پێى دەچێت هەمـان ئەو ملازم محەمەدە بێـت زۆر نـاوى دێتە پێشەوە لە پرۆسـەى ئەنفال لە ئەمنى سلێمانى).

هەروەها بە پێى بڕيارى كۆمارى ژمارە 1014 لە رێكەوتى 1988-10-3 بە واژۆى صەدام حوسێن , ئەمانەى خوارەوە نيشانەى ئازايەتيان پێ بەخشراوە, بەهۆى بەشدارى دياريان لە پرۆسەى ئەنفالى سێ دا:

1- عەقيد الركن سامى محمد عيسى امر لمش 444
2- العميد فتاح كەريم فەتاح جاف مستەشارى فەوجى 35
3- العقيد الركن فوئاد ئيبراهيم محەمەد ف 18 الى لمع 70
4- العقيد الگيار حميد كاگع السعد مستشار گ ح ف 7
5- المقدم الگيار حامد عگيە خوين
6- المقدم خميس حسن جاسم ف2 ل 444
7- المقدم محمد كاڤم حسن الدراجى ف م 1 فق 1 خ
8- الرائد باسل تركى عبداللە ف1 لمش 1 خ
9- الرائد منژر ابراهيم ياسين ف مغ 1 فق 1 خ
10- الملازم الاول محمد عبالزهرە على ف 1 لمش 444
11- الملازم الاول عدنان سلمان مصلح ف 1 مخ ف 1 خ
12- الملازم الاول الامن احمد عبداڵلە ناصر امن محافڤە السليمانيە
13- الملازم الاول سعيد حميد خچير ف 18 لمغ 70
14- الملازم الاول احمد مصگفى شريف ك د ب الكرامە
15- الملازم كريم جاسم شريف ف مغ 1 فق 2 خ
16- الملازم شهاب عزيز حمزە ف مغ 1 فق 2 خ
17- مستەشار ئيبراهيم نەسرەدين عەزيز بەرزنجى
18- مستەشار محەمەد عيسا پيروەيس عيسا جاف
19- مستەشار كسرا محەمەد سەعيد جاف
20- مستەشار محەمەد سەعيد احمد محەمەد هارۆنى
21- جێگيرى مستەشار عەتا عيسا پيروەيس عيسا جاف
22- جيگيرى مستەشار عەلى ئەحمەد محەمەد هارۆنى
23- جاش صەباح عەبدالڕەحمان فتاح جاف

هەروەها بە پێى بڕيارى كۆمارى ژمارە 1002 لە رێكەوتى 1988-9-27 بە واژۆى صەدام حوسێن نيشانەى ئازايەتى بەهۆى بەشداريكردنيان لە پرۆسەى ئەنفالى 3 بەخشرا بەم 28 كەسەى لە خوارەوە ناويان هاتووە:

1- نەقيب عبد عواد حمدان
2- ملازم مزحام بديوى محمد
3- ر ع سعد فريد حوسێن

4- العريف جبار جياد حمزە
5- العريف عباس موسى حسين
6- ن ع رسن خيبر عبود
7- ج م صلاح عبتالحسين على
8- ج م مسلم حسين على
9- ج م منعم جواد جاسم
10- ج م هاشم جاسم محمد
11- ج م سامى احمد حسن
12- ج م عبداڵلە رسن داود
13- ج م حسن خليفە درويش
14- ج م هادى عبداڵلە محمد
15- ج م حسن هادى رجب
16- ج م عبدالحميد عباس جاسم
17- ج م عدنان عبالحسين
18- جاش على خزعل جبار
19- جاش كريم احمد فتاح
20- جاش خليل محمد ياوس
21- جاش شێرزاد حەمە صاڵح حەم□ ئەمين
22- جاش ئەسعەد عەلى حەمە ئەمين
23- جاش صاڵح فتاح كاكە ئەحمەد
24- جاش محەمەد عەلى محمد تاڵب
25- جاش محمد رەئوف سەعيد
26- جاش محەمەد عەزيز محەمەدد
27- جاش صفر اسد ابراهيم الجاف
28- جاش خەليل حەميد عەبدوڵا

هەروەها لە رێكەوتى 3-10-1988 بە فەرمانى 1013 بە واژۆى صەدام حوسێن نيشانەى ئازايەتى بەخشراوە بە العميد الركن عبدالالە حامد العناز قائيد فق مش21 بەهۆى رۆڵى لە پرۆسەى ئەنفالى 3دا.

ئەوەى جيايە لە پرۆسەى رێزلێنان لە ئەنفالى سێ, لە پرۆسەكانى ئەنفالى يەك و دوو ئەوەيە, لەم پرۆسەيە كەسێكى سقيل و دوو ئەفسەرى ئەمن رێزلێنانيان بۆ كراوە, هەرچەندە ئەم ليستانەى من ب□ناويان دەكەمەوە, تەنها ئەوانەن من دەستم پێيان گەيشتووە, دەشێت ليستى ديكەش هەبن.

دابەشکارییەکی زاراوەی مۆرفیم و جۆرەکانی لە زمانی کوردیدا.. عومەر ئەحمەد عەزیز

زمانی کوردی لە بواری زاراوەسازیی زمانەوانیدا، تا ڕادەیەک کاریتێداکراوە، بەڵام تا ئێستاش تێکەڵیی و بگرە ناڕونی لە بەکارهێنان و ناسینەوەی هەندێک زاراوەدا هەیە، ئەوەی جێگەی سەرنجە ئەم تێکەڵییە تەنانەت لای زمانەوانەکانیشدا هەیە، یەکێک لە هۆکارەکانی فرە زاراوەییە، بە یەک زاراوەی زمانەوانی، ئەمە دو، بە سێ زاراوەی کوردیمان داناوە، کە بەداخەوە هۆکاری ناوچەگەرێتی و ئایدۆلۆژی تێکەڵبووە، کە من نامەوێ لێی وردبمەوە، ئەمەش بەشێکە لە کێی سیستەمی کوردبوون، کە دژە بە کاری دەزگایی و پابەندێتی بە ناوەندەکەوە بە پاراستنی زمانەکە لەم تێکەڵییە و سەرلێشێواوییە، بەهەرحاڵ وتاری ئەمجارەمان لەسەر چەند زاراوەیەکە لە بواری مۆرفۆلۆجیدا، کە ڕەنگە بە هەندێک کەس، زۆر ڕوون بن و بە هەندێکی تر و خۆشم تۆزێک تێکەڵیی هەبێت لە بەکارهێنانیدا.

لە مۆرفۆلۆجیدا، مۆرفیمەکان دابەشدەبنە سەر مۆرفیمی بەند/Bound و مۆرفیمی ئازاد/سەربەست/Free
مۆرفیمە بەندەکان دوو جۆرن ئەوانەی، کە ڕێزمانین/Inflectional، کە زاراوەی شکێنەرەوەمان لەلایەن(د. محەمەد مەحوی) بەکارهێنراوە و تا ڕادەیەک بەکاردەهێنرێت، مۆرفیمی ڕێزمانی یان شکێنەرەوە گشتییە و دەچنە سەر ناو، ئاوەڵناو، کردار، بەڵام ئەوانەی تەنها دەچنەسەر کردار وەکو ئەسپێکت، مود، بەردەوامی…تاد پێیان دەوترێت/ Conjugation، کە دیسانەوە(د. محەمەد مەحوی) زاراوەی چەمێنەرەوەی بەرانبەر بەکارهێناوە، جۆرەکەی تری مۆرفیمی بەند، وشەداڕێژە/ Derivation کە هەڵگوێزەریشی پێدەوترێت، ئەمە بەشێوەیەکی گشتی، بەڵام بەرانبەر ئەو مۆرفیمە بەندانە،چەند زاراوەیەکمان هەیە وەکو:
لاگر و گیرەک، کە هەردوکیان بەرانبەر بە /Affix ی ئینگلیزی دەوەستن، هەر دوو جۆری شکێنەرەوە و هەڵگوێزەر دەگرێتەوە، بەڵام بەپێی شوێنی هاتنیان ئەم مۆرفیمە بەندانە، بە تایبەت

هەڵگوێزەرەکان ناویان هەیە، لە زمانی ئینگلیزیدا ئەم سێ جۆرەمان هەیە:

Prefix/پێشگر

Suffix/پاشگر

Infix/ناوگر

تا ئێستاش کێشەیەکی وامان نییە، زۆرینە ڕێککەوتوون لەسەر ئەم زاراوانە، بەڵام مۆرفیمان هەیە، لەکاتێکدا بەکاردێن، کە دەربڕین ئاسان بکەن وەکو:

دەرنەبڕدرا/د/ (دەربڕین) ، چاوگە و کە دەکرێتە بکەرنادیار، دەبێت ڕەگ وەربگیرێت، کاتێک ڕەگەکە کۆتایی بە/ە/ دێت و مۆرفیمی بکەر نادیاریش /ر/ ئەم دو مۆرفیمە لەبەر ئەوەی فۆنیمیشن، لەڕوی فۆنەتیکەوە، شوێنی دروستبون و شێوازی گۆکردنیان یەکە، بۆ دەربڕین قورسە، لەوەدا ئەو/د/ دروست دەبێت بۆ ئاسانی دەربڕینەکە. ئەمە بۆ هاتوینەتەوە، کردومانەتەوە، خواردرا…تاد یش، هەر ڕاستە.

باشە بەم مۆرفیمانە بڵێین چی: ئەمانە لەڕوی مۆرفۆلۆژیەوە هەڵگری ئەرک نین بۆیە هەڵەشە بڵێین مۆرفیمن، لە زمانی ئینگلیزیدا پێیان دەوترێت epenthetic/کە لە زمانی کوردیدا ناوبە بەکارهاتووە، بەڵام وەکو جۆرێکی مۆرفیم لێکدراوەتەوە.

جۆرێکی تری مۆرفیممان هەیە، کە وشەداڕێژە/ هەڵگوێزەرە، وشەی نوێ دروستدەکات، شوێنەکەی لە نێوان دو مۆرفیمی ئازادە وەکو:

هەلکەوڕەن/و/ شانبەشان/بە/ ، ئایا بەمانە دەوترێت چی؟

ئەوەی هەیە تا ئێستا پێیان دەوترێت ناوبەند، کە لە ئینگلیزیدا، زۆر بەکەمی هەیە. یان نییە و پێی دەوترێت interfix/، جۆرێکی تر لە مۆرفیمە وشەداڕێژەکان، هەن، کە وشەی لێکدراو دروستدەکەن و بەهەمان شێوەی ناوبەندەکان دەکەونە نێوان هەردو بەشی وشە لێکدراوەکە، ئەمانە هەر Interfix ن، واتا وشەهەڵگوێزەرن، لە کوردیدا پێیان دەوترێت، مۆرفێمی بەستەنەر، کە وشەی لێکدراوی بەستراو دروستدەکەن، ئەم زاراوەیە، د. محەمەد مەعروف بەکاریهێناوە، وەکو /و/ لە. تەپاوتل، یاڕەویاڕ، گەنموجۆ، شلەوبرنج، تەپوتۆز، بەڵام لەبەرئەوەی ئەمانەش هەر ئەرکیان داڕشتنی وشەی نوێیە، باشترە، مۆرفیمی بەستەنەر بەکار نەهێنرێت.

هەروەها ئەگەر مۆرفیمەکە ئەرکی بەستنەوەی دو فرێز، دو پارچە/cluse ، یان ڕستە بوو، دو جۆرن ئەوانیش مۆرفیمی (لێکدەر و مۆرفیمی گەیەنەر)ن، کە بەرانبەر بە / Coordinating Conjunctions و Subordinating Conjunctions دەوەستن،

زاراوەیەکی ترمان هەیە، کە ئەویش مۆرفیمی نێوانگرە، کە بەڕای

ئەمە هەر، ناوبەندەکەیە، ئەگەریش مەبەست لێی ناوبە بێت، ئەوا دەبێت یەکێکیان بەکاربهێنین، هەر لەبارەی مۆرفیمی بەندەوە، جۆرێکی ترمان هەیە، کە پێیان دەوترێت نوسەک/ Clitic، ئەم مۆرفیمانە لە زمانی ئینگلیزیدا بۆ خاوەندارییەتی بەکاردەهێنرێن و زۆرجار بەهۆی ئەو کۆما بچوکە دەناسرێتەوە، کە پێی دەوترێت ئەپۆسترۆفی، ئەمانە ئەرکیان دەربڕینی خاوەندارێتی و گەیاندنی دو وشەیە بەیەکتر، بەڵام هەر وەکو دو وشەیە سەربەخۆ دەمێننەوە، وەکو:

John’s book

She’s happy”

n’t. not

“doesn’t,” “can’t,” “won’t”

‘ll (will

“I’ll go,” “they’ll come”

‘m, ‘re, ‘ve (am, are, have

“I’m tired”

“We’re ready”

”“I’ve finished

لە زمانی کوردیدا، جێناوی لکاوی کۆمەڵەی(م-مان) بەم ئەرکە هەڵدەستن، بۆیە زۆرجار پێیان دەوترێت جێناوی خاوەندارێتی، بۆیە زمانەوانەکان بەم کۆمەڵەیە ئەڵێن نوسەک:

باوکم، خانوەکەمان…تاد.

کە ئەگەر پڕاوپڕ بەرانبەر بە جیاکارییەکەی زمانی ئینگلیزیش نەوەستێت، لانی کەم لەگەڵ خاڵی یەکەمدا دەگونجێت کە دەربڕینی خاوەندارییە.

دو جۆری تری مۆرفیم هەیە، کە ئەوانیش مۆرفیمی سفر/Zero و مۆرفیمی بۆش، بەتاڵ/Empty morpheme ، یەکەمیان دەرناکەوێت بەڵام ئەرکەکەی هەستیپێدەکرێت، دووەمیان واتە مۆرفیمی بۆش دەردەکەوێت، بەڵام هیچ ئەرکێکی نییە و دەکرێت لاببرێت، هەرچەند ئەمەش دژ بە بیرۆکەی مۆرفیمە، کە مۆرفیم بە بچوکترین، دانەی زمانی ناودەبات، خاوەن ئەرک و واتایە وەکو:

ئەو هات. (مۆرفیمی بەندی ڕێزمانی ڕێککەوتنی کەسی سێیەمی تاک دەرناکەوتووە، بەڵام هەست بەبوونی دەکرێت).

لە شێوەزاری سلێمانیدا دەوترێت : هاتنەوە/ هاتمەوانە/وانە/ هیچ ئەرکێکی نییە.

لە مۆرفیمە ئازادەکان دا چەند زاراوەیەکی ترمان هەیە لەوانە:

Base/ بناغە
root/ڕەگ
steam/قەد
ڕەگ، بریتییە لەو مۆرفیمەی، کە هەڵگری واتای سەرەکییە، بە بێ هیچ مۆرفیمێکی بەند، وەکو زمان، شاخ، ئاو ...تاد
قەد، دوای لابردنی هەموو مۆرفیمە شکێنەرەوەکان دەمێنێتەوە وەکو :
کوڕەکە: کوڕ
بناغە، بریتییە لە ڕەگ و مۆرفیمی هەڵگوێزەر، کە دەبێتە بنەما و بناغە بۆ وشەی نوێ:
(ئاشەوان)بناغەیە بۆ (ئاشەوانی)
کەواتە ئێستا ئەمە ئەم زاراوانەمان هەیە:

لاگر، گیرەکی/Affix
ئازاد، سەربەست/Free
بەند/Bound
پێشگر/prefix
پاشگر/suffixie
ناوگر/infix
ناوبەند/interfix
ناوبڕ/epenthetic
شکێنەرەوە/inflection
چەمێنەرەوە/conjugation
نوسەکی/Clitic
سفر/Zero
بۆش، بەتاڵ/Empty
بناغە/Base
ڕەگ/Root
قەد/Steam
لێکدەر/Coordinating
گەیەنەر/Subordinating

پ. ی. د. عومەر ئەحمەد عەزیز
زانکۆی گەرمیان/ کۆلێجی پەروەردە
بەشی کوردی

هەڵبژاردن لەنێوان بایکۆت وبەشداریدا و چەند سەرنجێک!.. تاهیر عیسا

هەڵبژاردن بۆ خولی شەشەمی پەرلەمانی عێراق لە یانزەی نۆڤەمبەر، واتە سێ ڕۆژ لەمەوبەر بەڕێوەچوو.
هەرچەندە هەڵبژاردن کراو بۆ خولی داهاتوو کەمێکێک لایەن وەک دەورانی ڕابردوو، شەرعیەتی حوکمڕانیان لەم ڕێگایەوە پێدرایەوە.
من لێرەدا نامەوێت قسە لەسەر دەوری پەرلەمان و کاریگەریی پەرلەمان لەسەر ژیان و گوزەران وداهاتوی خەڵکی کرێکارو زەحمەتکێش و ژنان وپیاوانی ئازادیخوازو یەکسانیخواز بکەم، چونکە بە تەجروبە ئەم بابەتە بۆ زۆرینەی خەڵک ڕوونبۆتەوە کە پەرلەمان لەعێراق وکوردستاندا، تەنیا سیناریۆی بۆرژازییە بۆ ڕازاندنەوەی ئەوەی پێی دەوترێت دیموکڕاسی و پلۆرالیزم، لەو ڕێگایەشەوە توانیویانە بازاڕی دزی وفزی وتاڵانی لەژێر پەردەی دیموکڕاسی وفرەڕەنگیدا بشارنەوەو خەڵکی کرێکارو زەحمەتکێش ئومێدەکی بۆ ئاوە وگەڕێ لەم ڕێگایەوە و لەڕێگای ئەوانەشەوە کە هەر دەورانێ بە ناوی نوێنەرایەتی خەڵکەوە دەڕۆنە ناو ئەم بازاڕە پیسخەریەوە، نەماوە، هەربۆیەش ڕێژەی بایکۆت و دەنگی سوتاو زۆرینەی ناو ئەم بازاڕەبووە لەم چەند هەڵبژاردنانەی دەیەو نیوەکی ڕابردووی عێراق وکوردستاندا.
ئەوەی من گەرەکمە لێرەدا شتێک بڵێم پەیوەستە بەبابەت و جەدەلی بەشداری و بایکۆتی کۆمۆنیستەکان لەم خولەدا.
هەرچەندە ئەم جارەش دەنگ دراو تەقەی بڕا، بەڵام پرسەکە لەداهاتوشدا هەر بەمجۆرە بەردەوام دەبێت، بۆیە قسەکردنیش لەسەر ئەم بابەتە هەر بەزیندویی خۆی ماوەتەوەو دەمێنێتەوە.
بەڕای من بەشداری کردن و نەکردن، بۆهەر هێزێکی سیاسیی یان هەر کەس ولایەنێک لە هەر هەڵبژاردنێکی عێراق و کوردستاندا، سەنگی مەحەک نییە بۆ دروستی ونادروستی و هەڵەو ناهەڵەیی، یان بۆ کۆمەڵایەتی بوون و حاشیەبوونی ئەو هێزە یان ئەو کەس ولایەنە، بەڵکو، هەر لایەنەو هێزە لەڕوانگای دنیابینینی و بەرژەوەندییە سیاسیی و ئابووری وکۆمەڵایەتییەکانی خۆیەوە، دەتوانێت هەڵسەنگاندن

لەسەر بەشداری یان بایکۆت بکات.
بۆ هەر کرێکارێک یان زەحمەتکێشێک، بەشداریکردن لەهەڵبژاردنەکاندا، دەبێت پەیوەست بێت بە بە بەرژەوەندییە مادی و حقوقی و یاسایی و سیاسییەکانی ئەم چینەوە، کە نەیتوانی ئەمانە بە ئەم چینە دەستبەربکات، بۆ سەو دوو ڕێگای بایکۆت و سوتاندنی دەنگەکەی دەگرێتەبەر، ئایا هەر هێزێکی سیاسیی کە خۆی ئیدیعای پاراستن وبردنەپێشی خەبات لەپێناو بەدەستهێنانی مافەکانی دەکات، چپاساوێکی ڕەواو بەرحەقی هەیە، کە نەتوانێت ئاوەزانی خولیاو خەونەکانی بێت، جگە لەحاشیەیی و پێ لەهەوایی!؟
حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاری عێڕاق لە ساڵی دووهەزاردا بەیەک لیستی هاوبەش لەگەڵ یەکێتی نیشتمانی کوردستاندا، بەشداری لەهەڵبژاردنی یەکێتی مامۆستایانی کوردستاندا کردو دوای ئەوەش لەسەر مەبنای نەتیجەکانی ئەو هەڵبژاردنە کەلیستەکە زۆرترین دەنگی بەدەستهێنا، حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاری خۆشباوەڕکرد بەوەی لەهەڵبژاردنی شارەوانیەکاندا بەلیستی سەربەخۆ دابەزێت، کەبەداخەوە من خۆم یەکێک بووم لەچاوێرەکانی یەکێک لەبنکەکانی هەڵبژاردن لەقوتابخانەی بیتوێن لەڕانیەو مامۆستا حەوێز کە بەرپێرەربوو بە شارەوانی ڕانیە، وێڕای ئەوەی لەڕانیە کەسایەتی ناسراوی چەپ وکۆمۆنیست بوو، بەڵام دەنگەکانی لەپەنجەکانی دەست واوەتر نەچوون، لەسلێمانیش وەزع خراپتر بوو.
دوای ئەمە ببڕای بڕێ، حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاری عێڕاق کەوتە بایکۆتی هەر هەڵبژاردنێکی دوای ئەم دەورانە..هۆکارەکەی بێئیعتیباربوونی چەپ وکۆمۆنیزم و ئازایخوازیەک بوو، کەحیزب لەو دەورانەدا ئیدیعای نوێنەرایەتی بوونی دەکردو هەربۆیەش دواتر حیزب بایکۆتی بەڕێگایەکی موەتاحترو کەم ئیحڕاجتر دەبینی لەچاو بەشداریکردن لەپێگەیەکی کۆمەڵایەتی لاوازدا، ئەو سەردەمە پاساوێک بۆ بایکۆت جگە لەلاوازی پێگەی کۆمەڵایەتی حیزب هیچ بابەتێکی تر لەئارادانەبوو. لێدان لەحیزبیش لەچواردەی تەموزی هەمان ساڵدا، هۆکارەکەی ئەگەر هەمووشی نەبێت بەڵام یەکێکە لەو هۆکارانەی یەکێتی لەڕێگای ئەو هەڵبژاردنەوە هێزی کۆمەڵایەتی حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری عێڕاقی ناسی و لەو هێرشەشدا بۆ سەر حیزب و کوژرانی پێنج هاوڕێی کۆمۆنیست لە سلێمانی سڵی لەوە نەدەکردەوە تەفاعولێکی جەماوەری لەبەرامبەریدا سەرهەڵبدات وبەئاسانی دەستی چووە لێدان لە حزب و بەیاساغکردنی هەڵسوڕانی سیاسییان.
ئەگەر لەم دەورانەی ئێستاشدا، هەر کەس ولایەنێک پێی وابێت، فەزا کراوەیەو هەڵسوڕانی سیاسیی کۆمۆنیستەکان لەمپەری لەبەردەمدا نییە، بەبڕوای من کەوتۆتە هەڵەوە، سەرباری ئەوەی هەڵسوڕانی

سیاسیی کۆمۆنیستەکان لەهیچ دەورانێکی مێژوویدا سڵی لەوە نەکردۆتەوە جیهانبینی خۆی ڕووبەکۆمەڵگا بەیان نەکات، لەخراپترین دەورانی خەفەقان و سەرکوتیشدا، کۆمۆنیستەکان هەمیشە شەبەحێک بوون لەک□م□□گادا بەسەر سەری بۆرژوازی ودەسەڵاتەکەیدا هەربۆیەش کاریگەری ئەو شەبەحە لەڕێگای خەون وخولیای کرێکاران زەحمەتکێشان و بێبەشان و خواست وداواکاریەکانیاندا بەسەر سەری بۆرژوازیدا ڕەنگی داوەتەوە.

بزوتنەی ناڕەزایەتی یەکی تشرینی یەکەمی ١٩١٩، کە خەریک بوو دژی بەرژەوەندیەکانی هەیمەنەی دەسەڵاتی ئاخوندەکانی ئێران و میلیشیا شیعەکانی دەسەڵات دەوەستایەوە، کیفایەتە بۆ ئەوەی بتوانین لەوە تێبگەین کە لەعێڕاقدا کەمترین دەرفەتی ئازادی وهەڵسوڕانی سیاسیی هەیە، ڕوبەڕوی وەحشیانەترین شێوەی سەرکوت بووەوە، هە□ بەڕەقەم لەو بزوتنەوە ناڕەزایەتیەدا جەماوەریەدا ٧٤٠ خۆپیشاندەرکوژران، زیاتر لە حەقدە هەزار کەس بریندارکران کە لەناویاندا سێ هەزار کەس کەهەر بەقسە ئاسانە بوترێت، بەڵام پەککەوتەو شەل و کوێرو بێ قاچ بوون و کەوتونەتە سەر جێگاو کراونەتە خاوەن پێداویستی تایبەت!؟

ئەمڕۆ ئەوەی کەلێرەو لەوێدا بەیاننامەیەک دەخوێندرێتەوەو چوار کەس لەشوێنێک گرد دەبنەوەو لێدوانێکی ڕۆژنامەوانی د□رد□ت مانای ئەوە ناگەیەنێت فەزای سیاسی ئاوەڵەیە، بەڵکو بۆرژوازی دەسەڵاتداریش و میلیشیاکانیان دەتوانن لەوە تێبگەن، کە لەکوێدا ئەوان ڕوبەڕوی مەترسی و بەرژە،ەندیەکانیان دەکەوێتە مەترسیەوە، بۆیە ئەگەر پێتان وایە، لەوڕێگایەوە دەتوانن ئومێدێک بۆ ئاڵ وگۆڕ بەدەست بهێنن و فەزای سیاسیی و یاسایی کراوەیە خەیاڵ پڵاویێە، هەرکاتێک تۆ لەو ڕێگایەوە بگەیتە ئەو ئاستە کە خەریکە ئومێدێک بۆ ئاڵ وگۆڕ بەدەستدەهێنی، لە کون فەیەکونێکدا وەک یاری مارو قادرمە دەتهێنەوە خاڵی سفرو نائومێدی و دڕدۆنگی و ڕەشبینیش دەبێتە مۆتەکەی سەر سەری بزوتنەوەکە، هەروەک بروتنەوەی تشرین دوچاری هات و ئێستا باسێک لەو بزوتنەوەیە لەڕوی ڕێکخراوەییەوە نەماوە، ئەمەش هۆکارەکەی، ئەگەر لەلایەک سەرکوتکاری دەسەڵاتی شیعەگەرای عێڕاق بووبێت لەلاکەی تریەوە پەیوەستە بەوەی نەیتوانیوە لە شوێنی ژیان کارو گەڕەکدا خۆی ڕێکخراو بکات.

کۆمۆنیستەکان، بەپێی مەنتق پێویست بوو نفوزی کۆمەڵایەتیان لە شوێنی کارو ژیانی کرێکاران وبێبەشان وزەحمەتکێشانی کۆمەڵگادا بێت و چالاکی سیاسیان لەوێدا ڕەنگبداتەوە.

بەڵام بەپێجەوانەوە بزوتنەوە سیاسیە بۆرژوازی وکۆنەپەرەستەکانی دیکە لەناو چینەکەدا ڕیشەی بەرین وبەربڵاویان داکوتاوە، کەوەک هێزێکی ماتریاڵی گرنگ لەزۆر دۆخ وهەل و مەرجی جیاوازدا، دەتوانن

کەڵکی لێوەرگرن، کەتۆی کۆمۆنیست لەوێدا بونت نەبێت، بتەوێت ونەتەوێت تۆ لەحاشیەدای، هەر جۆرە ئیدی□دعایەکت بۆ لەمەیداندابوونت بەدەر لەم پێگەیە، نیشانەی ئەوەیە کە تۆ لەو ڕێگایەوە مۆری ناکامی خۆت لەخۆت وبزوتنەوەکەت داوەو لەحاشیەدای.

ئەگەر لەم دەورانءشدا ڕەوتە کۆنەپەرستە شیعیەکان وەک نمونە وەربگرین، سەدر وەک بایکۆت لەگەڵ ڕەوتە بەشداربووەکانی دیکەی وەک لیستی حقوقی سەربەحیزبوڵاو لیستی سادیقون و خەدەمات وبەدرو ئەوانی تری ناو حەشدی شەعبی ، تۆزقاێک لەڕووی چینایەتیەوە لەیەکتر جیاناکاتەوە، نەسەدر لەڕوانگەی کرێکارێکی عەڕەبزمانی ناسنامەشیعەمەزهەبی وشیارەوە نوێنەرایەتی ئەو دەکات، نەئەوانی دیکەش وەک بەشدار ناتوانن نوێنەرایەتی ئەو بکەن.
بەڵام هەریەک لەم ڕەوتانە بەهەردوو بارەکەی بەشداری وبایکۆتدا دەتوانن کاریگەری لەسەر هەڵخڕاندن و جوڵاندنی هەست ونەستی دەنگدەرانێک بکەن کەئەم ڕەوتانە توانیویانە لەچوارچێوە کۆمەڵایەتیەکەیاندا بوونێکی بەرفراوانیان هەبێت و خەڵکیان خستۆتە ژێر کاریگەری ئایدیاو ئایدۆلۆجیاو جیهانبینیەکانی خۆیانەوەو لەم سیراع وململانێ سیاسیی وئابووری وپاسایی و کۆمەڵایەتیانەدا بەقازانجی خۆیان بەهرەبەرداری هێزە ماتریالیەکەی بکەن.
بۆ هێزەسیاسیی وکۆمەڵایەتیەکانی تریش بابەتەکە هەر بەمجۆرەیە، بەتایبەت کۆمۆنیستەکان!؟
ئەگەر هەر لایەنێکی سیاسیی چەپ وکۆمۆنیست. هەڵبژاردن وەک کەناڵێک بۆ خۆناساندن و گەیاندنی تێڕوانین و دیدگاو نەخشەڕێگاسیاسی□ ئابووریەکەی وەک تاکتیکێکی کاراو گونجاو دەبینێت، بەهەمان ئەندازءش دەتوانێت بایکۆت وەک کەناڵێکی کاراو زەمینەیەکی کارساز بۆ گەیاندنی جیهانبینی و دیدگاسیاسی ونەخشەڕێگاکەی بەکاربهێنێت!؟
لەهەردوو بارەکەدا دەوەستێتە سەر ئەوەی ئەو هێزە چەپ و کۆمۆنیستە چەندە ماتریالی ئینسانی بۆ گەیاندنی نەخشەڕێگاکەی ل□ بەردەستە!؟
ل□□ر□دا ئەو هێزەی ئیدیعا دەکات و دەڵێت ئێمە خۆمان ناشارینەوە تەنیا بەبەیاننامەو فەیس بووک ئیکتیفا ناکەین و ڕاستەوخۆ دەچینە شەڕەکەوە، لەهەمان کاتدا دەتوانێت بەهەمان نەفەسیشەوە لەدۆخی بایکۆتیشدا ڕاستەوخۆ بڕواتە شەڕەکەوەو لەوێدا هەم دەتوانێت نوێنەرایەتی هەموو ئەو ملیۆنان مر□قانە بکات کە لەدۆخی مەوجودی دەسەڵاتدارێتی بۆرژوازی ناڕازین و بایکۆت دەکەن لەنائومێدیدا، ڕێکیان بخات، کەنەتوانێت ئەمە بکات، ناشتوانێت لە ناو زەمینەکەی ترەوەو لەوێدا لەپاڵ گورگەبۆرەکاندا کەهەزارو یەک وەسیلەی کاراو کارسازیان لەبەردەستە و کەڵبەیان هەمیشە بۆ شەڕی ئەوانەی دەک□و□ن□

بەرامبەریان و مەترسی بەسەربەرژەوەندیەکانیان دروست دەکەن، لەخەنجەرتیژترەو وەک کاریلەیەکی بەئەزموون و بەتوانا ناتوانن بمەننەوەو بەرگەبگرن، دواجاریش هەیبەت و هەیمەنەی سەداو دەنگی ئازادیخوازی و یەکسانیخوازی لەو مەیدانەدا لەجیاتی ئومەد بەخشین نشست و ناڕەحەتی ونیگەرانی و ڕەشبینی دروست دەکات.

بەڵام ئەگەر هێزێکی سیاسی چەپ یان کۆمۆنیست ئیدیعای ئەوە دەکات، کە بەشداریکردن ڕێگایەکە بۆ ئەوەی لەو ڕێگایەوە بەدەسەڵاتداران بڵێی کە پەرلەمانەکەتان پوچ و بێکەڵکەو پەرلەمان ڕێگایەک نییە بۆ باشترکردنی ژیانی خەڵک لەو ڕێگایەوە دەورو نەقشیان بێ ئیعتیبار بکەی، وەک ئەوە وایە، لیژنەی چاودێری ته ندروستی شارێک کاتێک دەزانێت خواردنگەکانی ناو شار مەرجی تەندروستییان تێدا نییە، ئەگەر دەسەڵاتی ئەوەشی نەبێت یان گونجاو نەبێت هەموویان دابخات، لانی کەم لەجیاتی ئەوەی هەوڵبدات خەڵکی ڕو لەو خواردنگانە نەکەن و وشیاری تەندروستی لەبارەی جۆری خواردنەکان و شێوازی ئامادەکردنیان بە خەڵک ڕونکاتەوە کە زیا بەخشن بەتەندروستی و پێویستە خەڵک ڕویان تێنەکات وبایکۆت بکرێن، پێچەوانەی ئەوە لیژنەکە بڕوات خۆیان تێر بخۆن و بەخەڵکیش بڵێن خواردنگەکان مەرجی تەندروستییان تێدا نییە!؟

تاهیر عیسا

١٤/١١/٢٠٢٥

ڕەسەن و ناڕەسەن.. نەوزاد بەندی

ڕۆژانە گوێمان لە زاراوەی ڕەسەن و ناڕەسەن ئەبێ، لە مرۆڤەکاندا، لە ئاژەڵ و تەنانەت لە ڕووەکەکانیشدا ..

ئەووترە فەڵان کەس ناڕەسەنە، پارێزگاریی لە ئازایەتیی و وەفاداریی و سەرڕاستیی و نیشتمانپەروەریی باب و باپیرانی نەکرد .. یان فڵانە ئەسپ ناڕەسەنە ..فیسار دارگوێز ناڕەسەنە ..

لە ڕاستیدا ڕەسەن و ناڕەسەن دوو سیفەت نین، بەڵکو دوو سیفەتگەلن..

لە دنیادا دووجۆر بەها و دیاردە هەن، گۆڕاو و نەگۆڕاو.. دیاردە گۆڕاوەکان هەموو شتە ماددیەکانن، بۆ نموونە پێش سەد ساڵ، خانوو لە قوڕ دروست ئەکرا و بە دار سەری ئەگیرا و سەقفەکەیشی قوڕ بوو، بە باگردەن ئەپێسترایەوە بە ئەوەی فشەڵ نەبێ و درز نەبات و بارانی لێوە نەیەتە خوارەوە.. پاشان بوو بە خشت .. بەرد ..کۆنکرێت.. بلۆکی دژی سەرما و گەرما و دەنگ.. پلاستیک.. ئەلەمنیۆم و ئەسترێپۆڵ و کاشی و لامینات و جۆرەها کەرەستەی نوێی بیناسازیی هاتنە ئاراوە، ئەمە پێی دەووترێت پێشکەوتن و پێویستە لەسەرمان پابەند بین پێیانەوە و لێیان سودمەند بین.. بە هەمان شێوە عەرەبانە کە ئەسپ ڕای دەکێشا، بوو بە پاسکیل و ماتۆر سکیل و ئوتومبیلی سەرەتایی و فڕۆکە و شەمەندەفەر و میترۆ و ترامواییی و ئوتومبیلی ئەلەکتریکی پێشکەوتوو.. ووزە لە سوتاندنی دار و خەڵوزەوە، گۆڕا بە ووزەی گاز و نەوت و پێکهاتەکانی، پاشان سەلار سێڵ هاتە ئاراوە.. هەروەها پەیوەندی مرۆڤەکان لە هەرە و نامە لە ڕێی کۆتر و تەتەر و داهێنانی تەلەفۆنی تەلدار و پۆستی کاغەز و پۆستی ئەلیکترۆنیی و ئیمەیڵ و فاکس و تۆڕەکەمەڵایەتییەکان و تەلەفۆنی بێتەل واتا مۆبایل هەنگاوی خێرا و یەک لەدوای یەکی نا، ئەم شتانە جێی شانازیی میللەتان و مرۆڤایەتیین و هەمووان لەسەریان کۆکن و ژیانی مرۆڤەکانی ئاسان و خۆش کردووە ..

هەمان کات کۆمەڵێک بەها و دیاردە هەن، کە ناکرێ بیانگۆڕین، چونکە بە بەها و دیاردە جێگیرەکان دادەنرێن، وەکو وەفا و ئازایەتیی و ڕاستگۆیی و مەردایەتیی و خۆبەختکردن و بیروباوەڕ و نیشتمانپەروەریی و خۆنەویستیی و پاک و خاوێنیی و داوێن پاکیی و ڕەوشت و دەستگرۆیی هەژاران و بەزەیی و غیرەت و هەندێ بەها و دیاردەی تر کە جێگای شانازیی مرۆڤایەتین و ناکرێ دەسکاری بکرێن، چونکە قابیلی دەسکاریکردن نین، بۆ نموونە ڕاستگۆیی چۆن دەستکاریی دەکرێت لە کاتێکدا خۆی دیاردەیەکی جوان و بە کەم و کوڕییە .. یان وەفاداریی و داوێن پاکیی و خۆبەختکردن، ئەمانە هیچیان کەم نییە تاکو چاکسازییان تێدا بکرێ و پێش بخرێن.

ئەم بەها جێگیرانە ناکرێ گۆڕانکارییان تێدا بکرێ، کۆین و فرێشتنیان پێوە بکرێ، بکرێنە ئامێرێک بۆ هەڵخەڵەتاندن و بە لاڕێدا بردنی خەڵک ..

هەر بۆیە ناڕەسەن کەسێکە دەستکاریی بەها جێگیرەکانی مرۆڤایەتیی بکات و بە هەیەوە هەوڵی خۆسەپاندن و فریودانی ئەوانی تر بدات.

ئەووترێ داگیرکەران ناڕەسەنن، چونکە بە جۆرەها درووشمی درۆ و هەڵخەڵتێنەرەوە، میللەتانیان تەفرە داوە و دەستیان بەسەر ژیان و داهات و هیوا و مافەکانیاندا گرتووە..

کەسانی ناڕەسەن، بەردەوام بەها بەرزەکانیان تێدا ئەگۆڕێ، دەستپاکیی باب و باپیرانیان ئەکەن بە دزیی و گەندەڵیی و مافیاگەرێتیی. نیشتمانپەروەریی و خۆبەختکردنی باب و باپیرانیان تەک دەدەن و ئەیکەنە خۆفرۆشیی و جاشایەتیی و کاسەلێسیی و ئەڵقەلەگوێیی بە دوژمنانی میللەتەکەیان.. دەستپاکیی و وەفاداریی و دڵسۆزیی باب و باپیرانیان ئەگۆڕن بە گەندەڵیی و بێ متمانەیی و دوژمنایەتیی هاونیشتمانیان.. ئارامیی ئەگۆڕن بە ترس و نائومێدیی. هاوژیانیی و هاوسفرەیی ئەگۆڕن بە چینایەتیی و دووبەرەکیی و ..خۆیان و خێزان و بنەماڵەکانیان لە هاوزمانەکانیان جیادەکەنەوە، بە خۆیان بەهەشت و بە هاونیشتمانەکانیان دۆزەخ دروست ئەکەن .. ئاین و ڕەوشت و داب و نەریتی کۆمەڵگا ئەشێوێنن و .. ئەیکەنە بێ دینیی و بەدڕەوشتیی و لەشفرۆشیی و تەکدانی شیرازەی کۆمەڵایەتیی و خێزان ..بە ئەوەیش بەردەوام دڕەی شاخدار و هەڵخەڵەتاندن بەکاردێنن.

ناڕەسەنەکان ئەوانەن لە مرۆڤایەتیی باب و باپیر و میللەتەکانیان لادەدەن، لە پێناوی مانەوەیان لە پێگەیەکی بازرگانیی یان ئاینیی و سیاسیدا، واتا لای ئەوان پێگە جێگیرە بەڕام شەرەف و کەرامەت و پیاوەتیی گۆڕاوە و ئەبێ لە خزمەتی پێگەدا بن.. لە پێناوی کۆشک و فڕۆکەی تایبەت و ملیارەها دۆلاری دزراودا، کە شتگەلێکی ماددی و گۆڕاون، هەموو بەها جوانە میللیی و مرۆڤایەتییەکان ئەکەنە قوربانیی و تەک و پێکی دەدەن ..

ئیتر ئاین و ئەدەب و هونەر و جوانیی و پاکیی کۆتاییان دێت .. داهێنان و بەرهەمهێنان و ماف و ئەرک و پێشکەوتن، هەرەس دێنن.. ئاشتی کۆمەڵایەتیی و برایەتیی و هاوخەمیی و هاوژیانیی کۆتاییان دێت.

کێشەی هەرە گەورەی کۆمەڵگا داگیرکراوەکان ئەوەیە، لە ڕێی داگیرکەرە زەبەلاحەکانی دنیاوە، دەسەڵاتگەلێکی ناڕەسەن دەکەن بە فەرمانڕەوایان، پێگەی سیاسییان ئەژارەزن لە بەرامبەر دەستکاریکردنی هەموو بەها جوان و جێگیرەکانی کۆمەڵگا، کورسی دەسەڵاتەکانیان بە جێگیرئەکەن لە بەرامبەر دزینی هەموو داهاتە ستراتیجییەکانی نیشتمان، ئەوسا ئیتر ڕۆژ بە ڕۆژ ئەو کۆمەڵگایانە بە کاری ژیانکردنی مرۆڤی بەشەرەف نامێنن. کۆمەڵگایەکی نامۆ بە خۆی دێتە ئاراوە، تیایدا شتە گۆڕاوەکانی وەک پارە و پلە و پۆست پیرۆز و جێگیر و تاپۆ دەکرێن لەسەر چەند دەستە و تاقمێکی ناڕەسەن، لە هەمان کاتدا بەها بەرز و جێگیر و نەگۆڕەکانی کۆمەڵگا ئەگۆڕن و ئەشێوێنن .. ئەوانەیشی بەرگریی دەکەن، لە ڕێی زیندان و تیرۆر و ترس و ڕاوەدوونانەوە، ئەیانفەوتێنن .

ناڕەسەن بازاڕ و متمانە و خزمایەتیی و دراوسێیەتیی و غیرەت و بەرگریی و شۆڕش هەرەس پێدێنێ، ئەیانکا بە هەڵخەڵەتاندن و قۆڵبڕین و دوژمنایەتیی و بێ منەتیی و خۆپەرستیی و کۆیلایەتیی و سەرشۆڕیی و کۆڵدان و خ□ بەدەستەوەدان ..
دەزگـا و دامەزراوە ڕەسـەن میللیـیـی و گشتییەکـانی ووڵـات ئەپـوکێنێتەوە، لە بەرامبەردا دەزگـا و دامەزراوەی پریق□یـت و گیرفانبڕ و خوێنمژ بنیات دەنێت، واتا ڕۆژ بە ڕۆژ ووڵات لاواز و هەژار و نەخۆشتـر ئەبێ و ..خێزانـی ناڕەسـەنی فەرمـانڕەوایش، ملئەستووتر و دەوڵەمەندتر و بەهێزتر.
هەر بۆیە ئەنـدازیارێکی ژاپۆن بە ئەنـدازیارێکی □□ژه□□ـاتی ناوەڕاستی وتبـوو : ئێـوە خەڵکێکـی ڕەسـەنن لەگەڵ کەمینەیەکـی ناڕەسـەن، بە پێچەوانەی ئێمەوە کە زۆرینەیەکـی ناڕەسـەن و کەمینەیەکی ڕەسەنین، بەڵام ئیمە کەمینە ڕەسەنەکە فەرمانڕەوان و ئێـوە کەمینە ناڕەسـەنەکە بـوونەتە فەرمانڕەواتـان !!! ئەوەیـش شۆڕشێکی خوێناویی ئەوێت، چونکە ناڕەسەن کە دەسەڵاتی پەیدا کرد، لە ڕێـی ڕۆژنـامە و ڕاگەیانـدن و سـندوقی دەنگـدان ومـانگرتنەوە لاناچێت..وەک برینێک وایە، ئەبێ لە ڕەگەوە دەربهێنرێ ..
هەر بۆیە حاڵەتی ناڕەسەنایەتیی لە ئاستی تاکدا شتێکی نامۆ و ترسناک نییە، بەڵام کاتێ ناڕەسەن ئەبێتە فەرمانڕەوا، ئا لەوێدا ئیتر ترسناکیی و وێرانکاریی و وێرانبوونی داب و نەریت و یاسا و دەستوور دێنە ئاراوە.. وەک ئەوە وایه کەسێک شۆفێر نەبێ، ئاساییە بچێتە ناو ئۆتۆبوسێکەوە، بەڵام زۆر ترسناکە ئەگەر ببێتە شۆفێری ئۆتۆبوسەکە..
هەر کۆمەڵگـایەک ئ□م□□□ی لە دوێنێ خراپتـر بـوو، ئەوە بـزانە ناڕەسەنێک شیرازەی دەسەڵاتی ئەو کۆمەڵگایەی گرتۆتە دەست .. لە هەر کۆمەڵگایەکدا دیاردەی دزیی و ساختە و بێهیوایی و کۆچی بە ک□م□□□ی لاوان و زانایان سەری هەڵدا، ئەوا بزانن ئەو کۆمەڵگایه ناڕەسەنێک سواری ملی دەسەڵات بووە تێیدا..
لە هەر کۆمەڵگایەکدا مافی ک□م□□□انی خەڵک پێشێلکران و .. مافەکان تایبەت کران بە خێزان و بنەماڵە فەرمانڕەواکان.. نان و قوتی ک□م□□□انی خ□□ک ب□□ان و .. ملیارەها دۆلار و کۆشک و ژیانی سەروو شاهـانە تـایبەتکران بە دەسـتە و تـاقمی فەرمـانڕەوا.. لە هەر کۆمەڵگایەک ناڕەسەنیی و خوێڕێتیی و بەرەڵایی و لەشفرۆشیی و قومار و بێ ئیشیی و تاوانەکان زیادیان کرد، پارە کەوتە دەستی سوک و ڕیسواکانی کۆمەڵگا، کەچی زانا و دانا و مامۆستا و فەرمانبەرانی کۆمەڵگا برسی و هەژار کەوتن..لە هەر کۆمەڵگایەک ڕەوڕەوەی ئەدەب و هـونەر و زانسـت ڕاوەسـتێنرا، کۆڵـانی هەژارەکـان و کۆڵـانی

دەوڵەمەندەکانی تێدا دەرکەوت، ملیاردەری گەمژە و زانای بە موچەیی تێدا دەرکەوت، دیاردەی ڕاگەیاندنی ساختە و سێکس و خۆفرۆشیی و پاوانکردنی زەوی و ئاسمانەکانی تێدا سەری هەڵدا، بزانە ئەو کۆمەڵگایە لەلایەن چەند ناکەسێنەکەوە داگیر کراوە و دزراوە و بە لاڕێدا براوە ..
بەها بەرزە جەگیرەکانی قەڵاچۆ و شەوەنراون و .. لە جێیدا شتێ گەڕاو و هیچ و پوچەکان، جەگیر و پیرۆز کراون ..
هەر کۆمەڵگایەکیش ناکەسێن فەرمانڕەوای بوو، هیچ هەکارێکی دیموکراسیی نایهێنێتەوە سەر ڕێ، تەنها و تەنها لە ڕێی شۆڕشەوە ناکەسێنەکان دەردەپەڕێنرێن و .. شکە بە کۆمەڵگا ئەگەڕێنرێتەوە، ئەگینا هەتاکو زیاتر کات بڕوا، ناکەسێنایەتیی زیاتر ڕەگ دادەکوتێ و ..سوکایەتیی و شکاندنی میللەت زیاتر پەرە دەسێنێ و .. وای لێ دێت، ئەوەی ناکەسێن نەبێ ناتوانێ بژی لە مەملەکەتی ناکەسێنەکاندا ..

نەوزاد بەندی

ئیسلامی سیاسیی کورد و شانۆی (ژیانەوە).. هیوا محەمەد ئەمین

… بیهەنەرە پێش چاوی خۆت ؛ کاتێك کە چمکێك لە مێژو یان بەسەرهاتێك لە تەراژیدیای نیشتیمانەکەت و لاپەڕەیێك لە نەهامەتیی گەلە ماندو و ستەمدیدەکەت دەکرێت بە سیناریۆی شانۆیێك ، و شانۆکەش دواتر دەسپەردرێت بەدەستی دەرهێنەر و چەند ئەکتەرێکی ئیسلامی سیاسیی ، ئایا تۆ دواتر نیشتیمان ، مێژو و ڕوداوەکان لە دید و دنیابینیی شانۆ و شانۆنامەیەکی لەوجۆرە دا چۆن دەبینیتەوە ، لە کۆتایی شانۆکە دا ئەو پرسیارە بهێنەرە بەر زیهن و تەماشای خۆت کە ، ئایا تۆ دواجار چ بەرهەمێکی مەعریفیی دەچنیتەوە ؟! ئایا دیمەنی کوشتەکان ، گرفت و گرێکانی ناو کۆمەڵگە بەرەو چ ئاقار و ئاراستەیێکی چارەسەر دەئاژوێنرێن ؟! پرسیار بکە و بەڵێ ئایا بوونی من و هەر تاکێکی کۆمەڵگەکەی من دەکەوێتە کوێی ئەو جیهانە بەشانۆکراوەوە ؟ وەڵامدانەوە بەم جۆرە پرسیارانە سەبارەت بە

پێشبینییکردن بە وەها دنیا و دیمەنگەلێك لەوانەیە بە هەندێك كەس كە خاوەنی پرسیار، ڕامان و گومان نین ، بە كەسانێك كە لە نێو تاریكایی بیابانێكی بێكۆتا و هەروەها لە زەنگاوی بێمەعریفە و مێژویەك ی هەزاروچوارسەدساڵە دا چەقیون و بەدوای وەهم و دنیایەكی ناشاعیرانە دا وێڵن و خۆیان دووبارە دەكەنەوە ، گران و ئەستەم بێت ، بەڵام بۆ كەسانێك ، كە بە چاوی عەقڵ و لۆژیك یان لە ڕۆژنەی دنیا ی زانست و مەعریفەوە بۆ ڕوداو و دەرئەنجامەكانی نێو شانۆیەكی لەوجۆرە دەڕوانن ، بە ئاسانیی دەگەنە ئەو باوەڕە و ئەنجامەی كە ئەم شانۆ پڕمەلەل و لەشداهەزێرە نەك توانایی مامەڵەكردنی لەگەڵ دنیا ی واقیع و پێیبردن بە دیالێكتی ژیان نابێت بەڵكو دەبێتە هۆكارێك بۆ پوكاندنەوە ی عەقڵ ، بكوژی ئازادیی ، دژبەری مەعریفە و ناشیرینكردنی فەلسەفەی جوانناسیی ، بێبایەخكردنی فەلسەفەی ڕەوشت ، بێبەهاكردنی هونەر و پەراوێزخستنی هەرتاكێكی كۆمەڵگەیشە لە نێو پەراوێز و زبڵدانی مێژویەكی پڕلە وەهم ، خورافیات ، و بارگاوییبوو بە دنیا ی ڕق ، كینە ، تۆڵە ، تاڵانكاریی و توندوتیژیی ؟! دواجار جگە لە بەرهەمهێنانی مێژویەكی چەقبەستوو، و بەرجەستەكردنی كەسایەتییەكی ڕۆح زەبوون ، بێئیرادە ، كۆیلە و تەسلیمبوو بە دنیای قەزا و قەدەر لەسەر تەختی ئەم جۆرە شانۆ بێبەهرە و ناداهێنەرانە هیچی تر نابینێت ، بابزانیین چۆن ؟!

(هونەرگەها وڵات) ؛ كە تیپێكی هونەریی شانۆ و گۆرانیین لە ڕۆژئاوای كوردستان ، چەند ڕۆژێك لەمەوبەر شانۆگەریەك لە سلێمانی پێشكەش دەكەن بەناوی (ژیانەوە) ، بەڵام شانۆگەریەك زۆر سادە و كورت ، دوور لە دنیا ی دروشم ، هوریا و هاواری زمان و پێنوسێك بێ سیناریۆنووسین ، واتا شانۆگەرییەك كە تیای دا كەرەستەكان ی زمانی جەستە (سەما) و مۆسیقا دەبنە بزوێنەر و ڕیتمێك بۆ شانۆی ژیانەوە .

ناوەندی ڕوداو لەم شانۆگەرییە دا بەریتیە لە گەڕانەوە و بەبیرهێنانەوەی چیرۆكێكی پڕ لە كڵۆڵیی و تڕاژیدیایی چەند ئافرەتێكی كورد كە دەبنە كۆیلە و دەسكەوتی بیری جیهادیی و تاڵانچێتیی دەستی { دەوڵەتی ئیسلامیی لە عێراق و شام (داعش) } و دواتر ئازادبوونیان . شانۆگەرییەكە لە بازنەی گەڕانەوە و وردەكاریی مێژویی دەردەچێت و دەبێتە هەڵگری حەقیقەت و پەیامێك ، پەیامێك بۆ نەتەوەكەی خۆی و دواتر بۆ كۆی مرۆڤایەتیی . ناوەند و كرۆكی ئەم پەیامەش شۆڕبوونەوەیە بۆ بەدیهێنانی دوو ئامانج ی گرنگ كە فەلسەفەی ژیانەوە و ئازادییە ! ژیانەوە بەمانای بەردەوامیی ژیان ، ژیانەوەیەك بەڵام پڕمانا و ناوەڕۆك ، ئارام و هێدی ، دوور لە ژاوەژاوی دروشم ، وەهم و خەیاڵ .

فەلسەفەی ژیانەوە لەم تابلۆ کورتە شانۆییە دا گەڕاندنەوەی ئیعتیبار و حورمەتە بە کەسایەتیی ئافرەتی کورد ، بنیاتنانەوەی خەون و فەلسەفەی ژیان ی مرۆڤی کوردە لەسەر بنەمای ئومێد ، ئینتیما ، مرۆڤدۆستیی و بەگژداچوونەوەی فەلسەفەی مەرگ ، ئازادییش بەمانای گەیاندنی مرۆڤ بە پلەیەك ی باڵاتر لە هەستی لێپرساوەتیی و بەرپرسیارەتیی بەرامبەر مرۆڤ و کۆمەڵگە ، و دواجاریش پلەیەکی باڵاتر لە ڕەوشت و ویژدان ، بەواقیعکردن یان پراکتیزەکردنی ئەم فەلسەفەی ئازادییەش لەنێو کۆمەڵگە و ڕۆحی هەر تاکێك ی کورد دا نەك پێویستی تەنیا بە قوربانیدانە ، بەڵکو بە گەیشتن بەو ئامانجە پێویست بە جۆرێك لە هوشیاریی و تێگەیشتن لە واقیعی مێژو و کۆمەڵگە هەیە ، واتا لە سادەترین دەربڕین دا : کاتێك تاکی کۆمەڵگە لە مێژو و ڕوداوەکانی دەوروبەری خۆی بێئاگا بێت و خوێندنەوەیانی بۆ نەبێت ، ئەوا ناتوانێت لە مەفهومی ئازادیی تێبگات و دەستی لە ئازادیی گیربێت .هەربۆیە ئەم شانۆگەرییە هەوڵێکە بۆ هوشیاریی ، خستنەڕووی ڕوداو ، پیشاندانی ئازارەکانی ئافرەتی کورد و ئەو ڕێگایانەی کە مرۆڤی کورد دەگەیەنێتە ئازادیی ، دواجاریش هەموو مرۆڤێك ی کورد مافی ئەوەی هەیە ، کە ئازار ، خەم و خەونەکانی لە چوارچێوەی هەر شێوازێك ی ئەدەبیی و هونەریی دا بەیان بکات . کاردانەوەکان لە بەرامبەر بەرهەمێك ی هونەریی وەها دا دەبێت ئاوەزدارانە (عەقڵانیی) و لە چوارچێوەی فەلسەفەی جوانناسیی (ئێستاتیکا) دا خۆی دەربڕێت !! بەڵام بابزانین کاردانەوەکانی ئیسلامیی سیاسیی کورد بەرامبەر بەم بەرهەمە شانۆییە چی و چۆن بوو ؟!

ئەوەی ئاشکرایە لەو دەمەوەی ، کە ئیسلامیی سیاسیی لە کوردستان دا سەریهەڵداوە ، تاکو ئێستا نەیانتوانیوە زمانی گفتوگۆ ، زانست و مەعریفە بکەنە شێواز و بنەمایەك بۆ گەیشتن بە ڕاستییەکان ؟! بەپێچەوانەوە ؛ تاکو بەیان کراوە و لەواوە لەشاوەك لە زمانی نالۆژیکیی ، ناعەقڵانیی ، زبر ، توندوتیژیی و ناتەباییان هەناوەتە نێو کۆمەڵگەی کوردییەوە ، کە پێشتر بوونیان نەبووە یان زۆر دەگمەن بوون . ئیسلامی سیاسیی کورد تاکو ئێستا نەبووەتە خاوەنی کولتور و ئاستێك ی باڵا لە تێگەیشتن لە ستاتیکای هونەر و ئەدەبیات ، نەیانتوانیوە بە زمانی هونەر ئاشنا بن و لە کردار دا مامەڵەی لەگەڵ دا بکەن ، نەیانتوانیوە و نەیانویستووە کولتورێك لە دنیا ی میهرەبانیی ، بەخشندەیی و قبوڵکردنی ئەوانی دی بنیاتبنێن و بیکەنە بنەمایەکی ئەخلاقیی و پەروەردەیی بۆ بنیاتنانی تاك و کۆمەڵگەیەکی تەندروست ؟! بە پێچەوانەوە ئەوەی ئەمە دەبینین و دەیبیستین تەنیا بڕەودان و شەرعێنەکردن ی زمانی تەشهیر ،

گاڵتەپێکردن ، سوکایەتیپێکردن ، تـوهمە و بوختـان بەخشینەوە و تەکفیرکـردن وەك تەنیـا کەرەسـتەیەك بۆ گفتـوگۆ و دیـالۆگ لەنـێو کۆمەڵگە دا ؟! دژایەتیکردنـی عەلمـانیەت ، بیـری نەتەوەیـی ، ئازادیخوازیی ، لیبرالیـەت ، و شان بە شانیش دژایەتیی هونەر و گاڵتەکردن بە هونەرمەندان و نوسەران …. تاد بوەتە باوی ڕۆژگاری ئیسلامی سیاسیی و بانگخوازی ئیسلامیی کورد .
هەر بۆیە نابێت بەلامانەوە سەیر بێت و حەپەساو بین لەو زمان و کـاردانەوانەی کە ئیسلامیەکـان بەرامبەر بە شـانەی (ژیـانەوە) پێشانیان دا ؟! زمان و کاردانەوەیەك کە سنوری هەموو ڕەوشت ، ئیمان ، نەریتی کۆمەڵایەتیی ، بەهایەکی مرۆڤایەتیی و ئەتەکەتی ڕەخنە و زمانیان بەزاند ؟! کاتێك شانۆکارانی کچ لەسەر تەختی شانۆ حیجاب ، عەبا و نیقاب وەك کاردانەوەیەك بەرامبەر بە تاوانەکانی داعش و بەکۆیلەکردنی ئافرەتی کورد فڕێدەدەن ، ئیتر هەموو ئیسلامیی سیاسیی و بانگخوازە ئیسلامیەکان وەك بڵێیت کۆڵەکەی ئیمان و ئەخلاق لەسەر پارچەیەك پەڕۆ بنیاتنرابێت ، خۆیان کردە خاوەنی ڕەوشت و ئیسلام و کەوتنە سـکاڵا تۆمـارکردن لە دادگە و بەکارهـێنـانی ناقۆڵـاترین و ناپەسـەندترین زمـان بەرامبەر بە هـونەری شـانۆ و هونەرمەندان و تەنانەت هیرشکردنە سەر فەلسەفەی دیموکراتیی ، و تاکو ڕادەی ئاواتخواستن بە فەرمانڕەوایەتیی و زیندوکردنەوەی حوکم و شەرعی قامچیی خەلیفە عومەری کوڕی خەتاب وەك بەرپەرچدانەوەیەك بەرامبەر بە شکۆی فەلسەفەی ئازادیی و ژیانەوە لە شانۆکە دا و لە هەمـان کـات دا ڕەوایەتیـدان بە ئەنجامـدانی کـوشتنی بەکۆمەڵ و نیشانـدانی چێژێـك کە ئیسلامـی سیاسـیی لە بەرامبەر ئەتککـردن و بەکۆیلەکردنی ئافرەتی کوردانی ئێزدیی وەك کافر و شەیتانپەرستانێك ، لەلایەن داعشەوە دەیبینـێت .

شانۆی ژیانەوە شێوازێکی هونەریی ؛ هونەری بەرەنگاربوونەوەیە بەرامبەر بە ناعەدالەتیی ، چەوساندنەوە و بەکۆیلەکردنی ئافرەتانی کـورد لەلایەن داعشەوە ، بـانگەوازی ئـازادیی و بچڕانـدنی زنجیـری کۆیلەیی و ژێردەستییە . ئەوەی شانۆی ژیانەوە توانی بە سەمایەك و پارچە مۆسیقایەك هاوار و ئازاری ئافرەتانی کورد بهێنێتە سەر تەختی شانۆ ، ئیسلامیەکان نەك هەرگیز نەیانتوانیوە هەڵگری وەها ڕۆحیەتێکـی مرۆڤـایەتیی و تـوخمێکی بەرەنگـاربوونەوە بـن بە وەستاندنەوە بەرامبەر بە زوڵم و نادادیی ، بەڵکو کار و ئەرکیان وەك کەسانێك کە چێژ لە خۆبچوککردنەوە وەربگرن بریتی بووە لە ناردنی پەیامی پیرۆزبایکردن لە هاتنەسەرکاری دەسەڵاتدارانێکی وەکو محەمەد جۆلانیی و دەستخۆشیکردن و شەرعیەتدان بە کۆمەڵکوژیی ،

ئەتککردن و بەکۆیلەکردن ی ئافرەتانی کوردی ئێزدیی لەلایەن داعشەوە
.

هیوا محەمەد ئەمین
2025 .11.14

□ نامەیەک بۆ نەوال سەعداوی (لە وەحیەکی ئەزموونەوە).. ‏و. لەعەرەبیەوە (یاسین لەتیف)

‏هەروا بە ڕێکەوت نەبوو کە تۆ هەر ئەمڕۆ ڕۆیشتیت. تۆ دایکمان و دایکی برینە کراوەکەمان بوویت، ئێمە ژنانی ئەم گۆشە ناخۆش و بەد بەختەی جیهانین. تووڕەیی تۆ هەمیشە لە ئێمەدا زیندووە. هەروەک خۆشەویستیت.
‏(جەمانە حەداد)

‏پیاوان و ژنانی تونس بۆ نوال سەعداوی دەگرین و ماتەمینی بۆ دەگێڕن . فەیسبووک لە تونس بەهۆی کۆچی دوایی ئەم ژنە ئازایە گڕی گرت، ئەم ژنە بوێرە هەندێک جار بە تەنها ڕووبەڕووی دەسەڵاتی پیاوانی ئایینی و دەسەڵاتی خاوەن بەرژەوەندیەکان و دەسەڵاتی ئەو نەریتانە بووەوە کە جەستەی ژنان ناشرین دەکەن. زۆر لەسەری دەنووسم. بۆ هەمیشە وەک ئەو دەنووسم. بە هەمان ئازایەتی و بوێری ئەو دەنووسم .
‏(ڕەجاء بن سەلامە)

‏ئەم نوسینە هەرگیز کۆتایی نایەت. بۆ نوال کە وەک تۆوێکی هەمیشەیی لە دڵمدا چێنراویت.. تەنها بۆ تۆ، نەک کەسی تر.
‏نەوالی بەڕێز .‏ڕەنگە نەمتوانیبێت ڕاستەوخۆ دەرباری□ی تۆ بنووسم، بەڵام من ئاوام، پێویستم بە کاتە بۆ ئەوەی کارەساتەکانی لەدەستدان و خەمەکان قبوڵ بکەم، چونکە مردنی تۆ شتێکی کاتی نییە کە لە شیعرێک یان وتارێکدا جێگەی بێتەوە، یان بچێتە چوارچێوەیەکەوە لە دەقێک یان لە کتێبێکدا .. بۆیە لە بێ

دەسەڵاتیم ببورە، و لە سنووری بەخشندەیم ببورە. چونکە تۆ لەوە گەورەتری وشەکان باست بکەن، هەرچەندە دەزانم کە تۆ ماوەیەکی زۆر ژیاویت بەبێ پێویستی بە هەموو ستایش و پیاهەڵدانێک.. بەبێ ئەوەی هیچ شتێکمان لێ داوا بکەیت، ئایا ئەوەی دەینووسم کەمێک مافی تۆ بەجێ دەهێنێت؟ هەرچەندە گومانم لەوە هەیە.
ناوی من مەجد حەمشەیە من لە ساڵی 2017 تۆم ناسی . هۆکارەکەشی ئەوەیە کە لە خێزانێکی خوێندەوار و ڕۆشنبیر لە دایک نەبووم، بۆیە تۆم نەناسی. کتێب هەرگیز هاوڕێی خێزانە سادەکەی من نەبوو. بۆ بڕوای ئەوان کتێب شتێک بوو کە “بیری لێنەئەکرایەوە” وەک میشێل فۆکۆ دەڵێت. ئەوە یەکەم جارم بوو کە تۆم خوێندەوە بە دوور لەو بۆچوون و پێشداوەریانەی کە لەبارەی تۆوە هەبوون. لێرەوە ئازاری لەدایکبوون دەستی پێکرد، لەدایکبوونێکی نوێ، وەک بەڕەی تازە لە سکی دایکم هاتبێتمە دەرەوە. وشەکانت زللەیان لێدەدام و بەردەوام دەیهەژاندم، چونکە بۆ مرۆق قورسە هەمیشە ڕاستی ببینێت… وەک هاشم ساڵح دەڵێت، کەشوهەوای ڕاستی زۆر ساردە و ناتوانرێت هەمیشە لەگەڵیدا بژیت. جا چۆن دەبێت کاتێک لە هەر دێڕێکی نووسینەکانتدا تۆم لەگەڵدا یە. لەگەڵ هەڵدانەوەی هەر لاپەڕەیەکدا، تەنها یەک ڕەنگ هەست پێدەکەم… ئەمەم زۆر جار بۆ خوێندکارەکانم لە زانکۆ دووبارە کردووەتەوە:
ڕاستگۆیی تەنها یەک ڕەنگی هەیە.
بەڵێ، بەم جۆرە مامۆستا نەوال فێری کردم…
تۆ بە دایکم بانگ دەکەم، چونکە هەر کاتێک سەیری تۆ دەکەم، هەست دەکەم ئازارەکانمت لە ئامێز گرتووە… هەست دەکەم لێم تێدەگەیت و من کوڕی تۆم کە لە جیهانێکی درۆزن لە ڕۆژهەڵاتەوە تا ڕۆژئاوا ئازار دەکێشێت، وەک ئەوەی کەسێکیشت لێ بێبەری نەکردووە .
چەند سەرسام بووم بە هێزت کاتێک ڕەخنەت لە هەموو نەتەوەکان دەگرت لە کۆڕەکانی ڕۆژاوا و عەرەب و شیکردنەوەی سیاسەتە داگیرکاری و قۆرخکاری و سەرمایەداریەکان… چۆن دەنگت بەرز دەکردەوە لە بەرامبەر جیهانێکی پیاوسالاریی و چینایەتی و سەرمایەداریدا.
بیرم دێت، پێش ئەوەی کتێبەکانت لە دەرگای ماڵەکەم بدەن، چۆن سەیری ژنانم دەکرد وەک “نیوەی کۆمەڵگا”، ئەم دەربڕینە یان کلیشەیەم زۆر دووبارە دەکردەوە بەبێ ئەوەی ئاگاداری هیچ ئازارێک بم کە ژنان دەیچێژن. بە بێ ئەوەی بە هیچ شێوەیەک هەستیان پێ بکەم… بە بێ ئەوەی وشەکانت لە ناخمدا جێگا بکەنەوە و دەست لە ڕۆحم بدەن . لە منداڵییەوە ئەم دەستەواژەیەم فێر کرابوو: “ژن نیوەی کۆمەڵگەیە.” ڕۆژانە دووبارەم دەکردەوە بێ ئەوەی گرنگی بە هیچ شتێک بدەم… لە ڕاستیدا، لە هەموو شتێک بێ ئاگا بووم. هەرگیز بیرم

لەوە نەکردبووەوە کە ڕەوشی ژن ڕەنگە جیاواز بێت لەوەی کە هەیە؛ ئەو تەنها دایکێکی میهرەبان و بەخشندە و قوربانیدەرە بۆ منداڵەکانی… ئاوا دەمدیت… هیچی تر جگە لەوە.

هەرگیز بە بیرمدا نەهات پرسیارێکی وا سادە بکەم: بۆچی مامۆستای پۆل باسی لە فڕۆکەوانێکی ئاسمانی ژن یان فەیلەسوفێک یان زانایەکی ژن نەکرد؟ چونکە نێرگەرایی زاڵ بووبوو بەسەر هەموو بوارەکانی زانستدا و ژنی لە ژیانی دونیادا دەرکردبوو، وەک چۆن حەوا وەک تاوانبارێک دەرکرا.

ئەم بارودۆخە بەلای منەوە بارودۆخێکی هەتاهەتایی و خودایی بوو، لەسەرووی ڕەخنەگرتن وپرسیارکردنەوە بوو… من ئاوا بووم پێش ئەوەی بە هەردوو دەستت ڕامبکێشیت بۆ جیهانی ڕاستییەکان… بۆ جیهانێک کە بیر لەوە ناکاتەوە چی باوە وەک "ڕازاوەیی عەقڵ". بەڵێ تۆ کەسێکی لاسار بوویت و خۆت لە نەدەکەوت لە ناو جێگاکانی دڵنیایدا… قەڵەمەکەت بەردەوام هەموو گریمانەکانی دەخستە سەر مێزی نەشتەرگەری ڕەخنە و دەچووە قوڵایی ڕاستییەوە. نەوال پێمخۆشە ناوت بنێم "کچی شەقام"، چونکە ئازارەکانمان دەنووسیت… بە زمانی ئێمە قسە دەکەیت. چۆن نا، لە کاتێکدا تۆ دژی ئەکادیمیا یاخی بوویت کە هەمیشە بەوە تۆمەتبارت دەکەردن کە ئەکادیمیا عەقڵ دەکوژێت لەژێر ناوی خودی عەقڵدا چۆن نا، لە کاتێکدا تۆ ئەو کەسە بوویت کە هەرگیز خۆت ڕەنگاوڕەنگ نەکرد و هەرگیز خۆت بەدەستەوە نەدا.

تۆ ڕووبەڕووی ئازار دەبوویتەوە بە ئاڵنگاری، زۆرداری بە زەردەخەنە و ، نەزانی بە زانین. تۆ لە جیهانێکدا کە پڕ بوو لە ڕق و کینە و خراپەکاری لەسەر خۆشەویستی دەنووسیت. ئەم ڕق و کینە شەو و ڕۆژ لەسەر شاشەکان و لە بازاڕەکان و لە کۆبوونەوەکاندا نمایش دەکرێت و بەرهەم دەهێنرێت و هەناردەی دەکرێت بۆ هەموو گۆشەیەکی زەوی و دژی مرۆڤدۆستە ڕاستگۆ و پاکەکان دەجەنگێت. ئەوانەی وشەکانیان و کردەوەکانیان بۆ کەس نافرۆشن… ئەوانەی گرنگی بە ژیانێکی دووانە نادەن… ئەوانەی تەنها یەک ڕوویان هەیە. تۆ وەک کەسێک بوویت کە گوێی لە زەنگاوی نەزانی چاندبێت، و قووڵایی خاکەکەی هەڵکەندبێت و هەموو پیسییەکانمانی هێنایە سەر ڕووی زەوی .
ئایا دەزانیت بۆچی لێت دەترسن؟… ڕاستی ترسناکە نەوالی شیرینم… ناتوانرێت لەگەڵیدا بژی، جا چۆن دەبێت ئەگەر لەسەر زمانی ژنێکەوە بێت! . تۆمان خوێندەوە و تۆش ئێمەت خوێندەوە بە سادەیی وشەکانت، بە کتێبەکانت کە هەموو شتێک بە سادەترین دەربڕینەکان ڕەخنە دەکەن… دەربڕینگەلێک کە بە هیچ زەحمەتێک دەچنە ناو دڵ و مێشکمانەوە وەک شنەبایەکی گەرم خانە خەوتووەکانمان چالاک دەکەن و بەخەبەریان دەنێتەوە . نەوال چەندە دووبارەت دەکردەوە: "لە

هەشیاری جەماوەریدا تەنها سادە و بێ گرێوگۆڵەکان دەمێننەوە… و چەندە دووبارە دەستەواژە بەناوبانگەکەتم خوێندەوە: “ئەو نووسینەی کە نووسەرەکەی پێش هەموو کەسێک ناگۆڕێت بە هیچ شێوەیەک نووسین نییە.”

ئەی لەبارەی تێگەیشتنە فراوانەکەت بۆ خودا؟

خودا دادپەروەرە… ئایا ئەمە قسەی داپیرەت نەبوو کە دژی شارەوانی (عومدەی) هاوکاریکاری داگیرکەر وەستایەوە، و بە نەخوێندەوار و تێنەگەیشتوو لە ئایین ناوی برد، و ئەویش بە نۆرەی خۆی یاخیبوونی پێ بەخشی، هەروەک چۆن یەکەم فەلسەفەی لە ئاییندا پێ بەخشی؟ ئایا عەقڵ قبوڵی دەکات کە مرۆڤێک بڕوای وایە خوا خۆشەویستی و دادپەروەری و چاکەیە بۆ کافر دابنرێت؟ ئایا تۆ نەبوویت کە دووڕوویی ئەم کولتوورە و فەسادییەکەی و ناتەباییە زەقەکانیت شیکردەوە کە نێر بەسەر مێدا، بەهێز بەسەر لاوازدا، و دەوڵەتی بەهێز بەسەر دەوڵەتی لاوازدا بەرز ڕادەگرێت؟

ئەم کولتوورە کە هەزار پێوەر بەکار دەهێنێت! ئایا تۆ نەبوویت کە ڕووبەڕووی پیاوسالاران و ژنەپیاوسالارەکان و بانگەشە بایۆلۆژییە گاڵتەجاڕەکانیان دەربارەی جەستە و لەشی ژن بوویتەوە، بایۆلۆژییە شە و جیاکار و دوورخەرەوە و دیکتاتۆری و پڕ کینە و دوورەپەرێز و ڕق لێبوونەوە و خۆبەزلزانەکانیان پووچەڵ دەکردەوە؟ . لێرە نیم بۆ ئەوەی شینت بۆ بگێڕم، نەوال، بەڵکو بۆ ئەوەی ئەوەی لە ناخمدا بێت بەتاڵی بکەمەوە… بە ئەوەی وتەکانت دووبارە بکەمەوە:

ئایا تاوانێکی کلتووری نییە کە خوێندکارانی پزیشکی و ئەندازیاری لە کلینیکەکەت سەردانیان کردیت کاتێک لە زانکۆی دیوکی ناودار گەڕایتەوە و تۆ داهێنان و یاخیبوونت خوێندو فێر بوویت ، بە ئەوەی پێت بڵێن: جنۆکەکە لە لەشی خوشکەکەم دەربکە و مشتومڕ لەسەر ڕەگەزی جنۆکەکە دەکەن؛ ئایا نێرە یان مێ؟ . تۆ ئەوکات لە زانکۆی دیوک گەڕابوویتەوە لەوێ داهێنان و یاخیبوونت دەخوێند بە خوێندکاران و خوێندکارانی کچان لە هەموو جیهانەوە… ئەوانەی بایۆلۆجی و ئەندازیاری و پزیشکی و مایکرۆبایۆلۆجی دەخوێنن و هاتوون بۆ لای تۆ چونکە تینووی ئەدەب و فیکر بوون . ئایا مامۆستای زمانەکە لەبیر بکەین کە تۆی بە گەمژە و نەزان ناوبرد کاتێک بۆت نووسیبوو هەستەکان زیرەکترن لە عەقڵ، و دوای ئەوە بە چل ساڵ هەمان ڕستەت نووسی لە هۆڵەکانی زانکۆی دیوک لە پۆلی داهێنان و یاخیبووندا. چۆن دەتوانین چیرۆک و هەواڵ و گەڕانەوەکانت لەبیر بکەین کە لە مێشکماندا چەسپیون؟ و چۆن دەتوانین هەموو ئەم هێز و بوێری و ئاڵنگارییەی کە هەتە لەبیر بکەین؟ . چۆن دەربارەی تۆ بنووسم، نەوال لە کاتێکدا ئازار خوێناوییە. ئەی ئازیزم کە چەقۆکە

توانی درزێک لە دیواری پیاوسالاریی گەمژەدا دروست بکات ، کە بۆ ماوەی سەدەیەک هەژاندوویەتی و وای لێکردووە لە وشەیەکی تۆ بترسێت… چۆن نا، لە کاتێکدا ئێمە دڵخۆشیەکەیان دەبینین بەهۆی مردنتەوە. چەندە ترسنۆک و لاوازن! بەرگری لە پاشماوەی بیرۆکەکان دەکەن… چۆن نا،لە کاتێکدا تۆ مامۆستای داهێنان و یاخیبوونیت… چۆن نا، لە کاتێکدا تۆ هاوار دەکەیت: داهێنان بریتیە لە گۆڕینی ئەزموونێکی نەرێنی بۆ ئەرێنی. ‏من ئەم وشەیە ڕۆژانە لە هەموو بارودۆخێکی سەختدا دووبارە دەکەمەوە، هەوڵ دەدەم شکستەکانم کۆبکەمەوە بەو هیوایەی ئەم بەردانە بگۆڕم بۆ پردێک بۆ پەڕینەوە… چۆن دەتوانم لەبیرم بچێتەوە… یان بیرۆکەی ئەوە قبوڵ بکەم کە تۆ لێرە نیت. بمبەخشن و بمبەخشە لەسەر پرسیارەکانم و سەرلێشێواویم و دووبارەکردنەوەم..

ئایا دەکرێت قبووڵ بکەین کە گوڵی سەردەم ئاوا ڕۆیشت و بەیانیەکەی بەئاگا بێینەوە و بچینە سەر کارمان وەک ئەوەی هیچ شتێک ڕووی نەدا بێت؟ ئایا دەکرێت ژنێک، کە ئیزیس و هیپاتیا و معات و نوون و نوت لە ناخیدا کۆکرد بێتەوە، بە سادەیی و سووکی دەرگای کتێبێک دابخات؟ چۆن لەبیرت بکەین، ئەی مەرھەمی چاک کردنەوەی ئازارەکانمان و چرای نەوەستاوەی ئێستامان؟!

خۆشەویستت مجد حمشو.

‏‏(مجد حمشو – الاوان من اجل ثقافة العلمانية و عقلانية – العدد ٩٢٦ في ٦ ابريل ٢٠٢١)

بیر□ک□ و کردەوەی کۆنی«برنشتاینی» ل□ قاڵبی تازەدا!.. ناسر بابامیری

سه بارەت به بەشداری له پارڵمان و هه ڵبژاردنی عێراق!

له مانگی ئۆکتوبری 2025 دا، هاورێیانی کۆمۆنیزم کرێکاری عێراق و

کوردستان له راگەیاندنەکی فەرمی دووقولی دا رایانگەیاند، لەم ساڵانه ی دوایی و له ئاکامی قسه و باسەکی زۆر چڕ و پڕی ئەم دوو حیزبه له گەڵ کۆمەنیزمی کرێکاری ئێران حکمتیست-خەتی ڕەسمی بڵاو دەرئەنجامه گه یشتوون تا هه ر دوو حیزبی کۆمەنیزمی کرێکاری عێراق و کوردستان بۆ دەوری داهاتوو به جێگای پێداگری لەسەر سیاسەتی چەند دەیەی پێشوو واته «بایکۆتی چالاکانه» و رسواکردنی پارلەمان و سیستمی دواکەوتووانەی قەومی و مەزهەبی، بۆ دەورەی داهاتوو له پارلەمان و هه ڵبژاردن چالاکانه بەشداربن!

هەرچەنـــده لەراگەیانـــدنەکەدا بـــاس لەوەدەکەن، هەر لەیەکەم هەنگاوەکانیاندا “کۆموسیونی باڵای هه ڵبژاردن” ڕێگای چوونه پارلەمان و چوونه ناو لیستی کاندیدبوونی بەرووداخستوون و ئەم هاوڕێیانه هەر لەسەر و بەندی گاڵتەجاری هەڵبژادرن لەگەڵ لەمپەر رووبەرووبوون، دیسان حازرنەبوون ئەم فاکتورەش لەپاڵ دەیان و سەدان فاکتەری تر بەخۆوەک نیشانبدەن که ئەم سیستمه دواکەوتوو و قەومی و مەزهبی و خەڵکیه بەڕێگەی سەلمێنەرن ئەم شوێنه جێگای کەسانی شەرشگەر و کرێکار و کۆمەنیست نیه، و زیاتر و زیاتر رسوای بکەن، بەڵام خۆیان تا ئاستی زۆر نازمی بوونه که مپینەری خانمی «سائیره یوسف عه زیز» کاندیدی نزیک به حیزبی شیوعی عێراق هەنایه خواری و مەشروعیه تیان دا به پارلەمان و هەڵبژاردنی”سه رەکایەتی تایفەگەری” حزب و ڕێکخراوه چەک له شانەکان که زیاتر له هەمیشه خەڵکی وەگیان هاتوو له دژیان وه ستاونه ته وه، ته نیا به و هیوایه له ده روی داهاتوودا ڕێگایان بۆ بکه نه وه بو چوونه پارلەمان و پرۆسه ی هه ڵبژادن.

جێگـای خۆیەتـی لەسـەردا بەر لەوەی بچینـه سـەر باسـی لەکـدانەوەی چۆنیەتی و چلۆنایەتی ئەم پاشگەز بوونەوەیە له ستراتێژی سیاسی رابردوو ئەو دوو لایەنەی کۆمەنیزمی کرێکاری عێراق و کوردستان و حیزبی حیکمەتیستی خەتی ڕەسمی سەبارەت به پەیوەست بوونیان بەکەمپی فیدارلیزمی قەومی، سه ڕیکی کورتی بار و دۆخی ئەستای جیهان و ناوچه که و عێراق بکه ین، چونکه ئه م گۆرانکارییه ش له ژێر کاریگه ری خێرای گۆرانه جیهانی و ناوچه یه کاندایه.

عێراقی ژێر ده سه ڵاتی رژیمی دیتکاتۆری به عس ساڵانیکی زۆر بۆ دابین کردنی سه ره رووبی و داسه پاندنی ئیدئولوژی بورژوازی جیهانی و له چوارچیوه ی هه ڵس و که وتی چینی ده سه لاتدارانی وڵاتانی ناوچه یی، ئوردوی کاری ئه م وڵاته و بزووتنه وه ی کۆمەنیستی بی ره حمانه سه رکوت کرد، تا رادەک که سه دام حوسه ین با داکەکی وڵاتانی ڕۆژ ئاوا زۆری نه مابوو کاندیدی “خەڵاتی نوبێل بکرێت.

مێژوو گواهی ده دا ڵه قولایی ئه م زه بر و زه نگ و سه رکوته شدا ئوردوی کار و کۆمۆنیسته کان ته سلیمی هه ل و مه رج نه بوون. نه ته نیا سوجده یان بو پارڵمان و سیسته می دواکه وتوانه نه برد به ڵکوو به شیوه ێکی شۆرشگیرانه هێز و توانایی خه باتکارانه یان له مه یدانی چالاکی نیوه عه له نی و نیوه نهێنی بۆ رێکخستن و به رێکخراو کردنی خه بات و وه ستانه وه له به رابه ر ئه م موناسه باته دا وه گه ر خست. سه رباری هه زینه گه لێکی زۆر قورس له ئاسۆی کۆمۆنیستی و رزگار بوون و ژێرده سته ی و چه وسانه وه پشت سارد نه بوونه وه و هیوایان له سه ر پارلمان و هه ڵبژاردنی ئه م سیسمه قه ومی و خێله کی و مه زهه بیه هه ڵنه چنی.

ئیعدام و شکنجه و ئازار و ئه زیه تی بی به زه یانه، و راودوونانی و که ش و هه وای ئه منیه تی هه رچه ند ژیانی لی تاڵ کردبوون و گه لێک هه زینه یان بۆ دا به ڵام چون پشت ئه ستور به خه باتی چین و تۆ□ژی کرێکار و خه ڵکی زه حمه تکێش و به ش مه ینه ت بوون، هه ر ئه مه ش هۆکار بووو سه رباری هه ڵچوون و داچوونه کان و له مپه ره کانی سه ر رێگای خه بات هیچ کات له م پێگه چینایه تی و سیاسیه خه باتکارانه یه دلسارد نه بوونه وه. له گه ڵ ئه وه شدا که داکۆکی کار هه رچه شنه پێکهاتنی ئاڵ و گۆری بچووک له ژیان و گوزه رانی کومه ڵانی خه ڵکی کرێکار و زه حمه تکیش بوون ئه و یشیان له بیر نه کرد که ئه م ورده ده سکه وتانه ش به رهه می خه باتی خۆیانه که به سه ر ده سه لاتداراندا دایاسه پاندووه، هه ر به م پێیه هیوایان له سه ئیسڵاح کردنی پارڵمان و سیستمی دواکه وتوانه یان نه کرده رێره و! هه ر به م پێیه ش جگه له ریژه یکی که می چینه جیاجیاکان هیچ کات له ئاستی جه ماوه ریدا خه بات بۆ بنه برکردن و له مه یدان وه ده رنانی ئه م هه ڵس و که وته سه رمایه دارانه و چه وسێنه رانه یان و گۆڕینی هاوسه نگی هێز هیوایان به به شداری له پارڵمان و نیهاد و ئورگانه کانی ئه م سیستمه دواکه وتوانه ی سه ردمی به عس نه بست و ئاسۆی خه باتی خۆیان به م چوارچێوه یه وه گرێ نه دا!

ده مەوێت بڵێم، چینی کرێکار و کۆمۆنیستەکان هیچ کات ستراتیژی سیاسیان دانه به زانده ئه و ئاسته نزمه که له سوخت و سازی ئه و سیستمه دواکەوتوانەیه دا بەشداربن که ساڵانی□ک رەخنەی کۆمۆنیستی و سه ر سەختانه یان لێی بوو، و رسوایان کردووه، ئه ویش له ژێر ئه و پاساوه پڕوپووچه دا گویا ده یانهه وێت بیکه نه سه نگه رێک بۆ خه بات له دژی پارڵمان و سیسته می کۆنه په ره ستانه فیدراڵی قه ومی و مه زهه بی و تایفه یی! هیچکات کۆمۆنیسته کان و کرێکاران نه چوونه ئه و مه سیره مه ترسیداره وه که له هه ر ئامرازێک بۆ گه

یشتن به ئامانجه کانیان که ڵک وه رگرن! بوچی؟ چوونکه سه رباری هه موو کۆسپ و له مپه ره زه ینی و عه ینیه کان سه ر رێگای خه بات ده یانزانی رێره وی رزگای له م نیزامه زاڵمانه و چه وسێنه رێ، رێره وی رووبه رووبوونه وه بێ به چێکدا هێنانی ئه م موناسباته که شایانی مروفایه تی نییه، له ژێر ئه م پاساوه ساویلکانه یه دا که ده کرێ وه کوو چون له «دوما» ی ده ورانی "سه زاره کان" کۆمۆنیسته کان به شداری هه ڵبژاردنیان کرد، که هیچ وێک چوونیکی له گه ڵ دۆخی ئه م سه رده مه دا نییه، ته نیا وره چه رخانه نه بێ پێوێست بوون به که مپی راست و هیچ ده سکه وتیکی نابیت و خول کردن له چاوی خه ڵک و به تایبه ت چینی کرێکاره وه ک بربره پشتی شۆرش و کۆمۆنیزم. تازه به پێچه وانه ی ئه م ئیدعایه، ئه مانه مونشویک گه لێکن که به رگی "بولشویک"یان له به رکردووه تا به که مپی بورژوازی په یوه ست بن. ئه مانه مونشویک و کادێت گه لێکن که زێر ئاگاهانه ستراتیژی سیاسی به شدار بوون له ده سه ڵاتی سیاسی و بوون به به شێک له دام و ده زگای ده سه ڵاتداری ره چاو کردووه و له راستیدا ئه م رێبازه ی هه ڵبژاردووه. ته نیا ئامانجیان ئه وه یه به م پلاتفۆرمه لانی که می ماف و خواسته کانی کریکاران و خه ڵکی بێ داهات و فقیر فریوبده ن و بیانکه نه سیا له شکر بۆ بورژوازی عێراق و کوردستان.

ئاخێزی شاره کانی کوردستانی عێراق به دژی رژیمی به عس له سالی 1991، و رامانێینی هێزی داگیرکه ر و به ده سته وه گرتنی ده سه ڵات له شاراکان به ر له وه ی هێزی ناسیونالیستی و مه زهه بی له کێو و شاخه کان بگه رێنه وه و دابه زنه نێوشار و دێهاته کان، هه ل و ده رفه تێکی گه لێک به نرخی مێژوویی بو هێزی کۆمۆنیستی و چینی کرێکار ره خساند تا بی قوزێته به ڵام به هێندیک هێکاری روون که لێره دا باس کردنی گونجاو نییه به گوێرێ ی پێویست که ڵکی لی وه رنه گرت و له ده ست چوون. ئه و بێشایی و مه یدانه مخابن زێر به خێرایی له لایه نه هێزی قه ومی و مه زهبی به هاوپشتی هێزی ده ره کی وڵاتانی رێژئاوا و وڵاتانی دواکه تووی ناوچه که پر چه ک کرا و میلشیای چه کداری له سه رسه ری خه ڵک دروست کردوو و ده سه لاتی سیاسی قۆرغ کرد و زیاتر له جاران ئاڵترناتیوی کرێکاری و کۆمۆنیستی خسته لاوه و ته نانه ت پلاماریان برده سه ر شۆراکان و نیقابه کرێکاریه کان و ژنان و ئازدیخوازان که له قۆناخه کانی پێشووتردا سه رباری پرش و بڵاوی که م تا زێر هێز بوون و ئالای خه بات له دژی رژیمی به عسیان به رز راگرتبوو.

ئه مه له کاتێکدایه بزووتنه وه ی کرێکاری و کۆمۆنیستی ته نانه ت

له ده ورانی رژیمی به عس دا سه رباری هه موو ده ستدرێژی و سه رکوتی پولیسی و ئه منی، که س نییه نکوولی له وه بکات له به شه جیاجیاکانی عێراق له شاره کان وه بگره تا دێهات له نێو کۆمه لانی خه ڵکی کرێکار و زه حمه تکێشدا جێگای و پێگه ی تایبه تی بوو. به واتاێک کۆمۆنیزم له بورسدا بوو. هه ر بۆیه رژیمی به عس ده یزانی ئه و بزووتنه وانه به شێوه بیلقوه له نێو خه ڵکدا پایگاێکی چیناتی و سیاسی به رینیان هه یه و ئه گه ر هه ل و ده رفه تی به رێکخراو بوونیان بۆ بره خسێت و فه زایان بۆ بکرێته وه و به سه ر ئه و پرش و بلاویه دا زاڵ بن زۆر به خێرایی ده توانن ئه و ده سه ڵاته زاڵمانه یه راماڵن.

ته نانه ت ماشینی سه رکوت ده وله تیش نه یتوانی به ته واوی پێش به پێکهێنانی شۆراکان و نیقابه کرێکاریه کان بگریت که قۆناخه جیاجیاکاندا سه رباری پرش و بڵاوی و گه لێک کوسپی سه ر رێگا وه گه ر که وتبوون و چالاکی نیوه عه له نی و نیوه نهێنیان ده کرد. کۆمۆنیستکان و پێشره وانی کرێکاری و نیقابه کان به داخه وه به گه لێک هۆکار و له سه رووی هه موویانه وه به هۆی نه بوونی نه قشه رێگاێکی روونی کۆمۆنیستی و کرێکاری له ئه رک و رساله تی سه ره کی و پراتیکی کمونیستی که دۆ ور یه کتر رێکخراویان کات دور که وتنه وه. و نه یانتوانی له جێگای خۆیدا له و ده رفه ته مێژوویه که کۆمۆنیزم له بوورسدا بوو له پوتنسێلی و نه فووز و پایگای بیلقوه ی له نێو کریکاران و به شه جیاجیاکان کۆمه لانی خه لک له پاش شه ری که ندا و راپه رینه که ی 91 که ڵکی پیویست وه ربگرێت و بزووتنه وه ی کۆمۆنیستی و کریکاری پێ سه رخات و بچێت به ره و ئه وه ی ده سه ڵاتی سیاسی به ده سته وه بگرێت و سیستمی پارێمانتاریستی و دواتر فدارلیزمی ئه حزابی قومی و مه زهبی له سه ر رێگای خۆیی و کۆمه ڵگاش راماڵی.

ئێستا ئیتر زیاتر سێ ده یه له م ده ورانه تێپه ربووه. “نه زمی نوێی جیهانی” له گه ڵ شکست و ناکامی گه لێک گه وره رووبه رووه. وڵاتانی سه رمایه داری رۆژئاوا نه ته نیا به په لاماردان و زۆره ملی نیزامی ناتو، شه ری نیابه تی و پاکتاوکردن و میلیتاریزم له سی و چه ند ساڵی رابردوودا نه یتوانیوه ئامریکا وه ک رێبه ری بێ ئه م و ئه ولا و سه ره رۆ به سه ر جیهاندا بسپێنێت به ڵکوو ئێستا بۆخۆیشی له ناو زه لکاوێکدا که پێکیان هێناو، گیرودێ یه و له حاڵی په له قاژێدایه و جیهانیشی به ره و ته وه حوش و به ربه ریت بردووه. له ماوه ی ئه م سێ ده یه دا وڵاتانی رۆژئاوایی به زۆری شه ر و میلیتاریزم به شوێن دوو ئامانجی سه ره کیدا ده گه رێن. یه که م په ره پێدانی ناسه قامیگری سیاسی له سه راسه ری جیهان تا له

م رێگاوه خه باتی ئه سیلی کرێکاری و کومونیستی و هه ر ئاڵ و گۆرێکی ریشه ی و شۆرشگێرانه له گۆشه و کناری دوونیادا بێته ئاراوه له ژێر فه زای شه ر و زه به ر و زه نگی میلیتاریستی و ئاکامه کانی زه مینه ی سه رهه ڵدانی لی بسێنێته وه و لاوازی کا و یان له ناوه روک به تاڵی کات و به لارێیدا ببات. و هه ر به م پێیه ئه م ئوردووه گه وره و به رینه که بربره ی پشتی شۆرش و ته نیا ئاڵترناتیوی شۆرشگیرانه یه بۆ گۆرانی ئه م موناسباته مهار بکات و خه باته که یشی له چوارچێوه ی ئاسۆی بورژوازیدا به رته سک و قه تیس کات. به واتاێکی تر ئه م بزووتنه وانه دایم سه رقاڵی ورده کاری بێت و یان له باشترین حاڵه تدا له به رابه ر ئه م موناسباته دا نارازێک ده سته وه ستان زیاتر نه بێت! مه به ستی دووهه م، ململانی و رکه به رایه تی له گه ڵ جه مسه ره به هێزه کانی تری دوونیایه که ئیتر ئێستا نه ته نیا ژێر باری هه ژمونی ده وڵه تانی ئوروپایی به سه رکردایه تی ئامریکا ناچن به ڵکوو هه رکاه چ له باری ئابووری و چ نیزامی و پێشبرکی ته سلیحاتی و ته نانه ت تکنولوژی و فه نئاوه ری و هۆشی مه سنووعی به ره و ئه وه ده چن هه ر کامه ئیدعای ریبه ری جیهان یا به شێک له جیهان بکات و له م دابه ش کردنه وه ی دووباره ی دونیادا پشکیان بدرێتی!

ئه م لایه نانه ی کومونیزمی کرێکاری عێراق و کوردستان و حیکمه تیستی خه ره رسمی، له م ده وره یدا به جێگای ئه وه پشت به هیزی چینی کرێکار و بزووتنه وه ی کومونیستی ببه ستن، رێره ویان گۆریوه بو به شدار له پارڵمان و دام و ده زگا پیوه ندیداره کانی ئه م سیستمه له ناوچه که و له وانه فیدرالیزمی قه ومی و مه زهبی و تایفه یی که جڵه وه که له ده ستی هێزی میلشیای حزبه کانیاندایه. واته له پاش تێپه ربوونی زیاتر له سێ ده یه به و ده رنجامه گه یشتوون که سه رقال بوون و ورده کاری له چوارچێوه ی هه ر ئه م سیستم و دامه زاروانه ی بورژوازیدا باشتره له وه ی کومه ڵگایان به چه ند ده یه بانگه شه کردووه بو دژایه تی ئه م موناسبه ته که به شێوه ی قه ومی و مه زهه بی و خیله کی دابه ش بووه، به لام نه یانتوانیوه هه وڵه کانیان به هوی نه بوونی نه خشه رێگا و کرده وه ی کومونیستی به کرده وه ده ربهێنینن.
هه ر بۆیه ئێستا نه خشه رێگایان ئه وه یه به ناوی کومونیزم و به رزکرده وه ی پلاتفورمی لانی که می داخوازیه کان چینی کرێکار و خه ڵکی زه حمه تکێش بخافڵێنن و بۆ ده ورێکی تر به واده و به لێنی پڕ و پووچی هه میشه ی خه ڵک بو به شداری له پارڵمان و سیستمی دواکه وتوانه ی فیدرالیزمی قه ومی و خێڵه کی په لکێش که ن.

سه ریری ئه م چه ند دێره له راگه یاندنی هاوبه شی ئه م دوو لایه نه بکه ن که له وتاره دوور و درێژه که ی هاورێ ڕێبوار ئه حمه دیشدا هه مه لایه نه تر روون کراوه ته وه: «ئەگەرچی هەردوو حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی کوردستان و عێراق، سەرەرای تێبینیی مەبدەئی و سیاسیەکانمان لەسەر هەڵبژاردن بەگشتی و هەڵبژاردن لەژێر سایەی دەسەڵاتی میلیشیایی و دابەشکاری قەومی و مەزهەبی و تائیفیدا، بڕیاری بەشداریکردنمان دابوو، بۆئەوەی وەکو مەیدانێکی سیاسی لە ڕەوتی خەباتی سیاسی خۆماندا بەدەستیەوە بگرین و وەکو چۆن لە هەموو مەیدانەکانی تردا بەرگریەکی پێگیرانەمان لە مافەکانی کرێکاران و جەماوەری زەحمەتکێش و کارمەندان و ژنان و لاوان کردوە، بەهەمان نەفەسەوە پرۆسەی هەڵبژاردن و هۆڵی پەرلەمانیش بکەینە مەیدانێکی دیکەی ململانێ و شەڕ لەسەر مافەکان و ئازادی و خزمەتگوزاریەکانی ئەوان، بەڵام بەداخەوە بەهۆی هەندێ کۆموکوڕی یاساییەوە سەبارەت بە مەرجەکانی بەشداریکردن لە هەڵبژاردندا، ڕێگانەدرا ناومان لە کۆمیسیۆنی باڵای هەڵبژاردنەکاندا تۆماربکەین. بەوهۆیەوە دەرفەتی ئەوەمان لە دەستدا کە پەرلەمانیش بکەین بە مەیدانی خەبات لە پێناو ماف و ئامانجەکانی جەماوەری کرێکار و زەحمەتکێشدا. بەڵام بەگومان لە دەستدانی ئەم دەرفەتە هیچ لەو ڕاستیە ناگۆڕێ کە حزبەکانی ئێمە چ لە ناو پەرلەمان بن یان لە دەرەوەی پەرلەمان، خەباتی خۆیان بۆ بەرگری لە ماف و داخوازیەکانی جەماوەری کرێکار و زەحمەتکێش و خەڵکی ستەم دیدە، بۆ بەرگری لە مافەکانی ژنان و لاوان، بۆ بەرگری لە ئازادی و خۆشگوزەرانی، درێژە پێدەدەن.»

هاورێ ڕێبوار ئه حمه د یه کێک له ئه ندامانی مه کته بی سیاسی کومونیزمی کرێکاری کوردستان له وتووێژه که یدا له ژێر سه ردێڕی:« ئێمە دەمانەوێ مەیدانێکی دیکەی جەنگ لەگەڵ سەرمایەداری بکەینەوە، نەک ئاشتی! » هه ر ئه و رێباز و رێچکه کۆنه کانی «برنشتاین»ی به کار هێناوه ته نیا جل و به رگێکی نوێی له به ر کردووه و له هه وڵدایه تا ئه م تێز و گوتاره کۆنانه نه ده رخواردی هاورێیانی کومونیزمی کرێکاری عێراق و کوردستان و حیزبی حیکمه تیست-هێڵی فه رمی و ته نانه ت ئه گه بکرێت کۆمه ڵگاشی بدات.

ئه و شتێکی روون و حاشا هه ڵنه گره رێبوار ئه حمه د و ئه م حزبانه تووشی هه ڵه ی مه عریفی نه بوون. ئه مان زیاتر له سی ساڵه و ته نانه هەندێکیان زیاتر، له ئاستی توانا و زه رفیه تی تاکه که سی و حیزبی سه رباری هه ڵه و په ڵه ی سیاسی، که م تا زور چالاکانه ره خنه ی بنه ره تیان بووه له سه ر ئابووری سیاسی سه رمایه داری و پێکهاته کانی. یانی سه رباری هه موو ئه و هه وراز و نه شیوانه

ی له م ریبازه دا پشت سه ریان ناوه، هه و‌یان داوه بزووتنه وه کومونیستی و کر‌کاری وه کو بربره ی پشتی ش‌رش به ره و پ‌کهی‌نانی حکومه تی کر‌کاری به رن.
ده کر‌ له سه ر نه بوونی نه خشه ر‌گا و پراتیکی کومونیستی و خ‌ بی وه زیفه کردنی ئه م هاور‌یانه له ئه رکی و کار کومونیستی له ماوه ی چه ن ده یه رابردوو زور جیدی ره خنه بگرین به تایبه ت که سالانیکی دوور و دریژ خه باتیان کرددووه و به ش‌کی گرینگ له ته مه نیان له م پ‌ناوه دا داناوه. ئ‌ستا له م مه یدانی ململانی و رووبه رووبوونه وه جیهانیه دا له سه دابه ش کردنی سه ر له نو‌ی جیهان، و له پاش چه ند دیه خه بات ئه مانیش ئوم‌د به ش‌رش و به سه رئه نام گه یاندنی کومونیزمیان له ده ست داوه، به ‌ام راشکاوانه روو به کومه ‌گا ده رنابرن. ئه ویش به م ه‌کاره ساده یه که ئه وانیش ب‌ ئه وه ی له مه یدانی ململانی و پ‌شبرکی ب‌ به شداری چالاکانه در پارلمان و دام و ده زگاکانی ئه م سیستمه دواکه تووه، ده یانهه و‌ کر‌کاران و خه لکی زه حمتکیش بکه نه سیا لشکری خ‌یان. ئه وانیش بو به شدار بوون له ده سه ‌اتی سیاسی به فریودانی خه ‌ک ب‌ ک‌شانه به رده م سنووقه کانی ده نگ دان بگه ن به به رژه وندی به رته سکی خ‌یان، و ده خوازی که ته نانه ت له گه ‌ حیزبی شیوعی هاوتای له م‌ژینه ی حیزبی تووده ی ئیران و ئه کسریه ت ببنه هاوپه یمان. ئه مه له حا‌‌کدایه ده زانن له م سیستمه گه نده له دا ئه گه ر ده نگی خه ‌کی شت‌کی بگ‌ریبا هیچ کات هه ‌بژاردنیان ب‌ نه ده کرد! ئه م حزبانه ش له واقعدا وه ک ئه و حزب کومونیست و لایه نانه ی له هه موو گوشه و قوژبنی دوونیا له ده یه کانی
نه ودی زاینی و له پاش رووخانی دیواری بیرلین و ت‌کچوونی یه کیه تی سویه تی که جیهان له نیوان جه مسه ره جیهانیه کاندا دابه ش بوو، ر‌بازی کومونیستیان وه لاناوه و له باشترین حا‌ه تدا چوونه ته سه ر ر‌بازی سوسیال د‌موکراته کان. بویه به د‌نیایی به ئاموژگاری حه کیمانه ی ئیخلاقی ناگر‌نه وه سه ر ر‌بازی کومونیستی! ئه م هاور‌یانه له و‌ام به ره خنه و نه فی ئ‌مه کومونیسته کاندا له سه ر به شداریان له پار‌مان و سیسته می دواکه تووی دسته به ندی قه ومی و مه زهه بی میلیشیای ئه و حزبانه ناسیونالیستی و عه شیرانه، به شداری «لنین» و «بولشویکه کان» له دوما به نموونه ده ه‌ننه وه و ده یکه نه پالپشت تا په یوه ست بوونیان به پار‌مان و ئه و سسیتمه دواکه وتوانه پاساو بکه ن.

ده کر‌ ده یان و بگره زیاتر فاکت به‌نر‌ته وه که ئه م پاساوانه ب‌ بنه مایانه و ته نیا و ته نیا چه واشه کردنی م‌ژووه و که له

نێوان سه رده می تزاریزم و بولشویکه کان له گه ل دوخی ئیستا له عیراق به راوه ردیکی میکانیکی و نادیالکتیکی و نه گونجاو ده کات تا بیکاته پاساو بو به شداری ئێستای له پارڵمان. «لنین» پێش ساڵی 1905 یش له هه ل و مه رجی ئه و کاته سیستمی بورژازی بێرحمانه داوه ته به ر ره خنه و ساڵه کانی دواتریش تا ئوکتوبری 1017 ئه ونده ی ره خنه ی توووند و بن چینه ی له به شداری کردن له «دوما» گرتووه و له سه ری قسه ی کردووه و له قاویداوه که متر بلشویکه کاتی تر کردوویانه! من به ش به حاڵی خۆم له ماوه ی چه ند حه وتوویی رابردوودا له سه ر ئه م ته وه ره له گه ڵ رێبه ری هه دوو لایه نی کومونیزمی کرێکاری و لایه نگرانیان گه لێک له دوونیای مه جازی و ته نانه ت حه قیقی بیر و رامان گوریوه و ره خنه کانی خۆم له گه ڵ باس کردن و ته نانه ت چون ئه وان به شداری «لنین» یان کرد بووه پالپشتی لیکدانه وه بو ئه م دوخه چه ندین سه رچاوه به پێزی «لنین» یشم وه ک فاکتی مێژووی به زمانی ئینگلیزی و فارسی و کوردی بو روون کردنه وه ی زیاتر باسه کان پێشکه ش کردن و لینکی لێکدانه وۆ کانی «لنین» م پێناساندن تا جارێکی تر پێداچوونه وه یێک بکه ن به خوێنده وه کانیاندا که بێچی ئه م رێگای گرتوویانه ته پێش پشت کردنه له م رێبازه هه موو ئه و سه رچاوانه که زۆربه یان به زمانی ئینگلیزیه له سایته کانی خۆشیاندا له وانه یه هه بێت.

لێره دا له مێژووی زۆر دووری پشت کردنی رێبه رانی کرێکاری و بزووتنه وی کومونیستی وه ک «لاسال، برنشتارین و کائوتسکی» که پشتیان له رێبازه کانیان کرد نه دواوم، که ئه وانیش هه ر به پێی لێکدانه وانه ی هاورێیان «رێبوار ئه حمه د»، «عوسمان حاجی مارف»، «خه سره و سایه» و «سه میرعادڵ» ه کان «به رنامه ی گوته» یان نووسی تا یه کگرتووتر بچنه شه ری بورژوازی!
ئه وانیش ویستیان له رێگای رێفۆرمیزمه وه خه باتی چینی کرێکار و خه ڵکی زه حمه تکێش له و چوارچێوۆ دا به رته سک بکه نه وۆ و قه تیس بکه ن و ئه مه بکه نه پاساو که ده چنه ناو پارڵمان تا له رێگای ئه م سیستم و دام و ده زگاکانیه وۆ بچنه شه ری بورژوازیه وه!
نموونه ی ئه ورۆیی ئه م پێوه ست بوونه به که مپی راست و ناسیونالیزمی قه ومی، ئاغای «عه بدولای موهته دی» یه که چه ن ده یه پێش ئێستا له نامیلکه یێکدا له ژێر ناوی«سوسیالیزم یان پارڵمانتاریزم» به تێر و ته سه لی بێ داکێکی له کومونیزم و سوسیالیزم و چینی کرێکار قه له می تاوداو، به لام پاش روخانی دیواری برلین و «یه کیه تی سوفیه تی» ئه ویش په یوه ست بوو به که

مپی بورژوازی! مه گه ر له بیرتان کردووه ئه ویش له سه ره تای ئه
م گۆرانه دا هه ر ئه م لێکدانه وه ی ئێستای ئێوه و بگره گه لێک
پوخت و پاراوتریشی هێنایه وه و ده یگوت:« ده کرئ پارڵمان بکرێته
سه نگه رێک بۆ خه باتی شۆرشگیرانه به دژی ئه م دۆخه!».

به ڵام زۆری نه خایاند بوو به یه کێک له راوێژکاران و تریبوونه
کانی داکوکی کاری پارڵمان و دواتریش پشتیوانی قایمی سیستمی
فیدرالی قه ومی و عه شیره ی هێزه چه کداره کانی ناسیونالیزم تا
له م رێگایه وه پارڵمان و فیدرالیزم بکاته سه نگه ری خه بات و گه
یشتن به ده سه لاتی سیاسی بو وه دیهێنانی ماف و داخوازیه کانی
کرێکاران و خه لکی زه حمه تکیش! «ریبوار ئه حمه د» کاتێک ئه و
رستانه ی له وڵام به و که سه ی وتوێژه که ی ساز داوه نووسیوه،
زۆری هه وڵداوه تا خۆی له ئه ده بیات و ناوه رۆکی ده ربرینه کانی
«لاسال و برنشتاین..» دوور بگرێت و زیاتر وشه کان و ناوه رۆکی
وتووێژه که رواڵه تێکی رادیکالی بداتێ!

به لام هاوری ریبوار له وه بی ئاگایه، چینی کرێکار و خه ڵکی وه
گیان هاتوو له م سیستمه له عێراق و کوردستان سه رباری ئه وه ی له
ژێر زه خت و گوشاری زوڵم و زۆردا بێ ده ره تان ماون زۆر له چینی
کرێکار و خه ڵکی هه ژاری سه رده می لاسال و و برنشتاین و روسیه ی
تزاری…وریاتر و ئاگاترن و به رژه وه ندیه کانی خۆیان باشتر ده
ناسن. هه ر بۆیه هیچکات به م سایست و شیعار پۆپۆلیستی و به ڵێنه
پڕ و پووچانه فریو ناخۆن. چینی کرێکار و توێژه هه ژار و بن دە
سته کانی ئه م کۆمه ڵگایه ئه گه ر به هۆی زه خت و گوشاری ئابووری
و سه رکوتی سیاسی، و راکه راکه بو به ده ست هێنانی پاروه نانێک،
و دابین کردنی ژیانی مه مره و مه ژی، هه ل و ده ر فه تی ئه وه ی
نه بووه شاره زایی ته واوی له م مێژووه بێت، به ڵام ئه زموونه
کان و دژواریه کانی سه رێگای خه باتی ئه م چه ند ده یه له به
رانبه رکێ له گه ڵ ئوردووی سه رمایه وه ها خاراوی کردوون که
بزانن کام مه یلی و حزب نوێنه رانی راسته قینه ی ئه وانن.

چینی کرێکاری و خه ڵکی هه ژار و بێ داهات له کووره ی خه باتی هه
ر رۆژه به دژی ده سه لاتداری بورژوازی فێری ئه وه بوو و تێگه
یشتوون دۆستانی راسته قینه و دوژمنانی سیاسی و چینایه تی خۆیان
بناسن! بۆیه رێبوار ئه حمه د زۆری هه وڵداوه وته کانی ره نگ و
بووی ئه ده بیاتی کومونیستی بداتێ، به لام هه وله کانی بێ ئاکامن.
چونکه کۆمه ڵگای چینایه تی و سیاسی عێراق و کوردستان، پێناوەته
قۆناخێک له خه بات، ناکرێ ئه وه له ئێوه قه بووڵ بکه ن، چه ند ده
یه به دژی بنه ما کانی ئابووری سیاسی سه رمایه داری بنووسن و قسه
بکه ن، و خه ڵک له دژی ئه م سیستمه زاڵمانیه هان بده ن و بانگه

شه ی بکه ن بۆ رسوا کردنی پارڵمان و سیستمی فیدرالی قه ومی و مه زهه بی، به ڵام له م دۆخه به سه د قات خرابتره دا که کۆمه ڵانی خه ڵکی به دژی ئابووری سیاسی و هه موو دام و ده زگاکان وه ستاونه وه پشت له م رێبازه بکه ن و خه ڵکی بانگه شه ی به شداری و چوونه ناو پارڵمان بکه یت!

ئازیزان بورژوازی له وانه یه کۆمه ڵگا وه ک «دارلمجاننین» سه یر کات و هه وڵ بدات خه ڵک دوسته وەستان بن، په نابه رێته به ر هه ر چه شنه قۆرخ کارێک، به ڵام که س هه یه نه زانێت ئه م سیستمه سه ربازی به کار هێنانی دام و دە زگاکانی ئه منی ده وله ت و ئه حزابی میلشیای چه کدار بۆ سه رکوتی خه ڵک، هێشتا نه یتوانیوه بو ساتێکیش رێگا خه باتیان کوێربکاته وه!

کۆمه ڵگای عێراق و کوردستان به پێی ده رس و ئه زمونه کانی خه باتکارانه یی ده یان ساڵه یان و چوونه سه ری وشیاری سیاسی و چینایه تیان ئه ونده شناختیان به ده ست هێناوه که ده زانن ئێوه نه ک ته نیا به م پلاتفۆرمه ی لانی که می ماف و داخوازیه کانتان تێد ا گه ڵاڵه کرده وه به ڵکوو ئه گه ر «مانیفیستی کومونیزم» یش به ده سته وه بگرن باورتان پێناکه ن و ده زانن ئه م هه وڵانه تان بو فریودانه و پشتتان له رێبازی کومونیستی کردوه. به تایبه ت کاتێک ده ڵین ده چینه ناو پارڵمان و و دام و ده زگاکانی تا له م رێگاوه خه بات بکه ین بۆ گه یشتن به ده سه ڵات، دیارە له وە نگه رانن خه ڵک ئه مه تان وه ک جووک لێ وه ر ده گرن!

چینی کرێکار و خه ڵکی هه ژار و کومونیسته کانی عێراق له م مێژووه خوێناویه دا گه لێک ده رسی به نرخی وه ر گرتووه. سه ربازی هه موو هه وراز و نه شێوه کانی سه رێگایان له ده ورانی به عس دیسان پێداگر بوونه له سه ر ئه و ه شۆراکانیان زیاتر رێکبخه ن و له نێو جه ماوه ری خه ڵکدا جێگه و پێگه ی چینایه تی و سیاسی خۆیان به هێزتر بکه ن. تازه ئه وه یش ده زانن ئێستا کۆمه ڵگای عێراق و کوردستان گه لێک به رفروانتر له ده ورانی رژیمی به عس له به رابه ر ئه م پارڵمان و سیستمه کونه په رستانه یه دا وه ستاوه ته وه که رێبوار ئه حمه ده کان یش ده ورانێک له پێشه نگانی ئه م رێبازه بوون و له به رابه ریدا نووسیویانه و بانگه شه ی خه ڵکیان کردووه بۆ خه بات وه ستانه وه له دژی، و ئێستاش هه ر رێک ئه م فاکته ر و پێناسانه یه بوه ته هۆکار که خه ڵک فریوی بانگه شه کانیان بۆ چوونه ناو پارڵمان ناخۆن.

هه وڵی لێبراوانه و شۆرشگێرانه کومونیسته کان ده ورانێک ئه وه بوو کاریگه رترین رێگا بو پێش بردنی خه باتی چینایه تی و سیاسی ره چاو بکه ن تا چینی کرێکار و تۆیژه کانی تری ژێرده ستی سه

رمایه داری به دژی ئه م هه ڵس و که وته ڕێکخراو بکه ن و به ڕێره وێکی شۆڕشگێڕانه و کومونیستی هیدایه تی و ریبه ری بکه ن تا خویان له ڕێگای شۆراکان و به ده سته وه گرتنی ده سه ڵاتی سیاسی ئه م پارڵمان و سیستمه دواکه وتوانه ی فیدرالیزمی قومی و مه زهبی و خۆڵه کیه هه ڵته کێنن و راماڵن. به ڵام ئێستا «ڕێبوار ئه حمه د» ه کان نیگه رانی ئه وه ن به ئه م یان ئه و نه خشه ڕێگای بورژوازی کرێکاران فریو بدات و بیانباته ژێر په رچمی بورژازی و به ڵێنیان پێ بدات پارڵمان به قازانجی کرێکاران و خه ڵکی زه حمه تکیش ئیسلاح ده کات و ده یکاته مه یدانێکی تر له شه ر!

نیگەرانی ڕێبوار ئه حمەد و ئه و حیزبانه له وێ یه، کۆمه ڵگای عێراق به گشتی به و ئاسته له وشیاری گه یشووه که به پێوێ ست بوونی و بانگه شه ی ڕێبوار ئەحمەده کان شتێک له م سیستمه دا ناگۆردرێت و ته نانه ت به رە و خراپتر بوون دەچێت! سه ردێری وتووێژه که ی هاوڕێ ڕێبوار هه ر ئه و ئامانجه دە پێکێت که ئه و دوو حیزبه له پارڵمان به شوێنیه وە ن. تێگه یشتن له م مه سه له شتێکی ئاڵۆز نییه و به ڵکوو زۆر راشکاوانه ئه م حیزبانه هه ر ئه و ڕێباز و سیاسه ت و تاکیکه شۆرشگێرانه و ناشۆرشگێرانانه ی له رابردووی دە یان ساڵه دا بوویان، تا به ئامانجێک که بۆ گه یشتن به شورش و کۆمونیزم چینی کرێکار و زە حمه تکێش له ڕێگای شۆراکانه وە دە سه ڵات به دە ستە وە بگرن ئێستا به ته واوی به م بانگه شه بۆ چوونه ناو پارڵمان لێی پاشگه ز بوونه ته وە! ئێستا دە یانهه وێ به جێگای پێداگری و پشت به ستن به هێزی چینی کرێکار و توێژه کانی خوارە وە ی کۆمه ڵگا به چوون ناو سیستمی دە سه ڵاتدار له وانه پارڵمان و قه وارە خۆله کی قه ومی حیزبه ناسیونالیستی و مه زهه بیه کان که کۆمه ڵگایان به بارمته گرتووە بچنه شه ری سه رمایه داریه وە! هاوڕێیان له وانه یه حیزبه کانتان له م چوونه پارڵمان و به شداری له هه ڵبژاردنه کان خه ڵکێک له دە وری خۆتان کۆ که نه وە و سه رقاڵ بن ناو دام و دەزکان، به ڵام دڵنیا بن ئیتر له کۆمۆنیزمه ی که ساڵانێکی زۆر بۆ به سه رکه وتن گه یاندنی هه وڵتان دابوو شتێکتان بۆ نامێنێت!

07.11.2025

ناسر بابامیری

قوروەی ئازا و بێناز.. شیوا میرەکی

پێشەکی: ئەگەر بمانهەوێ سەبارەت بەقوروە بنووسین لە ڕاستیدا ئەتوانین بڵێین نووسراوە یا لێکۆڵینەوەی بەهێز و ئاکادێمیکی تایبەت بە ناسینی ئەم ناوچە لە بەر دەستماندا نییە و ئەوانەی کە هەن تەنیا توانیویانە بەشێکی بچووك لە حەقیقەتی مێژوویی یان فەرهەنگی ئەم ناوچەمانە بۆ ڕوونبکەنەوە کە ئەم کەمتەرخەمییەی نووسەر و چالاکی فەرهەنگیی کورد خەسارێکی زۆرە بۆ لەناوچوونی ڕاستییەکانی ناوچەی فرە دەوڵەمەندی فەرهەنگی مێژوویی قوروە. هەر وەک ئاماژەم پێکرد کتێبگەلێك سەبارەت بە ناوچەی قوروە هەیە و نووسراوە، ئەوانەی نووسەری کورد نووسیونی هەم کەمن وه هەم دەبوایە بەهێزتر بنووسرایە نەک ئەوەی بە شێوەی پەرست و کورت ئاماژەی پێبکرێ .لەم ساڵانەی دواییدا کەسێکی تورکزمان بەناوی (موحسەن سالەحی) لەسەر ئەم ناوچەیەی نووسیویە (بلوک اسفنداباد، جنگ سولچە و…) کە بەداخەوە ناکرێ وەکوو سەرچاوەی متمانەپێکراو بیناسێنین. بۆ نووسینی ئەم بابەتە توانیومە کەمێک لە کتێبی (آوازهای سرزمین پدریم) وەربگرم کە یادی بەخێر بێ کتێوەکی زۆر لاوازە و شێعری کوردی و حەقیقەتی ناوچەکەی تورکاندووە و جگە لە پێشەکییە سێ لاپەڕەیەکەی شتێکی دیکەی بۆ وتن نییە، هەر وەها لە چەن وتارێکی مێژوویی و مێژووی مادی دیاکۆنۆف و….هتد کەڵکم وەرگرتووە.

کورتەی باس:

شاری قوروە لە چوار گۆشەوە هاوسنوورە لەگەڵ سونقوڕ کولیایی سەر بە پارێزگای کرماشان، ئەسەدئاوای سەربە پارێزگای هەمەدان و وه دێولان و بیجاڕی سەر بە پارێزگای سنە، کە ئەم تایبەتمەندییە بووەتە هۆی ئەوەی پەیوەندی پتەو و هاتووچۆی زۆر لەنێوان ئەم شارگەلە پێک بێت و زاراوەکانی ئەم شارگەلە لە شاری قوروەیش بوونی هەبێت. هەندێ جار بەهۆی تێکەڵاوبوونی زاراوەکانی ناو شاری قوروە لەگەڵ ئەو زاراوەگەلەی شارە دراوسێکان، زاراوەی نوێ درووس بووە کە بە نسبەت زاراوەی ڕەسەنی کوردی جیاوازە و ناتواندرێ وەك زاراوەی ڕەسەنی کوردی بێتە ئەژمار، بەڵام جیا لەکوردیش پێناسە

ناکرێ. هاتنی کۆچبەرانی لەک و نیشتەجێبوونیان لەم ناوچەیە و هەبوونی عەشیرەتی زەند و شێخ ئیسماعیلی کە بنەڕەتیان شارەزوورییە و هەر وەها هەبوونی بنەماڵەی ئەردەڵان وەکوو دەسەڵاتداری ناوچەکە کاریگەری زۆریان لەسەر دروستبوونی زاراوە و شێوەزارەکانی لەم ناوچەیەدا بووە. شارەزوور پێش هاتنی ئیسلام بریتی بوو لە (هەولێر، شاربازاڕ، ئارپاخا (کەرکووک)، شیز (هەوشار)، دزدان، پاتیز(زەهاو)، زاموا، دینەوەر (ئەسپەنئاوا بەشێ لە دینەوەر)، نەهاوەند و هەمەدان). یاقووتی حەمەوی وای بۆ ئەچێ کە شارەزوور ناوچەیەکی بەربڵاوە کە لە کێوەکانی نێوان هەولێر تا هەمەدان دەگرێتەوە کە بنەچەیان دەگەڕێتەوە بۆ دەورەی ساسانییەکان و هەروەها شارەزوور شاری پیرەزی یارسان و شوێنی حەشر و نەشری ئایینی یارسانە.

لەم شارە (165) ئەسەری مێژوویی لە ئاسەواری نەتەوەیی وڵاتی ئێران تۆمار کراوە کە نیشاندەری پێشینەی دوور و درێژ و مێژووی دەوڵەمەندی ئەم ناوچەیە، یەکێک لەو ئاسەوارانە (فەرهادتاش)ە لە وەنسار کە لە سی کیلۆمەتری شاری قوروە بەرەو هەمەدانە و بە بڕوای خەڵک پەیوەندی لەگەڵ (شیرین و فەرهاد)ی کرماشاندا هەیە کە دەهاتە ژێرزەوییەکانی ئەم ناوچەیە ئەو بڕوا و گومانەی خەڵکە بەهێزتر ئەکا. هەر لە شوێنی فەرهادتاش ئەشکەوتێک هەیە و جۆرە فۆسیلی زەریایی لێیە کە لەم جۆرە بەردگەلە بۆ بیناسازی (مەعبەدی ئاناهیتا) لە تەختی سلێمان کەڵکوەرگیراوە لە وەنسار هەتا هەوشار دەهاتی ژێرزەوینی بووە کە ڕەنگە پێوەندیدەری ئەم دوو ناوچە بووبێت. هەروەها لە وەنسار کانییەکی بەردچن دروستبووە کە خەڵک بە شوکرانەبژێری ئەو کانییە ڕێوڕەسمی گاکوژی بەڕێوە ئەبەن و بەڕێوەچوونی ئەم ئایینە کەنە ئەتوانێ نیشاندەری میترائیسم لەم ناوچەیە بێت . قوروەی ئەمڕۆیی بەشێک لە لەیلاخ بووە کە شوێنی گەرمێن و کوێستانی کۆچی ئێڵەکانی شێخ ئیسماعیلی، میرەکی، زەنگنە، زەند، بەلیلوەن، لالەای و گورگەیی بووە و نیشتەجێبوونی ئەم خێڵگەلە تا دەورەی فەتحعەلی شا بەردەوام بووە. قوروە لە دەورەی سەفەوی و سەددەی هەشتەمدا بەهاتنی کۆچبەرانی تورک، بەناو ئەسپەنئاوا لە لەیلاخ جیا بووەتەوە. قوروەی ئەمڕۆیی لە درێژەی دەسەڵاتداری میری ئەردەڵان یەکە لە هەژدە بلووکەکەی ئەم میرنشینە بووە.

بلووکی ئەسپەنئاوا لە نەخشە مێژووییەکاندا بە کیشاسوو ناوی براوە کە یەکە لە ناوەندە پڕ حەشیمەتەکانی نزیک بە هەگمەتانەیە. قوروە بەهۆی بارودۆخی جۆغرافیایی خۆی یەکە لەناوەندە ئەستراتژیکەکانی زاگرۆسە کە هەمیشە سوارە نیزامی ئامادەی شەڕی بووە.

بە سەلماندنی ئەم وتە ئەتوانین ئاماژە بە شەڕی یەکەمی جیهانی و شەڕی سەنجەرخان لە بەرانبەر ڕووس و شەڕی سەلچە لە بەرانبەر یەپرەم خانی ئەرمەنی بە دەسەڵاتداریی ئەم ناوچە بەدەس (سالاروددەولەوە) بکەین. ئەم ناوچەیە لەپێش ئیسلام لە ژێر چاودێری (دەوڵەتی ماد)دا بووە و لە سەدەی هەشتەمدا بەهاتنی بەربەڵاوی تایفەگەلی تورکمانی بۆ ناوچە کوردییەکان قوروەیش بووە بە بەشێ لە ناوچەی دەسەڵاتداری عەلیشەکەر قەراقویونلوو و چەن شوێنەکی تورکنشین لەم ناوچەیەدا درووستبوون. یەکەک لە قەڵاگەلی گرینگ لە بەشی ژووروەوی ڕۆخانەی ئامادای یا سپیڕوودا بووە کە لە باکووری ئەم شارە هەڵکەوتووە و سەرەتاییترین برووسکەی شۆڕشی ماد دژ بە ئاشوور لە قەڵای کیشاسە و خارخار دەستی پێکردوە و بووە بە هۆی درووسبوونی یەکەمین دەسەڵاتی گشتگیر لەوڵاتی ئێراندا.

ساڵی (716)ی پێش زایین سارگۆن هێرشی کردەتە سەر دەوڵەتی مەننایی و شوێنگەلێک کە چاودێری مەننایی لەسەریان لاواز بووە، سەرەتا قەڵای گرینگی کیشاسە ئەسپەنئاوای داگیرکرووە و خاون دەسەڵاتەکەی بە دیل گرتووە. لەسەدەی نۆی کۆچی بەدوا بەناو بەشێک لە شوێنی دەسەڵاتی قەراقویەنلوو ناوبانگی دەرکردوە و کۆچبەرانی تورک لە ناوچە کوردییەکاندا نیشتەجێ بوون. لەو هەموو میر و خانە لەم ناوچەیەدا ئەتوانین ئاماژە بە ئیلخانی جاف مورادی و شێخ ئیسماعیلی بکەین کە لە خانە دەسەڵاتدارەکانی ناوچەی ئەسپەنئاوا بوون. خاوەنی ئەسڵی ئەم ناوچەیە خەڵکی گۆران و جافن کە بەردی بنەڕەتی ئەم شارەیان داناوە و دواتر تایفەگەلی لەک، سۆران، هەورام، نەتەرەکی، وەرمەزیار، پەپەشە و کەلهۆڕی لەوەدا نیشتەجێ بوون، کە لە دەیەکانی دواتر کۆچبەرانی تورکی قەشقایی، بەهارلوو، شاهسەوەن، خودابەندەلوو، لەم شوێنە نیشتەجێبوون. لە ئەسپەنئاوا قەڵا و تەپەی مێژوویی زۆر هەیە وەکوو؛ دەروازە، کەڵەڕوا، قەڵەوەز، هانەسارد، قەسران، بان سەرانجیک، جنیان، دەوەزەن، خانەڵا، مەیهەم و.... هتد.

ئەم شارە لە دەشتەکی پان و بەرین بەپانتایی (58400) کیلۆمەتر و بەرزایی (1800)مەتر لە زەریاس کە لە ڕۆژهەڵاتی شاری سنە و لەسەر ڕێگای سنەهەمەدان هەڵکەوتووە. ناوەندی سەرەکی حوکومەتی ئەم شارە لەڕابەدوودا گوندی مێژوویی قەسران بووە کە خاوەنی قەڵا، عەمارەت، مزگەوت، گەرماو، باخ و بەشەی گەورە و بازاڕ بووە و دواتر بەهۆی درووستبوونی ڕێگای هەمەدان-سنە و دووری قەسران لەو ڕێگایە لادێی قوروە وردە وردە گەورەتر دەبێ و لە ساڵی (1337) ناوەندی حوکومەت بۆ قوروە دیاری ئەکرێ و قەسران ئەکەوێتە پەراوێزەوە. لەم شارە ئاسەواری مێژوویی سروشتی زۆر تۆمار کراوە، وەکوو شاخی کەڵەڕوا،

گەرماوی قەسێان، پردی فەراوا، باوەگوڕگوڕ، فەرهادتاش، ئەشکەوتەکانی کانی گێنجی و… هتد، زمان یەکێک لە فاکتە گرنگەکانی شوناسی نەتەوە، کۆمەڵگە و بنەڕەتی مانەوەی نەتەوەس. هەر چۆن خەڵکی شاری قوروەیش لەم شێوە نەرمەدا دەڕاوە و تووشی ئاسمیلەبوون بووە، بەڵام هێشتا زمان و جلوبەرگیان پاراستووە. خەڵکی ئەم شارە جۆراوجۆری زمانیی و فرە کولتووربوونیان هەیە و زاراوەکانی کەلهوڕی، سۆرانی، گۆڕووسی، ئەردەڵانی، هەورامی و لەکی لەم شارەدا بوونی هەیە. شوێنە مێژوویی گەشتیارییەکانی قوروە بریتین لە:

باوەگوڕگوڕ؛ لە گوندی باوەگوڕگوڕ هەڵکەوتووە و کانی ئاهەکسازی زۆری تێدایە کە ئاوی سوێر و تاڵە و بۆ نەخۆشینی مەعدە و پێست بەکەڵکە و لەدەستەی ئاوگەلی (کلر و بیکربنات). هەر لەو شوێنە بەرز و نزمیگەلێک بوونی هەیە، کە لەباوەڕی خەڵکدا ئەژدیها بووە و لەدرێژەی زەماندا وای لێهاتووە کە ئەم ئەژدیها پەیوەندی ڕاستەوخۆی لەگەڵ ئەفسانە کوردییەکاندا هەیە. پێشتر ئاماژەم بە ئایینی (گاکوژی و میترائیسم) کرد کە (میترا) نەوەکوو ئایین بەڵکوو باوەڕێک لەپێش زەردەشت کاریگەریی خۆی بووە و دوای دەسەڵاتداریی زەردەشت بە تەواوی لەنەو نەچووە و بەشێکی زۆری تا ئێستاش هەر ماوە و تەنیا بە پێچەوانەوە پیشان دراوە. واتە مانای ڕاستەقینەی خۆی لەدەست داوە، بەڵام هێشتا هەر ماوتەوە و ئاگامان لەوە نییە کە لە باوەڕەکانی میترایییە. میترا لە زەردەشتدا ئەتوێتەوە، پلەوپایەی لە ئەهوورامەزدا نزمتر ئەبێت و هەروەها ناوەڕۆکەکەشی ئەگۆڕدرێت. واتە ئەبێتە هێمای خێر و ڕووناکی کە ئەهوورامەزدا میترا ئەخوڵقێنێت تا پارێزگاری لە هەستی بکات.

له هەموو بەردێنووسەکان و بەرهەمە کۆنەکاندا کە لە وێنەکانی میترا لە تاقەکاندا بەجێماوە، چ لە کاتی ڕاوکردن و چ لە کاتی کوشتن و شەڕکردن لەگەڵ مانگادا، میترا لەگەڵ مار، دووپشک و شێر نیشان دراوە، مار و دووپشک و شێر، هێمای مێهرن و میترا لە زۆرێک لە هێما کەونینەکاندا بە جەستەی مرۆڤ، شێرسەر، لەگەڵ ئەژدیها/مارێک کە لە دەوری ئاڵاوە، نیشان دراوە. بۆ بڕوای مادەکان خوداکان بە شێوەگەلێکی سەرسووڕهێنەر دەبینرێن. خوداگەلێک کە بەر سەر شێرن و نیوە مرۆڤ بۆ سەر مار و بۆ لەش مرۆڤ وەکوو شاماران.

کەڵەوا یەکێک لە هێماکانی ئەم شارەیە لە نزیکی سەراوی قورووە، کە بەرزییەکەی ئەگاتە (2400)میتر و چەند ئەشکەوتێکی مێژوویی تێدایە و ئاسەوارە کە دەزراوەتەوە تایبەت بە دەورەی ساسانی بووە و لە باوەڕی خەڵکدا لووتکەکەی وەکوو ئەژدیهایە کە سەری لە بەردێک ناوە تا بتوانێ پارێزگاری لە شار بکات.

کەسایەتییە بەناوبانگەکانی ئەم شارە بریتین لە : محەمەدڕەزا کوردستانی، ناسراو بە میرزادە عەشقی شاعێر و شانۆنامەنووسی کوڕی ئەبولقاسم خان لە ساڵی (1272) لەگوندی قاسم ئاوا هاتەتە ژیانەوە کە بەرپرسی ئەوەڵ ڕۆژنامەی ناوچەکە بووە و لە بەر چاونەترسی و ئازایەتی و دەروەستبوون بەدەستی ڕەزاخان تێرۆر کراوە.
عەرەبعەلی شروه پەیکەرتاش و نیگارکێش و مامۆستای زانکۆی هونەرەجوانەکانی تاران بووە کە لە ساڵی (1318) لەگوندی شوکراوا چاوی بە ژیان هەڵێناوە و بنیاتنەری شێوازی نیگارکێشیی نوێ لەئێراندایە و لە ساڵی (1390ی)هەتاوی کۆچی دوایی کردووە .
عەبدولباقی خان سوێچە سەردار و فەرماندەی شەڕی سوێچە بوو .ئەم شەڕە دوو بەش بووە، سەرەتا لە ملەی هەمەکەسی ڕوودەدا کە بە شکستهێنانی داگیرکەر کۆتایی پێدێ و بەشی دووهەم لە قەڵای سوێچە بووە کە لە ئاکامی ئەم شەڕەدا یەپرەم خان ئەرمەنی، دوکتور سەهرابی، عەبدولباقی خانی سەرۆکی چەرداوڵەی و عەباس خان چناری سەرۆک ئێلی کەلهوڕ دەکوژرێن .
جلوبەرگی ژنانی ئەم ناوچەیە وەکوو باقی ناوچەکانی کوردەواری کوردییە کە لەکراسی چیندار بە شاڵی سەر گرێ، سەروێن، ژێرچناکە، قازانقوێف، چارۆکە، سینەپێش، سوخمە و سەڵتە، کوڵە و کەوا پێکهاتووە و جلوبەرگی پیاوانیش وەکوو باقی ناوچەکانی کوردەوارییە.
ژینگە سامانەکی گشتییە و ئەرکی پاراستنی ژینگە لە ئەستۆی تاک بە تاکی کۆمەڵگاس. شاخی بەور و پەرێشان ناوچەیەکە پارێزراوی ژینگەییە کە دیمەنەکی دڵڕفێنی هەیە و ئامانجی شاخەوانەکانە. ژینگەی ناوچەی قوروە زیاتر تەرخان کراوە بە کشتوکاڵی گەنم، سێفەزەمینی، ئالەف، هەنگوور و باخی سێو و … .
پووشەنی گیایی ئەم ناوچە بریتین لە گەون، شنگ ،چەقچەقە، گیا بەلەک یا شیرین بەیان، کنیواڵ، قازیاخە، قاخەی، کنگەر، گیلاخە، پەیکوە، داربەلەک، سالمە ،گوڵەحاجیانە، هەزبە، شمەی، گوڵەبەڕۆژە، بووماران یا بووژانە، پوونگە، گوڵە هەرە ،تورشکە، کەلەمەکاشی، بەلەشوانە و … هتد هەروەها گرنگترین چەم و کانیەکانی قوروە بریتین لە: کانی تاقەدار، کانی کوچکینە، هانەسارد، چەم زەلەجە، چەم دزە، گەڕاڵی، گەناو، جیقایە، قەڵا، جامەشەران، کنگرە، قاملوو، شووراو،فەراوا،پلووسرکان، عەزیزاوا و نارنجەک کە گرنگترین چەمی ناوچە چەمشوورە بە درێژایی (35) کیلۆمەتر و زەرەبەی چەمەکان ناوچە ئەڕژێتە چەم تەرواە و لە کۆتایی ئەڕژێتە ناو زەریای کاسپییەن. هەر وەها شوێنگەلەکی سروشتیی زۆر خۆش وەکوو دۆڵ مەیهەم، قەسڵان، کانی شاپەسەن، ئاسفاوا، سەرتیپاوا، ئەمیناوا،

هوری و مانگاد و قسان ب حسانوی ح زر خشن و گشتیاران وو ل ئو شونگل دکن. بای زلان، بای شما، شبا و گردلوولان لو ناوچ زر و ئم باگل تز و خی ناوچک ئنرن ب ناوچگلیتر و بیش ب خاونترین شاری ئران ناسراو

درئنجام:

قورو هم ل بواری ئابووری و هم بهی زوی‌وزاری پزق و کانزای زر یکک ل گرنگترین و هستیارترین شارکانی کوردستان. هر وها ب هی جراوجری زمان و زاراو و ئایین ئتواندر ب شاری نگاورنگییکانی کوردستان ل کوردستان بت ژمار ک بداخو بهی کمترخمیی خک خراوت پراوزو و خستی دوورپرزی ل ش و ئاژاو حز ب پاراستنی حاشیی ئمن هرگیز هنگاوکی جددی یا بهز ب زیندووکردنوی مژوو، کولتوور و …ئم ناوچی ندراو ک ئم خستی خاوندارتی‌نکردن ل نیشتمان یکک بهی ئوس ک جراوجری زری هی و کس خی ب خاونی رسنی ئم ناوچ نزانیو و کوردکان زیاتر ل کاتی پناسکردنی خیان ناوی گوندکیان دن و نان من قوروییم بیش خاونی ناسن کک ل قوروییبوون وردگر و هکاریتریشی ئوی ک ل دورگلکی پشووی خک ل ژر دساتی میر و خان و … ل شی جراوجر چوسندراونتو بام ل گرانیی کنکانی فولکلر سکاا ل جفای ژکار و ناین ل دخ بوونی دیار.

قوروه

شیوا میرەکی

پ دچیت پرسکی باخچلی و ئردگان ب بکردن وخت بووبت.. زاهیر باهیر

ئوی ب ماوی نزیکی 9 مانگ لای پکک و کم خککی زر ب پرسی ئاشتی ناسراو و لای ئاکپ و باخچلی ب پرسی

تورکیای ‘ناتیرۆر’ ئێستاش بە پرۆسەی ‘چارەسەر’ ی ناسراوە تەنها لەبەر بوونی دەرفەتێك بوو بۆ پارێزگاریکردن لە حکومەتی تورکیا لەسەروبەری شەڕی حەماس و ئیسرائیل و کلک وگوێکردنی میلیشیاکانی ئیڕان و لاوازکردنی خودی ئێرانیش .
ئەمانە و ڕاگەیاندنەکانی ئیسرائیل سەبارەت بە گۆڕینی نەخشەی ناوچەکە ترس و لەرزێکی زۆری خستە دڵی دەوڵەتی تورکیاوە کە ئەو بارودۆخە ئەویش لێی ڕزگار نابێت کە لە کاتێکیشدا دەیەها بیانو هەیە بۆ لابردنی حکومەتی ئاکەپە و گۆڕانکاری لە ئیدارەی بەڕێوەبردنی دەوڵەت و ولاتدا.
ئەمە هۆکار و پاڵنەری تەواو بوو بۆ دانی ئەو وەهمە بەناوی قسەکردن لەسەر پرۆسەی ئاشتی، نەك باوەڕی تەواوی ئاکەپە و باخچەلی بە گۆڕانکاری بنەڕەتی دەستور و حوکمڕانی و لابەلاکردنەوەی کێشەی کورد لە باکوری کوردستاندا.
بەڵام ئایا ئەو خەونەی ئۆجەلان و هەندێك لە سەرانی قەندیل و خۆشباوەڕانێکی زۆری نێو پەکەکە و کوردانی باشوور ڕوودەدات؟
بەڕای من ئەگەر بمانەوێت بۆچونێکمان لەو بارەوە هەبێت دەبێت تەماشایەکی ڕووداوەکانی سەرەتا و ئەم دوواییە بکەین. ئاشکرایە هەر لە سەرەتاوە تاکو ئێستا دەوڵەتی تورکیا پێداگری لەسەر ئەوە دەکەن کە شتێکی ئاوا بە ناوی ئاشتی و ئاشتەواییەوە لە ئارادا نییە، ئەوەی کە هەیە تەنها نەهشتنی تیرۆرە لە تورکیادا. بە بەردەوامیش ئەمە لەلایەن هەندێك لە بەرپرسان و گەورە دەسەڵاتدارانی تورکیاوە تا ڕادەیەك ڕۆژانە پشتڕاستدەکرێتەوە، ئاوی گوێمان بەوە دادەن و بیرمان دەهێننەوە نە دەستور دەگۆڕێت و نە ئۆجەلان بەردەبێت و نە پرۆسەکەش بە خواست و مەبەستی کوردان دەبێت.
لە لایەکی ترەوە جەنگەکەی ئیسرائیل و حەماس گەر بە کاتییش بێت وەستاوە ، ئیسرائیل جارێکی دیکە بەم زوانە هێڕش ناکاتەوە سەر ئێران. پێگەی تورکیاش نەك هەر لەبەهێزبووندایە لە ناوچەکە و لە مەیدانی سیاسەتی ئەمریکی دا بەڵکو بووە بە دانەر و رێکخەر و جێبەو بەجێکەر سیاسەت و سێبەری حکومەتی سوریاش کە ڕەنگدانەوەی کتومتی سیاسەتی حکومەتی تورکیایە .
نزیکبوونەوەی تورکیا و ئەمریکا و چوونی ئەبوجۆلانی بۆ ئەمەریکا و بەشداریکردنی لە پرسە هەرە گرنگەکاندا بە هاوبەشی و هاوکاری فیدان هاکان کە بە گوێرەی میدیا فەرمییەکانیش بارودۆخەکە لە قازانجی تورکیا و حکومەتی سوریایە .
لەلایەکی دیکەوە بە ناچاری ڕازیبوونی هەسەدە بە مەرجەکانی تورکیا و سوریا و ئەمریکا بە تێکەڵبوونەوەیان و بوون بە بەشێك لە سوپای

سوریا لەگەڵ وەرگرتنی هەندێك پلەوپایەی سوپایی و ڕەنگە ئیدارەییش. ئەمەش لە کاتێکدایە کە دەبێت قوربانی بدرێت بەو ئیدارەیەی کە لە ڕۆژئاوادا هەیە و هەڵبووەشێتەوە و ببێتە بەشێك و پاشکۆی دەوڵەتی سوری ، واتە دەستبەرداربوونی تێزی : خەسەریی ، ئیکۆلۆجی ، فێمینیزم ، کاروباری هەرەوەزی ، ئەکادیمیاکانی کە لەوێ بە ناوی جیاوازەوە هەن ، هەروەها هەڵوەشاندنەوەی بەرنامە و پڕۆگرامی خوێندن و چاوخشاندنەوە بە پڕۆگرامی زانکۆکان و بە گومان لابردنی وێنەکانی ئۆجەلان و کۆتاییهێنان بەو سروودانەی کە لە قوتابخانەکاندا دەخوێنرا و دەوترایەوە یا لە کۆبوونەوەکاندا دووبارە دەکرانەوە، ئەمانە و لەپاڵ کردنەوەی مەداریسی زۆری دینی و مزگەوت و کارگەی بەرهەمهێنانی کەسانی زۆر توندڕەو و تیرۆریست .
ئەمانە هەمووی ئاوەکە دەکرێن بەدڵی حوکمڕانانی تورکیا و ڕەواندنەوەی مەترسییەکانی ئەم یەك دوو ساڵەیان سەبارەت بە لە کارکەوتنیان.
لەبەر ڕۆشانی ئەوەی کە لە سەرەوە وترا دەتوانین بڵێین گەر هەموو ئامانج و ویستی تورکیا لە ڕۆژئاوا و لە سوریا نەهاتبێتە دی ، ئەوە دەکرێت زۆرێك لەوانە بێت کە ویستویانە .
ئالەم بارەشدا تورکیا پێویستی بە پرۆسەیەك بە ناوی ئاشتییەوە نامێنێ بە تایبەت لە ئێستادا، کە لە کاتێکدا هێشتا زۆرێك لە تورکەکانی ئەوە بەهەژمونی بەکارهێنانی زمانی ڕایسستی و فاشتی دەوڵەت دژی پەکەکە ، ڕاهێنراون، دەکرێت لە ماوەیەکی دیکەدا بە تەواوی کۆتایی بەو پرۆسەیە بێت ، لەوانەشە کە لێبوردنێیکی گشتی بە چەکدارانی پەکەکە بەڵام نەك سەران و کەسە دیارەکانی دەرکرێت .
ئەوەی کە وام لێدەکات کە من ئاوا بۆچوونێکم هەبێت، ئەوە لێکدانەوەی وردی بارودۆخی ناوچەکە و سیاسەتی ئەمەریکا و گۆڕانکاری گەورە بەسەر ئایدیا و مانیفێستەکیی ئۆجەلان و باس نەکردنی هیچ جۆرە پێشوەچوونێکی ئەم پرۆسەیە و خەریکبوونی ئەو بە ناردنی چەند پەیام و ڕاگەیاندنێکی سارد و سڕ و بێمزەیاتانە و خۆنەدان لەم پرۆسەیەیە. هەرەها ڕووداوەکانی ئەم هەفتەیە و ئاشکرابوونی باشتری نێتی تورکیا و ئەبوجەلانی و ئەمەریکا، هەر هەموو ئەمانە وامان لێدەکات کە بڵێم پێدەچێت ئەوەی لای ئەمە پێیی دەوترێت پرۆسەی ئاشتی وەهمێک بووبێت کە لە ئێستادا وەرناگێڕرێتە سەر واقیع.
بەداخەوە ئەمجارەش وەکو هەموو جارانی پێشتر لەوە دەکات سەرکردان و ڕابەرانی کورد نەیانتوانی گەمەیەکی سوودمەند لە بارودۆخەکی ناوازە و لە مەیدانی سیاسەتەکی بە سەروبەرەی ئەمەریکادا بکەن.
ئیتر نازانیین ئەمەش بە شکستەکی دیکە کۆتایی دێت یا بە

سەرکەوتنەکی زۆر لاوەکی . دووبارە بەداخەوە کە ‘دەم پارتی’ ش یا کلاویان نراوەتە سەر یاخود هەموو شتێك دەزانن نایانەوێت بیدرکێنن، یا بەمەبەسێك ئاڵاون لە پرسەیەکی وا گەورەوە کە زۆر لە بەرداني سەرەکە گیراوەکانیان گەورەترە.

زاهیر باهیر
12/11/2025

شاری ڕواندز ،مەڵبەندی هونەری ڕەسەن.. ن- کامەران حاجی ئەلیاس

ئەگەر ئاوڕێك لە مێژووی شاری ڕواندز بدەینەوە بەمان دەردەکەوێت کە ئەو شارە لە زۆربەی لە بوارەکانی ژیان ، پێشڕەو بووە هەمیشەلە گەشەکردن و پێشڤەچوون دابووە ..سروشتی شاری ڕواندز هەردەم هەوێن و سەرچاوەی داهێنان بووە بۆ هونەرمەندان و نووسەران ،بۆیە لە هەموو سەردەمەکان بوونی خۆی سەلماندووە،چەندین نووسەر و هونەرمەند لەو شارەدا هەڵکەوتوون،کە شوێن پەنجەیان لە سەر ئاستی کوردستان و عێراق بەرچاوە بووە.. بۆنموونە لە سەردەمی پاشای گەورە لە دیوەخانەکەی میر محەمەد جگەلە پێگەی سیاسی خۆی دیواخانەکەی شوێنی پێشکەش کردنی هونەری ڕەسەن بووە لەڕێگەی گۆرانەوەی چیرۆك وبەسەرهاتەکان بەشێوەی حیکایەت وحەیران ولاوك کەلەلایەن دەنگبێژانی لەهاتووی ئەوسەردەمە بەتایبەتی لە شەوان دا پێشکەش بەئامادە بووان دەکران، جۆش و خرۆشیان بە کۆڕو مەجلیسەکان دەدا.
لەلایەکی تریش لە بواری ڕۆژنامەوانیش دا ئەوشارە بۆتە پێگەیەکی گرنگی هەبووە بۆ ئاشنا کردنی هونەر و ئەدەبی ڕەسەنی کوردی ..کاتێ لە ساڵی 1925 کاتی سەید حوسێن حوزنی موکریانی دێتە شاری ڕواندز لەگەڵ خۆی چاپخانەیەك بەناوی (زاری کرمانجی)لەو شارە دادەمەزرێنێت لە هەمان کات دا گۆڤارێکی هەر بەناوی زاری کرمانجی دەرکردوە (24) ژمارەی لە بڵاوکردۆتەوە، چەندین نووسەری ئەو کاتە

بەرهەمی هونەری و ئەدەبی خۆیان لەو گۆقارەدا بڵاوکردۆتەوە خزمەتێکی زۆری هونەر و ئەدەبی ڕەسەنی ناوچەکە بەتایبەتی و کوردستانیان بەگشتی کردووە.

لەبواری هونەری بەهەرسێ بەشەکەیەوە (شانۆ،شێوەکار، میوزیك) لەپێشکەش کردنی هونەری ڕەسەن شاری رواندزپشکی شێریان بەرکەوتووە.

ئەگەر سەیری ئەو شانۆگەریانە بکەین کەلەو شارەپێشکەش کراون زۆربەیان گوزراشت بووە لە کێشەو ناسۆرییەکانی نەتەوەی کورد زۆرجاریش لەرێگەی ئەم نمایشانەوە ئاریشەو کێشە کۆمەڵاتییەکانی نێو کۆمەڵگا نمایش کراون… ڕاستە هونەری کۆمیدیا لە گەیاندنی پەیامەکان ، هیچی کەمتر نییە لە هونەری مەرگەسات، بەڵام هەمیشە نمایشەشانۆییەکانی ئەو شارە نمایشێکی مەرگەساتی بوون چونکە ئەم شانۆگەریانەی لەو شارەدا پێشکەش کراون زیاتر شانۆی (جاد) و ڕێبازی شانۆی واقعی لەخۆگرتووە کەزیاتر گوزارشت لە هونەری ڕەسەن دەکەن هۆکاری پێشکەش کردنی ئەم جۆرە شانۆگەریانەش دەگەڕێتەوە بۆ بوونی چەند مامۆستا و هونەرمەندی ڕەسەن لەو شارە بۆ نموونە کاتێ لە 1931-10-15 یەکەم شانۆگەری بەناوی (نیرۆن) پێشکەش دەکرێت لەئامادەکرن و دەرهێنانی مامۆستا (فوئاد ڕەشیدبەکر) بووە چەمکی شانۆگەرییەکە ،باس لەچیرۆکی ژیانی ئیمپڕاتۆری نیرۆ ن دەکات تیشك دەخاتە سەر لایەنە جۆراوجۆرەکانی کەسایەتیی خودی ئیمپڕتۆر و حوکمە ستەمکارییەکەی لەگەڵ سوتاندنی شاری ڕۆما و کۆتاییە مەرگەساتەکەی دەکات.لەو ساتەوە تا دوای راپەرنیش بەشی زۆری نمایشەکان لەو شارەدا ئەو جۆرە نمایشانەیان لە خۆگرتووە کە گوزارشتیان لە باردۆخی نەتەوایەتی وسیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی دەکرد. هەر ساڵەکانی پەنجاو شەستەکانی سەدەی رابردوو ساڵانە لە یادی جەژنی نەورۆزدا شانۆگەری (کاوەی ئاسنگەر) لە ژێر چەندین ناونیشان پێشکەش کراوەن لەم روانگەوە نابێ رۆڵی مامۆستای هونەرمەند (زرار محەمەد مستەفا) لەبیر بکەین کە کاریگەری زۆر گەورەی هەبووە لە نمایش کردنی جۆری ئەو شانۆگەریانانەی کە لەو شارە پێشکەش کراوە بۆنموونە ئەگەر ئاماژە بەناوی هەندێ لەو شانۆگەریانە بکەین کە هەموویان نمایشی مەرگەساتی بوون گوزارشتیان لە ڕەسەنایەتی واقعی ژیانی کۆمەڵگای کوردی بەشێوەیەکی گشتی دەکرد..وەکو ئەپەرەتی (داستانی شۆرش) لە 1979-4-7 نمایش کراوە ، شانۆگەری (خۆراگرتن تاسەرکەوتن) 1979-7-17 ،شانۆگەری(نهێنی پیشە) 1982-8-29-28 شانۆگەری (بانەکەو دووهەوا) 1983-5-3 ، شانۆگەری (شاری ئەوین) لە 1986-7-25 لە هۆڵی پاشای گەورە نمایش کرا وە لە سۆرانیش نمایشکرا.شانۆگەری (ئەو پیاوەی مەرگ لێی ئەسڵەمێتەوە) لە رواندز ،سۆران،دهۆك، هەولێر لە 1988-3-27 نمایشکرا . شانۆگەری (مەرگی

بەختەوەری) لە 1991-8-26-25 لەڕواندز و سۆران نمایش کرا….چەندین شانۆگەری تر کە لێرەدا دەرفەتی ئەوە نییە ئاماژە بەهەموویان بدەن ئەگەر بەگشتی سەیر ناونیشانی تێکستی ئەو شانۆگەریانە بدەین کەو لەو ماوەیەدا نمایش کراون ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە ئەگەر کەسێك نمایششەکانیشی نەبینیبێت ئەوا لە مانشێتی شانۆگەرییەکان لە ناوی نووسەری تێکستەکان بۆی دەردەکەوێت کە سەرجەم شانۆگەرییەکان شانەی ڕەسەن و شانەی جاد بوو،گوزارشتیان لە چەمکی کێشەو گرفتی نەتەوەی کورد کردووە.
لە بواری هونەری شێوەکاریش دا هەمیشە هونەرمەندانی شێوەکاری ئەم شارە وەکو (سەلام نەورۆز ، خودالێی خۆش بێت رزگار فەقی عوڵا ، تەیب موعتەسەم ، ئەمیر حەمەدەمین ، بێرۆ رواندزی …هتد) سروشتی شارەکەیان لە تابلۆیەکانیان ڕەنگی داوەتەوە چەندین پیشانگای هاوبەش و تایبەتی کراوەتەوە بەجۆرێك سەرجەم پیشانگاکان گوزارشتیان لە دەلأ وشاخ وچیا و تاڤگەکان کردوە ئەمەش بەمانای ئەوە دێت کە ئەم هونەرمەندانە کارەیان لەسەر هونەری ڕەسەنی کوردی کردوە…بێگومان ئەمە بەمانای ئەوە نایات کە هونەرمەندانی شێوەکاری شار قوتابخانە شێوەکاری تری فەرامۆش کردبێت وەکو سوریالیستی و ئینتباعی و ڕۆمانسی وئەبستراك ودادایی… چونکە بەشێوەك لە شێوەکانی لە ڕەگەی تابلۆکانیان دا لە پیشانگان تابلۆی لەو شێوازە قوتابخانانەش نمایش کراوەن.. لەلایەکی تر ئەگەر سەیری پیشانگای سالانەی چالاکی قوتابخانەکانی شاریش بکەین درك بەوە دەکەین کە قوتابیان زۆربەیان لە نیگارەکانیان دا وێنەی خەرەند و بەخانە و جوندیان کەو و دۆڵەکان بەدی دەکرێن .
هونەری گۆرانی موزیکیش کاریگەری گەورەی خۆی هەبووە لە پێشکەش کردن وپاراستنی هونەری ڕەسەنی کوردی لەناوچەی رواندز بەجۆرێك زۆرێك لە لاوك بێژان و حەیران بێژان لە نەو لاوك وحەیرانەکانیادا باسیان لە خەبات و خۆراگری وچیاو دۆڵ وتاڤگەی شاری رواندزیان دەکرد ، باس لە کیژۆڵە جوانەکانی شار دەکەن وەکو هونەرمەندان (محەمەد عارف جزیری و ڕەسول بێزار گەردی و حەسەن سیساوەیی و وەلی دەسکی ..) جگەلەوەش چەندین بەنەو داب و نەریتی کوردەواری ئەگەرچی لە ئێستادا کەم بۆتەوە بەڵام بەشێوەك لە شێوەکان ناوبەناو ئەنجام دەدرێت وەکو شایی ڕەشبەڵەك ساوار کوتان و دەروێنەوە .. بێگومان لە کاتی بەڕەوەچوونی بەنەو ئەم داب و نەریتانە هەریەکەو گۆرانی و سروەتی تایبەتی بەخۆی لەگەڵیان ئەنجام دەدرێت.
کاتێ باس لە گۆرانی و موزیکی شاری راواندزیش دەکەین ناکرێت ڕۆڵی تیپی مۆسیقای پاشای گەورە لەبیربکرێت ئەم تیپە لەسەردەستی هونەرمەند مامۆستا زرار محمەد مستەفا لە لە 1977-7-1 دامەزرا

چەندین شاکاری نایابیان پێشکەش کردوە بەجۆرێك لەڕەگەی ئەم تیپەوە
چەندین گۆرانی فۆلکلۆری ڕەسەنی کوردیان لە فەوتاند رزگار کردوە
ئەم تیپەخاوەنی فۆرم ستایلێکی تایبەتی بەخۆی هەیە هەرکاتی گوێ
لە بەرهەمێکی ئەم تیپە دەگرین دەزانین کە ئەمە تیپی موزیکی پاشای
گەورەیە.. ئەم تیپە بەرهەمەکانی تایبەت نەبووە تەنیا بە
گۆرانیبێژانی شاری رواندز بەڵکو لەسەر ئاستی کوردستانی گەورە کاری
کردوە چەندین گۆرانیبێژی توانیویانە گۆرانییەکانان لەڕەگەی ئەم
تیپە بڵاوبکەنەوە بەجۆرێك هەندێ لە گۆرانییەکان دەنگدانەوەیەکی
زۆری لێکەوتووە وەکو گۆرانی(کەچەرە) کە بەدەنگی هونەرمەند وەلی
دەسکی بڵاو کراوە گۆرانییەکی فۆلکلۆری بوو، دوای چەندین
گۆرانیبێژ گۆرانییەکەیان(کەچەرە)، دووبارە کردوە وەکو هونەرمەندی
کۆچکردوو (تەحسین تەها) ، هەروەها گۆرانی (رواندز) ، ئەویش
بەدەنگی هونەرمەند وەلی دەسکی تۆمار کرا کە ئێستا بۆتە سمبولی
شاری رواندز لەکاتی نمایشکردنی دیمەنە سروشتەکانی ئەو وەکو لەگەی
شاری ئەو گۆرانییەکەش لەگەڵیدا پەخش دەکرێت . هەروەها گۆرانی
(مەندانە) کەلەلایەن هونەرمەند (ئەحمەد محەمەد شەریف) تۆمار کرا
ئەویش لە کاتی خۆی ناوبانگێکی زۆری دەرکرد تائەو رادەیەی
گۆرانیبێژێکە لە ناو خەڵك دا بە ناوی (ئەحمەد مەندانە
)،ناسرا،گۆرانییەکە باس لە شۆخ و شەنگی کیژۆلەیەکی کوردستان
دەکات بە ناوی (مەندانە) هەرچەندە ئەم گۆرانیبێژە چەندین گۆرانی
تری هەر لەو تیپە بڵاوکردە بەڵام زیاتری بە گۆرانی (مەندانە)
لەناو جەماوەر ناسرا.
یەکێك لە سیفەتەکانی تیپی موزیکی پاشای گەورە ئەوبووە کە
بەرهەمەکانی تایبەت نەبوو تەنیا بە گۆرانی بێژانی شارە کە یان
ناوچەکە بەڵکو خزمەتی چەندین گۆرانی بێژ تری لە شارەکانی تری
کوردستان بگرە لە پارچەکانی تری کوردستان کردوە بەجۆرێك زۆرێك لە
گۆرانی بێژان لە رێگەی ئەم تیپەوە ناسران بەڵی ئەم تیپە لەبواری
سردووی شۆرشگێریشدا لە سەردەمی رژێمی بەعسی گەڵبەگەڵدا چەندین
سرودی شۆرگێری بەنهێنی بە هونەرمەندانی رۆژهەڵات تۆمار کردوە،تا
ئەو رادەیەی لەسەردەمی خەباتی شاخ دا لە زۆربەی رادیۆیەکانی
حزبەکانی ئەو کات پەخش دەکران سروودەکانیش لە ستۆدیۆی [illegible]
هونەرجوانەکانی رواندز کە بارەگاکەی چەندی مەترێك
لە دائیرەی ئەمەن ورێکخراوی حزبی بەعس نزیك بوو.. تۆمارکردنەکەش
لەسەردەستی هونەرمەند و رابەری هونەر مامۆستا (زرار محەمەد
مستەفا) تۆمار دەکران لەبەر بوونی مەترسی لەسەر ژیانیان وئاشکرا
نەبوونیان سروودەکان زیاتر درانگانی شەو تۆمار دەکران .
هەر بە مێژووش لە دوای راپەرینی گەلی کوردستان لە بەهاری 1991

تیپی موزیکی پاشای گەورە یەکەم تیپ بوو ئاهەنگی جەماوەری وکۆنسێرتی بە ئامادەبوونی زۆرێك لە سەرکردەکانی کورد و جەماوەرێکی زۆر لەدوای کۆچ ڕەوەکەی گەلی کوردستان لە شارەکانی رواندز ،سۆران ، شەقڵاوە، رانیە ،چۆمان..) سازکرد بە شداری هونەرمەندان (ناسڕی رەزازی ،شوان پەرەوە ، شیرین پەروِەر).
لە کۆتاییدا پێم باشە ئاماژە بەو گۆرانیبێژان بدەین کە لەم تیپەدا بەرھەمەکانی خۆیان پێشکەش کردوە (وەلی دۆسکی ،ناسڕی رەزازی، شوان پەروەر، نەجمەدینی غوڵامی،خدر بێجانی ،سلێمان ئەحمەد، ئەبووبەکر لەگزی ، کاڵێ، شیرین پەروەر،فاتیمە، جەلال ئاوارە، هاوتائەسعەد،سەلام سامان عەلی موردی، سامان عەلی مورادی ..).

ن- کامەران حاجی ئەلیاس

بەراوردێك لەنێوان جاڕنامەی مافەکانی منداڵان و دۆخی

منداڵان لە کوردستانی عێراق!..
نووسینی: رەهێن یاسین حەمەد ئەمین

منداڵ لە رووی یاسایی و تەندروستییەوە وا پێناسەکراوە کە: مرۆقێکە کە تەمەنی لە خوار 18 ساڵییەوەیە، ماف و بەرپرسیارێتی جیاوازە لە گەورە، بە تایبەتی لە بوارەکانی تەندروستی و تاوانکاریدا.
لەبەر ئەوەی منداڵ پێنەگەیشتووە لە رووی جەستەیی و هزرییەوە بۆیە پێویستی بە رێوشوێنی تایبەتی پاراستن و جاودێری هەیە.
هەربۆیە نەتەوەیەکگرتووەکان جاڕنامەی مافەکانی منداڵی راگەیاند لە ساڵی 1989 بە مەبەستی پاراستنی مندالآن، لەم جاڕنامەیەدا کۆمەڵێک بەندی زۆر گرنگ هەیە لەم وتارەدا لە سەر تیشکی ئەو بەندانە هەڵسەنگاندنێك بۆ بارودۆخی مندالآن دەکەین لە کوردستانی عێراق.
1.جیاکاری نەکردن: دەبێت مندالآن هەموو مافەکانیان بۆ دابین بکرێت بە بێ لە بەرچاوگرتنی جیاوازی رەگەز و رەنگ و زمان و ئایین و بۆچوونی سیاسی یان جیاوازی چینایەتی.
جیاکارییەکی گەورەکە هەیە لە کوردستانی عێراق لە نێوان منداڵی دەوڵەمەند و هەژار لە نێوان مندالآنی شار و لادی لە ڕووی دابینکردنی پێویستییەکانی ئاو کارەبا و خوێندن و تەندروستی و رێگاوبان و زۆر بواری تر، ئەم جیاکارییە کاریگەری گەورە دەکاتە سەر هەموو بوارێکی منداڵ بە تایبەتی دەروونی منداڵ.

2. بەرژەوەندی مندالآن: دەبێت لە هەموو بوارەکاندا رچاوی سەرەکی بەرژەوەندی مندالآن بکرێت.
لە کوردستان لە هەموو بوارەکاندا بەرژەوەندی گەورەکان دەخرێتە پێش بەرژەوەندی مندالآنەوە. هەمیشە ئەوە گەورەکانن بڕیار بە دەستن، بە هیچ شێوەیەك پرس بە منداڵ ناکرێت تەنانەت لەو بوارانەش کە تایبەتە بە منداڵەکە بەتایبەتی لە بوارەکانی جیابوونەوەی هاوسەران منداڵ ناچار دەکرێت لای یەکیك لە دایك و باوك بمێنێتەوە بە بێ ئەوەی پرس بە منداڵ کرا بێت، هەروەها لە کاتی دابەشکردنی میرات بە هیچ شێوەیەك کەس بیر لە بەرژەوەندی منداڵ ناکاتەوە بەڵکو گەورەکان بەرژەوەندی خۆیان دابین دەکەن و منداڵ پشتگوێ دەخەن ، زۆر

جار تەنانەت بێ بەش دەكرێت لەم مافەيان يان هەوڵى بێبەشكردنى دەدرێت.

3. مافى ژيان و مانەوە گەشەكردن: هەموو منداڵێك مافى سروشتى ژيانى هەيە و لە سەر دەوڵەتە تا ئەوپەڕى تواناى مانەوە و گەشەكردنى منداڵ مسۆگەر بكات.

لە كوردستان بە هوى كێشە و شەڕ و ململانێى نێوان پارتە سياسيەكان و بوونى هيزى عەشيرەت و شەر و ململانێ نێو خۆيان زۆربەى جار منداڵان بوونەتە قوربانى، هەوەها بە هوى خراپى رێكاو بان و سيستەمى هاتووچۆوە منداڵ دەبێت بە قوربانى و ژيانى لە دەست دەدات، كەم نين ئەو چيرۆكە تراژيديايانەى كە زۆر جار منداڵان ژيانيان لە دەست دەدەن بە هووى كێشە و گرفتى نێوان گەورەكانەوە.

4. چاودێرى دايك و باوك: منداڵ مافى ئەوەى هەيە دايك و باوكى بناسێت و چاودێرى بكرێت و پەيوەندى لە گەڵيان هەبێت تەنانەت ئەگەر ئەو دايك و باوكە جياش بووبێتنەوە.

مندالآن لە كوردستانى عێراق زۆر جار رووى داوە بە هووى جيابوونەوەى دايك و باوكەوە منداڵ بێبەش دەكرێت لە بينينى دايك يان باوك بۆ چەندين ساڵ ئەم منداڵە حەسەرتى بينينى دايك يان باوكى هەيە، بێەبشكردنى منداڵ لە بينينى دايك يان باوك منداڵ تووشى دەيان گرفتى دەروونى و خەمۆكى و پەنابردن بۆ كارى نەشياو دەبات.

5. پاراستن: دەبێت منداڵ بپارێزرێت لە هەموو جۆرەكانى توندوتيژى و پشتگويخستن و ئازاردان و دەستدرێژى سيكسى.

لە زۆربەى خێزانەكاندا لە كوردستانى عێراق هەتا ئێستايش لێدان و سوكايەتى و شكاندنەوەى منداڵ بوونى هەيە، لە زۆربەى قوتابخانەكان يان لێدان يان سوكايەتى و شكاندنەوەى منداڵ بوونى هەيە، منداڵ پشتگوێ دەخرێت لە لايەن خێزان و قوتابخانەوە ،گرنگى بە بۆچوون و قسەكانى نادرێت.

هەروەها دەستدرێژى كردنە سەر منداڵ هەيە بە تايبەتى لە ناو خێزاندا لە لايەن كەسانى نزيكى خێزان وەك باوك برا مام و خاڵ ئامۆزا و پورزا و خاڵۆزا و خزمەكانى منداڵەوە، يان لە قوتابخانە و گەڕەكاكاندا، بەلآم لەبەر ئەوەى منداڵا هوشياريان نيە بەم كارە و لە ترسى دايك و باوك و ئاب□روونەچوونيان بە نهێنى ئازارى ئەم كارە قێزەوەنانە دەچێژن و توشى دەيان گرفتى دەروونى دەبن.

6. پەروەردە: منداڵ مافى دابينكردنى خوێندن و پەروەردە و گەشەدان بە توانا و بەهەركانى هەيە.

منداڵانی کوردستانی عێراق لە خراپترین ئاستی خوێندندان، قوتابخانە حکومیەکان لە هەموو روویەکەوە خراپە چ لە رووی خراپی بینا و کەرەستەکانی قوتابخانەوە بگرە تا دەگات بە داخستنی دەرگای قوتابخانەکان بە ماوەیکی زۆر بە هوی بایکۆتی مامۆستایانەو، یان خراپی وانەکانی خوێندن بەراوورد بە ولآتانی پێشکەوتووی جیهان.

7. تەندروستی: مندالآن مافی ئەوەیان هەیە کە بەرزترین ئاستی تەندروسیتیان پێشکەش بکرێت.

ئاستی پێشکەشکردنی تەندروستی بە منداڵان لە نەخۆشخانەحکومیەکاندا لە کوردستانی عێراق لە خراپترین ئاستدایە، دکتۆرەکان زۆر بە خراپی ئەرکەکانیان جێبەجێ دەکەن و نەك هەر ئەوە بەڵکو لە رێگای نەخۆشخانە حکومیەکانەوە هەوڵ دەدەن نەخۆشەکان ئاراستە بکەن بە نورینگە تایبەتەکانی خۆیان لە دەرەوەی نەخۆشخانە، نەبوونی داودەرمان و پێویستیەکانی تری تەندروستی لە نەخۆشخانەکان گرفتی گەورەی دروستکردووە بە مندالآن .

لە کۆتایدا قسە زۆرە بکرێت سەبارەت بە خراپی بارودۆخی مندالآن لە کوردستان بەلآم ئەوەی گرنگە چارەسەر چیە ؟

دەبێت سیستەمی حوکمڕانی لە کوردستانی عێراق گۆرانکاری گەورە بکات بە دابینکردن و بەرگریکردن لە مافی مندلآن،هەروەها لە بەر رۆشنای جاڕنامەی مافەکانی مندالآن هەوڵ بدات گرفتەکانی مندالآن چارەسەر بکات و یاسای تایبەتی بە دەر بکات و کەمەڵێك رێوشوێنی خێرا بگرێتەبەر بە مەبەستی باشترکردنی بارودۆخی مندالآن، دەبێت بە زووترین کات دەست بکات بە بڵاوکردنەوەی هوشیاری لە نێوان مندلآن و خێزان و قوتابخانەکاندا سەبارەت بە مافەکانی مندالآن یاسای توند دەربکات دژ بەو کەسانەی کە ستەم لە مندالآن دەکەن.

نووسینی: رەهەن یاسین حەمەدئەمین

28/08/2024

لەتیف هەڵمەت شایەنی بڕوانامەی"دکتۆرای فەخری"یە.. ڕەزا شوان

بڕوانامەی دکتۆرای فەخری (دکتۆرای شانازی ــ دکتۆرای ڕێزلێنان)، بڕوانامەیەکی بەخشراوی ئەمڕۆ نییە، بەڵکو مێژووی بەخشینی بۆ چەندین ساڵ، بەر لە ئەمڕۆ دەگەڕێتەوە. زانکۆی (هارڤارد) ی ئەمریکی مێژوویەکی دوور و درێژی هەیە لە پێدانی بڕوانامەی دکتۆرای فەخریدا. لە ساڵی (١٧٥٣) دا، بڕوانامەی ماستەری فەخری لەو وڵاتەدا بەخشی بە نووسەر (بنیامین فرانکلین). لەو ساڵەوە بەدواوە زانکۆی هارڤارد، بێشوومار بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشیوە بەو کەسانەی کە کارەکانیان سنووری ئەکادیمییان تێپەڕاندوون. چەندین بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییان بەخشی بە سەرکردەکان و بە کەسایەتییە ناودارە جیهانییەکان. بۆ نموونە پێدانی دکتۆرای فەخری بە (نێلسۆن ماندێلا) لە ساڵی (١٩٩٨) دا. خاتوو (هێلین کیلەر) یش، کە خاوەنی پێداویستیی تایبەت "نابینا" بوو، یەکەم ژن بوو، کە لە ساڵی (١٩٥٥) دا، زانکۆی هارڤارد بڕوانامەی فەخریی لە فەلسەفەدا پێبەخشی.
زانکۆی (یەیل) لە ئەمریکا، یەکەم زانکۆ بوو کە لە ساڵی (١٨٦١) دا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی.
پێناسەی دکتۆرای فەخری، بریتییە لە بڕوانامەیەکی ئەکادیمی. بەبێ پێشکەشکردنی دیزەرتەیشن (تێز) یان لێکۆڵینەوە، وەک بە فەرمی دەربڕینی سوپاسگوزاری و پێزانین و ڕێزلێنان، یان دانپێدانان لەلایەن زانکۆکانەوە. لە ئاهەنگێکی شایستەدا دەبەخشرێت، بەو کەسانە یان بە گرووپ یان بەو ڕێکخراوانەی، کە لە بوارەکانی زانستی، ویژەیی، مرۆیی، نیشتمانی، کۆمەڵایەتی، پەروەردەیی، سیاسی، وێژەی منداڵان، وەرزش، مافەکانی مرۆڤ، ئاشتی، دادپەروەری، ژینگەیی، خێرخوازی، … هتد. کە دەستکەوتی کوالیتی بەرز و ناوازەیان بەدەستهێناون. تەنانەت ئەگەر وەرگرەکانی دکتۆرای فەخری، پێشینەی ئەکادیمیشیان نەبێت. بۆ جیاکردنەوەی دکتۆرای فەخری لە دکتۆرای ئاسایی، پیتەکانی (ئێچ. سی) کە کورتکراوەی هەردوو وشەی (هۆنۆریس کاوکا)ی لاتینییە، دادەنرێت. کەسێک

دەتوانرێت زیاتر لە بڕوانامەیەکی دکتۆرای فەخری وەربگرێت.

زانکۆکان بەشیان هەیە، گەر بیانەوێت بە هۆکارەکەوە، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری لە وەرگران وەربگرنەوە. وەکو زانکۆی خەرتووم لە (موعەممەر قەزافی) یان وەرگرتەوە، زانکۆی قاهیرەش لە (سۆزان موبارەک) یان وەرگرتەوە.

کاندیدکراو بۆ وەرگرتنی بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، دەبێت کەسایەتییەکی ناسراو و ڕێزداربێت. دەستکەوتەکانی لە بوارەکەیدا، جیاواز و نموونەیی و ناوازەبن. کاریگەریی ئەرێنییان لەسەر کۆمەڵگاکەی هەبێت.

بڕوانامەی دکتۆرای فەخری زۆر گرنگە، لە ناساندن و ڕێزلێنان لەو کەسانەی کە بەشدارییەکی ناوازەیان لە کۆمەڵگادا کردوون. دەبێتە هۆی بەرزبوونەوەی متمانەبەخۆبوون و ئیلهامبەخش و هاندانیان، بە درێژەدان لە تێپەڕینی سنوورەکان و بە داهێنان و بە دروستکردنی جیاوازی و گەیشتن بە بەرزترین ئاستی نایاب. کاتێک کە کەسایەتییە باڵاکان، کە ئەم شانازییەیان پێدەبەخشرێت. زیاتر هەست بە گرنگی ڕۆڵیان و بە بەرپرسیارێتی ئەستۆیان دەکەن.

بێگومان هەموو کەسێک شایەنی ئەم نازناوە نییە. بۆ نموونە، دکتۆرا فەخرییەکەی گەلەبەگەی (عودەی سەددام حوسێن) کە دکتۆرای فەخری نییە، بەڵکو دکتۆرای شەرمەزاری و ڕسواییە بۆ وەرگر و بۆ ئەو زانکۆیەی ئەم نازناوەیان پێبەخشی.

لە زانکۆکانی کوردستان، وا بزانم کە زانکۆی سەلاحەدین بوو، دەستپێشخەریان کرد و بۆ یەکەم جار بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییان بەخشی. پێمخۆشە لێرەدا ناوی بەشێک لە وەرگرەکانی بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بهێنم، کە لەلایەن زانکۆکانی کوردستان و وڵاتانەوە پێیانبەخشراوە.

زانکۆی سەلاحەدین چوار بڕوانامەی فەخرییان بەم کەسایەتییانە بەخشیوە:

١ـ لە ساڵی (٢٠١٤) دا، دکتۆرای فەخرییان بە دکتۆر (ئیسماعیل بێشکچی)ی تورک بەخشی. کە دۆستێکی ناسراوی گەلی کوردمانە.

٢ـ لە ساڵی (٢٠١٥) دا، دکتۆری فەخرییان بە زانا (د. مستەفا زەڵمی) بەخشی.

٣ـ لە ساڵی (٢٠١٩) دا، دکتۆرای فەخرییان بە پرۆفیسۆر (د. کۆچەر بیرکار) بەخشی. دکتۆر کۆچەر چەندین خەڵاتی

باڵای نەوەدوەتی وەرگرتووە.
٤ـ لە ساڵی (٢٠٢٢) دا، دکتۆرای فەخریان بە پرۆفیسۆر (د. فریاد فازل عومەر) بەخشی. کە پسپۆڕێکی بەناوبانگی کوردە لە بواری زمان و وێژەی کوردیدا.
زانکۆی سلێمانی، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، بەم کەسایەتییانە بەخشیوە:
١ـ لە ساڵی (٢٠١٩) دا، دکتۆرای فەخری، بەخشی بە هونەرمەندی ناسراومان (مەزهەری خالقی) لە پای خزمەتکردنی لە بواری هونەر و کەلەپووری کوردی.
٢ـ لە ساڵی (٢٠٢٣) دا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە عەمیدی مافپەروەر (سالار عەبدوڵڵا) لە سلێمانی.
٣ـ لە ساڵی (٢٠٢٤) دا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە عەمید (ئاسۆ حەسەن ئەحمەد).
٤ـ لە ساڵی (٢٠٢٥) دا، زانکۆی ئەمریکی لە سلێمانی، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە (دەیڤد پێترێس) سەرۆکی پێشووی دەزگای هەواڵگری ئەمریکا.
زانکۆی کۆیە، بڕوانامەی دکتۆرای فەخریان بەخشی بەم کەسایەتیانە:

١ـ لە ساڵی (٢٠١٥) دا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری لە یاسادا، بەخشی سەرۆک کۆماری عێراق (مام جەلال ـ جەلال حیسامەدین تاڵەبانی).
٢ـ لە ساڵی (٢٠٢١) دا بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە (عومەر شێخ موس).
زانکۆی کوردستان لە هەولێر، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە نووسەر و هونەرمەندی ناسراوی کوردمان (خەسرەو جاف). لە پای خزمەتی لە هونەر و وێژەدا.
زانکۆی سۆران بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە مامۆستای کۆچکردوو (تالیب عەبدولسەمەد) کە خوێندکاری دکتۆرا بوو لە زانکۆی سۆران. درا بە خانەوادەکەی.
ئەو کەسایەتییە کورد ئەکادیمیانەش کە لە زانکۆکانی وڵاتانی دەرەوەدا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخریان وەرگرتوون زۆرن.
ئەو ناوانەی کە بەرچاوم کەوتوون:
١ـ دکتۆر (دیاری ساڵح محەمەد شوانی) کە لە ناوەندی وێژە و راگەیاندن بە دکتۆر (خەبات شوانی) بەناوبانگە. شاعیر و

نووسەر و ڕۆژنامەنووس و ڕاگەیاندکار و چالاکوانی بواری مافەکانی مرۆڤ و باڵیۆزی ئاشتی و سەرۆکی یەکێتی جیهانی مافەکانی مرۆڤە لە هەرێمی کوردستان. یەکەم ژنی کوردە، کە (٣) بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، لەلایەن زانکۆی ئیلیزابێت لە بەریتانیا و ڕێکخراو و دامەزراوە نێودەوڵەتییەکان پێیان بەخشیوە، بە دەیان بڕوانامەی باڵا و خەڵاتی تایبەتی و قەڵغانیان پێبەخشیوە و لە دەیان چالاکی و کۆنگرەی نێودەوڵەتیدا بە زۆری بە جلی کوردییەوە بەشداری کردووە. دکتۆر خەڵات شوانی بە زمانی عەرەبی دەنووسێت.

٢- لە ساڵی (٢٠٢٢) دا، زانکۆی (ئەلبێرتا) لە کەنەدا، دکتۆرای فەخری لە یاسادا، بەخشییە هۆنراوەنووسی ناسراوی کوردمان (جەلال بەرزنجی).

٣- دکتۆر ئالان یاسین بەباس - لە زانکۆی هاڤانای نێودەوڵەتی - لە بواری چارەسەری خۆراک و ڕجێم. بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییان پێبەخشی.

٤- وڵاتی میسر، دکتۆرای فەخری بەخشییە فەلکناسی کورد (ڕێبەر ڕۆستەم).

٥- یەکێتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە میسر، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، بە هۆنراوەنووس و ڕۆژنامەنووسی کورد (عەدنان ڕەشید ڕێکانی) بەخشی.

٦- ڕێکخراوی مافەکانی مرۆڤ لە ئەمریکا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخریان بەخشی
بە خاتوو (شیاو جەبار فەتاح) ئاشتیخواز و داکۆکیکەر لە مافەکانی مرۆڤ.

٧- دەروونناسی ئەکادیمی نێودەوڵەتی (عوسمان عەبدوڵا) بڕوانامەی دکتۆرای فەخری وەرگرت.

٨- لە ساڵی (٢٠٢٢) دا، پاکستان بڕوانامەی دکتۆرای فەخری لە چارەسەری پزیشکی بەخشییە (مەلا عەلی کەڵەک).

٩- وەزاراتی ڕۆشنبیریی ئێران، لە ساڵی (٢٠٢٢) دا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی، بە هونەرمەندی میللی و فۆلکلۆری، حەیرانبێژی کورد (مام خدر قادری - خدر بلوێر). یەکەمین هونەرمەندی کوردە، کە بڕوانامەی دکتۆرای فەخری لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان وەرگرتووبێت.

١٠- بێگومان کەسایەتی کوردی کەش هەن، کە لەلایەن زانکۆکان و ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکانەوە، بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییان پێبەخشیون.

ئەوەی ئێمە مەبەستمانە، بەخشینی دکتۆرای فەخرییە بە نووسەرانی

بوارەکانی وێژەی منداڵان. کە تا ئێستا چەند نووسەرێک وەریان گرتوون. وەک: زانکۆی باشووری ئوسترالیا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بە نووسەری وێژەی منداڵان (کولین تیل) بەخشی. زانکۆی هێلسێنگی لە فینلەندا، لە ساڵی (٢٠٢٥) دا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخریی بەخشی بە نووسەری پەرتووکی منداڵان و شانۆنووس و سیناریۆنووس، خاتوو (تینا نوبو لا) کە تا ئێستا زیاتر لە (٩٠) ڕۆمان و چیرۆکی وێنەداری بۆ منداڵان نووسیون و چاپیانی کردوون و بڵاویانی کردوونەتەوە. پەرتووکەکانی بابەت ناوازەن لە وێژەی منداڵاندا.

دێینە سەر مەبەستی سەرەکییمان لەم نووسینەمان. ئایا نووسەرانێکی وێژەی منداڵانی کورد، شایەنی بەخشینی بڕوانامەی دکتۆرای فەخری نیین؟ بۆ تا ئێستا زانکۆکانی کوردستان، دکتۆرای فەخرییان بە هیچ نووسەرێکی بواری وێژەی منداڵان نەداون؟

من دوو نامەم بە زانکۆی کۆیە و زانکۆی سلێمانی نووسی و پێشنیارم بۆیان کرد کە بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، بدەن بە هۆنراوەنووس و نووسەری هۆنراوە و چیرۆک بە منداڵانی کورد، کاک (لەتیف هەڵمەت) کە کەڵەنووسەرێکی ناسراوە و نووسینەکانی ناوازە و داهێنانن لە بواری وێژەی منداڵانی کورد. هەموو مەرجەکانی شایستەی بەخشینی بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، لە لەتیف هەڵمەتدا هەیە. لە ڕاستیشدا، لەتیف هەڵمەت خۆی ئاگای لەم داوایەی من نەبوو. پێم نەوتبوو.

١- لە ڕۆژی (٢/ ئادار/ ٢٠٢٤) دا، بە هۆی هاوڕێی بەڕێزم پرۆفیسۆر (د. هاوژین سلێوە) وە، لە نووسینێکی یەک لاپەڕەییدا، پێشنیارم بە سەرۆکایەتی زانکۆی کۆیە کردووە، کە بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، لە وێژەی منداڵان ببەخشن بە لەتیف هەڵمەت، دکتۆر هاوژین دەقی پێشنیارەکەمی گەیاندە بە سەرۆکایەتی زانکۆی کۆیە.

٢- لە ڕۆژی (٧/ ئۆکتۆبەر/ ٢٠٢٤) لە ڕێکەی برای بەڕێزم، دکتۆر (نەوزاد ئەحمەد) ەوە، پێشنیارەکەم بە خودی سەرۆکی زانکۆی سلێمانی، دکتۆر (کەسار محەمەد) نووسی. کە بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بدەن بە لەتیف هەڵمەت. من پێموایە شایستەی ئەم خەڵاتە و زیاتر لەم خەڵاتەیە. خوێنەران و سەرۆکایەتی هەردوو زانکۆکەش، لەتیف هەڵمەت باش دەناسن و ئاشنای نووسینە ناوازەکانین.

بەداخەوە نە زانکۆی کۆیە و نە زانکۆی سلێمانیش، نە بە ئەرێنی و

نە بە نەرێنی تا ئێستا هیچ وەڵامێکی پێشنیارەکەمیان نەداوەتەوە. ئایا لەتیف هەڵمەت بە شایەی ئەم خەڵاتە نازانن؟؟ ڕێزگرتن و بەخشینی دکتۆرای فەخری بە لەتیف هەڵمەت، بە واتا ڕێزلێنان و بەخشینی بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییە، بە وێژەی منداڵانی کورد.
نەک تەنها لەتیف هەڵمەت، بەڵکو چەندین کەسایەتی ناسراوی ترمان هەن، کە شایەنی ئەوەن کە زانکۆکانی کوردستان بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییان پێببەخشن. بۆ نموونە: (ئازاد محەمەد) جووتیارە نموونەیی و ناوازەکەی شاری هەڵەبجە، لە کوردستان. کە داهێنانی لە بواری بەرهەمهێنانی میوەهاتی کوالیتی باشتردا هەیە.
ڕۆماننووسی بەناوبانگی کورد (بەختیار عەلی). هۆنراوەنووسی بەناوبانگ دکتۆر (عەبدوڵڵا پەشێو). سەرکردەی شۆڕشی کوردی لە ڕۆژئاوای کوردستان، ژەنەڕاڵ (مەزڵوم عەبدی) کە سەرکردەیەکی لاوی خاکی و میژووپاکە. سیاسەتمەداری خۆڕاگری کوردمان (سەلاحەدین دەمیرتاش). دەبوایە پێشتر بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، بدرایە بە کەڵە هۆنراوەنووسی گەلەکەمان (شێرکۆ بێکەس) ی نەمر.
بەداخەوە کە تا ئێستا، وەک من بزانم، هیچ زانکۆیەکی کوردستان، بڕوانامەی دکتۆرای فەخریان لە بوارێک لە بوارەکاندا، بە هیچ ژنێکی کورد نەبەخشیون. کە بە دەیان ژنی ناوداری کوردمان هەیە، خزمەتێکی ناوازەی گەلەکەمانیان کردوون. شایەنی وەرگرتنی بڕوانامەی دکتۆرای فەخرین. بۆ نموونە: نووسەر و شانۆکار و دەرهێنەری شانۆ، مامۆستا (گەزیزە عومەر). تێکۆشەری گەلەکەمان، خاتوو (لەیلا زانا). بزووتنەوەی (ژن، ژیان، ئازادی).

من گۆڤاری (پەپوولە) ی منداڵانیش. کە لە ساڵی (١٩٩١) ەوە، تا ئێستا بەبێ دابڕان دەردەچێت، بە شایەنی بەخشینی بڕوانامەی دکتۆرای فەخری دەزانم.

(*) تا رادەیەک سوودم لە چەند ماڵپەڕێکی ئینگلیزی و کوردی وەرگرتووە.
نەرویج: ١٢/ نۆڤەمبەر/ ٢٠٢٥

ناوازەیی جیهانگیری و ئاینی تەکنەلۆژیا.. و. لە عەرەبیەوە: یاسین لەتیف

مارکس (١٨١٨-١٨٨٣) دەڵێت:
نامۆبوون کاتێک ڕوودەدات کرێکار کۆنترۆڵی کارەکەی و بەرهەمەکەی و جەوهەری کۆمەڵایەتی خۆی لەدەست دەدات.

ئەمڕۆ لە ئابووری دیجیتاڵیدا ئەم نامۆبوونە بە شێوەیەکی ڕیشەیی دووبارە دەبێتەوە. لە سەدەی بیست و یەکدا بێگومان تەکنەلۆژیا ئەرکی خۆی وەک ئامرازێک تێدەپەڕێنێت و دەبێتە سیستەمێکی بیروباوەڕی جیهانی و مێشکمان دەبێتە مەعبەدو پەرستگای ئاینی تەکنەلۆژیا کە بە شاشەکانەوە بەستراونەتەوە، ڕێوڕەسمی پەرەستش لە چەندین کاتژمێری دیجیتاڵی پێکدێت، عەقیدەی ئەو باوەڕەکە بە پێشکەوتنی بێکۆتایی و تاکایەتی و تەکنەلۆژیای نزیک. خودا بەڵێنی زیرەکیی باڵاتری پێداوین کە هەموو زانستێکی مرۆق لەخۆ بگرێت و کێشەکانمان بە چارەسەر بکات. بەڵام
خودا نوێکە بە کۆد و داتا ساختە کراوە و پشت بە زانست دەبەستێت. تەکنەلۆجیا نەهاتووە بە جێگرەوەی ئایین، هەروەها پێویستیش نییە ئەو کارە بکات، بەڵام ئەو فەزا سەزداری و ڕەمزیانەی کۆنترۆڵ کردووە کە پێشتر شتە پیرۆزەکان بەڕێوەیان دەبرد. هەر لە گەڵان بەدوای یەکێیزیەوە تا بەڵێنی لێبوردن، ئایینی تەکنیکی وەڵامی پێداویستییە سەرەتاییەکانی مرۆق دەداتەوە: ئارەزووی پەیوەندی، ترس لە مردن و تینوێتی. نامۆبوون هەمیشە هێزێکی بزوێنەری ئاینداری بووە و ئاینی تەکنەلۆژیاش بەرهەمی سەردەمێکە کە ئەم دیاردەیە گەورەتر دەکات. ئەم ئاینە تەنها لە گەڵ ئاینە نەریتەکان و تێکەڵاوو هاوبەشەکان ناژێت، بەڵکو دەبێتە تەواوکەری ئەوان و تەنانەت لەگەڵیاندا هاوژیانیش دەبێت. لە زۆر ڕووەوە لە ئاینێکی کۆن دەچێت بەڵام جل و بەرگی ئایندەیی لەبەردایە.
نامۆبوون لای مارکس کاتێک ڕوودەدات کە کرێکار کۆنترۆڵی کارەکەی و

بەرهەمەکەی و جەوهەری کۆمەڵایەتی خۆی لەدەست بدات. ئەمڕۆ لە ئابووریی دیجیتاڵیدا ئەم نامۆبوونە بە شێوەیەکی ڕیشەیی دووبارە دەبێتەوە .

نامۆبوونی داتاکان ڕاستییەکی واقیعییە: بەکارهێنەران بەهای (زیادە بایی) دروست دەکەن لە ڕێگەی چالاکییەکانیانەوە لەسەر پلاتفۆرمەکانی وەک (لایک، گێڕان و ناوەڕۆک) . بەڵام ئەم بەهایە لەلایەن کۆمپانیاکانی وەک گۆگڵ یان مێتا دەستی بەسەردا دەگیرێت و دەگۆڕێت بە سەرمایە. پەیوەندییە مرۆییەکان تادێت بە شێوەیەکی زۆر پشت بە ئەلگۆریتمەکان دەبەستن . ئینستاگرام و تیندەر ئینتیما و پەیوەندی سۆزداری دەگۆڕن بۆ کاڵا، پەیوەندییە مرۆییەکانیش دەکەنە تەنها کارلێکی بەرنامە بۆ داڕێژراو . سەربەخۆیی لە سیستەمی ناڕووندا کەم دەبێتەوە و دواجار ئەلگۆریتمەکان هەڵبژاردنەکانمان دیاری دەکەن، هەر لەو شتانەی کە بەکاریدەهێنین تا ئەو کەسانەی کە پەیوەندییان پێوە دەکەین، دەمانکاتە پاشکۆو پەیوەندییەکانی ئامێری دیجیتاڵی . کەواتە ئەمڕۆ پرۆلیتاریای دیجیتاڵین، پەیوەندیمان بە بەرهەمی کاری مەجازیمانەوە پچڕاوە و بەدوای شتێکدا دەگەڕێین کە باوەڕمان پێی هەبێت تا بتوانین بەردەوام بین لە بووندا . ئاینی تەکنەلۆژیای ئەم ئیستغلالکردنە لە ڕێگەی ڕیوایەتی “داهێنان”، “نوێبوونەوە”، “شۆڕش” و “داهێنانەوە” پیرۆز دەکات کە دەرهێنانی بەهای مەعریفی و سۆزداری زیادە دەشارێتەوە، لە دۆخێکی بەردەوامی چاوەڕوانیدا دەمانهێڵێتەوە بەڵێنی داهاتوویەکی پڕ لە شتی باشمان پێدەدات. ئەم ئاینە بە تەواوی لەگەڵ پێداویستییەکانماندا دەگونجێت، چونکە ئیمان و هیوا دەچێنێت بەو شتانەی کە لە داهاتوودا دێت. وەک ئەوەی ئەوە بەس نەبێت، ئەوە تاکە ئاینە کە ڕەزامەندی دەستبەجێ پێشکەش دەکات بە پێچەوانەی ئەوانی ترەوە.
ڕەزامەندی خێرا بریتییە لە پەیوەندیکردن بە هەموو شتێکەوە کە لە ئینتەرنێتدا هەیە ، وەکو ئەوە وایە کە کەنیسەی کاسۆلیکی هەرەینی مقەدەس ڕۆژانە بە شێوەیەکی نهێنی دابەش بکات. لە کاتێکدا ئینجیلییەکان کۆپی کتێبی پیرۆزیان لە ژێر باوەشدا هەڵدەگرن، شوێنکەوتەوانی ئاینی تەکنەلۆژی مۆبایلەکانیان بە دەستەوە هەڵدەگرن . قوربانگایەکی گەورەی گەورە و ئاوێنەیەکی نەرگسی بە ڕازیکردنی خێرا ، هەروەک چۆن ئینجیلییەکان بەردەوام چاویان لە کتێبی پیرۆزە بۆ ڕێنمایی، کەسانی خاوەن ئاینی تەکنەلۆژیا سیستەمی جیهانی دیاریکردنی پێگەیشتنیان (GPS) یان هەیە . جگە لەوەش پێغەمبەری خۆیان هەیە کە پێشبینی هاتنی مەسیحی تەکنەلۆژی نوێ دەکەن کە پێدەچێت حەتمی بێت.

هاتنی زیرەکی دەستکردی خۆئاگا ئامادەیە بۆ ئەوەی ببێتە ساتێک لە وەحی خودایی ،ئەو ساتەی کە تاکایەتی تێدەپەڕێنین و دەچینە ناو جیهانێکی ترەوە کە لە مەجازی و دیجیتاڵ تێدەپەڕێت. جگە لەوەش پەیوەندی دیجیتاڵی ئەزمووونی بەکۆمەڵ دروست دەکات کە هەستی یەکێتی و تێپەڕاندن دەوروژێنێت هاوشێوەی ئەوانەی پێشتر پەیوەست بوون بە ئاینەوە . ئینتەرنێت پیروز دەبێت و پەیوەندیکردن پێیەوە بەهەشتە، پچڕانی پەیوەندی لێی دۆزەخە. نەمانی لە تۆڕەکە مانای بوونی نەبووە لە بەرامبەر جیهانی دیجیتاڵیدا ، بەڵام ئەم تێڕوانینەی یەکگرتوویی تا ڕادەیەک وەهمیە .

بڵقی ئەلگۆریتمەکان کار بۆ پارچە پارچە کردنی واقیع دەکەن، بەڵام گێڕانەوەی دەستەواژەی "هەموان لە پەیوەندیداین" تامەزرۆیی مر□ق ب□ سەر بە شتێکی مانادار تێر دەکات، هەروەک چۆن لە ئاینەکانی وەک بودایی ("بەستنەوەی گشتگیر") یان مەسیحیەت ("جەستەی مەسیح") و لە ئیسلامدا…

‏بە هەمان شێوە بەرکەوتنی بەردەوام بە ڕژێمی زانیاری بێکۆتایی (تێپەڕین لە سۆشیال میدیا، پەخش ، ئاگادارکردنەوە) هەستێکی نوقمبوون بە شتێکی گەورەتر لە خۆمان دروست دەکات. ئەوە خۆشحاڵیەکی دیجیتاڵی شل و هۆکارە بۆ ئالوودەبوون ، هاوشێوەی ئاینێکی پڕ لە ڕەهبانیەت و بەرز . ئەم زیاد□□ویەی وابەستەبوونە دەروون نەخۆش دەخات. لەوێدا "ژینگەی گرنگیپێدان" هەیە لەو شوێنەی کە بە پەلەیە جێگەی گرنگ دەگرێتەوە پێویستە زوو زانیاریەکانی پێشووت لەبیربچێت بۆ ئەوەی زانیاریە نوێیەکان ببینیت. دوچاری وەسوەسەی زانیاری دەبینەوەو لەناو ئاژاوەی هاندەرەکاندا گیر دەخۆین و بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و خۆکۆنتڕۆڵکردن لەدەست دەدەین . ‏هەروەها دوچاری وەسوەسەی زانیاری دەبینەوە ، لەناو ئاژاوەی هاندەرەکاندا گیر دەخۆین و بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و خۆکۆنتڕۆڵکردن لەدەست دەدەین . لە لایەکی ترەوە هەموو ئاینێک ئەفسانەی خۆی هەیە. باوەڕ بە پێشکەوتن و تەکنەلۆژیا وەک چارەسەرێکی گشتگیر بۆ کێشە کۆمەڵایەتیەکان پشتگوێ دەخات.

‏(گۆڕانی کەشوهەوا، نایەکسانی و قەیرانی وجودی) ئاڵۆزی سیستماتیکی ڕزگاریمان لە شێوەی داهێناندا دەفرۆشن بەبێ ئەوەی لێک□و□ت□کانی بخەنە ژێر پرسیارەوە. لە هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا ژان بۆدریار (١٩٢٩-٢٠٠٧) باسی کۆمەڵگایەکی کرد کە تییدا لاسایکردنەوە (کۆپی بەبێ ئەسڵی) جێگەی واقیعی گردۆتەوە . ئەمڕۆ ئاینی تەکنیکی گەیشتۆتە قۆناغێکی بەرزتر لەو پرۆسەیە . سۆشیال میدیا واقیعێکی توندڕەو دروست دەکات کە ژیان تێیدا ئازاد دەبێت و

خود دەبێتە تەنها مەشهەدێکی دیزاینەر بۆ چەسپاندنی دەرەکی . “لایک” بریتیە لە نیشانەی بەتا□، □□و□سمی پەرەستن نەرگسییە. ئەلگۆریتمە نەبینراوەکان وەک خوداوەندە گۆڕاوەکان دیاری دەکەن کە چی دەبیستین و بیر لە چی دەکەینەوە و باوەڕمان بە چی هەی□ ئەمەش هێڵی نێوان ئیرادەی ئازاد و بەرنامەسازی کاڵ دەکاتەوە.

‏سەبارەت بە ژان بۆدریار پێیوایە ئاینی تەکنیکی تەنیا نامۆبوون نییە بەڵکو کوشتنی واقیعە. بەم شێوەیە ئەم باوەڕە نوێیە بەرەو نامۆبوونێکی فرە ڕەهەندمان دەبات. لەسەر ئاستی ماددی ئێمە لە ڕووی ئابووریەوە ئیستغلال کراوین لە ڕێگەی گرتنی داتا و گ□□□ینی ئەفسوناوی ، ژیان و تەمەنمان دەقۆزرێتەوە بۆ کاتەکانی شاشەی ژمارەیی (دیجیتاڵی)کە بەهای زیادە بەرهەم دەهێنێت ، لە ڕووی مەعریفیەوە بیروباوەڕی ئاڵۆزی مرۆڤایەتیمان بەرتەسک دەکرێتەوە بۆ نەخشەی ئەلگۆریتمیەکان ، هەروەها لە بواری هێمادا ئاڵوگۆڕ کردنی ئەزموونی ڕاستی□قینەمان بۆ لاسایکردنەوەی دیجیتاڵی . لە ئەنجامدا دەگەینە دۆخی تەقدیس کردنی تەکنەلۆژیا ، هاوکات ئێمە ئەو ئامرازانە دەپەرەستین کە خۆمان دروستی دەکەین و تا ڕادەیەک هێزی ئیلاهیشی پێدەبەخشین ، زیرەکی دەستکرد وەک بتەکانی دوێنێ تادێت ژیانێکی تایبەت بە خۆی لەبەردەم چاوی ئێمەدا بەدەست دەهێنێت. ئێمە لە سیستەمێکی موقەدەس و گشتگیردا نوقم بوین بۆیە بە ناچاری قفڵی مۆبایلەکانمان دەکەینەوە وەک ئەوەی ل□ □□و□سم□کی □□زانەدا بین ، بەردەوام پشکنینیان بۆ دەکەین، لە تویتەکاندا لە تویتەر دان بە تاوانەکانماندا دەن□یین و لە بارگاویکردنەوەی وز□ی □□زانەدا داوای لێبوردن دەکەین . بەڵام ئەم عیبادەتە ڕزگارمان ناکات و دەمانخاتە نێو بازنەیەکی بەتاڵی وا بەستەو دڵەڕاوکێ ، هەروەها لە دۆخێکی نوقمبووی دیجیتاڵیدا دەمانه□□ت□وەو ئەستەمە لێی دەربازبین . وەک چۆن نەخۆشێکی شیزۆفرینیا حەبەکانی خۆی لە گیرفانیدا هەڵدەگرێت ، بە هەمان چەشن مروڤی مۆدێرنیش خوداکەی خۆی لە گیرفانیدا هەڵدەگرێت ؛ مەبەست لە موبایلەکەیەتی . وەک ئ□د□گار مۆرین (1921-) نووسیویەتی، “کێشەکە لە تەکنەلۆژیادا نییە، بەڵکو لە تێکەڵکردنیدایە بۆ ناو سیستەمێکی کوێرو نابینا” سیستەمێک کە قازانجی خێرا لە پێشین□ی□دایە بە بێ لە بەرچاوگردنی ئەخلاق و بیرکردنەوەی سیستماتیکی و ، هەروەها جیا لە ئاڵۆزی مرۆڤ .

دەبێت ئەو ڕاستیە بزانین جیابوونەوە لە ئاینی تەکنیکی مانای ڕەتکردنەوەی تکنۆلۆژیا نییە ، بەڵکو پێناسە کردنەوەیەتی وەکو ئامرازێک تا لە خزمەتی مروڤایەتیدا بێت ، نەک وەک جێگرەوەی ئاین . تەنها بەم شێوەیە دەتوانین لە پەرستگای دیجیتاڵی ڕزگارمان بێت و جیهانێکی هاوبەشی ڕاستی□قینە بنیاتبن□ین□وە.لەکۆتاییدا سەرباری

ئەوەش ئەگەر ڕاستگۆ بم، ڕۆژێک پێشتر بۆ ماوەی ٢٤ کاتژمێر بێ ئینتەرنێت بووم. لە ساتێکی نائومێدیدا، بتە شاراوەکەم لە باوەش گرت و نوێژم بۆ خودای ئینتەرنێت کرد و دوای ماوەیەکی کەم گەڕایەوە ، ڕەنگە دوعاکردن بۆی هەندێک سوودی هەبێت. بەڵام لە کۆتاییدا ئایا ئەمە هەمان لۆژیک نییە کە هەموو ئاینەکان کاری لە سەر دەکەن؟ ..

‏(بە پێنوسی ابو ذر الجبوري – وەرگێڕانی لە یابانیەوە اکد الجبوري – حوارالمتمدن – ٣١ – ٣٠ – ٢٠٢٥)
https://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=891623

بانگەشەی ه□□ب□ژاردن، نائامادەیی ڕەهای لۆگۆس و ئیتۆس. ئەحمەد ڕەسوڵ

لەم کۆمەڵگایەدا، سیاسەت هەروەکچۆن لەمێژە پیشەیەکی هەرزان و سووک بووە هەتا سووکتر و پووچتر ببێت، زیاتر خەڵکی لێ کۆد□ بێتەوە. *

لە سەردەمی ئەسینای دەوڵەت-شاردا وتاردان لە ئاستێکی مێتافۆڕیی و ڕیتۆریکی بەرزدا لە فەزای گشتییدا، هەم دیاردەیەکی باو و گرنگ بووە هەم ناوەڕۆکی لۆژیکیی و عەقڵیی ئەو وتارانە گرنگییەکی زۆریان پێدراوە. ئەرستۆ لە کتێبەکەیدا لەبارەی ڕیتۆریکەوە لە کتێبی دووەم و چاپتەری یانزە، باس لە پێکهاتە و ناوەڕۆکی وتار دەکات.

وتار سەرباری ئەوەی کە دەبێت یەکگرتووییەکی ناوەکیی هەبێت هەروەها دەبێت چێوەیەکی گشتیی و ئامانجداری هەبێت کە تەواوی تەوەرە جیاوازەکانی لە خۆ بگرێت و دواجار لە ڕووبەرێکدا هەموان پێکەوە ئاوێتە ببن.

فەیلەسووفی مەزنی ئەسینایی، ئەرستۆ بۆ هەر وتارێک کە ناوەڕۆکێکی لۆژیکی و عەقڵیی هەبێت و هاوکات توانای ڕازیکردنی جەماوەری هەبێت و سەرکەوتوو بێت، سێ ڕەگەزی سەرەکی دیاریدەکات. ئەم سێ ڕەگەزە

دەکاتە مەرج و بنەمای سەرەکی هەر وتارێک، کاتێک لە فەزای گشتییدا لەلایەن کەسێکەوە پێشکەشدەکرێت، جا ئەو کەسە، سیاسیی بێت یان فەیلەسووف و ڕۆشنبیر یان کەسایەتییەکی کۆمەڵایەتیی یان سەربازیی بێت هەمان شتە.
یەکەم، ئیتۆس: بریتییە لەو لایەنەی وتار کە پەیوەندیدارە بە کاراکتەری قسەکەرەوە کە ڕاستگۆیی و توانا و دەسەڵاتی قسەکەر لە وتارداندا دەبێتە دروستبوونی متمانە لەلای ئامادەبووان. واتا ڕێز و متمانە لەلای گوێگران دروستدەبێت بە قسەکەر بەهۆی ڕاستگۆیی و توانای دەسەڵاتی لە وتارداندا و هەروەها ئەو تایبەتمەندییانەی کە لە کەسێتیی قسەکەردا هەیە و بەهۆیانەوە دەناسرێتەوە.
دووەم، لۆگۆس: ئەو لایەنەی وتار دەگرێتەوە کە گرنگی دەدات بە عەقڵ و لۆژیک. واتا ئەو مەبەست و ئامانجەی کە قسەکەر دەیەوێت بیگەیەنێت یان بەدیبهێنێت یان بە قەناعەتپێهێنان و ڕازیکردنی گوێگر و جەماوەر لە پێناویدا پەنا دەباتە بەر بەڵگاندنی لۆژیکیی و ئەرگیومێنت و سەلماندنی عەقڵیی.
سێیەم، پاتۆس: بریتییە لەو بەشەی وتار کە کاریگەریی دادەنێت لەسەر هەست و سۆزیی گوێگر و جەماوەر. واتا قسەکەر هەوڵدەدات لە ڕێگەی وروژاندنی هەست و سۆزی گوێگرەوە، دەروون و ئاوەزی ئاراستە بکات. ئەمەش لایەنە هەڵچوونییەکانی وەکو "تووڕەیی، ڕق، بەزەیی، ترس و ... هتد" دەگرێتەوە.
لێرەوە و لەسەر بنەمای تێگەیشتنی ئەرستۆ بۆ وتاردان لە فەزای گشتییدا بۆ جەماوەر کە هەتا ئێستاش تێگەیشتنێکی بنەماییە، ئەگەر هەڵسەنگاندنێکی خێرا بکەین بۆ وتارەکانی سەرکردە و سەرەکی حزبەکانی هەرێمی کوردستان لە ماوەی بانگەشەی هەڵبژاردن بۆ پەرلەمانی عێراق، بە تایبەتی دوو حزبە دەسەڵاتدارەکە و کاندیدەکانی چوار لیستی هەرە سەرەکیی ناو ئۆپۆزیسیۆن!. دەگەینە ئەو ڕاستییە و یان لانیکەم ئەو باوەڕەی کە سەرەڕای خاڵیبوونەوەی کایەی سیاسیی و دەسەڵاتدارێتیی لە کوردستان لە مانا ڕاستقینەکانی سیاسەت و ڕۆحی دەزگایی و چاکەی گشتیی و بە سەنتەر کردنی ماف و ئازادییەکانی هاونیشتمانییان، هەروەها بەتاڵییەکی کوشندە لە تێگەیشتن و جیهانبینیی فیکریی و سیاسیی بکەرە سیاسییەکاندا سەرەتا دوو حزبە دەسەڵاتدارەکە و دواتریش حزبە بەناو ئۆپۆزیسیۆنەکان دەبینین و هەستپێدەکەین.
هەڵبەت، بە من و هەر کەسێکی دیکە، بە لانیکەمی چاودێریی و خوێندنەوە و تێگەیشتنەوە بۆ پێکهاتەی کایەی سیاسیی و دەزگاکانی دەسەڵاتدارێتیی، لەمێژە ئەوە ڕۆشنە کە ئەو مەنتاڵیتییەی لە تێگەیشتنییدا بۆ دەسەڵاتدارێتیی سیاسیی، دەزگا کارگێڕیی و

قەزاییەکان و پێکهاتە و شوناسە فەرهەنگیی و کولتورییەکان لە پشت تەواوی سیستمەکەوە ئامادەیە و ئاڕاستەی دەکات لێرە لە هەرێمی کوردستان، دوور و نزیک هیچ نزیکایەتیی و ئاشنایەتییەکی نییە نەوەکو تەنها لەگەڵ مافە سیاسیی و مەدەنیی، کۆمەڵایەتیی و کولتورییەکانی هاونیشتمانییان وەکو تاک، ئیندیقید، یان میدیای ئازاد و سەربەخۆی ڕاستەقینە و ئازادیی ڕادەبڕین یان چاکەی گشتیی و ڕۆحی دەزگایی و یاسایی دامەزراوەکانی دەسەڵاتدارێتیی هەروەکو لە دەوڵەتی سەر بە دنیای مۆدێرن و پیشکەوتوو ئامادەیە، بەڵکو تەنانەت نائاشنایە بە ڕیتەریکی سەرکردە سیاسییەکانی دەوڵەت و میرنشین و ئیمپراتۆرێتییەکانی سەردەمانی بەر لە دنیای مۆدێرنیش.
بەڵام هێشتا بە جەختکردنەوە لەسەر پیشاندانی بێلیاقەیی فیکریی و سیاسیی سەرۆک و دەسەڵاتداران، پێویستمان بە خوێندنەوەی مەنتاڵیتیی و جیهانبینییەکەیان هەیە لە ڕوانگەی جیاواز و گۆشەی دیکەوە.
من بە درێژایی هەڵمەتی بانگەشەی هەڵبژاردن بە وردیی گوێم بە هەر یەک لە وتارەکانی سەرۆک و سەرکردە سیاسییەکانی دوو حزبە دەسەڵاتدارەکە بە پلەی یەک و دواتریش چوار لایەنی ئۆپۆزیسیۆن گرت.
وتارەکان نەوەکو لە پەنابردنە بە ئیستدلالی عەقڵیی و خستنەڕووی ئارگومێنتدا لاواز بوون بەڵکو زیادەڕەویی تێدا نییە ئەگەر بڵێم تەنانەت کەمترین ئاست لە لۆژیک و لۆگۆس لە وتارەکاندا نەبوو.
واتا لە پەیوەند بە ڕەگەزی لۆگۆسەوە بە ناوەڕۆکی وتار، ڕەگەزی لۆگۆس نائامادەییەکی ڕەهای لە نێو وتارەکاندا هەبوو.
هەروەها لە پەیوەند بە ڕەگەزی ئیتۆسەوە، وتارەکان کەمترین بڕی هەستکردن بە ڕاستگۆیی و متمانەیان لەلای گوێگر دروستنەدەکرد لە پەیوەند بە ڕاستگۆیی و کەسایەتیی قسەکەرەکانەوە. چونکە لە چەندین بۆنەی حزبی و نیشتمانیی و لە چەندین هەڵبژاردنی دیکەی کوردستان و عێراقدا، ئەمە ئەزموونی درێژمانی هەیە لەگەڵ بەڵێن و مژدە زۆرەکانی دەسەڵاتداراندا و کەمترینیان لە جێبەجێنەکرد و نەیانتوانی خاوەنی کەمترینی قسەکانی خۆیان بن. ئەمەش ئەزموونێکە بۆ تێگەیشتن لە کەسێتیی و کاراکتەری دەسەڵاتداران و قسەکەران کە هیچ تایبەتمەندییەکی ڕاستگۆیان تێدا نابینین و هەستپێناکەین. هەڵبەت لێرەوە ڕایەڵە و پردی متمانەش لە گەڵ وەها کەسانێکدا ناتوانێت دروستببێت.
واتا لە پەیوەند بە ڕەگەزی ئیتۆسەوە، لەسەر بنەمای کەسێتیی قسەکەرانەوە، کاتێک هیچ ڕێز و متمانەیەک لای گوێگران بە دەقی وتارەکان دروست نابێت، هەڵبەت ئەمەش وادەکات کە ڕەگەزی ئیتۆسیش لە نائامادەییەکی ڕەهادا بێت.

بەئام ل پیوند ب گزی پاتسو، وتارکان هئاوسابوون ب دربین سزکیکان و گوزارش وروژنرکان ب کاریگریدانان لسر هچوونکانی گوگران. هبت جماوری حزبی ک ئاپایک خیی ل ئاوز و بیرکردنوی عقیی، خیی ل لژیک و ئارگیومنت، ئاسایی و دبت لسر بنمای سز و هچوونکانیان ماميان لگ بکرت. لروو قسکران واتا سرک و سرکردکان، ب ست وروژنرکان و ستیتمنت سزکیکان کاریگریی لسر ئاپای حزبیی دادنن. تاکی حزبی، وکو بوونورکی خیی ل لگس و کاراکترکی بتاکراو ل ئازادیی و شکمندیی، تنها هچوونکانی کاردکن. ئم مرق دبت بردوام بوروژنرت و ب وروژنرکان دجوت و حماست و جش و خرشیی برز دبتو. ئم جر بوونور ب ئیمتیاز بوونورکی حزبیی و حزب وکو پویستییک لی دوانت.

لروو، قسکری حزبیی و بتایبت ل ساتوختی بانگشی هبژاردندا، دبت داهنر ل ست وروژنرکاندا. هاوار کردن ل کاتی وتارکاندا و قیژ و ن دبن پوری کاریگریی وتارکان ب تنیشت دستواژ کورت ئاست نزمکانو. ل استییدا، هندی زمانک ک قگریزم تانوپی تنیبوو بشی زری وتارکانی داپشیبوو، هندێ تنانت پاتسیش زا نبوو. واتا ل گزی پاتسیش نزمتر بوون تا ئاستی قگریزم**.

- ستیکی نو مانی "دریاس و لاشکان" دا ، ئستا ل یادم نیی ب تواوی، للاین ژنا بیلالی ئشکزادو یان هاو هر نزیککیو ل نوکیی گفتوگیکدا دبژرت.
- ** قگریزم، بریتیی ل زمانکی ئاست نزم ب هندک ووش و دستواژی هرزکارانی ئاست نزمو لگ ستی کورت و شکاو، ک زیاتر لنو نوجوانانا بکاردت.

جیاوازییکی ناپایدار ل

نێوان ئەوروپا و ئەمریکادا..
شورش عزیز سورمێ

کەلێنی نێوان ئەمەریکا و ئەوروپا تا دێت فراوانتر دەبێت. ئێستا پرسگەلێکی بێشومار هەن کە دوو جیهان لەسەریان دابەش بووە. لەسەر زیرەکی دەستکرد، ئەمریکا بە شێوەیەکی یەکلاکەرەوە ڕێگای ئازادکردنی تەواو و ڕێکخستنەوەی تەواوەتی گرتەبەر. لەلایەکی دیکەوە، چەند ڕۆژێک لەمەوبەر لە پاریس، بەگوێرەی ڕێسای AI کە پێشتر لە ساڵی ٢٠٢٤ پەسەندکرابوو، ستراتیژی ئەوروپی بۆ زیرەکی دەستکردی “مرۆڤانە” دەستیپێکرد.
لە بواری ژینگەدا، ئەمریکا بڕیاری داوە لە ڕێککەوتنی پاریس بکشێتەوە و قسەکانی ئینکاریکەرانی لە باوەش گرتووە. لە بەرامبەردا ئەوروپا دوای ڕێککەوتنی سەوزی نوێ، بەردەوامە لەو باوەڕەی کە بەردەوامیی دەبێت لە ناوەندیدا بمێنێتەوە، هەرچەندە بە هەندێک دەستکاری بەراورد بە هەڵوێستەکانی ساڵانی ڕابردوو (بڕوانە بڕیاری ڕێگەدان بە ئۆتۆمبێلی هایبرید لە دوای ساڵی ٢٠٣٥).
سەبارەت بە ئۆکرانیا، ترەمپ دەستی بە دانوستانی ڕاستەوخۆ لەگەڵ پوتین کرد و بە تەواوی ڕاوێژکارییەکانی لەگەڵ هاوپەیمانانی ئەوروپی بەدەر کرد. یەکێتی ئەوروپا بە سەرسوڕمانەوە مایەوە و خۆی لە ئاستی نێودەوڵەتیدا گۆشەگیر بوو. هەروەها هەڵوێستەکان سەبارەت بە ئیسرائیل و فەلەستین جیاواز بوون. جیاوازی هەڵسەنگاندن لە نێوان ئەمریکا و یەکێتی ئەوروپا لە چەند مانگی ڕابردوودا پێشتر بە ئاشکرا دیار بوو. بەڵام ئێستا ئەو بۆشاییە زیاتر گەشەی کردووە، ئەمەش دوای پێشنیارەکەی ترەمپ کە غەززە دەتوانێت بچێتە ژێر کۆنترۆڵی ئەمریکاوە.
هەروەها جیاوازی لەسەر ڕۆڵی ئایین لە کایەی گشتیدا سەرهەڵدەدات. لە کاتێکدا ئەوروپا بەدوای عەلمانیزمی شێوازی فەڕەنسیدا دەگەڕێت، بە جۆرێک لە حەساسیەت بە هەر ئاماژەیەکی ئایینی، ترەمپ ئۆفیسی ئیمانی لە کۆشکی سپی دروستکردووە. ئاماژە ئایینییەکان لە وتارەکانیدا دووبارە دەبنەوە، لە کاتێکدا سیاسەتەکانی لایەنگری ژیان تەختەیەکی سەرەکی پلاتفۆرمی ئەون.
و هەموو ئەمانە لە پاشخانی ئەو باجە ڕاگەیەندراوانەدا کە ئیدارەی نوێی ئەمریکا خۆی ئامادە دەکات بۆ سەپاندنی بەسەر هاوبەشە ئەوروپییەکانیدا، لەگەڵ دەرئەنجامە ئابووری و کۆمەڵایەتییە

جدییەکان و تێپەسەندنەوەی حەتمی (و پێشتر ڕاگەیەندراو) لەلایەن یەکێتی ئەوروپاوە.
ئەستەمە ساتێکی مێژوویی لە هەشتا ساڵەی ڕابردوودا بەبیر بهێنینەوە کە جیاوازییەکان ئەوەندە زۆر و ئەوەندە جەوهەری بوون. بۆیە پرسیارێکە ئەوەیە کە هەموو ئەمانە ڕەنگە چی بەدوای خۆیدا بهێنێت. لانی کەم تا ئێستا پێدەچێت هیچ کاریگەرییەک لەسەر سەقامگیری ناتۆ نەبێت. بەڵام دۆخی ئۆکرانیا هەندێک سێبەر دەخاتە سەر داهاتووی هاوپەیمانییەکە. لە چوارچێوەی ڕێکخستنەوەی هاوسەنگییە سیاسییە جیهانییەکان، دوورکەوتنەوە لە نێوان ئەمریکا و یەکێتی ئەوروپا دەتوانێت لێکەوتەی بەرچاوی مامناوەندی هەبێت.
ئەوەندەی پەیوەندی بە ئەوروپاوە هەیە، دەرئەنجامی ئەم هەڵچوونە خێرایانە زۆر ڕوونە. بارودۆخە نوێیەکە حاڵەتێکی نائاسایی ڕاستەقینە بە یەکێتی ئەوروپا پێکدەهێنێت، کە خۆی لە گۆڕەپانێکی مێژووییدا دەبینێتەوە: بڕیاردان لەسەر ئەوەی کە ئایا وەک قەوارەیەکی سیاسی بوونی هەبێت یان هەڵوەشانەوە لە فرەیی بەرژەوەندییە نیشتمانییەکانیدا.
دۆخەکە ئاسان نییە، چونکە چوارچێوەی ئەوروپی زۆر ناسکە. ماکرۆن لە فەرەنسا بەشێکی زۆری پشتیوانی جەماوەری لەدەست داوە و ناتوانێت ڕۆڵێکی باوەڕپێکراو لەسەر شانی ئەوروپا بگێڕێت. ئەڵمانیا قەیرانێکی ئابووری و سیاسی جددی بەخۆیەوە بینیوە. فریدریش مێرز، پاڵێوراو بۆ ئەوەی لە هەڵبژاردنەکانی داهاتوودا ببێتە ڕاوێژکاری زانکۆ، تازە هەنگاوێکی هەڵەی ناوە بە هەوڵدان بۆ هاوپەیمانی لەگەڵ پارتی دیموکراتی لە پرسی کۆچبەریدا. بەڵام لە دەرەوەی ئەم ڕووداوە، مەترسییەکە ئەوەیە کە سەرکەوتنی ئەگەری CDU جارێکی دیکە لۆژیکی خۆپارێزی بەسەر تەواوی کیشوەری ئەوروپادا بسەپێنێت، کە کاریگەرییە وێرانکەرەکانیشی لەگەڵدایە. لە ئێستادا ئیتاڵیا وەک ئەو وڵاتە ناوزەد دەکرێت کە دەتوانێت وەک پردێک بۆ ئەمریکا مامەڵە بکات، هەرچەندە، لەو دۆخەی باسکراوە، ئەمە پێگەیەکی زۆر قورسە بۆ پاراستنی. لەبیرمان نەچێت، سەرەڕای لەهاتوویی سیاسی سەرۆک وەزیران، حکومەتی ئیتاڵیا بەشێک نییە لە زۆرینەی ئەوروپا. بۆیە بەدووری نازانرێت بتوانێت سەرکردایەتییەکی بەرچاو لە ئاستی کیشوەرەکاندا بەدەستبهێنێت. بە کورتی ڕووبەڕووبوونەوەی بڕیارە تەقینەوەکانی ترەمپ پێویستی بە یەکگرتوویی و ورەی سیاسی دەبێت. بەڵکو یەکێتی ئەوروپا خۆی بە دابەشبوون و لاواز دەبینێتەوە.
موعجیزەیەک پێویستە. ڕەنگە ڕاوێژکاری داهاتووی ئەڵمانیا (چ مێرز بێت یان کەسێکی تر) توانای پێشکەوتنێکی هەبێت، ئەو چەقبەستووە

بشکێنێت کە یەکێتی خۆی تێیدا دەبینێتەوە و دەستپێشخەرییەک بە پێکەوە کۆکردنەوەی پارچەکانی پلانێک کە مەترسی لە یەکترکەوتنی لەسەرە.

بێگومان پەیمانی ماستریخت ناتوانێت مەدەل بێت. زەمەن گۆڕاوە. ئەوروپا بە پەلە پەیوستی بەوەیە ببێتە یەکێتییەکی سیاسی کە وەهای ڕێزگرتن لە دەوڵەمەندییە نەتەوەییە زۆرەکانی، دواجار بتوانێت هەڵبژاردن بکات و ئامرازی حوکمڕانی پەیوستی هەبێت بۆ مانەوە لە دەریا تەفاناوییەکانی جیهانی هاوچەرخدا. ئێستا لە هەموو کاتێک زیاتر ئەوروپا پەیوستی بە گەشبینی ئیرادە هەیە بۆ ئەوەی لە ڕەشبینی عەقڵ بەهێزتر بێت.

گۆڕانکارییەکانی عێراق: "هەڵبژاردنی پەرلەمان" یان کێبڕکێی "مافیا چەکدارەکان".. ڕەحمان حوسەین زادە

کۆمۆنیست هەفتانە دەپرسێت؟ نمایشی "هەڵبژاردنی پەرلەمانی عێراق" لە بەردەوامیدایە و بەم زووانە لە ١١ی تشرینی دووەمدا لە سەرانسەری عێراق دەنگدان بەڕێوەدەچێت. هەردوو حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی عێراق و کوردستان بە یەکەمجار بە پاڵپشتی کاندیدێک بە ناوی "سائره یوسف عەزیز" کاندیدی سەربەخۆی ژمارە ٣٤٢ بانگەوازی بەشداری لەم "هەڵبژاردنە"یان ڕاگەیاندووە. لێمان دەپرسەن، هەڵوەستی حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری – حیکمەتیست لەم بارەیەوە چییە؟ تکایە بە کورتی ڕوونی بکەنەوە؟

ڕەحمان حوسەین زادە: با قسەی کۆتاییمان هەر لە سەرەتاوە باس بکەین. حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی ئێران – حیکمەتیست ڕەخنەی جیددی لە تاکتیکی سیاسیی بەشداریی هەردوو حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی عێراق و کوردستان لە نمایشی "هەڵبژاردنی پەرلەمانی" عێراق هه یه

و دژیەتی. هەکارەکانمان لە ڕێگەی نامەیەکەوە لە لایەن مەکتەبی سیاسی حزبەوە چەند ڕۆژ لەمەوبەر، واتە لە ٤ی تشرینی دووەم (هەفتەیەک پێش ڕۆژی دەنگدان) بۆ کۆمیتەی ناوەندیی هەردوو حزب نارد و پێشنیازێکی دیاریکراومان بۆ وازهێنان لە سیاسەتی ئێستای ناله بار و بەرگرینەکراوی هەردوو حزب خستەڕوو. وەڵامەکەی من لێرەدا بەشێکە لەو نامەیە.

ئێمە و بە دڵنیاییەوە هەردوو حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی عێراق و کوردستانیش لە ڕاگەیاندن و نووسینەکانیاندا جەختیان لەسەر کردووەتەوە و لەسەر ئاستی گشتی جیاوازیی ڕا نەبووە کە پێمان وایە "پەرلەمان و پەرلەمانتاریزم" تەنانەت لە وڵاتانی ئەوروپی و ڕۆژئاوا و بەناو "لانکەی دیموکراسی" ئامرازێکە لە خزمەت پتەوکردنی دەسەڵاتی سەرمایەداری و سیستمی چینایەتیی چەوسێنەر و دۆزەخی ئێستا. کە نەک هەر گۆڕانکاری، بەڵکو چاکسازی و باشتربوونی بەرچاو لە بەرژەوەندی خەڵک لە ڕێگەی "پەرلەمان"ەوە ناڕوات. بەڵام جەختکردنەوەی تایبەت و جیاوازی حزبی حیکمەتیست ئەوەیە کە بەشداری لە پرۆسەکانی بەناو "هەڵبژاردنی پەرلەمانی" بۆ حزبە کۆمۆنیستی و کرێکارییەکان ڕێکارێکی ڕۆتینی و به رده وام و یاسا نییە، بەڵکو لە حاڵەتە تایبەتەکاندا دەبێت بە شێوەیەکی تایبەت و دیاریکراو تاوتوێ بکرێت و بەشداری بکرێت. بە شیکاریی دیاریکراو بۆ تایبەتمەندییەکانی دۆخی سیاسی و هاوکێشەکان و ڕێژەی هێزەکانی نێوان لایەنە بەشداربووەکان و ئامادەبوو لە گۆڕەپانی سیاسیدا، چ حکومەت و چ ئۆپۆزسیۆن لە هەر وڵاتێکدا، بە لەبەرچاوگرتنی هێز و تواناکانی کۆمۆنیستەکان و لە گۆشەنیگای خستنەڕووی بەرژەوەندی کرێکاران و خەڵک و بەرگریکردن لێی لە سەکۆکانی "پەرلەمانی" لە حاڵەتە دیاریکراوەکاندا بڕیار لەسەر بەشداری یان بەشدارینەکردن لە پرۆسەی "هەڵبژاردنی پەرلەمانی بۆرژوازی" دەدرێت. بڕیاردان لەسەر ئەم پرۆسەیە لە وڵاتانی دیکتاتۆری و خنکێنەر، و لە وڵاتێک وەک عێراق کە تەواوی سیستم و "پەرلەمان" لەلایەن مافیا چەکدارە ئایینی و نەتەوەیی و نەتەوەییەکانەوە کۆنترۆڵ دەکرێت، پێویستی بە وردبینی و هەستیارییەکی زۆر هەیە.

لەو بارەیەوە بۆ ئەوەی وێنەیەکی ڕاستمان هەبێت، لە وڵاتی عێراقدا ئێمە ڕووبەڕووی "پەرلەمان و پەرلەمانتاریزمی" بۆرژوازی ئاسایی نین، نەک تەنها وەک وڵاتانی ئەوروپی، بەڵکو وەک وڵاتانی "تورکیا و پاکستان" و هاوشێوەکانیان. پێکهاتەی حکومەتی عێراق کە پەرلەمان و حکومەت و پێکهاتەکانی تری دەگرێتەوە، بەرهەمی "گۆڕینی ڕژێم"ە

دوای داگیرکردنی عێراق و ڕووخاندنی ڕژێمی بەعس لەلایەن ئەمریکا و بەریتانیاوە. هەر لە سەرەتاوە لە پێکهاتەی سەپێنراو و لەسەر سەری خەڵکی عێراقەوە، پەلەنکردن و دەسەڵاتی هێزە چەکدارەکانی "شیعە، سوننە، کورد" وەک سیناریۆی پێش چەسپێنراوە. "پەرلەمان" ئامرازی داپۆشینی ڕەسمی دانە بە مەوودای دەسەڵاتی مافیا چەکدارەکانی سەر بەم سێ فراکسیۆنە دواکەوتووەیە. گۆڕەپانی "هەڵبژاردن" گۆڕەپانی نمایشکردنی هێزی مافیا چەکدارەکانی سەربە ئەمریکا و یان سەر بە کۆماری ئیسلامین. بە قسەی خۆیان پۆستە سەرەکییەکان و دامودەزگاکانی سەر بەوان، واتە سەرۆک وەزیران، سەرۆکی پەرلەمان و سەرۆک کۆمار، لە نێوان هەر سێ فراکسیۆنەکەدا پێشتر دابەش کراون. پەرلەمان و بە تایبەتی سەرۆک وەزیران و کابینەکەی بە ڕەزامەندی و ڕاوێژی ئەمریکا یان کۆماری ئیسلامی یان ڕێککەوتنی نێوان ئەو دوو حکومەتە دەست بە کارەکانیان دەکەن. لەم سیناریۆیەدا کە پێشتر داڕێژراوە، نوێنەرانی ئامادەبوو لە پەرلەمان ڕۆڵی ڕازاندنەوەی شەرعییەتدان بەم پێکهاتە دژە خەڵکییە دەگێڕن. بێگومان بە پاراستنی ڕواڵەت، ژمارەیەکی کەم نوێنەرایەتی (کورسی) بە نوێنەرانی "سەربەخۆ" بە ناوی کەمینە ئایینی و نەتەوەییەکانەوە تەرخان کراوە. هەر تاک و گرووپێکی کەم کەسەیی "نوێنەرانی سەربەخۆ"ی سەر بە یەکێک لە کەمینە ئایینی و نەتەوەییەکان بە بردنە پێشەوەی بەڵێنەکی "هەڵبژاردن"ی خۆیان و جێبەجێکردنی، بەبێ سازش و نزیکبوونەوەی کاتی یان درێژخایەن لەگەڵ یەکێک لەم سێ باندە سیناریۆی پێشە لەناو پەرلەماندا ناتوانن کارێک بکەن. هیچ پشکێک بە لایەن و دامودەزگا سێکولارە ناناوچەیی و نائایینییەکان تەرخان نەکراوە. ئایا لەم جۆرە "پەرلەمانە دا" دەرفەتی جێبەجێکردنی لانیکەم چاکسازی و باشتربوون و پەسەندکردنی یاسایەکی پێشکەوتوو لە بەرژەوەندی خەڵکی عێراقدا هەیە؟ وەڵامەکەی ئەمە نەرێنییە.

سەرەڕای ئەمەش، هەشتا ئەم بیانووە دەتوانێت کاریگەر بێت، کە بە ئامادەبوون لەم "پەرلەمانە و بەدەستەوەگرتنی سەکۆیەکەی" دەکرێت، دژی سیستەم و حکومەت و یاسای بۆرژوازی و دواکەوتووە باڵادەستەکان کاری وشیاردرانە بکرێت، لە پێناو ئامانجەکانی کرێکاران و خەڵک هۆشیاری بڵاوبکرێتەوە، دەنگی ناڕەزایەتی خەڵک لەوێدا ڕەنگدانەوەی هەبێت. و ... هەرچەندە لە دۆخی بوونی ڕێگری قورس و هەڕەشە و سنووردارکردنی جیددی لە پێکهاتەی "پەرلەمانی پووچی عێراق"دا، هەر ئەم کارەی هۆشیارکردنەوە و ئاشکراکردنەوە زۆر بە سەختی جێبەجێ دەبێت، بەڵام کێشەکە ئەوەیە کە لە بابەتی ئێستای جیگای گفتوگۆمان، ئامادەبوونی ڕاستەوخۆی کاندیدەکانی هەردوو حزب بەپێی

ڕەسا و یاساکانی "کۆمیسیۆنی باڵای هەڵبژاردنەکان" نەکراوە. لە یەکەم ڕاگەیەندراوی هاوبەشی هەردوو حزب لە نیوەی یەکەمی تشرینی یەکەمی ٢٠٢٥دا کە بانگەوازی خەڵکی بۆ بەشداری لە نمایشی "هەڵبژاردنەکانی" کردووە، لەو دەقەدا هاوڕێیانمان خۆیان نووسیویانە، "بەڵام بەداخەوە بەهۆی چەند کەموکوڕییەکی یاسایی پەیوەندیدار بە مەرجەکانی بەشداری لە هەڵبژاردنەکاندا، ڕێگە نەدرا ناوی ئێمە لە کۆمیسیۆنی باڵای هەڵبژاردنەکاندا تۆمار بکرێت. بەم هۆیەشەوە دەرفەتیک که هؤلی پەرلەمان بکه ین به گۆڕەپانی خەباتی لە پێناو مافەکانتان لەدەستدا. ….! لە ئەنجامدا بە قسەی خۆیان ئامانجی سەرەکی بەشداری لەم گاڵتەجاڕییەدا لەدەستدراوە، واتە دەرگای چوونە ژوورەوەی نوێنەرانی کۆمۆنیستی ئەم دوو حزبە لەوەدا داخرا بۆ ئەوەی لە پەرلەماندا دەنگی کرێکار و ئازادیخوازی نوێنەرایەتی بکرێت، وەک لە یەکەم بانگەوازدا ئومێدی پێکهێنانی "فراکسیۆنی حزبی" لە پەرلەمان خرایەڕوو. بەڵام دژواریی و ناکۆکییە لەوەدایە کە لە یەکەم ڕاگەیەندراودا هاوڕێیان وەستانەکیان نەکردووە و بانگەوازی خەڵکیان کردووە، لە پرۆسەی "هەڵبژاردنی پەرلەمان"دا بەشدار بن، بەڵام کاندیدەکانی ئێمە لە ئامادەبوون لە "پەرلەمان"دا بێبەشن؟!هه لؤیستیکی سه یرنییه؟!

بۆ تێکشکاندنی ئەم ناکۆکییە، پەنایان بۆ شێوازێکی سیاسیی بەرگرینەکراوتر و هەڵەتر بردووە. ئەویش کەمکردنەوەی ڕۆڵی هەردوو حزبە بۆ کەمپەینێکی بانگەشەیی مانگێک، و لە دوو هەفتەی کۆتاییدا لە دەوری پشتگیریکردن لە کاندیدێکی جێگرەوەی "سەربەخۆ" کە مەیلی بە پشکی کۆمینەی کریستیانە نزیک لە حزبی شیوعییە. لە لێدوان و نووسینەکانی ئەندامانی سەرکردایەتییی هەردوو حزبدا ئەم سیاسەتە ناکۆک بە شێوازێ بنەڕەتی و دروستەکە بەم شێوەیە ڕوون کراوەتەوە. کە لە "قەناغی گەرموگوڕی هەڵبژاردنەکاندا، ڕێژی کۆتایی دەنگدان و هەڵبژاردن و بردنەوە یان نەبردنەوەی کاندیدی مەبەست لای ئەوان گرنگ نییە!؟. بەڵکو کەمپەینی مانگێک بانگەشە و بەشداریی چالاکانە تیایدا بۆ ناساندنی سیاسەت و کەسایەتییەکانی حزب گرنگە." گرتنەبەری ئەم شێوازە واتە گۆڕینی کاراکتەری ئەو جووڵەیە کە بڕیار بوو، ئەوەی لە بکەوێتەوە، لە کاتی هەڵبژاردنی نوێنەرانی هەردوو حزب لە ماوەی چوار ساڵی "پەرلەمانی بۆرژوازی" و بیرکردنەوە لە بوونی "فراکسیۆنێکی حزبی" گۆڕەپانی "پەرلەمان" بکەنە گۆڕەپانی بەرگریکردن لە بەرژەوەندییەکانی کرێکاران و خەڵک و هەشیارکردنەوە و ئاشکراکردنی بێوچانی دزی مافیا باڵادەستەکان بەسەر چارەنووسی خەڵکدا. هەر بەم هۆیەشەوە بە گشتی کۆمۆنیستەکان

و ئەم دوو حزبەش ئامادەبوون تێچووی سیاسی نەرێنی و کاتیی دانانان بە پرۆسەی گاڵتەجاڕەی "هەڵبژاردنی پەرلەمانی بۆرژوازی"دا قبووڵ بکەن، بەو ئومێدەی کە دەستکەوتێکی سیاسی بەرزتر و بەردەوامتر بە ئامادەبوونی نوێنەرەکانیان لە "گۆڕەپانی پەرلەمان" بۆ ماوەی چوار ساڵ بەرگریکردن لە بەرژەوەندییەکانی کرێکاران و خەڵک بەدەست بێنن و هەست بکەن بە گشتی لە بەرژەوەندی بەرەی کرێکار و کۆمۆنیزمە لە ململانێ سیاسییەکانی کۆمەڵگادا. ئێستا و هەر لە سەرەتای کاردا بەپێی یاسا و ڕێساکانی دواکەوتوویی "کۆمیسیۆنی باڵای گاڵتەجاڕەی هەڵبژاردنەکان" دەرگای چوونە ژوورەوەی نوێنەرانی هەردوو حزب داخرا. هاوڕێیانی سەرکردایەتیی هەردوو حزب دەبوو بە خستنەڕووی ڕێگرییە دروستکراوەکان، تاکتیک و شێوازێکی سیاسیی کاریگەر و بەرهەمدارتریان بگرتایەتە بەر. بە پاساوەکانی ئێستا و بە ناوی دەستتێوەردانەوە ڕۆڵی هەردوو حزب بە "کەمپەینی چالاکانەی مانگێک" و لەم دوایانەشدا بە بەرگریکردن لە کاندیدەکی "سەربەخۆ"ی ناسۆسیالیست کەم نەکەنەوە. لە واقیعدا هەر جووڵەیەک ئامانجێکی سەرەکی هەیە. کەمپەینی هەڵبژاردن بۆ هەر لایەنێک ئامانجی سەرەکیی هەڵبژاردنی کاندیدی مەبەستە. بە هەر هۆکارێک ئەم ئامانجە دابین نەکرێت، لە دنیای سیاسەتدا دەدۆڕێن، ئەو لایەن و حزبە نەگەیشتە ئامانجەکەی. لە هەمان هەنگاوی یەکەمدا بە مەرج و ڕێساکانی "کۆمیسیۆنی هەڵبژاردنەکان" هەردوو حزب نەگەیشتنە ئامانجی ناردنی کاندیدە ڕاستەوخۆکانی خۆیان بۆ "ناو پەرلەمان". چاوەڕوان دەکرا، سەرکردایەتیی هەردوو حزب ئەم ڕاستییەیان بناساندایە، لە بری سیاسەتی خۆدڵخۆشکردن "بە ئەمە دەنگهێنان و بوونی نوێنەر لە پەرلەماندا" گرنگ نییە و ئامادەبوون لە "کەمپەینی بانگەشەیی مانگێک" گرنگە، پرسیارەکە بۆ ئارەزووی خۆیان نەگۆڕن. ئامانجی کەمپەینی بەشداری لە "هەڵبژاردنەکان" بە مەبەستی بوونی نوێنەر لە "پەرلەمان"دا لەگەڵ ئامانجی "کەمپەینی بانگەشەیی" و ناساندنی سیاسەت و کەسایەتییەکانی حزب دوو ئامانجی جیاوازن، هەرچەندە ئەم دوو کەمپەینە تەواوکەری یەکتر بن. لۆژیکی بوو، لە بری پشتگیریکردن لە کاندیدەکی جێگەرەوە کە ڕۆڵێکی بەرچاوی لە گۆڕانکارییە خەباتگێڕییەکانی چەندین ساڵەی کۆمەڵگەی عێراق و کوردستاندا نەبووە و لە بری کەمکردنەوەی ڕۆڵی هەردوو حزب بە کەمپەینچیی مانگێک، نەخشەیەکی کاریگەرتر بگرتایەتە بەر، لەوانە بایکۆتێکی چالاک و کاریگەر، بە تایبەتی بە ناساندنی کەسایەتییەکان و سیاسەتە جیاواز و دژە باوەکانیان لە بەرامبەر تەواوی بەرەی دواکەوتووی مافیایی باڵادەست و لە ڕەتکردنەوەی گاڵتەجاڕەی "هەڵبژاردنەکانی" ئەوان. لێرەدا ئاماژە بەم خاڵەش دەکەم، لە

لەدوانەکانی هاوڕێیانەدا "بایکۆت" وەک سیاسەتێکی پاسیفیستی ناسێنراوە. لەڕەشدا بەوردبینییەکی سەیر بەدی دەکرێت. چالاکبوون و نەبوونی سیاسەتی بایکۆت یان بەشداری لە پرۆسەکانی هەڵبژاردندا وردبینانە بە هەر یەکێک لەم شێوازانە پەیوەستە بە بوونی نەخشەیەکی داهێنەرانە، سەرکردایەتی و هێز و ڕێکخستن و کاردانەوەکان بە هەر یەکێکیان. بەشداری یان بایکۆت لە خۆیدا پاسیفیستی نین، پرسیارەکە ئەوەیە ئایا ئەو حزبانه و لایەنانەی سیاسەتی بەشداری یان "بایکۆتی چالاک و هەرشکارانە"یان گرتووەتەبەر، بە شێوەیەکی داهێنەرانە ئەو پرۆژە و سیاسەتە جێبەجێ دەکەن یان نا؟ ئایا هێز و توانای جێبەجێکردنی چالاکانەی سیاسەتەکەیان هەیە یان نا؟ بە نموونە ئەزموونی ئەمە لە زیاتر لە سێ دەیەی ڕابردووی دۆخی سیاسیی ئێران وەک کۆمۆنیزمی کرێکاری و ئەو حزبانەی بەو ناوەوە ناسراون کە هاوڕێیانی هەر دوو حزب بەشێک بوون لە کەمپەینەکانماندا، لە قۆناغەکانی "گاڵتەجاڕیی هەڵبژاردنەکانی" کۆماری ئیسلامی، بە تایبەتی لە قۆناغی نمایشی "هەڵبژاردنەکانی" بەناو دووەمی خۆردادی خاتەمی یان لە قۆناغی بزووتنەوەی سەوزی موسەوی، و کەمپەینی وەنەوشەیی ڕەحانی ئەویش لە کەشێکی ستەمکارانە و زۆر خنکێنەری ئێراندا بە گرتنەبەری سیاسەتی "بایکۆتی چالاک و هەرشکارانە" ڕۆڵێکی گرنگیان لە ناوەوە و دەرەوە و لە پوچه لکردنه وه ی فێڵەکانی کۆماری ئیسلامی و باڵەکانی، لەوانەش چاکسازخوازەکان و بزووتنەوەی سەوزی و میانڕەوەکان و تەنانەت شوێنکەوتووانیان لە نێوان ئەپۆزسیۆنی بۆرژوازیدا بینی. بە بڕوای ئێمە لە کۆمەڵگەی عێراقدا کە ڕقی لە دەسەڵاتی دەستە و تاقمە مافیاییە چەکدارەکانی شیعە و سوننە و کورد و ڕقی لە دۆخی "هەڵبژاردنەکانی" پەرلەمانی ناوزڕاو و دژە خەڵکی ئەوانە، دەکرا و دەکرێت و زەمینەیەکی جیددی هەیە ڕقی ئەو کۆمەڵگایە نەک بەلای بەشداری لە "هەڵبژاردنەکان" و دەنگدان بە کاندیدێکی "سەربەخۆ" و ئومێد و چاوەڕوانکردنی ڕۆڵی نوێنەرێک هەرچەندە ڕێزدار بێت لەناو پەرلەمانێکی ٣٢٩ کەسی تەواو نەتەوەیی-ئایینی دواکەوتوودا ئاراستە بکرێت و بە جۆرێک دۆخەکە ئارام بکرێتەوە. بەڵکو کۆمەنیستەکان بە ڕەتکردنەوەی چالاکانەی نمایشی "هەڵبژاردنەکان" بە داهێنان و بە نەخشەیەکی چالاکانە ڕق و ناڕەزایەتی خەڵک ئاراستەی هۆشیاریی زیاتر بکەن سەبارەت بە "پەرلەمان" و تەواوی سیستەمی ستەمکار بالادەست و یەکگرتن و ڕێکخستن و ڕێکخراوکردن لە دەوری سیاسەتی کۆمەنیستەکان و خودی ئەم دوو حزبە. لەسەر ئەم بنەمایە بە سیاسەتی بایکۆتێکی هەرشکارانەی چالاک و داهێنەرانە و نوێخوازانە ڕۆژانە لەم قۆناغە گەرمەی گفتوگۆ و ململانە سیاسییەکانی "هەڵبژاردن"دا سیاسەتی

جێگرەوەی ڕادیکاڵ و کۆمۆنیستی لەسەر زمانی چالاکوانان و کەسایەتییە کۆمۆنیست و ڕادیکاڵەکان و ئەندامانی سەرکردایەتی و چالاکوانانی ئەم دوو حزبە و ڕێکخراو و دامودەزگا کۆمۆنیستییەکانی تر لە هەر کۆڵان و گەڕەکێکدا نوێنەرایەتی بکرێت و لە کرێکاران، ژنان و لاوان و خەڵکی عێراق داوا بکرێت ڕق و بێزاری لە مافیا باڵادەستەکانی عێراق بگۆڕن بە یەکگرتن و ڕێکخستن و کۆکردنەوەی هێز بۆ یەکلاکردنەوەی یەکجارەکی لەگەڵ لایەنە دواکەوتوو و دژە خەڵکییەکان.

بە لەبەرچاوگرتنی ڕوونکردنەوەکانی سەرەوە و وەک لە نامەی ٤ی تشرینی دووەمدا بۆ کۆمیتەی ناوەندیی هەردوو حزبمان نووسی، بە دڵسۆزییەوە ڕەخنەی خۆمان لەگەڵ هاوڕێیاندا گواستەوە، لێرەدا بەشێک لەو نامەیە بیردەخەمەوە، کە ڕامانگەیاند، “بەپێی لێکدانەوەی دیاریکراوی ئێمە بۆ دۆخی سیاسیی ئێستای عێراق و دابەشبوونی لایەنە ئایینی و نەتەوەیی و قومییەکان و دابەشکردنی پێشوەخت و داڕێژراوی “پەرلەمان”ی ئێستای عێراق لە نێوان سێ فراکسیۆنی زۆر دواکەوتووی “شیعە و سوننە و کورد” کە هیچ دەرفەتێک بۆ دەرکەوتنی کاریگەریی لایەنەکانی تر بە تایبەتی کاندیدە چەپ و ئازادیخواز و سەربەخۆکان ناهێڵێتەوە، بە بڕوای ئێمە بانگەوازی بەشداری لە پرۆسەی ئێستای “هەڵبژاردنی پەرلەمانی” عێراق تاکتیکێکی زۆر زیانبەخشە بۆ هەردوو حزب و بزووتنەوەی کۆمۆنیستی و کرێکاری لە عێراق و کوردستان. بەم هۆکارانە:

١- پرۆسەی ئێستای نمایشی “هەڵبژاردنی پەرلەمانی” عێراق بەپێی بەڵگە و شایەتحاڵی زۆر و لەوانەش بە لەبەرچاوگرتنی ڕاگەیەندراو و نووسینەکانی خودی هاوڕێیانی حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری کوردستان کە ئێمە خوێندوومانەتەوە، کەمترین لێکچوونی تەنانەت لەگەڵ ڕێکاری ئێستای هەڵبژاردنەکانی پەرلەمانی بۆرژوازیش نییە. سەرەتاییترین ڕێسا و یاساکانی کەشێکی گونجاو بۆ دەنگدانی هاوڵاتیان و تەنانەت چالاکییەکانی کاندیدە “سەربەخۆ و تاکەکەسییەکان” بوونی نییە. “کەمپەینەکانی هەڵبژاردن” بوونەتە گۆڕەپانی هەڕەشە و ترساندن و توندوتیژی دژی هاوڵاتیان و لە یەک حاڵەتدا تیرۆرکردنی کاندیدێکی ئۆپۆزسیۆن لەلایەن مافیا باڵادەستەکانی عێراق و کوردستانەوە. کڕین و فرۆشتنی دەنگ تەنها یەک نموونەیە لە قووڵایی گەندەڵییەکی بەرفراوان لەم پرۆسەیەدا کە بەناو هەڵبژاردنە. پرسیارەکە ئەوەیە ئایا لەم وه ها دۆخێکدا دەنگی ئازادیخوازی و یەکسانیخوازی و دادپەروەریخوازی تەنانەت لەسەر ئاستی هۆشیارکردنەوە و

ئاشکراکردنەوەی سەبارەت بە دەخی پێ مەینەتی باڵادەست و دژی لایەنە ڕەشە ئایینییە سوننە و شیعە و ناسیۆنالیستییەکان لە “پەرلەمان” و لە ئاشکراکردنیاندا کە دەسەڵاتیان لە عێراق و کوردستان گرتووەتە دەست، ڕاستەقینە نوێنەرایەتی دەکرێت؟ بە بڕوای ئێمە چنین دەرفەتێک بوونی نییە.

٢- خاڵێکی گرنگی دیکە ئەوەیە کە ئاگادار بوینەوە هەردوو حزب بە هۆکاری جیاواز ناتوانن کاندیدی سەربەخۆی خۆیان هەبێت. لە ئەنجامەدا، لە دۆخێکدا کە بە هەر هۆکارێک پێویستییەکانی ئامادەبوونی ڕاستەوخۆی کاندیدەکانی هەردوو حزب لە پرۆسەی “هەڵبژاردنەکان”دا نییە، هەر ئەم هۆکارە پاساوێکی قایلکەر بوو بە بەشدارینەکردنی هەردوو حزب لە نمایشی “هەڵبژاردندا”. هەر ئەم بەربەستە ئیداری و یاساییەش دەتوانرا ئاشکرا و شەرمەزار بکرێت. نوێنەرایەتی نەکردنی هەردوو حزب لەلایەن کاندیدێکی متمانەپێکراو و پابەند بە ستراتیژ و تاکتیک و سیاسەتی ناسراوی هەردوو حزب، ئەویش لەناو پەیوەندییە پڕ لە گرێ و گۆڵەکانی “پەرلەمان”دا کە پێشتر لەلایەن لایەنە ئایینی و نەتەوەییەکانی سیناریۆی ڕەشەوە داگیرکراوە، پێچەوانەی خۆی لێدیته وه و وەک تەقەکردن لە قاچی خۆت وایە.

٣- هەردوو حزب پشتگیریان لە کاندیدبوونی خاتوو “سائره یوسف عەزیز” کاندیدی سەربەخۆی ژمارە ٣٤٢ کردووە. بە ڕوونی بە بڕوای ئێمە هەر ئەم هەڵبژاردنە بەڕاستی سه رسورهینه ره. بەم هۆکارانە:
أ: بە گریمانەی هەڵبژاردنی، ئەم کەسە هەرچەندە هەوڵیش بدات، لە نێوان ٣٢٩ “نوێنەر”ی پشت بە هەڕەشە و زۆرداری و چەکی دەستە و تاقمە شیعە و سوننە و کوردییەکان لەناو “پەرلەمان”دا ناتوانێت کەمترین چاکسازی و گۆڕانکاری بکات. ب: جگە لەوەش مەترسی گەورە لەوەدایە لە کاتی هەڵبژاردن و ئامادەبوونی چوار ساڵەی ئەم کەسە لە پەرلەمانی عێراقدا، هەردوو حزب بە چ میکانیزمێکی سیاسی و کرداری دەتوانن دەنیابن کە کار و بڕیارەکانی ئەم کەسە لەو چوار ساڵەدا دژی پلاتفۆرمی بەڵێندراوی ئێستای و پێچەوانەی بنەما سیاسی و کۆمەڵایەتییە ناسراوەکانی هەردوو حزب نابێت. بە دڵسۆزییەوە بەڵێین بە ئێمە قبوڵە نەکراوە کە چۆن دوو حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری لە عێراق و کوردستان بە چوار ساڵ متمانەی خۆیان لە پشت کەسێک دادەنێن کە هیچ پابەندبوونێکی سیاسی و ڕێکخراوەیی و بنەمایی بەرامبەر بەم دوو حزبە نییە. لە کاتێکدا هەر کار و بڕیارێکی ئەرێنی یان نەرێنیی ئەو لەسەر حسابی حزبە پشتگیریکارەکانی

دەنووسرێت.

لە کۆتاییدا پێشنیازێکی دیاریکراومان هەیە. ئەم پرۆسە زیانبەخشە دەکرێت ڕاگیرێت. هێشتا هەفتەیەک (ئێستا چوار ڕۆژ) ماوە بۆ ١١ی تشرینی دووەم، ڕۆژی دەنگدان. بەڵگە و بینراوەکان لە پرۆسەی سیاسی و کرداریی گەندەڵ و پڕ لە هەڕەشە و زۆرداری “کەمپەینەکانی هەڵبژاردنی مافیا ئایینی و ناسیۆنالیستییەکان” لە عێراق و کوردستان دژی هاوڵاتیان بە ڕادەی پێویست هۆکاری قایلکەریان دابین کردووە، بۆ ئەوەی هەردوو حزب بە هۆشیارییەکی ڕوون ڕابگەیەنن کە ئەم پرۆسە پڕ لە دژایەتیکردنی بەرژەوەندییەکانی خەڵک بەردەوام ناکەن. بۆ نموونە لە بەشی کۆتایی ڕاگەیەندراوی ٢٤ی تشرینی یەکەمی ٢٠٢٥ی خودی حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری کوردستاندا نووسراوە: ”ئەم هەنگاوانە زیاتر لە پێشتر گەندەڵی پرۆسەی هەڵبژاردن و دەنگدان لەلایەن خەڵکی عێراق و کوردستانەوە نیشان دەدات و سروشتی هەڵبژاردن و دەنگدانی بۆرژوا میلیشیایی فەرمانڕەوایانی عێراق و کوردستان و بانگەشەکانیان سەبارەت بە دروستکردنی گۆڕانکاری لە ژیان و باشترکردنی داهاتووی سیاسی لە ڕێگەی پەرلەمانەوە زیاتر ئاشکرا دەکات”. (وەرگێڕان لە کوردییەوە بۆ فارسی)

ئایا هەر ئەم هەڵسەنگاندنە کورتەی ڕاگەیەندراوی حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری کوردستان بەڵگەی ئەوە نییە کە هەردوو حزب دەستبەجێ بەردەوامبوونیان لە کەمپەینی پەرلەمانێکی بەڕێزدا کۆتایی پێ بهێنن! هەر ئەم یەک پەرەگرافە ڕاستە لە ڕاگەیەندراوی حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری کوردستان دەتوانێت ببێتە چەقی سەرەکی ڕاگەیاندنی سیاسەتی وازهێنان لەم سیناریۆ گەندەڵەی پێش ڕۆژی ١١ی تشرینی دووەم. …گرنگ ئەوەیە پێش ڕۆژی ١١ی تشرینی دووەم چنین هەنگاوێک بگیرێتەبەر. بەم کارە دۆخەکە بە ڕادەیەکی بەرچاو لە بەرژەوەندی هەردوو حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری عێراق و کوردستان دەگۆڕێت.

٧ی تشرینی دووەمی ٢٠٢٥

کتێبی: سیاسەت و پلاندانانی زمانی بە بواری پەروەردە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا.. ناساندنی: فازیل شەوڕۆ

مەخابن، زۆرجار لەسەر زاری عەوام و ڕۆشنبیرانیش، ئەوەمان دێتە بەر گوێ کە ساڵانە دەیان بڕوانامەی ماستەر و دکتۆرا لە زانکۆکانی کوردستان وەدەستدێن کە هیچ کەلێنێک لە بوارەکانی زانستی و ئەدەبی و مەعریفی پڕناکەنەوە و پتر خەریکی سووینەوە و کاوێژکردن و خواستنەوەی کاڵای دەستی دووی نووسەرانی دیکەن و لە خەمی داهێنان و ئەفراندن و گەشکردنی زمان و ئەدەب و زانست و مەعریفە دانین و ئاستەکانیان بەڕووداچوون. بە گشتی، ئەمە غەدرێکی گەورە و ناهەقییەکی جەرگبڕە هەم لە زانکۆکان و هەم لە وەدەستهێنەرانی بڕوانامە باڵاکاندا دەکرێت. لە نێو خەرمانی ئەم بڕوانامانەدا، چەندان بەرهەمی مەزن و بایەخدار و پیرۆز وەبەرهاتوون، کە ناوەڕۆک و دەوڵەمەندی و داهێنانیان لە ئاست، ئەوانەن کە لە زانکۆ جیهانییە ناودارەکاندا پەسند دەکرێن.
کتێبی (سیاسەت و پلاندانانی زمانی بە بواری پەروەردە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا)، تێزی دکتۆرای قادر وریا (62 ساڵ)ە کە لە زانکۆی کۆیە بە پلەی نایاب لە سالی 2024 پەسند کرا و لە 2025 ، ناوەندی لێکۆڵینەوەی کوردستان – تیشک لە بۆن – ئەڵمانیا، لە کتێبێکی 250 لاپەڕەیی جوان دیزاینکراو و تەکنیک سەردەمیانە چاپی کردوە. جگە لە دەیان کانگا و سەرچاوە بە زمانی کوردی و فارسی و ئینگلیزی و سوودوەرگرن لە ئینتەرنێت، نووسەر بۆ بەدەستهێنانی تێگەیشتنێکی ڕوونتر لە سیاسەتی زمان لە ئێران و ئاستی خوێندنی زمانی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، پەیوەندی بە 51 لایەنی چالاکیی زمانەوانی، شاعیر، نووسەر، هونەرمەند، مامۆستا، و توێژەر لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان کردوە و ئەوانەی نوێنەرایەتیی شار و نەتەوە جیاوازەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش دەکەن فەرامۆش نەکراون.
نووسەر دەنووسێت:” لە سەرەتای سەدەی بیستەم و بەردەوامی تا ئێستا، تاکە سیاسەتی بواری پەروەردە لە ئێراندا بەکارهێنانی زمانی فارسی وەک ئامرازێک بۆ خزمەتکردنی پاوانخوازی ناسیۆنالیستی و دامەزراوە دەسەڵاتدارەکانی بووە. ئەم سیاسەتەش کاریگەریی

نەرێنی لەسەر زمانەکانی دیکەی غەیرە فارسی هەبووە؛ هەندێک لەو زمانانە بە تەواوی لەناوچوون. بەشێک لەو زمانانە لە لێواری لەناوچووندان، وەک مازینی و کیلکی، هەندێکی تریش مەترسی لەناوچوونیان لەسەرە، وەک کوردی و بەلوچی. ئەم ترسە لە لەناوچوونی زمان بۆتە هۆی بانگەوازی نوێنەرانی کەمە نەتەوەیەکانی تر کە زمانی دایکیان لە پەروەردەی ئەکادیمیدا بەکاربهێنن و زمانی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەکاربهێنن. ئەم تێزە هەوڵ دەدات بۆچوونی وەڵامدەرەوەکان کۆبکاتەوە بە مەبەستی وەڵامدانەوەی ئەم دوو پرسیارە سەرەکییە:

1- بۆ ئایندەیەکی باشتر بۆ ئێران و ڕۆژهەڵاتی کوردستان پێویستە چ سیاسەتێکی زمانی جێبەجێ بکرێت کە هاوتەریب بێت لەگەڵ واقیعی فرەچەشنی نەتەوەیی و زمانەوانی لە نێو دانیشتوانی ئێراندا، هەروەها لەگەڵ خواستەکانی مافی نەتەوەیی دانیشتوانی ئەم بەشەی کوردستان؟

2- چ میکانیزمێک بۆ جێبەجێکردنی ئەم سیاسەتە زمانییە دابنرێت؟”

کتێبەکە 127 ناونیشان – جگە لە 15 خشتە و پاشکۆی بەڵگەنامە و پووختە ناوەڕۆکەکەی بە دوو زمان لە خۆدەگرێ، ئەمانیش بەم شێوەیەی خوارەوە بەسەر شەش بەشدا پۆلین کراون:

بەشی یەکەم: چەمکە سەرەکییەکان و بنەما تیۆرییەکانی گرتووەتە خۆ: چییەتیی زمان، پەیوەندیی زمان بە هەر یەک لە چەمکەکانی ناسنامە، پەروەردە، ماف، ئایدۆلۆژیا و دەسەڵات. زمان وەک سەرچاوە نەک گرفت، تەوەرێکی دیکەی ئەم بەشەیە و تیشک خراوەتە سەر جیاوازیی پێگەکانی زمانی زۆرینە و زمانی کەمینە.

بەشی دووەم: بە باسکردنی ڕۆڵی زمان و پەروەردە لە دەوڵەتسازی و نەتەوەسازیدا

تەرخان کراوە: گرنگیی سیاسەتی زمانی بۆ نەتەوەیەکی بێدەوڵەتی وەک کورد وە کورد چۆن

دەتوانێت پەروەردە و سیاسەتی زمانی بکات بە دەروویەک بۆ پاراستنی زمان و ناسنامەکەی.

بەشی سێیەم: تایبەتە بە سیاسەتی زمانی لە کوردستان و ئێراندا، بە ئاوڕدانەوەیەکی ڕەخنەگرانە لە لێکۆڵینەوە زمانییەکانی ئێران، ڕوانگەکانی دەسەڵات و دامودەزگا پەیوەندیدارەکانی، بۆچوونی لێکۆڵەران و ڕووناکبیرانی ئێرانی لەبارەی زمان و ناسنامەی نەتەوە نافارسەکانی ئێران و پرسی پەروەردە بە زمانی دایک.

بەشی چوارەم: باسکردن لە ڕێبازی لێکۆڵینەوە و مێتۆدۆلۆژیی

تێزەکە: چۆنیەتیی کۆکردنەوەی داتاکان، شێوازی دەستنیشانکردنی پرسیارلێکراوان، چۆنیەتیی ئامادەکردنی پرسیارنامە و گەیاندنی بە پرسیارلێکراوان و وەرگرتنەوەی وەڵامەکان. مێتۆدی شیکردنەوەی داتاکان (مێتۆدی شیکاریی بابەتیانە/ تەماتیک) ڕۆشنایەتیان خراوەتە سەر.

پێنجەم بەش: تایبەتە بە ناساندنی پرسیارەکانی لێکۆڵینەوە لە پرسیارلێکراوان و سیاسەت و پلاندانانی زمانی بە بواری پەروەردە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا.

هەرچی شەشەمین بەش: تایبەتە بە دۆزراوەکان، ئەنجامەکان، پێشنیاز و ڕاسپاردەکانی لێکۆڵینەوەکە. لەم بەشەدا لێکۆڵەر وێڕای باسێکی کورت لەسەر پرۆسەی لێکۆڵینەوەکەی، بە گەڕانەوە بە سەر چەمکە سەرەکییەکانی پەیوەندیدار بە ڕوانگە وبۆچوونی پرسیارلێکراوان، دۆزراوەکان و ئەنجامەکانی لێکۆڵینەوەی خستووەتە ڕوو.
لە بڕگەی ئامانجەکاندا، چەندان خاڵی بایەخدار خراونەتە ڕوو وەک:

- ئەو سیاسەتەی بە ناوی سیاسەتی کولتووری و زمانی و پەروەردەیی لە کۆنەوە تا ئێستا لە ئێران هەیە، لەگەڵ باری ڕاستەقینەی وڵات و کۆمەڵەی ئێران کە پێکهاتەیەکی فرەنەتەوەیی و فرەزمانییان هەیە، ناتەبا و نەگونجاوە.
- بەکارهێنانی سیستەمی پەروەردەی سەرانسەریی وڵات بە ئامانجی دروستکردنی یەک
نەتەوە و کردنی زمان فارسی بە زمانی سەرەکی و یەکەمی هەمووان، لە
تواندنەوەی نەتەوە
نافارسەکان لە زمانی فارسی و ناسنامەی ئێرانیدا تا هاتووە زیاتر ڕووبەڕووی بەرهەڵستبوونەوە بووە و ئاکامی پێچەوانەی لێکەوتووەتەوە. نەتەوەی کورد لە ئێران، هەر لە سەردەمی دەسەڵاتدارێتیی ڕەزاشاوە تا ئەمڕۆ، بە داکۆکی لە ناسنامەی نەتەوەیی و خەبات دژی ئاسمیلاسیۆنی نەتەوەیی و کولتووری، بە داواکردنی مافی نەتەوەیی و زمانییەکان پێشەنگی
نەتەوەکانی دیکەی ئێران بووە.
- تاکزمانی لە پەروەردەی ئێران و بێبەشکردنی نەتەوە نافارسەکانی ئەو وڵاتە لە پەروەردە بە زمانی خۆیان، چەند ڕەهەندی گرنگی هەیە کە بریتین لە: سەپاندنی پێگەیەکی نایەکسان و نزم بەسەر زمانە نافارسییەکاندا و داخستنی دەرگای گەشەکردن و پێشکەوتن بە ڕوویاندا بەهۆی ڕێگەپێنەدانیان لە پەروەردە و فێرکردنی فەرمیدا / پێکهاتنی کێشە و گرفتی جۆراوجۆر بۆ فێرخوازانی نافارس لە ڕەوتی

پەروەردە و فێربوون بە تایبەتی لە ساڵانی یەکەمی خوێندنگەدا. ئەو فێرخوازانەی لە پەروەردە بە زمانی دایک بێبەشن، دەگەڵ فێرخوازانێک کە بە زمانی خۆیان دەخوێنن. / بێبەشبوون لە پەروەردە بە زمانی دایک و خوێندن بە زمانێکی داسەپاو، لە ڕووی دەروونی و کۆمەڵایەتییەوە کاریگەریی نەرێنییان لەسەر فێرخوازان هەیە. یەکێک لەو کاریگەرییانە لاوازبوونی متمانە بەخۆیانە. لێکەوتەیەکی دیکەی پەروەردەی تاکزمانی بۆ فێرخوازانێک کە لە مافی پەروەردە بە زمانی دایک بێبەشن، قەیرانی ناسنامەیە / هەستکردن بە پێشێلکرانی سەرەتاییترین ماف و بایەخنەدران بە زمان و ناسنامە، دەبێتە هاندەر و ڕێخۆشکەری تاک بۆ ئەوەی هەستی نامۆیی و دووریکردن لەو دەسەڵات و سیستەم و کۆمەڵەی تێداپێک بێت کە ئەم دەخۆیان بەسەردا سەپاندووە.

• سیاسەتی زمانیی ئێستای ئێران لە ئاستی چاوەڕوانی و ویستەکانی پێکهاتە جیاوازەکانی خەڵکی ئەو وڵاتەدا نین و پێویستیان بە گۆڕانی بنەڕەتی هەیە؛ پێویستە جێگایان بە سیاسەت و پلاندانانێکی گونجاو و وەڵامدەر پڕ بکرێتەوە. گۆڕانی بنەڕەتی لەو سیاسەتەدا بە پێناسەکردنەوەی سەرلەنوێی ئێران و ئێرانیبوون، داننان بە فرەنەتەوە و فرەزمانبوونی دانیشتووانی ئەو وڵاتە، وەلانانی ئایدیۆلۆژیای «یەک نەتەوە و یەک زمان»، بە فەرمی ناسینی زمانە نافارسییەکان و قبووڵکردنی مافی پەروەردە بەو زمانانە پێک دێت.

لە ڕاسپاردە و پێشنیارەکانیشدا، د. قادر وریا، کە خاوەنی 15 کتێبی ئەدەبی زمانەوانی و سیاسی و سەدان وتار و لێکۆڵینەوە، زۆر بە لێزانانە ئەوەی بۆ ئەم بوارە پێویستە تۆماری کردووە.

کتێبی (سیاسەت و پلاندانانی زمانی بۆ بواری پەروەردە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا)، جگە لەوەی کە سەرچاوەیەکی زانیاری بەخشە بۆ خوێنەران و بە زمانێکی جوان و ڕەوان و ڕەسەن دارشتراوە. پێویستیشە بۆ ئەوانەی کە لێکۆڵەر و توێژەرن لە بوارەکانی وەک:

(ناسنامە، مافی زمان، نەتەوە، پاراستنی زمان، پێکەوە ژیانی ئاشتیانە، پێشکەوتنی ئابووری و کۆمەڵایەتی، داهێنان لە زمانی کوردیدا، دادپەروەری زمانەوانی، هۆشیاریی زمانەوانی، دەرفەتی زمانەوانی، فرە زمانی لە پەروەردەدا، و سیاسەتی زمانی هاوتەریب).

ئەمەش لینکی کتێبەکەیە بە PDF:

https://tishk.org/ku/language-policy-and-planning-for-educatio

n-in-east-kurdistan_pdf.pdf

ناساندنی: فازیل شەوڕۆ – دوبلن

سەردەمی شی و قۆناغی نوێی مۆدێرنیزاسیۆنی چین.. هەڵۆ حەسەن

چوارەمین دانیشتنی پلینەمی بیستەمین کۆمیتەی ناوەندی پارتی کۆمۆنیستی چین کە لە 20 تا 23ی تشرینی یەکەمی 2025 لە پەکین بەڕێوەچوو، ساتەکی گرینگی یەکلاکەرەوەیە لە حوکمڕانی و پلاندانانی ستراتیژی چین. لە کۆتاییدا بە پەسەندکردنی “پێشنیارەکان بۆ داڕشتنی پلانی پێنج ساڵەی 15 بۆ گەشەپێدانی ئابووری و کۆمەڵایەتی”، دانیشتنەکە هەم وەك پێداچوونەوەیەکی گشتگیر بۆ دەستکەوتەکانی ژێر پلانی پێنج ساڵەی 14 (2021-2025) و هەم وەك نەخشەیەکی پێشبینیکراو بۆ هەوڵی مۆدێرنکردنی چین بەرەو ساڵی 2035 پەسندکرد، بەیاننامەی پلینەم “گرنگی یەکلاکەرەوە”ی دامەزراندنی پێگەی سەرەکی شی جینپینگ و ڕۆڵی ڕێنماییکاری بیری شی جینپینگ لەسەر سۆسیالیزم بە تایبەتمەندییە چینییەکان بۆ سەردەمێکی نوێ دووپات دەکاتەوە. ئەم جەختکردنەوە لە دانپێدانانی ئیداری تەدەپێڕێت- نوێنەرایەتی چەسپاندنی سەرکردایەتی ئایدیۆلۆژی دەکات کە دید و ئاراستە و دەسەڵاتی ئەخلاقی حیزب بە یەکەوە دەبەستێتەوە، دەقەکە جەخت لەوە دەکاتەوە کە هەموو ئەندامانی پارتی کۆمۆنیستی چین دەبێ “متمانەیان بە ڕێباز و تیۆری و سیستەم و کولتووری سۆسیالیزم بە تایبەتمەندی چینییەوە بمێنێتەوە” و دەسەزی سیاسی ڕەها بە کۆمیتەی ناوەندی بپارێزن. ئەم جۆرە زمانە سەرکردایەتی ناوەندی و یەکگرتووی پارتی کۆمۆنیستی چین وەك ناوکی سیاسی حوکمڕانی نیشتمانی دووپات دەکاتەوە، ئەم یەکێتییە ئایدیۆلۆژییە خزمەت بە دوو ئامانج دەکات. لە ناوخۆدا، یەکدەنگی لە ڕێڕەوی مۆدێرنیزاسیۆنی چیندا مسۆگەر دەکات؛ لە ئاستی نێودەوڵەتیدا، ئاماژەیە بۆ ئەوەی سەقامگیری و گەشەسەندنی سیاسی

چین لە سەرکردایەتی شی جیاناکرێتەوە. تا ئێستا ڕوونترین دەربڕینی باوەڕی پارتی کۆمۆنیستی چینە کە بەردەوامی لە سەرکردایەتیدا مەرجێکی پێشوەختەیە بۆ گەیشتن بە ئامانجە درێژخایەنەکانی مۆدێرنیزاسیۆن، بەیاننامەکە مۆدێرنیزاسیۆنی چینی نەك تەنیا وەك پێشکەوتنی ئابووری، بەڵکو وەك نوێبوونەوەی شارستانی کە ڕەگ و ڕیشەی لە سۆسیالیزم و متمانەی نەتەوەییدایە، چوارچێوەی بۆ دادەنێت. جەخت لەوە دەکاتەوە کە مۆدێرنیزاسیۆن لە ژێر سەرکردایەتی پارتی کۆمۆنیستی چین و لە ڕێگەی "کاری سەختی بێوچانی نەوە یەك لە دوای نەوەیەکی دیکە" بەدی دێت. ئەم دیدە درێژخایەنە گەشەپێدان لە چوارچێوەیەکی ئایدیۆلۆژی چینیدا دادەنێت کە پراگماتیزمی ئابووری و متمانە بەخۆبوونی کولتووری و ئەخلاقی سۆسیالیستی تێکەڵ دەکات، بە پێچەوانەی مۆدێلەکانی مۆدێرنیزاسیۆنی ڕۆژئاوایی کە ئازادکردنی بازاڕ و سیاسەتی فرەیی لە پێشینەدان، مۆدێلی چین سەرکردایەتی شی و خەڵك سەنتەری و چاکسازییە. هەوڵدەدات پێشکەوتنی ماددی لەگەڵ یەکگرتوویی ئەخلاقی و کۆمەڵایەتی هاوسەنگ بکات. ڕاگەیاندنی بەیاننامەکە کە دەڵێت "بۆ ئەوەی وڵات بە باشی بەڕێوە ببەین، سەرەتا دەبێت حیزب بە باشی بەڕێوە ببەین" باوەڕێکی بنەڕەتی ئاشکرا دەکات: مۆدێرنیزاسیۆنی سیاسی لە مۆدێرنیزاسیۆنی حوکمڕانی لەناو خودی حیزبدا دەست پێدەکات.

پلانی پێنج ساڵە بەستنەوەی ئێستا و داهاتوو

دانیشتنەکە ئاراستەی ئایدیۆلۆژی و سیاسەتی بۆ پلانی پێنج ساڵەی (2026-2030) دادەنێت، کە وەك "پەیوەندییەکی سەرەکی نێوان ڕابردوو و داهاتوو" پێناسە کراوە لەسەر ڕێگای چین بەرەو مۆدێرنیزاسیۆنی بنەڕەتی سۆسیالیستی تا ساڵی 2035

بنەما ڕێنماییەکان جەخت لەسەر شەش ئەولەویەت دەکەنەوە: بەرزڕاگرتنی سەرکردایەتی ، دانانی خەڵك لە پێشەوە، بەدواداچوون بە گەشەپێدانی کوالیتی بەرز، قووڵکردنەوەی چاکسازی، هاوسەنگکردنی کارایی بازاڕ لەگەڵ کاریگەری حکومەت، و دڵنیابوون لە هاوکاری گەشەپێدان و ئاسایش. ئەم بنەمایانە چوارچێوەی سیاسی و فەلسەفی مۆدێلی حوکمڕانی شی جینپینگ پێکدەهێنن، کە هەوڵدەدات دینامیزمی ئابووری لەگەڵ بەرپرسیارێتی کۆمەڵایەتی و ژینگەیی تێکەڵ بکات

لە ئامانجە ناوەندییەکان بریتین لە:

بەهێزکردنی پشت بەخۆبەستنی زانستی و تەکنەلۆژی وەك پارێزبەندییەك لە بەرامبەر خۆگرتنی دەرەکی

بەرزکردنەوەی ئابووری ڕاستەقینە و سیستەمی پیشەسازی، بە

بەرهەمهێنانی پێشکەوتوو و گۆڕینی سەوز وەك پایە
فراوانکردنی خواستی ناوخۆیی و پێکهێنانی "شێوازێکی نوێی گەشەپێدان" کە سووڕانەوەی ناوخۆیی لە پێشینەدا بێت و لە هەمان کاتدا کراوەیی جیهانی بپارێزێت
پێشخستنی هاوکاری پشتێن و ڕێگا بە کوالیتی بەرز، کە ڕەنگدانەوەی تێکەڵبوونی مۆدێرنکردنی ناوخۆیی چین و بەشداریکردنی جیهانییە
هەروەها پلانەکە پێشبینی بنیاتنانی ئابوورییەکی بازاڕی سۆسیالیستی مۆدێرن و باشترکردنی حوکمڕانی ئابووریی گەورە و پەرەپێدانی گەشەسەندنی داهێنان دەکات ئەمەش ئەوە دەردەخات کە قۆناغی داهاتووی گەشەپێدانی چین بە شێوەیەك داڕێژراوە کە هەم بەردەوام بێت و هەم خۆبژێو بێت
تەوەری بەرچاو لە بەیاننامەکەدا، خۆپاکسازیی پارتی کۆمۆنیستی چین وەك بناغەی ئەخلاقی و سیاسی حوکمڕانی. دەقەکە جەخت لەوە دەکاتەوە کە "تەنها حزبێك کە گەشە دەکات دەتوانێت وڵاتەکەمان بەهێز بکات"، تیشك دەخاتە سەر پەیوەندی نێوان خۆدیسیپلین و هێزی دەوڵەت،دەرکردنی چەند بەرپرسێکی پلە بالا بەهۆی "پێشێلکارییە قورسەکانی دیسیپلین و یاساکانی دەوڵەت" جەخت لەسەر بەردەوامبوونی هەڵمەتی دژە گەندەڵی شی دەکاتەوە- نەك تەنها وەك پرسێکی ڕاستگۆیی ئەخلاقی، بەڵکو وەك میکانیزمێك بۆ پاککردنەوەی سیاسی و خۆڕاگری دامەزراوەیی. توانای پارتی دەسەڵاتدار بۆ خۆڕاستکردنەوە دەخرێتەڕوو ئا کلیلی بەردەوامبوونی شەرعیەتی مێژوویی و ڕۆڵی وەك پێشەنگی مۆدێرنیزاسیۆنی چینییە،بانگەوازی بەیاننامەکە بۆ "کۆبوونەوە لە نزیکەوە لە دەوری کۆمیتەی ناوەندی و شی جینپینگ لە ناوەڕۆکەکەیدا" حوکمڕانی دەگۆڕێت بۆ کارگەیەکی ئەخلاقی بەکۆمەڵ- کە دڵسۆزی، یەکێتی و دیسیپلین وەك فەزیلەتی نیشتمانی سەیر دەکرێت.

مۆدێرنیزاسیۆنی چین و فرە جەمسەری

هەروەها ئەم بەیاننامەیە گۆڕانکاری ناوخۆیی بە ستراتیژی جیهانی پەرەسەندووی چینەوە دەبەستێتەوە. داوای "کردنەوەی ستانداردی بەرز" و پێشخستنی "کۆمەڵگەیەك کە داهاتوویەکی هاوبەشی هەبێت بۆ مرۆڤایەتی" دەکات، کە مۆدێرنیزاسیۆنی چینی وەك بەدیلێکی جیهانی بۆ مۆدێلەکانی گەشەپێدانی ڕۆژئاوایی-سەنتەری جێگیر دەکات،چین بە بەستنەوەی پلانی پێنج ساڵەی پازدەهەم بە هاوکاریی کوالیتی بەرزی پشتێن و ڕێگا، پابەندبوونی خۆی بە جیهانگیری گشتگیر و گەشەپێدانی هاوبەش دووپات دەکاتەوە. ئەمەش ڕەنگدانەوەی دیدگای

مۆدێرنیزاسیۆنی فرە جەمسەرییە، کە تێیدا سەرهەڵدانی چین بەشدارە لە نەزمێکی نەودەوڵەتی هاوسەنگتر و خۆشگوزەرانی هاوبەش،دانیشتنی پلینۆمی چوارەم ئاماژەیە بۆ پێگەیشتنی سەردەمی شی جینپینگ، کە بە کۆکردنەوەی ڕوونی ئایدیۆلۆژی، دیسیپلینی دامەزراوەیی و پلاندانانی ستراتیژی درێژخایەن تایبەتمەندە. چینێك ئاشکرا دەکات کە متمانەی بە ڕێبازی سۆسیالیستی و سیستەمی حوکمڕانی و توانای مۆدێرنیزاسیۆنی هەیە بەبێ ئەوەی ڕۆحی ئایدیۆلۆژیی خۆی لەدەست بدات، بە بەستنەوەی خۆبەڕێوەبەریی بە گەنجبوونەوەی نەتەوەییەوە، بەیاننامەکە مۆدێرنیزاسیۆن وەك گەشتێکی ئەخلاقی، سیاسی و بەکۆمەڵ لە چوارچێوەیەکدا دادەنێت. وێنەیەکی نەتەوەیەك دەخاتە ڕوو کە بە شێوەیەکی بەردەوام بەرەو ساڵی 2035 پێشدەکەوێت- لە ڕووی تەکنەلۆژیاوە پێشکەوتوو، هاوسەنگی کۆمەڵایەتی، لە ڕووی ئیکۆلۆژییەوە تەندروست و لە ڕووی سیاسییەوە یەکگرتووە لە ژێر سەرکردایەتی شی،لە بنەڕەتدا، بەیاننامەکە قۆناغی داهاتووی سەرهەڵدانی چین پێناسە دەکات: سۆسیالیزمێکی مۆدێرن و دیسپلینکراو و جیهانی لە ڕوانگەیەوە- بە سەرەکایەتی پارتێك و سەرکردەیەك کە بڕیاریانداوە داهاتوو لەسەر مەرجەکانی خۆیان دابڕێژن.

ژێدەر:

Communique of the Fourth Plenary Session of the 20th Central Committee of the Communist Party of China

https://www.fmprc.gov.cn/eng/xw/zyxw/202510/t20251023_11739505.html

---

شەهەکانی نێوان ڤۆلتێر و ڕۆسۆ.. نووسینی / حسونە المصباحی. وەرگێڕانی/ ئاکۆ

عەبدوڵڵا

ئەو شانۆگەریەی ئێستا لە پاریس نمایش دەکرێت، ئەو شەڕە سەختانەی هێناوە یاد کە لە نێوان ڤۆلتێر و ڕۆسۆدا ڕوویان دابوو. ئەوانە لە فەلسەفەی فەرەنسی سەدەی هەژدە، دوو کەسایەتی دیار بوون. نەک تەنیا لە فەرەنسا، بەڵکو لە سەرانسەری کیشوەرە کۆنەکە، دوو ئەستێرەی درەوشاوە بوون. بە بیرەکە و تێزەکانیان دەربارەی پرسە جۆراوجۆرەکانی سیاسەت و هزر و کۆمەڵایەتی و ئایینی، بیری لیبراڵی و دیموکراسییان تاودا. ئەو بیرەی بڵێسەی شۆڕشی فەرەنسای هەڵگیرساند. هەر دووکیشیان بەرەنگاری کۆنەپەرستی ئایینی و دەسەڵاتی کڵێسە و هەموو دیاردەکانی ستەمکاری و پاوانخوازی بوونەوە. ئێستا ئەو دووانە لە گۆڕستانی (پانتیۆن)ی تایبەت بە بانگخوازانی فەرەنسا راکشاون.
ڤۆلتێر ساڵی 1694 لەخێزانێکی خۆشگوزار هاتە دنیا. کە تەمەنی گەیشتە بیست و پێنج ساڵ، ناوی ڤۆلتێری بۆ خۆی هەڵبژارد. پێشتر ناوی فرانسوا ماری ئاوریە بوو. لە ساڵانی خوێندنی زانکۆ تێکەڵی ناوەندە رۆشنبیرەکانی کۆڕانی ئەرستۆکراتی بوو. کاتێکیش تەمەنی گەیشتە نۆزدە ساڵی، خوێندنی یاسای جێهێشت تاکو ببێت بە نووسەری بالیۆزخانە، بەڵام هەڵوێستە سیاسییە لیبراڵەکانی بەرەو زیندانە ترسناکەکەی باستیلیان برد. ئەو کاتە تەمەنی بیست و سێ ساڵ بوو. دوای ئەوەی شانۆگەریەکەی (ئۆدیپ) سەرکەوتنی گەورەی تۆمارکرد، دیسان فڕێیان داوە ناو ئەو زیندانەی کە پێشتر ناومان هێنا. دوای دەرچوونی، ژیانی ئاوارەیی لە لەندەن هەڵبژارد. ئەوسا ساڵی 1726 بوو. لەوێ ئاشنای فەلسەفەی لۆک و تاقیکردنەوە فیزیاییەکانی نیوتن بوو. لە بەرهەمەکەی (نامە فەلسەفییەکان) دا کە ساڵی 1734 بڵاوکرایەوە، بیرەکە نوێیەکانی لە بوارە جیاجیاکان نیشاندا. بەبوێری و ئازایش بۆچوونەکانی خۆی خستەڕوو، بە تایبەتی لەوانەی پەیوەستن بە ئایین. ئەو کتێبە لەناو ئەوانەی ئاواتەخوازی جیهانی باشتر و دوور لە ستەمکاری سیاسی و کۆنەپەرستی ئایینی بوون، دەنگی داوە. ساڵی 1762 ڤۆلتێر بە بەرژەوەندی هاوڵاتییەك کە (جان کالاس) ی ناوبوو و تۆمەتبار کرابوو بە کوشتنی کوڕەکەی بەهەڵە، هاتەدەنگ و دەقێکی بەناوی (لەبووردەیی) نووسی. تێیدا بەتوندی هێرشی کردە سەر کڵێسە، تا مردنیشی لەساڵی 1778، واتا ساڵێک پێش هەڵگیرسانی شۆڕشی فەرەنسی، ڤۆڵتێر وەک هێمایەکی گەورە بۆ بەرگریکەرانی ئازادی، ئەوانەی کە کۆنەپەرستی و ستەمکاری ڕەتدەکەنەوە، دانرا.
سەبارەت بە جان جاک ڕۆسۆش. ئەویش ساڵی 1712 لە شاری جنێڤ هاتە

دنیا. چەند ڕۆژێک دوای بوونی، دایکی کۆچی دوایی کرد، بۆیە خاڵی بەخێوی کرد، ئەو خاڵەی قەشەیەکی پرۆتستانتی بوو. جان جاک ڕۆسۆ سەرەتای ژیانی وەك کرێکار لەنووسینگەی دادگە کاری کرد. دواتر لای نەخش سازێك. کاتێک تەمەنی گەیشتە شانزە ساڵان، جنێفی جێهێشت و لای خانمێك کە ناوی (ڤارتانس) بوو ژیا. ئەو ژنە لەڕووی ئەدەبی و سێکسی پەروەردەی کرد. کاتێک تەمەنی گەیشتە سی ساڵی، ڕووی لەپاریس کرد، لەوێ دا پەیوەندی بەبازنەی (ئینسکلۆپیدییەکان) کرد و دیدرۆ و ڤۆلتێر و ئەوانی دیکەی ناسی.

دوای ئەوەی کتێبەکانی (ئیمیل) و (پەیمانی کۆمەڵایەتی) لەساڵی 1762دا بڵاوکردەوە، ڕۆسۆش ناوبانگی گەورەی تۆمارکرد. بەڵام هێزە کۆنەپارێز و کۆنەپەرستەکان بەتوندی هێرشیان کردە سەری. ئەوسا ڕۆسۆ هەستی بەو مەترسیانە دەکرد کە ڕووبەڕووی دەبوونەوە، بۆیە هەڵاتە لەندەن، لەوێدا شەڕەی گەرمی دژی (هیوم) ی فەیلەسوف کرد، کە ئەویان یارمەتی دابوو لەپایتەختی بەریتانیا نیشتەجێ بێت، بە(سیخوڕ) یش تۆمەتباری کرد. ساڵانێکی درێژ لەسەریەك ڕۆسۆ بەتێکچوونی دەمار ناڵاندی. بەڵام ئەوە نەبووە ڕێگر لەنووسینی دوو کتێبی گرنگ (دانپێدانانەکان) و (خەونەکانی تاکە کەسی). ڕۆژی 2 ی تەمموزی ساڵی 1778 جان جاک ڕۆسۆش کۆچی دوایی کرد، واتا تەنیا دوو مانگ دوای مردنی ڤۆلتێر.

لەسەرەتا دا ڕۆسۆ بەڤۆلتێر و بیرۆکەکانی سەرسام بوو. پێش ئەوەی پێی بگات، هەموو کتێبە بڵاوکراوەکانی خوێندبۆوە. لە (دانپێدانانەکان) یش دا دانی بەوەدا ناوە (نامە فەلسەفییەکان) کتێبە دڵخوازەکەی ئەوە، بەڵادیەک هەرگیز لەخوێندنەوەی بێزار نابێت. کاتێکیش نمایشی شانۆگەری (زایر) () ی بینی، کە لەشاری گرێنۆبڵ نمایش دەکرا، ڕۆسۆ کە ئەوکات تەمەنی بیست و پێنج ساڵان بوو، بەهۆی کاریگەری زۆر هەستی بەتەنگەنەفەسی کرد. خەریک بوو بەهۆیەوە لەهۆش خۆی بچێت. ساڵی 1748نامەیەکی بۆ ڤۆلتێر نووسی و داوای دیداری لێکرد، دیدارێك کە لەتەمەنی پانزە ساڵییەوە بەتامەزرۆییەوە چاوەڕێی دەکرد. بەڵام ڤۆڵتێر کە ناوبانگی بەرفراوانی هەبوو نەک تەنها لەفەرەنسا، بەڵکو لەبەریتانیا و هۆڵەندا و ئەڵمانیاش، وەڵامی بانگهێشتنامەکەی نەدایەوە، بۆیە ڕۆسۆ بەپەلە پەیوەندی بەبازنەی ئینسکلۆپیدیەکان کرد. ئەوسا ئەستێرە ئەویش درەوشاوە و لەناوەندە هزرییەکان پێگەی بەرزی گرت، بەتایبەتیش دوای ئەوەی کتێبەکەی (پەیمانی کۆمەڵایەتی) ی بڵاوکردەوە. بەڵام ڤۆڵتێر هیچ سەرسامی بە ئەو کتێبە دەرنەبڕی، بە (گەڕانەوە بۆ دواوە) و بانگەواز بۆ ڕەتکردنەوەی ئەو پێشکەوتنەی دانا کە هەندێ بەتوندی و بەهێز بەرگری لێدەکرد. لەنامەیەکیش کە

بۆ رۆسۆی نارد لە 30 ی ئابی 1755دا ڤۆلتێر نووسی، هەر کەسێک (پەیمانی کۆمەڵایەتی) بخوێنێتەوە، ویستی خۆخزاندن بۆ چوار پێیی دەبزوێت. بۆ ئەوەی ڤۆلتێر زیاتر بێزاری بکات، وتی: “من حەز لەخۆشگوزەرانی و لوتبەرزی و تەنانەت شل و شلۆقی و دەوڵەمەندی دەکەم. حەزم لەهەموو خۆشیەکە و هەموو هونەرێکیشم بەهەموو جۆرەکانەوە خۆشدەوێت”. ئەو نامە توند و تیژە بڵێسەی جەنگی گەرمی نێوان ئەو دوو فەیلەسوفە گەورەیەی هەڵگیرساند، دوای پێنج ساڵ لەنامەکەی ڤۆڵتێر، رۆژی 17ی حوزەیرانی 1760 رۆسۆ نامەیەکی بۆ نووسەری کتێبی (نامە فەلسەفییەکان) نارد تێیدا بەو ڕستەیە دەستی پێکرد (خۆشم ناوێیت بەڕێزم!) و بە (ماڵئاوا بەڕیزم!) یشم کۆتایی هێنابوو.

لەوەڵامی ئەو نامە پڕ لەنائومێدی و تاڵە دا ڤۆڵتێر وتی: “نە رۆسۆ و نە نووسینەکانیم خۆشدەوێ”. کاتێکیش ڕۆسۆ بەرهەمەکەی (هۆلیوزی نوێ) ی ب□□اوکردەوە، ڤۆڵتێر بەتوندی هێرشی کردە سەر و بە (بۆرجوازی) و (بەگەمژە) ناوی برد. سەبارەت بەپەیمانی کۆمەڵایەتیش وتی : “کارێکە تەنها بۆ فەیلەسوفێکی بچووک گونجاوە کە سەردانی خانووە بچووکەکان دەکات”. سەرچاوە: https://elaph.com/Web/ 2/ 11/ 2017 () مەبەستی شانۆکەری (Zaïre) یە کە ڤۆلتێر ساڵی 1732 نووسی. (وەرگێڕ)

پارلەمان و پاڕلەمانتاریزم لانەو قەڵای نیشتمان پەروەری بۆرژواکانە!.. سابیر محەمەد

بۆ پڕۆلیتاریا و جەماوەری چەوساوەی خەڵک نە (بایکۆت) و نە(بەشداریکردن) لە هەڵبژاردنەکانی بۆرژوازی نیشتمانی لە وڵاتێکدا، پسوڵەی شۆڕشگێڕبوون نابەخشێت بە هیچ پارتێک و بزووتنەوەیەکی سیاسی.

هەردوو ئاڵتەرناتیڤەکە بریتین لە تاکتیکێکی مێژوویی کە وا بەستەیە بە تای تەرازووی ه□□ز□ چینایەتیەکان و سەنگی سیاسی و حزبی پڕۆلیتاریا لە ناو کێشمەکێشە سیاسی و چینایەتیەکاندا لەو

وڵا تەدا.

بەر لەوەی باسەکە بێتە سەر قسەکردن لەسەر ئەم دوو تاکتیک و ئاڵتەرناتیڤە جیاوازە، پێویستە فۆکۆس بخرێتە سەر ناوەرۆکی بەرنامەی سیاسی و چینایەتی و جهانبینی ئەو پارت و ڕێخراوانەی کە ئەچنە ناو پڕۆسەی دەنگدانەوە، یان بایکۆت ئەکەن لە پڕۆسەی دەنگدان .

لەهەلومەرجێکی لەو چەشنەی وەک ئێستا کە کرێکاران و چەوساوەکانی عێراق و هەرێم بێبەشن لە پارتی پێشڕەوی چینایەتی خۆیان، تا بتوانن دژایەتی و خەباتی خۆیان بۆ ڕیسواکردنی مێژووی حاکمیەتی دەسەڵاتداریەتی لە عێراق وە هەرێم وحیزبە قەومی و لێبڕالی و ئیسلامیەکان و میلیشیا شیعەکان و تەواوی پاکێجی سیاسی چەپە ڕیفۆرمیستە جۆر بەجۆرەکانی ئەو ناوچەیە هەرچی زیاتر بۆ جەماوەر ڕۆشن بکەنەوە، پێویستە جەماوەری چەوساوەو تێکۆشەرانی سەربەخۆی مارکسیستی لە تەواوی ناوچەکانی عێراقدا، نا بێت چیتر خۆشباوەڕی وئومێدیک وچاوەڕوانیەکیان هەبێت بە ئەنجومەنی پارلەمانی بۆرژوازیەوە، کە بتوانێت گەندەڵی و گرانی و سووکایەتی بە ژنان و کچان و بێکاری و مافە مەدەنی و یاساییەکانی تر لە ڕیشەوە دەربکێشێت و چارەسەریان بکات، چونکە سەرچاوەی هەموو ئەم چەوساندنەوەیە خودی سەرمایەو سیستەمە ئابووری و فەرمانڕەوایەتیە کۆنەپەرستانەکەیەتی.

ئەنجومەنی پارلەمانی هەیئەتی سیاسی بەڕێوەبردنی بەرژەوەندی چینە داراکان و بۆرژواکانە لە سەرتاسەری جیهان و ئامرازی سەرکوتگەر و پارێزەری خاوەنداریەتی تایبەتی و دارێژەری یاساکانی بردنە پێشەوەی کەڵەکەی سەرمایەو خەفەکردنی خەباتی چینایەتی کرێکاران و تەواوی چەوساوەکانە .

پارتە جۆر جۆرە قەومی و ئیسلامی و لێبڕاڵی و عیلمانیە بۆرژوازیەکان و مەدەنیەکان و تەنانەت چەپە ڕیفۆرمیستیە شەعبەویەکانی لە چەشنی (ح.ش عێراقی و کوردستانیەکەی)، هەمیشەو بەر لە ئێستا لە خولەکانی تری هەڵبژاردنی پارلەمانیدا بەشداریان کردوەو، چونکە ناوەرۆکی بەرنامەی سیاسی و چینایەتی ئەم پارت و ڕێکخراوانە لەگەڵ خودی ئامانجەکانی ئەنجومەنی پارلەمانیدا ناکۆک نەبوون.
حیزبی شیوعی عێراقی کە سەر بە مەیلی ڕیفۆرمیستی شەعبەوی کۆمێنتێرنی ستالینیە، و لە ڕێگەی ئارمانی سیاسی (نیشتمانێکی ئازاد وگەلێکی بەختەوەر) ئەم سیاسەتە ڕیفۆرمیستی و سازشکار□ی□

هەر لە سەرەتای دروستبوونیەوە لە گەڵ بۆرژوازی نیشتمانی و دەسەڵاتداران پیادە کردووە.

هەروەها تەواوی ئەو تاقم و ڕێکخراوە وردەبۆرژوازیانەی تر کە بەناوی پارتەکانی (کۆمۆنیزمی کرێکاری) یەوە کار ئەکەن وەک نمایەندەی مەیلێکی ڕیفۆرمیستی کرێکاری سەر بە ئۆردوگای سۆسیال دیمۆکراسی و□□اتانی ڕۆژئاوا، دژایەتی خۆیان بۆ ڕیفۆرمیزکەی کۆمێنتێرمی ستالینی کردووە، وە لە خەباتێکدا کە لە ژێر ناوی دژایەتی (پۆلۆلیزمی چەپ)دا داکۆکیان لە جۆرێکی تر لە ڕیفۆرمیزمێکی کرێکاری کردووە، لە ژێر ناوی مارکسیزم و سۆسیالیزمدا، بەڵام ئەوەی شایانی باسە هەردوو مەیەلە ڕیفۆرمیستیەکە ل□ یەک تەوەرەی سەرەکیدا یەک ئەگرنەوەو هاوتەبان ئەویش (ڕیفۆرم پێشمەرجی شۆڕشی سۆسیالیستیە) !
گەشەی سەرمایەداری و پەرەسەندنی خەباتی پڕۆلیتاریا لە هەرێم و ناوچەکانی ناوەڕاست و باشووری عێراق، هەرچی زیاتر ئەم هاوتەبایی و یەکگرتنەوەیەیان لە ڕووی پڕاکتیکیەوە لە پرۆسەی هەڵبژاردنەکانی ئەنجومەنی پارلەمانی 2025 دا بەرجەستە کردەوە.

کوڕنوش بردن و سازشکاری سەرانی مەیلی بەناو (کۆمۆنیزمی کرێکاری) بەتایبەت ئەو بەشەی کە لە هەرێمی کوردستان و لە خوارو وناوەڕاستی عێراق ، لە سەردانەکانیاندا کە کردویانە لە پێناو ڕێکخستنی ڕیزەکانی خۆیان لە گەڵ (ح.ش) و سەرجەم بۆرژوا قەومی و مەزهەبی و لێبڕاڵییەکانی عێراق و هەرێم، بۆ ئەوەی بتوانن بە یەک دەنگ بەشداری لەم هەڵبژاردنانەی ئەنجومەنی پارلەمانی کۆنەپەرستانەی عێراقدا بکەن، هەنگاوێکی چاوەڕوانکراو بوەو، هیچ کات نامۆ نەبووە بە ماهیەتی چینایەتی ووردەبۆرژوازیانەی ئەم پارتە سیاسیانە.
وە لە بنەڕەتدا چ لە ڕوی بەرنامەی سیاسی (دنیایەکی باشتر)ەوە ئەم ڕەوتە جۆرێکی ترە لە پاشماوەکانی کۆمۆنیزمێکی بۆرژوازی سۆسیال دیمۆکراسیانە کە بەناوی (کرێکاری) بوونەوە لەم ناوچانادا چالاکی خۆیان درێژە پێداوەو، وکرێکاران و تێکۆشەرە کۆمۆنیستەکانیان چەواشەکردووە.
هەروەها هەردووئەم مەیلە ڕیفۆرمیستیە وئەم جۆرە لە (کۆمۆنیزم) باو□یان بە بنیاتنانی سۆسیالیزمێکی بۆرژوازیانە هەیە لە ژێر چاودێری مۆدێرنیزمی نەتەوە یەکگرتووەکان وەک ڕێکخراوەیەکی ئیمپریالیستی جیهانی.

بەشداریکردن لە پڕۆسەی هەڵبژاردنی پارلەمانی 2025 دا، خۆی لە خۆیدا نیشاندەری ئاشکرا بونی ناوەرۆکی چینایەتی وردەبۆرژوازیانەی

ئەم جۆرە حیزبانەیە لەسەر ئاستێکی فراوانتردا، وە بوون بە ئامرازێکی تەواوکەری سووکایەتی بە ژنان وکچان کە لە ناوئەنجومەنی پارلەمانی عێراقیدا داب و نەرێتی شەریعەتی مەزهەبی جەعفەری پیادە ئەکەن و بەڕێوە ئەبەن .
بێگومان ئەوەی کە پەیوەست بێت بە ژنان و کچانێک کە بەشداری لەم هەڵبژاردنانەدا ئەکەن وخۆیان کاندید کردووە لەپێناو گەیشتن بە ئیمتیازاتی شەخسی خۆیان، هیچی تر نیە بەجگە لە پاشکۆبوونیان بە سیاسەت و دەسەڵاتداریەتی پیاوسالاری کەلە ناو پەرلەمان و یاساکانی عێراق و هەرێمدا پیادەئەکرێن، وە بەم هەنگاوەش ژنان و کچان هێندەی تر زنجیرەکانی کۆیلیەتی وسووکایەتی خۆیان پتەوتر ئەکەنەوە.

هەر بیانوویەک بۆ بەشداریکردن لەم هەڵبژاردنەدا لە هەلومەرجێکی وەک ئێستای خەباتی ڕێکخراوی پڕۆلیتاریا کە لە دەرەوەی پەرلەمانی بۆرژواکاندا لە ئارادا نیە ، جۆرێکە لە هەڵوێستێکی خیانەتکارانەو ئەتک کردنی میتۆدی شۆڕشگێڕانەی مارکس و دژایەتیەکی ڕاشکاوانەی سیاسەتی سەربەخۆی پڕۆلیتاریا و بەرژەوەندی جەماوەری چەوساوەی گشت ناوچەکانی عێراق و هەرێمە .
هەروەها بەراوردکرنی هەلومەرجی پارتی بەڵشەفی و تێزەکانی لێنین سەبارەت بە بەشداریکردن لە هەڵبژاردنەکانی بۆرژوازیدا ، لەگەڵ هەلومەرجێکی ئابووری و سیاسی و بەتایبەت بەراوردکرنی مەیلێکی ڕیفۆرمیستی شەعبەوی ستالینی یان مەیلێکی ڕیفۆرمیستی کرێکاری لەگەڵ چالاکی پارتێکی شۆڕشگێڕی بەڵشەفی بەسەرۆکایەتی لێنین، کارێکی بێهودەو بیانوویەکی شەرمەونانە و بێئابڕوانەیە بۆ ملنان و ڕۆچوون بە ناو زەلکاوی کۆنەپەرستی قەومی و مەزهەبی لە عێراق و هەرێمدا.
هەروەها ئاماژەیەکی ناڕاستەوخۆیانە کە ببن بە جەلالدی بەردەستی دامودەزگا سەرکوتگەرەکانی بۆرژوازی، وە چەوساندنەوەی کرێکاران و چەوساوەکانی تر و بەلاڕێدابردنی خەباتی ئەوان بۆ قازانجی خودی سەرمایەداران و دەسەڵاتدارانی عێراق و هەرێم و پەرلەمانە کۆنەپەرستەکانیان.
هەموو ئەم هەنگاوە وەک توێژە وردە بۆرژوازیەکانی ناوکۆمەڵگا لەسەردەمی گەشەی نیولیبڕاڵیزم و پاشەکشەی خەباتی مارکسیستی کرێکاران، بە ناچاری وەک ئەرکێکی چینایەتی ڕاڕایانەی خۆیان بوون بە تەرەفدار و پشتیوانی بۆرژوا گەورە دەسەڵاتدارەکان.
پاراستنی ئارامی ژیان و چالاکی سیاسی وردە بۆرژوازیانەی خۆیان لەناوچوار چێوەی ئەم سیستەم ودەسەڵاتە نەگریسە قەومی و میللی و

مەزهەبیە سەرتاپا کۆنەپەرستانەیدا، ئەوە ئەخوازێت کە بەمجۆرە و بە کردەوەو بە ئاشکرا ڕایبگەیەنن، کە ئەوان ئامادەن ببن بە بەشێک لە لەشکری باڵی چەپی بۆرژوازی کە دژایەتی خەباتی سیاسی و ڕێکخراوبوونی کرێکاران و تەواوی چەوساوەکانی تر بکەن، و کە ڕێنگە لە داهاتوویەکی تردا جێگە بە دەسەڵاتداریەتی بۆرژوازی لە عێراق و ناوچەکە لەق بکەن.
وە بەم شێوەیە بێشەرمانە دەمامکی درۆزنی مارکسیست بوونیان لەسەر خۆیان لادا، وناوەرۆکی چینایەتی خۆیان خستە ڕوو، وە پەیوەستبوونی خۆیان بە ئەردوگای گەندەڵی چەپی بۆرژوایی جیهانی کە لە ئەوروپا و شوێنەکانی تری جیهاندا، کە لەناو ئەنجومەنە پارلەمانەکاندا بوون بە باڵی چەپی ئەو ئەنجومەنە بۆرژوازیانە، کە داکۆکی لە خاوەنداریەتی تایبەتی ئەکەن، لە ژێر ناوی داکۆکی کردن لە بەرژەوەندی خەڵک و جەماوەرو کرێکاران.
ئەوان واتە ئەم بزووتنەوە بەناو چەپانەی کەلە عێراق و جیهان هەن، بەدرێژایی مێژوو وەک جەللادانی پرۆلیتاریا وە (دژە شۆڕش) بەرپرسیاریەتی گەورەیان لە ئەستۆگرتووە بۆ چەواشەکردن و بەلاڕێدابردنی خەباتی پڕۆلیتاریا .

صابر.م

2025 / 11 / 8

کەمترین نۆتە، زۆرترین ترس..(وتاری چوارەم) .. باکۆ ڕێبوار

(ئاگاداربە سپۆیلەی تێدایە) لە جیهانی بیستراوی سینەمادا، هەندێک ئاواز هەن لە سنووری فیلمەکان تێدەپەڕن و دەبنە بەشێک لە کولتووری گشتی، دەبنە کۆدی نهێنیی نەوەیەک بۆ وروژاندنی هەستێکی دیاریکراو، بێ هیچ گومانێک، تێمە سەرەکییەکەی فیلمی هاڵۆوین یەکێکە لە دیارترینی ئەم دیاردانە، ئەو چەند نۆتە سادە و دووبارەیەی لەسەر کێشێکی نائاسایی ٥/٤ لێدەدرێن، بوونەتە هاوتای دەنگیی ترسێکی سەرەتایی و بوونگەرایانە، بەڵام چیرۆکی مۆسیقای هاڵۆوین زۆر لەم تێمە ئایکۆنییە فراوانترە، چیرۆکەکە بۆ درێژایی زیاتر لە چوار دەیە و لەڕێگەی دەیان فیلمی جیاوازەوە درێژ دەبێتەوە، هەر فیلمێکیش ئاوێنەی سەردەمی خۆی و تێڕوانینی داهێنەرەکانی بووە بۆ چەمکی ترس، بۆ ئەوەی بزانین چۆن مۆسیقای ئەم زنجیرەیە تەنها پاشخانێک نەبووە، بەڵکو دەقێکی مۆسیقیی زیندوو بووە لە گۆڕانکارییەکانی سینەمای ترسناک و ناسنامەی شێواوی خودی زنجیرەکەدا، بەردەوام لە گۆڕان و پەرەسەندندا بووە، لێرەدا ئێمە شیکاریی دەنگی خودی زنجیرەکە دەکەین، نەک تەنها دەنگی یەک کارەکتەر، چونکە ترس لە هادۆنفیلددا هەمیشە گەورەتر بووە لە یەک پیاوی دەمامکدار، ترس لێرەدا دیاردەیەکی ژینگەییە، نەخۆشییەکی دەروونیی بەکۆمەڵە مۆسیقاکەی وەک دەنگی لێدانەکانی دڵی ئەم شارۆچکە نەفرەتلێکراوە کاردەکات،

بنەمای ترس (هاڵۆوین ١٩٧٨ و هاڵۆوین ٢ – ١٩٨١): لەدایکبوونی دەنگی دڵەڕاوکەی شارۆچکە، هەموو شتێک لە سادەییەکی بلیمەتانەوە دەستی پێکرد، جۆن کارپێنتەر، نەک تەنها دەرهێنەر بەڵکو ئاوازدانەریش بوو، بە بودجەیەکی کەمەوە، فەلسەفەی کەمینەخوازیی (Minimalism) کردە چەکی سەرەکیی خۆی، لەبری ئۆرکێسترای گەورەی فیلمە ترسناکەکانی پێش خۆی، پشتی بە پیانۆیەکی سادە و سێنتسایزەرێکی ئەنالۆگی سەرەتایی بەست، تێمە سەرەکییەکە، بە کێشە ٥/٤ە نائاساییەکەیەوە، دەنگی شێواندنی ئارامیی شارۆچکەیەکی

بچووکی ئەمریکی بوو، ئەو لەدانە زیادەیە لە ڕیتمەکەدا، دەنگی دزەکردنی شتێکی نامۆ بوو بۆ ناو ژیانی ڕۆژانە، دەنگی ئەو ترسە بوو لە پشت پەنجەرەی ماڵە ئارامەکانەوە خۆی حەشارداوە، دەنگی سارد و بێ ڕۆحی سینتسایزەرەکە، لەو سەردەمەدا هێشتا دەنگێکی نامۆ بوو، دەنگی نامۆبوونی تەکنەلۆژیا و لەدەستدانی مرۆڤایەتی بوو لە سەردەمێکی نوێدا، مۆسیقاکە بە ئەنقەست سادە و دووبارەبووەوە بوو، بۆ ئەوەی وەک لێدانێکی دڵەڕاوکێی بێکۆتا بچەسپێت لە مێشکی بینەردا، بەڵام جگە لە تەمە سەرەکییەکە، کارپێنتەر چەندین پارچەی دیکەی بچووکی دروستکرد جیهانە دەنگییەکەیان دەوڵەمەندتر دەکرد، بۆ نموونە "تەمی لۆری" (Laurie’s Theme)، مێلۆدییەکی خەمگین و سادەی پیانۆیە، نوێنەرایەتیی بێتاوانی و چارەنووسی تراژیدیی کارەکتەرە سەرەکییەکە دەکات، ئەم ئاوازە لەکاتە ئارامەکاندا دەبیسترێت و وەک ئاگادارکردنەوەیەک لە کارەساتی داهاتوو کاردەکات، کاتێکیش ترسەکە دەست پێدەکات، کارپێنتەر پشت بە دەنگە تیژ و پچڕپچڕەکانی سینتسایزەر دەبەستێت بە شێوەیەکی هەڕەمەکی دەردەکەون، ئەم دەنگانە، پێیان دەوترێت "Stingers"، وەک چەقۆیەک گوێی بینەر دەبڕن و گرژیی دیمەنەکە بەرز دەکەنەوە، بەڵام لە فیلمی دووەمدا (Halloween II)، کارپێنتەر هاوشانی ئالان هاوارس کاری لەسەر کرد، مۆسیقاکە گەشەیەکی بەرچاوی بەخۆیەوە بینی، هەمان تەمەکان مانەوە، بەڵام بە شێوەیەکی قورستر و چین لەسەر چیتری سینتسایزەر، هەستی ئۆرکێسترایەکی ئەلیکترۆنی دەدا، ئەمە ڕەنگدانەوەی گۆڕانی تۆنی فیلمەکە بوو، چیتر فیلمەکە باسی دڵەڕاوکێی شاراوە و چاوەڕوانی نەدەکرد، بەڵکو باسی کۆمەڵکوژییەکی ڕاستەوخۆ و دڕندانەی دەکرد لە نەخۆشخانەیەکدا، مۆسیقاکە لە سادەیی و کەمینەخوازییەوە بەرەو شکۆ و سامێکی تاریک هەنگاوی نا، نیشانەی ئەوە بوو ترسەکە چیتر ئەگەر نییە، بەڵکو واقیعێکی خوێناوییە، بەکارهێنانی ئۆرگنی ئەلیکترۆنی لەم فیلمەدا لایەنێکی ئایینی و چارەنووسسازانەی بە ئاوازەکە بەخشی، وەک ئەوەی ئەم ڕووداوانە بەشێک بن لە نەخشەیەکی گەورەتر و ترسناکتر،

لادانە ئەلیکترۆنییەکە (هاڵۆوین ٣: وەرزی جادووگەر – ١٩٨٢):
ئاوازی ترسی تەکنەلۆژی و کۆنتڕۆڵی مێشک، ئەم فیلمە بوێرانەترین هەنگاوی زنجیرەکە بوو، هەوڵیدا ببێتە زنجیرەیەکی ئەنتۆلۆژی و چیرۆکی نوێ بگێڕێتەوە، ئەم گۆڕانکارییە ڕیشەییەش بە تەواوی لە مۆسیقاکەیدا ڕەنگی دایەوە، کارپێنتەر و هاوارس بە تەواوی وازیان لە تەمە کلاسیکەکە هێنا و ساوندتراکێکی نوێیان دروستکرد، پشتی بە ڕیتمی ئەلیکترۆنیی خێرا و دەنگی سینتسایزەری ئەتمۆسفێری دەبەست،

مۆسیقای ئەم فیلمە دەنگی پارانۆیا و گومانە، دەنگی ترسی سەردەمی جەنگی ساردە، تەیدا دوژمن نادیارە و لە ڕێگەی تەکنەلۆژیا و میدیاوە دزە دەکاتە ناو ماڵەکانەوە، ئاوازی ڕیکلامی "سیلڤەر شامرۆک" (Silver Shamrock)، بە مێلۆدییە سادە و گیردەکەرەکەیەوە لەسەر ئاوازی "London Bridge Is Falling Down" دانراوە، بووە چەقی ترسەکە، ئەمە چیتر ترسی تاکەکی شێت نییە، بەڵکو ترسی کۆنترۆڵی مەشکی بەکۆمەڵە لە ڕێگەی کاڵاوە، ترسی کۆمپانیایەکی گەورەی بێ ویژدانە جادووگەریی کۆن و تەکنەلۆجیای مۆدێرن تێکەڵ دەکات بۆ کوشتنی بەکۆمەڵ، مۆسیقاکە بە تەواوی ئەم هەستەی دەگواستەوە، هەستەکی سارد، میکانیکی، بەکەتا دووبارەبووەوە، وەک دووبارەبوونەوەی ڕیکلامەکان لەسەر شاشەی تەلەڤیزیۆن، ساوندتراکەکە پڕە لە پارچەی درێژی ئەتمۆسفێری گرژییەکەیان لەسەر بنەمای دووبارەبوونەوەی ڕیتمەکی سادە (Ostinato) بنیات نراوە، ئەمەش هەستی گەمارۆدان و دەربازنەبوون لای بینەر دروست دەکات، مۆسیقاکە کاریگەریی ئاوازدانەرانی ئەلیکترۆنیی ئەڵمانی وەک Tangerine Dreamی پێوە دیارە، پسپۆڕ بوون لە دروستکردنی دیمەنی دەنگیی فراوان و پڕ لە نهێنی،

سەردەمی سلاشەری باو (هاڵۆوین ٤، ٥ و ٦): گەڕینی ئاواز بۆ ستایلی سەردەم، دوای شکستی فیلمی سێیەم، زنجیرەکە گەڕایەوە بۆ فۆرمەلا سەرکەوتووەکەی، و ئالان هاوارس بە تەنها ئەرکی مۆسیقاکەی گرتە ئەستۆ، لە فیلمی چوارەمدا (The Return of Michael Myers)، تێمە سەرەکییەکە گەڕایەوە، بەڵام بە شێوازەکی زۆر جیاواز، مۆسیقاکە زۆر گەورەتر، ئۆرکێستراییتر (بە سەنتسایزەر) و پاڵەوانەتیتر بوو، ئەمە دەنگی سینەمای سلاشەری ساڵانی هەشتاکان بوو، کەمتر پشتی بە دڵەڕاوکەی ورد دەبەست و زیاتر نمایشی توندوتیژی و ڕووبەڕووبوونەوەی ڕاستەوخۆی دەکرد، مۆسیقاکە وەک مۆسیقای فیلمەکی ئەکشن-ترسناک دەبیسترا، نیشانەی ئەوە بوو زنجیرەکە دەیەوێت لەگەڵ بازاڕی ئەو سەردەمەدا خۆی بگونجێنێت، هاوارس تێمە کلاسیکەکەی بە چینەکی ئەستوور لە سەنتسایزەر و لێدانی بەهێزی تەپڵی ئەلیکترۆنی داپۆشی، هەستەکی حەماسی و گەورەی دەبەخشی، وەک ئەوەی چیتر باس لە دزەکردنی بێدەنگی خراپەکاریی ناکەین، بەڵکو باس لە هێرشەکی ڕاستەوخۆ دەکەین، لە فیلمی پێنجەمدا (The Revenge of Michael Myers)، مۆسیقاکە زیاتر لایەنەکی گۆتیک و ماتەمینی وەرگرت، ڕەنگدانەوەی چیرۆکە ئاڵۆز و تا ڕادەیەک ناڕوونەکەی بوو، باسی پەیوەندیی تەلەپاتی و هێزە سەرووسروشتییەکانی دەکرد، هاوارس دەنگی کۆراڵی ئەلیکترۆنی و پیانۆی خەمگینی بەکارهێنا بۆ ئەوەی

ھەستی تراژیدیا و چارەنووسی ڕەش نیشان بدات، بەڵام لە فیلمی شەشەمدا (The Curse of Michael Myers)، دوو وەشانی جیاواز لە مۆسیقا بوونیان ھەیە، وەشانە سینەماییەکەی، لە ناوەڕاستی نەوەدەکاندا دەرچوو، کاریگەریی مۆسیقای ڕۆک و ئیندەستریالی پێوە دیار بوو، بە بەکارھێنانی گیتاری کارەبایی و ڕیتمی قورس، ستایلێکی باوی ئەو سەردەمە بوو، تێمە سەرەکییەکە وەک پارچە مۆسیقایەکی مێتاڵ دەبیسترا، ئەمەش ھەوڵێک بوو بۆ ڕاکێشانی بینەری گەنجی ئەو سەردەمە، بەڵام وەشانی دەرھێنەر (Producer’s Cut)، دواتر دەرچوو، مۆسیقاکەی کلاسیکتر و ئەتەمسفێریتر بوو و زیاتر لە ستایلی ئالان ھاوارس نزیک بوو، ئەم دوو ستایلە جیاوازە بە تەواوی ڕەنگدانەوەی کێشە و ئاڵۆزییەکانی بەرھەمھێنانی فیلمەکە و دوو دیدگای جیاواز بوون بۆ چیرۆکەکە،

ژیانەوەی پۆست-مۆدێرن (ھاڵۆوین H20 و زیندووبوونەوە): دەنگی سەردەمی نوێ و لەدەستدانی ناسنامە، لە کۆتایی نەوەدەکاندا و بەھۆی سەرکەوتنی فیلمی (Scream)ەوە، سینەمای ترسناک پێی نایە قۆناغێکی نوێی پۆست-مۆدێرنەوە، فیلمی (Halloween H20) بە تەواوی بەرھەمی ئەم سەردەمە بوو، مۆسیقاکەی، لەلایەن جۆن ئۆتمانەوە دانرابوو، ئۆرکێسترایەکی گەورە و سینەمایی بوو، زیاتر لە مۆسیقای فیلمە گەورەکانی ھۆلیوود دەچوو، تێمە کلاسیکەکەی کارپێنتەری بەکارھێنا، بەڵام تێکەڵی ئاوازێکی پڕ لە ھەست و سۆز و گرژیی کرد، جەختی لەسەر لایەنی دەروونی و تراومای کارەکتەری لۆری سترۆد دەکردەوە، مۆسیقاکە چیتر دەنگی ترسی بوونگەرایانەی سارد نەبوو، بەڵکو دەنگی چیرۆکێکی پڕ لە ڕابردوو و ھەستی تۆڵەسەندنەوە بوو، ئۆتمان بە شێوەیەکی زیرەکانە ئاماژەی بە مۆسیقای فیلمی (Psycho)ی بەرنارد ھێرمانیش دەکرد، ئەمەش یارییەکی پۆست-مۆدێرن بوو بە ڕێزگرتن لە مێژووی سینەمای ترسناک، بەڵام لە فیلمی دواتردا (Halloween: Resurrection)، لە سەرەتای ساڵانی ٢٠٠٠دا دەرچوو، مۆسیقاکە ھەوڵیدا “مۆدێرن” بێت، بە تێکەڵکردنی ڕیتمی ھیپ-ھۆپ و دەنگی ئەلیکترۆنیی سەردەم، ڕەنگدانەوەی چیرۆکی فیلمەکە بوو باسی پڕۆگرامێکی تەلەڤیزیۆنیی ڕاستەوخۆی دەکرد، ئەم ھەوڵە بە نوێبوونەوە، لەبری ئەوەی ترسەکە قووڵتر بکاتەوە، تێمە کلاسیکەکەی لە شکۆ و سامە ئەزەلییەکەی داماڵی و کردی بە کاڵایەکی بازرگانیی سەردەمیانە، ئەمەش چارەنووسی خودی زنجیرەکە بوو لەو قۆناغەدا، مۆسیقاکە بووە نموونەیەک بۆ ئەوەی کاتێک ناسنامەی دەنگیی زنجیرەیەک بە تەواوی پشتگوێ دەخرێت لە پێناو ڕازیکردنی بازاڕی کاتیدا،

دووبارە تەوانینەوەی دڕندانە (هالۆوین ٢٠٠٧ و هالۆوین ٢ – ٢٠٠٩): دەنگی ڕیالیزمی ژەنگاوی و شیکاریی دەروونی

کاتێک ڕۆب زۆمبی هەستا بە دووبارە دروستکردنەوەی زنجیرەکە، دیدگایەکی تەواو جیاوازی هێنایە کایەوە، ئەو دەیویست ڕووکارە ئەفسانەییەکە لاببات و چیرۆکێکی ڕیالیستی و دڕندانە لەسەر ژینگەیەکی شێواو و دەروونەکی نەخۆش بگێڕێتەوە، مۆسیقاکەی، لەلایەن تایلەر بەیتسەوە دانرابوو، بە تەواوی خزمەتی ئەم دیدگایەی دەکرد، ساوندتراکەکە پڕ بوو لە دەنگی ئیندەستریال، ژاوەژاو، و گیتاری دیستۆرتکراو، تێمە کلاسیکەکە بە شێوەیەکی پچڕپچڕ و شێواو دەبیسترا، وەک ئەوەی لەناو ژەنگ و پیسی ژینگەکەوە بە زەحمەت دەنگی بێت، ئەمە چیتر دەنگی ترسی سەرووسروشتی نەبوو، بەڵکو دەنگی ئازار، توورەیی، و ژینگەیەکی تێکشکاو بوو، مۆسیقاکە بە ئەنقەست ناخۆش و بێزارکەر بوو، بۆ ئەوەی بینەر هەست بە قێزەونی و دڕندەیی توندوتیژییەکە بکات، نەک چێژ لە دڵەڕاوکێکە وەربگرێت، بەیتس چەندین پارچەی مۆسیقای ئەتمۆسفێریی دروستکرد لەسەر بنەمای دەنگی ژینگەیی (Ambient Sound) و درۆنی تاریک (Dark Drone) بنیات نرابوون، هەستی بۆشاییەکی دەروونیی شێواو و جیهانێکی بێ هیوای دەگواستەوە، لە فیلمی دووەمدا، زیاتر تەرکیزی لەسەر شێواوی دەروونیی لۆری سترۆد بوو، مۆسیقاکەش زیاتر سایکدێلیک و خەوناوی بوو، ڕەنگدانەوەی کابوس و وەهمەکانی لۆری بوو،

سێینەی میرات (هالۆوین ٢٠١٨، دەکوژێت، و کۆتایی دێت): گەڕانەوە بۆ ڕەسەنایەتی و پەرەسەندنی بوێرانە، گەورەترین وەرچەرخانی مۆسیقی لە سێینەی نوێی دەیقد گۆردن گریندا ڕوویدا، کاتێک خودی جۆن کارپێنتەر، لەگەڵ کوڕەکەی کۆدی کارپێنتەر و هاوکارەکەی دانیێل دەیقیس، گەڕانەوە بۆ ئاوازدانان، لە فیلمی (Halloween 2018)دا، ئەوان گەڕانەوە بە هەمان دەنگە ئەنالۆگە کۆنەکان، بەڵام بە تەکنیکی، تۆمارکردنی مۆدێرن، مۆسیقاکە قورستر، چڕتر، و خەمگینتر بوو، وەک ئەوەی خودی ئاوازەکەش دوای چل ساڵ پیر بووبێت و ئازاری چێشتبێت، ڕیتمەکان خاوتر بەڵام بەهێزتر بوون، وەک لێدانی دڵی پیرێک هێشتا پڕە لە توورەیی، لە فیلمی (Halloween Kills)دا، باسی شێتی و توورەیی بەکۆمەڵی شارۆچکەکە دەکات، مۆسیقاکەش زۆر شڵەژانگێزتر، خێراتر و پڕ لە ژاوەژاو بوو، تێمی نوێ بە نوێنەرایەتیکردنی “تووڕەیی جەماوەر” زیادکرا، نیشانەی ئەوە بوو ترسەکە چیتر لە یەک کەسدا قەتیس نەماوە، بەڵکو بووەتە نەخۆشییەکی گشتی، بەڵام گەورەترین سوپرایز لە فیلمی (Halloween Ends)دا بوو، تێمێکی سەرەکیی نوێی ناساند، ئاوازێکی ڕۆمانسی،

ئەلیکترۆنی و مێلۆدی، زیاتر لە مۆسیقای فیلمەکانی ساڵانی هەشتاکان دەچوو، ئەم ئاوازە نوێنەرایەتیی چیرۆکی کارەکتەری کۆری کەنینگهام و پەیوەندییە خۆشەویستییەکەی دەکرد، تێمە کلاسیکەکەی هاڵۆوین تەنها لەو ساتانەدا دەبیسترا کاریگەریی خراپەکاریی ڕەسەن دەردەکەوت، ئەمە نیشانەی ئەوە بوو زنجیرەکە لە کۆتاییدا هەوڵیدا لە ڕووی دەنگیشەوە چیرۆکێکی نوێ لەسەر گواستنەوەی خراپەکاری بگێڕێتەوە، نەک تەنها دووبارەکردنەوەی ئەوەی پێشوو، ئەمە یارییەکی بوێرانە بوو لەگەڵ چاوەڕوانیی بینەردا و سەلماندی دەنگی هاڵۆوین هێشتا توانای شۆککردن و نوێبوونەوەی هەیە،

لەم چوارچێوەیەدا، دەردەکەوێت مۆسیقای هاڵۆوین هەرگیز جێگیر نەبووە، بەڵکو تۆمارێکی دەنگیی زیندووە بۆ مێژووی ئەم زنجیرەیە و مێژووی سینەمای ترسناک خۆی، لە سادەیی و نامۆبوونی ساڵی ١٩٧٨ەوە، بۆ ئۆرکێسترای پاڵەوانێتیی هەشتاکان، بۆ ڕۆکی ژەنگاویی نەوەدەکان، بۆ هیپ-هۆپی سەرەتای هەزارە، بۆ ژاوەژاوی ڕیالیستیی ڕۆب زۆمبی، و دواجار بۆ گەڕانەوەی خەمگینانە و پەرەسەندنی بوێرانەی سێینەی کۆتایی، ئەم ئاوازانە هەمیشە زیاتر لە پاشخانێک بوون، ئەوان دەنگی گۆڕاوی ئەو شەوگارە بێکۆتایە بوون لە هادۆنفیڵد، پیشانیان داوە ترس ڕەنگە یەک ناوی هەبێت، بەڵام هەزاران ئاوازی جیاوازی هەیە.

ڕێگایەکیتر بۆ هەڵبژاردن.. سامانی وەستا بەکر

دروست کردنی بڕیاری سیاسی، گۆڕانکاری بنچینەی، چاکسازی گشتی و ڕێفۆرمی سەرتاسەری پێویستی بە ئیرادەی هەمووان یان لایەنی کەم زۆرینەی ئیرادەی هەمووان و حیزبی هاوچەرخی تەواو عەیار دیموکراتی هەیە، کە بڕوای بە خەباتی پەرلەمانی هەبێ و سیستمی سیاسی نوقسانی نەبێ لە دەستور و دەستاودەستکردنی ئاشتیانەی دەسەڵات، پەرلەمانیش کێڵگەیەکبێ بۆ دەرخستن و پێهەڵاچوونی توانای فیکری سیاسی موحەنەکی حیزبەکان.

وەرچەرخان لە دۆخێکی ناجێگیرەوە بۆ دۆخێکی جێگیر پێویستی بە

بڕیاری عەقڵانی و هەلومەرجی گونجاو و پایەی کۆمەڵایەتی وشیار هەیە بەو واتایەی کە کۆمەڵگە هەر خۆی جێگیری سیاسی و ناجێگیری ئەچەسپێنێ ئەگەر بە هۆشیارییەوە بڕوانێتە بارودۆخەکە، چونکە لە نێوان وێستگەکانی دوو هەڵبژاردنا ماوەیەک هەیە بۆ پێداچوونەوە، ئەو ماوەیە جەمسەرێکی لای ئەوانەن کە متمانەیان وەرگرتووەو حاکم و باڵا دەست و حوکمدارن و جەمسەرێکەی تریشی لای ئەوانەیە کە دەنگی تەواویان بەدەست نەهێناوە تا دەسەڵات بگرنە دەست.

کۆمەڵگەی چەلەنگ و هۆشیار ئەگەر لەکاتی دەنگدانا دەنگ بە ئاراستەی بەرژەوەندییەکانی خۆیان بدەن نەک بەرژەوەندی حیزب، ئەوا گرنگی زانینی نێوان ئەو دوو جەمسەرە یان وێستگەکانی هەڵبژاردن وائەکات ئەوانەی براوەی هەڵبژاردن بوون و متمانەیەیان وەرگرتووە لەوە بگەن لە ئەو ماوەیەی لە پۆستەکانیانا کارئەکەن، کاری باش و هەڵسوڕان و توانا و لێوەشاوەیی سەنگی مەحەکە بۆ مانەوەو بەردەوام بوون لە دەسەڵات و خەمی یەکەمیان کاری باش کردن و چاکترکردنی ژیانی هاوڵاتی ئەبێ، بەڵام هەرچی جەمسەری دووەمە کە متمانەو دەنگی تەواوی بەدەست نەهێناوە وەک ئۆپۆزسیۆن ئەبێتە باشترین ڕەقیب، بەم جۆرەش پایەکانی دیموکراسی و حوکمی گەل ئەچەسپێت و گەشانەوەو ئاوەدانی جێگەیەک بە پێچەوانەکەی ناهێڵێتەوە.

“دانکۆرت ڕۆستۆ” پێی وایە سیستمی دیموکراسی بە چوار قۆناغا تێئەپەڕێ کە تێیدا وەرچەرخانی دیموکراسی ئەگەیەنێتە پنتەکانی ڕاگیربوونەوە کە ئەونیش بریتین لە:

١. قۆناغی دەستەبەربوونی یەکێتی نیشتمانی، لەم قۆناغەدا ڕێککەوتنی گشتی نییە بەڵکو شوناسێکی سیاسی هاوبەش پێکیەت لەلایەن زۆرینەوە.

٢. قۆناغی ئامادەیی کۆمەڵگا (اعداد)

”Preparatory phays“

بەمانای ئەوەی وڵات لەم حاڵەتەیا بە قۆناغی ململانێی دوورو درێژو یەکلانەبوونەوەیا تێئەپەڕێ و دیموکراسی لە مناڵانی ململانێ و تەنانەت جاری وا هەیە توندوتیژیشا لە دایک ئەبێ نەک بەرهەمی پەرەسەندنی ئاشتینە.

٣. قۆناغی بڕیاردان

”Decision phays“

لەم قۆناغەیا لایەنە ناکۆکەکانا بڕیار لەسەر ئەوە ئەیەن کە چارەسەرێک و بنەمای دیموکراسی پەسەند بکەن کە تیایا هەموان مافی بەشداری کردنیان پێ بدرێ لە کۆمەڵگای سیاسیا.

٤. قۆناغی ڕاهاتن “التعود”

”Habituation phyas“

ل□م ق□ناع□یا کە لایەنەکان بڕیاریانیاوە دیموکراسی پەسەند بکەن بێ ئەوەی قەناعەتیان هەبێ یان بێ ئەوەی ململانێکانیان کۆتای پێ هێنابێ بەڵام بۆ نەوە "جیل"ی دوای ئەوان ئەم جۆرە پێکەوە ژیانە ئەبێتە قەناعەت و بەمەش دیموکراسی خۆی ڕاگرو جێگیرئەکا ئەمەش ب□ "ل□برن□"ی سیاسی واتە بە لیبرالیزەکردنی پرۆسەی سیاسی لە قەڵەم ئەیرێ.

مەخابن پاش ٣٤ ساڵ لە ئەزموونی بەناو دیموکراسی بەڵام نە دەسەڵاتێکی خەمخۆر و ڕەشید، نە ئ□پ□زیس□ن□کی ڕەقیب و نابەرژەوەندیخواز و نە کۆمەڵگەیەکی هۆشیار کە پاداشت و ستیاشی حیزب و لایەنی خاون بەڵێن و خزمەتکاری ڕاستەقینەی کۆمەڵکە بکات یان بەدواداچوون بۆ کارو بەڵێنەکانی لایەنکان بکا و حیزب و لایەنی کەمتەرخم سزابات لەڕێێ سندوقی دەنگەدانەوە.
نەنگییە زۆرینەی هەرە زۆری کۆمەڵگەیەک لەماوەی ٣٤ ساڵ بەناو ئەزموونی دیموکراسی هەر بەهەمان ئاڕاستە دەنگبات و هەست و سۆزی حیزبایەتی و ئەقڵی خێل و بە ئایدۆلۆژیای گواستراوەی بەسەرچووی باو باپیران هەمان حیزب هەڵبژێرێتەوە وەک ئەوەی خۆی بوونی نەبێت و ئایدۆلۆژیای گواستراوەی باوانی بەشێکبن لە پێکهاتەو ئەندامنای جەستەی.
نەنگییە ک□ م□ر□ق □□ش لە سپی و هەڵە لە ڕاست و خراپە لە چاکە جیانەکاتەوە، مەخابن ئەنجامی هەڵبژاردنەکانی پێشووتر ئەو پەیامەیان گەیاندووە کە کۆمەڵگەی باشوری کوردستان تووشی دۆگما بووە و خۆی ڕادەستی ئەو سیستەمە ئارناشیزمە کردوەو باوڕێشی بە سیاسەتی فیوداڵیزمیش هێناوەو لای وایە سیاسەت ٢٢ لەسەر ٧و گۆڕانکاری لەسەرو دەسەڵاتی کۆمەڵگەوەیە و ئەبێ هەر خودی دەسەڵاتدار بەچاوێکی بەزەییەوە ئەرک بفەرمووێ و گۆڕانکاریی بکات ئەگەرچی زۆر کەمیشبێ یان فریادڕەسێ لە دەرەوەی بازنەکە گۆڕانکاری بکات وەک ئەوەی ئەمریکا کردی لە ئێراق.
باش و خراپ لە خودی کردەکەدا باش و خراپن، نەك لە بکەرەکەیا. لای ئێمە ئەم سەرەتا سادەیە تێکچووە بۆیە ناتوانین هێزی باش بەرهەم بهێنین و هەمیشە ململانێکانمان لەنێوان خراپ و خراپترایە! چونکە چیتر لە سیاسەتی ئێمەیا، ئەوە خراپ نیە کە خراپە، ئەوە خراپە کە فڵان لایەن ئەیکات! ئەوە باش نیە کە باشە، ئەوە باشە کە دژی فیسار لایەنە!
ئەمجۆرە لە سیاسەت کردن و دەنگدان بەم ئاڕاستەیە ئەوەی لێ ئەکەوێتەوە کە ٣٤ ساڵە لە باشور ئەگوزەرێ، سێ شار ی دەستەخوشک

کران بە دوو زۆنی دژە یەک، حکومەتێک دروست بووە بۆئەوەی لای خەڵکی سەرکەوتنی حیزبەکەی پشانبات زۆنێک ئاوەدانەکاتەوە لەسەر حسابی خەڵکی سیڤیلی زۆنی ئەولا، لەملاش حیزبێک بۆ برەودان بە عینادی سیاسی زۆنێک لە زۆربەی خزمەتگوزارییەکان بێ بەشەکا بۆئەوەی بە خەڵک بڵێ ئەوە زۆنی ئەولایە سزاتان ئەیەن.

پرسیارەکە ئەوەیە، ئایا کامیان ڕاستک□ن؟

فەرموون لەسەر سندوقەکانی هەڵبژاردن وەڵامی ئەو ئەو پرسیارەبەنەوە، ئەگەر بۆ تەنها جارێکیشبێ دوور لە ئایدۆلۆژیای حیزبی و بە لەچاوگرتنی کارو کاردانەوە و خزمەتگوزارییەکانی ساڵانی ڕابردوو وە بە ئەنجام گەیاندنی بەڵێنەکانی هەڵبژرادنی هەر حیزبێک لە پێشووترا دەنگبەن.

بگۆڕێن، گۆڕانگاتی دروست بکەن و بیگ□□□ن، پێتان ئاساییبێ کە تۆی هەڵگری ئایدۆلۆژیایەکی حیزبی لە هەڵبژردنا دەنگبەی بە حیزبی ڕکابەری حیزبەکەی خۆت، تۆ بەمە هاوکارەبی کە حیزبەکەت باشترکەی نەک پشتی تێکەی یان خیانەتی لێبکەی وەک ئەوەی لە کۆبوونەوە حیزبییەکانا پێیتان ئەوترێ.

مر□ق خ□ی لە خۆیدا بونەوەرێکی سرکە و شەیدای ئازادییە، چونکە ئازادی کرۆکی بوونی ئادەمیزاد پێک ئەهێنێت. قایلبوونی مر□ق ب□ دەستەمۆی زادەی نائومێدی و ڕەنگدانەوەی ڕۆحێکی خەواڵووە، بەڵام ئەوەی مر□ق ل□ زیندەوەرەکانی دیکە جیا ئەکاتەوە، یاخیبوونە لە ستەم و ڕازی نەبوونە بەوەی شکۆی ژێرپێ بخرێت، ئەکرێ ڕەنگدانەوەی ئەو یاخیبوونەوە لەسەر سنووقەکانی دەنگدان ڕەنگباتو□.

سامانی وەستا بەکر

۱۰-۱۱-۲۰۲۵ سوید-ستۆکهۆڵم

پێگەی ئەخلاق لە سیاسەت و حیزبایەتیدا، هەڕەشە و ترس

وەک بەشێک لە ژیانی حیزبایەتی.. گۆران هەڵەبجەیی

ئەوەی زانراوە سیاسیەکان لەهەموو جیهاندا گرنگیەکی ئ□و□ت□ بەئەخلاق نادەن و زۆرجار دەیکەنە قوربانی مەرامە سیاسیەکانیان. مکافیللی{١٤٦٩-١٥٢٧} لەبارەی ئەخلاقی دەسەڵاتدارانەوە دەڵێت[گەر بە سیاسیەکت گووت تۆ بێ ئەخلاقیت، ئەوە سوکایەتی نیە بەڵکو پیاهەڵدانە] ، یاخود لە شوێنێکی تردا دەڵێت{سیاسەت هیچ پەیوەندی بە ڕەوشتەوە نیە} ،مەبەستی ئەوەیە کە ئەودوو دەستەواژەیە پێکەوە هەڵناکەن. لەڕۆژهەڵاتی نێویندا ژینگەکە زۆر لەبارە بۆ وەلاتانی پرەنسیپەکانی ئەخلاق و پێشێلکردنی مافی مر□ق. ه□رێمی کوردستان ئەو د□ق□ر□یە کە ب□ قێزەوەنترین شێوە ئەخلاق لەژێرپێ دەنرێت.

گەر ئەخلاق ، ڕەوشت ، مۆراڵ بخەینە نێو چوارچێوەیەکی گونجاو و پێناسەیەکی شایستەی بکەین بەبەردا، ئەو دەمە وێنەکە ڕوونتر دەردەکەوێت، وەک ئەم نمونانەی خوارەوە:

- دەمێک سیاسیەک، سەرۆکی حیزبێک بەر لەهەڵبژاردن کۆمەڵێک بەڵێنی ڕەنگاوڕەنگ بەخەڵک دەدات و پاشان هیچی لێ جێبەجێ ناکات،کەواتە ئەمە بێ ئەخلاقیە.
- حیزبێک سەرکردەیەک داهاتی وڵات بدزێت و خۆیی و دەوروبەری شاهانە بژین و خەڵکیش نغرۆی هەژاری بێت ،بەدڵنیاییەوە ئەمە بێ ئەخلاقیە.
- گەر حیزبێک بەهەڕەشە یا دەسکەوت و مووچەی چەور ئەندامەکانی ڕاگرتبێت ئەوە بێ ئەخلاقیە.
- سەرکردەیەک ل□ بەردەم میدیاکاندا هەڕەشەی قورس لە لایەنەکەی تربکات ، ب□□□ام لەژوورەداخراوەکاندا لەسەرهەموو شتێک ڕێبکەون، ئەمەش بێ ئەخلاقیە.
- سەرکردەیەک نەتوانێت شارستانیانە لەگەڵ موخالیفەکانی خۆی ڕەفتار بکات و بۆ یەکاڵاکردنەوەی کێشەکان پەنا بۆ هێزبەرێت، ئەوە بێئەخلاقیە.
- حیزبێک بەرەگەی ڕەخنەی هاوڵاتیان نەگرێ و بەشێوەیەکی دڕاندانە پاش فڕاندیان بیانکووژن، ئەمەش دەچێتە خانەی بێ ئەخلاقیەوە.
- دەنگ کڕینی کەسانێک کە سوور دەزانن فڕیان بەسەر دڵسۆزی و بیروباو□□و□ نیەو تەنها پارە هۆکارە، بەمەش دەوترێت بێ

ئەخلاقی.

- حیزبێک تەنها بیر لە دزی بکاتەوەو ژیانی هاوڵاتیانیش هیچ بایەخێکی نەبێت لەکنیان ،گەر ئەمە بێ ئەخلاقی نەبێت چییە؟
- گەر دوو حیزب دەستیان نابێتە بینەقاقای کۆمەڵگاو سەرجەم دام و دەزگاو دامەزراوەکان لەژێر هەژموونی حیزب و سەرکردەکانیانابن، بەگومان ئەمەش جۆرێکە لە بێ ئەخلاقی.
- لە دامەزراندنی فەڕاشکەوە تا وەزیرێک بە ڕەزامەندنی حیزب بێت ئەمەش بێ ئەخلاقییە.
- حیزبێک لە کردنەوەی دوکانێکی شەربەت فرۆشیەوە تا دەگاتە مۆڵ و کۆمپانیاکان پشکی هەبێت دیارە بێ ئەخلاقییە.
- حیزبێک سامانی وڵات بە ژێر زەوی و سەرزەوی و هەوایی لەسەر خۆی تاپۆ بکات بێئەخلاقییە.
- نەوەی سێیەمی سەرکردە باڵاکانی حیزبێک، ملیۆنێرو ملیاردیارو خاوەنی زانکۆ،کەناڵی تیڤی،هەزارەها دۆنمی زەوی ،ڕێکخراوی هەمەجۆر و فڕۆکەی تایبەتبن،ئەوە ئەو پەڕی بێئەخلاقییە.

+بەهەر شکستییەک کە خەڵک باجەکەی دەدات، بێ شەرمانە پاساوی بۆ بهێننەوە،تەنها وەک بێئەخلاقی پێناسەی بۆدەکرێت.

- تەزویر لە هەڵبژاردنەکاندا بە خەبات حساب بکرێت بەگومان بێئەخلاقییە.
- فەرمانی دراوسێ دوژمنەکانت جێبەجێ بکەیت بەڵام ئامادەنەبیت بچوکترین داوای خەڵکەکەت جێبەجێ بکەیت،ئەمەش ترۆپکی بێ ئەخلاقییە.
- منداڵانی جیلی سێی سەرکردەکانی بنەماڵە کە هیچ پۆستێکی ئیداری و حیزبیان نییە ، دەستیان لە زۆرێک لەسەرکردەکانی هەمان حیزب و هەر وەزیرێک زیاتر دەڕوات ولەسەردانەکانیاندا فەرشی سوریان بۆڕادەخەن و ئەفسەرە پلەدارەکان سڵاوی سەربازیان بۆدەکەن. ئەمەش دیسان بێئەخلاقییە.
- گچەکەترین خزمەتگوزاریان پێشکەش نەکردوە، کەچی شکستیەکانیان بە نرخی سەرکەوتن دەفرۆشنەوە.

+تادوێنی ئەوانە بەشێک بوون لە جەستەی هێزە بێبەزەیی و داپڵۆسێنەرەکەت کەچی بەهۆی ناکۆکیتەوە لەگەڵ ئامۆزاکەت بەقێزەوەنترین و دڕندانە ترین شێوە ڕەفتارت لەگەڵیان کرد ،لە کووشتن، ئەشکەنجە ،سوکایەتی،ڕووتکردنەوە،سووتاندن و تاد، بەم کارانەتان ئەخلاقتان لەسنوور تێپەڕاند.

[هەڕەشە و ترس وەک بەشێک لە ژیانی حیزبایەتی]

لەکن یەکێتی و پارتی ئەندام هیچ بەهاو مەکانەیەکی نییە بەڵکو ئەندامان بریتین لە جەستەیەکی بێ بزاوت و مێشکێکی

زەوت كراو،ئەنداماني ك□يل□ى گو□□اي□ن ، هەردەم لە ئامادەباشيدان بۆ جێبەجێ كردنى فەرمانى سەرەوەيان . لەدۆخێكى پڕ لەترس و دەڵەڕاوكێدا دەژين.ئەندامانى ئەم دووحيزبە هەرگيز ناتوانن ئاسوودە بژين، ئەويش بەهۆى ئەو فشارە دەرونيي□ى لەسەريانە. ئەم ڕەوشەى نێو ئەم دووحيزبە دەلالەت لە ئەوپەڕى بێ متمانەيى دەكات لەسەرەوە بە ئەندامەكانيان. دەمێك لەسەرەو□ ه□□ش□ لە ئەندامانيان دەكەن كە لەكاتى دەنگداندا وێنەى دەنگدانەكە بگرن،گەر ئەوكارەنەكەن دەبێ چاوەڕێى يەكێك لەم سزايانە بكەن،دەركردن لەكار، بڕينى مووچەى بنديوار،گواستنەوى بۆشوێنێكى دوور،دابەزاندنى پلەى حيزبى و وەزيفى و سزاى ديكەش.جا ئەمە نمونەيەكى حاشاهەڵنەگرە لە بێ متمانەيى.

هەرحيزبێك گەر نەيتوانى كەشێكى لەبار بۆ ئەندامەكانى فەراهەم بكات ، ئەو ئازاديەيان پێنەدات ڕەخنەبگرن يا ڕاى جياوازى خۆيان دەرب□ن ،كەواتە ئەوە حيزب نيي□ بەڵكو بەنديخانەى ئەقڵە.

دڵشاد عەبدوڵڵاو دەروازەكانى ئازادى.. ستار ئەحمەد

ئەو مەلەى سبەينان بەئاگام دێنێ
هەوا پڕدەكا لەئاواز
قاوەى بەردەمم پڕدەكا لەبۆن هێل
دندوک دەدا لەنەرمەى گوێ
وەک ئەوەى شتێكم بيربێنێتەوە
دەكەومە بيركردنەوە.
وەک مايسترۆ لەبەردەم ڕۆژێكى نوێ
پەڕوباڵ لێک دەدا
بێوەى و هەدادان
لەناو قەفەسى بچووک.
بەجۆرى جريوە و باڵ گيڤكردنەوەى زۆرشت دەڵێ

لە هەندێکی تێدەگەم، ئەوەی تر لوغزی چریکەیە.
وەک زیندانییەک لە پشت شیشی ئاسنەوە
لە بەرخۆیەوە گۆرانی بڵێ، دڵی خۆی پێ بداتەوە.
حەیف! ناتوانم ئازادی بکەم
لە بەر هۆیەکی مەنتیقی؛ مانەوەی لای من مسۆگەرترە.
ڕێگای سێیەم هەڵدەبژێرم: پەیوەندی دۆستانە.
بە زمانی خۆی پێم دەڵێ، قەدەرمانە
ژیانی کولەمەرگی ناو بازنەی بچووک.

دڵشاد عەبدوڵڵا

ئەم شیعرە، کە بەشێکە لە کتێبی “کات زۆرە بەڵام چی لە کات بکەم؟”، دەکرێت وەک هێمایەک بۆ دۆخی مرۆڤی هاوچەرخ و ململانێی ئازادی و سەقامگیری دابنرێت.

ئەم شیعرە کورتە، بە زمانێکی سادە و لە هەمان کاتدا پڕ لە واتا، پەردە لەسەر پەیوەندییەکی ناوازە و پڕ لە فەلسەفە لە نێوان خود (کەسی شاعیر/گێڕەرەوە) و مەلەک (کە هێمایەکی فرەچەشنییە) هەڵدەداتەوە.

: مەلەکە ڕۆڵێکی سەرەکی دەگێڕێت لە دەستپێکی ڕۆژدا. ئەو تەنها بەخەبەرهێنەر نییە، بەڵکو جریوەکەی (ئاواز) و بۆن (هێل) و دەنگی دندوک (لە گوڵدان) دەبنە هەوێنی هۆشیاری و بیرکردنەوە بۆ خود. ئەمە نیشانەی پەیوەندییەکی قوڵە لە نێوان سروشت و ڕۆحی مرۆڤدا.
: مەلەکە وەک “مایسترۆ” وەسف دەکرێت کە نمایشێکی هونەری لە بەردەم “ڕۆژێکی نوێ” پێشکەش دەکات. ئەمە بەرز نرخاندنی هەڵسوکەوتەتی، بەڵام هاوکات دەلالەت لەوە دەکات کە ژیانی سادە و سروشتیش دەکرێت وەک هونەرێکی ڕەسەن سەیر بکرێت.
پەیوەندییەکە پەیوەندییەکی تەواو نییە. گێڕەرەوە “لە هەندێکی تێدەگەم، ئەوەی تر لوغزی چریکەیە”. ئەمە ئاماژەیە بۆ سنووری تێگەیشتنی مرۆڤ لە ژیانی سروشتی یان لە واتای قووڵی ژیان، یان تەنانەت سنووری پەیوەندی مرۆڤ بە دەوروبەرییەوە.
ئەمە بەشی فەلسەفی قەسیدەکەیە. مەلەکە وەک “زیندانییەک لە پشت شیشی ئاسنەوە” وەسف دەکرێت. ئەم هێمایە دەکرێت بۆ خودی مرۆڤیش بگوازرێتەوە کە لەناو “بازنەی بچووک”ی ژیانی ڕۆتینی و ڕۆژانەدا گیریخواردووە.

شاعیر لە نێوان دوو بژاردەی ڕکابەردا گیرساوەتەوە:
ئـازادکردنی مەلەکە واتـای بەجێهێـنـانی بەهـایەکی مرۆیـی باڵـا و جێبەجێکردنی مافی سروشتیی مەلەکە.
مانەوەی لای خود (مەنتیق و سەلامەتی):
مانەوەی لای من مسۆگەرترە.
ئەمە خاڵی وەرچەرخانە. مەنتیق لێرەدا دەبێتە دژ بە سۆز و ئازادی.
مانەوەی مەلەکە مسۆگەرییەکە لە دژی نادیارییەکانی ژیان، بەڵام ئەم مسۆگەرییە بە زیندانیکردن بەدەست دێت.
ڕێگای سێیەم: بریتییە لە “پەیوەندی دۆستانە”. ئەمە هەوڵێکە بۆ پێکەوە ژیانی ئازادیی ڕووکەش و زیندانیبوونی ناوەکی، سازشێکە بۆ دۆزینەوەی ئاسوودەیی لە ناو واقیعێکی ناخۆشدا.
: دواجـار، مەلەکە (لە ڕێگەی گێڕەرەوەوە) بە “زمـانی خۆی” قسـە دەکات و دەڵێت:
“قەدەرمانە ، ژیانی کولەمەرگی ناو بازنەی بچووک.
ئەم دێرە کورتە سەرجەم فەلسەفەی شیعرەکە کورت دەکاتەوە؛ ژیانی مرۆڤی هاوچەرخ (یاخود مەلە زیندانیکراوەکە) بەندە بە بازنەیەکی سنووردارەوە، و ئەو ڕێگایەی هەڵدەبژێردرێت تەنیا کەمکردنەوەی ئازارەکانە، نەک ڕێگای گەیشتن بە ئازادی تەواو.
۳. شێواز ــــــ
: شیعرەکە بە شێوازی گێڕانەوەیەکی نزیک و تایبەت نووسراوە، شاعیر ڕاستــەوخۆ دەدوێت و هەستەکانی خۆی دەردەبڕێت، ئەمەش خوێنەر بە خێرایی دەباتە ناو دۆخە سۆزییەکەوە.
بەکارهێنانی هێما :
مەل: هێمای ئازادی، سروشت، دەستپێکی ڕۆژ، و لە کۆتاییدا هێمای زیندانیبوونی قەدەر.
قەفەس/شیشی ئاسن: هێمای سنووورداربوون، ڕۆتین، مەنتیقی جیهانی مادی، و ڕێگری لە ئازادی.
هێل: هێمای خۆشی، بۆن، چێژێکی سادەی ڕۆژانە.
: زمانی شیعرەکە ڕوونە، بەڵام پڕ لە دەربڕینی هەستئامێزە (وەک: نەرمەی گوێ، لوغزی چریکە، کولەمەرگی).
: شیعرەکە لەسەر جیاوازییەکانی نێوان سروشتی مەل (ئاواز، باڵ لێدان) و دۆخی زیندانیکراوی (قەفەس) دامەزراوە، پاشان ئەم ڕکابەرییەی بە کێشەیەکی فەلسەفی کۆتایی پێهێناوە.
بەکورتی:
شیعری “ئەو مەلەی س□ب□ینان بەئاگام دێنێ” تەنیا باسی پەروەردەکردنی مەلێک ناکات، بەڵکو دەکرێت وەک گوزارشتێک لەسەر دۆخی مرۆڤی گیرخواردوو لە نێوان خولیای ئازادی و پێویستییەکانی

ژیاندا لەکبدرێتەوە. پرسیاری سەرەکی ئەوەیە: ئایا ژیانێکی مسۆگەر بەبێ ئازادی باشترە لە ئازادییەکی پڕ مەترسی و نادیار؟ شاعیر ڕێگای سێیەم هەڵدەبژێرێت، کە بریتییە لە سازشکردن لەگەڵ قەدەرێک کە بە زیندانیکردنی — بازنەی بچووک — دەستنیشان کراوە. ئەمە شیعرێکی قووڵە و دەتوانێت ببێتە جێگای تێڕامان لەسەر ژیانی خۆمان.

ستار ئەحمەد

خار و مێخەک.. شەهلا نوری

وە سەفایە
خار پێدەخەنێ لە باخی بەهار
وە گوڵی مێخەک هەناسەی چیمەن و
گوڵی هەنار
خار لە دەوری مێخەک
وەک ڕۆمانێکە مێخەک بەرەک ڕەش
لە شێداریا نەرم و نیانی
لەتەک دارزیا هەردووک دەئاڵێن

مێخک سەرسامە بە بۆ و بەرامی
دەهێنرێمەوە بە ڕەنگ و جوانی
نەخۆش سوودمەندە دەبمە دەرمانی

خار دەلاوێنی
گوڵی بە وجوان
بزمار وەرگری تیژڕەوی بانی
کە تۆ لە سەفای
من تیژی بزمار ڕوو، بەرەو ناو شانی

مێخەک دێتە جواو
وە کەلوپەلی پێشت وە بۆنی خوریت
بە ماوەیەکیش بۆنم هەڵدەگریت

خار ئێژێ
تۆ وشک دەکرێیت وە چەشنی جۆراو جۆر
دەهاڕێیت سەر تا خوار هەر وە ژێر خۆر

مێخەک هات وتی
بومەسیاقەت
دەکرێمە چێشت ،و شرینی و شەرەبەت کەڵکم زۆر ئەوێ
شەوا نەی حەسرەت
هێشتا هەر خونچەم لێدەکرێمەوە
گەڵا سەوزم و
درەختی گەرمیان
خشڵ و پۆشاکی ژنی شێخان

شەهلا نوری

پێبکەنە باجوانیەکان دەرکەون..
ن___□وشیروان ئازاد

تۆی مر□ق ئ□گەر پێ دەکەنیت لەناخەوپێ بکەنە.
هەرگیز هەوڵ مەدە ،دەمامک بکەیتە ڕوخسارت …یەک ڕوو بە ، سادەبە ، هەرچەند سادەو یەک ڕوو بیت هێندە لەپەروەردگار نزیک دەبیتەوە، زیاتر لەدڵی بەرانبەرەکەت دەمێنیتەوە…
تۆی مر□ق چ□ند ژمارەی دەمامکەکانت زیاد بکەیت ، دوو هێندو زیاتریش ، سەنگی قورسایی خۆت لەدەست دەدەیت …هەرگیز دووڕو مەبە ، تادەتوانی سادەو ساکاربە ،یەک دڵ و یەک ناخ بە تابتوانی خۆشەویستی خودا وخەڵک بەدەست بێنی …هەوڵبدە بۆ همیشە بەدڵ و لەناخەوەپێ بکەنی …تا بەیەکجاری خاوێن ببیتەوە..لەڕک و کینە با دەروونت خاوێن بێتەوە …بائەودڵە نائارامەت بەشی کەمێک خۆشەویستی تێدا بێتەوە …دەزانی گەورەیێ خۆشەویستی لەچی دایە …تۆ دەزانی بۆچی ئێمە همیشە ناخمان نائارامە ، بەدرێژایی ژیان بەشوێن خودی ژیان دا ڕادەکەین و پێی ناگەین ،ئەگەر پێی گەیشتین مەرگ لێمان دەستێنێتەوە ..دەزانی بۆ هیچ کات ئاسودەنین ،؟ چونکە دڵمان خاڵیە

لەخۆشەویستی ...،لە بەردەرکی پلەوپایەو سەروەت و ساماندا لەگیرفانی دەوڵەمەند و خاوەن پایەکانداکەس خۆشبەختی نەبینیوەو نایبیبنێ ، بەیێ ئەگەر گەنجی قارون بەدەست بێنی ..ئارام نیت …دەت خۆشکێ بەخۆشەویستی .باخۆشبەخت بیت بادووربیت لەخۆپەرستی …ئازیزم ئەمە ووتەی من نیە بەتەنیا …ووتەی دەیان زاناوفەیلەسوفی ژیانە.

نـــەوشیروان ئازاد

مێژووچەی پڕۆسەی سیاسی پارتە ڕیفۆرمیستیە ماویەکـــان و ستالینیەکان لە نیپــاڵ، وبەلاڕێــدابردنی خەباتی پڕۆلیتاریا.. سابیر محەمەد

بەشی کۆتایی

سەرتای ئاشنابوونی نیپاڵ بە باسی کۆمۆنیستیەکان ئەگەڕێتەوە بۆ ساڵەکانی 1930 بەدواوە، ئەویش پاش بڵاوبوونەوەی نوسراوە کۆمۆنیستیەکان لەلایەن کادرانێکی سەرکی وەک (جانجالا شریستا- Gengalal Shrestha [٦] و (داشرات تشاند – Dashrath Chand Thakuri)، کە ئیلهامی سیاسیان لە بزووتنەوەی سەربەخۆبوونی هندستان و کۆنگرەی میللی هندستان وەرگرتبوو، وە لە درێژەی ئەم خەباتەدا لە ساڵی 1941 لەگەڵ دوو هاوڕێیانی تریان لە سێدارە دران .

بێگومان وەک پێشتریش ئاماژەمان بەوە کردووە کە بەرنامەی سیاسی پارتە ماویەکانی نیپاڵ و ناوچەکە، لەسەر بنەمای ئەپۆزیسیۆنی بۆرژوازی نیشتمانی دژ بە ڕوکاری ڕوکەشی فەرمانڕەوایەتی ڕژێمی پاشایەتی دامەزراوە، کە خۆی لە گۆڕینی سەرانی حاکمڕەواکان و شێوەی حوکمڕانیدا ئەبینیەوە.

ئەوەی شایانی باسە خەباتی ئەپۆزیسیۆنی بۆرژوازی، خەباتێک نیە دژ

ب بنماى ئابوورى و سياسى ژمى سرمايدارى، بك جرك ل
يفرميزمى ميللى .

لسر شنايى ئم بنما سياسيان، ئوبوو ل ساى1950 (پارتى كنگرى نيپا – NC) ، ل ئنجامى يكگرتنى (پارتى ديمكراتى نيپا – NDC) و (كنگرى ميللى نيپا- NNC) پكهات .
و ئامانجى سركى تواوى ئوبزووتنو وت سياسيانى ك نازايتى و هچوون جماويكانيان ابرايتى كردوو، كتايى هنان بوو ب دستاتداريتى هاى بنماى پاشايتى (انا – Rana Dynasty) يكان بوو، ك ل نوان ساكانى نوان (1846- 1951) دستاتى سياسى واتى نيپايان بدستو بوو.
گرچى دواى كتاييهاتنى قناغى دستاتداريتى هاى بنماى (انا – Rana Dynsty)، خودى ژمى سياسى پاشايتى كتايى نهات و تا ساى 2008 ئم ژم سياسيى پاشايتى هربردوام بوو، وای هندك گانكارى لاوكى تيايدا .
ل درژى ئم هلومرجدا و ب نهنى ل 22. 9. 1949، دا پارتى كمنيستى نيپا(CPN) ل لاين (پوشبا لال شيريستها – Pushpa Lal Shrestha و چندين ل هاوانى ترى دروستكرا، ئوش دواى ل سدار دانى برا گوركى بناوى (جانجالال شريستا – Gengalal Shrestha) لگ چند هاوكى ترى ك پشتر ئندامى بزووتنوى (نيپا براجا باريشاد) بوون، ك خباتيان ئكرد ل پناو كتايى هنان ب ژمى پاشايتى و ئو سيستمى ك لوكاتندا ل ئارادا بوو بناوى سيستمى
(پانشايات- Panchayat) .)
بام بهى دروست بوونى جياوازى بيروبچوونى فكرى ل ماوى نوان ساكانى نوان (1960- تا 1990)، سبارت ب هوستگرتن لبرامبر ژمى پاشاياتى و هروها چنيتى چوون ناو كواليسين و يكگرتن ل ناو پارتكانى تردا ، ب نموون ل ساى 1962 دا جياوازيكانيان سبارت ب هوستگرتن لبرامبر (پارتى كنگرى ميللى نيپا)و ل ئنجامدا جيابوونو وويدا و دابشبوون بسر دوو لايندا ، لاينك لاينگرى چين و ماو تسى تنگ بوون، لاكى تريشيان لاينگرى يكتى شووروى و كمنترنى ستالين بوون، هر بم هيو ل ساى 1974 دا فراكسينك ب ناوى (سنترى ناوندى) ل ناو پارتكدا دروست بوو، ك دژايتى پسى هبژاردنكان و يفاندمك بوو ك پاشا ايگياند .
و دواتر ل ساى 1978 دا پارتى كمنيستى (ماركسى – لنينى) بسركردايتى (شارما ئلى ومان موهان ئديكارى) دروست بوو،

کەسەر بە جهانبینی سیاسی ستالین و شوورەوی بوو.
بەڵام لە پاش ساڵی 1990 و بەشداریکردن و یەکگرتنی چەندین گروپ و تاقمی کۆمۆنیستی لەگەڵ پارتی کۆنگرەی میللی نیپاڵدا ، کە بەیەکەوە لە بزووتنەوەیەکی جەماوەریدا کە بە (بزووتنەوەی گەل – Jana Andolan) ناسرابوو ، وە توانیان کۆتایی بە ڕژێمی ڕەهای پاشایەتی بهێنن و لە شوێنیدا ڕژێمێکی پاشایانەی "دەستووری و دیمۆکراتی فرە حیزبی" دامەزرێنن .
لە درێژەی ئەم ململانێدا لەساڵی 1991 دا پارتی کۆمۆنیستی (مارکسی – لینینی) ، لەگەڵ دەستەیەکی دیاریکراو بەناوی (ناوەندی سۆسیالیستی) توانیان یەکبگرن و بەمجۆرە پارتی کۆمۆنیستی (یەکگرتووی مارکسی – لینینی) (CPN UML) دامەزراند.
لە پاش ئەم یەکگرتنەدا ئەوە بوو (پارتی یەکگرتووی مارکسی- لینینی- CPN UML) سەرکەوتنێکی گەورەیان لە هەڵبژاردنە پەرلەمانیەکانی ساڵی 1994 دا بەدەستهێنا، وە بەهۆی زۆرینەی دەنگەکانیانەوە لە پەرلەماندا توانیان یەکەمین حوکومەتی بەناو کۆمۆنیستی لە نیپاڵدا ڕابگەیەنن.
بەهۆی ئەم گۆڕانکاری و ڕووداوانە و جیاوازی فکری نێوان پارتە سیاسیەکان لەسەر چۆنیەتی بەڕێوەبردنی دەسەڵاتی حوکومەت شەڕێکی ناوخۆیی هەڵگیرسا لە سەرەتای ساڵەکانی 1995 تا – 2006 دا درێژەی خایاند.
سەرەتای دەسپێکی شەڕی ناوخۆیی لەوەوە دەستی پێکرد، کە کۆمەڵێک لە ئەندامانی پارتی کۆمۆنیستی یەکگرتووی مارکسی- لینینی CPN UML، بەسەرۆکایەتی (پاشا پەراچاندا) جیابوونەوە لە حیزب وئەو ڕژێمە سیاسی و حوکومەتە دروستکراو نوێیەیان بە بەکرێگیراوی وڵاتانی ئیمپریالیستی ناساند و، لە سەرەتای ساڵی 1995 دا پارتێکی نوێیان بەناوی (پارتی کۆمۆنیستی نیپاڵی – ماویست – CPN- Maoist) دروستکردو لە 13 .2. 1996 دا بانگەوازی دەستپێکردنی (شەڕی میللی)یان خەباتی چەکداری ڕاگەیاند، چونکە ئەوان پێیان وابوو لەسەر ڕۆشنایی باسەکانی ماوتسی تۆنگەوە ئەتوانن لە ڕێگەی شەڕی چەکداریەوە (کۆماری میللی نیپاڵ) دابمەزرێنن، وە لە گوندەکانەوە هێرش بکەنە سەر شارەکان ودواتر کۆمارێکی دیمۆکراتیک دامەزرێنن.
دواتر لەساڵی 2003 دانوساندن و ڕێکەوتنەکیان ئیمزا کرد کە هێرشە چەکداریەکانیان لەبەرامبەر حوکومەتدا بوەستێنن بۆ ماوەی ساڵێک، بەڵام ئەم ڕێکەوتنە چەند مانگێکی خایاند و هەڵوەشایەوە، وبەمجۆرە درێژەیان بە قۆناغێکیتر لە شەڕو خەباتی چەکداریداو ئەم هەلومەرجە خوێناویەیان بەسەر چینە چەوساوەکانی نیپاڵدا سەپاند کە نزیکەی

(10 ساڵ)ی خایاند و نزیکەی 17000 هەزار لە خەڵکی گوند و شارەکانیان بە کوشتدا و سەدەها هەزار کەسی تریان لە دانیشتوانی گوندەکان ئاوارەو دەربەدەرکرد .

ئەوەبوو لەساڵی 2006 لەسەر وەختی دووەمین بزووتنەوەی خرۆشان و ناڕەزایەتی گشتی خەڵک لە نیپاڵ، کە بەسەرۆکایەتی هەر حەوت پارتە سیاسیەکانی ناو وڵاتدا بەڕێوە ئەچوو، وە پارتی کۆمۆنیستی نیپاڵ – ماویستەکانیش بەشێک بوون لەم جووڵە جەماوەریە ، توانیان بەیەکجاری ڕژێمی پاشایەتی بڕوخێنن و بەمجۆرە (ماویەکان) توانیان ڕێکەوتنامەیەکی بەرفراوانی ئاشتی لەگەڵ سەرانی حوکومەتدا ئیمزا بکەن و هەزارچەکداریەکان تێکەڵ بە سوپای فەرمی نیپاڵ کرد و وە بوون بە بەشێک لە سیستەمی حوکومڕانی وڵات، بەڵام سەرباری بوونی ئەم هەلومەرجە شۆڕشگێڕانەیە و گۆڕینی ڕژێمی پاشایەتی، هەلومەرجی خۆیی(ذاتی) کرێکاران و چینە چەوساوەکان و سیاسەتی کۆمۆنیستی پڕۆلیتاریای شۆڕشگێڕ ئامادە نە بوو بۆ ڕووخاندنی یەکجارەکی سەرمایەداری لە نیپاڵ، کە بە ئەڵقەیەکی گرنگی بەستنەوەی سەرمایەداری لە چین و هندستان دائەنرێت، لە لایەکی ترەوە جیهانبینی دیمۆکراتیزمی بۆرژوایی و ڕیفۆرمیستە ماوی و ستالینیەکان بەتەواوی لەسەر ئاستی ناوچەکەو جیهان ڕیسوابوون وڕیزبەندی سیاسی و فکری خۆیان دژ بە خەباتی چینایەتی کرێکاران و چەوساوەکان ئاشکرا کرد .

بەڵام دوای ئەوە لە ساڵی 2009 دا ماویەکان ناوی پارتەکەیان گۆڕی بە (پارتی کۆمۆنیستی نیپاڵ – ناوەندی ماویستەکان-CPN (Maoist) Centre.

دوای ئەم گۆڕانکاریانە قۆناغێکی تازەی یەکگرتن و هاوپەیمانیەتی لە نێوان ئەو دوو پارتە گەورەیەدا هاتە پێش و ئەوکاتە لە ساڵی 2018 دا پارتی CPN (UML) بەسەرۆکایەتی ک. پ. آولی، و پارتی (CPN Maoist Centre) بە سەرۆکایەتی پراشاندا، وە لە ئەنجامی ئەم هاوپەیمانی و یەکگرتنەدا توانیان لە هەڵبژاردنە پەرلەمانیەکانی وڵاتدا سەرکەوتن بەدەستبهێنن، و بەیەکەوە پارتێکی نوێ لەژێر ناوی (پارتی کۆمۆنیستی یەکگرتووی نیپاڵ -CPN (Unified) بنیات بنێن بەمەبەستی کۆتایی هێنان بە دووبەرەکی سیاسی و پێکهێنانی پارتێکی سیاسی یەکگرتووی خاوەن توانا.

بەڵام هەندەی نەخایاند ئەوبوو لە ساڵی 2021 دا، بەهۆی کێشەی دابەشکردنی پۆستە حوکومیەکان وە قەوارەی دەسەڵاتیان بە پێچەوانەی ئەو بەیاڵانەی کە پێشتر لەسەری ڕێکەوتبوون، ئەم یەکگرتنەی نێوان دوو پارتە هەڵوەشایەوە، جارێکیتر هەریەک لە آولی و پڕاشاندا پارتە سەرەتایەکەی خۆیان بەهەمان ناوەکانی پێشووی خۆیان سەرلەنوێ

زیندوکردەوە.

خەباتی چەکداری و پارلەمانتاریزم

وە تا ئەستاش ئەم دوو پارتە گەورەو سەرەکیە لە نیپاڵ لە بازنەیەکی داخراوی ململانێ و یەکگرتنەوەو هاوپەیمانیەتی وجیهانبینی خەباتی چەکداری و سازش و دانوساندن و بەشداریکردن لە دەسەڵاتی پارلەمانتاریزمی بۆرژوازیانەدا ئەژین و ماونەتەوە، چ لە نێوان خۆیاندا چ لەگەڵ (پارتی کۆنگرەی میللی) ، کە خۆی لە خۆیدا بوونەتە هێشتنەوەی ئاستێکی ئاڵۆزو نادیار و پڕ لە ئاشوبی سیاسی لەو وڵاتەدا، وە بوونەتە مایەی چەواشەکاری و بەلاڕێدابردنی خەباتی دروستی چینایەتی لەو ناوچەیەدا.

بازنەی داخراوی سیستەمی هەڵبژارنی بۆرژوازیی پارلەمانی، هێشتا گەورەترین کۆڵەکە و ئامرازی خۆشباوەڕی وسیاسەتی چەواشەکارانەی بزووتنەوە سیاسیەکانی چەپی ڕیفۆرمیست و پۆپۆلیستیە شەعبەویەکانی سەر بە ئۆردوگای ماوتسی تۆنگ و ستالینییەکان وهەروەها چەپە ڕیفۆرمیستیە کرێکاریەکانی تر کە سەر بە ئۆردوگای سۆسیال دیموکراسی وڵاتانی ڕۆژئاوان، هەر هەموویان بوونەتە کۆسپ و تەگەرەو ئامرازی فریودان و بەلاڕێدابردنی ناڕەزایەتیە کرێکاری و جەماوەریەکان لە نیپاڵ و وڵاتانی دراوسێ و بگرە جیهانیش، وە ئەم جارەش دیموکراتیزمی بۆرژوایی و چەپی ڕیفۆرمیستی ئەم پارتانە لە نیپاڵ شکستی خۆیان لە بەڕێوەبردنی وڵاتدا سەلماند ، وە دەریانخست کە هیچکاتێک ئەوان دەستی چینی چەوساوەکان نین وناتوانن وەک ئاڵتەرناتیفی ڕاستەقینەی حاکمیەتی سیاسی چینی کرێکارو چەوساوەکانی نیپاڵ و ناوچەکە ڕۆڵ بگێڕن.

هەروەها سیاسەتی خەباتی چریکی و گەریلایی جوتیارانی ماویەکان و

جیڤارایستیەکان کە لەسەر بنەمای تێڕوانینی ڕزگارکردنی بۆرژوازی نیشتمانی و ئازادی کۆمەڵگەو جووڵەی سەرمایەی خۆماڵی، کە لەژێر ناوی (خەباتی ڕزگاری نیشتمانی) دا بەردەوام چەواشە، درێژەی هەیە هەمیشە قازانجی بۆرژوازی نیشتمانی و پاڵەماتاریزمی بۆرژوایی بە پێشمەرجی سەرەکی وەرگرتووە، وە بزووتنەوەی کرێکاران وجوتیارانیان بە شێوەی جۆراو جۆر سەرکوت وفریودراون وە خەباتی ئەوانیان بەلاڕێدا بردوە، بۆ نموونە سەندیکای کۆنفیدرالیەی سەندیکای مەزنی ANTUFE- R سەر بە پارتی (CPN-M) ماویەکانە ، وەهەمیشە لەژێر هەڕەشەو بەیاننامەکانی ئەواندا کاریان کردووەو کرێکارانیان لە چوارچێوەی سیاسەتەکانی خۆیاندا شەتەکداوە، کە لە دوا ئەنجامدا سیاسەتەکانیان بەدژی بەرژەوەندی خەباتی چینایەتی کرێکاران وە جوتیارانی چەوساوە و هەژارانی گوندەکان شکاوەتەوە، وە هەر هەموو ئەم سیاسەتە سازشکارانەیەش لەژێر ناوی پاراستنی یەک ڕیزی خەباتی نیشتمانی بردەتە پێشەوە.
پارتە ماویەکان بەهەمان چەشنی ئەو وتەیەی مارکس کە ئەڵێت (جوتیار تەنها سنووری دەوروپشتی لووتی خۆی ئەبینێت ، لە کاتی کێشانی زەویەکەیدا) ! ، ئەوانیش سنووری نەتەوەیی خەباتی چینایەتی پرۆلیتاریا نابینن و لە چوارچێوەیەکی تەسکی ڕیفۆرمیستی بۆرژوازیانەدا، کە لە سنووری دامەنی چیاکانی نیپاڵ وە بەشداریکردن لە هەڵبژاردنەکانی حوکومەتی وڵاتی نیپاڵدا تێنا پەڕێت.

ئەنجامگیریەکان وئاڕاستەی خەباتی چینایەتی بزاڤی جۆر بەجۆرەکانی (نەوەیZ)

ڕووداوەکانی ئەم دوایانەی نیپاڵ، وەک سەرەتایەک و بەشێک لە

شۆڕشەکی کۆمەڵایەتی دژ بە گەندەڵی و بێکاری و چاوچنۆکی حاکمان و کاربەدەستانی دەوڵەت و چاوچنۆکی سەرمایەدارانی ناوخۆیی و گرانی و ڕیسوابوونی سیاسەتی ڕیفۆرمیستانەی پارت و ڕێکخراوە کۆمۆنیست و چەپە جۆر بەجۆرەکان لەسەر ئاستەکی بەرفراوانی ناوخۆیی و جیهانی، پاڵنەرەکی سەرەکی بوون بە هەڵسانەکی شۆڕشگێڕانەی لەم چەشنە.
نەوەی (Z) سەرقافڵەی ئەم خرۆشانە شۆڕشگێڕانەیە بووە ، نەک لە نیپاڵ بەتەنها بەڵکو لە بنگلادش و سریلانکا و کینیاو مەغریب و پێشتریش لە عێراق، بێگومان ئەم خرۆشانە جەماوەریە شۆڕشگێڕانە بەتەنها لە چوارچێوەی ئەم و ئەو وڵاتاندا نامێننەوە و درێژەشی ئەبێت بەهۆی قەیرانی ئابوری وسیاسەتی سەرکوتگەرانەو داگیرکاری ئیمپریالیستی و بەکرێگیراوی بۆرژوا خۆماڵییەکان و هەڵپەی کەڵەکەی سەرمایەو چەوساندنەوەی هەرچی زیاتری جەماوەرەکی ملیۆنی لە کرێکاران و توێژە چەوساوەکانی تر.
کە پیکردنەوەی ئەمجۆرە لە خەباتێک کە پشت بە تۆڕە کۆمەڵایەتیەکان و بەرنامە دیجیتاڵییەکانی تری وەک دیسکۆرد و جۆرەکانی تر، بوونەتە دەروازەیەکی نوێی و سیمایەکی پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان وئامرازەکی ڕێکخستنی شۆڕش و ڕاپەڕینەکانی سەردەمی گڵۆبالیزمی سەرمایەداری لەسەر ئاستی جیهان .
بێگومان بەرنامە دیجیتاڵییەکان و تۆڕە کۆمەڵایەتیەکان وەک ئامرازەکی بەرهەمهێنان و سەرکوتگەری سەرمایەداری نوێ، لە ژێر کۆنتڕۆڵ و چاودێری و کۆنتڕۆڵی خودی ئیمپریالیستەکان و بورژوا ناوخۆییەکاندایە، هەر بۆیە خاڵی وەرچەرخانی سەرەکی کە پێویستە بەسەر ئەم شۆڕشانەدا بێت، ئەوەیە کە جەماوەری ڕاپەڕیوی لاوان و چینە چەوساوەکان، پێویستە بگەڕێنەوە بۆ سەر بنەما واقیعیەکانی پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکانی خۆیان لەسەر زەوی وە کۆڕو کۆمەڵ وڕێکخراوە خۆجێیەکانی خۆیان لەسەر بەرپاکردنی شۆڕش تاوتوێ بکەن، نەک بەتەنها لەناو بەرنامە دیجیتاڵی و تۆڕە کۆمەڵایەتیەکاندا، وە ئامادەسازی بۆ پێکهێنانی پارتی سیاسی شۆڕشگێڕی چینایەتی پڕۆلیتاریا لەسەر ڕۆشنایی میتۆدی دیالێکتیکیانەی مارکس وبەسوود وەرگرتن لە ئەزموونی خەباتی فکری و سیاسی لێنین.
شۆڕشی تەکنەلۆجیای سەردەم هێندەی تر مرۆقی کارگەر و تێکۆشەرانی لە جیهانی واقیعی و زیندووی خۆیان دابڕیوەو، توشی نامۆبوونێکی بێوێنەی کردون.
ئەوان ئەگەر لە چوارچێوەی ڕێکخراوبوونەکی کاتی و ڕووکەشیدا هەڵسوکەوت بکەن لە ڕێگەی تۆڕە کۆمەڵایەتیەکانەوە، بە واتای ئەوە دێت کە مامەڵە لە گەڵ جیهانەکی گریمانەیی (ئیفتراضی) ئەکەن، کە ناتوانێت جێگیر بێت ودرێژەی هەبێت، بەمجۆرە شۆڕشی دیجیتاڵیزم وەک

هەر ئامرازێکی تری سەرکوتگەرانە کار لەسەر هێشتنەوەی ناڕەزایەتییەکان ئەکەن کە لە مەودایەکی دیاریکراوو داخراودا نەچن بەولاوە، کە خودی بۆرژوازی جیهانی لە پێناو بەتاڵکردنەوەی ئەو هەلومەرجە شۆڕشگێڕانەیە سوودیان لێئەبینێت، وەک بەشێک لە بردنە پێشەوەی سیاسەتی چەواشەکارانەی لیبڕاڵیزمی جیهانی کە بریتییە لە ئەفسانەی درۆزنانەی (ئازادی بیرو ڕاو ڕەخنەگرتن) ! کە لە چوارچێوەی یاسا و ڕێسای دەسەڵاتداریەتی سیستەمی سەرمایەداری جیهانیدا ئەیانهێڵێتەوە.
تێکشکانی دامودەزگاکانی دەوڵەت و سوتاندنی پارلەمانە سەرکوتگەرو بەدناوەکەی دەسەڵاتدارانی بۆرژوازی لە نیپاڵ و شوێنەکانی تر، وە ناچارکردنی دەستکێشانەوەی سەرۆک وەزیران و کاربەدەستانی ترلە کارەکانیان، هەنگاوێکی گرنگی مەشخەڵی چوونە پێشەوەی ئامادەیی پرۆلیتاریای شۆڕشگێڕی نیپاڵ و سریلانکا و بەنگلادش و شوێنەکانی ترە، بەرەو ڕووخاندنی تەواوی بنەماکانی دەسەڵاتداریەتی سەرمایەداری.
بەڵام ئەمە تەنها هەنگاوێکە لە ڕاستای شۆڕشێکی مەزنتردا، وە ناکرێت بە کەم بگیرێت بەتایبەت لە شوێنێکی وەک نیپاڵ و سریلانکاو بنگلادش کە ڕەنگە بەدوای خۆیدا پڕۆلیتاریای هندستان و چین و پاکستان بهێنێتە سەر سکەی ئامادەکاری پێکهاێنانی پارتی مارکسیستی پڕۆلیتاری لەو ناوچانەدا، هەروەک لێنین ئەڵێت:(هەرکەسێک چاوەڕوانی شۆڕشێکی کۆمەڵایەتی “پاک” بێت، هەرگیز بە بینینی ناژی، کەسێکی ئاوا کە باسی شۆڕش دەکات لەوە تێناگات کە شۆڕش چییە.) [٧]

بزاڤی تەشرینی (نەوەی Z) ی ساڵی 2019 لە عێراق

لە پەیوەند بە عێراق وهەرێمەوە، یەکێکی تر لە نمونەو جۆری ئەو خەباتەی کە لاوانی (نەوەیZ) لە نیپاڵ و شوێنەکانی تری جیهان کە

پێی هەستاون، بریتیە لە ڕاپەڕینی تەشرینی ساڵی 2019 لە بەغداو شارەکانی ناوەڕاست و باشوری عێراق، کە ئەو کاتە ئەزموونێکی شۆڕشگێڕانەی لەم چەشنەیان نمایش کرد، بەڵام بەهۆی نەبوونی پارتی پێشڕەوی شۆڕشگێڕی ئەم قۆناغەی سەرمایەداری، وە زاڵبوونی مەیلی ڕیفۆرمیستانەو لێبڕاڵی و مەزهەبی و میللی نیشتمانپەروەری لەناو ڕیزەکانیاندا، نەتوانرا ئاڕاستەی ئەم ڕاپەڕینە شۆڕشگێڕانەیە بەرەو ڕوخاندنی سیستەمی سەرمایەداری و دەسەڵاتداریەتی بۆرژواکان لە عئێراق و ناوچەکە.
تێکۆشەرانی سەربەخۆی مارکسیستی لە بەغداو ناوچەکانی تری عێراق، نابێت چیتر بێدەربەستی و خۆشباوەڕیەک نیشانبدەن لەبەرامبەر هەلومەرجێکی لەو چەشنەدا کە کرێکاران و چەوساوەکانی عێراق و لەوانەش هەرێم پێویستیان بە ئامرازی سیاسی شۆڕشگێڕانەی خۆیان هەیە، لە پێناو دژایەتی و ڕیسواکردنی مێژووی حاکمیەتی دەسەڵاتداریەتی لە عێراق وە هەرێم وحیزبە قەومی و لێبڕالی و ئیسلامیەکان و میلیشیا شیعەکان و تەواوی پاکێجی سیاسی چەپە ڕیفۆرمیستە جۆر بەجۆرەکانی ئەو ناوچەیە.
یەکێ لە دەستەخوشکەکانی پارتە کۆمۆنیستیەکانی نیپاڵ، بریتیە لە حیزبی شیوعی عێراقی لەروی مەیلی ڕیفۆرمیستی شەعبەویەوە، کە هەمیشە سات و سەودای لەگەڵ دەسەڵاتدارانی عێراق کردوەو بگرە بەشێکیش بوون لەم دەسەڵاتە کۆنەپەرستانەیە وە گەندەڵی خۆیان لە گۆڕەپانی سیاسی عێراقیدا هەر لە سەرەتای دروستبوونیانەوە وەک مەیلێکی ڕیفۆرمیستی شەعبەوی کۆمنتەرنی ستالینی نیشانداوە.
هەروەها تەواوی ئەو تاقم و ڕێکخراوە وردەبۆرژوازیانەی تر کە بەناوی پارتەکانی (کۆمۆنیزمی کرێکاری) یەوە کار ئەکەن وەک نمایەندەی مەیلێکی ڕیفۆرمیستی کرێکاری سەر بە ئۆردوگای سۆسیال دیمۆکراسی وڵاتانی ڕۆژئاوا.
گەشەی سەرمایەداری و پەرەسەندنی خەباتی پڕۆلیتاریا لە هەرێم و ناوچەکانی ناوەڕاست و باشووری عێراق، ناوەرۆکی وردە بۆرژوازیانەی هەموو ئەم پارت و ڕێکخراوانەی خستەڕوو، وە شانبەشانی (ح.ش) ڕیزبەندی چینایەتی خۆیان لە گەڵ بەرژەوەندیەکانی بۆرژوا-کۆمبرادۆرەکانی عێراق و هەڵبژاردنەکانی پارلەمانی عێراق نیشانداوە، بەتایبەت ئەودوو بەشەی کە پەیوەندیان بە کوردستان وعێراقەوە هەیە.
چونکە بەرنامەی فکری وسیاسی هەردووئەم مەیلە ڕیفۆرمیستیە وئەم جۆرە لە (کۆمۆنیزم) بریتیە لە کۆمۆنیزمێکی بۆرژوازیانە و ڕیفۆرمستانە، ئیتر چ مەیلی شەعبەوی کۆمنتەرنی ستالینی بێت ، یان مەیلی ڕیفۆرمیستی کرێکاری بێت، کە هەردووکیان باوەڕیان بە

بنیاتنانی سۆسیالیزمەکی بۆرژوازیانە هەیە لە ژێر چاودێری مۆدێرنیزمی نەتەوە یەکگرتووەکان وەک ڕێکخراوێکی ئیمپریالیستی جیهانی.

پارلەمان و پارلەمانتاریزم لانەو قەڵای نیشتمان پەروەری بۆرژواکانە بەشداریکردن لە پڕۆسەی هەڵبژاردنی پارلەمانی 2025 دا، خۆی لە خۆیدا نیشاندەری ئاشکرا بوونی ناوەڕۆکی چینایەتی وردە بۆرژوازیانەی ئەم جۆرە حیزبانەیە لە سەر ئاستێکی فراوانتردا، وە بوون بە ئامرازێکی تەواوکەری سووکایەتی بە ژنان وکچان کە لە ناو دەسەڵاتداریەتی پارلەمانی عێراقیدا وەک عورف و یاسای جەعفەریە مەزهەبیەکان پیادە ئەکرێن.

ژنان و کچانێک کە بەشداری لەم هەڵبژاردنانەدا ئەکەن وخۆیان کاندید کردووە لە پێناو ئیمتیازاتی شەخسی خۆیان، هیچی تر نین بەجگە لە کەسانێکی گومڕاو وسەرلێشواو و بوون بە پاشکۆی دەسەڵاتداریەتی پیاوسالاری کە لە ناو پەرلەمان و یاساکانی عێراق و هەرێمدا پیادە ئەکرێن،و هەرچی زیاتر زنجیرەکانی کۆیلەیتی وسووکایەتی بە کچان و ژنان پتەوتر ئەکەن.

هەروەها بەشداریکردن لە هەڵبژاردنێکی لەم جۆرەدا لە ژێر ناوی (مارکسیست) بوونەوە، جۆرێکە لە ئۆپۆرتۆنیزمی بەشەرمانەی خیانەتکارانەی جیهانی وردەبۆرژواکان کە پێشتریش هەمیشە بەناوی (سۆسیالیزم و کۆمۆنیزمەوە) لە شوێنەکانی تری جیهان یپیادەکراوە.

هەر بیانوویەک بۆ بەشداریکردن لەم هەڵبژاردنەدا لە هەلومەرجێکی وەک ئێستای خەباتی ڕێکخراوی پڕۆلیتاریا کە لە دەرەوەی پەرلەمانی بۆرژواکاندا لە ئارادا نیە ، جۆرێکە لە هەڵوێستێکی خیانەتکارانەو وکوێنوشێک وسەردانەواندنێکی موریدانەی بۆرژوا ئاسایانەیە، کە دژ بە بەرژەوەندی چینایەتی کرێکاران و چەوساوەکانە، هەروەها بەراوردکرنی هەلومەرجی پارتی بەلشەفی و تێزەکانی لێنین سەبارەت بە بەشداریکردن لە هەڵبژاردنەکانی بۆرژوازیدا ، لەگەڵ هەلومەرجێکی ئابووری و سیاسی و بە تایبەت بەراوردکرنی مەیلێکی ڕیفۆرمیستی شەعبەوی ستالینی یان مەیلێکی ڕیفۆرمیستی کرێکاری لەگەڵ پارتێکی شۆڕشگێڕی بەلشەفی بە سەرکایەتی لێنین، کارێکی بێهودەو بیانوویەکی شەرمەونانەیە بۆ داخزانی یەکجارەکی وعەمەلی ئەوانە بۆ ناو داموودەزگایەکی سەرکوتگەری چینی چەوساوەکانی عێراق و پەرلەمانی کۆنەپەرستەکەیان، ئەویش تەنها و تەنها لە بەر پاراستنی ئارامی ژیان و چالاکی سیاسی وردەبۆرژوازیانەی خۆیانە لەناوچوار چێوەی ئەم سیستەم ودەسەڵاتە نەگریسە قەومی و میللی و مەزهەبیە سەرتاپا کۆنەپەرستانەیدا، وە ئەوان بەمجۆرە و بە کردەوە ڕایانگەیاند و سەلماندیان کە لەشکری دژە شۆڕشی پڕۆلیتاریان کە

ڕەنگە لە داهاتوویەکی تردا جەنگە بە دەسەڵاتدارێتی بۆرژوازی لە عێراق و ناوچەکە لەق بکات.
وە بوون بە نموونەیەکی نوێی تر لە هێزی ئەو پارت و چەپە ڕیفۆرمیست و گەندەڵە و دژ بە شۆڕشەی کە لە نیپاڵ وڵاتانی تردا بوونیان هەیە، کە بەدرێژایی چەندین ساڵە وەک جەللادی پرۆلیتاریا بەرپرسیاریەتی گەورەیان لە چەواشەکارن و بەلاڕێدابردنی خەباتی پڕۆلیتاریا لە ئەستۆ گرتووە .

صابر.م
٥ / ١١ / ٢٠٢٥

-________________________

[٦] https://en.wikipedia.org/wiki/Gangalal_Shrestha

[٧] https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1916/jul/x01.htm

---

لە ستایشی (نەمنی)دا.. عەبدولموتەڵیب عەبدوڵڵا

(ئەوی دەیبینن.. من نیم)

کاتێک کەسێک زۆر بیر لە خۆی دەکاتەوە، بیر لە خۆی ناکاتەوە بەو مانایەی کە ئیگۆیەکی گەورەی هەیە، بەڵکە دەشێ وەك (ئەویدیکە) بیر

لەخۆی بکاتەوە! چوونکە مەرج نییە هەمیشە ئیگۆ وێنەیەکی خۆ بەگەورەزان و نەرگەزی هەڵگرتبێ... دەشێ (نەمنی) بێ، یان بەشێ چەپێنراو و خۆشەویستەکەی ئیگۆ ئەویدیکەی جیاواز بێ (من ئەویدیکەم وەك خۆم، خۆش دەوێ)...

بیرکردنەوە لە پرسی ئەویدیکە (الغیریة) دەمانباتەوە بۆ قسەکردن لەسەر خود (الذات)ی خۆنەویست؛ بەو قسانەش کەی ئەو گفتوگۆیانە فەرامۆش دەکەم، کە لە بارەی (من) وەك: (کەس، ئیگۆیزم، سوبێکت) و (ڕۆح، عەقڵ، فیکر) و (زمان) کراون و تەنها ئەوە دەڵێم، کە جیاوازی نێوان (من) و (خود) ئەوەیە: کاتێک کە (من) بەپێی دیدگا ئازادەکانی خۆی (نەك غەریزەکانی مێگەل) شوێنی خۆی بونیاد دەنێت، ئەوە پێی دەڵێن (خود)ی هۆشیار! خودی بناس بە هاوکاریی ئەویدیکەی جیاواز، ژیان دادەهێنێ... ئەگەرچی پەیوەندی نێوان من و ئەویدیکە پەیوەندییەکی ئاڵۆز و فرەلایەنە و پێویستی بەشیکردنەوە و وردەکاری زۆر هەیە، بەڵام ئەمڕۆ لەسەردەمی تەکنەلۆژیادا سوبێکت دووچاری شلەکی ئازادی بووە...

لە شیعری (نەمنی)دا (مەولود ئیبراهیم حەسەن)ی شاعیر چەمکی نەمنی وەك نوێنەرەکی خۆنەویست و ئازادی تاکگەرا بەکارهێناوە؛ لەوێشەوە هەموو شتەکی بۆ (خودی هۆشیاری- دیکارتی) و دەرکەوتنی ماهیەتی- ئەویدیکە گێڕاندەتەوە! شاعیر چەمکی نەمنی وەك ڕێبەری خۆنەویستی و بەرپرسیاری ئازادی بەکارهێناوە، کە ئامانجی یارمەتیدانی ئەویدیکەیە بۆ ڕزگاربوون لەو وەهمانەی کە ئیگۆی خۆبەگەورەزان درووستی دەکات؛ چەمکی نەمنی وەك گەیشتن بە حاڵەتێک لە ئاشتی ناوەوە و هۆشیاری ڕاستەقینە بەکارهێناوە؛ چوونکە بەرپرسیارێتی هەڵبژاردنی ئازادی ڕاستەقینە و ئاشتبوونەوە لەگەڵ ناخ کاتێک دەست پێدەکات، کە تێدەگەیت ئیگۆ تەنها تۆ نیت؛ بەڵکە ئەویدیکەیە!

کەواتە ئاشتەوایی و سەربەخۆیی ئەو سیستمەیە کە (مەولود ئیبراهیم حەسەن) داهێنانەکانی ڕووداوی بوونی نەمنی لەڕێگای زمانەوە لەسەر بونیادناوە؛ (زمان) لە ڕووداوی بوونی نەمنیدا وەک چرکەساتی سەرهەڵدانی گوتارەکی (وجودی) جێگیر و تۆکمە خۆی دەنوێنێ... بەڕای من ئەوەی ڕێگا بە شاعیر خۆش دەکات دەروازەیەکی نوێ لە بەردەم زانستی مۆدێرنی زماندا بکاتەوە، درککردنی هەوڵە پێشینەکانی شیکاری دەروونی (زیگمۆند فرۆید)ە، لە بارەی چارەکردنی نەخۆش لەڕێگای دەربڕینی ناخ بە ئازادییەوە ... بەو مانایەش وەك شاعیرێك، پەنا بۆ یاساکانی دەروونشیکاری فرۆید دەبات و لە درککردنی ئەو ڕێگایەوە وادەکات (نەمنی) بە ئازادی قسەی خۆی بکات، بەو مانایە نەمنی شیعری، لەلایەك بە ئازادی خۆی دەردەبڕێ و لەلایەکی دیکە بەشێوەی واتای بوونی (هایدگەریی) بوونی شاراوە دەکاتە بینراو و

نهێنییەکان ئاشکرا دەکات… لەوێشەوە (من و کێشەکانی منی چەپێنراو) لە ڕووداوێکی بوونگەرییانەدا (نەمنی) وەك کردنەوەی (شوێنی خودی بناس) و (بنەماکانی زمان) وەك شیعر لە دەروونشیکاری تێدەپەڕێنێ و لە گوتارێکی تەکمەی ئازادانەی شیعریدا خۆی بەیان دەکات، وەك ڕووداوێکی بوونگەرانە دەڵێت:-

بێ دەنگیم
دەمامکەکە
شیتێم دەشارێتەوە
شێتیم
دەمامکەکە
تاوانباریم دەشارێتەوە
تاوانباریم
کرمەکە جەرگم دەخوا
ئەوی دەیبینن.. من نیم .

منی شلۆك

شێوازی شلۆك (السيولة) چەمکێکی کۆمەڵناسی پۆڵەندی (زیگمۆنت باومەن)ە؛ شێوازی شلۆك: بارێکە لە بەرەنجامی گۆڕانکارییە خێراکانی سەردەمی گلۆبالیزم و شۆڕشی ئەلیکترۆنییەوە ڕوو دەدەن؛ ڕۆشنبیریی شلۆکیش هەموو شێوە و ماناکانی ڕۆشنبیریی تەکمە و چەسپاو دەگۆڕێت؛ لە ڕۆشنبیریی شلۆکدا، دەشێ لە هەموو چرکەساتێکدا بەها و باوەڕ و پێوەرە کۆمەڵایەتییەکان و ئەخلاق و ڕەفتاری تاک بگۆڕدرێن! لێرەوە لەو نووسینەدا دەمەوێ (ڕۆشنبیریی تەکمە) و (سوبێکت) لە ڕووداوی (نەمنی)ی شاعیر و (نەمنی)ی شاعیریش لە (منی شلۆك) گەڵاڵە بکەم و لەسەر ئاستی شێوازە شلۆکەکانی (زیگمۆنت باومەن) وەك توانەوەی شێوە و ماناکانی (من) و لەڕێگای گۆڕانکاری بەردەوامەوە، کە هیچ سنوورێك ناس ناکات و هیچ ئامانجێکی دیاریکراویشی لەخۆ نەگرتووە، هەوڵی خوێندنەوەی ڕووداوی بوونی (نەمنی) شاعیر بدەم!

کەواتە ئەوەی دەتوانین وەك شیکاری دەروونی لەڕێگای دەربڕینی ئازادانە بیبینین، جیابووەتەوە یان دابڕاوە لەوەی کە دەبێت وەك ڕووداوی بوونی شیعری بیخوێنینەوە؛ لە هەموو ئەو بەدواچوونەشدا (زیگمۆنت باومەن) لە کتێبی (مۆدێرنەی شلۆك) وای دەبینێت کە: بەرخۆری لە کاڵای ماددییەوە هەنگاوی بەرەو بەرخۆری لە هەست و سۆز و پەیوەندییە مرۆیی و تەکنەلۆژییەکان ناوە؛ بەو مانایەش ڕۆشنبیریی تەکمە و چەسپاو هەنگاوی بەرەو ڕۆشنبیریی شلۆك ناوە؛ قسەکردنی ئازادانەی فرۆیدی هەنگاوی بەرەو ڕووداوی بوونگەرایی

هایدگەر ناوە…
هەڵبەتە لە ڕۆشن□بیریی شلۆکدا (خۆشەویستی و کەوتنە داوی خۆشەویستی) بۆتە ئەزموون و توانست، ئەزموونەکانیش بوونەتە ڕاهێنان! دەمەوێ بڵێم بەو مانایە (منی شلۆك) دەتوانێت هەمان ڕستە (ئەوەی دەیبینن.. من نیم) وەك ئەزموون بە گۆڕانکاری جۆراوجۆرەوە بەکار بهێنێت، یان بێ بەرنامە لە دەرگای (تاقیکردنەوەی خۆشەویستی) ڕۆشنبیریی تۆکمە و چەسپاو بدات و بەردەوام ئەزموونێکی دیکە لە کەسێکی دیکەدا بە مەبەستی جیاوازی و لوتکەی چێژ و خۆشی بەسەربردن… تاقیبکاتەوە!
لە کۆمەڵگای بەکاربەردا کاڵاکان زوو بەرھەمدەهێنرێن و زوو تەواو دەبن؛ واتە سوبێکت هەمیشە لە خال□ی سفردایە! لە خال□ی سفری ئازادیدا، زانیاری پێش کۆکردنەوەی زانیاریی دەکەوێت؛ خێرایی پێش کاردانەوە و وەڵامدانەوە؛ ڕۆشنبیریی شلۆك پێش ڕۆشنبیریی تۆکمە و چەسپاو؛ ئازادی تەکنۆلۆژی پێش بوونی ڕەسەن… لێرەوە لە خوێندنەوەی □وداوی (نەمنی) شاعیردا دەمەوێ نەمنی و منی شلۆك بەهۆی شۆڕشی زانیارییەکان و گۆڕانکاری خێرای کۆمەڵگای تەکنۆلۆژی و پلەی سفری ئازادی و پەیوەندییە دیجیتاڵییەکانەوە، لەیەکنزیك بکەمەوە؛ بەو سیفەتانەی کە (نەمنی) شیعری و (منی شلۆك)ی تەکنۆلۆژی هەڵیانگرتووە.
ئیگۆ لە کۆمەڵگای تەکنۆلۆژیدا گەورەترین وەهمی ئازادییە، ئیگۆ ناسنامەی ڕاستەقینە نییە! تەنها پێکهاتەیەکی دەروونییە کە لەسەر بنەمای ترس، ئارەزوو و پابەندبوون و پلەی سفری ئازادی دامەزراوە! بەڵام ئیگۆ هەرچەندە هۆشیار بیت، کەمتر پێویستی بە بەرگریکردن دەبێت؛ ڕاستی پێویستی بە سەلماندن نییە، پێویستی بە ئازادی ڕاستەقینەیە، پێویستی بە سەلماندنی بوونە لەلایەن ئەویدیکەی جیاوازەوە… بۆیە لە شیعری (نەمنی)دا دەتوانین بڵێین هەمیشە ئازادی لە خستنەڕووی چەپێنراوەکانی ناوەوە دەرفەتێکی دیکە بۆ تێپەڕاندنی سنوورەکانی (نەمنی) تاقی دەکاتەوە: (ئەوەی دەیبینن.. من نیم.) ئەوەش وەك گوتمان هەر خۆنەویستی نییە، دەشێ قسەکردن بێ لە جیاوازی بوونی ئەویدیکە، بەڵام نەك بەو مانایەی کە ئەویدیکە ڕەنگدانەوەی من بێ، بەڵکوو بەو مانایەی کە ئەویدیکە نهێنییەکە و من ناتوانم خاوەندارێتی بوونی بکەم…
(ئیمانوێل لێڤیناس) لە کتێبی (کات و ئەویدیکە) پێیوایە کە ئەویدیکە بوونەوەرێک نییە، بەو شێوەیەی من دەمەوێت، بەکاری بهێنم یان لێکیبدەمەوە یان پرۆجێکتی بکەم، بەڵکوو بوونێکی ئازادە ک□ □وخساری داوایەکی ئەخلاقیی لێ دەکات؛ هەر بەو مانایەش منی ئازادی شاعیر ل□ □وداوی بوونی (نەمنی)دا گوزارشت لە ئەویدیکە دەکات؛

هەر بەو مانایەش هەڵبژاردنی ئازادی (نەمنی) بە پەیوەندی لەگەڵ بوونی ئەویدیكە دەپێورێت! پاش (ئەوەی دەیبینن..) ئیتر گەڕانەوەی منی خۆنەویست (منی شاراوە) بۆ (نەمنی)ی شیعری، وەك حاڵەتێكی دەروونی نا، بەڵكە وەك پرسیارێكی بوونگەرانەی شیعری باسی جیهانی منی شلۆك دەكات…

جیهانی شلۆك

ئایا پرسیاری بوونگەرانەی (نەمنی) ڕەنگدانەوەی جیهانی (منی شلۆكە)ە، یان نهێنییەكە ناتوانم (وەك ڕووداو) خاوەندارێتی بكەم؟! دەشێ ل□ نێوان كردەی (خاوەندارێتی نەكردن) و چەمكی (منی شلۆك)دا هاوتاییەك هەبێ، یان هاوتایەك ل□ نێوان كاری شیعری وەك بابەتێكی جوان (كە چێژ تێیدا دەردەكەوێت) و ڕووداوی شیعری (كە بوون تێیدا دەردەكەوێت) هەبێ، بەڵام حاڵەتی دەروونی نەبێ…

لەو□و د□□□م جیهانی (منی شلۆك) نزیكە لە تەكنۆلۆژیا و ڕۆشنبیریی شلۆك و چێژ؛ بەڵام ڕووداوی (نەمنی) شیعری شوێنێكە لە ڕۆشنبیریی تۆكمە و ئەویدیكەی جیاواز و بوونگەرایی؛ واتا نەمنی شاعیر بە پەیوەندی لەگەڵ بوونی ئەویدیكە دەپێورێت؛ نەك چێژی تەكنۆلۆژی؛ بە پەیوەندی لەگەڵ مر□قایەتی دیاری دەكرێت، نەك سوپەرمانی نیچەیی؛ بە پەیوەندی لەگەڵ ڕووداوی بوون شوێنێك بونیاد دەنێت، نەك لەگەڵ ڕازاندنەوەی زمانی شیعری…

كاتێك شاعیر من لە خۆی دەردەهێنێ، ئەویدیكە دەبینێ؛ بەرپرسیارێتی منی شاعیر بەرانبەر بوونی ئەویدیكە سەرچاوەكانی لە هۆشیارییەوەیە، بەرپرسیارییەتی منی شاعیر بەرانبەر ڕووداوەكانی نەمنی سەرچاوەكانی لە هەڵبژاردنی ئازادییەدایە… بەكورتی ئازادی من شوێنی بوونی ئەویدیكەی جیاوازە، كە وەك شیعر ناتوانم لە ڕووداوی (نەمنی) تێیپەڕێنم؛ بەو مانایەش ئەوەی دەیبینن.. من نیم، بەڵكە منی خۆنەویستە؛ شوێنی نەمنی ڕووداوی شیعری لە داخوازییە مر□قایەتییەكانەوە سەرچاوە دەگرێت؛ بەڵام ئەوەی ئەو جیهانە دروستكراوە ڕەخسێنراوەی ڕووداوی نەمنی بە منی شلۆك دەبەست□وە، لە داخوازییەكانی چێژ و هێزی سوپەرماندایە! چوونكە داخوازییەكانی ڕووداوی (نەمنی) خۆشەویستیی مرۆییە؛ داخوازییەكانی (منی شلۆك) خۆشەویستی تەكنۆلۆژییە؛ خۆشەویستی مرۆیی پەیوەندی بە بەخشینەوە دەكات؛ خۆشەویستی تەكنۆلۆژی پەیوەندی بە چەمكی زێدەییەكانەوە هەیە!

بە كورتی لێرەوە دەتوانم بڵێم پەیوەندی نێوان تەكنۆلۆژیا و منی شلۆك لە (پلەی سفری ئازادی، یان ئازادی وەك كەرستە) درووست دەبێت؛ نەك وەك دیاریكردنی پەیوەندی خۆشەویستی… (زیگمۆنت باومەن)

لە کتێبی (خۆشەویستی شلەك)دا پەیوەندی نێوان تەکنەلۆژیا و منی شلەك ناو دەنێت (خۆشەویستی کەرەستەیی)؛ بەو مانایەش لە جیهانی تەکنەلۆژیادا پەیوەندی خۆشەویستی بۆ بوونی ئەویدیکەی جیاواز لە پەیوەندییەوە بۆتە ئەزموون و توانست، ئەزموونەکان ژمارە و زێدە ژمارەن؛ ژمارەکان بوونەتە کاڵا؛ پەیوەندییەکان بوونەتە پەیوەندی بەرژەوەندیخوازانە و کاتی؛ بەو مانایەش دیاریکردنی پەیوەندی خۆشەویستی تەکنەلۆژی بۆ لۆژیکی (ئابووری و بازرگانی) دەپێوڕێن، لەسەر بنەمای (زیان و قازانج)؛ یان ئەو خۆشەویستییە وەك (تاقیکردنەوەی خۆشەویستی) تەماشا دەکرێت! کەواتە ئەوەی لە پلەی سفری ئازادیدا دەیبینن، من نیم، بەڵکە ئەزموونەکی دیکەی منی شلەکە و کەسەکی دیکە تاقیدەکاتەوە؛ واتە گۆڕینی بۆ کەسەکی دیکە!.
جیهانی منی شلەك، جیهانی زێدە تاقیکردنەوەیە، جیهانی زێدە قازانج… جیهانی منی شلەك لەسەر بنەمای ئابووری تەکنەلۆژی وەستاوە… بەڵام شوێنی نەمنی، شوێنی بەخشین و ڕێزگرتن… شوێنی ڕووداوەکانی نەمنی وێنە و بوونی ئەو بەخشینە ڕاستەقینەیە دەکێشێ کە (جۆرج باتای) لەسەر بنەمای-ئابووری هەتاوی- باسی دەکات؛ واتە: بەخشینەکی تاکلایەنانەی وزەی هەتاو بۆ بوونی ئەویدیکەی جیاواز؛ بەخشینی ئەو شتەی کە خۆت بە خاوەنی نازانیت، پشت بە مامەڵەکردن نابەستێت؛ هەتاو دەسووتێت و هێدی هێدی لە وزە (خۆشەویستە) بەڕادەکەیدا (مەستمان) دەکات، (ژیانمان پێدەبەخشێت)… بڕوانە: کتێبی (تیۆری ئایین) و: هاوار محەمەد، دەزگای ئایدیا، 2017، چ حەمدی- سلێمانی، ل122-123.
دەمەوێ بەڵام بوونی خۆشەویستی مرۆییانە وەك (تیشکی هەتاو) پشت بە مامەڵەکردن نابەستێ؛ پشتبەستن بە مامەڵەکردن، دەکەوێتە سەر سووکایەتیپێکردن (زیاتر قەرزبار کردن)! لەبەرانبەریشدا (تاقیکردنەوەی خۆشەویستی) تەکنەلۆژی پەیوەندی بە زێدە قازانج و زێدە مامەڵەکردنایە…
بێگومان ئامادەیی بوونی خۆشەویستی لەسەر بنەمای (ئابووری هەتاوی) دەلالەت لە بەخشینی وزەی دەروونی و بەخشینی (خۆشەویستی) بە بەرانبەر دەکات… ئامادەیی خۆشەویستی لەسەر بنەمای (ئابووری تەکنەلۆژی) کاڵایە، قازانجە… یەکەمیان، بەردەوام بیر لە نرخ و شکۆی بوونی ئەویدیکەی جیاواز دەکاتەوە؛ دووەمیان، بیر له زێدە سوود و ئاڵوگۆڕ و زێدە بەرهەمهێنان و هەبوونی زێدە دەستکەوت دەکاتەوە… یەکەمیان، هەمیشە خۆشەویستی وەك خاڵی سەرەتایی دەبینێ؛ دووەمیان، خۆشەویستی وەك کاڵا سەرف دەکات و لە پلەی سفردا (زێدە-خۆشەویستی) تاقی دەکاتەوە؛ (ئالان بادیۆ) لە کتێبی (لە ستایشی خۆشەویستی)دا، دار التنویر، 2014، ترجمة: غادة الحلواني- لە بەشی

(خۆشەویستی لە ژێر هەڕەشەدایە)؛ بە ناوی (خۆشەویستی ئازادانە)ی سەردەمی بەکاربردنی خۆشەویستی… دەڵێت: من پابەند نیم، من پابەند نیم، واتە: خۆشەویستی لە پلەی سفردا! بەو مانایە دووەمیان، پلەی سفری خۆشەویستییە… کەواتە (ئەوەی دەیبینن.. من نیم) واتە دوور لە پلەی سفری خۆشەویستی دەلالەت لە بونیادنانی خۆشەویستی دەکات.

مۆدێرنەی شلۆك

لە دیدی (زیگمۆنت باومەن) کۆمەڵگای تەکنل□ژی دەلالەت لە توانەوەی پێکهاتە کۆمەڵایەتییە چەسپاوەکان و دامەزراوە تۆکمەکان دەکات؛ بە مانایەکی دیکە کۆمەڵگای تەکنل□ژی مۆدێرنەی شلۆکە و لەڕێگای گوزارەی تاکگەرایی و مەسرەفگەرایی جێگای بە گوزارەی هاوڵاتیبوون و ڕوودا وەکانی بوونی ئەویدیکە، چۆل کردووە؛ لەڕێگای پەیوەندی هاوبەندییەوە جێگای بە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان تەنگ کردووە… لەوێشەوە (زیگمۆنت باومەن) ئاماژە بە لەرزۆکی و کەمخایەنی پەیوەندییە مرۆییەکان دەدات و دەڵێ پەیوەندییە مرۆییەکان، تا دێت زیاتر شلۆک و کەمخایەن و زوو تێپەڕ دەبن؛ شلۆکی پەیوەندییە مرۆییەکان، هەستی تاوانباربوونمان بۆ درووست دەکەن، هەرچۆنێک ئەو هەستە بخەینەڕوو، هەست بە تاوان دەکەین، هەرگیز ئەو پەیوەندییە هەستی بەکۆمەڵبوون درووست ناکات، بەڵکە وەك هاوبەندی ئەو کاتە کۆتایی دێت کە داواکاری و ئارەزووەکانی ئێمە جێبەجێ ناکات، ڕێک وەک کاڵایە… لە کۆمەڵگای بەکاربەردا کاڵاکان زوو بەرهەمدەهێنرێن و زوو زوو تەواو دەبن؛ لە کۆمەڵگای بەکاربەردا چێژ بۆتە بەشێک لە بەکاڵابردنی سوبێکت، چێژ بۆتە هۆکاری سەرەکی درووستکردنی پەیوەندیەکان…

تاوانباریم

کرمێکە جەرگم دەخوا

دەشێ پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و هاوبەندی تەکنل□ژی لەنێوان منی خۆنەویست و کێشەکانی منی چەپێنراو لەو پرسیارە (نالۆژیکی/لۆژیکی)یانەدا هەڵگرینەوە و بڵێین: خۆزگە (تاوانباریم) وەك کرمێك بە ئازادی جەرگی خواردم، لە دەرەوەی ئامێری بێ هەستی تەکنل□ژیاوە؛ ئەی (بێدەنگیم) کرمی نەبینراوی جەرگم بوو… چی بوو؟! ئەی چی دەبێت بەبێ دەنگی لەلایەکی جەرگم ڕێبکەم، یان گوێم لەدەنگی تاوانە شاراوەکانم بێ… بەڵام لە هەموو ئەوانەشدا ئەی چی دەبێت ئەگەر زەنگی چەێنراوەکانم لەبری زەنگی تەکنل□ژیا، سڵاوی ڕوودا وەکانی بوونی (نەمنی)ی بە پلەی سفری ئازادی (منی شلۆك) بگۆڕێتەوە؟!.

دەمەوێ بڵێم ئەو لێکۆڵینەوە قووڵەی (زیگمۆنت باومەن) لە بارەی

مرۆق لە سەردەمی مۆدێرنیتەی شلەکاندا پێشکەشی کردووە، ترسەکانی چیتر لە مەترسییە کۆنکرێتییەکان و کۆنترۆڵکراوەکاندا قەتیس نین، بەڵکە گۆڕاون بۆ دۆخێکی بەردەوامی دڵەڕاوکێ و نادڵنیایی… لەو قەسیدەیەشدا وەك ڕوونمانکردەوە (ترسی ڕووداوەکانی- نەمنی) چیتر لە هەڕەشەیەکی دیاریکراو و دوورەوە سەرچاوە ناگرێت، بەڵکە لە ناسکییەکی بێ مەودا و نزیکەوە هەڵقوڵاوە، کە خۆیان لە تایبەتمەندی دیجیتاڵی و مامەڵەی تەکنەلۆژی و مەترسییە ئابووری و ژینگەییەکانەوە تا ناسکی چاودێریکردنی ئەمنیی و دڵەڕاوکێ و نادڵنیایی هەڵدەگرنەوە… هەموو ئەوانەش وەك کۆمەڵە زانیاری کۆدەکراو و زیرەکی/ ژیری دەستکرد و ڕەفتاری بەکۆمەڵ لە قاڵب دراو شلتر دەردەکەوێت و لەوەوە هەموو سنوورەکانی مرۆڤایەتی بەزاندووە و لە هەموو شوێنە بەشێوەی سوپەرمانی نیچەیی بڵاودەبێتەوە و بەردەوام دەگۆڕێت…

ئیتر ئەوە شوێنی کۆمەڵگای تۆکمە و چەسپاوە، کە جیهانی کۆمەڵگای ئەلکترۆنی بەرهەمهێناوە؛ ئەوە هاوبەندی تەکنەلۆژییە، کە مۆدێرنیتەی شلەکانی لێکەوتەتەوە… کۆمەڵگایەکی بەرهەمهێناوە، کە لە ناسکی بەردەوامی ئامێر بۆ هەستەکاندا بژی… ئیتر پەیوەندی کۆمەڵایەتی ڕاستەقینە و دامەزراوەی سەقامگیر و دڵنیایی تۆکمە و دەروونشیکاری… ڕۆژیان ئاوابوو؛ ئیتر تاکەکان ڕووبەڕووی ترسی هەمیشە گۆڕاو دەبنەوە! (زیگمۆنت باومەن) لە کتێبی (الخوف السائل)، ترجمة: حجاج أبو جبر- ط1، بیروت-2017. دەڵێت: مەترسییەکان چیتر تەنیا لە کارەساتە تەقلیدییەکاندا سنووردار ناکرێن، بەڵکە بوونەتە بەکاری شلۆک و داڕمانی بازاڕ و پیسبوونی ژینگە و گۆڕانی کەشوهەوا… جگە لە هەموو ئەوانەش (ترسی خەیاڵی) ترسی شەوە تاریکەکانی نادڵنیایی کە لەلایەن میدیا و سیاسەتەوە وەک ئامرازێک بۆ کۆنترۆڵکردن بەردەوام تووند و توندتر دەکرێت؛ یان لەسەر بنەمای تاریکی نادڵنیایی کۆنترۆڵی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان دەکات و کۆمەڵگا دەخاتە دڵەڕاوکێی بەردەوامەوە.

عەبدولموتەڵیب عەبدوڵلا

هەولێر 29/9/2025

تێکدانی زمانی کوردی لە پڕۆگرامەکانی خوێندندا.. سەدیق سەعید ڕواندزی

پڕۆگرامەکانی خوێندن، وەك نێوەندێکی بنەڕەتی فێرکاری، ڕۆڵێکی هەرە گرنگ و کاریگەرییان هەیە لە ڕێکخستنی زمان و بە ستانداربوونی، چونکە ئامرازیی فێرکردنی نەوەکانن. لەو سەنگەیەوە پڕۆگرامەکان لە ڕووی زمان و ڕێنووسەوە، دەبێ یەك شێوە بن و بە وردی پەیڕەو لە خاڵبەندی و لایەنی ڕێنووسی زمانەوە بکەن و زمانێکی ڕاست و دروست و بێ هەڵەیان تێدا بێت، کەچی بەداخەوە لە هەرێمی کوردستاندا، پڕۆگرامەکانی خوێندن لە بری ئەوەی ڕۆڵی بە ستانداربوونی زمان ببینن، بە جۆرێك لە جۆرەکان لە ڕێگەی ئەو گۆڕانکارییە نا فەرهەنگی و نا دەستووریانەی زمان کە ساڵانە بە ناوی نوێکردنەوە ئەنجام دەدرێن، ئەوەندەی تر زمانی کوردی دەشێوێنن و پەرتەوازەتری دەکەن. بۆ ئەمساڵی خوێندن، لە پڕۆگرامەکاندا پیتی (وو) بزوێنی درێژیان لاداوە. بێگومان ئەم پیتە، پیتێکی سەربەخۆیە و لە ڕێزبەندی هەفت پیتە بزوێنەکەیە و ئەو وشانەی ئەم پیتەیان تێدایە، بۆ نموونە: وەك (بوون، چوون، هەمووان، سەرکەوتوو، شاتوو، دووربین، مووچە، ڕوون، ڕوو، ڕووگە، هاتووچۆ) و گەلێك وشەی دیکەش، خۆیان لە بنچینەدا هەڵگەی ئەو پیتەن و پیتەکە بەشێکە لە سرووشتی بوونی زمانییانەی وشەکە، نەك ئەوەی پیتێکی زیادکراو بێت، تاکو بتوانرێت لابردرێت یان گۆڕانکاری تێدا بکرێت. گەر هەمان ئەم وشانە بەم شێوەی (بو، چو، ڕو، شاتو هەموان) بە نموونە بنووسین، دەبینین لەلایەکەوە لە ڕووی فۆڕمی نووسینەوە چەندە ناڕێزمانی و نا ئستاتیکی دەردەکەون، لەلایەکی دیکەشەوە لە ڕووی دەربڕینیشەوە چەند لەنگییان پێوە دیارە، چونکە کە دەڵێین (ڕوو) ئەوا (وو) دەردەبڕین نەك (و) . یاخود گەر لە بری (ڕوون) کە بە مانای ساف دێت بنووسین (ڕون) ئەوا دەبینین ئاسمان و ڕێسمان لە ڕووی ماناوە جیاواز دەکەونەوە، چونکە ئەوەی دوایان، پێداویستییەکی ئامادەکردنی خواردنە. ئەوانەی ئەو گۆڕانکارییەیان لەو پیتەدا کردووە، لە ڕاستیدا بای ئەوەندە ئاگایان لە زمانی کوردی نەبووە، کە زمانی کوردی نووسین و گۆکردنی وەك یەکە و جیاوازە لە زمانەکانی دیکەی وەك عەرەبی و ئینگلیزی و

هەموو زمانەکانی دیکەی دنیا، کە زۆرجار وشەیەك لە ڕووی نووسینەوە هەڵگری پیتێکە، بەڵام خوێندنەوەی جیاوازە، ئەمە لە زمانی کوردی نییە. کاتێ دەڵێین (هاوڕێ) ئەوا دەبێ بنووسرێت (هاوڕێ) کاتێ دەڵێین (گورگ) ئەوا دەبێ بنووسین (گورگ). هەموو وشەیەك لە زمانی کوردیدا دەبێ وەکو خۆی بنووسرێت، چونکە تاکە زمانە نووسین و گۆکردنی هاوشێوەن. دواجار دەڵێم گۆڕانکاریی لە پڕۆگرامەکانی خوێندن لە ڕووی زمانەوە ئەرکی بەڕێوەبەرایەتییەك و چەند لیژنەیەك و زمانزانێك نییە، کە ڕەنگە تیایان دا بێت ساڵانە دە کتێب لە سەر زمان نەخوێنێتەوە، بەڵکو ئەمە دەبێ بە ڕاوێژکردنی زانستییانە و فەرهەنگییانە و پلانی پەروەردەیی و میتۆدی بێت، بە مەرجێك گەر پێویست بوو گۆڕانکارییەکە بکرێت، نەك ئەوەی کەسانێك وا بزانن (و) و (وو) هەریەکن وەك ئەوەی تێی گەیشتوون !

ئەم بابەتە لە ئەدەب و هونەری کوردستانی نوێ ژمارە(1393) ڕۆژی 23/10/2025 بڵاوکراوەتەوە.

گەزیزە.. برایم فەڕشی

لە حەوشی مالەی خۆیان ڕووت و قووت دەخولایەوە و گۆرانی دەگوت. منی بینی و دای له قاقای پێکەنین. کاتێک دایکی لە بەر ترومپا دەیشووشت، ئەو یەک بە خۆی دەینەڕاند، دەنگی قیژە و هەرای گەڕەکی دادەگرت. ڕۆژێک پێخاوس، پاپەتی هاتبووە ناو کۆڵان، دەنگی گریانی بەرز بۆوە، ئێمە خۆمان گەیاندێ، دیتمان پێنیز بە لاقیدا چووە و خوێنی لێدەتکێ، من پێم بە لاقیدا کرد، هەڵمهێنا و دەمم بە پێنیز داکرد و تفم کردەوە. گەزیزە خۆی پێدا کێشام ماچم بکات، کەوتم و سەرم بە بەردێکدا کەوت و هەڵتەقی. ژانی زۆر بوو، نەگریام. لە سبەی ئەو ڕۆژەوە گەزیزە بە کەوشێکی سوورەوە دەهاتە دەر.

لە شارەکەی ئێمە کۆڵان و شەقام ئەسفاڵت نەبوون، جگە لە لای سینەما و دوخانیات. منداڵ دەچوون لەوێ شەلاقە و مەزراق و شاتیان دەخولاندەوە و ئێمەش دەچووین. ڕۆژێک لە ناکاو گەزیزە نەڕاندی، ئای حەسەن زیرەک، حەسەن زیرەک. ئەوەی گوت و شوێنی کەوت، ئێمەش بە دوایدا. لە نزیک شیرکەتی نەوت کە هەندەی نەدەما بۆ دەرەوەی شار ،

خۆی کرد بە ماڵەکەدا، کە چووینە بەر دەرگا، دیتمان شایی و زەماوەندە و خەڵک هەڵدەپەڕن. گەزیزە خۆی کرد بە ژوورەوەدا و یەکسەر چووە گاوانی . وەها خۆی بادەدا، نەبێتەوە. زۆربەی خەڵک چاویان تێبڕیبوو. حەسەن زیرەک کە کاتی هاوارکردنی ئەو، لە بەر دوخانیات ئاوڕی دابۆوە و پێکەنیبوو، زانی ئەوە کچه کەوش سوورە. لێی نزیک بۆوە و پرسی کچۆڵه ناوت چییە، وتی گەزیزە. زیرەک یەکسەر تێیچریکاند:

ئەی لە کەم و لە کەمێ
لە گەزیزێ و لە خەمێ
لە ماڵ زاوا و بوکەمێ
کەوش سووری هاوڕێمێ
کچێ کوردی بۆکانی
زێڕ و زێوەی ئازیزی.

خەڵکی ناو حەوش و حەسار و سەربان و بەر دەرگا، دەستیان کرد بە چەپڵە لێدان و چەند ژن چوون، گەزیزەیان لە باوەش گرت و ئەولاو ئەو لایان ماچ کرد و چەند کەس وێنەیان لە گەزیزە و زیرک گرت.کە هاتینە دەرێ گەزیزە هەتا ماڵی خۆیان بە سەما وهەڵبەز هەڵبەز، بە ڕێگادا دەچوو. کە گەیشتینەوە نزیک ماڵی خۆیان، بە دەنگی بەرز چریکاندنی، کچێ کوردی بۆکانی، زێڕ و زێوی ئازیزی.

باوکی گەزیزە شۆفری ماشێن بوو. ئەو شەوانەی باوکی نەدەهاتەوە، دایکی بە منی دەگوت، بچم لە ماڵیان بخەوم. دایکی گەزیزە، کاتی چێشتلێنان لە بەر خۆیەوە گۆرانی دەگوت و دەنگی لە فەتانەی وەلیدی هاوشاریی دەچوو، چۆن گەیشتبوونە ئێرە، نەماندەزانی. گوڵدەزی دەکرد و گۆرەوی و کراسی دەچنی و گەزیزە بە دەستکردی ئەو دەڕازاندرایەوە، هاوسا و جیران دەهاتنە لای بۆ ئەوەی گۆرەوی و دەستکێش و شاڵی ملیان بۆ بچنێ و گوڵدەزی دەسرەی سەر تاقەیان بۆ بکات. ئەو جگە لە فەنی و مەشکەفی و هەڵوا و غوڕابی، شەربەتی خۆشی ساز دەکرد.

تازە کەوتبووینە پۆلی چوار، دوای فێرگه، هەتا ئێوارە لە دەرێ دەماینەوە. ئەو ڕۆژە گەزیزه نەهات. بە هەڵاتن چووینە بەر دەرگای ماڵەکەیان، لە سەر پێپلیکانەکان مات دانیشتبوو، چووینە ناو حەسار، هەرچەند هەستی بە هاتنی ئێمە کردبوو، سەری هەڵنەهێنا. لە تەنیشتی دانیشتین، ڕووی وەرنەگێڕا. زارا پرسی، گەزیزە چ بووە؟ سەری خستە سەر شانی و بێدەنگ مایەوە. دەزانی، باوکم لە ڕێگای

میانـــدوا تەســـادوفی کـــردووە! بردوویـــانە بۆ ورمێ! دایکـــم و جیرانەکەمان چوون بۆ لای. زارا گوتی، کە وایە دەچین بۆ ماڵی ئێمە. گوتم نا، هەموومان لێرە دەبین و دەچین خەبەر دەدەین بە ماڵێ و دەینەوە.

ئەو شەوە تا بەیانی لە حاڵی نیگەرانی و دوو دڵی و چاوەڕوانیدا بووین، ڕۆژی دوایە نەچووینە فێرگە و لای گەزیزە ماینەوە. ئێوارە، شار شڵەقا و دەنگە دەنگ لە کۆڵانەوە دەهات و خەڵک بە لای دەرەوی شار هەڵدەهاتن، ئێمەش لە گەڵیان کەوتین و لە نزیک بەنزینخانە و ئەو ماڵەی شایەکەی تێدا گێڕا بوو، چاومان بە ماشێنی نەخۆشخانە کەوت.

دایکی گەزیزە لە پێشەوە دانیشتبوو. گەزیزە ڕایکرد، دایکی ئەوی بینی، پەڕییە خوارێ و باوەشی پێدا کرد. گەزیزە دەینەڕاند کوا باوە، کوا باوە! دایکی پەشۆکابوو، فرمێسک بە لا چاویدا شۆڕ ببووە، خەڵک هەموو وەستابوون، چەند ژن بە لکی دەسماڵ چاوی خۆیان دەسڕی. گەزیزە دەینەڕاند، کوا باوە، کوا باوە. ژنێکی بە ساڵاچوو، لەی نزیک بەوە و لە ئامێزی گرت و دەستی بە سەریدا هێنا، چەند ژنی دی ناو خەڵک، چوون و قۆڵیان لە ناو قۆڵی گەزیزە و دایکی خست و هێدی هێدی بەرەو مزگەوتی بازاڕ وەڕێ کەوتن. زۆربەی خەڵک هاتبوونە بەر دووکان و ماڵەکان و خەمناک ڕاوستابوون و سەریان بەردابووە. هەر ئەو ئێوارە بە بەشداری خەڵکی شار، باوکی گەزیزە ناشترا. ئەو شەوە و ڕۆژانی دواتر، جیران نەیانهێشت گەزیزە و دایکی بە تەنیا بن و بە یەکەوە پرسە و سەرەخۆشیان بەڕێوە برد و هەتا درانگانی شەو خەڵک دەهاتن و دەچوون.

زیاتر لە هەفتەیەکی کێشا هەتا گەزیزە هەندێک ئارام بەوە، خەڵکی گەڕەک و خاوەن ماشێن، یارمەتی دایکی گەزیزەیان دا و کارگەیەکی جوان، بۆ چنین و دروین و گوڵدۆزی سازکرا و چەند ژنی هاوسا، فێری چنین و گوڵدۆزی کران و بەرهەم و ناوبانگی کارگای گەزیزە شار و شار ڕۆیشت.

ساڵ هاتو چوو، هەتا ئەوەی گرووپی شانۆ ساز کرا و گەزیزە لە گەڵیان کەوت. ئەو کات گەزیزە پۆلی دەی دەبیرستان بوو.
کزەی سەرما دەستی پێکردبوو، هۆڵی شانۆ پڕ لە حەشیمەت، دەنگ لە کەسەوە نەدەهات، پەردە هێدی هێدی لا درا، دەنگێکی خۆش هۆڵەکەی داگرت:
ئەی یاری نازادرم

ئەی شۆخی عەیارم
هەر تۆ بە تەنیا
بوڵبوڵی گوڵزاری منی
هەر تو بە تەنیا
یاری منی دڵداری منی

ئەوە یەک لەو گۆرانیانە بوو کە دایکی لە کاتی چێشت لێنان لە بەر خۆیەوە دەیگوتەوە، ئێستا لە ڕیزی پێشەوە دانیشتووە و چاوی بڕیوەتە سەر سەکۆ و نائارام هەر دوو دەستی لە ناو یەک ناوە و خۆی کۆ کردۆتەوە، وەک ئەوەی کەوتبێتە ناو خەیاڵ. گۆزیزە جلی کوردی سوور لە بەر و کەوشی سوور لە پێ، لە قووڵایی سەکۆوە نەرم نەرم دەهات، لە پڕ بینەران هەڵستانە سەر پێ و دەستیان کرد بە چەپڵەلێدان. گۆزیزە، گەیشتە بەر لێواری سەکۆ ، چووە سەر چۆک و ڕوو لە شوێنێکی نادیار، ئاوا هاتە دەنگ:

ژیان، دەفتەری نووسراو، چیرۆک و ڕۆمان نییە!
حەکایەتی ئاسمان، گفتی شاعیر و ئاوازەخوان نییە!
چرکەیە! هەناسەیە، دێ و نایا!
هەست و بیر و هزرە، هەتە و نیتە!
ژیان، من و تۆین!
بەیەکەوە هەین و بێ یەک نین!

هەڵستایە سەر پێ، پێخاوس، پشت لە بینەر، بەرەو قووڵای سەکۆ گەڕایەوە و لە تەک دەنگی نەرمی تەمووریە، دەنگێک هاتە گوێ: ژیان...... دەفتەری نووسراو.... چیرۆک و ڕۆمان... حەکایەتی ئاسمان... گفتی شاعیر.... ئاوازەخوان...نییە...!

شانۆ پاش دوو سەعات بەم ڕستەیەی منداڵێک کۆتایی پێهات.
منداڵ: کە گەڕامەوە گوێبیستی چیرۆکی ژیانم بە، گەر نەگەڕامەوە، بزانە ژیانی من، دەفتەر و چیرۆک و ڕۆمان نەبووە.

چرا هەڵکرایەوە، بینەر لە بێدەنگی خۆیدا، یەک یەک و دوو دوو، هۆڵی شانۆیان بەجێهێشت، هەرکام نوقمی بیر و خەیاڵ بوو. گۆزیزە لە پشت پەردە هاتە دەر و بەرەوڕووی دایکی هات و پرسی، بۆ دەگری؟ گۆزە گیان، ئەوە چ بوو، چ داستان و چیرۆک و بەسەرهاتێک بوو؟ منت گەڕاندەوە بۆ قووڵایی ژیانم، بۆ ڕۆژانی لە بیرکراو. نەمدەزانی تۆ ئاگاداری ژیان و بەسەرهاتی منی، نەمدەزانی ڕۆڵەکەم، نووسەر و حەکایەتخوانی! دایە [illegible]، تەنیا ئاگاداری ژیانی تۆ نیم، لە

پاش مەرگی باوکم کەوتمە گەڕان بۆ ئەوەی خۆم ببینمەوە. لە نەبوونی باوکدا لە خۆم گەڕام، ئەوجا گەیشتم بە تۆ، لە تۆوە گەیشتم بە بنەماڵە و بنەچەکی خۆمان. گووم بووەکانی خۆم، دزراوەکانی خۆمان، دۆزییەوە. ئێستا دزەکانیش دەناسم. ئەوانەی ئەمەیان بە گوومکردنی خۆمان دابوو، بۆ ئەوەی ببین بە وان و خۆمان لە بیر بچێتەوە. دایە گیان، هەمووومان گووم کراو و دزراوین. ئێستا دەزانم من و تۆ و ئەو خەڵکەی لەرێ بوون ،کێین. ئەم خەڵکەت بینی لە بێدەنگی خۆیاندا هۆڵەکەیان بە جێهێشت؟ ئەوان سەریان پڕ لە پرسیاری بێوەڵام کراوە. ڕۆڵەکەم، سەری منیشتان پڕ لە پرسیار کرد.

گەزیزە دوای ئەو شەوە ، نووسراوەکانی دەدا بە ئێمە بیخوێنیننەوە. لە ڕێگای باوکی زاراوە، کە دووکانی هەبوو، کوردی ئەودیو هاتوچۆیان دەکرد و چای عێراقیان دەهێنا و کوتاڵیان دەبردەوە، نووسراوەکانی گەزیزە دەگەیشتە ڕادیۆ کوردی بەغدا و گۆڤارەکانی ئەو دیو، زۆر جار لە بەرنامەی ڕۆژێک لە ڕۆژان لە ژێر ناوی ز. زەڕینە، بڵاو دەکرانەوە. چەند جار لە ڕێگای یەکێک لە فێرکارانی دەبیرستان، کە دەستی کاکە سوار بوو، نووسراوکانی دەگەیشتنە دەست ئەو و لە ژێر ناوی ز. زەڕینە، خەڵکی سولەیمانی لە بەرنامەی تاپۆوبومەلێڵ بڵاو دەکرانەوە و تاکە کەس دەیانزانی ز. زەڕینە کێیە. دوو ساڵ دواتر، پاش وەرگرتنی دیپلۆم، دایکی گەزیزە گەڕایەوە زێدەکەی خۆی و گەزەش بە تەمای خوێندن، ڕۆیشت.

ڕۆژێک لە شاری کۆڵن میوانی دەستەکی شاعیر و شانۆکار بووم کە لە تارانەوە یەکترمان دەناسی، گوتی کاتێکی چاک گەیشتووی، ئەمشەو لە لیتراتور هاوس، ماڵی ئەدەبیات، بەرنامەیەکی ئەدەبی و هونەری هەیە. دە خولەک درانگ گەیشتین و بەرنامە دەستی پێکردبوو، نووسەرێکی ئاڵمانی خەریکی خوێندنەوەی چیرۆک بوو، لە تەنیشت ئەو خانمێکی چاویلکە ڕەش دانیشبوو، دیار بوو پێشتر هەموویان ناسێندرا بوون.
پاش کابرا نۆرەی ئەو خانمە هات و میکڕۆفۆن کێشرایە بەر دەمی، وەرگێڕدراوی ناوی چیرۆکەکەی دەبووە زەنگیانە، کە دەستی بە خوێندنەوە کرد، دەنگیم ناسیوە، خۆم بۆ ڕانەگیرا و بە کوردی گوتم، زەنگیانە! سەری هەڵهێنا. ئەو کەسانەی لە هۆڵەکە دانیشتبوون ڕوویان بە لای من وەرگێڕا و خانمی نووسەر هەستایە سەر پێی، چاویلکەی لە چاو دەرهێنا، هەرکمان بۆ ئەوەی بە خۆمان بزانین، بەرەوپیری یەکتر هاتین و ڕوو بە ڕووی یەکتر وەستاین.
پرسی، تۆ لێرە چ دەکەی؟ هاتووم پەنیز لە ناو پێت دەرکێشم.

خۆی هاویشتە ناو باوەشم و وەخت بوو بە سەر ئەو خەڵکەدا بکەوم. دەستی ڕاکێشام و چوو میکرۆفۆنی وەرگرت و گوتی، ئەو کەسە، یەکێک لە کەسایەتییەکانی ناو چیرۆکەکانی منە. منی لە سەر کورسییەک ڕووبەڕووی خۆی دانا و گەڕایەوە سەر جێگاکەی و داستانی زەنگیانەی خوێندەوە و منی گەڕاندەوە ناو چەقی ڕووداوەکان.چیرۆکی زەنگیانە بە مەرگی زەڕینە خانم، دایکی گەزیزە کۆتایی پێدێت، کە لە نێوان سەڵەواتاوا و سنە تووشی کارەساتی ماشێن دەبێ.

پاش بەرنامەکە، سێ کەسی لە گەڵ ناسر چووینە کافەیەکی نزیک ئیزگەی قەتار کە زۆرتر شوێنی نووسەر و هونەرمەندان بوو. گەزیزە دەبوو سەعات یازدەی شەو بە قەتار بگەڕێتەوە شاری بازل لە سویس. دەیگوت حەزم لە تەیارە نییە و زۆرتر بە قەتار هاتوچۆ دەکەم و بێزارم لە ماشێن. گوتی جارێ هیچت بۆ ناگێرمەوە کە چیم کردووە و چیم بە سەر هاتووە، دەبێ بێی بۆ بازل و ئەو جا چیرۆکی یازدە ساڵەم دەبیستی. سەعات یازدەی شەوی ڕۆژی شەممە یازدەی ئۆکتۆبر، پاییزی ساڵی ١٩٨٦ یەکترمان لە ئامێز گرت، بەو هیوایەی لە بازل شاری کارنەواڵ، یەکتر ببینینەوە.

هاوینی ساڵی دواتر لە سەر وبەندی کارنەواڵ لە شاری گیسنەوە چوومە فڕانکفۆرت و بە قەتار بەرەو بازل وەڕێ کەوتم و نزیک نیوەڕۆ گەیشتم. لە قەتار دابەزیم و هەرچی چاوم گێڕا، خەبەرێک لە گەزیزە نەبوو. لام ئاسایی بوو، ئەو لە شارۆچکەی بیل دەژیا و دەبوو بەشێک لە ڕێگا بە پاپۆڕ بێت و دوایە سواری قەتار بێت و ڕەنگە وەدرانگی کەوتبێت.

ئەو شارۆچکەی ئەو لێی دەژیا و ناوچەکە بە نووسەرانی وەک فردریش دوڕنمات و ڕووداوی ناو ڕۆمانەکان، شوێنێکی گونجاو بوو. بە وێنە ڕووداوەکانی ڕۆمانی قازی و جەلادەکەی ڕێک لەم شارۆچکەیە ڕوو دەدەن. ناوچەکە هەم دار ودرخت و بەرزایی و پێچ وپەنای هەیە، هەم زێ و ئاو و لە هەمان کات بەندەری بەلەم و پاپۆڕ و شوێنی هاتوچۆی گەڕیدەی بیانی و خەڵکی ناوچە و شوێنی ژیانی گەلێک دەوڵەمەند و زەنگینەکانی جیهان و نووسەر و هونەرمەندە و نزیک شاری بازل لە قەراخ چەمی ڕاین هەڵکەوتووە، کە شاری هونەر و کارنەواڵ و مۆزەیە و هەموو دەوەرەکە بە چیرۆک و ڕۆمان و فیلم دەست دەدا. هەر بۆیە حەزم دەکرد لە گەڵ گەزیزە هەموو ئەو شوێنانە جارێکی دیکە بەسەر بکەمەوە.

چاوەڕوانی من درێژەی کێشا و گەزیزە نەگەیشت، چووم سەیری تابلۆی

قەتارەکانم کرد، هیچم دەست نەکەوت، لە بەشی ڕاگەیاندن و زانیاری پرسیارم کرد، گوتیان ئەو قەتارە سەعاتێک و بیست خولەک پێشتر گەیشتووە و بەرەو زوریخ چووە. پرسیم لە کوێڕا دەتوانم تەلەفوون بکەم؟ ئەو خانمە لە شوێنەکەی هەستا و دەستی بە دەرگایەک ڕاکێشا و گوتی دەرگات لێدەکەمەوە، وەرە ژوور. خۆی لە گەڵم هات و تەلەفوونی نیشان دام، ژمارەکەم گرت و نزیک چەند خولەک وەستام هیچ دەنگ نەبوو. ژنە ئاگای لە بوو، گوتم نازانم چ بکەم، من لە ئاڵمانەوە هاتووم و بڕیار بوو لێرە یەکتر ببینین.

ژنە پرسی گەرەکتە پۆلیسی ناو ئیزگەی قەتار ئاگادار کەم، تێدا مابووم، چ بکەم لە ناچاری گوتم بەڵێ. چەند خولەک دواتر ژن و پیاوێکی پۆلیس هاتن و داوایان کرد ناو و ئادرەسیان بدەمێ، هەرکە ناوی گەزیزەم هێنا، هەرسێ واقیان وڕما و گوتیان، خانم گەزیزە …! ئەو یەکێک لە بەناوبانگترین و خۆشەویسترین نووسەری ئەم وڵاتەیە و ڕۆمانەکانی هەر کەس دەیخوێنێتەوە. پۆلیسی ژن، تەلەفوون بە ناوەندی پۆلیس دەکات و ئەوان پەیوەندی لە گەڵ پۆلیسی بیل دەگرن. ئێمە گوێمان لە دەنگی ئەو بەری تەلەفوون نەبوو، بەڵام دەماندی کە ڕوخساری پۆلیس گەڕا و زۆرتر و زۆرتر بەرەو تێکچوون چوو. ئێمە مات سەیری ئەومان دەکرد. قامکی بە دوگمەی تەلەفوونەکەوە نا، سەرتەیەکی لە بن گوێچکەی کارمەندی دەفتەری قەتار کرد و ڕوو لە من پرسی خانم گەزیزە چی تێیە، گوتم منداڵی یەک گەڕەکین و هەموو ژیانی منداڵی و لاوێتیمان هەتا کۆتایی خوێندن بەیەکەوە بووە و پاش چەند ساڵ بە هەڵکەوت یەکترمان دیتەتەوە.

پۆلیس دەستی لە سەر شانم دانا و گوتی بچین. پرسیم چی بووە، گوتی با بچین بۆ لای دۆستەکەت. سواری ماشێنیان کردم و بەرەو بیل وەڕێ کەوتین. لەوێ لە بەر دەرگای نەخۆشخانە ڕایانگرت. هەر سێ چووینە ژوور. لەوێ دوو دوکتور هاتن بەرەو پیرمان و دەستیان لە گەڵ لێداینەوە، دیار بوو ئاگادار کرابوون. یەک لە دەکتورەکان گوتی ماوەی سێ سەعاتە لە ژووری نەشتەرگەرییە و دوکتورەکان خەریکن، دەبێ چاوەوان بین. پرسیم چی بووە؟
خانم دوکتور گوتی، وەرن لە ژووری خۆم باستان بۆ دەکەم، لەو دەمەدا دوو پۆلیسی دیکە هاتن و پاش خۆ ناساندن بە هاوکارەکانیان، گوتیان ئێمە لێرە دەبین. دوو پۆلیسەکەی کە لە گەڵم هاتبوون، گوتیان ئەو هاوکارانە ئاگاداری هەموو ڕووداوەکەن و بەت باس دەکەن، ئێمە دەبێ بگەڕێینەوە بازل. تەقەیان کرد و چوون و دوو پۆلیس و خانم دوکتور چووینە ژوورەکەی.

یەک لە پۆلیسەکان پاش ناساندنی خۆی گوتی، “سەعات نۆی بەیانی ئاگاداریان کردین کە کارەساتێک ڕووی داوە کە چووینە شوێنەکە دووچەرخەیەک لە قەراخ جادە کەوتبوو، ماشێنێک خۆی لە دارچرا بەرقی تەنیشت شەقام وەشاندبوو، چەند بەرگ سپی نەخۆشخانە خەریکی گواستنەوی ژنێکی بێهۆش کەوتوو بۆ ناو ئامبولانس بوون. بە ێپێ پرسوجۆ ی ئێمە، گەزیزە خانم وەک هەر ڕۆژ لە ماڵ دێتە دەر، سواری دووچەرخەکەی دەبێت بۆ ئەوەی خۆی بگەێنێتە پاپۆڕ، بەڵام کە دەگاتە سەر جادەی سەرەکی، ماشێنێک کە تاکە کەسێکی تێدا دەبێ، بە خێرایی دێت و ماشێنی بۆ ڕاناگیرێ و خۆی بە دووچەرخە دادە.”
لێرە خانم دوکتور دێتە دەنگ و دەڵێ، پشکنینی ئێمە دەریخستووە کە گەزیزە خانم تووشی خوێنڕژی مێشک بووە، هیوادارین لە کارەکەماندا سەرکەوین..! هێشتا قسەکەی تەواو نەکردبوو لە دەرگایان دا . پۆلیسەکان زوو ڕابوونە سەر پێ، خانم دوکتور چووە دەرێ و کە هاتەوە ژوور ، بێدەنگ بوو. دەستێکی لە سەر شانم دانا و گوتی، ببوورە، نەمانتوانی…! نەیتوانی درێژە بە قسەکانی بدات.

منیان بردەوە ماڵی گەزیزە، کلیلی ماڵەکە و هەموو ئەو شتانەی لە گیرفان و کیفە دەستییەکەیدا بوو، دایان بە من وگوتیان ئاگادارت دەکەینەوە. کە لە دەرگای ماڵەکەی چوومە ژوور، وەک ئەوە دەچوو، سەرم بە موزەخانەدا کردبێ. وێنەکانی خۆی و دایکی و باوکی، وێنەی گەڕەک و دەیان وێنەی ئێمە و وێنەکانی شار ، هەڵواسرابوون. زۆربەی کارەکانی دایکی وەک کڵاو، دەسرە، دەستکەش، ڕوو مێز و ڕوو تەختی و دەسرەی سەر تاقە، جووتێ کەوشی سووری منداڵانە و ئەو کراسە سوورەی کە لە سەر سەکۆی شانۆ لە بەری کردبوو، لە ناوەڕاستی ژوورەکە هەڵواسرابوو. سەر مێز پڕ بوو لە کتێب و دەفتەری نووسراو، لە گۆشەیەکی وەتاخ ماشێنی نووسین و تایپ کردن داندرا بوو، ئەوە هەمان ماشێن بوو کە بە ساڵان هەرکمان پێمان دەنووسی.
ڕۆژی بەخاک سپاردن، گۆڕستان پڕ لە خەڵک بوو، لە ناویاندا نووسەر و شاعیر و هونەرمەند و سیاسەتمەداری ئەو وڵاتە دەبیندران. من تەنیا بیانی ناویان بووم. لە گەڕانەوە بۆ ئاڵمان، ئەم ڕستەیە بەردەوام لە گوێمدا دەزرینگایەوە: ،، کە گەڕامەوە، گوێبیستی چیرۆکی ژیانم بە، گەر نەگەڕامەوە، بزانە ژیانی من، دەفتەر و چیرۆک و ڕۆمان نەبووە.،،

برایم فەڕشی

ڕۆژێک لە ڕۆژان

عێراق لە گێژاوی هەڵبژاردندا..
عوسمانی حاجی مارف

هەڵبژاردنەکانی ئەمجارەی عێراق ژینگەیەکی تەواو جیاوازی هەیە لەچاو خولەکانی پێشوودا، ئەم هەڵبژاردنە لەکاتێکدایە کە موقتەدا سەدر، داوای لە لایەنگرانی کردووە بۆ تەواوی بایکۆتی بکەن، ئەمەش هەنگاوێکە کاریگەری بەهێزی لەسەر دیمەنی سیاسی عێراق دەبێت.
بانگەوازی ئەمجارەی موقتەدا سەدر بۆ بایکۆت فراوانترە، لە بەرئەوەی بانگەشەی قەدەغەکردنی نمایشی لافیتەی بانگەشەی کاندیدەکانی لە شاری سەدر (مەدینەی ئەلسەورە) کردووە، کە بارەگای سەرەکی بزووتنەوەکەی لەوێیە. لە بانگەشەی هەڵبژاردنەکانی پێشوودا ئەم دیمەنە نەبینراوە، تەنانەت لە گرژترین قۆناغەکانیشدا.
بایکۆتکردنی ڕەوتی سەدر، بە لەبەرچاوگرتنی ئەو کاریگەرییە جەماوەرییەی کە نوێنەرایەتی دەکات، گورزێکی گەورە لە ڕەوتی بەڕێوەبردنی هەڵبژاردنەکانی داهاتوو دەدات، کە تەنیا هەڵوێستێکی “سیاسی هەلومەرجی” نییە، بەڵکو نوێنەرایەتی ستراتیژییەکی ڕوون دەکات کە ڕەنگدانەوەی بەرزترین ئاستەکانی ناڕەزایەتییە لە نێو ململانێی هێزە سیاسییەکانی شانۆی سیاسی ئێستای عیراقدا، بەرامبەر بە پرۆسەی سیاسی و پێکهێنانی حکومەتی دوای هەڵبژاردن.
ئەم هەڵبژاردنە دۆخێکی ناوازەی هەیە، نەک تەنها لەسەر ئاستی ناوخۆیی، بەڵکو لەچوارچێوەیەکی ناوچەییدا کە شاهیدی پەرەسەندنی گرژی و ململانێ جیۆپۆلەتیکیە و ئەگەری ئەوە هەیە عێراق تیادا پارێزراو نەبێت.!
بەهۆی دەخالەتی زلهێزە ئیقلیمی و نێودەوڵەتییەکانەوە لە گۆڕەپانی سیاسی عێراقدا، لەهەمان کاتدا ئاستی چڕنییەتی ململانێی لایەنەکان لەم هەڵبژاردنەدا، پرۆسەی هەڵبژاردن وەک ناچاری و مەرجێکی دەستووری مامەڵەی دەکرێت، وەک ئامرازێک بۆ نیشاندانی ڕۆتینی گۆڕینی شێوازی دەسەڵات. بەڵام پارتە سیاسییەکان ترسیان لەوە هەیە کە ئەگەر هەڵبژاردن نەتوانێ دەسەڵاتێکی سیاسی بەهێز یان نوێنەرایەتییەکی هاوسەنگ بەرهەم بهێنێ، ئەوا ڕەنگە کوتلە چەکدارەکان ئەم بۆشاییە بۆ دەرفەتێک بزانن بۆ فراوانکردنی کاریگەری خۆیان و باڵا دەستیان بەسەر حکومەتی عێراقدا. ئەوان

ترسیان هەیە سیناریۆی ئاژاوە یان ململانێ و شەڕی ناوخۆیی دروست بێتەوە، کە ڕەنگە دۆخی سیاسی عێراق لە پرسە هەستیارەکاندا وەک شەڕی ناوخۆ و شەڕێک لە ناوچەکەدا لە قاڵب بداتەوە، بەتایبەتی سەبارەت بەو کوتلە چەکدارانەی کە بەجۆرێک پەیوەستن بە ئێرانەوە.
پێشوەخت لایەنە سیاسیەکان هۆشداری ئەوەیان داوە کە دواخستن یان هەڵوەشاندنەوەی هەڵبژاردن، دەکرێت دەرگای بۆشایی دەستوری بکاتەوە و ئەگەری ئەوە هەیە ئاژاوەی سیاسی و ئەمنی زیاتر بکات، بۆیە بەگشتی هەموویان جەختیان لەسەر ئەوەکرد کە هەڵبژاردن لەکاتی خۆیدا بکرێت. بۆیە هەر لەو چوارچێوەیەدا نوری مالیکی جەختی لەوەکردەوە کە ئەنجامدانی هەڵبژاردن لەکاتی خۆیدا پێویستییەکی “نیشتمانیە بۆ پاراستنی سەقامگیری و پاراستنی پرۆسەی دیموکراسی وڵات”!، لەهەمانکاتدا ئەوەی جێگای پرسیارە کەدوای هەڵبژاردن هیچ گەرەنتیەک نیە بۆ ڕوونەدانی ئاژاوەو ناجێگیری سیاسی و پێکهێنەهاتنی حکومەت.
هەڵبەتە بەشداری ئەو گروپانەی لەئاستی نێودەوڵەتیدا وەک ڕێکخراوی تیرۆریستی دەستنیشان کراون، قەیرانی پرۆسەی هەڵبژاردنەکە گەورەتر دەکات، ئەمەش وا دەکات کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بە حەزەرەوە مامەڵە لەگەڵ ئەنجامی هەڵبژاردن بکات، کە لەلایەن هێزەکانی حەشدی شەعبیەوە بە چەک کۆنتڕۆڵ دەکرێن. بەمشێوەیە هەڵبژاردنی ئەمساڵ ئەگەر لەوادەی دیاریکراویشدا ئەنجام بدرێت، دەکرێت دەستپێکی قۆناغێکی نوێی ململانێی سیاسی و کۆمەڵایەتی بێت لە عێراقدا، کە پرۆسەی هەڵبژاردن و حکومەتەکەی لەژێر چاودێری و پرسیاردا دەهێڵێتەوە.
لەڕاستیدا گۆڕەپانی سیاسی عێراق شاهیدی زیادبوونی گرژیەکانە لەگەڵ نزیکبوونەوەی وادەی هەڵبژاردن، بەجیا لە بایکۆتی سەدر، لەهەمانکاتدا دابەشبوون و ململانێی توند لەناو هاوپەیمانیە تەقلیدیەکانی وەک “چوارچێوەی هەماهەنگی” دا پێشهاتووە، کە بە باڵادەستی هێزی حەشدی شەعبی و بوونی لایەنەکان هەوڵدەن توندوتیژی سیاسی بقۆزنەوە وەک ئامرازێک لەدووبارە کردنەوەی نەخشەی کاریگەر بە باڵادەستی لایەنە شیعەکانی سەربە ئێران.
ئەو لایەنە سیاسیە ئیسلامیانەی وەک هێزی شیعەکان هاتنەوە ناو عێراق و حکومەتیان پێکهێنا، هاوکات بوو لەگەڵ لەشکرکێشی ئەمریکا، بەشێک لە سەرکردەکانی هیوایان خواست سەرکردایەتی ئەو گۆڕانکاریە نەخوازراوە بکەن کە بە لەشکرکێشی ئەمریکا ئەنجام درا، بۆیە هیچ بژاردەیەکیان نەبوو جگە لە دابەشکردنی دەسەڵات و کاریگەریان لەڕێگەی بەرجەستەکردنی پشکی تائیفی و نەتەوەییەوە.
ئەم سیستەمە لە دابەشکردنی دەسەڵاتی سێ سەرۆکایەتی سەرەکی و

سەروەریەوە دەستپێدەکات، تا دەگاتە کێبڕکێکردن بە پۆستەکانی تر، ئەمەش ئەگەری هەیە، ململانێیەکی خوێناوی لەنێوان باڵەکانی کوتلە چەکدارەکاندا بەدوای خۆیدا بهێنێ.

ئیستغلالکردنی دامودەزگاکانی دەوڵەت و دەستبەسەراگرتنی تەواوی جومگە ئابوریەکان و بەکارهێنانی دەسەڵاتی سیاسی و نەبوونی یاسا، هەموو ئەو هۆکارانەن کە قەیرانی پێکنەهێنانی حکومەت و رەسمیەتدان بە حکومەت قووڵتر و سەختترکردوە، لەدوای ئەم هەڵبژاردنەدا زۆر زیاتر ئەو کێشانەیان بەرەوڕو دەبێتەوە.

لەبەرئەوەی هێزە میلیشیاکان، باڵادەستی سەربازی و سیاسیان بەدەستهێناوە، ئەستەمە بەئاسانی کۆتاییان پێبهێنرێت. هەڵوەشاندنەوەی ئەوان بەبێ بوونی بەدیلێکی بەهێز و ڕوون و دەورو دەخالەتی ڕاستەخۆی خەڵک و جەماوەری ناڕازی، دەتوانێت بۆشاییەک بەجێبهێڵێت کە هەڕەشەی جدی لە سەقامگیری دەکات و عێراق دەخاتەناو گێژاوی زریانێکی ترەوە.

لەم چوارچێوەیەدا کە "هێزی میلیشیاو پرسی چەک" بۆتە یەکێک لە کێشە هەستیارەکانی دۆخی سیاسی ئێستای عێراق و کاریگەری لەسەر ئەم هەڵبژاردنە داناوە، دوای ئەم هەڵبژاردنە گەر مامەڵەیەکی ژیرانە نەکرێت، ئەگەری خولقاندنی کارەساتی هەیە.

بەردەوامبوونی ئەو کەسایەتیانەی ئێستا حکومەتی عێراق بەڕێوەدەبەن، هەوڵدەدەن لەڕێگەی هەڵبژاردنەوە خۆیان بەرهەمبهێننەوە و هیچ ئاماژەیەکیش بە گۆڕانکاری نادەن، جگە لەوەی بەربەستێکی گەورە لە بەردەم ئاڵوگۆڕ بە سەقامگیری و هەر چاکسازیەک پێکدەهێنن، لەهەمانکاتدا پرسیاری جدی دەخاتە بەردەم ئایندەی عێراق لەدوای ئەنجامدانی ئەم هەڵبژاردنە، چونکە ئیستغلالکردنی نفوزی هێزی میلیشیا و بوونی چەک لە دەرەوەی دەسەڵاتی دەوڵەت، هۆکارێکن کە بوونەتە هۆی وەرینی دەوڵەت.

پێگەی سەرۆک وەزیرانی عێراق بە گرنگترین پۆست دادەنرێت بۆ شیعەکان، ئەوانیش پاساو بە ئەوە دەهێننەوە بەئاماژەدان بەوەی کە گەورەترین ژمارەن لە عێراقدا، دەبێت پۆستی باڵای جێبەجێکردنی (تنفیذی) وڵات (سەرۆک وەزیران) بۆ شیعەکان بێت.

وەک پێشتر ئاماژەمان پێدا گۆڕەپانی سیاسی عێراق شاهیدی زیادبوونی گرژیەکانە لەنێو بانگەشەی هەڵبژاردنەکاندا، ئەمەش لەکاتێکدایە کە بە دابەشبونێکی توند لەناو خودی چوارچێوەی هەماهەنگیدا دەرکەوتووە.

لەگەڵ ئەوەی بڕیارە لە ١١ی تشرینی دووەمی ٢٠٢٥دا هەڵبژاردنی پەرلەمانی عێراق بەڕێوەبچێت، بەڵام لەکاتێکدایە کە گرژی سیاسی و بێهیوایی و فەرامۆشی و بەربڵاوی گشتی زاڵە بەسەر پرۆسەی ئەم

هەڵبژاردندا. سەرەڕای ئەوەی شەقامەکان بە پۆستەری هەڵمەتی هەڵبژاردن ڕازەنراونەتەوە، بەڵام حەماسەتی گشتی کەم بووە و پێشبینی دەکرێت بەشێکی زۆر لە عێراقییەکان لە ماڵەوە بمێننەوە. هەڵبژاردنی ئەمجارە بەڕۆشنی وەک فۆرماڵەیەك دەبینرێت، کە بەئاشکراو بێپەردە تیشک خراوەتەسەر دابەشکردنی دەسەڵات لەنێوان نوخبە سیاسییەکاندا.

“پێکهاتەی هاوپەیمانی عێراق” لە دوای یەکەم هەڵبژاردنی دوای ساڵی ٢٠٠٣ەوە، وەک هێزێک بەرزبونەوەی ئاستی هاوسەنگی بەرچاوی نیشاندا، وەک هاوپەیمانی یەکگرتوی عێراقی کە هەموو گروپە شیعەکانی لەخۆگرتبوو بە پاڵپشتی عەلی سیستانی، هەروەها لیستی تەوافوق کە نوێنەرایەتی هەندێک عەرەبی سوننەیان دەکرد، لیستی هاوپەیمانی نیشتمانی عێراق بو بە سەرۆکایەتی ئەیاد عەللاوی بوو. ئەمڕۆ ئەم بلۆکانە پارچەپارچە بوون، دەیان لیست و حزبی سەربەخۆ کێبەرکێیان لەسەرە، هەڵبژاردنەکانی ساڵی ٢٠٢٥ نزیکەی ٣١ هاوپەیمانی و ٣٨ حزب و ٧٥ کاندیدی سەربەخۆ لەخۆدەگرێت.

لە هاوپەیمانی عێراقی یەکگرتووەوە ململانێ و کێبرکێی کوتلە شیعەکان سەریانهەڵدا، دیارترینیان هاوپەیمانی ئاوەدانکردنەوە و گەشەپێدان بوو، بە سەرۆکایەتی سودانی، هاوپەیمانی دەوڵەتی یاسا بە سەرۆکایەتی نوری مالیکی، هاوپەیمانی صادقون بە سەرۆکایەتی قەیس خەزعەلی، لیواکانی بەدر بە سەرۆکایەتی هادی عامری، هاوپەیمانی هێزی نیشتمانییەکان بە سەرۆکایەتی عەمار ئەلحەکیم، بەشێک لەو فراکسیۆنانە پەیوەندی مێژوویی و سیاسیان بە کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە هەیە.

ئەم لایەنانە کە پێکەوە چوارچێوەی هەماهەنگی شیعە پێکدەهێنن، پاڵپشتی پێکهێنانی حکومەت دەکەن و پۆستەکانی جێبەجێکردن دیاریدەکەن، سەرەڕای ئەوەی لە هەڵبژاردنەکاندا بەجیا خۆیان کاندید دەکەن، هاوکات موقتەدا سەدر سەرکردایەتی بزووتنەوەی بایکۆت دەکات، ئەمەش ئەگەری بەشداریکردنی بەشێکی زۆری دەنگدەرانی شیعە کەمدەکاتەوە، کە بنکەیەکی فراوانی هەڵبژاردن پێکدەهێنن.

لایەنەکانی حزبە کوردەکانیش دابەشبون بەسەر کۆمەڵێک حزبی جیاوازدا و بە لیستی جیاوازەوە بەشداریدەکەن، ڕۆشن نین لەوەی لەم هەڵبژاردنەدا ڕۆڵیان چۆن دەبێت و نەخشەیان چییە، بەتایبەتی کە تائێستا بە خۆشیان نەیانتوانیوە حکومەتی هەرێم پێکبهێنن.

سیستەمی هەڵبژاردنی عێراق لەدوای ساڵی ٢٠٠٣ەوە زۆر ئاڵۆزە لەڕووی تیۆریەوە ڕێگە بە هاووڵاتیان دەدات ٣٢٩ ئەندامی ئەنجومەنی نوێنەران هەڵبژێرن، کە دواتر سەرۆککۆمار و پاشان سەرۆکوەزیران کاندید دەکات. بەڵام لە پراکتیکدا پێکهێنانی حکومەت پشت بە

دانوستانێکی درێژخایەن و ڕێککەوتن لەنێوان لایەنەکاندا دەبەستێت، کورسیە بەدەستهێنراوەکان دەبنە ئامرازێک بۆ دیاریکردنی پۆستە وزاریەکان و پۆستە جێبەجێکاریەکانی دیکە، ئەم سیستەمە ئاشکرایە لەم هەڵبژاردنەدا، کێشەکانی جێبەجێکردنی پێکهێانی حکومەت ئاڵۆزتر دەکات.

واقیعی سیاسی عێراق بەستراوەتەوە بە چوارچێوەی باڵادەستی ناسنامەی هێزە تائیفی و قەومیەکانەوە، شیعەکان بەشێوەیەکی ئاسایی دەنگ بە پارتەکانیان دەدەن، سوننە بە پارتەکانی خۆیان و کوردەکان دەنگ بە پارتەکانیان دەدەن. ڕێککەوتنێکی نافەرمی لە ساڵی ٢٠٠٥ەوە هاوسەنگی لەنێوان پۆستە باڵاکاندا دەپارێزێت، سەرۆکوەزیران شیعەیە، سەرۆککۆمار کوردە، سەرۆکی پەرلەمانیش سوننەیە، ئەم هەڵبژاردەیە بە ئەو سێ سەرۆکایەتیە، ئاشکرایە دوای ئەم هەڵبژاردنە کێشەی گەورە بەداوی خۆیدا دەهێنێت.

قۆناغی گەشەکردن و راگەیاندنی تایبەتمەند.. کارزان عزیز

ئەگەر بەشێوەیەکی گشتی راگەیاندن بریتیی بێت لە گواستنەوەی هەواڵ و زانیاری و بیروبۆچوون بە جەماوەر، ئەوا راگەیاندنی تایبەتمەند، بریتییە لە گواستنەوەی زانیاریەکان و بیروبۆچوونەکان لە بوارێکی دیاریکراودا بۆ جەماوەرێکی دیاریکراو. بە واتایەکیتر، راگەیاندنی تایبەتمەند، گوزارشتێکی تایبەتە لە بوارێکی زانیاری و رەنگدانەوەی دابەشبوونی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەیە.

لە ئێستادا بەهۆی پێشکەوتنەکانی تەکنەلۆژیا و زانستی نوێ و فراوانبوونی پانتایی زانیاریی لە تەواوی بوارەکانی ژیاندا، هەروەها دابەشبوونی بوارەکان بۆ بەشی وردتر و بوونی خواستەکان لەسەر زیاتر وردی لە بابەتەکان، تایبەتمەندبوونی کردووەتە پێویستیی قۆناغێک بۆ تایبەت لەراگەیاندندا.

راگەیاندنی تایبەتمەند بۆچی؟

فراوانبوونی بازنەی رۆشنبیریەکان و زیاتربوونی پانتایی زانست و کرانەوە بەردەوامەکانی کۆمەڵگە جیاوازەکان بە رووی بوارە جۆراوجۆرەکانی زانیاریدا، شارەزابوونی کۆمەڵگەی بەدواداهات لە

زانست و زانیاریی گشتییەکاندا، ئێستا بەهۆی بوونی هۆکارێ زۆر و زۆوەندەکانی گەیاندنی زانیاریی، هەموو تاکێکی کۆمەڵگە پڕە لە زانیاریی جۆراوجۆر، بە جۆرێک وایلێهاتووە وەرگر بە هەموو زانیارییەک ڕەزامەند نابێت و خواستی زانیاریی زیاتر و وردتر دەکات.

وەرگری ئێستا بایەخ بە تایبەتمەندیی دەدات، سەرقاڵبوونی تاکەکان و جەنجاڵبوونی ژیان وایکردووە بابەتە گشتی و درێژدادڕەکان خواستیان لەسەر کەم بێتەوە، جەختکردنەوە لە بوارێکی دیاریکراودا و وردبوونەوە لەوبوارەدا خواستی زیاتر لەسەربووە و ڕاگەیاندنی تایبەتمەندی بەرهەمهێناوە.

تایبەتمەندیی ڕاگەیاندنی تایبەتمەند

سەرباری ئەوەی ڕاگەیاندنی تایبەتمەند، تایبەتمەندیی ڕاگەیاندنی گشتی هەیە، لە هەمان کاتیشدا چەند تایبەتمەندییەکی تایبەت بەخۆی هەیە، لەوانە: ڕاگەیاندنی تایبەتمەند بە جۆرێکی وردی ڕاگەیاندن دادەنرێت، چونکە زانیاریی ورد و تایبەت پێشکەش بە وەرگرەکانی دەکات، لەگۆشەنیگای جیاوازەوە ڕەهەندەکانی ئەو بابەتە شی دەکاتەوە و دەچێتە قوڵاییەوە، ئەمەش وادەکات جەماوەرێکی زیاتری لەدەور کۆ ببێتەوە، مینبەرێک بێت بۆ کۆکردنەوەی زۆرترین هزر و بیرە جیاوازەکان، کاتێکیش بیروهزرەکان گۆشە دەکەن دەبنە هۆی بەرهەمهێنانی کۆ زانیاریی و داهێنان، دواتریش پانتایی نەزانین بەرتەسک دەبێتەوە و کۆمەڵگە لە قۆناغی تینوێتی زانینەوە بۆ قۆناغی گەشەکردن دەگوازێتەوە، کۆمەڵگەش قۆناغی گەشەکردنی کلاسیک جێدەهێڵێت و بەرەو قۆناغی پێشکەوتن هەنگاودەنێت و پەیدابوونی پسپۆڕی لەسەرجەم بوارەکان دێتە ئاراوە.

وەرگری ڕاگەیاندنی تایبەتمەند

وەرگری ڕاگەیاندنی تایبەتمەند دەکرێت وەرگرێکی گشتی بێت، لە هەمان کاتدا ڕاگەیاندنی تایبەتمەند لەهەر بوارێکی دیاریکراودا وەرگری تایبەت بەخۆی هەیە، کۆمەڵە وەرگرێکی دیاریکراون لەناو وەرگری گشتیدا بایەخ بە بوارێکی تایبەت دەدەن، بۆ نموونە هەروەک مەرج نییە هەموو کەسێک وەرگری بواری وەرزشیی بێت، بەڵام وەرگری بابەتی وەرزش تایبەتمەندن بە بوارەکەوە، بایەخ بە وەرزش دەدەن و ڕەنگە بابەتی ئەدەبیاتیان بە گرنگ نەبێت، یان بە پێچەوانەوە.

دەتوانین بڵێین وەرگری تایبەتمەند، کۆمەڵە کەسانێکن لەپانتاییەکی تەسکی جوگرافیای وەرگردا، زۆرکات ناسراون لەلایەن دەزگا و دامەزراوەکانی ڕاگەیاندندا کە پەیامیان ئاراستە دەکەن و بابەتەکانیان بۆ تەرخان کردوون، خاوەن باکگراوندێکی بەرزی زانیارین لە بوارەکەیاندا، ڕەخنەگرێکی باشن و بە زانیاریی کەم و

رووکەش رازی نابن، دەزگای راگەیاندن ناچار دەکەن لە قوڵاییدا هەوڵی کارکردن بدەن.

ماوەتەو□ ب□ین، لەم رۆژگارەدا کە کاری راگەیاندن جۆرێکیتری جیاوازی لە قۆناغەکانی پێش خۆی بەخۆوە بینیوە، پانتایی زانین رۆژ بە رۆژ لە فراوانبووندایە، دامەزراوەکانی راگەیاندن بۆ ئەوەی جێی خۆیان لای وەرگر بکەنەوە، پێویستە زیاتر بچنە قوڵایی بابەتەکانەوە و وردتر کار بکەن، بە جۆرێك ببنە جێی بایەخی وەرگر، بەتایبەت راگەیاندنی تایبەتمەند، هەروەها پێویستە رەچاوی داب و نەریتە کۆمەڵایەتییە باوەکانی کۆمەڵگە بکەن و نەبێتە هۆکاری لەبەریەك هەڵوەشاندنەوەی خێزان و تێکدانی بەها کۆمەڵایەتییەکان، هەروەها پابەندبن ب□ ب□ن□ماکانی بەهاى راگەیاندنەوە و بەرپرسیارانە و بێ لایەنانە و راستگ□یانە مامەڵە بکەن، چونکە وەرگر لە ئاستێکی بەرزی زانیارییدایە و بە ئاسانی ناکەوێتە ژێر کاریگەریی پەیامە میدیاییەکانەوە، لەکاتێکدا ئێستا ژمارەی دامەزراوە میدیاییەکان لەهەڵکشاندان و هەروەها شەپۆلی تەکنەلۆژیا و میدیای نوێ وایکردووە وەرگرێکی دوو جەمسەر دروست ببێت.

مشتێک لە خەرمانێک.. شیعری نەوزاد بەندی

ئەوانەی ڕابوردوویەکی ناخۆشیان هەبوو ، بەختەوەرن ..
یادگارییەکی جوانیان نییە ،
دڵیان بۆی توند بێ ،
بۆی بگرین ..

جاران شەقام بانگی ئەکردین،
بۆ پیاسه و
خواردنەوەی چایەک و
بینینی ئەو ..
کڕینی ڕۆژنامەیەکی هاوکاری ..
گ□قارێکی کاروان .. بەیان ..
ڕۆشنبیری نوێ ..

نووسەری کورد ...
بزمارڕێژکردنی پێڵاو،
بۆ بەرەنگاربوونەوەی لێزمە بارانی پاییز،
کەڵەکە بەفری زستان ..
بۆ بینینی ئوتومبیلێکی ڤۆڵگسن واگۆنی تاقانە، پێمان ئەوت بۆقیی،
کە دەرمانسازێکی سوورفل،
بە دوو چاویلکەی خڕەوە بە هێواشیی پارکی ئەکرد..وا بزانم ناوی سورکێو بوو..
بۆ بینینی سێ چوار مامۆستای بۆینباخ لە مل،
لەبەردەم چاپخانەی شەعب،
باسی ڕاپۆرتێکی ڕادیۆی مۆنتیکارلۆیان ئەکرد،
سەبارەت بە دۆزی کورد ..
ئەمڕۆ، شەقام ڕاوم ئەنێ ..
لە تێکڕژانی ئوتومبیل ..ماتۆڕ سکیل ..
لە گەواڵە دوکەڵی تاریک ..
لە حەشاماتی گەنجی بێ ئیش ..
لە ڕشانەوەی نێرگەلە ..
لە پرسەی هەمیشەیی باران..
لە کۆچی دوایی گ□قار ..
لە تیرۆرکردنی ڕۆژنامە ..
لە ئاڵودە بوونی ووشە و
کۆپلە و
ئیلهام، بە حەبی میبرۆبامێت..
لە ئایفۆن بە دەستی خەواڵوو ..
لە سوپای لوتبڕاو و.. لێو ئاوساو و ..دێراوی قژی وەک کڵاو ..
لە فرۆشیاریی نائومێد ..
لە کڕیاری هەڵخەڵەتاو ..
لە نادادیی ..
لە وێنەی گەورەی ئەوانەی
نانیان سەرنگون کرد ..
ئاویان ڕەدوو خست ..
پێکەنینیان بە یاساکانی تیرۆر، ڕاپێچ کرد ..
مەمکەکانی نیشتمانیان فرۆشت ..
خوێنی مێژوویان پڕ کرد لە جەڵتە ..
جنێویان لەسەر فیشەک موتوربە کرڕ
فیشەک و تفیان لە یەکتری پێوەن کرد..
کۆڕەو و تاراوگەیان لە یەکتر مارە کرد ..

جوانکارییان بۆ جاش و مستەشار کرد ..
سەنتەری توێژینەوەیان بۆ جڕت دامەزراند ..
درەختیان خستە ژێر ئابڵوقەی ئاوەوە ..
پۆستی باڵایان دا بە مشار و ..
ڕێزلێنانیان بۆ، سن و کیسەڵە و کولە و
دوو پشک و ئەژدیها کرد ..
هەنگ و گوڵ و تریفەی مانگ و
کانییان بێ بەها کرد ..

ئەوەی کورد نەبێ، بەختەوەرە..
چەندین کۆڕەو، بە بێ ڤیزه،
بە بێ فڕۆکە و ئوتومبیل،
به پێی پەتی و لە نیوەشەوا،
ل□ بەر باران،
ڕا پێچی سنوورەکانی نەکردووە ..
براکوژیی چەندین خولی پاڵەوانێتیی بۆ نەکرد□ تەوە ..
ڕق و دووبەرەکیی،
لێ نەبۆتە بیر و باوەڕی سەرەکی..
لە شەیتانی نەبرد□ تەوە..
لوتبەرزیی و تەمەڵیی و حەرامخواردن ..
قڕە قڕ و یەکتر شکاندن ..
وڵاتی بێ موچە و
بێ ئامانە و
بێ تراموای و
بێ میترۆ و
بێ کارەبا و
بێ ئاو و
بێ بارانی نەدیوە ..
به مێژوویەکا تێنەپەڕیوە،
کرێکارەکانی برسی بن و
بێکارەکانی ملیاردێر ..
گەمژەکانی بەرپرسی باڵا بن و
زاناکانی لە زیندان و
لە چایخانە کۆنەکانا،
ببنە گاڵتەجاڕی خەڵک و
پڕ کردنەوەی بۆشاییەکانی پەیج و
پرسیارە بێ تامەکانی

ڕۆژنامەنوس و پەیامنێر ..
لە پاریس سەرکردەکانی تیرۆر نەکراوە ..
فەرماندەکانی لە زیندانا دانەڕزاوە ..
لە ڕابوردووی پەشیمان نییە..
بە داهاتووی بێ ئاوات و دەستەوسان نییە..
دەیان جار نەیوتووە ئەم پەنجەیەم ئەبڕم و گەر جارێکی تر
بیخەمە ناو مرەکەبە شینەکەوە..
ئەوەی کورد نەبێ، بەختەوەرە،
هەر هیچ نەبێ لە خۆیەوە
ڕقی دنیای لە دراوسێکەی نییە ..
ئێرەیی به براکەی نابا..
چاودێری ژمارەی دینارەکانی
گیرفانی هاوڕێکەی ناکا..
هەوڵ نادا نوسەرێکی بەناوبانگی خۆیان سوک و ڕیسوا کا ..
جنێو به ناودارەکانی نادا ..
هەوڵ نادا داستانێکی لەشفرۆشیی
لەسەر کچە بێژەرێ بنوسێ ..
بە ئەکتەرەکانی ناڵێ هیچ و پوچ..
هەوڵ نادا وێنەی سێڵفی
لەگەڵ خوێن ڕێژێ بگرێ ..
حەزی لە بوختان و
لە غەیبەت و
لە درۆ و
لە ترس و
لە ئوتومبیلی کیلۆمەتر سفر و
لە موچەی بندیوار نییە..
نازانێ خوله چەخماخە و کەمال و مارف کێن ..
وشەی پاراڵێل و قبول خاس و سیمیپەایقڵیتی نەبیستووە ..
کەڵانە تازەکانی
بەناوی شار و وڵاتانی ئەوروپاوە نییە ..
سەد جۆر کۆمەنیست و
سەد جۆر ئیسلامی تیا نییە ..
پەتپەتەن و سەنگەر گواستنەوە ..
شەڕی نێوان شاعیرەکان
شەڕی نێوان بێژەرەکان ..
شەڕی نێوان ماستفرۆشەکان ..
شەڕی نێوان ئەوانەی باڵی برژاوی مریشک ئەفرۆشن ..

شەڕی شیعردز و شیعردزراو
ڕۆماندز و ڕۆماندزراو ..
تابلۆ دز و تابلۆ دزراو ..
شەڕی قۆڵبڕ و قۆڵبڕراو ..ی نەدیوە ..
ئەوەی کورد نەبێ، بەختەوەرە ..
هەر هیچ نەبێ لە وڵاتە یەکگرتووەکان، ئاڵا یەکی هەیه ..
هەر هیچ نەبێ لە مافیاکانی ،
مافی سکاڵا یەکی هەیە ..

ئەوەی بە ساوایی بێ کەس بوو،
بەختەوەره ..
لەگەڵ تەنیاییدا ڕادێ و
دایک و باوکێ وەک دوو بەردی دەستاڕ نایهاڕن ..
نایکەن بە کۆپییەک له خۆیان ..
له بێژنگ نادرێ هەزار جار ..
نابێ به بوونەوەرێکی خاڵیی لە خۆی ..
دوای ئەوە ب□ مەرگی جەلادەکانی ،
قوڕ ناپێوێ ..
ب□ مەرگی جەلادەکانی ،
ژیانی ناشێوێ ..
ئەتوانێ گۆڕانکاریی بکا، چونکە خۆیەتی ..
عەقڵ عەقڵی خۆی ..
چاو ، چاوی خۆی ..
خوێن خوێنی خۆیەتی، ئەیڕژێنێ ..
لە ترسی جەلادەکانی،
خۆی ناخەسێنێ ..
..… هەتا دوایی .. هتد …

یـــــادی (٣٦) ەمـــــینی رۆژی

جیهانیی ئازادی.. رۆزا شوان

هەموو ساڵێک لە رۆژی (٩/ نۆڤەمبەر) دا، لە زۆر شوێنی جیهاندا، قوتابیان و لاوان و رێکخراوە ئازادیخوازەکان، بە بۆنەی (رۆژی جیهانیی ئازادی) یەوە، ئاهەنگی شایستە سازدەکەن و جەخت لەسەر ئازادی و ئازادیی دەربڕین لە جیهاندا دەکەنەوە.
رۆژی جیهانیی ئازادی، یادی رووخاندنی (دیواری بەرلین) ە، لە ساڵی (١٩٨٩) دا. بەشێک لە سەرکردەکانی ئەڵمانیای رۆژئاوا، ناویان نابوو (دیواری شەرمەزاری).
لە رۆژی (١٣/ سێپتەمبەر/١٩٦١) دا، ئەڵمانیای رۆژهەڵات، دەستی بە دروستکردنی دیواری بەرلین کرد. دیوارەکە لە ناوەڕاستی شاری بەرلیندا دروستکرا، درێژی (١٥٥) کیلۆمەتر بوو، بەرزییەکەی (٣،٦) مەتر بوو، پانیشی (١،٥) مەتر بوو. تێچووی دروستکردنی (٤٠٠) ملیۆن مارک بوو. دروستکردنی ئەم دیوارە، بوو بە هەمای (شەڕی سارد) لەنێوان یەکێتی سۆڤیەت و وڵاتانی رۆژئاوادا. دیوارەکە بە جیاکردنەوەی ئەڵمانیای رۆژهەڵات (کۆماری دیموکراتی ئەڵمانیا) و ئەڵمانیای رۆژئاوا (کۆماری فیدراڵی ئەڵمانیا) بوو. دیوارێکی کۆنکریتی سەخت بوو. بووە هۆی لێکدابڕانی خێزانە ئەڵمانییەکان. بۆ ئەوەی خەڵکی نەتوانن لێی بپەڕنەوە، تەلی دڕکاوی و شوورەی تەزووی کارەبایی و سەگی دڕ و چەکی ئۆتۆماتیکی و کۆڵگەی مینڕێژکراویان بە دەوریدا دانا. بە سەدان قولەی چاودێریشیان بۆ دانا. بە ماوەی (٢٨) ساڵ هەروا مایەوە. پێش دروستکردنی دیوارەکە، زیاتر لە ملیۆن و نیوێک خەڵکی، لە ئەڵمانیا رۆژهەڵاتەوە کۆچیان بۆ ئەڵمانیای رۆژئاوا کرد. دوای دروستکردنی دیوارەکە (٥٠٠٠) هەزار کەس، لە ئەڵمانیای رۆژهەڵاتەوە، بەسەر ئەم دیوارەدا تێپەڕین و چوون بۆ لای کەسوکاریان و بۆ ئێشکردن. بە زۆری گەنجان و کریکاران و پیشەوەرەکان بوون. نزیکەی (٣٠٠) کەسیش لەکاتی پەڕینەوە بەسەر دیوارەکەدا کوژران، بە سەدان کەسیش برینداربوون. بۆیە دیواری بەرلین بە (هێڵی مەرگ) یش ناویان دەبرد.
گەلێ چیرۆکی سەیر و دەتەزێنیش هەیە، کە لە کاتی پەڕینەوە بەسەر دیوارەکە و بەناو تونێلەکاندا روویان داون. بە کورتی ئەوە دەڵێین، کە رۆحی مرۆڤایەتی و ئەوینی ئازادی، هەرگیز بە

هیچ دەسەڵاتێکی زۆردار و ستەمکار و دیکتاتۆر کپ ناکرێت و هیچ دیوارێکیش، ئەگەر لە پۆڵاش دروستکرابێت، ناتوانێت لە بەردەم راپەڕینی گەلانی ئازادیخوازدا خۆی بگرێت. بۆیە لە بەردەم ئیرادە و ویستی یەکگرتنەوەی هەردوو ئەڵمانیا و تسۆنامی هێڕشی گەلی ئەڵمانیادا، لە هەردوو لاوە، ئەو هەموو بەربەست و دیوارە زەبەلاحەش خۆی نەگرت و بە چەکوش و مەکوت و تالیبەر رووخاندیان. هاوارییان دەکرد (دەرگا کرایەوە). باوەشیان لە یەکتری دەدا و پیرۆزباییان لە یەکتری دەکرد. بە درێژایی دیواری بەرلین، لە هەردوو لاوە، دەستکرا بە ئاهەنگی خۆشی وگۆرانی و هەڵپەڕکێ. لە زۆربەی وڵاتانی جیهانیشدا، بەم بۆنەیەوە ئاهەنگی خۆشیان گێڕا.

لە (٣/ ئۆکتۆبەر/١٩٩٠) دا، هەردردوو ئەڵمانیا یەکیان گرتەوە. لە ئەستادا بە (کۆماری ئەڵمانیای دیموکرات) ناودەبرێت و پایتەختەکەی شاری (بەرلین) ە.

رۆژی رووخاندنی دیواری بەرلین، رۆژێکی مێژووییە و سیمبولی ئازادییە. بووە بە (رۆژی جیهانیی ئازادی) لە جیهاندا. کۆتاییش بە شێوەی سارد هات.

بە بیرەوەری، بەشێکیان لە دیوارەکەی بەرلین، بە درێژایی (١٣٠٠) مەتر نەڕووخاند. لە ئەستادا، لە (١٣) وڵاتی جیهان (١٢٠) هونەرمەندی وێنەکێشی ناوداری جیهانی، تابلۆیان لەسەر ئەم بەشە دیوارەدا کێشاوە. ساڵانە چوار ملیۆن گەشتیار سەردانی ئەم دیوارە دەکەن و وێنەی دیوارەکە و تابلۆکان دەگرن.

ئەگەرچی ئازادیی بیروڕا و گوزارشتکردن و بڕیاردان و گەشتکردن و لە بەرکردنی جۆری جلوبەرگ، لە ماف و پێویستییە سەرەکییەکانی هەر کەسێکن. بەڵام بەداخەوە تا ئەمڕۆش، لە سایەی رژێمە خۆسەپێنە دیکتاتۆرییەکان و زورداران و لە لایەن هەڵگرانی ئایدۆلۆژیای بەگەن و تووشبووانی ڤایرۆسی رەگەزپەرستی، کە دژی ئازادین، ئازادی و دیموکراسی لەژێر هەڕەشەدایە. زیاتر لە دوو ملیارو کەس لە جیهاندا، ئازادییان نییە و بە ترس و نا ئارامییەوە دەژین. ستەمکاران و دیکتاتۆرەکان بە ئاشکرا پێشێلی ئازادی و دیموکراسی و مافەکانی مرۆڤ و مافەکانی گەلان دەکەن و گوێ بە یاسا و رێسا نێودەوڵەتییەکان نادەن و خۆیان لە سەرووی یاساوە دەزانن. بە شێوەیەکی زۆر دڕندانە و بێبەزەییانە، دەمکوت و سەرکوتی ئازادیخوازان و گەلانی مافخراو و نیشتمان داگیرکراو دەکەن و بە هەموو شێوەیەک دەیانچەوسێننەوە و دەیانگرن و دەیانکوژن و مافی ئازادی و ژیانیان پێ رەوا

نابینن.

بێگومان گەلی کوردمان، گەورەترین گەلە لە جیهاندا، کە مافەکانی زەوتکراوە و کوردستانی نیشتمانمان داگیرکراوە.
داگیرکەرانی کوردستان، لەسەر خاکی خۆماندا،
نە ئازادی و نە هیچ مافێکمان پێ ڕەوا نابینن. بە دڕندەترین شێوە، دەیانەوێت، ناسنامەی کورد بسڕنەوە. بەڵام هەرگیز ئەم نیازە گڵاوەیان نایەتەدی، چونکە ئەوە ئەستەمە کە بتوانن هەڵەی ڕاست و چەپ، بەسەر نزیکەی (٧٠) ملیۆن کورد لە کوردستاندا بهێنن. ئەمەی کوردیش ئازادی و ژیانمان دەوێت.
هەمیشە ئازادیخواز و ڕزگاریخواز و ئاشتیخواز بووینە و دەبین، تا هیوا و ئامانج و مافە ڕەواکانمان نەیەنەدی، ئەستەمە کە دەست لە خەبات و بەرگری و قوربانیدان هەڵبگرین.

ڕۆژی ئازادییە نەک زەبوونییە
ئەی منیش وەک گەلان مافم بۆ نییە
بۆچی تاوانە گەر دیلی کەس نەبم
یا پلیشاوەی ژێر هەرەس نەبم

ئازادی ڕزگاربوونە لە کۆت و زنجیر و پێوەند، کە توانای بەرهەمهێنانی مرۆڤیان پێوەندکردوون. ئازادی بریتییە لە ڕزگاربوونی کەسان و گەلان لە کۆیلایەتی و ژێردەستی. (جان جاک ڕۆسۆ) دەڵێت:"مرۆڤ بە ئازادی لەدایک دەبێت، بەڵام لە هەموو شوێنێکدا، زنجیری کۆیلایەتی بەکێش دەکات".

شایەنی باسە و شانازییە بۆ هەموو کوردێک، کە پەرلەمانی ئەوروپا، (خەڵاتی ساخارۆف) بۆ ئازادیی بیرکردنەوە، ساڵی (٢٠٢٣)ی بەخشی بە شەهیدی جوانەمەرگ (ژینا ئەمینی) و بە بزووتنەوەی (ژن، ژیان، ئازادی). ئەم خەڵاتەش ساڵانە دەدرێت، بەو کەسە یا گروپانەی، کە دژی ستەمکاری دەوەستنەوە و بەرگری لە ئازادی ڕادەربڕین و بیرکردنەوە دەکەن.
نەرویج: ٢٠٢٥

بۆچی کورد لە سایەی ئەمپراتۆرییەتدا پارێزراو بوو، لەژێر ڕکێفی دەوڵەت-نەتەوەشدا لە ناودەچێت؟.. شێرکۆ کرمانج

بەشی سێیەم

نزیک بە هەزار ساڵ پێش سەرهەڵدانی دەوڵەت-نەتەوە لە ناوچەکە و دابەشکردنی فەرمیانەی کوردستان، کورد و کوردستان ئەگەر ئازاد و سەربەخۆش بووبن، ئەگەر خاوەنی میرنشینی دەسەڵاتدار و فەرمانڕەواش بووبن، ئەوا بەگشتی، بە ڕاستەوخۆ یان بە ناڕاستەوخۆ، لەژێر قەڵەمڕەوی یەکێک لە ئیمپراتۆرییەتەکانی ناوچەکەدا بوون، جا ئەمەوی و عەباسییەکان بووبن یان عوسمانی و سەفەوییەکان/قاجارییەکان بووبن. بە سەدان ساڵ پێش ئەم قۆناغە، کورد وەک گرووپێکی ئیتنی، خەڵکانێک کە بە زمانی کوردی قسەیان کردبێت، بوونیان هەبووە و ڕۆڵیان لە مێژوودا کەم تا زۆر دیوە. قسەی ئێمە لەم بابەتە لەسەر ڕۆڵ و پێگەی کورد نییە بەڵکوو بوون و مانەوەیەتی. پرسیارەکە ئەوەیە بۆ کورد لانی کەم زیاتر لە هەزار ساڵ دەبێت لەم ناوچەیە، بەگشتی ژێر دەستبووە یان لە سێبەری گرووپێکی باڵادەستتر ژیاوە، کەچی بوون و زمانی هەبووە و ماوە، کەچی ئێستا ئەوە تەنیا ١٠٠ ساڵە لەژێر دەسەڵاتی چوار دەوڵەت-نەتەوەیە، بەڵام، وەک ئێمە بانگەشەی بۆ دەکەین، زمانەکەی و ناسنامەکەی کەوتۆتە مەترسی و لەناوچوون. بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە دەبێت بەراوردی نێوان سیستەمی حوکمڕانی ئیمپراتۆرییەت و دەوڵەت-نەتەوە بکەین، لەو بەراوردکارییەدا نیشان بدەین کە بۆچی و چۆن کورد وەک گرووپێکی ئیتنی، لە یەکەمیان توانای گەشەپێدان و پاراستن و مانەوەی گرووپەکە و زمانەکەی هەبووە و لەوەی دووەمیان نییەتی. ئەمە بەشی سێیەمە لەو وتارە چوار بەشییەی کە لەسەر ئەگەرەکانی لەناوچوونی نەتەوە بێدەوڵەتەکان نووسراوە، کەیسی کورد وەک نموونە وەرگیراوە، بەشی یەکەم و بەشی دووەمی لە ماڵپەڕی سەکۆ بڵاوکراوەتەوە.

فرەیی و فرەجەمسەریی

یەکێک لە جیاوازییە هەر سەرەکییەکانی نێوان ئیمپراتۆرییەت و دەوڵەت-نەتەوە بوونی فرەییە (pluralism) لە ئیمپراتۆرییەت، لەبەرانبەر وەکیەکیەی (standardization) لە دەوڵەت-نەتەوەدا. ئیمپراتۆرییەتەکان لەسەر بنەمای فرەیی دامەزراون، جا فرەیی دینیی، نەتەوەیی، ئیتنیی یان کولتووری بێت. لە سەدەکانی ناوەڕاست، لەسەردەمی عەباسییەکان، کورد چەندین میرنشینی بەهێزی هەبووە، ڕەوادی (٨٤٤-١٠٥٤)؛ شەدادی (٩٥١-١٠٥٤)؛ حەسنەوی (٩٤١-١٠١٥)؛ عەنازی (٩٩٠-١٠٥٤)؛ دۆستەکی/مەروانی (٩٨٣-١٠٥٤) و دەوڵەتی ئەیوبی (١١٧١-١٢٥٠). ئەوانەی کوردستان، دووانیان هەم باڵادەست بوونە هەم ماوەیەکی زۆر فەرمانڕەوا بوون، حەسنەوی (لە دەڤەری کرماشان و سنە) لەگەڵ دۆستەکی لە دەوروبەری دیاربەکر، کە دراوی خۆیان هەبووە (تۆفیق ٢٠١١). لەبەر کەمتر قسە لەسەر دۆخی میرنشینە کوردییەکانی سەردەمی عەباسییەکان دەکەین بەڵکوو قسەی زیاتر لەسەر ئەوانەی قەڵەمڕەوی عوسمانییەکان دەکەین.

لە سەدەی پازدە و شازدە، لە سەرزەمینە بەربڵاوەکەی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی کە ئاقارەکانی بە سێ کیشوەر درێژ ببووەوە، کورد، عەرەب، ئەرمەنی، یۆنانی، بولگاری، سڕبی، ڕۆمانی وەک گرووپی ئیتنیی بوونیان هەبوو. لە قۆناغی جیاجیادا، عوسمانییەکان بەشێوازی جیاواز مامەڵەیان لەگەڵ گرووپە ئیتنی و کۆمەڵگە دینییەکان دەکرد. لەسەرەتا لەبەر بچووکیی دەوڵەتەکەیان و لە کۆتاییشدا لەبەر بچووکبوونەوەی قەڵەمڕەوییەکەیان و بە چاولێکەری ئەورووپییەکان بەرەو ناوەندێتی هەنگاویان نا، ئەگینا لە سەدەی پازدە تا سەرەتاکانی سەدەی نۆزدە لەبەر بەرفراوانی تخووبەکانیان دەسەڵاتێکی زۆریان بە جەمسەرەکانی دیکە شۆڕکردبۆوە، ئەمەش بوو بە مایەی دروستبوونی چەندین میرنشین، وەک میرنشینە کوردییەکان (بەدلیس، بادینان، سۆران، بابان، هەکاری، بۆتان).

بەجگە لە پاراستنی دابونەریت و کولتوور لەژێر سێبەری ئەم میرنشینانە (بە میرنشینە کوردییەکانی قەڵەمڕەوی سەفەوییەکانیش، (وەک ئەردەلان [١١٦٩- ١٨٦٧] و زەندییەکان)، هەوڵێکی زۆریش دەدرا بە پێشخستنی زمان و وێژەی کوردی. بەگشتی، لە سێبەری عوسمانییەکان، مادام باج دەنێردرا و سەقامگیری پارێزراو بوو، عوسمانییەکان زۆر گوێیان بە کولتوور و دابونەریت و پراکتیزە جۆراوجۆرە ناوخۆییەکان نەدەدا، بەتایبەتی بە گرووپە ناتورکە موسڵمانەکان. ئەم دید و هەڵوێستە بووە هۆی دروستبوونی مۆزایکێکی ئیداری و دارایی کە تێیدا قەڵەمڕەوەکەیان پڕ بوو لە فرەیی و ڕەنگی خۆڵەمێشی و سێبەری جیاواز. عوسمانییەکان زیاتر حەزیان لە

کارایی بوو نەک وەکیەکیی، ئەم نەرمییە ئیدارییە بوو کە وای لەوان کرد بە ماوەیەکی زۆر حوکمڕانی بەسەر خاکی عەرەب و کورد و سیرب و یۆنانییەکان، هتد، بکەن (Cleveland 1994: 45). ئەمە کەم تا زۆر لە ژێر دەسەڵاتی سەفەوییەکانیش بە ڕۆژهەڵاتی کوردستان ڕاست بوو، چونکە دەسەڵاتی میرنشینی ئەردەڵان، بۆ نموونە، کە حەفت سەد ساڵی خایاند لە دەسەڵاتی میرنشینە کوردییەکانی قەڵەمڕەوی عوسمانییەکان زۆرتر نەبووبێت کەمتر نەبووە.

بە پێچەوانەی ئیمپراتۆرییەت، دەوڵەت-نەتەوە، بە تایبەتی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، نەک هەر فرەیی و فرەڕەنگ نین، بەڵکوو لە سەد ساڵی ڕابردوودا، ئەو دەوڵەتانەی لەسەر خۆڵەمێشی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی و قاجاری/سەفەوی دامەزراوان (وەک تورکیا، ئێران، عێراق و سووریا) بەردەوام لە هەوڵی لەناوبردنی فرەیی و یەکڕەنگکردنی دەوڵەتەکانیاندا بوون. هەر چوار دەوڵەت، کە کوردستانیان دابەش کردووە، هەر زوو دروشمی یەک ئاڵا و یەک نەتەوە و یەک زمانیان بە ئاشکرا، یان لە پشت پەردەوە، بەرزکردەتەوە.

لە ئێران و تورکیا، زمان و کولتووری کوردی، بە چەندین دەیە یاساغ بوون، کە کاریگەرییەکانی زۆر زەحمەتە ئاوەژوو بکرێنەوە، ئێستاش ئەگەر کوردی ڕێگەپێدراوە، ئەوە لە ئاستە فەرمییە-سیاسییەکەی نییە بەڵکوو لە ئاستی خێزان و ئاستێکی ناوخۆیی زۆر سنووردار. لە تورکیا، ئەوە سەد ساڵە، کوردکوژی، زمانکوژی، کولتوورکوژی، ژینگەکوژی، ناسنامەکوژی، شوێنەوارکوژی بەردەوامە. لە عێراق، هەر لە زووەوە کورد وەک نەتەوە و زمان کەم تا زۆر دانی پێنراوە، بەڵام هاوکات و هاوتەریب، حکومەتە یەک لەدوای یەکەکانی عێراق لە هەوڵی پەراوێزخستنی کورد و زمانەکەی بوون. سیاسەتی تەعریبی کورد و کوردستان زۆر بە چڕی لە ١٩٦٣ ەوە جێبەجێ کراوە. لە حەفتاکان و هەشتاکان پڕۆسەی ڕاگواستن و چۆڵکردن و دەرپەڕاندن و قڕکردن گەیشتە ترۆپک، ئیدی کورد، نەک هەر زمان و کولتووری کەوتە مەترسی، بەڵکوو وەک نەتەوە بوونی کەوتە مەترسییەوە. لە ٢٠٠٥، عێراق، لەوکاتەی لە لێواری تەپین بوو، بە فەرمی زمانی کوردی و بەشێکی کوردستانی وەک هەرێمێکی فێدرالی ناساند. لەگەڵ زیندووبوونەوە و بەهێزبوونی لە ٢٠١٧ ەوە، لە هیچ هەوڵێک سڵی نەکردەتەوە بۆ لاوازکردنی پێگەی کورد و هەرێمی کوردستان، بەڕادەیەک کە سیاسەتی تەعریب لە ناوچەکانی دەرەوەی هەرێمی کوردستان تا ئێستا بەخەستی بەردەوامە. لە سووریا، هەر لە سەرەتای دامەزراندنییەوە کورد پەراوێزخراوە، لە ١٩٦٣ ەشەوە، ئەو بەشەی کوردستان بەشێوەیەکی سیستەماتیکی تەعریب دەکرێت. دەوڵەتی سووریا خۆی بە پێی دەستوور خۆی وەک دەوڵەتێکی عەرەبی ناساندوە، ڕێک وەک ئەوەی کورد و

کوردستان بوونیان نەبێت لەو وڵاتە.
هاوکات، ئیمپراتۆرییەتەکان، بە عوسمانی و سەفەوییەوە، بەگشتی هەترۆجینیەس و فرەجەمسەرن (multipolarity)، ڕێک پێچەوانەی چوار دەوڵەت-نەتەوەکە کە لە هەوڵی بەردەوامدان بۆ هۆمۆجینیەسکردنی وڵاتەکەیان و فرەجەمسەری ڕەت دەکەنەوە و مۆنۆپۆلی دەسەڵات دەکەن.

نەتەوەی ناوک

لەوانەش گرنگتر ئیمپراتۆرییەت نەتەوەی ناوک (national core) ی نییە، بەڵام لە دەوڵەت-نەتەوەکان بەگشتی و بەتایبەتی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، نەتەوەیەک دەبێتە، دەکرێتە، یان بووەتە، نەتەوەی ناوک. بەواتایەکی دیکە، ئیمپراتۆرییەتەکان سیاسەتی لەناوبردن و قڕکردن و ئەسیمیلەکردنی ئەوانی دیکەیان لەناو یەک نەتەوەدا پەیڕەو نەدەکرد. بۆ نموونە، عوسمانییەکان و سەفەوییەکان/قاجارییەکان، پێش ئەوان، ئەمەوییەکان و عەباسییەکانیش، ئەگەر گرنگیشیان بە زمانێک لە زمانەکان دابێت بەڵام سیاسەتی قەدەغەکردنی زمان و سەپاندنی زمانێکی دیاریکراویان پەیڕەو نەدەکرد. عوسمانییەکان زمانی تورکی و سەفەویی و قاجارییەکان زمانی فارسییان لە دامودەزگا فەرمییەکانی خۆیان بەکاردەهێنا، هەندێک جار عەرەبیش لە کایەی دینییدا، بەڵام سیاسەتی بەتورککردن و بەفارسکردن تا دامەزراندنی دەوڵەت-نەتەوەی تورکیا و ئێران سەپێنراو نەبوو. بەپێچەوانەوە، هەر کە ئەو دوو دەوڵەت-نەتەوەیە لەسەر میراتی ئەو دوو ئیمپراتۆرییەتە دامەزران، ئیدی سیاسەتی بەتورککردن و بەفارسکردن بەڕادەیەک سەپێنران کە کورد لەسەر بەکارهێنانی زمانی کوردی زیندانی دەکرا. ئێران وەک تورکیا توند نەبوو لە سەپاندنی سیاسەتی یاساغکردنی زمانی کوردی، بەڵام دەکرێت ئەم جیاوازییە بە جیاوازی لە پراکتیزی سیاسەت لەنێوان ئەو دوو دەوڵەتە بگەڕێتەوە. تورکەکان زیاتر مەیل بە بەکارهێنانی هێزی ڕەق، کەچی فارسەکان بە خشکەیی و بە بەکارهێنانی هێزی نەرم کوردییان لەبیر خەڵک دەبردەوە.
لە سووریا، کوردەکان نەک وەک نەتەوە و گرووپی ئیتنی و زمانی دانیان پێنەنراوە، بەڵکوو لە میوانێکی ڕەزاقوورس وەک هیچ شتێکی دیکە حیسابیان بۆ نەکراوە. سیاسەتی کەمەربەندی ستراتیجی عەرەبی لە سەرەتای شەستەکانەوە جێبەجێ کراوە. بەپێی ئەم سیاسەتە سیستەماتیکییە سنووری نێوان تورکیا و سووریا بە قوڵایی ١٥ کیلۆمەتر لە کورد خاڵی کرا، لە شوێنەکانی دیکەش حکومەت دەستی کرد بە دروستکردنی نیشینگەی (مستەوتەنەی) عەرەبی لە تەنیشت هەر گوندێکی کوردی (مەلازادە ٢٠٢٢: ٢٦٥-٢٦٦).

لە عێراق، لە ١٩٦٣ وە تا کۆتایی هەشتاکانی سەدەی بیستەم، نزیکەی ٣٦ هەزار کیلۆمەتر چوارگۆشە، واتە ٤٢% ی باشووری کوردستان، بەشێوەیەک لە شێوەکان بەر سیاسەتەکانی تەعریب کەوتن. هاوکات، دەوڵەتی عێراق سەدان هەزار کوردی فەیلی لە عێراق بە زۆرەملێ دەرپەڕاند بۆ ئێران. تا ١٩٨٧، حکومەتە یەک لەدوای یەکەکانی عێراق ١٩٢٨ گوندی کوردستانیان خاپوور کرد بە پاسا و بیانووی جیاجیا، لەنێوان ساڵانی ١٩٨٧ و ١٩٨٨ هەرچی گوندی دیکەی کە مابوو لەگەڵ زەوی تەخت کران (کرمانج ٢٠١٧: ٢٦٢-٢٩١)، بەمەش تاکوتەرا نەبێت، گوند لە سەرتاسەری کوردستان نەما.

ئەو نموونانەی کە ئاماژەیان پێ کرا، لە ڕاستیدا، لەوەی دەرهەق بە کورد و کوردستان لە هەر چوار دەوڵەت-نەتەوەکە کراوە مشتێکە لە خەروارێک، چونکە لەم کورتە بەسەرکردنەوەیە تەنیا مەبەستمان ئەوەیە کە جیاوازی لە نێوان مامەڵە و ڕەفتار و کرداری ئیمپراتۆرییەتەکان لەگەڵ دەوڵەت-نەتەوەکان دەرخەین. ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی و سەفەوی چەند خراپ بووبن بەرانبەر بە کورد بەڵام سیاسەتی جینۆساید و زمانکوژی و کولتوورکوژی و ژینگەکوژییان پەیڕەو نەکردووە لە دژی. یەکێک لە هۆکارەکان دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە هەردوو ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی و سەفەوی/قاجاری نەتەوەی ناوکیان نەبووە. لە بەرابەردا، نەتەوەی تورک، فارس یان عەرەب ئەستوونەکی سەرەکی وڵاتانی تورکیا، ئێران، عێراق و سووریا-یان پێکهێناوە. بەڕادەیەک کە دروشمی یەک نەتەوە و یەک زمان و یەک ئاڵا ئەگەر بە ئاشکراش دروشمی هەر چوار دەوڵەتەکە نەبوو بێت، ئەوە بە پراکتیز کار بە ئەم تێگەیشتن و دیدە کراوە، کە نەتەوەیەک وەک ناوک وەرگیراوە و کورد و کوردی پەراوێز و یاساغ کراون.

وەک بەشێک لە بەناوککردنی نەتەوەکانی تورک و فارس و عەرەب لە چوار دەوڵەت-نەتەوەکە، کە لە ئیمپراتۆرییەتدا هاوتای نەبووە، تورکیا، ئێران، عێراق و سووریا چوار دەوڵەتی توێنەر (assimilative) بوون، کەچی ئیمپراتۆرییەتەکانی ئەمەوی و عەباسی و عوسمانی و سەفەوی/قاجاری ناتوێنەر (non-assimilative) بوون. لەم نێوەدا و بە ئەم مەبەستە دەوڵەت-نەتەوە خوێندن و فێرکردن و پەروەردەی بەکۆمەڵ وەگەڕدەخا هەم بۆ قووڵکردنەوەی سیاسەتی نەتەوەی ناوک، هەم بۆ تواندنەوەی ئەوانی دیکە، کورد بۆ نموونە، لە قازانی نەتەوەی زاڵدا. لە ڕێگەی خوێندن و فێرکردن و پەروەردەی بەکۆمەڵ، دەوڵەت-نەتەوە دەگاتە هەموو کونوقوژبنەکی وڵاتەکە، بەڕادەیەک وڵات و هەرێم و جوگرافیاکان چەندی سەخت و دوورەپەرێز بن بەڵام دەست و گوێچکە و زمان و سیاسەتی دەوڵەت-نەتەوە پێیان

ڕادەگات و زمانی دایک و نەتەوە بێدەوڵەتەکان یاساغ دەکات، پەراوێز دەکات، لە فەزای گشتی وەدووریان دەخاتەوە.

خوێندنی بەکۆمەڵ

لە ئیمپراتۆرییەتە ئیسلامییەکانی سەرەتای پەیدابوونی ئیسلام تا دەگاتە ڕووخانیان لە سەرەتاکانی سەدەی بیستەم، خوێندن و فێرکردن و پەروەردەی بەکۆمەڵ و فەرمی بوونی نەبوو. کەسانێک، نەک خەڵک، ئەگەر بە زمانێکی دیکەش (عەرەبی، فارسی یان تورکی) لە قوتابخانە دینییەکان (ئەوەی لەناو کورد وەک "حوجرە" ناسراوە) خوێندنیشیان کردبێت، ئەوا، یەکەم، ژمارەیان هێندە کەم بووە هیچ کاریگەرییان لە زمانی گرووپە ئیتنییەکان نەبووە. دووەم، دەرچووانی حوجرەکان دواتر بوون بە مەلا لە شار و گوندەکان کە لەوە بەگشتی لە مزگەوتەکان، تەنانەت ڕۆژانی جومعە لە خوتبەکانیش، هەر بە کوردی قسەیان کردووە.

بە واتایەکی دیکە، زمانی فەرمی ئیمپراتۆرییەت هیچ ڕێگە و ڕێچکەیەکی نەبووە بگات بە خەڵک/عەوام. لە ڕاستیدا، لە هەزار ساڵی پێش دروستبوونی دەوڵەت-نەتەوە لە ناوچەکە، کورد بەگشتی، مەلاکانی لە دەرچێت، یان ئەو فەرمانبەرانەی لە بەغدا و تاران و ئەستەمبوڵ کاریان دەکرد، کەسی دیکە بەجگە لە کوردی زمانێکی دیکەی نەزانیوە و بەکارنەهێناوە، بەدەگمەن نەبێت. بەواتایەکی دیکە، کورد و کوردی، وەک گرووپێکی ئیتنی و زمان نەک هەر مەترسی لەناوچوونی لەسەر نەبوو، بگرە هیچ هەڕەشەیەکی توانەوە و ئەسیمیلەبوونی ڕووبەڕوو نەبێتەوە چونکە ئیمپراتۆرییەتەکان بەگشتی توێنەر نین بە بەراورد بە دەوڵەت-نەتەوە کە کۆڵەگەی لەسەر وەکیەککردن و سڕینەوەی فرەیی و جیاوازییەکان داناوە و کەڵک لە خوێندن و پەروەردەی بەکۆمەڵ بۆ ئەم مەبەستە وەردەگرێت.

بە پێچەوانەی ئیمپراتۆرییەت، یەکێک لە کۆڵەگەکانی دەوڵەت-نەتەوە خوێندنی فەرمی و بەکۆمەڵە. دەوڵەت-نەتەوەکان (وەک تورکیا، ئێران، عێراق و سووریا) هەر لەگەڵ دامەزراندنیانەوە لە چەند دەیەیەکدا، خوێندن بە زمانی تورکی، فارسی یان عەرەبییان کرد بە زمانی فەرمی و زمانی خوێندن و پەروەردە و زانست، ئەمەش وای کرد کە ئەم زمانانە ببن بە زمانی ئەدەب و نووسین و مەعریفە. بەمەش زمانی کوردی پەراوێزخرا و لە پێگەیەکی نزمتر نیشتەجێ کرا. دەوڵەت، لەڕێگەی خوێندن و پەروەردە گەیشتە هەموو کونوقوژبنێکی وڵات (بە کوردستانیشەوە)، نەک هەر زمانی نەتەوە سەردەستەکانی سەپاند بەسەر منداڵانی کورد، بەڵکوو عەقڵییەت و زهنییەت و تێگەیشتن و بیرکردنەوەی دەوڵەت و نەتەوە داگیرکەرەکەی خزاندە ناو مێشکی

منداڵ و لاوانی کورد. ئەمەش لە هەموو شتێک زیاتر ئاسانکاریی بۆ تواندنەوەی نەتەوەی کورد کرد. شتگەلی لەم شێوەیە، لەژێر سایەی ئیمپراتۆرییەتەکاندا نموونەیان نەبوو.

ڕۆڵی خێزان

لەوانەیە گرنگترین جیاوازی نێوان ئیمپراتۆرییەت و دەوڵەت-نەتەوە پەیوەندی بە ڕۆڵی خێزانەوە هەبێت وەک دامەزراوەیەک و ناوەندێک بۆ گەیاندن و گواستنەوە و دروستکردن و گۆڕینی زمان، دابونەریت و کولتوور و مێژوو و ناسنامە. لە سەردەمی ئیمپراتۆرییەتەکان، خێزان وەک یەکەیەک و دامەزراوەیەکی کۆمەڵایەتی ڕۆڵی سەرەکی بینیوە لە فێرکردن و پەروەردەکردن و گەورەکردنی منداڵان و نەوەکانی دواڕۆژ، هاوکات، گەیاندن و گواستنەوە و دروستکردنی زمان، دابونەریت و کولتوور (بەهاکان و ماناکان و تێگەیشتنەکان و تێڕوانینەکان و ڕەوشتەکان). ئەوە بەو مانایە نییە کە دامەزراوەکانی ئیمپراتۆرییەت ئەو ڕۆڵەی بە فەرمی و ڕاستەخۆ بە خێزان سپاردبێت بەڵکوو لاوازی ناوەندێتی و سروشتی ئیمپراتۆرییەتەکان و نەبوونی خوێندن و فێرکردن و پەروەردەی بەکۆمەڵ زینگەیەکی لەو شێوەیەی خولقاندبوو. لە بارودۆخێکی ئاوەهادا منداڵ ئەو زمانە فێر دەبێت کە دایکوبابی قسەی پێدەکەن؛ هەڵگری دابونەریت و کولتوورێکیش دەبێت کە ماڵەوە و لە گوندەکەی پێیەوە ئاشنا دەبێت. ناسنامەکەشی ڕەنگدانەوەی کارەکتەرەکانی خێزان و گوند و دەوروبەرەکەی دەبێت. بۆ کورتی، کاتێک منداڵێک لە گوندێکی هەکاری، شارباژێر، عەفرین، یان مەریوان لە دایک دەبێت، بە زمانی دایکی، کە کوردییە، قسە دەکات؛ جلوبەرگ و دابونەریتەکانیش هاوشێوەی خەڵکی گوندەکەی و دەڤەرەکەی دەبێت؛ ناسنامەکەشی لە ئاستە بچووکەکەی سەر بە بنەماڵەیەکی دیاریکراو لە گوندێک و عەشیرەتێک لە دەڤەرێک دەبێت و لە ئاستە گەورەکەش هەڵگری ناوی گرووپێکی ئیتنی (وەک: کورد، عەرەب، تورک) یان دینیی (وەک: موسڵمان، کرستیان، جوو) دەبێت. کارتی باری کەسی و کارتی نیشتیمانی و پاسپۆرت لە بەشی هەرە زۆری ئیمپراتۆرەکاندا بوونیان هەر نەبوو تاوەکوو خەڵکیان پێ پێناس بکرێت یان بناسرێنەوە.

بەپێچەوانەوە، ئەگەر لە سەرەتاش وا نەبووبێت، بەڵام لەگەڵ دامەزراندن و بەناوەندبوونی دەوڵەت-نەتەوە، ئەرک و ڕۆڵی خێزان ڕۆژبەڕۆژ لاوازتر و بێکاریگەرتر بۆتەوە، بەڕادەیەک لە بیست ساڵی ڕابردوودا، بەتایبەتی لەگەڵ سەرهەڵدانی شۆڕشی تەکنەلۆجی و ئینتەرنێت و مۆبایلی زیرەک و زیرەکیی دەستکرد، خێزان خەریکە کاریگەریی هەر نەمێنێت و دەوڵەت و دامەزراوەکانی دیکە، وەک میدیا

و سۆشیالمیدیا ببنە جێگرەوەی خێزان لە پەروەردەکردن و دروستکردن و گەڕێنی منداڵ و گەنجان. وەک لە پەیوەند بە ئیمپراتۆرییەت ئاماژەی پێکرا، ئەم جەنگانەکەیە لە ئێستاکان هەندێک ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە سروشتی ناوەندگەرایی و حەز و تەماحی دەستوەردانە لە دەوڵەت-نەتەوەکاندا، بەڵام هەندێکیشیان مەرج نییە لە جەوهەری دەوڵەت-نەتەوەوە سەرچاوەیان گرتبێت بەڵکوو زیاتر پەیوەندی بە پێشکەوتن و پێشهات و گۆڕانکارییە تەکنەلۆجییەکانەوە هەیە.

لە پەیوەند بە پرسی کورد، چوار دەوڵەت-نەتەوەکە هەر لە سەرەتای دامەزراندنییانەوە، لەڕێگەی خوێندن و فێرکردن پەروەردەی بەکۆمەڵی بەردەوام ڕێگەی دەوڵەتیان بەهێز و خێزان بەهێز کردووە. هاوتەریب، زمان فەرهەنگ و کولتوور و دابونەریت و مێژوو و یادەوەری هاوبەش و ناسنامەی نەتەوەکانی تورک و فارس و عەرەب بەسەر منداڵانی کورد دا سەپێنراوە. ئەگەر لە باشوور و ڕۆژئاوای کوردستان لە چەند دەیەی ڕابردوودا بە کوردانی ئەو دوو بەشەی کوردستان هەلێک ڕەخسا بێت، ئەوا کاریگەریی دەوڵەت و ناسنامەی نەتەوەی داگیرکەر لە باکوور و ڕۆژهەڵاتی کوردستان ئێجگار زیاتر بووە.

لە میانی دامەزراوە پەروەردەیی و سەربازیی و ئەمنیی و تەکنەلۆجییەکان، کوردستانی پڕ شاخ و داخ و دۆڵی سەخت و دژوار تەخت بووە، تەخت کراوە، بە مانا مەجازییەکەی، وەک چۆن تۆماس فریدمان ئەم تێرمە بەکاردەهێنێت لە بەستەنی جیهان لە ئاکامی جیهانگیرییدا (Friedman 2007). بە واتایەکی دیکە، لەسەردەمی ئیمپراتۆرییەتەکان ئەگەر سەختی ناوچە کوردستانییەکان لەمپەرێک بووە بەوەی لە پێش گەیشتنی زمان و کولتوور و ناسنامەی نەتەوەی باڵادەست، ئەوا لەژێر ڕکێفی دەوڵەت-نەتەوە، هیچ کونوقوژبنەکی کوردستان نەماوە کە دەزگا پەروەردەییەکان، ئەمنییەکان، یاساییەکان، تەکنەلۆجییەکان، میدیاییەکان، هتد، دەستیان پێڕانەگەیشتبێت و کاریگەریی دراماتیکی و جەوهەری و یەکلاکەرەوەیان جێنەهێشتبێت. بۆ نموونە، لە سەد ساڵەی ڕابردوودا لە دوورەدەستترین گوندەکانی شرناخ (تا ئێستا)، سەردەشت (تا ئێستا)، کانی ماسی (تا ١٩٩١) و کۆبانێ (تا ٢٠١٣) قوتابخانە کراوەتەوە و دەوڵەت لەڕێگەی پەروەردەی بەکۆمەڵی منداڵانی کورد، لە شەش ساڵی تا ١٨ ساڵی، نەک هەر فێری خوێندن و نووسین دەکات بە زمانێکی دیکە، بەڵکوو زمانی نەتەوەیەکی دیکەیان بەسەردا دەسەپێنرێت و زمانی دایکیان یاساغ دەکرێت و بە مێژوو و کەیادی تورک و فارس و عەرەبیش جێش دەکرێن. لە دوای ١٨ ساڵیشەوە ڕاکێش دەکرێن بۆ خزمەتی سەربازی و لەوێ بە فەلسەفە و تێگەیشتنی نەتەوەی داگیرکەر پەروەردە دەکرێن و زەرجار دەکرێن بە بەشێک لەو سوپایەی

کە سەد ساڵە کوردستانی داگیرکردووە و خاپوور دەکات.
بۆیە دەکرێت بڵێین ئەگەر کورد وەک گرووپێکی ئیتنی، کوردی وەک زمان، لە هەزار ساڵی ڕابردوودا ماون ئەوە دەگەڕێتەوە بۆ سروشت و ژینگەی ئیمپراتۆرییەت، کە بەئاگایی بێت یان بێئاگایی، دنیایەکی ڕەخساندبوو کە فرەیی تێیدا گەشەش نەکات لەناونەچێت. پانتاییەک کە فارس و تورک و عەرەب، بە بەراورد بە کورد، ئەگەر باڵادەستریش بووبن بەڵام هەژموونگەرا نەبوون کە ببن بە نەتەوەی ناوک لە سەرتاسەری ئیمپراتۆرییەتەکە و سیاسەتێکی سیستەماتیک بوونی نەبوو بۆ تواندنەوەی کورد لە قازانی ئەوانی دیکە. بە چەقبوونی خێزان و دووردەستی ئەم دامەزراوەیە لە دەستوەردانی ئیمپراتۆرییەت ژینگەیەکی دروستکردبوو کە منداڵێک ئەگەر لە خێزانێکی کورد لە دایک ببێت ئەوە بەو زمانە قسە دەکات و هەڵگری ئەو ناسنامەیش دەبێت. ئیمپراتۆرییەتەکان، وەک دەوڵەت-نەتەوەکان نەبوون کە سروشتێکی ئەختەبووتیان هەیە و دەستوەردان لە هەموو کونوکەلەبەرێک بکەن و پەروەردەی بەکۆمەڵ بسەپێنن، لەڕێگەی ئەویشەوە هەژموونگەرایی نەتەوەی ناوک (تورک، فارس یان عەرەب) بەسەر کورد دا دروست و زاڵ بکەن. هەژموونگەراییەکە بەڕادەیەک بێت کە پێگەی خێزان و ماڵ جێلەق بکەن و جێگۆڕکە بە ڕۆڵەکەی بکەن لە پەروەردەکردن و گواستنەوەی زمان و کولتوور و ناسنامە.

ماویەتی..
شێرکۆ کرمانج

سەرچاوەکان

تەفیق، زرار سدیق. (٢٠٢٠). کورد و کوردستان لە ڕۆژگاری خیلافەی ئیسلامی. هەولێر: خانەی موکریان.
کرمانج، شێرکۆ. (٢٠١٧). شوناسی عێراق، ململانێ نەتەوەیی و مەزهەبییەکان. سلێمانی: دەزگای سەردەم.
مەلازادە، ئیبراهیم سادق. (٢٠٢٢). "سەد ساڵ نکوڵیکردن وەک فۆڕمێکی جینۆساید، خەسڵەتەکانی کۆڵۆنیالیزم. بەشێک لە کتێبی: سەد ساڵ دوای سیڤەر، کورد لە کوێوە بۆ کوێ. سلێمانی: دەزگای جەمال عیرفان، پ.پ. ٢٢٥-٢٩٥.
Cleveland, William L. (1994) A History of Modern Middle East, Oxford: Westview Press.
Friedman, T. L. (2007). The world is flat: A brief history of .the twenty-first century. Farrar, Straus and Giroux

بـۆ فرمێسکەکانی بـاوکی ڕێکـار.. ئـازاد حەمە

گریان… نووسینەوەی دیرۆکی فرمێسک ئاسان نییە

هەڵکۆڵین لە بنەچەی گریان و نووسینەوەی دیرۆکی فرمێسک ئاسان نییە. بۆزۆرێکیشمان روونە،کە سەردەمی فرمێسک دەمێکە بەڕێوەیە و ڕەچەڵەکی فرمێسکیش زۆر مرۆییە. بۆیە لێکۆڵینەوە لە گریان یان فرمێسک ڕشتن هیچنەبیت ئەزمموونی □زاندنی فرمێسک و بەکوڵ گریانی دەوێت. ئایا ئەوە لە هەمووواندا هەیە؟ هاوکات دۆزینەوەی تێڕوانینی قووڵ لە فرمێسکەکانی ئەوانیتر توانایەکی سۆزدارییشی دەوێت.

نهێنی فرمێسک تەنیا گریان تێیدەگات. ئەو ڕژێنانەی فرمێسک بەرهەم دەهێنن هەقایەتیان لەپشتەوەیە. هەڵچوونی هەست،کە گریان دروستدەکات لەڕێگای □زانی فرمێسکەوە لە دیرۆکی مر□قایەتییدا گۆڕانی بونیادی بەسەردا هاتووە. ئەمە ئەوەشمان پێدەڵێت،کە شیکارییکردنی فرمێسک، تێگەیشتنی کۆمەڵایەتی بۆ گریان وەک خۆی نەماوە. چونکە لە گریان تێگەیشتن دووبارەتێگەیشتنی فرمێسک ڕشتنمان لیداوادەکات. هەروەها ڕاستە فرمێسکەکان لاواز دەرماندەخەن، لێ بە فرمێسکەکان دەتوانین هەستی ئەوانیتر بۆخۆمان ڕاکێشین و خۆشمان تاڕادەیەک ئاسوودەبکەین.

لێرەدا دەپرسین:چاوەکان،کە فرمێسک دەردەدەن، ئەم فرمێسکە دیرۆکی هەیە؟ هەموو فرمێسکێک یەک مانای هەیە؟ لەڕووی بایۆلۆجییەوە یەک تام و یەک پێکهاتەی هەیە؟گریان چارەسەرە(تێڕاپییە)؟ ئێرە، واتە کوردستان، یان رۆژهەڵات، بەشێک نییە لە مێژووی فرمێسک؟ وەکیتر کوێن ئەو شوێنانەی دەستپێکی مێژووی نەک گریان بەڵکو پێکەنیینیشن؟ ئارکۆلۆژیای(هەڵکۆڵیناسی)گریان چییمانپێدەڵێت؟ ئەو مێژووکردانەی گریان دەنووسنەوە سەر بەو شوێنانەن، کە منداڵ□دانی تراژیدیا و کارەساتبارییین؟ مانای سایکۆلۆجی فرمێسک لەگەڵ مانا کولتووریەکەی یەکە؟ فرمێسکی یۆنانییەکان لەسەردەمی سوکرات هەمان مانای ئەو فرمێسکانەی هەیە باوکی رێکار ڕشتی؟

فرمێسک چییە؟ فرمێسکەکان لە ئاو(شلەیێکی خوێیین)پ□کهاتوون، کە لەگەڵ پێکهاتەی تریشدا تێکەڵن(چەوری، ئەنزیم و هتد…). کاتێک دەگریەین فرمێسک دەڕێژین، کە هۆرمۆنی تایبەتی تیایە. فرمێسکی

سەزدارییی بەپێی توێژینەوەکان پێکاتە هەرمەنییەکەی جوداوازە. لەڕە قسەی ئەمە نە لە پێکهاتەی کیمیایی فرمێسک یان گریانە نە سوودی ڕشتنی فرمێسک، بەقەدئەوەی فرمێسک وەک دیاردەیەکی خەمناک و ئاماژەیەکی وروژێنەری سەزداریی تەماشادەکەین.
باشە مێژووی گریان چییە؟ هەموو شتێک مێژووی خۆی هەیە. گریان، کە دەرهێنەری فرمێسکە لە کولتوورێکەوە بۆ ئەوی دیکە جیاوازە. هەرهەمووشمان جارێک لە جاران فرمێسکمان ڕشتووە، بەڵام فرمێسکی باوک(پیاو) و فرمێسکی دایک(ژن)، فرمێسکی هەژار و فرمێسکی دەوڵەمەند، فرمێسکی تاوانکار و فرمێسکی قوربانی و.. وەک یەک نیین.
بیرمەندە گەورەکان لە یۆنانەوە(هیپۆکراتیس، ئەفلاتون و…) تا دەگاتە زانایانی بایۆلۆجی(داروین) و هونەرمەندەکان(پێکاسۆ و ..) هەوڵیان داوە لە مانا و ناواخنی گریان حاڵیبن. تەنانەت ئاماژەکانی فرمێسک لە فیلمەکان تادەگاتە فرمێسکی سەرتابلۆکان ئەوەمان بیردەخەنەوە،کە فرمێسک تەنها دیاردەیەکی مرۆیی نییە، بەڵکو ئاژەڵیش. بەڵام ئەوەی مرۆڤ ناخهەژێنترە چونکە بەهۆشەوەیە و ڕشتنکەشی بە هەردولایە.
ڕاستە تەنگژەی جەستەیی و ڕۆحیی یان دەروونییەکان سەرچاوەی فرمێسک دەردانن، لە کولتوورە جیاوازەکان بەپێی ئاماژەکانیان مانای خۆیان بەبەر فرمێسکەکاندا کردووە. بۆ زۆرێکمان ئەوەش جێگای سەرنجە،کە فرمێسکی چینییەک لەگەڵ فرمێسکی لاتینئەمریکای یان ئەفغانییەک لە چییدا لەیەک دەچن. ئەوە کولتوورەکانن، کە پێماندەڵێن فرمێسکی هەژاران و دەوڵەمەندان، ئیمانداران و بیئیمانەکان، یان کۆمەڵگە غەدرلێکراو و ئازاد و خۆشبەختەکان هاوشێوەی یەکنیین.
خۆشیی (سەرکەوتن، بردنەوە، تەندروستبوون و..) و خەم(مەرگ، غەدر، دابڕان و..) فرمێسک هێنەرن. ئەڵبەتە ئەوەش کاتێک تۆنێک دەچێتە چاومان یان بەشتێک هەستیارییمان هەیە. بەڵام ئەو مانایە ئێستا فرمێسک هەیەتی هەمان ئەوە نییە، کە مرۆڤ لە سەرەتای مێژوو هەیبووە. فرمێسکی تاکی کورد لە ئێستادا ڕەنگە بەرهەمی هۆکارگەلێکی جیاواز بێت لەو فرمێسکانەی هەزار ساڵ لەمەوبەر ڕشتوونی. کەواتە ڕژاندنی فرمێسکی کوردی ئەمڕۆ هەمان پێکهاتە کیمیاییەکەی پێشووی هەیە بەس هۆکارە سەزدارییەکە هەمان نییە.
فرمێسک هەستگەیێنەرە، کۆدەکان دەخاتە بەردەست کەسانی ترەوە، پێیاندەڵێت فرمێسکەکانم لەخۆڕانیین، ناخهەژێنییان تێدایە. کەواتە فرمێسکەکان دەتوانن ناخەکان پێلینکەن. ئەمەو جەستەی ئەو کەسەی دەگری و فرمێسکی سەزداری دەڕێژێت دەچێتە ئاستێکی هاوسەنگ و بە ڕشتنی فرمێسکەکە فشاری دەروونی کەمدەبێتەوە.

کردەی گریان دروستکەری فرمێسکە. واتە دەستپێک گریانە و بەرھەمەکەی ڕشتنی فرمێسکە. وێڕایئەوە، سۆز و ھەستی قوڵ و بەھێزیش فرمێسک ھێنەرن. ئەڵبەتە سۆزیی رەوشتییش ھۆکارە بۆ فرمێسک ڕشتن. کەواتە، کاتێک بەزییمان بەکەسێکا یان خۆمانا دێتەوە، ھاوسۆزدەبین لەگەڵ دیاردە یان کێشەیەک، بەرھەمی ئەوە دەبێتە گریانێک.
ئەوەتا دەبینیین، کە نوسەری ئەمەریکی تۆم لوتز Tom Lutz لە کتێب□ک□یدا بەناوی(مێژووی سروشتیی و کولتووریی فرمێسک)ئاماژە بۆئەوەدەکات، کە""چۆن فرمێسکەکان ھەم وەک چێژبەخش و ھەم وەک مەترسیدار، ھەم وەک شتێکی نھێنی و ھەم قووڵ سەیر کراون. لێکۆڵینەوە لەوە دەکات، کە چۆن ھەمان دەربڕینی ھەست، وەک فرمێسکی خۆشی یان خەم، دەتوانرێت بەپێی چوارچێوەی کولتووریی بە شێوازی زۆر جیاواز لێکبدرێتەوە.""
کۆتا گوتنمان سەبارەت بە گریان و □زانی فرمێسک، ئەوەیە، کە مخابن کەوتووینەتە ناو دەمی گاڵتەکردن بە گریان. بۆیە باشە بزانیین،کە فرمێسکی کوردی لە دیدی مێژووییەوە سەرچاوەی جۆراوجۆریی ھەبووە، کە زۆرینەی نەھامەتی سیاسیی بۆھێناوە، کە ھۆکاری □زانی فرمێسکەکانی بووە. ئێمە زۆرترین ئازادیمان لە فرمێسک ڕشتن ھەبووە. ئەو ئازادییە بۆ گریان ھەمانبووە وایلێکردووین لەبەردەم دیاردە سۆزاوییەکاندا گرینۆک و لاوازبین. ھەربۆیە کوردستان بووەتە فرمێسکخانە. ئافەرین بۆ ئەوانەی لە فرمێسکەکانی باوکی ڕێکار وەک خۆی حاڵیبوون.

سەرنج: ئەم بابەتە بەشی 37 لە زنجیرەنووسینی) بەکورتی(پێکدێنێت.

لەتیف ھەڵمەت و واتا زێڕینەکان.. ستار ئەحمەد

چاو
ئەگەر ئاواز لە گیتاری دڵما نەما
چاوەکانم مەنێنە چاڵ
چاوەکانم… بە گەردنی حەسارۆسدا ھەڵواسن
با ھەر چاوم لە لوتکە بێ و مەرگی دوژمن…

ئەگەر دڵم
وەکو چاوگەی کانییەکی بچکۆلانە وشکی کرد
وام بنێژن… کونە گوێم پڕ نەبن لە لم
با نەبڕێ لە گوێم
چپەی ئەستێرەی شەوی گوێی سیروان
هاژەی ڕەشەبای سلێمانی
گرمەی هەوری سەر ترۆپکی هەیبەت سوڵتان…
ئەگەر دڵم وەک کاتژمێرێکی شکاو
لە چرکە… کەوت…
کوژایەوە…
وەکو چرایەکی بێ نەوت
وام مەنێژن مێروولە

کەپووم بخۆن وەک پەڕەی باڵی پەپوولە
با هەمیشە پڕ بە شانەکانی دەروون
هەڵبمژم بۆنی عەتری
ڕووباری پرچی فێنکی کچانی ڕێی تووی مەلیک و
گوڵی لوتکەی پیرەمەگروون…
ئەگەر بووم بە میوانی دوا جێ و هەوارم
مەیەڵن گڵ بڕژێتە ناو گەروو و زارم
بەڵێن دەدەم دوای هەزاران ساڵ و سەدە
ئێسکم ببێ بە دارێکی دەم بە خەندە
لە جێی گەڵا بە گشت لق و چڵێکییەوە
بشنێتەوە هۆنراوەی جوان
ئەگەر بە لای گڵکۆکەمدا گوزەر بکات
کچی باڵا بەرز و نیان…

ئەم شیعرەی “چاو” لەتیف هەڵمەت، یەکێکە لە شیعرە جوان و پڕ واتاکانی کە بە شێوازێکی نوێ و جیاواز، پەیوەندییەکی توندوتۆڵ لەنێوان خۆشەویستی خاک و مەرگ و ژیانی دوای مەرگدا دروست دەکات.

خۆشەویستی خاک: شیعرەکە پڕە لە خۆشەویستی بۆ کوردستان و خاکی نیشتمان. شاعیر نایەوێت بە شێوەیەکی ئاسایی و تەقلیدی بمێنێتەوە، بەڵکوو دەیەوێت تەنانەت دوای مەرگیش هەست و سۆز و بیری لەگەڵ نیشتمان و سروشتەکەی بەردەوام بێت.

: شاعیر یاخییە لە شێوازی ناشتنی ئاسایی (چاوەکانم مەنێنە چاڵ، کونە گوێم پڕ نەبن لە لم). ئەم یاخیبوونە نیشانەی ئەوەیە کە ژیانی دڵی بەندە بە بەردەوامی سۆز و هەستی نیشتمانپەروەرییەوە.

بەردەوامی خەبات و ئومێد: داوا دەکات چاوەکانی بە گەردنی

حەسارەسدا هەڵبواسرێن تا هەمیشە چاوی لە لوتکە بێت و مەرگی دوژمن ببینێت، ئەمە نیشانەی بەردەوامیی خەباتە تەنانەت پاش مەرگیش.

: وێنەی شیعری و زمان:

وێنەی سەرنجڕاکێش: لەتیف هەڵمەت بە وێنەی شیعریی ناسروشتی و دەگمەن (سوریالی) ناسراوە. لەم شیعرەدا چەند وێنەیەکی جوانی بەکارهێناوە:

چاوەکانم بە گەردنی حەسارەسدا هەڵواسن: وێنەیەکی بەهێزە بۆ نەمرکردنی بینین و ئاواتەکانی (لوتکە و مەرگی دوژمن).

کونە گوێم پڕ نەبن لە لم... با نەبڕێ لە گوێم... هاژەی ڕەشەبای سلێمانی: داوا دەکات دەنگەکانی نیشتمان نەبڕێن، ئەمەش بەندبوونی گوێی شاعیرە بە سروشتی کوردستانەوە.

دەم وەک کاتژمێرێکی شکاو... وەک چرایەکی بێ نەوت: بەراوردکارییەکی جوان و سادەیە بۆ مردن.

ئێسکم ببە بۆ دارێکی دەم بە خەندە... بشنەتەوە هەنراوەی جوان: گۆڕینی فەنابوون (مردن) بۆ بەردەوامیی ژیان و هونەر (شیعر) و ئومێدی داهاتوو.

ناوە جوگرافییەکان: بەکارهێنانی ناوە جوگرافییە دیارەکانی کوردستان وەک (حەسارەس، سیروان، سلێمانی، هەڵبەت سوەتان، تووی مەلیک، پیرەمەگروون) شیعرەکە بە واقیع و جوگرافیای نیشتمانەوە دەبەستێتەوە و خۆشەویستی بۆ ئەو ناوچانە دەردەبڕێت.

□. تەکنیک و ستایلی نووسین:

: شیعرەکە بە شێوازی شیعری نوێ (شیعری ئازاد) نووسراوە، کە شاعیر دەستبەرداری کێشی تەقلیدی بووە و زیاتر گرنگی بە واتاکان و وێنە شیعرییەکان داوە.

بەکارهێنانی "ئەگەر": بەکارهێنانی وشەی "ئەگەر" (ئەگەر ئاواز لە گیتاری دەما نەما، ئەگەر دەم وشکی کرد، ئەگەر دەم کەوت) جۆرێک لە مەرج و پەیمان دروست دەکات، و واتای ئەوە دەگەیەنێت کە تەنیا لە حاڵەتی نەمانی ئەم شتانەدا (مردن) داوای ئەو شێوازە ناشتنە تایبەتە دەکات.

داواکارییە تایبەتەکان: شیعرەکە بریتییە لە چەند داواکاری و وەسیەتێکی تایبەت لەسەر شێوازی مردن و ناشتنی، کە نیشانەی قووڵیی بیرکردنەوە و بڕوای شاعیرن بە بەها باڵاکان (نیشتمان، جوانی، شیعر).

بەکورتی :

شیعری "چاو"ی لەتیف هەڵمەت شیعرێکی نیشتمانیی قووڵە، بەڵام بە

شێوازێکی زۆر نوێ و فەلسەفییانە دەربڕدراوە. شاعیر مردنی خۆی دەکاتە پردێک بۆ بەردەوامیی ژیان و خەبات و خۆشەویستی بۆ خاک. وێنە شیعرییە جوان و یاخییەکان لەگەڵ بەکارهێنانی ناوە جوگرافییە خۆشەویستەکان، ئەم شیعرەی کردووە بە یەکێک لە دەقە دیارەکانی شیعری کوردیی هاوچەرخ.

ستار ئەحمەد

نادری نادرپوور لە قەسیدەی (ستەم)دا(*).. و: نەژاد عزیز سورمێ

جگە لە گێژەپانی پڕ لە ئاگر و دووکەڵ
بێجگە لافاوی نەخۆشی و کوشتار و خوێن
بەدەر لە ناڵەی تژی نەفرەت ، تووڕەیی
جگە دۆزەخی سەرنگوون و وەرگەڕاو
بێجگە ڕەشەبا
کە لەسەرخۆ
سروودی خەمی
بە گوێی بیاباندا دەخوێنێ
بەدەر لە تۆڵەی تاڵ و کاڵ
پێم بڵێ ئەی دڵ
چی بە پیاو ماوە؟

ئێوە ئەی میرەکان!
گەورەکان!
ئەی ئەوانەی لە بڵیندیان دانیشتوون!
ئێوە
خاوەن کۆشك و بێ خەمەکان!
ئێوە
جەنگاوەرە داناکان!
نازی چی بەسەر

داستانەکانی مێژووەوە دەکەن؟
پشتی چی
بە زۆردارانی سبەی دەبەستن؟
بمرن!
ئێوە سزاتان مردنە
بمرن!
چونکە ئێوەن دەرد و ئافات.

لەوە دەترسم ئاگرپژێنەکان
ڕۆژێ زاری خوێنینی خۆیان بکەنەوە..
ترسم لەوەیە،
دەریای سەرشێت
نەریت و ڕەوشت
بە جارێ سەرنگوون کات
شار و ماڵ و کۆساران
تێك و پێك دا و
لە مەشخەڵی کینەدا بیانسووتێنێ..
ئاسمانە شینەکان،
لە یەکدی بپچڕێنێ و
ئەو گومبەزە تریفەییە بەربێتەوە ..

سەیرە
لەو تاریکەشەوە بەسامەدا
خوا دەرگایەکی لێ کردمەوە
لەو دەرگایەوە،
لەسەرخۆ تەماشام کرد:
لە هەر گۆشەیێ
لاشەیەکی بێ سەرم بینی..
تۆ ئەی هەموو سەرزەمینی گێتی!
ئەوە چ ئازادییەکە
بە ناڕەسەنانت داوە!

دایخە!
چۆنی بەچاکی دەزانی ڕێی لێ بگرە
جیهان لە گوناهەکانی بشۆرەوە
زەمین
لە قینی نهێنیدا دەتوێتەوە
کینەیەك لە وێنەی تاریکەشەودا..

خۆشن ئەو ساتە تاڵ و
ئەوڕۆژە شیرینانە
کینەی ئەو
بە گوناهان سزا دەدا..
وەڕس بووم
لەو هەموو خۆخواردنەوەیە ، وەڕس بووم..
ئای ژیان لەگەڵ ڕەشایێدا چەند خۆشە.

کە سرووشت نوقمی خاك و خوێن بوو
شارستانییەت گەر ئەمە بێ
دەبێ دڕندەیی چی بێ؟
[illegible] ()
[illegible]
[illegible]. (*) لە (برگذیدە
شعرهای نادر نادرپور)ل. 43 کراوە بە کوردی.

منـــــداڵانی ئەمـــــڕۆمان..
منـــداڵانی دوێـــنێـــمان نیـــن..
رەزا شـوان

ئەگـــەرچی (دوێـــــنی و ئەمـــــڕۆ و سبەیـــــنێ) ئـەڵـــــقە تێکهـەڵـکـێـشراوەکـانی مـێـژوون و ئەمـڕۆـمان لەسەر پەرگەمـای دوێـنـێـمان چـنراوە و سبەـیـنێـشمان لەسەر دوا ریـزی چـنراوی ئەمـڕۆـمان دەچـنرێـت؛ بـەڵام نـە ئەمـڕۆـمان دوێـنی یـە، نە سبەیـنێـشمان ئەمـڕۆـمان دەبـێت. چونکە پـێچکەی رەوڕەوەی ژیـان وەستانی نـییـە و هـەمیـ□ش□ بـۆ پـێشەوە دەخولـێتەوە. هەموو داهـێنانەکانی ئەمڕۆ، لە ئەنجامی پێویستییەکانی ژیـانی ئەمڕۆمان داهـێنراون. وەك دەڵـێن (پـێـویستی دایـکی داهـێـنانە). ئەوانەی کە ئەمڕۆ بەلامـــانەوە سەیــــر و ســـەمەرن. لە سبەینـــێدا دەبنە شتگەلـێکی ئاسایی و ئـێکسپایەر و باونەماو. چـونکە شـتگەلـێکی مـۆدێـرنـتر و سـەیـر و سـەمـەرەتـر دادەهـێـنرێـن.

بەگومان منداڵانی ئەمڕۆمان وەک منداڵانی بیست و پێنج ساڵ لەمەوبەر نین. خواست و پێداویستییەکانیشیان، هەمان خواست و پێداویستییەکانی منداڵانی نەوەی رابردوو نین.
خەون و خەزگە و هیوا و بەهرە و ئارەزووەکانیشیان جیاوازن لەگەڵ منداڵانی پێشتر. منداڵانی ئەمڕۆمان زیاتر کنجکاوین و دەیانەوێت زیاتر و زیاتر بزانن و بدۆزنەوە. منداڵانی ئەمڕۆمان لە ژینگەیەکی دیجیتاڵی هەمەچەشنە و جیهانیدا گەورەدەبن.
(ویس ستانفەرد) دەڵێت:"ئەگەر خەونەکانی منداڵان لەبەرچاوبگرین.. جیهان بەختەوەر دەبێت.. ئەگەر خەونەکانیان لەناوبەرین.. چارەنووسی جیهان لەناوچوونە".

جیهانی منداڵانی ئەمڕۆمان، جیاوازە لەگەڵ جیهانی منداڵانی دوێنێمان. منداڵانی ئەمڕۆمان، منداڵانی سەردەمی ئینتەرنێت و ئایپاد و ئایفۆنی زیرەک و ژیریی دەستکردن. نەوەی تەکنەلۆژیای خێرا و شۆڕشی دیجیتاڵین. لە تەمەنێکی بچووکەوە کارلێکیان لەگەڵ ئامێرە زیرەکەکاندا کردوون. بە خێراییەکی زیاتر لە نەوەکانی پێشوو کارامەییان بەدەستهێناون. پێویستیشیان بە کارامەیی زیاتریش هەیە، تا لەگەڵ گۆڕانکارییەکان و داواکارییە جیاوازەکانی جیهانی داهاتوودا، بگونجین و دەربەرن.
منداڵانی ئەمڕۆمان، وریاتر و کراوەتر و زیرەکتر و زۆرزانتر و رۆشنبیرترن لە منداڵانی بیستەکانی رابردوو.
منداڵانی ئەمڕۆمان هەڵناخەڵەتین و بە بابەتی بێ بایەخ رازی نابن. بە دوای شتگەلێکی مۆدێرن و هاوچەرخ دەگەڕێن. بۆیە رازیکردن و دابینکردنی پێداویستییەکان و خۆشگوزەرانی منداڵانی ئەمڕۆ، نیگەرانییەکی سەرەکی کۆمەڵگایە. چونکە منداڵانی ئەمڕۆ، زیاتر پشت بە تەکنەلۆژیا دەبەستن و ئامێرە تەکنەلۆژییەکان بوونە بە بەشێک و بە پێویستییەکی سەرەکی لە ژیانی رۆژانەیان.
بڕوانە منداڵێکی دوو ساڵان، کە چۆن کاتێکی زۆر بە بەکارهێنانی ئایپاد بەسەردەبات.
تا زیاتر بچینە ناو جیهانی وەنەوشەیی و ئەفسووناوی سەیر و سەمەرەی منداڵانەوە، زیاتر دەتوانین لێیان تێبگەین و هاوڕێتیان بەدەستبهێنین. لێشیان تێدەگەین کە چییان خۆشدەوێت و چییان خۆش ناوێت. جیهانی منداڵان، جیهانێکە سەرتاپا لە جوانی و لە دڵپاکی و لە راستگۆیی و بێتاوانی. دەبێ

قنجەکانیان لە پەڕەی گوڵ پاکترن. پڕن لە سۆز و خۆشەویستی و لە ئاشتی و لە میهرەبانی و لە لێبووردن. جیهانی منداڵان، جیهانێکە پڕە لە خەونی سەوز و لە هیوای بەرز و لە راز و لە نیازی پاک. پڕە لە بزەی ناسک و لە پێکەنینی شیرین. لە قسەی قوت و خۆش. جیهانی پاکیزەیی منداڵان، جیهانێکی بێ ئەستەم و بێ سنوور و بێ سانسۆرە. پێویستە ئەم جیهانە خۆشەیان لێت□ک□د□ین و ژیانی ساوێلک□یان لێ تاڵنەکەین. پێویستە بە هەندیان بزانین و گرنگی رۆڵیان لە ئەمڕۆ و لە داهاتوودا لەبەرچاو بگرین. نا بێت بەری ئازادیان لێبگرین، وەک منداڵان، با چێژ و خۆشییەکانی لە تافی منداڵیی خۆیان وەربگرن. با راکەن و هەڵب□ز□ن□وە و وەک پەپوولە هەڵفڕن و بە کامی دڵیان مەستی یاری و شادی بن. نا بێت بەو پێوەر و شێوازە پەروەردەیان بکەین، کە ئێمەیان پەروەردەکردووە. دەبێت ئەوە بزانین کە سەردەمی ئێستا، لەگەڵ سەردەمی منداڵی ئێمەدا زۆر جیاوازە. لە ئەمڕۆدا، گۆڕانکاری و چاکسازییەکی ریشەیی لە پەروەرەکردنی منداڵانی مۆدێرندا هاتووەتەدی. لەبەر گرنگی رۆڵی چارەنووسسازی منداڵان، ئەم سەردەمە، بە سەردەمی منداڵان ناودەبرێت. گەر بمانەوێت هەر چاکسازی و گۆڕانکارییەکیش بۆ داهاتوویی□کی باشتر بکەین. دەبێت لە منداڵانەوە دەستپێبکەین. چونکە داهاتوومان لە دەستی منداڵانی ئەمڕۆمان دایە.

(ئیلیانور رۆزفڵت) دەڵێت:" منداڵانی ئەمڕۆ، ئەندازیاری داهاتوون".

(جۆن ک□ن□دی) یش دەڵێت:"منداڵان بەنرخترین سەرچاوەی جیهانن و باشترین هیوا بۆ داهاتوو".

ئەم هیوا و داهاتووە دڵخوازەشمان، لە سایەی پەروەردەکردنێکی مۆدێرنی راست و دروستی منداڵەکانمان و پلانێکی پەروەردەیی ستراتیژی و مامۆستایانی مۆدێرزم و گۆڕانکاری لە پەیڕەو و لە پروگرامەکانی خوێندنی قوتابخانەی بنەڕەتیدا دێتەدی.

(کۆنفۆشیۆس) دەڵێت:"منداڵان، منداڵانی سەردەمی ئ□م□□ نین.. منداڵانی سەردەمی خۆیانن".

بەڵام ئایا پرۆگرامەکانی خوێندن و ئاستی مامۆستایان و شێوازی فێرکردن و پەروەردەکردن و وتنەوەی وانەکان لە قوتابخانەکانی کوردستان، لە ئاستی ویست و هیواخوازی و پێداویستییەکانی منداڵانی مۆدێرنی کوردستانن؟ ئایا پلاداڕێژراوی و پرۆگرامسازی کراوە، بۆ ئەوەی ئینتەرنێت و

ژیریی دەستکرد، ببن بە بەشێک
لە پرۆسەی فێرکردن و خوێندن؟ بەداخەوە تا ئەمڕۆش، بەشێکی زۆری مامۆستایان شێوازی تەقلیدیی و ڕێبازی کلاسیکیی ئێکسپایەر، لە وتنەوەی وانەکاندا پەیڕەودەکەن. لە ڕاستیدا هەست بە چاکسازی و گەشەکارییەکی کەم دەکرێت. قوتابخانەی بنەڕەتی لە پەروەردەی نوێ و سەردەمدا، ڕۆڵ و گرنگی و پێگەیەکی گەورەی هەیە، لە ڕاهێنان و ئامادەکردنی قوتابیان بۆ کۆمەڵگایەکی بەختەوەر و بە داهاتوویەکی باشتر
و ئاسوودەتر. بۆیە پەیوەستە بە وردی و بە بایەخەوە لە هەموو کار و پرۆگرام و بەرنامەکان و چالاکییە پێشکەوتووەکانی قوتابخانەکانی بنەڕەتی بڕوانین و بە وردی هەڵیان بسەنگێنین. قوتابخانە تا ئەمڕۆش کەناڵێکی گرنگە و هەڵگری ڕەهەندە ڕۆحی و ڕەوشتی و داهێنان و هونەر و وێژە و بەها تایبەتی و گەردوونییەکانە.
ئەگەر فێرکردن و پەروەردەکردنێکی ڕاست و دروست و مۆدێرنی قوتابییەکانمان دەوێت، کە بتوانن پێداویستییەکانی داهاتوو بەدیبهێنن و بتوانن بەرپرسیارێتی هەڵبگرن و کوردستانێکی شیاوتر و دڵخوازتر بەڕێوەببەن. پێویستە بیر لە شێواز و ڕێبازی مۆدێرنی وانەوتنەوە و فێرکردن و پەروەردەکردن قوتابیان بکەینەوە، گەشەکاری و چاکسازی لە پرۆگرامەکانی خوێندن بکەین، ئامێرە مۆدێرنەکانی وەک ئینتەرنێت و ئایپاد بکرێن وەک هۆکانی مۆدێرنی فێرکردن. لە قوتابخانەکاندا بەکاربهێنین. سێ ساڵ جارێکیش، پێویستە مامۆستایان بۆ ماوەی مانگێک بەشداری لە خولی هاوینەی ڕاهێنانی مامۆستایان بکەن. تا لە تازەترین تیۆر و ڕێباز و شێواز و ستایلی مۆدێرنی فێرکردن و وانەوتنەوەی وانەکان و گەشەکارییە پەروەردەییەکان و لە هەیە داهێنراوکانی فێرکردن بە ئاگابن. بۆ ئەوەی قوتابییەکانیان، لە ڕەوتی پێشکەوتن و لە شارستانی نوێ، دانەمێنین.
لە ئەمڕۆدا، پەروەردەی منداڵان بریتی نییە، لە تەنها فێرکردن وەرگرتنی زانست و زانیاری، بەڵکو ئەم سنوورەی تێپەڕاندووە و هەموو ئەو لایەنانە دەگرێتەوە، کە پەیوەندییان بە ژیانی منداڵانی ئەمڕۆ و بە داهاتوویانەوە هەیە. بۆ ئەوەی ئەو ئامانجە بەرزانە بهێنێتەدی کە پەروەردە مودێرن خوازیارێتی.
لە ئەمڕۆدا، پەروەردەکردنی منداڵان شۆڕشێکی بێدەنگی بەخۆیەوە بینیوە. ڕۆژانی شێواز و ڕێبازی پەروەردەکردنی تاکڕەوانە

ڕۆیشت، کە بە یاسای توندوتیژی و چاوسوورکرنەوەی دوور لە سۆزداری و لە میهرەبانی منداڵانیان پەروەردە دەکرد. دەبوایە منداڵان گوێڕایەڵی ڕەهای گەورەساڵان بوونایە. وا لە منداڵانیان دەڕوانی،
کە پیاوی بچووک و ژنی بچووکن. شتێک نەبوو بە ناوی مندا□□ی و چێژی منداڵییەوە.

لە ئەمڕۆدا، دایکان و باوکانی مۆدێرن وا منداڵەکانیان پەروەردە دەکەن، کە لە ڕووی سۆزدارییەوە، گەشبینتر و هیواخوازتر و زیرەکتر و گونجاوتر و خۆڕاگرتربن.
(جۆن دێوی) دەڵێت:"منداڵ ئەو خۆرەیە، کە هەموو دامودەزگا پەروەردەییەکان
بە دەوریدا دەسووڕێنەوە".
(ل□ ت□□ستۆی) یش دەڵێت:"هەموو شتێک.. بەندە بە پەروەردەکردنەوە".

نەرویج: ٢٠٢٥

بەکورتی36: نووسینی گرگن یاخود زبڵەنووسین، ژیانمان لا لێڵ و بوغزاویی دەکەن.. ئازاد حەمە

غەدر لە خۆمان دەکەین،کە ئەو جۆرە نووسینانە دەخوێنینەوە، گوێ لەو جۆرە سێمینار و قسەکردنانە دەگرین بوغز و تاریکیمان تیادروستدەکەن، کە ئاسایشیی روناکبییریمان دەشێوێنن و ڕامانیشدێنن لەسەر خۆگ□م□ژ□کردن. گشت ئەو نووسینانەی(یان سێمینارانەی)بۆشایی ئێمە بەکاردەبەن و بۆ هەمیشە لە سێبەردا دەمانهێلنەوە شایانی پشتگوێخستنن.
لێرە، کە باس لە نووسینی گرگنانە یان زبڵەنووسین دەکەین، وەکیتر قسە لە گوتن و ئاخافتنی گرگنانەش دەکەین، ئەو جۆرە نووسینانەمان مەبەستە چەنەبازیی و زۆربڵێی لەپاش خۆیان بەجێدێڵن. بەمجۆرە دەگەینە ئەوەی بپرسین: نووسینی گرگن کام جۆرە لە نووسین؟چۆن لە

نووسینی گرگن و کارەکتەری گرگن دەربازمانبەت؟ ئایا نووسینە گرگنەکان وەک سەمینار و ئاخافتنی بێدەفە و تاریکی هۆنەرەکان بێزیان نیین؟ زبەرنووسین و باسی لەوە و ناڤوون چ سودەکی بۆ ئەمە هەیە؟ ناماقوڵی نییە لەناو لەشاوی نووسینی زیرەکیی دەستکرددا خوێنەری نووسینی گرگن یاخود زبەرنووسین بیین؟گوێگری سەمینار و ئاخافتنی بێئاییندە و تێکەڵوپێکەڵ و نالۆژیکیی بیین؟
زبەرنووسین یان نووسینی گرگن، چ شێوە نووسینەکە؟ ئەم جۆرە نووسینانە، کە لە ئێستادا لە هەڵکشاندان نووسینی نازیندوو و هەڵگری توخمی درۆن. هەروەها نووسینەزبە سەرچاوە لە نووسینی هاوجۆری خۆی و هیچ نەگوتن، نەپەکان و بێ کۆمەکییەوە وەردەگرێت. ئەم جۆرە نووسینانە کاتیی و لەکاڵیین. نەبەدەکەن، نە توانای گەڕین دروستکردنیشیان هەیە.
کۆمەڵگەی ئەمە، کە دەژانە لەناو دژوارییی و کارەساتەکانەوە سەردەردەنەت، چ پەیوەستەکات نووسینی ناساغ و ناواخن گاڵتەجارانە بخوێنینەوە، جا ئەوە راڤەیەک(نووسینەک، سەمینارەک) بێت یان شیعرەک یان رۆمانەک. ئەمە، کە کارەساتباریی بووتە چارەنووسمان، ناداديی بەردەرگای لەگرتووین، بۆ مافیش میوانەکی ئێسکگرانی بەردەوامانە، چیماندداوە لەو نووسینانەی لەگەڵ چارەسەر و ڕێگاچارەدا پەیوەندیان قرتاندووە؟ ئەمە کە ژیانی سیاسیی، کۆمەڵایەتیی، ئابووریی و دەروونییمان پڕە لە تەنگژە و قەیرانی جۆراوجۆر چ پەیوەستییەکمان بەم جۆرە سەمینار و نووسینانەیە؟ ئەو نووسینانەمان بەچییە ژەهر بەباودەکەنەوە؟ چ پەیوەستیەک لە کۆمەڵگەی ئیستای ئەمە بە نووسینی(گوتار و گوتنی) ژەهرئامێز لەئارادایە؟ بەگومان هیچ.
ئەمە پەیوەستمان بەوەیە، بەدوای ئەو ئاخافتن و نووسینانەوە وێڵبین ئاسەمان نیشاندەدەن، فەرماندەکەن چەن مامەڵە لەگەڵ ئاستەنگ و تەنگژەکاندا بکەین. ئەو نووسین یان سەمینارانە بۆ ئەمە چی هەستی وونبوون و سەرگەردانییمان تیادروستدەکەن، ئەمەو هەڵەوەژیی و نالۆژیکییمان تیا بەباودەکەنەوە؟ بێدەنیاییەوە هیچ.
گومانیناوەت، نووسینی لەو جۆرەی ئەتمانکردەوە بێئومێدیی و خەمەکییمان بەدەنەت. بەپێچوانەوە لەم دەمە تەنگژاویەماندا پەیوستمان بەو جۆرە نووسینانەیە(یان شیکاریی و هەڤپەیڤینانەیە) ئەوەمان فەرکەن، چەن لەناو شکست و ململانێکانەوە سەرکەوتوانە بێینەدەر.
پێشداوەرییەکی رەوشتی نییە، گەر بەڵێین نووسینی گرگن نووسینگەلەکی پووچ و بێمانان. نووسینی لەم جۆرە، کە زبەرنووسینە دەستکاری ژیانمان بەرەو باشە ناکات و هیچ پەیوەندییەکیشی لەگەڵ

چارەسەرسازییدا نییە. بێگەنەویستیشە، بێزارییەک، کە هەرگیز بوونایی نییە بەڵکو بێباکیی و بێ بەرپرسیارییەتییە، بە نووسینە گرگنەکانەوە دیارە. ئەم جۆرە نووسینە، کە خەم و پەژارەی ئەمەی بەلاوە مەبەست نییە، نووسەرەکەی تەنها سەرقاڵی جیهانە بچووکەکەی خۆیەتی.

تایبەتمەندییەکی تری گوتنە پووچ و نووسینە گرگن و زبڕەنووسینەکان ئەوەیە، کە لە ڕاستگۆییەوە دوورن، جۆرە نووسینێکی بێناواخن و ڕووکەشن، لەگەڵ کاتدا هەڵیشماندەدەنە ناو گەرووی تاریکیی و هەڕەمەکیبوونەوە، ناو پەشیمانیی و ناتێگەیشتنەوە لە دەزی خۆمان.

هەرچەندە نووسینی گرگنانە ناپێویست و ناگرنگن، لە هەشن و گوتنیش لەبارەی ئەمەوە. لەم حاڵەتدا چۆن مامەڵە لەگەڵ ئەم لایەنەدا بکەین؟ نووسینە گرگنەکان، کە لەوانلەون لە بێبەهایی لە گوتن و بێباکیی لە کردار تابەڵیت نائاسوودە و نامورادکەرمانن.

لە بەرئەوەی نووسین لەلایەک کردارە و لەلایەکیتر بەرپرسیارییەتییە، نووسینی گرگنئامێز یان سەمیناری بەش هەردەم کاریان ئەوەیە فرێماندەنە ناو بازنەی داخراوەوە، کە لەوێڕا بیرکردنەوە دروستنابێت. بێیە خوێندنەوەی ئەم شێوە نووسینانە و گوێگرتن لەم جۆرە سەمینارانە دڵتەنگیی و بێهیوایی لەگەڵ خۆیاندا دێنن.

سەربارى ئەوە، ئاماژە بە ئەوەشدەکەین، کە لەم نووسینە پوختەدا قسەمان لە پاکیزەیی نووسین نەبوو، ئەوەی، کە نووسین فریشتەیە، نەخێر، بەڵکو ویستمان ئەوە بڵێین، کە لە ئێستادا ئێمە پێویستمان بەو نووسینانەیە (سەمینار و قسە و گەڕانەوانەیە) هەنووکەبوونمان لاپێویستدەکەن و متمانە بەخۆبوونمان لابێهێزدەکەن. بەواتایەکی دیکە، پێویستمان بەو شێوە نووسینانەیە (ئاخافتن و گوتنانەیە) هیوائامێز و دژە شکستیین، کە قسەی بەدفە و ناشایستە بێبنەمادەکەن، وامانلێدەکەن بەرامبەربە خۆمان بەئەمەک و بەرپرسیارئامێزبیین.

کەتا گوتنمان لەسەر نووسینی گرگن یان زبڕەنووسین تایبەتە بە خودی گرگنیی سەمیناریی تاراوگەییەکانەوە، کە زۆر مخابن، بەشێک لە سەمیناری هەندەرانییەکان، ئەوانەی ماوەی جارێک لە هاوینانا خۆیان دەکەنەوە بە کوردستان، لەناوەڕۆکەدا هیچ جیاوازییەکیان لەگەڵ نووسینە گرگنەکاندا نییە، کە لێرە و لەوێ بەرۆکمان دەگرن.

ئەمە لە چ دۆخێکی ناهەمواری سیاسیی، دەروونی و ئابووریداین و ئەوانیش لە هاتنەوەکانیاندا چ جۆرە باسگەلێگی گرنگ دەکەنە ناونیشان بە سەمینارە زەبارە و سواوەکانیان. ئەوان بێ ئاگان لەوەی، کە لە گشت کوچە و کۆڵانێکی شار زانکۆ و پەیمانگایەکی

ئینگلیزی هەیە(ئەڵبەتە لەگەڵ هەموو ئاست خراپیشیان)، خەڵک چ پێویستییەکی بەو جۆرە باس و گفتوگۆ ناگرنگ و ئاستنزمانە هەیە ئەو جۆرە سەمینارانە دەیوروژێنن. سەمینارەکان گەر سەرسامیی و سەرکێشیی لە پرسیار و بیرکردنەوە لەگەڵ خۆیان نەهێنن چ پێویستیەکمان بەو بابەتە مردارەوەبووانەیە، ئەم هەندەرانیانە دەیدەن بەگوێماندا.

ئازاد حەمە
پرۆفیسۆر لە فەلسەفە لە زانکۆی سلێمانی

پزیشکی ئارامکەرەوە “پاڵاتیڤ” لە بەرامبەر ئازاری دەروناسیدا.. وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە: یاسین لەتیف

بیونگ-چول هان (1959-) فەیلەسوف و تیۆریستێکی کولتووری لەدایکبووی کۆریای باشوورە. لە ئەڵمانیا دادەنیشێت و مامۆستای هونەرە لە زانکۆی بەرلین
دەقەکە؛
- پێم بڵێ ئازار بۆ تۆ چی دەگەیەنێت، منیش پێت دەڵێم تۆ کێیت!

ئەم قسەیەی ئێرنست یونگەر (١٨٩٥-١٩٩٨) دەتوانرێت بۆ کۆمەڵگا بە گشتی بەکاربهێنرێت. پەیوەندیمان بە ئازارەوە سروشتی ئەو کۆمەڵگایە ئاشکرا دەکات کە تێیدا دەژین. ئازار ئاماژەیەکی کۆدکراوەو کلیلی تێگەیشتنە لەو کۆمەڵگەیەی کە قسەی لەسەر دەکرێت. هەر لەبەر ئەم هۆکارە دەبێت هەموو سۆسۆلۆکێک و ڕەخنەیەکی کۆمەڵایەتی لێکدانەوەو شرۆڤەکانی خۆی بە ئازار پەرەپێبدات. دەبێت ئەوەش بزانین ئێمە سروشتی کۆدکراوی ئازار لەدەست دەدەین ئەگەر بە تەنیا بۆ پزیشکی جێبهێڵین بۆ ئەوەی مامەڵەی لەگەڵدا بکات.
ئەمڕۆ، “فۆبیای ئازار”، یان فۆبیای ئەلگۆریتم(خوارزمیات) بە ئازار- لە هەموو جێگایەک ترسێکی باوە لە ئازارەکان . هەروەها

بەرگەگرتنی ئازار بە خێرایی کەم دەکاتەوە. فۆبیای ئازار دەبێتە هۆی سڕبوونی هەمیشەیی ، ئامانج لێی دوورکەوتنەوەیە لە هەر دۆخێکی پڕ لە ئازار. لە هەمان کاتدا تەنانەت دەشکانیش بە گومانەوە سەیر دەکرێت. فۆبیای ئازار لە کایەی کۆمەڵایەتیدا بڵاودەبێتەوەو فەزای ململانێ و مشتومڕ بچووک دەکاتەوە، ئەمەش دەتوانێت ببێتە هۆی ڕووبەڕووبوونەوەی ئازاربەخش. فوبیای ئازاریش هەژموونی خۆی دەسەپێنێت بەسەر سیاسەتدا.

فشارەکان بۆ پابەندبوون بە ڕێککەوتنەکان و گەیشتن بە کۆدەنگی زیاتر دەبێت.هاوکات سیاسەت لە ناوچەیەکی ئازارشکێندا جێگیر دەبێت و دینامیزمی خۆی لەدەست دەدات. "نەبوونی ئەڵتەرناتیف" یان بەدیل دەبێتە پەناگایەکی سیاسی. دواجار "ناوەند"ی پارچەپارچەبوو دەبێتە پەناگەیەک . هەروەها مرۆڤ لەبری مشتومڕ و هەوڵدان بۆ ئارگیومێنتی باشتر ملکەچی فشارەکانی سیستەمەکە دەبێت . دواجار دیمۆکراسی (پۆست دیمۆکراسی) بڵاو دەبێتەوە کە بریتییە لە دیمۆکراسی ئازار شکێن و چەسپاو . هەر لەبەر ئەمەش کە شانتاڵ مۆفە (١٩٤٣-) داوای "سیاسەتێکی پڕ لە ئازار" دەکات کە خۆی لە ڕووبەڕووبوونەوەی پڕ لە ئازار بەدوور نەگرێت. سیاسەتی ئارامکردنەوە بەتوانایە لە خاوەندارێتی دیدگا یان جێبەجێکردنی چاکسازی قووڵ کە ڕەنگە بە ئازار بێت. ئەوان پێیان باشە پەنا بە دەرمانی ئازارشکێن ببەن، کە کاریگەری کاتییان هەیە و هیچ شتێک ئەنجام نادات جگە لە داپۆشینی ناهاوسەنگی سستەم و هاوسەنگی میتۆدی نەبێت .سیاسەتی هێورکردنەوە چەکدار نییە بە ئازایەتی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئازارەکان.

بەم شێوەیە هەموو شتێک دەبێتە تەنیا درێژەپێدەری هەمان چیرۆکی کۆن . ترسی ئەمڕۆ لە ئەلگۆریتمەکان (خوارزمیات) لەسەر بنەمای گۆڕانکاریەکی ڕیشەیی پارادایم دامەزراوە. ئەمە لە کۆمەڵگایەکی ئەرێنیدا دەژین کە هەوڵی نەهێشتنی هەموو جۆرەکانی نەرێنی دەدات.ئازار جەوهەری نەرێنییە. تەنانەت دەروونناسیش ئەم گۆڕانکارییە پارادایمە پەیڕەو دەکات، لە دەروونناسی نەرێنی کە دەروونناسی ئازارە دەگوێزێتەوە بۆ دەروونناسی ئەرێنی . تەرکیز دەخاتە سەر خۆشگوزەرانی و دڵخۆشی و گەشبینی. هەروەها پەیوەستە خۆمان لە بیرکردنەوە نەرێنییەکان بەدوور بگرین و بیگۆڕین بۆ بیرکردنەوە ئەرێنییەکان . تەنانەت دەروونناسی ئەرێنی ئازار وەکو لۆژیکی کار کردن بە کار دەنێت ، ئایدۆلۆژیای هێورکەرەوەی نیولیبرالیزم ئەزموونە ئازاربەخشەکان وەک پاڵنەرێک بۆ باشترکردنی ئەدای کارکردن دەبینێت. تەنانەت باس لە "گەشەکردنی دوای کارەسات" دەکات ، ڕاهێنانی خۆڕاگری وەکو ڕاهێنانێک بۆ هێزی دەروون ، ئەم ڕاهێنانە ئامانجی گواستنەوەی مرۆڤەکانە بۆ تاکی بە توانا تا

دەکرێت هەست بە ئازار نەکەن و هەمیشە دڵخۆش° بن .

ئەرکی دەروونناسی ئەرێنی پەیوەندیەکی تۆکمەو نزیکی هەیە بە دابین کردنی بەختەوەری و بەڵێنی داوە بە دابین کردنی پانتاییەک لە بەختەوەری هەمیشەیی دەکرێت لە ڕێی دەرمانەوە دەستەبەر بکرێت.قەیرانی مادەو دەرمانی (افیون)لە ئەمریکا نموونەیەکی سەرەکییە ، هەروەها تەماحی ماددی پیشەسازی دەرمان تاکە هۆکاری ئەم قەیرانە نییە؛ بەڵکو گریمانەیەکی بنەڕەتییە سەبارەت بە بوونی مر□ق . ت□نها ئایدۆلۆژیای خۆشگوزەرانی هەمیشەیی دەتوانێت لە ئاستی فرەواندا ئەو دەرمانانە دابەشبکات کە لە بنەڕەتدا پزیشکی ئارامکەرەوە بە کاری دەهێنێت بۆ کەسانی تەندروست .

ب□□ک□وت نیی□ ک□ د□یقید بی مۆریس (1942-)، ئ□ل□□ریتمزان یان پسپۆڕی ئازاری ئەمریکی، دەیان ساڵ لەمەوبەر لێدوانێکی داوە : ڕەنگە ئەمریکییەکانی ئەمڕۆ یەکەم نەوە بن لەسەر زەوی کە ژیانێکی بێ ئازاریان بە مافی□کی دەستووری زانیبێت. کە بریتیی□ لە ئازاری شەرمەزاری . کۆمەڵگای پزیشکی ئارامکەرەوە هاوتەریبە لە گەڵ کۆمەڵگای جێبەجێکەر ، ئازار وا لێکدەدرێتەوە کە نیشانەی لاوازیە؛ هەروەها شتێکە دەبێت بشاردرێتەوە یان کۆتایی پێبهێندرێت لە ڕێگەی چاک کردنیەوە ، ئەمەش بۆ خۆی لەگەڵ ئەدای کارکردندا ناکۆکە . لە کۆمەڵگایی□کی چالاک و بە توانادا جێگەی پاسیفی□تی ئازارەکان نابن□ت□وە ، ئەمڕۆ ئازار لە هەر ئەگەرێکی دەربڕین ڕەتدەکرێتەوە. مەحکومە بە بێدەنگی، کۆمەڵگەی پزیشکی ئارامکەرەوە ڕێگە نادات ئازار زیندوو بکرێتەوە یان لە ڕووی زمانەوانییەوە گوزارشت لە خۆی بکات و بگۆڕێت بۆ سۆز . کۆمەڵگەی ئارامکەرەوە کۆمەڵگەیەکی "ئایدیال□"□. قوربانی وەهمی خۆڕازیبوونە. هەموو شتێک پۆلێش دەکرێت و پاڵاوتە دەکرێت تاوەکو ڕازی دەبێت.

سەرسام بوون هێمای ئێستایە هەروەها ڕەوێنەوەی ئازارەکانیەتی. ئەوان نەک تەنها سۆشیال میدیا، بەڵکو هەژمونیان سەپاندووە بە سەر هەموو بوارەکانی کولتوریدا . نابێت ئازاری هیچ شتێک بدات ، نەک هەر هونەر، بەڵکو ژیان خۆی دەبێت لە ئینستاگرامدا تەسویر بکرێت؛ بەو مانایەی خاڵی بێت لە لایەنی توندو ململان و ناکۆکی کە ڕەنگە ئازار بەخش بێت . لەبیرمان دەچێت کە ئازار پاکی دەکاتەوە و لە ڕێگەی پاککردنەوە کاردەکات:‏‏کولتووری خۆڕازیبوون توانای پاک کردنەوەی نییە و بەمجۆرە مر□ق ل□ نێوان ئەو نیشتووانەی ئەرێنیدا کە لە ژێر ڕووی ئەو ڕۆشنبیرە خۆڕازیبوونەدا کۆدەبێتەوە دەخنکێت. ئەم شر□ق□ی□ لەسەر موزایەدەی هونەری مۆدێرن و هاوچەرخ دەڵێت: جا چ مۆنێت (١٨٤٠-١٩٢٦) بێت یان کوونس (١٩٥٥-) یان تابلۆ ڕووتە بە ناوبانگەکانی مودیگلیانی، یان فیگەرە مێینەکانی پیکاسۆ (١٨٨١-

١٩٧٣)، یان کێڵگە ڕەنگاوڕەنگەکانی ڕۆتکۆ (١٩٠٣-١٩٧٠)، یان تەنانەت تابلۆی سەر نەژەنکراوی لیۆناردۆ (١٤٥٢-١٥١٩)، هەموویان سەر بە بەرزترین بڕاکێتی نرخەکانن. پێدەچێت هەموو بەرهەمە هونەرییەکان لە یەکەم نیگادا بگۆڕێندرێنەوە بە هونەرمەندێکی (پیاو)، و تا ڕادەی قسەی ناشرینیش دەخەشکێر بن. بەلایەنی کەمەوە هونەرمەندێک هێواش هێواش لەم پلەیە نزیک دەبێتەوە:
لویس بۆرژوا کە بە پەیکەرێکی زەبەلاح ژمارەیەکی پێوانەیی نوێی تۆمارکرد. 32 ملیۆن دۆلار نرخی(جاڵجاڵۆکە) فیلمی “The Spider” بوو، کە بەرهەمێکی ساڵانی نەوەدەکانە. بەڵام تەنانەت جاڵجاڵۆکە زەبەلاحەکانیش لە بری ئەوەی هەڕەشە بن بە شێوەیەکی نایاب ڕازێنراونەتەوە. لە بەرهەمەکانی (ئای ویویدا) ئەخلاق بە شێوەیەک خراوەتەڕوو کە ئیلهامبەخشە بە سەرسامبوون. ئەخلاق و ڕازیبوون لە هاوژیانییەکی سەرکەوتوودا یەکتر دەبینن. دیزاینی پێگەی ئۆپزسیۆن کەم دەکاتەوە، لە لایەکی دیکەوە (جێف کونز) هونەرێکی نائەخلاقی دیکۆراتی نایاب دەخاتە ڕوو ئەویش سەرسامکەرە، کاتێک ڕووبەڕووی هونەرەکەی دەبێتەوە، تاکە کاردانەوەی لۆژیکی وەک خۆی پشتڕاستی دەکاتەوە ئەوەیە کە هاوار بکات: “واو!”.

ئەمڕۆ هونەر ناچارە ملکەچ بێت بە “سەرسامی”. ئەم بەهەشکردنەی هونەر تەنانەت بە وەستا کۆنەکانیش هیچ ڕێزێک نیشان نادات. تەنانەت خەریکە دەخرێتە ناو دیزاینی مۆدەوە. بۆ نموونە پێشانگای پۆرترێتی هەڵبژێردراو لەگەڵ ڤیدیۆیەکدا بوو کە نیشانی دەدا ڕەنگی جلوبەرگی دیزاینەرانی هاوچەرخ چەندە جوان هاوئاهەنگ بووە لەگەڵ تابلۆ مێژووییەکانی لوکاس کراناخی گەورە (١٤٧٢-١٥٥٣) یان پیتەر پاوڵ ڕوبەنس (١٥٧٧-١٦٤٠). بێگومان ئەو پێشنیارەش هەبوو کە پۆرترێتی مێژوویی نسخەیەکی سەرەتایی وێنەی سێڵفی هاوچەرخ بووە”.
ڕۆشنبیری خۆڕازیبوون هۆکاری زۆریان هەیە. یەکەم:
ئەمە ڕوون دەکرێتەوە بە بە بازاڕکردن و بە کاڵاکردن. بەرهەمە ڕۆشنبیرییەکان تادەت دوچاری فشاری بەکاربەردن دەبنەوە، پێویستە وێنایەک لە خۆ بگرێت کە گونجاو بێت بۆ بەکاربردن، بەو مانایەی چێش بەخش بێت. ئەم گەڕانە لە ڕۆشنبیرییەوە بۆ ئابووری لەگەڵ گەڕانی ئابووری بۆ ڕۆشنبیری بەهای ڕۆشنبیری زیادە بۆ کاڵا بەکاربەرەکان زیاد دەکرێت. بەڵێنی ئەزموونی کولتووری و جوانکاری دەدات کە دیزاین گرنگتر دەبێت لە بەهای بەکارهێنان.
کایەی بەکابەر کایەی ڕۆشنبیری داگیر دەکات. کاڵای بەکاربەر وەک بەرهەمی هونەری پێشکەش دەکرێت. بەم شێوەیە کایەی هونەر و بەکاربردن تێکەڵ بە یەکتر دەبن، ئەمەش ڕێگا دەدات بە هونەر

سودمەند بێت لە جوانیناسی بە کاربردن و دواجاریش چێشبەخش دەبێت .
گۆڕینی کولتوور بۆ ئابووری و گۆڕینی ئابووری بۆ کولتوور یەکتر بەهێز دەکەن. دابڕان لە نێوان کولتوور و بازرگانی، نێوان هونەر و بەکاربردن، نێوان هونەر و پڕوپاگەندە بە هەمان چەشن .تەنانەت هونەرمەندان ناچارن خۆیان وەک نیشانەی بازرگانی تۆمار بکەن. خۆیان لەگەڵ بازاڕدا دەگونجێنن و هەست بە باشی خۆیان دەکەن بۆ ئەوەی سەرسامیان بەدەست بهێنن . هەروەها گۆڕینی ئابووری بۆ ڕۆشنبیری کاریگەری لەسەر بەرهەمهێنان هەیە ،بەرهەمهێنانی دوای پیشەسازی غەیرە مادی دەست دەگرێت بە سەر شێوە جۆراو جۆرەکانی پراکتیکی هونەریدا . دەبێت داهێنەرانە بێت بەڵام وەک ستراتیژییەکی ئابووری ، هاوکات داهێنان ڕێگە نادات تەنها بە شێوە جۆراو جۆرەکانی هەمان شتی خۆی نەبێت . ناتوانێت جیاوازییەکی تەواو بەدەستبهێنێت.
ئەو نەرێنی شکاندنی نییە و ئەوەش بە ئازارە. هەروەها ئازار و بازرگانی لە یەکتر دوور دەکەونەوە ، یان یەکتر لە دەست دەدەن . لە سەردەمێکدا کە کایەی هونەر بە تەواوی لە کایەی بەکاربردن جیا بووەوە، ملکەچی لۆژیکی خۆی بوو هیچ چێژێکی لێ چاوەڕوان نەدەکرا. هونەرمەندان خۆیان لە بازرگانی دوور خستەوە ، تا ئێستاش ئەو ڕستەیەی ئادرنۆ دروستە کە دەڵێت: هونەر بەشدارە لە دروست کردنی ڕوداوی نامۆیی لە جیهاندا. بە پێی ئەو گوتەیە کارێگەری هونەری خۆشگوزەرانی ناکۆکە لە گەڵ دەستەواژەکان . هونەر دەبێت توانای شۆککردن و بێزار کردن و تێکدان و تەنانەت ئازاردانیشی هەبێت. هونەر لە شوێنێکی جیاوازدایە ، هەروەها ماڵەکەی لە شوێنێکی غەریبدایە ، بە دیاریکراوی ئەم نامۆییە کارە هونەریەکە پێکدێنێت ، ئازار ئەو بۆشایەیە کە تەواو جیاوازەکان لە ڕێگەیەوە دەچنە ژوورەوە. هەر نەرێنیی جیاوازەکان بە تەواوی وا دەکات هونەر بتوانێت دژایەتی گێڕانەوەی خۆی لەگەڵ سیستەمی باودا بکات. سەبارەت بە خۆڕازیبوون بە هەمان شێوە بەردەوام دەبێت . بە گوتەی ئادۆرنۆ، “یەکەم وێنەی جوانکاری” لەرزێکە”یان هەژانێکە گوزارشت لە سەرهەڵدانی جیاوازی دەکات.
هۆشیاریەک کە توانای لەرزین و هەژانی نەبێت هۆشیاری□کی بەرجەستەکراوە.ئەو بێتوانایە لە ئەزموونکردنی چونکە ئەمە لە جەوهەرەکەیدا ئەو ئازارەیە کە جیاوازییە جەوهەریەکەی دەردەکەوێت ، ئەوەی کە هەیە لە پەیوەندیدایە لە گەڵ ئەوەی کە نەریتیە ، ژیانێک کە هەموو ئازارێک ڕەت بکاتەوە، دیسان ژیانێکە کە لە جەستەدایە.تاکە شتێک کە ژیان بە زیندووی دەهێڵێتەوە “کاریگەری کەسانی دیکەیە”. ئەگەرنا لە دۆزەخی لە یەکچوندا بە دیلی

دەمێنێتەوە .

‏

‏(بە پێنوسی یۆنگ – چول هان) وەرگێڕانی لە ژاپونیەوە اکد الجبوری – حوار المتمدن – ٣٠ – ١٠ – ٢٠٢٥

ئەو پیـــاوانەی صـــەدام كە لە ئەنفالی دوو خەڵات كران.. عەلی مەحمود محەمەد

لە ڕۆژی سێشەممە رێكەوتی ٢٢ی ئازاری ١٩٨٨ ئۆپەراسیۆنی ئەنفالی دوو دەستی پێکرد, تاکو رۆژی شەممە رێكەوتی 2-4 بەردەوام بوو, 12 رۆژی خایاند” هۆکاری كەوتنی زووی ناوچەكە لە داهاتوودا ئاشکرای دەك□یـــ□ن, ئەوەی لە ژێـــر پەردەیە دەیهێنینە ســـەر بەردە” لەم ئۆپەراسیۆنە ئەنفال ژمارە بەندی كرا.

ئۆپەراسیۆنەكە بە سەرکردایەتی لیوا ڕوکن ئەیاد خەلیل زەکی البیاتی سەرۆكی ئۆپەراسیۆنەكانی فەیلەقی دوو، وە بەسەرپەرشتی راستەوخۆی فەریق روکن عەدنان خیراللّە وەزیری بەرگری عێراق و عەلی حسن مەجید بەرپرسی بیرۆی باكووری حزبی بەعس و فەریق روکن نزار عبدولکریم فەیسەڵ الخزرەجی سەرۆكی ئەركانی سوپا ئەنجامدرا.

لە دە قۆڵەوە هێرشکـــرايە ســـەر ناوچەکـــانی كڵەزەردە, قەرەداغ، سەنگاو، بازیان، عەربەت، زەڕایەن، ئۆردوگای نەسر و دەربەندیخان, ئۆپەراســیۆنەكە روپێـوی پانتـــایی زیـــاتر لە 1000 بۆ نزیـــك 1500 کیلۆمەتر چوارگۆشەی گرتەوە.

ئەم شاڵاوەی ئەنفال بە کیمیابارانکردنی گوندی سێوسێنانیان لە رێكەوتـی 22-3-1988 دەسـتیپێکرد, تیایـدا 69 كەس لە هاووڵا تیـانی گوندەكە بوونە قوربانی و زیاتر لە 85 كەسیش بریندار بوون, هەرەها لە رێكەوتی 23-3 گوندەكانی جافەران و ولیان و دوكەرۆ کیمیاباران کرانەوە, هەروەها لە رێكەوتی 24 ی ئازار گوندەكانی بەڵەكجارو ناحیەی قەرەداغ کیمیاباران کرانەوە, لە ئەنجامدا كەسێك بووە قوربانی و چەندینی دیكەش بریندار بوون. 27ی مانگیش گوندەكانی تەکیە, بەلەكجاڕ, بەڵخەو گومەتە کیمیاباران کران, لە ئاكامدا 2

قوربانی و 40 بریندراری لێکەوتەوە, بە گشتی لە پرۆسەی ئۆپەراسیۆنی ئەنفالی دوودا, 7 جار بە چەکی کیمیاوی هاووڵاتیانی ناوچەکە کیمیابارانکران.

جگە لە لیوا و تیپەکانی سوپای عێراق کە ژمارەیان 27 تیپ بوو، دەیان فەوجی جاشی سوك و مەفرەزە تایبەتەکانی سنووری پارێزگای سلێمانی بەشدار بوون, لە یەك پرۆسەی رێزلێناندا 77 موستەشار نیشانەی ئازایەتیان وەرگرت بەهۆی بەشداری دڵسۆزانەیان بە سوپای دەندە لە ئەنفالی یەك و دوودا, وە 29 راوێژکاری دیکەش بە فەرمانەی سەرۆك کۆماری تایبەت رێزیان لێگیرا, وەهای مەفرەزە خاسەکانی 29,68,87,119 … هتد و تەواری سلێمانی و هەندێك مەفرەزەی جاشی تایبەت و جاشە تایبەتەکانی ناوچەکە بەشدار بوون لە ئۆپەراسیۆنەکە.

ئەم سوپا تاوانکارە سەرجەم گوندەکانی ئەم ناوچەیەیان روخاند کە زیاتر لە 235 گوند بوون, 203 مزگەوت و 92 قوتابخانەیان تێدا بوو, (80) گوندیان راستەوخۆ کەوتنە بەر شاڵاوی ئەنفالکردنەکە, لە (2241) خانوو پێك دەهاتن, (12254) کەس لەم ناوچەیەدا دەژیان.

هاووڵاتیانی ناوچەی پرۆسەی ئۆپەراسیۆنی ئەنفالی دوو بە دوو قەڵا ویستویانە خۆیان رزگار بکەن, “سەنگاو , گەرمیان ” و سلێمانی, یەکەم رێگا دوواتر لە پرۆسەی ئەنفالی 3 زۆریان گیراون, لە گەڵ خەڵکی ئەو ناوچانە ئەنفالکران, گواسترانەوە بۆ چەمچەماڵ و سەربازگەی قەڵەتوو” قەڵای قەرەتوو کە بارەگای فیرقەی پیادە بوو, لەوەوە بۆ سەربازگەی تۆبزاوە,لە رێگای دووەم چوونە بۆ ناو شاری سلێمانی, ئەم بەشەیان زۆریان رزگاریان بووە, بەڵام ئەوانەی کەس داڵدەیانی نەداوە, یان لە پشکنینەکان لە رێگا دەستگیر کراون گواسترانەوە بۆ بارەگای هێزەکانی تەواری لە گەڕەکی چوارباخی شاری سلێمانی کە بە تەواریەکەی چوارباخ ناسرابوو, ئیتر ئەوانیش خۆیان لە تۆبزاوە بینییەوە.

بە وتەی کەسێکی سکاڵاکەر لە دادگای باڵای تاوانەکان, لە پرۆسەی ئەنفالی 2 نزیك گەڵ زەردە لە دەربەندی چالکە لوغم زیاتر لە 20 کەسی کوشتبوو, هێزی مغاویر نزیك 500 کەسی گرتووە لەو کاتە, سکاڵاکەرێکی دیکە دەگێڕێتەوە کە دوای سێ رۆژ ژن و منداڵیان ناردووە بۆ سلێمانی, بە مەگەلی مەڕەوە گەیشتە تانجەڕۆ لەوێ دەستگیر کراون, سێ رۆژ لە زیندانی فرقە ماونەتەوە, لە نێوان 3-31 و 4-1 بردراون بۆ تەواریەکەی شاری سلێمانی, لەوکاتە لە تەواریەکە نزیك 500 کەسی لێبووە, خەڵکی دیکەش گیراون, دوای هەژدە رۆژ بردراون بۆ سەربازگەی تۆبزاوە, حەوتی رەمەزان, واتا رێکەوتی 24-4 گەیشتە زیندانی قەڵای نگرە سەلمان, لەو سەرو

بەندێ لە ناو شاری سلێمانی لە ئاسمانەوە کۆپتەر بانگەوازی کردووە کە دەرگا بکەنەوە بۆ گەڕان بە دوای هەلاتووەکان قەرەداغ.

ئۆپەراسیۆنی ئەنفالی دوو بە شێوەی فەرمی لە رۆژی شەممە رێکەوتی 2-4-1988 بە بەیانی ژمارە 3109ی فەرماندەیی هێزە چەکدارەکانی عێراق کۆتایی هات, لە بەیانەکە وێڕای ستایشی رۆڵی هێزە عێراقییەکان, دەستخۆشی لە چەکدارە کوردەکان کراوە کە دەسەزانە ئەرکەکانیان راپەڕاندووە و لە پاداشتدا مەدالیای ئازایەتیان وەرگرتووە.

لە بەرامبەر ئەنفالکردنی هەزاران کەسی ناوچەی قەراغ و وێران کردنی گوندو قوتابخانەو مزگەوت و نەخۆشخانە و کیمیابارانکردنی ناوچەکە, پەلامار لە زەوی و ئاسمانەوە, سەدان کەس کە رۆڵیان هەبووە لە تاوانەکە لە لایەن خودی صەدام حوسێنەوە بە بڕیاری فەرمی کۆماری رێزیان لێ گیراوە, لە خوارەوە ناویان دەنووسین, دەشێت کەسی دیکەش هەبێت رێزی لێنرابێت ئیمە دەستمان بەو بەڵگەنامانە نەگەیشتبێت, یان کەسانی دیکە هەبێت هەقی رێزلێنانیان هەبووبێت بەڵام صەدام خەڵاتیانی نەکردبێت.

بە واژۆی دکتاتۆر صەدام حوسێن و فەرمانی کۆماری ژمارە 347 لیوا الرکن ئەیاد خەلیل زەکی لە رێکەوتی 11-4-1988 نیشانەی ئازایەی پێ بەخشرا.

هەروەها بە پێی نووسراوی ئەمینداری فەرماندەیی گشتی هێزە چەکدارەکان زۆر نهێنی ژمارە ا-14-2057 لە رێکەوتی 5ی نیسانی 1988 بۆ دیوانی سەرۆکایەتی بابەت رێزلێنان , بە واژۆی الفریق الرکن علاوالدین کاقم حماد ئەمینداری فەرماندەیی گشتی هێزە چەکدارەکان, بەهۆی رۆڵی نموونەیان لە سەرکردایەتیکردنی ئۆپەراسیۆنی ئەنفالی 1 و 2 , نیشانەی ئازایەتیان پێ دەبەخشرێت .

1- اللواو الرکن سلگان هاشم احمد قائد عملیة الانفال الاولی

2- اللواو الرکن ایاد خلیل زکی قائد عملیة الانفال الپانیة

هەروەها بە پێی نووسراوێکی نووسینگەی فەرماندەیی گشتی ئەمینداریەتی هێزە چەکدارەکان ژمارە ا-24-942 لە رێکەوتی 28-5-1988 زۆر نهێنی بۆ دیوانی سەرۆکایەتی بە واژۆی فەریق الرکن علاوالدین کاقم حماد ئەمینداری فەرماندەیی گشتی هێزە چەکدارەکان, بابەت رێزلێنان, بە پێی ئەو دەسەلاتەی دراوە بە سەرۆکی ئەرکانی سوپا لە لایەن سەرۆکی عێراقەوە , بە پێی نووسراوێکی زۆر نهێنی نێردراوە بۆتان لە رێکەوتی 3ی نیسانی 1988, بە ژمارە 2016 , ئەم ئەفسەرانەی لە خوارەوە ناویان هاتووە, هەر یەکەی بە 500 دینار خەڵات بکرێن, بەهۆی بەشداریکردنی راستەوخۆیان لە هەردووو ئۆپەراسیۆنی ئەنفالی 1 و 2 , سەرباری ئامادەبوونیان لە گۆڕەپانی

جنگ ب جبجکردنی نخشکان:

1-العمید الرکن خالد حسین علی مدیری الخگیگ

2-العمید الرکن عدنان عبد چاحی مدیری الخگیگ

3-العمید الرکن علی عزیز الفدعم هیئ الامن الداخلی

4-العمید الرکن کنعان خورشید عبدالوهاب مدیری الصنف الکیمیاوی

5-العمید سعدی محمود محمد مدیری مدفعی المیدان

6-العقید الرکن ولید نایف شبیب مدیری الاستخبارات العسکری العام

7-العقید الرکن صدام رشك عاتی مدیری التخگیگ

8- العقید الرکن ناصح توفیق سلمان مدیری الاستخبارات العسکری العام

هروها ب فرمانی کماری ژمار 813 ل رکوتی 9ی ئگستی 1988 نیشانی ئازایتی بخشرا ب هر یک ل عمید روکن زوهیر یونس علی و لیوا روکن سعد شمسدین خالص بهی بشداری ئازایانیان ل پرسی ئنفالی دوو دا.

هروها ل رکوتی 1988-08-09 ب واژی دکتاتر صدام حوسن 130 کس ل بشداربووانی ئنفالی 2 خات کران, ب پی فرمانی کماری ژمار 807 ئ, می خوارو ناوکانیان:

1- عمید رکن زوهیر یونس علی قائد قوات 50

2-عمید رکن سعد شمسدین خالص قائد ق جح د و -1

3-عمید سعد ودیع سعید امر جح د و -3

4-عمید محمد مستفا اسماعیل شا د فل-5

5-عمید محمد یاسین عبدوا جح د و -2

6-عمید روکن فائق عزدین حمودی چ ر 2 ح ش ا د فل-1

7-عقید روکن عاصم مهدی رشید چ ر 2 ا س فل-1

8-عمید روکن ژنون عبدالل جاسم قاگع ازمر

9-عقید نصیف جاسم جواد امر لمش -420

10-عقیدی تیار(فکوان) محمد علی محمود مستشار فل 1

11-عقید فهمی السید عادل رشید امر قاگع قرداغ

12-محمود عبدالزاق امری جح د و -3

13-عقید روکن صکر هاشم حسن چ ر 1 ق جح د و -1

14-مقدم روکن ئحمد عبد خف مستخدم فی ح ا د فل 1

15-مقدم حوسن حمز خلیل موقع الموصل

16-مقدم تیار نجم عبدالزا عبدالواحید المستشار الجوی ج گ ج-1

17-مقدم عبدالکازم عبید جبار ف2 لمغ 2 فل-4

18-مقدم نزهان خليل ئيبراهيم چ ر 3 ا س ش ا د فل-1
19-مقدم صعاب جدوع ژياب ك م م -10
20-مقدم زيا عباس بجان امر ف 1 ل -438
21-رائيد سعد كريم حوسن امر ف 1 ل -420
22-رائيد مهدى مزهر علوى ك م مت-40
23-رائيد عبدالستار محمد شانى ف 1 لمغ 2 فل-4
24-رائيد عوسمان عبدوا محمد على ف 3 لمش-438
25- نقيب موتان شفين عباس فرت س ل -438
26-نقيب مبدر خخا حوسن امر بگ -982
27-نقيب مزاحم عبدالغنى زنون ف3 لمغ 2فل-4
28-نقيب حقى ئيسماعيل حسن و-امر ف 2 ل-438
29-نقيب مشعل محمد صاح امري جح د و -3
30- نقيب مندوب ئيوب حسن امر ف 2ل -420
31-نقيب عبدالقادر مهدى حبيب امر س 3 ك مع النصر
32-نقيب خاليد عباس جاسم امر س 3 ك مع النصر
33-نقيب مشرف حمود نجم امر ف 3 ل-420
34-نقيب خچير عباس علی بگ 3 ك م م -949
35-ملازم ئول فاز عبدالساد فرح س مغ ل -420
36-ملازم اول گلال كازم عبدالئمير س 2 ك د ب-41
37-ملازم اول كاقم سعد عاتى ك مت-762
38-ملازم اول نازم يونس على ق ق -50
39-ملازم اول عبدالئمير عجيل عكبا بگ ا خ -3
40-ملازم اول تيار قيس حبيب مصتفا س -41
41- ملازم اول تيار شلال رشيد عتي س -41
42-ملازم اول تيار سالم فتحى حسن س-2
43-ملازم اول تيار ئحمد عابد داود س-2
44- ملازم اول تيار صلاحدين حسن يونس محمد ج گ ج -1س-4
45-ملازم اول مغاوير سامى نسيف جاسم س مغ لمش-39
46-ملازم اول عيسا باقر شلال بگ 1 ك م مت-40
47-ملازم تيار حافز ئحمد حسن ج گ ج -1 س-30
48-ملازم عبد الرسو جاسم محمد ك مت-40
49-مستشار صاح ئحمد حوسن فوج 162
50- مستشار حم رشيد عبدالحمان فوج 200
51- مستشار خليل عبدوا ئيبراهيم فوج 109
52- مستشار جما فق حوسن فوج 97
53- مستشار محمد عومر ئمين باساكى فوج 81
54- مستشار ئنور محمد حسن فوج 131

55- مستشار خدر رشيد بحرى فوج 173
56- مستشار سوعاد فيزوا محمد فوج 60
57- مستشار سالار نصرال قادر فوج 166
58- مستشار محمود حم ئمين حم صاح فوج 69
59- مستشار محمود حم رسو ئاغا فوج 26
60- مستشار شخ محمود سيد گو فوج 137
61- مستشار حم خان دارا رشيد فوج 202
62- مستشار محمد عيسا جاف فوج 100
63- مستشار تاهير علی عبالحمان فوج 99
64- مستشار عباس حاجی ئاغا رسو فوج 66
65- مستشار حمز عباس ماندا فوج 22
66- مستشار محمد سعيد ئحمد محمد فوج 197
67- مستشار سعيد قادر محمد جاف فوج 199
68- مستشار محمد حوسن علی ميرزا فوج 74
69- مستشار كسرى محمد سعيد جاف فوج 75
70- مستشار عومر بابكر سليم ئاغا فوج 114
71- مستشار نوزاد ئنور بتوات فوج 4
72- مستشار فتاح كريم الجاف فوج 35
73- مستشار بايز عزيز رشيد فوج 213
74- مستشار سعيد ئحمد شت فوج 34
75- مستشار حسن محمد عوسمان فوج 175
76- مستشار سليم ممند رسو ئاغا فوج 98
77- مستشار كريم عبدوا محمد فوج 62
78-نائب زابت مقاتل جوى عويد خيزران خف ج گ ج-1 س-30
79-نائب زابت براد جوى خالد سلمان حبيب السرب 2
80-جاش محمد علی سعيد فوج 34
81- جاش عبدوا ئاغا مولود فوج 98
82- جاش حوسن محمد حوسن فوج 175
83- جاش ئيسماعيل علی رسو فوج 148
84- جاش عادل حوسن ئحمد فوج 62
85- =عبدوا محمد موصتفا فوج 114
86- جاش حسن ئحمد حمد قادر فوج 4
87- جاش جما مولود فوج 35
88- جاش تفيق ئحمد كريم فوج 213
89- جاش ئحمد مجيد ئيبراهيم فوج 180
90- جاش ئحمد قادر سوارى فوج 80
91- جاش علی رحيم حم خان فوج 200

92- جاش رەزا مەجید رەحمان فەوج 200
93- جاش حوسێن عەبدوڵا حەسەن فەوج 109
94- جاش محەمەد رەشید جاسم محەمەد فەوج 109
95- جاش محەمەد قادر محەمەد فەوج 97
96- جاش محەمەد ئەحمەد صاڵەح فەوج 97
97- جاش ئەحمەد عومەر ئەمین باساکی فەوج 81
98- جاش جەماڵ رەئوف عومەر ئەمین فەوج 81
99- جاش عوسمان محەمەد رەزا فەوج 131
100- جاش رەشید عەباس فەوج 131
101- جاش عوسمان ئەحمەد عەبدوڵا فەوج 173
102- جاش عەتا مەحمود مەولود فەوج 173
103- جاش رەحمان حەمە عەلی فەرەج فەوج 60
104- جاش محەمەد عەبدوڵا محەمەد فەوج 137
105- جاش سەعید تۆفیق حەسەن فەوج 166
106- جاش فەتاح محەمەد رەزا فەوج 69
107- جاش محەمەد مەحمود رەزا فەوج 69
108- جاش ئیبراهیم عەلی حاج حلو فەوج 20
109- جاش عەبدوڵا زکری حاجی فەوج 20
110- جاش عابد محەمەد ئەحمەد فەوج 20
111- جاش کەماڵ ئیبراهیم محەمەد فەوج 20
112- جاش محەمەد عەرەب حاجی فەوج 20
113- جاش کەماڵ ئەحمەد محەمەد فەوج 58
114- جاش چیای دیوالی الدۆسکی فەوج 58
115- جاش سەعید دیوالی سەعید فەوج58
116- جاش سەعدی قادر سەعدی فەوج 58
117- جاش سکڤان رەشید محەمەد عەلی فەوج 58
118- جاش رەشید حەمە ئەمین عەزیز فەوج 78
119- جاش حەیدەر رەشید محەمەد ئەمین فەوج 78
120- عەبدولا رەشید محەمەدەمین فەوج 78
121- جاش تاهیر حەسەن میر محەمەد فەوج 78
122- جاش مام یەحیا عوسمان عومەر فەوج 86
123- جاش بێستون عوسمان عومەر فەوج 86
124- جاش نەوزاد صدیق ئەحمەد فەوج 86
125- جاش ئاسۆس عوسمان عومەر فەوج 86
126- جاش عەلی ئاوڕەحمان حەسەن فەوج 168
127- جاش عەبدولا ئیسماعیل خدر فەوج 168
128- جاش مەجید ئاوڕەحمان حوس□ن فەوج 168

129- جاش جاسم زێبارى فەوج 225

130- جاش تەيار زێبارى فەوج 225

131- جاش ئەحمەد موحسين امر مجموعە

132- جاش سالار مەحمود امر مجموعە

هەروەها لە رێكەوتى 1988-4-17, بەشێك لەو سەرۆك جاشە موستەشارانەى بەشدار بوون لە هەردوو پرۆسەى ئەنفالى يەك و دوو نيشانەى ئازايەتييان پێ بەخشرا, وەك رێزلێنانێك بۆ رۆڵيان لە پرۆسەى تاوانى ئەنفالى يەك و دوو, لە رووى سەربازييەوە ئەم دوو پرۆسەيە مەترسييەكانى ئێرانى لە ناوچەكە كەم كردەوە, كە بە هاوكارى چەند پارتێكى سياسى پەلامارى هاوبەشيان ئەنجام دەدا, كە راستەوخۆ نزار خەزرەجى سەرۆكى ئەركانى سوپا فەرماند□يانى كردووە.

1-لەتيف ئەحمەد زێبارى.

2-سابير ڕەقيب سورچى.

3-محەمەد كەريم زێبارى.

4-ئيبراهيم عەلى حاج.

5-عاسف ئەحمەد زێبارى.

6-سعيد يونس زرارى.

7-فەتاح كەريم جاف.

8-سادق زيڕۆ هەركى.

9-تاريق فايەق كاكەيى.

10-مەدحەت تۆفيق داودى.

11-مامەند محەمەد ڕەئوف.

12-جياى دێوانى دۆسكى.

13-سوعاد فەيزوڵا تاڵەبانى.

14-تاريق شەفيق نەعمان كافرۆشى.

15-موعتەسەم عەبدوالكەيم بەرزنجى.

16-رەفعەت محەمەد گلى.

17-محەمەد عەلى حوسێن شەمێرانى.

18-كيسرا محەمەد سەعيد جاف.

19-ڕەشيد حەمە دەمين.

20-الكور عبدالكريم الكزندانى.

21-تاهير عەلى جەبارى.

22-محەمەد عيسا جاف.

23-ئيبراهيم نەسروڵا .

24-محەمەد تاهير زيناوە.

25-خەلیل ئیبراهیم شەریفانی.
26-ئەنوەر محەمەد ڕەزا جاف.
27-خدر فەتاح حوسێن قامیشی(خدر قامێشی).
28-شێخ نەجمەدین شێخ ساڵەح بەرزنجی.
29-تەحسین شاوەیس سەعید.
30-محەمەد سەعید هارۆنی.
31-محەمەد ڕەشید جاف.
32-شێخ تەیب شێخ عوسمان جاف.
33-شێخ ڕەزا تەها محێدین.
34-عەدنان عەبدوڵا نەجم جاف.
35-محێدین شێخ عەزیز بەرزنجی.
36-سەعید مەحمد غەریب جاف.
37-حسێن مەحمود الهورفانی.
38-سدیق عەلی محمد امین.
39-نوزاد انور خۆشناو.
40-ئیسماعیل محمود ڕەسوڵ پشدەری.
41-حەمزە عەباس مامند ئاکۆ.
42-مەحمود حەمە ڕەسوڵ ئاغا پشدەری.
43-مەجید بایز حەسەن بەرزنجی(شێخ مەجید).
44-کەریم عەبدوڵا محەمەد.
45-عەباس حاجی ئاغا ڕەسوڵ ترکوش.
46-مەحمود حەمە ئەمین گولی.
47-فوئاد کەریم محەمەد هەمەوەندی.
48-سەعید ئەسعەد شێتنە.
49-قادر سوارا ئاغا بلباسی.
50-محەمەد عومەر ئەمین باسکای بەرزنجی.
51-فارس تاهیر مستەفا غەفوری.
52-عوسمان عومەر مام یەحیا الکورنی.
53-عەباس بایز بلە.
54-خالید مەحمود احمد علی غوارە(خالید خولە سور).
55-جەماڵ فەقێ حوسێن کەڵوڕی.
56-ڕەسوڵ مەمەند میراودەلی(ڕەسول میراودەلی).
57-عومەر حەمە رۆستەم شرمکە.
58-سەباح سەعید کەریم هواری.
59-عومەر بابکر سەلیم اغا پشدەری(عومەر پشدەری).
60-مەحمود ئەحمەد شەریف غەوارە.
61-ئیبراهیم کانی بالو

62-محەمەد عەلی بسکۆل.
63-عەبدوڵا حەسەن ساڵەح بابان.
64-محەمەد ئەحمەد بسکۆل.
65-خدر ڕەشید بەحری.
66-بایز عەزیز ڕەشید.
67-عەلی ئاوڕەحمان الکورانی.
68-سوارە فەتاح فەرەج.
69-تۆفیق سلێمان یاسین.
70-حەمید نوری خورشید هەرکی.
71-عەلی شێخ ئەمین فەرەج.
72-حوسێن سورچی(حوسێن ئاغای سورچی).
73-ئەسعەد هەرکی.
74-فەخری ئیسماعیل عەبدالقادر.
75-شەریف محەمەد مەعروف کرداری.
76-قاسم کەریم ئەحمەد شنکی.
77-کەماڵ محەمەد مام سۆرانی.

کاندیدی ژمارە ١٣.. نووسینی : عەبدوڵا سڵێمان(مەشخەڵ)

شانۆگەرییەکی یەک پەردەییە لە سێ دیمەنێکدا

کارەکتەرەکان

ڕەئوف : پیاوێکی کەڵەگەتی چوارشانەیە، تەمەن نزیکەی چل ساڵ دەبێت. چاکەت و پانتۆڵی لەبەردایە و بۆینباغی بەستووە. قژی ماش و برنجی تێکەوتووە. لەدەزگایەکی حیزبیی کار دەکات.

عوسمان : هاوڕێی ڕەئوفە. تەمەنی نزیک بە چل ساڵ دەبێت. قاتی شاڵی لەبەردایە. خاوەنی چێشتخانەیە لەناو جەرگەی شار.

کامیل : برای شەوبۆیە. تەمەنی دەوروبەری بیست و هەشت ساڵێک دەبێت. کابۆیەک و تیشێرتێکی لەبەردایە. خاوەن کۆگای فرۆشتنی جلوبەرگی ژنانەیە.

شەوبۆ : هاوسەری ڕەئوفە. تەمەنی سی و پێنج ساڵە دەبێت. مامۆستایە و جلێکی ئاسایی لەبەردایە.
گەلاس : هاوسەری عوسمانە. تەمەنی سی و شەش ساڵە دەبێ. جلی ئاسایی لەبەردایە. فەرمانبەرە لە کتێبخانەی گشتی شار.
ماکوان : کورێکی هەشت ساڵانی ڕەئوف و شەوبۆیە. جلێکی ئاسایی ماڵەوەی لەبەردایە.
فرمێسک : کچێکی شەش ساڵانی ڕەئوف و شەوبۆیە. جلێکی ئاسایی ماڵەوەی لەبەردایە.

تێبینی : جلەکان بەپێی دیمەنەکان دەگۆڕێن.

دیمەنی یەکەم

شوێنکات : ئێوارەیە و ماڵی ڕەئوف و شەوبۆیە. شانۆ بەجۆرێک دزاین کراوە کە ڕێک وەک ژووری دانیشتنی ماڵێکی ئاساییە. یەک دوو قەنەفە و دوو سێ تەپڵەکی بچووک و گوڵدانێکی بچکۆلانەی پڕ لە گوڵ لەسەر یەکێک لە تەپڵەکەکان دانراوە. دەرگایەک لەلایەکی شانۆوە هەیە. پێنجەرەیەکیش لەناوەڕاست دیواری شانۆوە هەیە کە بە پەردەیەک داپۆشراوە. ماکوان و فرمێسکیش لەلایەکی شانۆکە و لەسەر قەنەفەیەک دانیشتوون و لە زمانی جەستەیانەوە دیارە کە سەرگەرمی یاریکردنن. ڕووناکی تا ئاستێکی یەکسان لەسەر ڕەئوف و منداڵەکانە.
ڕەئوف : (ڕوو بە ماکوان و فرمێسک) ئەرێ ماکوان ڕۆڵە دایکت لەکوێیە و خەریک چییە؟
ماکوان : (ئاوڕ بەرەو لای باوکی دەداتەوە) بابە دایکم خەریکی چێشت لێنانە و وا لە مووبەقەکەیە.
ڕەئوف : باشە کوڕم خەریکی یاری خۆتان بن.
(زەنگی موبایلەکەی ڕەئوف لێدەدات و ڕەئوف موبایلەکە هەڵدەگرێت و وەڵام دەداتەوە.)
ڕەئوف : ئەلۆ.. قوربان سڵاوتان لێبێت. (کورتە وچانێک) نا، نا ناوەخت نییە و بە بەڕێزتان هەمیشە وەختەکەی گونجاوە.(بەدەنگییەکی درێژ) بەڵێ ، بەڵێ، قوربان ، هاوڕاتم. وەک جەنابیشت فەرمووت ئێمە بەرژەوەندیمان لە سەرکەوتنی حیزب دایە. بۆ حیزب ئێمە هیچ نین و هیچیشمان پێناکرێت. (تۆزێک دەوەستێت وەک بڵێی گوێ بۆ قسە هەڵبخات) زۆر ڕاستە قوربان چارەنووسی ئێمە و حیزبیش بە خەڵکەوە پەیوەستە. ئەگەر خەڵک نەبێت ئێمە چین؟ هیچ!.(وچانێک دەدات) ئێمە هەوڵ دەدەین و شەو و ڕۆژ پێکەوە گرێ دەدەین تا زۆرترین خەڵک بێرینە سەر سندوقی دەنگدان.
(ڕەئوف بەدەنگ دەبێ و وا دیارە گوێی بۆ ڕێنماییەکانی بەرپرسەکەی

هەڵخستووە. لەسەر قەنەفەکە هەڵدەستێت و لەسەر شانۆ دەکەوێتە
ها توچۆ. موبایلەکەی لە گوێیەکەوە دەگوازێتەوە گوێکەی تری.)
ئینجا قوربان چۆن دەهێڵین ئەوە ڕوو بدات. ئەی ئێمە ئیشمان چییە.
م□ن خۆم لەم شارە سەرپەرشتی ئەم پرۆسەیە دەکەم و جگە لە
هەڤاڵانمان، تەواوی کەس و کار و عەشیرەت هەڵدەخڕێنم. عەشیرەت بۆ
ئەمڕۆ نەبێت بەکەڵکی چی دێت. (پێدەکەنێ و ئینجا ڕوو لە جەماوەر
یان بینەر دەوەستێت) من دەبێت سەرپەرشتی ئەم پرۆسەیە بە ڕێک و
پێکی ئەنجام بدەم. دوای ئەوە بەرژەوەندی حیزب و بەڕێزتان و
هەموولایەکی تیایە. (کۆخەیەکی بۆ دەکات و وچانێک دەدات)
(لەو کاتەدا ماکوان و فرمێسک لەسەر قەنەفەکە هەڵدەستن و
بەڕاکردن بەسەر شانۆدا بۆ ماوەی چەند چرکەیەک ڕاوی یەکتر دەنێن.
ڕەئوف دەیەوێت هێوریان بکاتەوە. منداڵەکان دەچن لەگۆشەیەکی شانۆ
لەسەر پارچەیەک لە قەنەفەکە دادەنیشنەوە)
ئەی چۆن قوربان ڕاست ئەفەرمووی نەیارەکانمان چاویان بە حیزبمان
هەڵ نایەت. ئێمە دەبێت کارێک بکەین ئەو ناحاڵییانە فێر بن ڕێز لە
حیزبمان بگرن. دەزانم ئەوانیش خۆیان مەڵاس داوە بۆ تەزویر و
ساختەکاری. بەڵام خەیاڵیان خاوە. (بێدەنگییەک وەک ئەوەی گوێ بۆ
قسەی جەناب هەڵخات) بەسەرچاو قوربان وا دەکەین و ئەوەی تۆ دەیڵێی
وەکو خۆی پیادەی دەکەین.(وچانێکی کورت) بەچاوان .. قوربان..
بەچاوان بێخەمبە. (وچانێکی کورت) مەمنوونم قوربان من جگە لە تۆ
و حیزب و خوا کەسی ترم نییە. پشتم بە ئێوە قایمە.(وچانێکی
کورت)ئەمر دەکەی قوربان. لە خزمەتدام. (وچانێکی کورت) سەرچاوم
قوربان..خوا ئاگادارت بێت.
(ڕەئوف موبایلەکەی دەکوژێنێتەوە و لەسەر مێزەکەی دادەنێ. خۆشی
لەسەر قەنەیەک ڕوو بە جەماوەر دادەنیشێت.)
ڕەئوف : (ل□ بەر خۆیەوە دەست بە قسەکردن دەکات) وەی ئەمجارە
سەربگرێت کاندید بکرێم و دەربچم، خۆش ئەبێ. لەلایەکەوە پۆستی
ئەنجوومەنی شار بەدەست دێنم و لەلایەکی تریشەوە وەزعی مادیم باش
دەبێت و موستەقبەلی منداڵەکانم مسۆگەر دەبێت و شەوبۆش دڵخۆش
دەکەم و خزم و کەس و کاریش دەورەم دەدەن و ئیتر ڕۆژ ڕۆژی پۆزە و
ئەوەی ڕۆژێک پۆزی بەسەرمدا لێدا بێت، دەبێت ڕۆژانە پۆزی بەسەردا
لێدەمەوە. (پەنجەی هەڕەشە ڕادەوەشێنێ) دەردتان لە گیانم. جارێ با
وابێت، ئیستا قسە خۆش و گوفتار شیرینم، بەڵام دوایی خۆم ئەزانم
چی ئەکەم.
(شەوبۆ لە دەرگای شانۆوە دێتە ژوورەوە. سەدرییەکی مووبەقی لەسەر
جلەکانەوە ل□ بەردایە کە نیشانەی ئیشکردنی ناو مووبەقە. دێتە نزیک
ڕەئوف و لەسەر قەنەفەکە دادەنیشێت)

شەوبۆ : (بەجۆرێک لە حەپەساوییەوە) ئەرێ بێقەزا بیت پیاوەکە ئەم بۆڵەبۆڵەت لەچییە؟ تۆ مێشکی سەری خۆت و من و مناڵەکانیشت بردوووە. لەمووبەقەکەوە گوێم لە هەڕەشە و گوڕەشە بوو! پێمناڵێی هەڕەشەت لە کێ دەکرد؟

ڕەئـــوف : (ڕوو لە شەوبۆ دەکـــات) کچـــی ژنەکە تۆ بۆ لەخۆتەوە تێ هەڵئەچی بێئەوەی ئاگات لە هیچ بێت. من هەڕەشەم لە کەس نەکردوووە. بەس ئەوەندە وتم با کاندید بکرێم ئەوسا خۆم ئەزانم چۆن قسە لەگەڵ هەندێ کەس دەکەم.

شەوبۆ : (ڕوو بە بینەران) ئینجا ئەگەر کاندید نەکرایت؟

ڕەئوف : کاندید دەکرێم.

شەوبۆ : (ڕوو بە ڕەئوف) بە چی ئەزانیت کاندید دەکرێیت؟

ڕەئوف : (خۆشی لە ڕووخساریدا دیارە) ئەی ئاگات لێنەبوو ئێستا تەلەفۆنم بۆکرا و پێم ڕاگەیەنرا کە من بە فەرمی لەلایەن حیزبەوە بۆ ئەنجوومەنی شار وەک کاندید دەستنیشان کراوم.

شەوبۆ : (بە سەرسوڕمانەوە) توخوا بەڕاستتە؟

ڕەئـــوف : (بـــزە لەســـەر لێوەکـــانییەتی) ئەری وەلڵـــا بەڕاستـــمە و ژمارەکەشی پێدام.

شەوبۆ : ژمارە چەندیت؟

ڕەئوف : ژمارە ١٣م.

شەوبۆ : (هۆپێک دەکات یان ئیستێک دەکات) ئەی خاک بەسەرم بۆ ژمارە ١٣؟ ژمارە بڕان بوو، سیانزە نەبێت.

ڕەئوف : بۆ ژمارە ١٣ چییەتی؟

شەوبۆ : ئەی ژمارە ١٣ نیشانەی شووم و نەگبەتی نییە؟

ڕەئوف : (خۆشییەکەی سەر ڕووخساری نەماوە) نەخێر ، من گوێ بەو قسە بێمانایانە نادەم. گرنگ ئەوەیە من کاندیدم و هەموو حیزب لە پشتمە. دڵنیاشم دەردەچم و دەگەین بە ئاواتەکانمان.

شەوبۆ : دەی بزانیـــن چۆن دەبێـــت. (ڕوو بە ڕەئـــوف) هەســـتە بچینە ئەودیو نانەکەمان بخۆین. (ئینجا ڕوو لە ماکوان و فرمێسک دەکات) دەی ڕۆڵە ماکوان، فرمێسک هەستن با بڕۆین نان بخۆین.

(ماکوان و فرمێسک پێکەوە هەڵدەستن و ڕەئوفیش موبایلکەی دەخاتە سەر شەحن و ئینجا هەر هەموو لە دەرگاکەی شانۆوە دەچنە دەرێ و شانۆ تاری دەبێت.)

دیمەنی دووەم

هەمان دیمەنی یەکەمە . ژووری دانیشتنی ماڵی ڕەئوفە و هەریەک لە ڕەئوف و شەوبۆ و عوسمان و گێڵاس دانیشتوون و خەریکی دەمەتەقێن. ســەرەتا دەنگـــی مۆســـیقایەک دێتە گـــوێ. پاشـــان وردە وردە دەنگـــی

مۆسیقاکە خامۆش دەبێت و ڕووناکی دەچێتە سەر دانیشتنەکە.
ڕەئوف : (ڕوو لە عوسمان دەکات) ئا بەسەری تۆ کاک عوسمان، خۆت دەزانی من چاوم لە پۆست و پلە و پایە نییە. ئەمەی دەیکەم لەبەر دڵی حیزبە. من دڵی حیزبم پێناشکێت. ئەو مەعلوومیشە بنەماڵەی ئێمە هەر هەموومان سەر بەو حیزب و ڕێبازەین و لەڕابردووشدا قوربانیمان داوە. ئێ خۆ ناکرێت دەست لەو سەروەرییانە هەڵبگرم. من ئامادەی خەبات کردنم. ئەمڕۆش حیزب ڕووم لێدەنێ تا خۆم کاندید بکەم. منیش ناتوانم ئەو داوایە ڕەت بکەمەوە.
عوسمان : بەڵێ کاک ڕەئوف ئێوە و بنەماڵەکەتان درێخیتان نەکردووە. بەڵام خۆت دەزانی نە ئەم حیزبە حیزبەکەی چل ساڵ بەر لەئێستایە و نە خەباتیش ئەو خەباتەی جارانە. ئێستا هەموو شتێک گۆراوە.
ڕەئوف : ئێ وایە زۆر شی گۆراوە، بەڵام خۆ مەبدەء و بیروباوەڕ نەگۆڕاوە.

گەلاس : (بە جۆرێک لە تەوازوع) ببوورە کاک ڕەئوف هەموو شتێک گۆڕاوە. دنیای ئێستا دنیاکەی جاران نییە. ڕێز و خۆشەویستی و تەنانەت ئەخلاقیش گۆڕاوە. جاران خەڵکی شار ڕووحیان لەسەر یەکتر بوو، ئێستا پاشقوول لە یەکتر دەگرن. جاران دڵسۆزی و وەفا دەتتوانی حیسابیان لەسەر بکەی، ئێستا خەڵک گاڵتەیان بە دڵسۆی و وەفا و مەبدەئیش دێت. (وچانێکی ئێجگار کورت) پەیوەندی نێوان مرۆڤەکان لە پارەدا کورت بۆتەوە.(پژمینی دێ و دەپێژمێت)
عوسمان : (بێ سوود وەرگرتن لەو پژمینە) ببوورە گەلاس ئەگەرچی قسەکەشت تەواو نەکرد. ئەمڕۆ پارە جێی هەموو شتێکی گرتۆوە. پارە حوکم بەسەر شتەکاندا دەدات. هێزی پارە زۆر لە هێزی بیروباوەڕ کاریگەرترە. جاران برا پشتی برای دەگرت، ئەمڕۆ لەسەر پارە و تەماح برا برا دەکوژێت. جاران باوک ڕەزمی پیرۆزی و ڕێز بوو، ئەمڕۆ باوک لەژێر سایەی دەسەڵاتی پارەدا فڕێ دەدرێتە سەر شەقامەکان.
ڕەئوف : (ڕوو بە عوسمان) ئێ هەر لەبەر ئەوەشە من خۆم کاندید کردووە یان با بڵێین کاندید کراوم تا ئاوڕێک لە باری ژیانی خەڵک بدەمەوە و لەسەریان هەڵبێڕم.
شەوبۆ : (بە هێمنییەوە دەدوێت) ئێوە ئاگاتان لێ نییە و من ئاگادارم کە ڕەئوف شەو و ڕۆژ خەمی ژیانی خەڵکییەتی. دوێنێ دەیوت ئەگەر بەخت یاوەرم بێت و دەربچم، دەبێ شەو و ڕۆژم پێکەوە گرێ بدەم بۆ خزمەتکردنی ئەم خەڵکە هەژار و دەستەنگە.
گەلاس : (لەسەرەخۆ ڕوو بە شەوبۆ) شەوبۆ خان من مەبەستم ئەوە نییە بڵێم کاک ڕەئوف خەمی خەڵکی نییە. بەڵام لەماوەی دوو دەیەی

ڕابردوو بینیمان کاندیدکراوان لەسەروبەندی هەڵبژاردندا قسەی شیرین دەکەن و دیاری دەبەخشنەوە و کاتێکیش دەردەچن و دەستیان لە پلە و پایە گیر دەبێت، ئیتر موبایلەکانین هەمیشە داخراوە و کەس نایان بینێت.
ڕەئوف : (ڕوو بە گەلاس) نا گیلاس خان لە ڕابردوودا ڕاستە شتی لەوبابەتە ڕوویداوە و کەسی وا هەبووە، بەڵام ئێمە نەک هەر وا نابین، بەڵکو بەکردەوە دەبمە خزمەتکاری دەنگدەرانم و بەدوای کێشە و گرفتەکانیانەوە دەبم.
عوسمان : هیوادارم کاک ڕەئوف بتوانیت بەرنامەکانت جێبەجێ بکەیت و نیشانی بدەیت جیاوازیت و وەکو ئەوانی تر نەبیت. ئەوکات (تەماشایەکی گەلاس و شەوبۆ دەکات) هەم ئێمە و هەم خەڵکیش شانازیت پێوە دەکەن. بەڵام بیرت نەچێت گەر تەسلیمی پارە و پلە و پایە ببیت و پشت لە خەڵک بکەیت، ئەوا خەڵکیش پشتت تێدەکەن و بەباشە ناوت ناهێنن.
ڕەئوف : (ڕوو بە عوسمان) نا کاک عوسمان من چەن خەم خەجاڵەتی هاوڕێکانم و خەڵک دەکەم. تا بەم بکرێت و لەتوانامدا بێت بە خزمەتی خەڵک درێغی ناکەم.
گەلاس : (ڕوو بە ڕەئوف) بیریشمان نەچێت زۆر شت دەکرێن و گەلێ بڕیاری هەڵە و پێچەوانە دەدرێن بەناوی خزمەتی خەڵکەوە و لەڕاستیشدا دژ بە خەڵکن. گرنگ ئەوەیە بەرژەوەندی خەڵک بناسن و پێی لەسەر دابگرن.
ڕەئوف : (سەر دەلەقێنێ) وایە ، زۆر ڕاستە.
(بۆ ساتێکی کەم دەنگەکان کز دەبن و هەر چواریان بە زمانی جەستە خەریکی گفتوگۆن. ئینجا عوسمان و گەلاس ماڵئاوایی دەکەن و دەڕۆن و لە دەرگای شانۆوە ئاودیو دەبن. ڕووناکی لەسەر ڕەئوف و شەوبۆ چر دەبێتەوە)
شەوبۆ : (ڕوو بە ڕەئوف) گوێت لێ بوو چەن قسەی دەکرد؟
ڕەئوف : مەبەستت کامیانە؟
شەوبۆ : گەلاس، مەبەستم گەلاسە. ئەو گەلەیە خۆی لێ کردبووین بە فەیلەسوف و ئامۆژگاری دەکردین. (بەتووڕەییەوە) لەبەر تۆ نەبێت ناهێڵم گەڵەی پێ بخاتە ئەم ماڵەوە. ئەو چاو بەللە چییە ئاوا مامۆستاییمان بەسەرەوە بکات.
ڕەئوف : کچە تۆ بۆ وا خۆت تێکداوە. ئەوان هاتن سەردانیان کردین و بەس. ئە منیش کادیدکراوم و دەبێت گوێ لەوانیش بگرم.
شەوبۆ : ئەزانم.. بەڵام با لەناو نانەکی گەرم بێت بەی. بەس دەربچیت، دەبێت کارێک بکەم ئەم گەلاسە و هاوشێوەکانی بە سێ پرسگەش نەگەنە لام.

ڕەئوف : خوا ئەکا دەرئەچم و دەنگ دەنم. ئەوکات دەزانم چی دەکەم. دەزانم چۆن خەم لە هەرچی و پەرچییانە جیا دەکەمەوە. دەزانم چۆن لەگەڵ هاوشانی خەم هەڵسوکەوت دەکەم. بەوا بکە ئەوکات ئاوە لە هەزاری وەکو ئەم عوسەیە نادەمەوە. (ڕوو بە شەوبە) گوێت لێبوو هەر پارە پارەی بوو. خۆی وا دەردەخست ڕقی لە دەوڵەمەندی و پارەیە. بەڵام ڕاست ناکات و ئێستا بۆی بکرێت پارەی ئەو دنیایە دەخاتە گیرفانییەوە.

شەوبە : (بە گاڵتەپێکردنەوە) کوڕە با هەر بە خۆیان بڕۆن. ڕێوی دەمی نەدەگەیشتە ترێ و دەیوت ترشە.

(هەردووکیان پێدەکەنن. وردە وردە بەدەم قسەکردنەوە دەنگیان کز دەبێت و ڕووناکیش بەرەو خامۆش بوون دەچێت)

دیمەنی سێیەم

هەر هەمان ژووری دانیشتنی ماڵی ڕەئوفە. دزاینی ماڵەکە دەستکاری نەکراوە. کامیل و شەوبە دانیشتوون و قسان دەکەن. ڕووناکی لەسەریانە.

شەوبە : یاخوا بەخێر بێی کامیل گیان. ئیش و کار چۆنە، ئەوە چییە ماوەیەکە کەم کەم دەردەکەوێت؟

کامیڵ : خراپ نییە شەوبە گیان. چی بکەم خەریکی دوکان و کەسابەتم و سەرم قاڵە. (سەیری شەوبە دەکات) ئەی پێمبڵێ کاک ڕەئوف کوا، لەکوێیە؟ بۆ نەهاتەتەوە؟

شەوبە : ڕەئوف لە کۆبوونەوەیە و وتی ئێوارە درەنگ دێمەوە و ئەوە نانی خۆتان بخۆن و چاوەڕێی من مەبن. (وچانێکی کورت) خۆت دەزانیت کامیل گیان؛ لەوەتەی ڕەئوف کاندید کراوە بۆ ئەنجوومەن، زۆر سەرقاڵە و هەر خەریکی کۆبوونەوەیە لەگەڵ بەرپرسان و حیزب.

کامیڵ : (بە سوعبەتەوە) ئەزانم، خەریکن دەبنە بەرپرس و خۆزانە بەرپرس. ئەوسا ڕەنگە کەس نەناسن.

شەوبە : (کەیفی بەو سوعبەتانەی کامیل دێت وەک ئەوەی ختووکەی بدەن) نا کامیل وا مەڵێ.. ئەمە چۆن لە خۆمان ئەگۆڕێین.

(دەنگی دەرگا کردنەوە دێت و ڕەئوف لە دەرگای شانۆوە دێتە ژوورەوە.)

ڕەئوف : (دەست بەرز دەکاتەوە.) ئای سڵاوتان لێبێت.

کامیل : (هەڵدەستێتە سەر پێ و تەوقەی لەگەڵ دەکات). بەخێر بێیتەوە کاک ڕەئوف گیان. ئەوە چییە کوای باش لەوەتەی بۆ ئەنجوومەن کاندیدکراویت، کەس ناتبینێت و بوویت بە هەنارە شیرینە.

ڕەئوف : (بەجۆرێک لە خۆباییەوە) نە بەخوا کامیل گیان وا نییەو زۆر سەرقاڵی کۆبوونەوەم. خۆ ئەزانیت ئەمجۆرە بەرپرسیارەتییانە

گاڵتە نین و دەبێ خەمیان بۆ ئامادە بکەم.
کامیل : ڕاست ئەکەیت. لەشت ساغ بێت. (بە شۆخییەوە) بەس کوڕی باش ئاگات لە پیاوی فەقیریش بێت.
ڕەئوف : کوڕە ئەوە ئەڵێی چی.. من چۆن ئاگام لێت نابێت. بەس دەنگ بهێنم و دەربچم دەتکەم بە بەرپرسی ڕاگەیاندنی خۆم و هەروەها بەرپرسی پاسەوانەکانم.
کامیل : وەی بەسەرچاو. لەخزمەتدام.

(زەنگی تەلەفۆنی ڕەئوف لێدەدات. ڕەئوف تەلەفۆنەکەی وەڵام دەداتەوە.)

ڕەئوف : (بە هێمنییەوە) ئەلو سڵاو. (وچانێکی کورت) لەخزمەتدام جەناب گیان. (موبایلەکەی بەگوێوەیە و بێدەنگە و گوێ دەگرێت. دوای یەک دوو دەقیقە زەوق و ڕەنگ تێک دەچێت و دەنگی کز دەبێت.) باشە بەسەرچاو جەناب گیان . نا ئاسایە. کێشە نییە. بەس بەڕاستی زۆر ناخۆشە. من دنیام تێگەیاندووە کە کاندیدکراوم و حیزب بڕیاری داوە و بڵاوەتەوە، کەچی ئێستا بە بڕیارێک لا دەبردرێم؟ (بێدەنگییەک) ئەزانم بڕیار و بەرژەوەندی حیزب لەسەرووی هەموو شتێکەوەیە. (کامیل و شەوبۆ ئەبڵەق بوونە و بە حەپەساوییەوە سەیری ڕەئوف دەکەن و گوێیان هەڵخستووە) من گوێڕایەڵی بڕیارەکانی حیزبم قوربان. بەڵام بەداخەوە بێئومێد بووم. دامنابوو خزمەت بکەم. بەس ئەو دەرفەتەم بۆ نەڕەخسا. (لەسەر قەنەفەکە دادەنیشێت) چی قوربان چوار ساڵی تر؟ ئینجا کێ ئەڵێ وەکو ئەمجارە لانادرێم؟ (وچانێکی کورت) باشە قوربان بەسەرچاو.. باشە ئاسایی وەری دەگرم. سوپاس قوربان گیان سوپاس. خوات لەگەڵ.

شەوبۆ : (بە حەپەساوییەوە) ها چیبوو، بۆ وا قەپ بوویتەوە؟
ڕەئوف : بە بڕیاری حیزب منیان لە پرۆسەی کاندیکردن دەرهێناوە.
شەوبۆ : (بە تووڕەییەوە) چی چی؟ چیت وت؟ ئە بۆ؟
ڕەئوف : (بە مەلوولییەوە) نازانم، خۆشم نازانم بۆ لابردراوم.
کامیل : ئەی پێت نەوت من دنیام تێگەیاندووە و ئێستا ئەمە دەبێتە ئیحراجییەکی زۆر بۆم؟
ڕەئوف : با وتم. (ڕوو لە کامیل دەکات) ئەی گوێت لێنەبوو پێموت. بەس چیبکەم . بڕیار لای حیزبە حیزب چی بڕیار بدات هەر ئەوەیە.
شەوبۆ : (ڕوو لە ڕەئوف دەکات) وتم، هەر زوو وتم ئەو ژمارە ١٣ یە شوومە. کەچی تۆ دەتوت وا نییە. بزانە قسەکەم ڕاست دەرچوو یانا نا؟
ڕەئوف : (تووڕەیی بە دەنگ و ڕووخساریدا دیارە) بڕیاری حیزب چ

پەیوەندییەکی بە ژمارە ١٣ وە هەیە؟
شەوبۆ : (بەدەم هەنسکەوە) ئەی خوایە بۆچی وات لێکردین؟ گوناهمان چیبوو؟ تازە ناگەینە ئاواتەکانمان.
کامیل : (ڕوو بە شەوبۆ) دەی گوێی مەدەرە و تازە هەرچی بووە گەڕانەوەی نییە. کاک ڕەئوفیش چی بکات فەقیرە هەوڵی زۆریدا و سەری نەگرت.
ئیتر بەمجۆرە هەرسێکیان بە زمانی جەستە نیشانی دەدەن کە لەقسەکردن بەردەوامن . دەنگیان کز دەبێت و ڕووناکیش کز دەبێت تا شانۆ تاریک دادێت.

کۆتایی

نووسینی : عەبدوڵا سلێمان(مەشخەڵ)
کەنەدا / ٢٠٢٢

دانا عەسکەرو سرەوتن لەخەوندا.. ستار ئەحمەد

بەیانییەك

بەیانییەك بە پەرداخێك فرمێسك و قاژێك پەنیرەوە
بەجانتایەك ئومێدی شین و لەتێك نانی ترسەوە
تا دەگەمە ئۆفیسەکەم
خەیاڵم پێدەبێت لە فلتەری جگەرەو
مەخزەنی بەتاڵ .
شەو تەواوبوو،
من هەر نەگەیشتم
پلەی گەرما وەك شێتەبی دەلەرزێ
چەرخەکەم کەوتە هەناسەبڕکێ
جگەرەیەك خۆی پێچایەوە بۆ شەو
من هەر نەگەیشتم
بەیانییەك وەك عەلاگەیەكی دڕاو
بەدەستی مناڵێکەوە پڕە لە گرێی برسێتی

منیش بێ پەروا پڕم لە کەروێشکی دڵەڕاوکێ
خۆر وەك بۆمبێکی تەوقیتکراو بە پەڵەهەورێکدا تەقییەوە
کارەبا ئاوی تێدا نەما ،
ئاو خەریکی راوە کیسەڵە .
بەیانیەك کاتژمێرەکەی دەستم بورایەوە
تۆش لە خەونێکی قوڵدای
وەك ئەوەی هێشتا خەون بە عیسایەوە ببینی
بەو خاچی غەدرەوە هەڵواسرابێت
من هەر نەگەیشتم ..
شەڕ تەواو
ئەم ناو پڕە لەوردە ئاوێنەی شکاو ،
قالی عەجەم و پێڵای ژنانە و سەبەتەیەك هێلکەی قەتێ
من هەر نەگەیشتم
داناعەسکەر.

ئەم قەسیدەیە یەکێکە لەو دەقانەی کە بە شێوەیەکی قووڵ و چەندین وێنەی بەهێز، هەست و دۆخی ڕۆژانەی مرۆڤێک لەناو واقیعێکی پڕ لە دڵەڕاوکێ، بێئومێدی و چاوەڕوانییەکی بەردەوامدا نمایش دەکات.
: شاعیر بە لێهاتوویی ـــ زمانێکی پڕ لە وێنەی سەرسوڕهێنەر و تێکەڵاو بەکار هێناوە. وێنەکان هەندێکیان زۆر تایبەت و نوێن، وەک:

بەپەرداخێك فرمێسك و قاژێك پەنیرەوە
(سرووشتی بەیانییەکی تاڵ و نائاسایی نیشان دەدات).
“جانتایەك ئومێدی شین و لەتێك نانی ترسەوە” (جیاوازی نێوان هیوا و ترس بە شێوەیەکی جوان کۆ دەکاتەوە).
“خۆر وەك بۆمبێکی تەوقیتکراو بە پەڵەهەورێکدا تەقییەوە” (وێنەیەکی گەورە و هەستبزوێن بۆ گەیشتنی خۆر).
“کارەبا ئاوی تێدا نەما ، ئاو خەریکی راوە کیسەڵە” (وێنەیەکە بۆ قەیرانی خزمەتگوزاری و پشێوی، کە یاسای سرووشتی تێکچووە).

؛ قەسیدەکە پشت بە شیعری ئازاد دەبەستێت، بەڵام هاوکات ریتمێکی تایبەت و ناوخۆیی هەیە کە لە دووبارەکردنەوەی هەندێک دەربڕین دروست دەبێت، وەک
“من هەر نەگەیشتم” یان ئاماژەدان بە “شەڕ تەواوبوو”.

تەوەرەی سەرەکی (چاوەڕوانی و دواکەوتن): تەوەرەی سەرەکی قەسیدەکە بریتییە لە هەستی “نەگەیشتن” یان “دواکەوتن” لەگەڵ ئەوەی “شەڕ

تەواو بووە”. ئەمەش دەتوانێت ئاماژە بێت بۆ:
نەگەیشتن بە ئارامی دەروونی : مرۆڤەکە لە ژیانێکی ئاساییدایە (دەچێتە ئۆفیس)، بەڵام هێشتا لەناو هەستی شەڕ و پشێویدا دەژی.
نەگەیشتن بە ئاوات و ماف : لەگەڵ کۆتایی هاتنی قۆناغێکی سەخت، قۆناغی نوێ هێشتا نەیگەیاندووەتە ژیانێکی باشتر.
: چەندین هێما بەکارهێنراون کە بارودۆخێک نیشان دەدەن:
“فلتەری جگەرەو مەخزەنی بەتاڵ”: وێنەی ماندووبوون، دوودڵی، بیرکردنەوە و بێسوودبوونی تێکۆشانە.
“پلەی گەرما وەك شۆڕەبی دەلەرزێ”: نیشاندەری ناسەقامگیری و لەرزی دەروونییە.
“عیسا و خاچی غەدر”: بەکارهێنانی مێژوویی و ئایینی بۆ نیشاندانی غەدرێکی گەورە و قوربانیدانێکی بێئەنجام.
“کەروێشکی دڵهڕاوکێ”
: وێنەیەکی نایاب بۆ نیشاندانی زۆری ترس و د□□اوکێ لە ناخی مرۆڤەکەدا.

٣.. کۆتایی ..

کۆتایی قەسیدەکە بە گەڕانەوە بۆ وێنەی تێکشکاو و پاشماوەی شەڕ یان ژیانێکی سەخت، کاریگەری□کەی بەهێزتر دەکات: “ورده ئاوێنەی شکاو، قالی عەجەم و پێڵای ژنانە و سەبەتەیەك هێلکەی قەتێ”. ئەم پاشماوانە نیشاندەری تێکچوونی ژیانی خێزانی، جوانی (قالی عەجەم) و بەرهەم (هێلکەی قەتێ) و شکانی ئاوێنەی دەروونی مرۆڤەکانن.

بەکورتی ــــ

“بەیانیەك” قەسیدەیەکی قووڵ و هونەری□، بە زمانی وێنەی نوێ و تایبەت توانیوێتی دۆخێکی دەروونی و کۆمەڵایەتی نائارام بە جوانی شی بکاتەوە. هەستی بێئومێدی و بەردەوامبوونی ژیان لەناو پاشماوەی کارەساتەکاندا بە شێوەیەکی سەرکەوتوو نیشان بدات.

ستار ئەحمەد

بایکۆت بۆچی؟.. زاهیر باهیر

بایکۆتی هەڵبژاردن کارێکی ڕەوایە ، چالاکییەکی کەسی و دروستە شێوەیەکەی ناڕازایی گرنگە . ئەوانەی کە بایکۆت دەکەن دیارە هەر یەکەیان بۆچون و بیانوی خۆیان هەیە. من دژ بە بەشداریکردنی هەڵبژاردانم ، واتە بایکۆتی دەکەم لەبەر ئەم هۆیانەی خوارەوە:

یەك: هەڵبژارنی گشتی گەورەترین درۆی مێژوییە. یەکەم جار کە هەڵبژاردن کراوە ساڵی 1708 بووە لە بریتانیا دواتر لە ساڵی 1792 لە فەڕەنسا بووە. هەر لەو کاتەوە تا ئێستا کۆت و زنجیری پێمان توندتر دەبێت لە سای هەڵبژاردنیشدا گۆڕانێکی وا کە سیستەمەکە لەبەر بەرژەوندی خۆی و تێکۆشانی خەڵکی نەبێت بەسەر ژیانماندا, بە بەراورد بە تێپەڕینی ئەم هەموو ساڵانە نەهاتووە. هەڵبژاردن هەر درۆیەکی مێژوویی نییە، بەڵکو لەوە خراپتر ئەو هەژموون و کاریگەرە خراپەیەتی کە بە ماوەی 517 ساڵە خەڵکی پێ دەگەمژێرێنری بووەتە باشترین وەسیلە و دەزگە بۆ مانەوەی سیستەمی کۆیلەیەتی و لەدانی بزوتنەوەی ڕاستەقینەی خەڵکیش .

دوو: گەر هەڵبژاردن شتێکی بگۆڕایە ، بێ گومان هەر زوو یاساخ دەکرا. لە ڕەدەڵ و بەدەڵەی حیزبەکان و هاتنە سەرحوکمیان چەند گۆڕانکارییەکی بچوك دەکرێت، بەڵام گۆڕانکاری بنەڕەتی نا، ئەو گۆڕانکاریانەی کە هەڵبژاردن دەیانکات گۆڕانکاری سەرەکی نیین لە ئاستی داخوازییە سەرەکییەکانی خەڵک و پێداویستییەکانیاندا نیین . دەوڵەت و ساماندارن و حوکمڕانان ئەوەندە گەلحۆ و گەمژە نیین گەر بزانن ئەوەی کە هەیانە لە سامان و دەسەڵات و دەستڕۆیشتن لە دەستیان دەچێت ئەوە هەر زوو ڕێگایان لە هەڵبژاردن دەگرت.

سێ: دەبێت ئەوەو بزانین کە هیچ وڵاتێك ، هیچ دەوڵەتێك سەربەخۆ نییە لە هیچ ڕویەکەوە بە مەسەلەی ئابووریشەوە ، سیستەمەکە هەموویانی بە یەکەوە واگرە داوە و بەستوونیەتەوە، پێویستیان بە یەکدییە.

هەر لەبەر ئەمەش چەندەك دروشم و ئامانجی کاندیدەکان بریقەدار و قەشەنگ بێت، ناتوانن گۆڕانکاری بنەڕەتی بکەن ، ناتوانن لە پاشکۆیی دەرودراوسێ و ولاتانی دیکە دەرچن . پرسی بازرگانی و ئاڵووێڵ و قەرزو قۆڵە و هاوکاری و یارمەتی یەکدی دەبێتە ئەو ڕێگرییە کە هەرگیز ناتوانن بە بێ یەك بژین و بمێننەوە. پرسی ئابووری ئەو پرسەیە کە ئەمڕۆ هیچ وڵاتێك بە ئەمەریکاشەوە

ناتوانێت سەربەخۆیانە بژی، خودئیکتیفایی خۆیان مەحاڵە و هەمیشە پێویستیان بە دەوڵەتان و دەزگە دراوییەکانی جیهان دەبێت .

چوار: دەنگدان هۆکارێکی ' شەرعییە' و بایکۆتکردنی تاکە ڕێگایەکە کە خەڵکی بتوانێت دەنگی ناڕەزایی خۆیان هەڵبڕن و سزای ستەمکارانی پێبدەن ویژدانی خۆشیانی پێ ساف بکەن . ئەو حیزبانەی کە هەڵپەی گرتنەدەستی دەسەڵاتیانە زۆر باش لە دەنگنەدانی خەڵکی تێدەگەن.
ئەمڕۆ لە بریتانیا لیژنەی Think Tank ، بیرکردنەوەی پێڕایانە (گەر وەرگێڕانەکە بگونجێ] دروست بووە تاکو لە هۆکاری سایکۆلۆجی و سیاسی و کۆمەڵایەتی خەڵکی بکۆڵنەوە و لە دەنگنەدانیان لە هەڵبژاردنەکاندا. ئەم پرسە دەوڵەتی بریتانی و ئەوانەی کە لە پشتەوە بەڕێوەی دەبەن هەراسان کردووە و هەستیان بەم شکستەی دەنگدان کردووە ، کە وردە وردە کەشفبوونی درۆ گەورە مێژووییەکەیە ، بۆیە بە ملیۆن پاوەند تەرخان کراوە تاکو ئەم کێشەیە چارەسەر بکرێت.

زاهیر باهیر
01/11/2025

ئیسرائیل دوای ڕێکەوتن لەگەڵ حەماس. عوسمانی حاجی مارف

لە کاتژمێرەکانی کۆتایی دوای واژۆکردنی ڕێکەوتنی ئاگربەست لە غەززە، گۆڕەپانی سیاسی و حزبەکانی ئیسرائیل شایەتحاڵی مشتومڕێکی گەرم بوون. هەندێک وەک ناچاریەک و تەسلیمبونێک بە واشنتن سەیریان دەکرد، هەندێکیش وەک بەنێیەکی گرنگ دەیخوێننەوە کە ئامادەکارییە بۆ کۆتاییهاتنی حکومەت و هەڵبژاردنەکانی داهاتوو، بەمانایەک ئەم ڕێککەوتنە وەک سەرەتای کۆتایی حکومەتی نەتانیاهۆی دەزانن، هاوکاتی ئەو ئاڵوگۆرانەی لە دۆخی سیاسی ناوچەکەدا پێشدێت.
گەر سەرنجێک لەسەر کاردانەوەی لایەنەکانی ناو سیستەمی سیاسی ئیسرائیل بدەین، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە بەگشتی زۆربەی لایەنەکان پێشوازیان لێوەکردووە کە بە ساتێکی مێژوویی دەزانن بە

گەڕانەوەی چاوەڕوانکراوی زیندانییە ڕفێنراوەکان، بەڵام ئەمە ڕێگری نەکرد لە سەرھەڵدانی وەڵامە جیاوازەکان، کە دەتوانرێت بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ لە نێوان لایەنە جیاوازەکاندا دەربکەوێت، کە ھەڵگری لێکدانەوەی جیاوازن بۆ دۆخەکە و ھەڵوێستیان بەرامبەر ناتانیاھۆ، لەگەڵ گرنگیدان بە چارەنوسی مانەوە یان نەمانەوەی ناتانیاھۆ لەحکومەتدا، بەتایبەتی دوای ڕێکەوتنەکە، کە ئایا ناتانیاھۆ دەتوانێت لە دەسەڵاتدا بمێنێتەوە، یان دادگایی دەکرێت..!؟.

ئەنجامی دواین ڕاپرسی کە لەسەر نمونەیەکی نوێنەرانیی ناو حزبی لیکود ئەنجامدرا، بە سەرۆکایەتی ناتانیاھۆ، دەریخست زۆرینەی ڕەھایان پشتگیری لە کۆتایھێنان بە شەڕ دەکەن، وەک بەشێک لە ڕێکەوتنێکی ھەمەلایەنە، ھەروەھا پێیانوایە کە ئیسرائیل پێویستە گوێ لە خواستی ترەمپ بگرێت بۆ بەرەوپێشبردنی کۆتاییھاتنی خێرا بە شەڕەکان.

ڕێکەوتنی ئاگربەست لەکاتێکی زۆر ھەستیاردایە بۆ ناتانیاھۆ، چ لەڕووی سیاسی و چ لەڕووی کاردانەوەی جیھانی و کاردانەوەی ناوخۆی ئیسرائیلەوە، چونکە واپێدەچێت بۆ مانگەکانی داھاتوو ئەگەری ئەوە ھەیە نەخشەی ھێزە حزبییەکان لە دەوری مێزی حکومەت پێویست دەکات گۆڕانی بەسەر بێت. لەھەمانکاتدا کۆمەڵەی جولەکەکان و پارتی زایۆنیزمی ئاینی، ھێڵی سووری ڕوونیان داڕشتووە، دەڵێن ئەگەر حەماس دوای کۆتاییھاتنی جەنگ لە دەسەڵاتدا بمێنێتەوە، ئەوا لە حکومەت دەکشێنەوە، ئەمەش بەو مانایەیە کە ناتانیاھۆ لەئێستادا لە ناوەندی ھاوکێشەیەکی ئاڵۆزدایە، دوور نیە ئەو ھاوپەیمانییە سیاسیە ھەڵبوەشێنێتەوە کە حکومەتەکەی بەیەکەوە گرێداوە.

تاقیکردنەوەی نەتانیاھۆ تەنیا بە سەرکەوتنی ڕێکەوتنەکەی لەسەر زەوی غەززە و گوێڕایەڵی بۆ ترامپ، سنووردار نییە، بەڵکو توانای پاراستنی کۆنترۆڵی خۆی بەسەر گۆڕەپانی سیاسی و حکومەتەکەیدا کە ڕۆژانی دواتر دیاریدەکات، دوای ھەر ئاڵوگۆڕێک بەبێ جەنگ ناتانیاھۆ دەتوانێ چی بکات؟، کێشەکانی لەبەرامبەر ئێراندا بەچی دەگەیەنێت؟ بەتایبەتی کە ئەم ڕێکەوتنە لەڕوانگەی نەیارانی ناو حکومەتەوە، گەڕەنتی لەناوبردنی حەماس ناکات، ڕێگەی پێدەدات لە غەززە بمێنێتەوە و ئەگەر بیەوێت دەتوانێت چەکەکانی وەربگرێتەوە، ئەمەش وایکردووە ببێتە نیشانەی لاوازی بۆ ئیسرائیل، بۆیە ئەستەمە ھاوپەیمانەکانی ناتانیاھۆ ئەمە قەبوڵ بکەن و وابەستەبن بە پشتگیری بەردەوامی ئامادەیی خۆیان لە ھاوپەیمانیدا.

ناتانیاھۆ چەندجارێک دڵنیایی ئەوەی ڕاگەیاندووە کە بەرژەوەندییە ئەمنییەکانی ئیسرائیل پارێزراو دەبن، بەڵێنی ئەوەشی داوە کە حەماس جارێکی دیکە ھەڕەشە لە شوێنی نیشتەجێبون لە باشوور و ناوچەکانی

دەروبەری نەکات، بەڵام ئەم بەڵێنانە جێگای متمانەی ئیسرائیلییە توندڕەوکان نییە.

سەرەڕای هەوڵی بەردەوامەکانی نەتانیاهو بۆ تەواوکردنی خولی حکومەتەکەی تا مانگی تشرینی یەکەمی ٢٠٢٦ و هەوڵدان بۆ دواخستنی هەڵبژاردنەکان تا ئەو جێگایەی کە دەکرێت، ئەمەش بە ئیستغلالکردنی ماوەی مانەوەیەتی لە پۆستەکەیدا بۆ دەستپێکردنی هێرشێکی نوێ بۆ سەر ئێران و تەواوکردنی پرۆسەی دامالینی چەک لە لوبنان و واژۆکردنی ڕێککەوتننامەی ئاساییکردنەوەی زیاتر لە باخەکانی کۆشکی سپیدا.

هەڵوێستەکانی ئێستای ئیسرائیل لەسەر ڕێککەوتنی ئاگربەست پەیوەستە بە قەیرانێک کە ئیسرائیل دوو ساڵە لە شەڕێکی بەردەوامدایە و کەوتەتە ناو حساباتی سیاسی و حزبییەوە، بە تایبەتی کە ئیسرائیلییەکان دەچنە ناو ساڵێکی چارەنووسساز بۆ هەڵبژاردن، لەکاتێکدا نەتانیاهو ئەوە بەیان دەکات کە ئیسرائیل لەم ڕێککەوتنەدا ئامانجی هەردوو هۆکارە جەنگییەکانی خۆی بەدی دەهێنێت، ئەویش ئازادکردنی هەموو بارمتەکانە، لەگەڵ تێکشێکردنی دەستکەوتی ئەمنی و سیاسی کە پێگەی خۆی بەهێزتر دەکات و توانای پاراستنی کۆنترۆڵی فراوان بەسەر کەرتی غەززەدا دەکات.

هەرچەندە ئیسرائیلییەکان بەگشتی ڕێگەیانداوە ئەو ڕێککەوتنە ئەنجام بدرێت، بەڵام لە هەمانکاتدا هەنگاوێک دەگرنە بەر کە کاریگەری لەسەر داهاتووی گۆڕینی حکومەت هەبێت.

ئەوەی شایانی باسە دیارترین دەستکەوت بۆ حەماس ئازادکردنی ژمارەیەکی زۆر لە دیلەکانی فەلەستینە، کە پێگەی لەنێو جەماوەری فەلەستیندا بەهێزتردەکات و لەڕوانگەی سەربازییەوە هەندێک مەودای هەناسەدانی پێدەبەخشێت، لە هەمانکاتدا ئەوەی دەبینرێت ئیسرائیلییە توندڕەوەکان بە پاشەکشەیەکی مەترسیدار لە سیاسەتی حکومەتی ئیسرائیل بەرامبەر بە حەماس لێکی ئەدەنەوە.

لەلایەکی ترەوە لایەنگرانی ڕێککەوتنەکە لەناو هاوپەیمانی و ئۆپۆزسیۆن، پێیانوایە دەرفەتێک دەدات بە ئیسرائیل بۆ گەڕاندنەوەی پێگەی نێودەوڵەتی خۆی و ڕاگرتنی ئەو گۆشەگیرییە جیهانییەی بەهۆی هێرشەکانی بەسەر غەززە بەرەوڕوویان بۆتەوە، لە هەمانکاتدا بە ڕاگرتنی ئەو سزایانەی بەسەریدا سەپێنراوە، هەروەها هاوپەیمانییەکەی لەگەڵ ئیدارەی ئەمریکا بەهێزتر دەبێت کە ترامپ سەرکایەتی دەکات، کە ڕۆڵێکی سەرەکی بینی لە داڕشتنی ڕێککەوتنەکەدا.

ئاوارەبوونی فەلەستینییەکانی ئیسرائیل بۆتە ئامانجێکی ستراتیژی ڕوونی ئیسرائیل، بەردەوام لە هەوڵی جێبەجێکردنیدایە،

لەهەمانکاتدا ئیسرائیل بەهیچ جۆرێک بەدوای دامەزراندنی دەوڵەتی فەلەستینی لە کەرتی ڕۆژئاوا و قودس و کەرتی غەززەوە نیە و نایەوێت، هەروەها خاڵەکانی پێشنیاری ترامپیش هەر لەچوارچێوەی بەرژەوەندی ئیسرائیل و داننان□نان بەدەوڵەتێ فەلەستیندا داڕێژراوە.

هەروەها بە ڕوونی کار و شەڕی بەردەوامی ئیسرائیل، هەوڵدانە بۆ قووتدان و لکاندنی زەویەکانی فەلەستین، ساڵانێکە ئیسرائیل ڕوبەڕوی زۆرینەی فەلەستینیەکان بووەتەوە لەناو ئەو خاکانەی کە کۆنترۆڵی دەکات، ئەمەش وایکردووە بیانخاتە ژێر ڕژێمێکی ئاپارتایدی ناپ□ی□دارەوە، بۆیە لەڕوانگەی خۆیەوە تەنها یەک بژاردەی ل□ بەردەمدایە، ئەویش کوشتن یان ئاوارەکردنی زۆرترین فەلەستینی و دەستبەسەرداگرتنی خاکەکە بەبێ دانیشتووانەکەی و دڵنیابوون لەوەی زۆرینەی فەلەستینیەکان لەسەر ئەم خاکە دروست نەبێتەوە، ئەمەش مانای ئەوەیە ئەم ڕێکەوتنی ئاگربەستەی ئێستا بەهیچ جۆرێک جێگای متمانەو بەردەوامی نیە، لە هەر چرکەو پێشهاتێکدا قابیلی ئەوەیە ئەم ڕێکەوتنە هەڵبوەشێتەوەو ژێرپێی حکومەتی ئیسرائیل چۆڵ ببێت و بکەوێت.

ئەگەر ئەو جینۆسایدی ئەمجارە کە ئیسرائیل لە غەززە ئەنجامیداوە، تێگەیشتن لە ئامانجی ستراتیژی ئیسرائیل ئاسان دەکات، تەنانەت ئەگەر هێشتا بارودۆخی کەرتی ڕۆژئاوا وەک غەززە لەبارنەبێت، ئەمە بەو مانایە نییە کە ئامانجی ستراتیژی ئیسرائیل سنوردار دەبێت، مانای ئەوەیە ئیسرائیل بەردەوام دەبێت لە دروستکردنی هەلومەرجی گونجاو، لە بەکارهێنانی هێرش بۆ سەر دانیشتوانی فەلەستین و لکاندنی ناوچەیەکی فراوانی کەناری ڕۆژئاوا.

دیدگای ستراتیژی ئیسرائیل بەهیچ شێوەیەک باوەڕی بە ئاشتی نییە، لەسەر بنەمای ئەو قەناعەتە هەڵسوکەوت دەکات کە دەسەڵاتی سەربازی خۆی ڕێگەی پێدەدات هەر یاسایەکی نێودەوڵەتی پێشێل بکات کە بە بەربەستی بزانێت لەبەردەم پڕۆژەکەیدا، بەبێ ئەوەی لێپرسینەوەی لەگەڵدا بکرێت یان پرسیاری لێبکرێت.

ئەمڕۆ ئیسرائیل بەردەوامه له پێشێلکردنی سەروەری سوریا و لوبنان، زیاتر ڕێبازی□ک دووپات دەکاتەوه که لەسەر بنەمای هێز و فراوانبوون و باڵادەستیە، نەک شەرعیەتی نێودەوڵەتی یان پێداویستیەکانی سەقامگیری ناوچەکه، وەک هێزێکی ئیقلیمی بە پشتیوانی ئەمریکا لە هەوڵی باڵادەستیە بەسەر ناوچەکەدا، بۆ ئەم نەخشەو پ□ر□ژەیە دەوڵەتی فەلەستین جێگای نا بێتەوە.

هەر گۆڕانکاریەکیش کە لە گوتاری ووڵاتانی ئەوروپی سەبارەت بە دەوڵەتی فەلەستین پێشنیارکرا، لە چوارچێوەیەکی ئاڵۆزدا خرایەڕوو، تەنها وەک گوشارێک بۆ سەر واشنتۆن دەبینرێت، نەک چارەسەری کێشەی

فەلەستین، یان بە ئارامکردنەوەی خەڵکی ناوخۆ و هەوڵدان بۆ ڕێکخستنەوەی حکومەتی ئیسرائیل کە لە نەرم لایداوە. واتە بە مانای گۆڕانکاریەکی بنەڕەتی لە پێگەی ئەوروپادا نییە بەڵکو تەنیا شێوازێکە بۆ بەدەنگکردنی نارەزایەتییەکان، چونکە بۆ خۆشیان باش دەزانن دانان بە دەوڵەتێکی فەلەستینی، لەم هەلومەرجەدا لە دانپێدانانێکی ڕەمزی زیاتر هیچی تر نامێنێتەوە، بە تایبەتی دوای بیست خاڵەکەی پرۆژەی ترامپ بۆ ئاگربەست، لای ئەورپیەکان باسێک لەسەر دەوڵەتی فەلەستین قسەیەکی لەسەر نەکرا، ئەو دەوڵەتانە باش دەزانن کە هیچ کاریگەریەکی پراکتیکی و کاردانەوەی ڕاستەقینەی لەسەر زەوی نییە، بێئەوەی دەوڵەتێک بە فەلەستین کاری لەسەر بکرێت، واتە ڕاگەیاندنی بەس نییە؛ بەڵکو دەبێت پراکتیزە بکرێت.
ئەوەی دەتوانێت بەربەستێکی گەورە بێت لەبەرامبەر ئەم ستراتیژەی ئیسرائیلدا و هەوڵی کۆنەپەرستانەی ترامپ لەسەر کێشەی فەلەستین و دووڕویی وڵاتە ئەروپیەکان، فراوانبوونی ناڕەزایەتی بەربڵاوی جەماوەریە لە ئاستی جیهاندا، تائەوکاتەی ئیسرائیل و ئەمریکا ناچاردەکرێن، کە تەئمینی ئەوە بکرێت ئاگربەست جێگیر دەبێت و دەوڵەتی فەلەستین بە بێمەرج دادەمەزرێت.

کارەسات لەوەدایە دوای ٣٣ساڵ دەنگ بدەیتەوە بە یەکێتی و پارتی!.. ریبوار یاسین فتاح

ئەمەی لە ڕابردوو لە سلێمانی ڕوویدا جێختکردنەوەیە لە چەند بارەبوونەوەی کلتوری بەعس، ڕاستە ڕاپەڕین کرا و ڕژێمی بەعسی پێشوو لە کوردستان نەما، بەڵام کلتورەکەی ماوە. بەکارهێنانی تانک و درۆن و هێزی حیزب لەناو شارێک کە خۆیان پێی دەڵێن شاری ڕۆشنبیری، بە تەنیا شکستی سیاسیی نییە و داڕمانی گەورەی کۆمەڵگای مەدەنییە و نەمانی هێزی قانوونە.

ئەم زنجیرە ڕووداوانەی ئەم دواییە لە سینارۆکانی کەیسی شێروان شێروانی و هەڵدانەوەی کەیسی شاسوار لەم کاتەدا لە کاتێکدا چەندین

ساڵە خۆیان دۆسێیەکانی دوادەخەن و هەڵکوتانە سەر لاهور جەنگی پێمان دەڵێن لەم دوو زۆنە سەوز و زەردە شتێک نییە بەناوی قانوون. دادگا و دادوەرەکانیش تا ئەو جێگەیە بڕیارەکانیان بڕدەکات، کە حیزب و خێڵ نیگەران نەبن، بەڵام هەرگیز ناتوانن سنورەکانی حیزب و خێڵ ببەزێنن، ئەوە هەیچ کە ناتوانن خۆیان لەقەرەی سنوری بنەماڵەکان بدەن. دادگا و پەڕلەمان و زاکۆکان و میدیاکان باقی دامەزراوەکانی دیکە زیاتر پێکهاتەیەکی ملکەچی حیزبین نەوەک دامەزراوەی سەبەخۆ و دروستکردنی بڕیار لەپێناوی سوودی گشتی.

کابینەکانی ئه م دوو جووت حیزبە دزو یاسا شکێنەی پارتي و یەکێتي ناتوانێت ژیانی هاولاتیان چاک بکات.
خراپترین دۆخی ژیانی مر□ق ئ□وەیە کە لە ژێر دەسەڵاتی ستەمکارێک ژیان بەسەر بەرێت ، کە ئەو ستەمکارە تەنها خۆی لەلا قبوڵ بێت و نەیەوێت هیچ کەسێک دژی بێت ، لەم نێوەندەدا ئۆپۆزسیۆن وون دەبێت ، ڕای جیاواز نامێنێت ، تەنها ڕای خۆی لەسەروو هەموانەوەیە ، کۆیلەی کورسی و دەسەڵات و پارە و پاسەوان و سوڵتان و گەورە هەرخۆیەتی و هەموو کارێکی قێزەون دەکات لە پێناو پاراستنی عەرشەکەی .

دەسەڵاتتداری گەندەڵ و ستەمکار لە کەشێکی زۆر پیس ژیان بەسەر دەبات کە پڕیەتی لە ڤایرۆسی غدر و خیانەت و لەناو بردن و تاریکی سەرکوتکەر هەردەم کار بۆ درووستکردنی کۆگایەک لە شوێنکەوتوان دەکات کە گوێڕایەڵ و جێ بەجێکاری کار و فەرمانە قێزەونەکانی بن ، هەر ئەم شوێنکەوتوانە وا لێدەکات کە ئەوانی دیش بخەنە ژێر ڕکێفی ستەمکار و گوێڕایەڵی خاڵ بە خاڵی فەرمانەکانی ستەمکار بن .

هیچ ڕایەکی دژ بوونی نامێنێت ئەوەی دژ بێت لەلایەن شوێنکەوتوانی ستەمکارەوە یا دوور دەخرێتەوە یاخوود دەخر□تە کونجی زیندان و بە تۆمەت و سیناریۆی هەڵبەستراو ، ئەم کۆمەڵە لە گوێڕایەڵانی ستەمکار هەموو تواناکانی خۆیان دەخەنە گەڕ بۆ هەڵخەڵەتاندن و سەرکوتکردن و ترساندن و تۆقاندنی خەڵک بە زەبری هێز و هەندێک کات هێز وەلا دەنێن کاری مۆدێرن لە شۆردنەوەی مێشک دەگرنە بەر ، لەم نێوەندەشدا هاوڵاتی ئاسایی بێ حەول هەموو ڕۆشنفکریەکەی لە کەناڵەکانی سەر بە دەسەڵاتەوە پێ دەگات کە هەردەم ستەمکار بە ڕزگارکەر و باوکی ئازا و خۆشەویستی گەل و باوکی هەژاران وێنا دەکەن و خیانەت دەڕازێننەوە بەبەرژەوەندی میللەت و نیشتیمان و نیشتیمانپەروەری و داواکردنی هەنگاوی بنیاتنەرانە بە خیانەت هەژمار دەکرێت .

دەسەڵاتداری ستەمکار لەتوانایدایە کە پیاوانی ئاینی بەلای خۆی ڕابکێشێت ئەتوانم بڵێم کەسانێک لە بانگخواز و مەلایانە ڕادەکێشن کە مەیلی گەشتنیان بە دەسەڵات و پارەیە یاخوود کەسانێک نزیک لە خۆیان کە هیچ بڕواشیان بە دین نیە وەک مەلا و پیاوانی ئاینی درووستیان دەکەن بۆ کاتی پێویست ، کاری ئەم مەلا و بانگخوازانە ئەوەیە بە خەڵک بڵێن بە زمانی سمع و طاعە ئەوەی دژی ستەمکار بێت دژی پێغامبەر و دینەکەیەتی

نموونەیەک لەسەردەمی خەلیفە یزدی کوڕی عبدالملیک کاتێک هەندێک فەقێی ئەو سەردەمە پرسیارێکیان ئاراستەی گەورە موفتی خەلیفە کرد بە هۆکاری ستەمەکانی خەلیفە و ووتیان ئایا خودا لێپێچینەوە لە خەلیفەی موسوڵمانان دەکات ؟؟
هەر لەوێدا چەند مەلایەکی بەرژەوەندخوازی نزیک لە یزد هاتنە جواب و ووتیان خەلیفەکانی موسوڵمانان لێپێچینەوەیان لەسەر نیە و هەرکارێک بکەن دەچنە بەهەشت .

نموونەیەکی تر لەسەردەمی معاویە خەڵک هاواری لێبەرزبۆوە لە ستەمی معاویە ڕاستەوخۆ سەرۆکی موفتیەکانی ئەو سەردەمە هاتە وەڵام و ووتی هەرکەس دژی خەلیفە بوەستێتەوە ئەوا خەلیفە بۆی هەیە سەری بپەڕێنێت و ئەوانە جێنشینی پێغەمبەرن و لێپرسینەوەیان لەسەر نیە و هەر لێپرسینەوەیەک دەچێتە بابی خیانەتی گەورە لە خوا و پێغەمبەر و دینەکەی .

دەسەڵاتداری ستەمکار هەرگیز خۆی بە ستەمکار نابینێت ، بەڵکو خۆی بە کەسێکی پاک و دوور لە هەڵە دەبینێت .
بە ئەم شێوازی بیرکردنەوەیەش کۆمەڵێک لە بەرژەوەند خواز و ماستاوچییەکان یارمەتی دەرین و هەردەم وێنای ستەمکار وا نیشاندەدەن کە مانەوەی لەسەر کورسی دەسەڵات پێویستیە و بەبێ ستەمکار ژیان بوونی نامێنێت و ووڵات بەرەو وێرانی و کارەسات دەڕوات ، هەر بەم شێوازە ووردە وردە گەندەڵی و بەرتیلدان و دزی و جەردەیی درووست دەبێت ، خەڵکانە ئاستە نزم و پێخەڵواتی کۆمەڵگا دەبنە دەسەڵاتدار ، دەرگاوان و حەس حەس دەبنە فەرمانداری هێز و چەقەکێش و شەلاتی و سەرسەریەکان دەخرێنە بەڕێوەبەرایەتیەکانی ئاسایش بۆ نموونە ئاسۆی بەڕێوەبەری پۆلیسی سلێمانی یەکێک بوو لە شەلاتیەکانی کە خۆی و هاوشێوەکانی کەوتبوونە گیانی خۆپیشاندەران بەڵام ئێستا دەیبینین کراوە بە بەڕێوەبەری پاراستنی خەڵکی شارێک .

کێشەیەک کە گەلی سەرکوتکراو پێوەی دەناڵێنێت ئەوەیە هەردەم لە

ترسدا دەژی ، ترس لە جوڵە لە هەنگاونان ، ترسێک کە هیچ بناغەیەکی نیە بەڵام وای وێنا دەکەن لە کاتێکدا داوای ئازادی دەکەیت دەبێت نەترسیت و ئازادی باجی گرانە خوێنی دەوێت ڕۆحی دەوێت هەستی دەوێت وونبونی ئازیزانت و هاوڕێیانت و دۆستەکانتی دەوێت ، دەبێ دڵۆپە خوێنی سور و فرمێسکی سپی بڕێژیت بۆی و بۆ ئەوکەسانەی کە لە پێناویدا گیانیان بەخشیوە و چاونەترسانە تا سەر شۆڕ نەبن تا کۆیلە نەبن گیانفیدا بوون .

دەسەڵاتداری ستەمکار هەردەم بیردۆزی پلانگێڕی درووست دەکات و هەموو بیرۆکەکەی لە ڕێگەی ئۆرگان و دامەزراوەکانی بڵاو دەکاتەوە و هەر کەس پێ بڵێت ست□م□کار ست□مکار□کانت بوەستێنە ئەوا بە خۆفرۆش و سیخوڕ و جێ بەجێکاری ئەجیندای دەرەکی ناوزەند دەکرێت ، هەموو ستەمکارێک هەردەم کۆمەڵێکی زۆر لە گەلەکەی بەم بیردۆزە هەڵدەخەڵ□ تێنێت و ئەوەی جێی سەرسوڕمانە باوەڕیشی پێ دەکرێت کە لەڕاستیدا پلانگێڕی و دوژمنکاری ستەمکار خۆیەتی کە ڕەش و ڕووت و برسی و تینوی کردوون لەسەرو هەمووشیەوە ئازادی لێسەندونەتەوە . ئەمە ڕۆژانە ژیانی ستەمکارەکانە و بۆشیان چۆتە سەر لە ب□ دەنگی زۆرینە .

ریبوار یاسین فتاح

هەڵواسین.. شیعری ستار ئەحمەد

خۆم هەڵدەواسم
ب□ نیشانەیەکی پرسیارا
کەوانەیەک دەکەمە تەلبەند
لەخوارووی هیچەوە
بەرەو کۆتایی ڕستەیەک
خاڵ بارانت دەکەم
ل□ نێوەندی هێشووە شیعرێکدا
ترێی پ□یق□ک هەڵدەمژم
هەڵاوی پیت
ل□ بادەی تینوێتیا کۆدەکەمەوە

گوڵاوی م□ بەست
بەسەر پەڕەیا د□ پرژێنم
گەیشتن ب□ تۆ
لەداردانی هەنگاوە
دا بەزینی لوتکەی چیا یە
سەربڕینی زاری پێدەشت و ڕێگا یە
شوێن هەیە باسکت دەشکێنێ
هەشە چرۆی عەشق
لەڕێگەی کۆچتا دەڕوێنێ
چەند پەرۆشم
ل□ نسێی پرچتا ڕ□ نیشم
خوازیارم
لەسێبەری باڵای ش□ نگتا
سەرخەوێک بیخۆم بشکێنم
ببم ب□ تۆو
لەخۆمی ونبوودا بمرم
بەگێلاسی پەنجەکانت
وردە سەمای حەز بدوێنم
لەگۆشەی دیواری ماڵتان
بەگژ هەستی هەڵڕژاوما
سەرکەوم بۆ سنووری ژان
ن□ تۆ ئەشکت
دیدەی وشەیەکمی ناسی
نەتوانیشم
بزانم بۆ گیانی تینووم
بەنیشانەی پرسیارێکا
نیوە شەوێک خۆی هەڵواسی

ستار ئەحمەد